

~~Inv. A. 46.983~~

CURS COMPLECT

DE

ISTORIA UNIVERSALĂ

PRELUCRAT PENTRU LICEUL SUPERIOR

DE

PETRU RĂȘCANU

PROFESOR LA UNIVERSITATEA DIN IAȘI

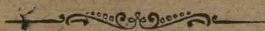
Donațiunea Prof.
Gh. Râmniceanu, Bârlad

VI

ISTORIA CONTIMPURANĂ

G. Râmniceanu

BUCURESCI

INSTIT. DE ARTE GRAFICE „CAROL GÖBL” S-sor ION ST. RASIDESCU

16, STRADA DÔMNEI, 16

1902.

*1111
26
160*

63341

RPR

BIBLIOTECA
CENTRALA A
UNIVERSITĂȚII
DIN

BIBLIOTECA CENTRALĂ
UNIVERSITARĂ
BUCUREȘTI

Cota 075.3/51153

Inventar 63341

ONT... 1953

1956

BIBLIOTECA UNIVERSITARA
BUCURESTI
Cota 075.3/51153
Inventar 63341

R05/09

B.C.U. Bucuresti

C63341

371976

PREFAȚĂ.

Sînt doisprezece ani de cînd am tipărit „Istoria Romanilor“ din acest „Curs Complect de Istoria Universală“. In tot acest timp afară de anii întrebuițați pentru altă însărcinare de cît cea obicinuită a mea, am consacrat multă muncă pentru prelucrarea acestui „Curs“. Sînt mulțemît că am ajuns la capăt.

Lucrări de feliiu acestă nu aduc foloase, nici materiale, nici de alt-feliiu; dar sînt incredințat că am făcut o lucrare folositoare pentru elevii din școală și, poate, și pentru cei cari nu mai sînt in școală. Și acesta a și fost scopul meu.

Și după noua organisare a Învățămîntului Secundar, eu păstrez părerea de la începutul publicărei „Cursului“. Elevii din Liceul superior trebuie „să cetească mult“; ei nu trebuie „să aibă groază de volum“. Nu pot împărtăși părerea celor cari susțin că Istoria desvoltată se învață la Universitate, pentru că nici a zecea parte din absolvenții liceielor nu se înscriu la secțiunea istorică din facultățile de litere. Această știință inse trebuie să facă parte din cunoștințele dri-cărui om cult.

Recunosc că lucrarea mea e foarte desvoltată, și dacă mai sînt profesori la cari se învață „pe de rost“, i rog să se ferească a o introduce in clasele respective; pentru că elevii nu ar putea învața patru ori cinci foi la fie-care lecțiune. Acest „Curs“ nu se poate întrebuița cu folos de cît numai cînd profesorul și a împărțit lecțiunile de la începutul anului școlar, cînd a ales părțile care trebuiesc „invătate“, acele care trebuiesc numai „cetite“ și acele care trebuiesc „resumate“ și redactate de cătră elevi, cari și formează ast-feliiu singuri „manualul“ lor. Un „Curs“ de Is-

torie nu se înțelege fără multe „lecturi istorice“ și notele nenumărate din lucrare pot ținea, până la un punct, loc de asemenea lecturi.

Pentru volumul de față am ales din ultimele cinci volume din „*Histoire Générale*“ de Lavissee și Rambaud, toate faptele care am crezut că trebuiesc cunoscute de elevii noștri; iar notele arată că am consultat și alți autori. Se înțelege că nu putea fi nici vorbă a mă adresa la izvoare pentru o carte de școală; și apoi este cunoscut că astăzi trebuie să fie cine va foarte îndrăzneț pentru a și lua sarcina de a prelucra singur o *Istorie Universală*. Mi am luat această grea sarcină întemeindu-mă pe concursul profesorilor și a specialiștilor, de la cari am așteptat a mă lumina asupra greșelilor; pentru că mai ales o carte pusă în mâna tinerimei trebuie să fie scutită de greșeli.

„*Istoria Contimpurană*“ de față nu dă poporului românesc locul ce i se cuvine, pentru că Programă în vigoare a dat *Istoriei naționale*, dezvoltarea necesară în clasa VIII; de aceea m'am mărginit la un singur paragraf.

Nu pot încheia această Prefață fără a nu exprima adâncă mea recunoștință barbaților de știință și profesorilor cari au primit favorabil lucrarea mea. Va fi avînd ea multe lipsuri, dar este ieșită din „inimă curată“.

27 ianuarie, 1902.

ropeian. Pe de altă parte, această putere se întindea spre sud și est, cuprindea o mare parte din Polonia și începea acea serie nestîrșită de lupte cu Turcii, care, după planurile Curții rusești, trebuiau să se sfîrșască cu alungarea Turcilor din Europa și intrarea tuturilor popoarelor ortodoxe sub cărmuirea «Împăratului creștin».

Capul Casei de Austria tot purta numele de «Împărat al Sfîntului Imperiu Roman», *) dar interesele curat austriace predominau la Curtea din Viena. Împăratul se ocupa de țările anexate la Imperiu, Bohemia și Ungaria; ținea să-și asigure stăpînirea asupra provinciilor din Italia, cedate prin pacea de la Utrecht și, fără a neglija interesele sale din Apus, și îndrepta privirile mai ales asupra Imperiului Otoman, în deplină descompunere la sfîrșitul viacului. Aice Austria putea găsi țeri de cucerit; dar găsea și puternica influență rusească. Casa de Austria nu mai domnia, în adevăr, în Spania; dar nouele cuceriri făcute și nădejdea de a mai face și altele, o despăgubiau în de-ajuns de pierderea tronului de la Madrid.

Dintre toate puterile Europei, *Anglia* căștigase mai mult în viacul XVIII. Bucurându-se de un regim constituțional, care da poporului drept de a lua parte la guvernarea țerei și care-i închizășluia dreptul de libertate religioasă, de și cu restricțiuni, dreptul de intrunire și de petiționare, și mai ales libertatea presei, Anglia și a putut concentra toate puterile pentru ajungerea scopului său: dezvoltarea comerțului și industriei sale și *supremația maritimă*. Pentru aceasta, ea a căutat și a isbit a înjosi marina franceză și olandeză, a nimicit pe cea spaniolă, a făcut

*) Împăratul e numai simulacrul pompos al unui suveran. El comandază o armată care se intrunește numai când ordonă Dieta Imperiului, și se mișcă când consimțesc Cercurile. Are bani numai când Imperiul binevoiește a-i acorda credite extraordinare. Budgetul seu normal se ridică în total la 13884 fiorini. Guvernul lui se reduce la un vice-cancelar și la câți-va scribi. Indatoririle lui se mărginesc în a introduce afacerile înaintea Dietei, a întări și promulga decisiunile acestei adunări. El este în realitate președintele unei confederațiuni de State quasi suverane. El ar fi mult mai puțin considerabil în Germania de cât cum e președintele republicei în Statele-Unite, dacă pe lângă demnitatea sa imperială nu ar uni și calitatea de rege al Bohemiei și al Ungariei, cea ce face din el un suveran mai puternic de cât toți cei-alți germani la un loc, și-i permite de a-i domina, nu prin legi, ci prin forță. (Sorel, *L'Europe et la Révolution*, I, 4(3).

din Portugalia o simplă dependență a ei, și întinzând la luptă pe popoarele de pe continent, ea s'a amestecat în aceste lupte, numai într-un câț și putea îndeplini scopul. Astfel, pe când cele alte popoare vărsau șiroaie de sânge pentru o ambițiune a regelui sau a unei favorite, Anglia și cruța sângele fiilor săi și, în lupte maritime care-i erau mai în tot-d'auna favorabile, ea sfărma flotele dușmanilor, pune mâna pe coloniile lor, supunea imperii, anecsa punctele maritime strategice care dominau intrarea în toate mările și asigură industriei engleze materii primare ieftine și locuri de desfășurare nenumărate, iar comerțului său supremația în lumea întreagă. *)

Țări care la începutul Istoriei Moderne umpleau lumea cu faima victoriilor sau civilizațiunii sînt căzute. *Spania* nu mai are flote, nici comerț, și coloniile ei lăncezesc; *Italia* e lăsată pe mâna Austriei, sau a principilor spanioli, incapabili a o ridică din decăderea ei; *Polonia* nu mai ființează, și puternicul Imperiu Otoman de odinioară se sbate în svîrcolirile anarchiei.

Franța pare de asemenea pierdută. Viacul XVIII i-a fost fatal în politică. Sub Regență și sub domnia îndelungată a lui Ludovic XV, ea a căzut din rangul de primă putere în Europa. Politicii cari o cărmuiesc în acest viac nu amintesc nici măcar de departe pe marii miniștri și diplomați de odinioară; generalii puși în fruntea armatelor caută numai să se îmbogățească; se pare că vechea vitejie militară francesă s'a stins, cum s'a văzut în bătălia de la Rosbach; și chiar când vitejia soldaților câștiga victorii, ineptia diplomaților nu știia a trage nici un folos din sângele vărsat și din gloria dobîndită. Franța, în veacul XVIII a pierdut coloniile din America de Nord, care au ră-

*) Englezii nu fac război de cît numai pentru comerț; războiul suspendă comerțul și-l compromite. Ei nu se decid a lupta de cît numai cînd interesele lor li se par absolut amenințate. Dar atunci intrînd în luptă pentru că îi se pare că sînt siliți, ei pun o patimă gravă și concentrată, o dușmănie cu atît mai tenace cu cît motivul e mai egoist. După luptă, dacã sînt învinși, ei vor să se îndrepte; dacã sînt victorioși, ei țin să se folosească de victorie; și într'un caz și în altul, ei înțeleg a-și regula socotelele. Bogăția lor li permite a contracta datorii enorme; dar, tocmai pentru că sînt bogați, ei simt greutatea datoriilor, și desordinea finanțelor li este nesuferită. Adăo-greți grija dominantă a libertăților publice care sînt tot-d'auna în primejdie în timp de război. (Sorel, *L'Europe et la Révolution*, I, 340).

mas in mânilor Englesilor; a pierdut imperiul din Indii, care astăzi formează cea mai puternică basă a bogăției britanice; a câștigat Lorena, dar a lăsat pe Austria să se infigă puternic în Italia, și nici s'a gândit a-și mai apara rolul de protectoare a creștinilor din Imperiul Otoman, pe care'l esercitase atâtea viacuri.

Noroc inse că, mai pre jos de cât regele care petrece și nobilimea care imitează pe rege, este poporul din orașe care muncește, învață și se îmbogățește, burghezia, care a dat regalității un puternic sprijin in viacurile trecute, pentru că regele reprezenta unitatea națională, legea și ordinea, față cu feudalitatea și cu anarhia nobililor. Populațiunea orașelor incepe a-și pierde increderea in Rege și in Biserică, temeliile societății de până atunci și caută base nouă pentru o mai bună intocmire socială. Așa de mare este vigoarea acestui popor frances, că tocmai când in privința politicii, Franția pare mai căzută de cât ori și când, in privirea intelectuală Francesii sînt dascalii Europei. Mișcarea științifică, începută in Anglia și in Germania, numai in Franția se desvoltă pe deplin. Problemele importante care se pun in religione, in politică și in filosofie, numai aici găsesc un public luminat care să se ocupe cu ardoare de ele; după cum, din această țară ies bărbații mari cari vor lumina întreaga lume cu lumina geniului lor.

§ 1. Mișcarea filosofică din viacul XVIII.

«In viacul XVIII este o mare mișcare științifică, incuragiată de către regi și susținută de marele Societăți, între care locul de frunte 'l ocupă Academiile de științi din Paris, Berlin, Sînt-Petersburg și Societatea regală din Londra. Pe când monarhi ca Frederic II și Caterina II stau in corespondență cu învățații și scriitorii mari, i atrag la curtea lor și caută a se inspira din scrierile și conversațiunea lor, Societățile științifice li dau mijloace a-și tipări operile lor și organizează misiuni științifice care contribuiesc la progresele științei.

Se dovedește că pămîntul este turtit la poli prin o misiune trimisă in Peru și Laponia pentru a măsura grade de pe acelaș meridian; se fac cercetări asupra distanței de la Pămînt la Lună, trimițindu-se *Lalande* la Berlin și *Lacaille* la Capul de Buna speranță. A treia misiune importantă avu drept scop a determina distanța de

la Pământ la Soare. In acest scop s'au asociat mai toate societățile învățate din Europa, căci trebuia a se face in mai multe locuri observațiuni asupra trecerei planetei Venus. Deosebitele guverne s'au înțeles între ele. Englesii au făcut observațiuni in Tahiti, la baia de Hudson și la Madras; Danesii lângă Capul Nord; Suedesii in Finlanda; Rușii in Laponia și in Siberia; Francesii in California. Pe lângă aceste lucrări științifice, mai trebuie adăoase lucrările geodesice, întreprinse de cătră guvernul frances sub direcțiunea lui *Cassini*. Marea chartă a Franței lucrată de cătră el a servit ca model tutulor lucrărilor viitoare de telul acesta.

In toate științele se fac mari progrese in viacul acesta. In *Matematici*, învățații urmează calea marelui Leibnitz. Cel mai mare geniu matematic din acest timp a fost *Leonhard Euler*, născut la Basel, care însă a fost întrecut de cătră *Lagrange*, născut la Turin. Acesta s'a format singur. La vârsta de zece ani cetia cărți de matematică înaltă și la 17 ani ajunse profesor în orașul seu natal. In cele două centre culturale din Nord, profesează cu multă strălucire și familia *Bernouilli* (din Basel), o adevărată dinastie de învățați: opt la număr. Mai toți aceștia scriu în limba latină sau în cea francesă, așa că Franța se poate mândri cu ei. Mulțemită Francesilor, doctrina lui *Newton* asupra sistemului lumii s'a propagat și desvoltat și geometrii francesi au început a ridica mărețul edificiu al *Mechanicei cerești* pe care l'a încoronat întru un chip așa de strălucit *Laplace*, la începutul seculului următor. *D'Alembert*, copil părăsit și crescut de cătră o muncitoare, membru al Academiei de științe la 24 de ani a publicat *Tratatul de dinamică*, pentru care e considerat ca creatorul *Mechanicei analytice*.

In *Astronomie* se fac lucrări însemnate in Franța, dar Anglia este in frunte cu *Bradley*, *Dollond* care a construit cele întâi lunete astronomice, *William Herschel*; dar cu toate aceste, școala astronomică din Franța e tot cea mai organizată din lume.

In *Fisică* se realizează progrese însemnate și se pune temelia fizicii matematice. In acest timp se construiesc *termometrele*; *Lavoisier* și *Laplace* fac experiențe importante asupra căldurei latente și asupra căldurei specifice, asupra dilatațiunei solidelor și a lichidelor. Se inventează *butelia din Leyda*; se descopere *paratrăsnetul*; prima mașină de abur este perfecționată de cătră con-

Leonhard
+1783
Lagrange

Bernouilli

Newton

Laplace
D'Alembert

structorul mecanic *Watt* (1765) și frații *Montgolfier* înalță cel întâu aerostat.

Chimia este constituită definitiv ca știință. Inceputurile se fac în Germania cu *Stahl*, se continuă cu *Marggraf* care a descoperit zachărul din sfeclă și a arătat cum se poate estrage; și *Priestley*, cel mai ilustru reprezentant al școalei chimice engleze, o-puse celei franceze a lui Lavoisier. Academiiile din *Upsala* (1728) și *Stockholm* (1739) au ajuns adeverate focare științifice pentru Chimie și Istoria naturală.

Intemeitorul Chimiei moderne, *Lavoisier* (născut în 1743, a fost ucis pe eșafod în 1794), incepu esperiențele sale asupra aerului atmosferic fără să cunoască lucrările chimiștilor englesi și suedesi și aceasta l'a făcut să se muncească cinci ani. După ce demonștră compoziția aerului, el se puse a studia combustiunea sub toate formele sale; află compunerea acidului carbonic, operă syntesa apei și făcu apoi analiză ei. *Berthollet* și *Cavendish* descoperă combinațiunile azotului; și, în fine, în 1786, se stabili o nomenclatură a Chimiei, care consacră triumful revoluțiunei făcută de Lavoisier.

În *Istoria naturală*, învățații din această epocă se ocupă numai a coordona și systematisa lucrările înaintașilor lor; aceasta însă nu înseamnă că nu se fac și lucrări speciale. *Buffon* concepe ideia măreței operē care a făcut numele seu nemuritor. În curs de patru-zeci de ani, el publică în 36 de volume *Istoria naturală*, care a fost complectată și sfârșită de către *Lacépède*. El susține continuitatea în natură și se pronunță contra ficsității speciilor, fără însă a aduce dovezi pentru variabilitatea lor. El arată că viața residă în moleculele organice, pe cari le consideră ca nenăscute și necorruptibile. El a fundat *Geografia zoologică*, după cum tot el e fundatorul *Antropologiei* și al *Etnografiei*, prin studiile sale asupra raselor omenești.

În *Botanică* avem pe *Laurent de Jussieu* și pe *Linneu*.

Mineralogia făcu progrese însemnate prin descoperirea *Cristalografie* de către *Hauy* și în *Fiziologie* merită a se ținea minte numele elvețianului *Albert de Haller* și a italianului *Spallanzani*.

Economia politică. *Quesnay*, medicul lui Ludovic al XV și al d-nei de Pompadour, era incredințat că isvorul tuturilor bogățiilor este numai pământul, și că nu este alt capital disponibil de cât numai venitul curat al proprietarului de pământ; că, în ade-

1694-1775

Doi oameni se ridică în Europa cari se opun acestor mișcări: *Rousseau* și *Kant*; ei despart filosofia de știință și dau filosofiei un domeniu propriu, numai al ei. Ridicându-se în mijlocul «dungului somn dogmatic» al Germaniei, *Kant* supusese «Criticeii» sale principiile cunoștinței și rațiunii omenești, adică știința; el ficsese în teorie cadrul peste puțină de trecut, și peste care ea nu mai poate trece fără a urmări alt ceva de cât o iluzie deșartă; pe când *Rousseau*, blestemând civilizația, desprețuind ceea ce prețuia toți, a arătat că, în fapt, mai este mult până ce știința va cârmui lumea.

Una din încercările de coordonare științifică, cea mai curioasă și cea mai interesantă, este fără îndoială «*Encyclopedia*» lui *Diderot* și *d'Alembert*; pentru că arată, în acelaș timp, prin succesul nemărginit ce l'a avut, nevoia însemnată la care răspundea, și prin chipul cum a fost executată, caracterul real al mișcării științifice din acel timp. Scopul nu s'a atins: monumentul măreț dar bine întocmit la care ne-am așteptat, e în realitate un Turn al Babilonului, chiar articolele aceluiași autor nu presintă unitatea și acordul necesar; dar ea a exercitat o influință enormă prin împrăștierea ei, prin șirul de o însuflețește, prin valoarea reală și originalitatea celor mai multe dintre articule. S'au publicat trei edițiuni în Franța, dintre care cea de pe urmă era în 166 de volume; s'au tipărit de mai multe ori în afară din Franța; așa că «*Encyclopediștii* au o parte însemnată în mișcarea intelectuală din veacul XVIII»

Montesquieu. *Voltaire*. *Rousseau*. Față cu marea desvoltare ce luase clasa de mijloc și cu progresele științei, era văzut lucru că nu se mai putea suferi nici absolutismul regal, nici autoritatea Bisericii, nici predominarea nobilimei. Trebuiau reforme în guvernarea statului și trebuiau să se facă și reforme sociale. Aceasta inse nu se putea îndeplini de cât numai după ce se vor da pe față toate abuzurile, după ce se va încredința toată lumea de nevoia unei schimbări și după ce se vor găsi îmbunătățirile de introdus. Era nevoie dar de o propagandă energică în favoarea ideilor nouă.

Trei bărbați mari s'au ilustrat în această privire. *Montesquieu*, din nobilimea ce ocupa funcțiunile judecătorești, bărbat foarte învățat și om din societatea de sus, călăuzit numai de iubirea sa pentru dreptate și adevăr, după studii și cercetări făcute în

curs de 25 de ani, a publicat: *l'Esprit des lois* (1748): El dovedește că «legislația civilă și politică a unui popor este expresiunea temperamentului, caracterului și feliului de spirit al lui;» apoi cercetează cauzele care «pot schimba starea economică, morală și politică»; arată «cum sub prosperitatea unui stat se pot ascunde germei de boală care-i aduc ruina»; se ocupă cu «leacurile care'l pot vindeca, arătând în ce condițiuni s'ar putea «mănținea un echilibru» și în loc de a sfârși cu «concluziuni universale și imperioase», el zice că «pentru popoarele moderne, așa cum sînt ele astăzi, numai o constituțiune micștă, compusă, bine echilibrată», numai ea ar putea impiedica peirea lor sau întărzia decadența. El studiază guvernul absolut și arată ce condițiuni trebuia să îndeplinească el, pentru ca să producă roadele dorite; face apoi acelaș studiu asupra guvernului republican; și după ce dovedește că pentru aceste două felii de guvern se cer condițiuni peste putință de îndeplinit în timpurile noastre, el ajunge la incheierea că numai un guvern constituțional care ar lăsa regelui și claselor de sus o influință legitimă în conducerea statului, dar care ar da și poporului partea ce i se cuvine, numai un astfelu de guvern ar scăpa Europa cultă de ruină. Cartea lui Montesquieu a avut o influență foarte mare, asupra spiritelor. Scrisă cu un ton liniștit, cu o claritate supremă, cu o fineță necomparabilă, cu mult spirit și într'un stil nervos, cartea lui Montesquieu se adresează oamenilor luminați și-i convinge; pentru că totul era demonstrat cu o rigoare științifică, care nu mai lasă nici o îndoială. Ea a fost «mai mult de căt o carte: un mare act istoric care avea să se pogoare în fapte, să le modifice, și să lase în ele pentru un timp îndelungat o întipărire adîncă.» Dar «l'Esprit des lois» se adresa numai celor luminați. *)

*) Printre cugetătorii a căror impulsione este urmată, cei întăi veniți și cei mai ascultați sînt aceia cari, atingend numai abusurile, și propun de a reforma statul, dar nici de căt a'l distruge. Montesquieu apare ca cel mai profund, cel mai ferm și cel mai întelept: el a studiat faptele, el respectă evidența, el supune rațiunea la natura lucrurilor. El arată că ori și ce guvern poartă în sine, cu rațiunea sa de a fi, cauzele sale de durată și 'de ruină. El învață cum fie-care poate potrivi cu constituțiunea sa particulară elementele de civilisațiune, cari sînt onoarea și interesul tutului. El arată stătelor primejdia comună care le amenință: abusul principiilor lor. Dar cugetarea sa e prea superioară cugetării politicilor din timpul său pentru ca ei să o poată prinde. El e mai mult admirat de căt cetit în Europa, și mai a-

Voltaire, geniu universal, se adresează tuturor. El a fost poet dramatic, a făcut o poemă epică, a pus temeliiile istoriei critice, a scris cu multă pătrundere în cestiunile filosofice, a scris romane și poezii ușoare, și prin o corespondență nemărginită a imprăștiat în toate părțile ideile sale. Curtenit de regi, măgulit de clasele de sus, temut și respectat de către toți, retras în ultimele timpuri în bogatul domeniu de la *Ferney*, el a fost patriarhul viacului XVIII și când a venit în Paris la sfârșitul vieții sale, el a fost primit cu un triumf cum nu se mai făcuse până atunci unui scriitor și a murit de bucuria acestui triumf.

Ocupându-se cu toate genurile literare, el s'a folosit de versuri și de proză, de stilul sever al filosofiei și al istoriei, ca și de pompa tragediei și de versul poeziilor ușoare, ca să facă a pătrunde în toate clasele societății ideile sale. El s'a ferit a lovi ^{Nu contra} în despotismul regal; s'a ferit chiar a lupta ^{als autonom} contra nobilimei; ^{și aristocra} căci ar fi fost întemnițat și exilat și, prin aceasta, propaganda lui s'ar fi impeditat. El arată abuzurile, luptă pentru libertate de conștiință, ridică puternicul-seu glas în favoarea celor osîndiți pe nedreptul și, neconținut și la ori ce ocaziune, el lovește creștinismul, aprobat de către clasele de sus, care aveau ură în contra clerului, și care nu înțelegeau că religiunea era temelia pe care se răzima toată clădirea politică și socială a Vechiului Regim. «El a respins din toate puterile sale ideia intervenirii

desea cetit de cât înțeles. Influența lui e îndepărtată și indirectă. (Sorel, *L'Europe et la Révolution*, I, 100).

Montesquieu este în frunte. Nu e nici un scriitor care să fie mai stăpân pe sine, mai liniștit la suprafață, mai sigur pe cuvîntul său. Nu strigă nici o dată; spune cu măsură lucrurile cele mai tari. Nici un gest; exclamațiunile, verva inflăcărată, tot ce ar fi contrar regulilor de bună-cuviință în societate repugnă tactului, reservei, mândriei sale; se pare că vorbește în tot d'auna în fața unui cerc mic și ales de oameni foarte fini și așa ca să li dea în fie-care moment ocazia de a simți fineța lor. Lovituri foarte puternice sînt aruncate în treacăt și pare că nici nu s'ar gândi, instituțiilor domnitoare, catolicismului alterat, monarhiei stricate care pune la post pe cetățenii folositori și îngrașă pe curtesanii paraziți. Remâne în tot-d'auna omul de bună companie, născut și crescut în acel cerc aristocratic unde libertatea este complectă, dar unde știința de a trăi e supremă, unde ori ce cugetare este permisă, dar tot cuvîntul cântărit, unde 'ți este permis să zici totul, dar cu condiție ca să nu uiți cu cine vorbești. Un ast-fel de cerc este strîmpt și cuprinde numai o elită pentru a fi înțeles de mulțime trebuie un alt ton. (Taine, *L'Ancien Régime*, 339).

supranaturalului in lume, ideia guvernării lumii de către Dumnezeu, adică ideia centrală a tuturor religiunilor. Desființarea religiunilor a fost principala cugetare a lui.» Mai mult de cât ori care scriitor din acest viac, Voltaire a surpat bazele Europei creștine.. *)

! Dar acești doi scriitori, prin origina lor și prin telul lor de a scrie, se adresau mai mult elaselor culte. *Rousseau* a fost cettit și înțeles de către popor. Fiu al unui muncitor din Geneva, sărac și nevoit a-și agonisi din greu viața de toate zilele, *Rousseau* ajunsese aproape de patru-zeci de ani fără a fi scris nimică; el ura civilisația, lumea, societatea și chiar orașele. In această stare sufletească se afla el, când Academia din Dijon a pús la concurs următoarea cestiune: «Dacă științele și artele au contribuit a corumpe sau a purifica moravurile?» El scrisse «Discurs asupra literelor și artelor» (1750) și doi ani după aceea «Discurs asupra originii și fundamentelor neegalității dintre oameni». El susținea că omenirea s'a înșelat. In ziua când a părăsit viața patriarchală, când averile erau in comun, când toți in genere se bucurau de un traiu bun, când nu se știa nici ce este bogăția, nici plăcerile lucsului, nici artele și vițiile pe care nici nu ni le inchipuim, in acea zi omul și-a părăsit calea trasă de

*) Filosofia are nevoie de un scriitor care să-și iea ca prima însărcinare, sarcina de a o respândi, care să o verse tutulor, in toate zilele și sub toate formele, in valuri mari, in picături fine, fără a' seca nici a se micșora vre odată, prin toate deschizăturile și toate canalurile, prosă, poezie, versuri mari și mici, teatru, istorie, romane, pamflete, pledoarii, tractate, broșuri, dicționare, corespondență, in public, in secret, pentru ca ea să pătrundă la ori ce adincime și in toate terenurile; acest scriitor e Voltaire. Ca și Luter și Calvin, el vrea să schimbe religiunea dominantă, se conduce ca ur fundator de sectă, recrutează și incheagă proseliți și pasiunea lui seamănă cu zelul unui apostol și a unui profet. Pentru a simplifica și vulgarisa, el nu are păreche pe lume. Fără a ieși din tonul conversației ordinare și ca și cum s'ar juca, el cuprinde in câteva mici frase portative cele mai mari descoperiri și cele mai mari ipotese ale spiritului omenesc, deosebitele religiuni ale anticității și ale timpurilor moderne, toate sistemele cunoscute de fisică, fis'ologie, geologie, morală, drept natural, economie politică, in scurt, in ori ce ordine de cunoștiințe, toate concepțiunile la care ajunsese specia umană in viacul XVIII. Talent unic, cel mai rar intr'un secol clasic, cel mai prețios dintre toate, pentru că el constă in a-și represinta ființele, nu prin vâlul cenușiu al fraselor generale, ci in ele înșile, așa cum sint in istorie și in natură. (Taine, *L'Ancien Régime*, 342).

cătră natură. Ce trebuie dar să facă? Să se reîntoarcă la «starea naturală», care nu-i starea selbatică, după cum și-au inchipuit unii, ci «starea rudimentară, starea in care lipsesc națiuni mari și orașe mari, in care lipsește proprietatea.»

In scrierile care urmează după aceasta, Rousseau se ridică cu tărie in contra societății care a făcut pe om mincinos și vițios, l'a silit să-și ascundă simțirea lui energică sub conveniența ipocrită; a făcut pe mamă să nu-și mai alăpteze și să nu-și mai iubească copiii, și sub numele falș de educațiune a căutat să abată pe om de la pornirea sănătoasă, insuflată in inima lui de către Cel Prea Inalt. Prin aceste scrieri, Rousseau se punea in luptă cu toți scriitorii viacului, el arunca anatema asupra științei și asupra tuturilor intocmirilor sociale. Dar operile lui erau scrise cu un stil de foc; și in mijlocul acelu viac de eleganță, de bogăție și de buna cuviință in societate, impinsă până la estrem, el care predica că «omul trebuie mai mult să simță de cât să cugete, să lase liberă pornirea inimei, să verse lacrimi, să fie recunoscător», fu un cureritor. Femeile mai întâi, apoi bărbații, se declară pentru el.

Oamenii însă trebuiau să trăiască in societate și Rousseau a fost nevoit să-și dea părerea și in această privire. In 1762, el scrise «*Contractul social*», partea cea mai slabă și cea mai primejdioasă din opera sa. Plecând de la ideia că oamenii sînt din natură buni, el 'și inchipuește o stare socială in care toți oamenii se intrunesc și se înțeleg asupra intereselor și cărmuirii lor. Cărmuirea intocmită de către ei, avînd luminele necesare și fiind insuflețită numai de iubire către cei alți, trebuie să aibă in mâinile sale puterea deplină și intreagă, «oamenii trebuie să renunțe la drepturile lor in favoarea statului; sufletele sînt suprimate, căci a ramas numai un suflet social». In loc de despotismul unui om va fi dar despotismul mulțimei. Aici stă marea primejdie a scrierilor lui Rousseau. *)

Pe când scriitorii de cari ne-am ocupat caută să surpe totul,

*) Dreptului public definit de cătră Montesquieu și fundat pe fapte, i se opune dreptul natural fundat pe rațiune; și cel de al doilea, mai simplu, mai logic, mai accesibil spiritelor, prevalează pretutindinea, in Germania mai cu seamă. Puffendorf e foarte cetit; Wolf guvernează ca un despot. El invață, prin calea deducțiunei și in formă geometrică, că sînt drepturi inerinte naturei omenești, că fie-care trebuie să se bucure de ele de o potrivă, și că toți sînt autorisați a se impotrivi ori cui ar pretinde să se atingă de ele. Suve-

Ordinul Benedictinilor, prin iluștrii sei reprezentanți, *Mabillon*, *Montfaucon* și alții, lucrează cu multă ardoare pe tărîmul istoric, și atunci se scriseră importante lucrări: *Gallia Christiana*, *Arta de a verifica datele*, *Istoria Universală sacră și profană*, colosală *Istorie Literară a Franței* și alte lucrări de o mare valoare științifică.

§. 2. Regi și Miniștri reformatori.

Dacă «despotismul luminat», cum se zicea în viacul XVIII, ar

ranitatea poporului și dreptul la insurecțiune rezultă necesarmente din doctrina sa.

Rousseau o însufleți cu straniul său geniu, și o aruncă, viie și palpitândă, în mijlocul mulțimei. El e în Franția profetul prin escelință al Revoluțiunei; influința lui în Germania a fost cel puțin egală, dacă nu mai puțin esclusivă și mai decisivă. Se formaseră aici isvoare nesecate de lacrimi, care așteptau numai să curgă; se ingrămădiseră valuri de entusiasm care erau gata a se respândi; sufletele erau pline de pasiuni lacome de a se transforma în virtuți și a se purifica. Rousseau nu a găsit nicăiera un pământ mai roditor.

În Italia și în Germania se ridică, sub această impulsione, religiunea umanității, credința în rațiune, simțimentul că se lucrează pentru fericirea neamului omenesc, și că s'au apropiat timpurile în care cugetarea fiind liberă, omul se va ridica regenerat pentru de a pururea. Omenirea nu are patrie. Toate națiunile trebuie să se considere ca solidare: cosmopoliții sint astfel conduși a celebra toate revoluțiunile. (Sorel, *L'Europe et la Révolution* I, 103, 104).

Rousseau a fost foarte puternic, cât și Voltaire, și putem zice că a doua jumătate a secolului i aparține lui. Străin, protestant, original ca temperament, educație, inimă, spirit și moravuri, filantrop și misantrop în același timp, locuind într'o lume ideală pe care el și a întocmit'o invers de cum e lumea reală, el se găsește într'un punct de vedere nou. Nime nu e așa de simțitor față cu viciile și relele societății de față. Nime nu e așa de înduioșat ca el de fericirea și de virtuțile societății viitoare. Pentru aceea el pune mâna pe spiritul public prin două căi, prin satiră și prin idylă. Toate abuzurile, toate viciile, toate escesele de răfnare și de cultură, toată acea boală socială și morală pe care Rousseau o biciuia în frase de autor, erau sub ochii contemporanilor, în inimile lor, vizibilă și manifestată prin mii de exemple zilnice și domestice. Dar idyla sa atinge inimele și mai tare de cât satirele lui. Oamenii ascultă pe moralistul care ocărăște, dar se ingrămădesc sub pașii magicului care fermecă; femeile mai cu samă, tinerii sint cu acel care-i face să vadă pământul făgăduinții. Într'o societate cu totul artificială, în care oamenii sint niște păpuși de salon și în care viața constă a parada cu grație după un model convenit, el predică întoarcerea la natură, la independență, la serios, la pasiuni, la viață bărbătească, activă, aprinsă, fericită și liberă în plin soare și în plin aer. (Taine, *L'Ancien Régime*, 354).

fi de ajuns pentru a face reformele necesare și fericirea popoarelor, atunci timpul în care au trăit Frederic II și Caterina II, Maria Teresia și Iosif II, Leopold de Toscana și Carol III de Spania, încunjurați de miniștri cari îmbrățișaseră noile idei, acest timp ar fi fost o epocă de aur pentru Europa. Nu a lipsit acestor regi mari nici hărnicia, nici inteligența, nici dragostea pentru popor; dar reformele întreprinse de către ei nu au fost în de ajuns de adânci și nici nu au prins rădăcini puternice; pentru că era totul de schimbat și pentru că trebuia să se facă și poporului o parte în cârmuirea statului.

0-1786
Frederic II, cel Mare, cel Înțelept, «Unicul», cum îi zice Prusienii, a fost mare în război și mare în timp de pace. Prin geniul său militar el a scăpat Prusia luptând în contra unei coalițiuni alcătuită de marile puteri megieșe, a anexat Silesia și marele ducat Posen și a creat un popor prusian, încrezător în valoarea sa și cu mari speranțe în viitor; iar în timp de pace, a căutat să lecuiească ranele războiului, s'a ocupat cu îngrijire de starea claselor de jos, și a isbutit a forma un singur popor, strâns cu dragoste în jurul tronului, din deosebitele crâmpie care alcătuiau statul prusian.

Mai mult de cât în război și în politică, el este de admirat în administrația launtrică a statelor sale. Foarte activ, întrebându-l mai tot timpul pentru interesele publice, el a fost călătoria, «cel întâiu servitor al statului», singurul său ministru; el vedea economii - totul și examina totul; călătoria mult prin regatul său și ochiul său ager descoperia pretutindinea abuzurile și lua numai de cât măsuri de îndreptare. Foarte econom pentru sine, el nu cheltuia nici a șeslea parte din suma ce putea cheltui pentru curte, și întrebuița restul pentru țară. Și cu toate acestea găsea timp a se ocupa de literatură și istorie, în care a scris opere importante, și găsea mijloace pentru încurajarea științelor. El a fost în corespondență cu marii scriitori francezi; a adus pe mulți în capitala sa și a fundat Academia din Berlin.

1740-63
 Prusia nu se ridicase încă bine din grozăviile Războiului de Treizeci de Ani, și războaiele purtate în timpul lui o pustiiseră și mai mult. Berlinul fusese de două ori cuprins și prădat în Războiul de Șapte Ani. Marele rege luă măsuri pentru împopărarea țării și pentru ușurarea claselor de jos. «Țeranii hrănesc întreaga societate» zicea el, și asupra lor se îndreptă îngrijirea

lui. El îndatori pe nobili să construiască mii de case țărănești, iar el li dădu cai și semință, ca să poată face agricultură. Scuti de dări provinciile care au suferit mai mult, împărți pretutindinea ajutoare în bani, luă măsuri energice ca să sporească cultura cartofelor, și desființă servagiul pe domeniile sale, neîndrăznind a desființa și pe cele particulare. El aduse în Prusia mai bine de 300.000 de coloniști din alte provincii ale Germaniei, cărora li dădu bani de drum și cheltuelile de instalare, privighiând ca să li se împartă locuri potrivite cu locurile din vechia lor patrie. Prin aceste măsuri înțelepte, țara a fost transformată; pământul cultivat se întinde mult, și a treia parte din populațiunea regatului se va alcătui din coloniștii veniți în cursul viacului.

În acelaș timp, el luă măsuri pentru dezvoltarea comerțului și înflorirea industriei; a construit canale, a înființat o «Companie pentru comerțul maritim», a fundat Banca regală și mai multe case pentru împrumuturi ipotecare și a dezvoltat toate industriile necesare statului. A adus oi din Spania pentru ca țara să aibă lână bună pentru fabricile de postav; s'au înființat manufacture de porțelan și mătăsării, și au început a se lucra minele din Silesia.

Pentru a strînge într'un singur tot, deosebitele populațiuni din regatul său, Frederic II a întocmit Codice de legi, în care se contopiră principiile dreptului roman cu vechile obiceiuri germanice; a decretat *instrucțiunea obligatorie* pentru toți copiii de la 5—13 ani, și a înființat mai multe școli normale pentru pregătirea institutorilor.

Când a murit în 1786, «bătrânul Fritz» a fost plăns nu numai de cătră Prusieni, ci de Europa întreagă.

Caterina II, cea Mare, «Semiramida Nordului», după uciderea soțului său Petru III, a cărmuit cu multă vrednicie, ajutată de cătră favoriții săi, dintre cari unia, ca Orlof și Potemkin, au fost bărbați de valoare.

Această principesă germană ajunsă țarină a tuturilor Rusiilor, a sporit patria sa prin aneșarea Poloniei și a Crimeiei, s'a amestecat în resboaiile europene ca să dovedească că și Rusia face parte din concertul european și a luptat în contra Turciilor, ca protectoare a ortodocsilor din imperiul otoman. Ea a fost vrednică continuatoare a planurilor politice a lui Petru cel Mare.

Îndată după suirea sa pe tron, ea a făcut o încercare de con-

Tăranii case, semințe, scuti, cartofi

300,000 Coloniști

Canale, Companii

Banca, Credite

Și Spania, mine

Cod

Instrucțiune obligatorie

1763-1796

Orlof, Potemkin

sultare națională. În 1766, s'au convocat 652 de deputați cari reprezentau toate clasele, toate corporațiile și toate provinciile imperiului, și li s'a distribuit o «instrucțiune pentru întocmirea unui codice nou», scrisă după ideile lui Montesquieu și a lui Beccaria, marele jurisconsult, care cuprindea idei așa de liberale că Ludovic XV 'i a făcut onoarea de a opri traducerea și tipărirea ei în Franța. Se zicea d. e. «Națiunea nu e făcută pentru mine, ci eu sînt făcută pentru națiune» și alte maxime de ale filosofilor viacului. Adunarea a ținut 203 ședințe în curs de doi ani, începîndu-se cu citirea caietelor care cuprindeau suferințele și dorințele populațiilor rusești. S'au început neînțelegeri între deputații deosebitelor clase și au fost discuțiuni foarte importante, la care a asistat și împărăteasa ascunsă după un grilaj de unde putea auzi totul. Nobilii au cerut drepturi și mai mari; negustorii au pretins ca nobilii să nu aibă voie a face fabrice și țeranii să nu aibă voie a face comerț și ambele clase se aibă servi.

Cestiunea «servagiului» a fost discutată cu aprindere. Deputatul *Serbatof*, nobil, a pronunțat un discurs aproape revoluționar: «Noi sîntem oameni, zicea el, și țeranii sînt de asemenea și ei oameni... să nu uităm că sînt niște ființi egale cu noi». El cere ca pe viitor nime să nu mai aibă dreptul a-i vinde «ca pe niște vite». Evenimentele din afară au adus închiderea Adunării, dar Caterina s'a incredințat de păsurile și dorințele supușilor sei, și multe din incheierile ei s'au prefăcut în legi.

Un ucaz împărătesc opri de a se mai vinde țeranii în piață, dar li se interzicea a se plînge înaintea justiției în contra stăpînilor; ea nu a îndrăsnit nici a fixa numărul maximum al zilelor de muncă, a introdus servagiul în provinciile unde nu fusese până atunci, și a dăruit favoriților ei mii de suflete de țerani, cari erau transformați în servi particulari. Ciurma din Moscova (1771) și revolta cazacului Pugacef au arătat în ce stare de degradare se aflau clasele de jos și cât de adîncă era miseria «Jacăria» lui Pugacef, care se da drept Petru III, a fost înădușită în sânge, dar ea pricinuisese imperiului rele nemărginite.

aberran =
 în năni
 demonstra =
 Pentru o mai bună administrație, Caterina împărți țara în 44 de gubernii civile, împărțite în districte mai multe la un loc; formau un guvernămînt general, cu o «adunare a nobilimei», care-și alegea, «mareșalul seu». Ea împărți pe neguțători în trei

«ghilde» privilegiate și asigură orașelor alegerea magistraților lor. Se încercă să micșoreze hoțiile funcționarilor și spori lefile judecătorilor, introduse o hierarchie în justiție, cu jurisdicțiuni deosebite pentru nobili, neguțitori și țerani liberi (cei alți erau judecați de către domnii lor); inființă «juriile» pentru unele procese și judecătorii de pace (doi nobili, doi neguțitori și doi țerani); se făcu o încercare de reformă a codicelui penal și s'a mai mărginit întrebuințarea torturei. *)

Rusia se deprinse și mai mult cu limba francesă. Se întemeiă Academia rusă, cu însărcinarea de a alcătui un dicționar și o gramatică și se inființă institute pentru creșterea fetelor nobile și a celor din părinți scăpătați. Caterina II secularisă moșiile clerului, care erau nemărginite și cu un milion de servi (socotindu-se numai bărbații). «Comisiunea economică» dădea mănăstirilor, împărțite în trei clase, sumele necesare pentru întreținerea lor, și restul se întrebuința pentru instrucțiune și pentru ajutoare publice. Sectele disidente căpătară toleranța religioasă; musulmanilor li se dădu voie a-și ridica giamii, și când jesuiții au fost isgoniți din țerile Apusului, ei au găsit adăpost în Rusia.

Comerțul cu China și cu Persia luă mare avânt și Astrahanul ajunsese un centru mare comercial; se încheiară tractate favorabile de comerț; populația crescuse repede mai ales în țerile pustiite de la sud; se aduseră colonii germane și se întemeiară o mulțime de orașe care poartă numele ei.

*) Trebuie să considerăm pe această principesă așa cum este ea: o germană. prin rasă și caracter, ajunsă un mare suveran rus. Geniu vast, spirit fin, naturală în viața sa privată, făcătoare în politică, fără friu în patimile sale, foarte măsurată în purtarea sa politică, avind cu înțelepciune ambițiuni enorme, ea posedă în cel mai înalt grad calitățile de căpetenie a politicilor mari, limpiditatea vederilor și statornicia caracterului. Spirit desvoltat și filosoafă prin gust, ea se face ortodocsă prin rațiune, și nu se gândește a contraria superstițiunile supușilor săi. Ea domină pe Ruși tocmăi pentru că-i privește de dinafară. Dacă ar fi Ruscă, ea s'ar pierde în confusiunea ideilor vagi care agită spiritele în Rusia. Ea e germană, serioasă, clar văzătoare, metodică, mai puțin sentimentală de cât Maria Teresia, și mai umană de cât Frederic; ea nu posedă nici virtuțile private ale celei dintâi, nici spiritul diabolic a celui de al doilea; dar, ca și ei amindoi, are simțul pozitiv al lucrurilor, pasiunea lucrului sigur și desprețul pentru imposibil. (Sorel, *L'Europe et la Révolution*, I, 518).

ct cu filos
 Mai bogată sau mai generoasă de cât Frederic II, ea atrase mai mult pe filosofii franceși. Voltaire fu în corespondență cu ea; Diderot veni la curtea sa, lui d'Alembert 'i propuse să se însăreineze cu educația moștenitorului tronului, și arată toată admirația sa cătră Buffon, voi să atragă pe Beccaria la curtea sa și fu în relațiuni cu economiștii franceși. Ea a scris mult în limba germană și rusă dar mai ales în cea francesă și 'și luase drept devisă: «Nulla dies sine linea». A înființat o Academie pentru Frumoasele Arte, al cărui director a fost un frances. Toate operile de artă din acest timp sînt făcute de către artiști franceși, printre cari cel mai însemnat a fost *Falconet*, care a făcut statua lui Petru cel Mare din St.-Petersburg.

comet
 Dar cheltuelile curței erau enorme. Ea a dăruit favoriților ei mai bine de 400 de milioane. Potemkin, adeverat suveran în Rusia de sud, avea un budget de 60 de milioane, dintre cari 20 erau ale lui, afară de hoții.

talor beș
 țare
 Maria Teresia. Iosif II. Ajutată de către marii miniștri *Kaunitz*, *Haugwitz* și *Chotek*, Maria Teresia a căutat să reformeze imperiul și să introducă unitatea în mijlocul atâtor populațiuni, deosebite prin rasă, religiune, moravuri și gradul de cultură, și a ridicat clasele de jos, atât de ingenunchiate, întărind în același timp, autoritatea imperială prin desființarea sau mărginirea privilegiilor deosebitelor provincii, a clerului și nobilimei.

pe cap
 om
 înmăntat
 Ea îmbunătăți starea financiară, punînd darea pe cap și darea pe avere, fără nici o scutire și a numit o «comisiune agrarie» pentru a studia starea țeranilor. Resultatul lucrărilor acestei comisiuni a fost că țeranul a început a fi protegiat și socotit ca om; dar în această privire, ea a intimpinat mari piedeci din partea nobililor. Ea organiză învățămîntul primar; fundă Institutul de limbi orientale, scoale de arhitectură și de desen, observatorii, spitale și asiluri; creă Academia militară și reorganiză învățămîntul medicinei și al dreptului. Școalele de ori ce categorie ajung instituțiuni de stat: toți profesorii sînt puși sub controlul guvernului.

tu
 Ea numi o comisie specială pentru a crea o legislație uniformă pentru toate țerile monarhiei; făcu codice de legi, între cari mai celebru e cel criminal; și desvoltă industria prin crearea de manufacturi de postav, porțelan, mătăsării. Chiar și astăzi domnirea ei este considerată ca o epocă de glorie, ca o vrăstă de aur pentru popoarele Casei de Austria.»

Iosif II, care a domnit împreună cu mama sa până la moartea ei (1765—1780), ajungea la tron în cele mai bune condițiuni. Viața lui simplă și activă merită admirațiune; a iubit sincer poporul; dar a voit să meargă [prea repede, ne ținând nici o socoteală nici de timp, nici de împrejurări, și de aceea «a fost nenorocit în toate întreprinderile sale.»

El mărgini drepturile clerului. Universitatea din Viena fu scoasă de sub influința eclesiastică și jesuiții fură oprîți de a mai propune teologia și dreptul canonic. Prin ordonanțe imperiale se regulează cultul și liturgia și se introduce limba germană în biserică; se desființă seminariile diocesane și se crează cinci «seminarii generale» cu profesori «luminați», puse sub tutela Universităților; se desființară ordinele călugărești, afară de cele ospitaliere și învețătoare, și puse mîna pe averile lor, desființînd vre-o 600 de mănăstiri; apoi opri a se primi de la Papa vre-o demnitate fără invoirea lui. Lucra ast-fel ca și cum ar fi plănuit înființarea unei Biserici naționale, cu Împăratul în fruntea ei. În zadar Papa veni la Viena, unde stătu o lună; căci s'a întors fără nici un rezultat.

El a desființat robia țeranilor, cari puteau de acum înainte ajunge proprietari. Avea de scop a pune numai o singură dare, pe proprietate, desființînd toate scutițiile și privilegiile și a voit să nimicească deosebirile de limbă și de obiceiuri, pentru că «în Austria trebuie să fie numai o nație, o familie și un guvern.» El creă asistența publică, suprimă crima de vrăjitorie, introduse căsătoria civilă și invoi despărțenia.

Dar reformele lui au întîmpinat mari protestări în Ungaria și în Țerile-de-Jos: rezistențe neînvinse, care l'au silit mai la urmă a le revoca mai pe toate. *)

*) «Într'un regat guvernat în conformitate cu principiile mele, prejudițiile, fanatismul, robia spiritului, trebuie să dispară, și fie-care supus al meu trebuie să se bucure de drepturile sale naturale», scria Iosif II. El impune limba germană Ungurilor, Croaților, Cechilor, Polonilor, tutulor Slavilor. El suprimă vechile diviziuni teritoriale. Dietele dispar: guvernarea trece în mîna unor întendenți, după formula francesă. În orașe, burgmaistrul, ales de cîtră Stat, ajunge un funcționar. Nobilii pierd partea, foarte restrînsă, care o mai aveau în guvern, pe unele locuri. El i supune la dări; supune la dări pe eclesiastici; plănuiește a stabili un impozit proporțional cu venitul plătit de cîtră toate clasele. El proteje pe țerani, desființează robia, micșorează belicurile, construiește spitaturi, mai ales școale, în care Statul își va forma

Reforme in alte țeri din Europa. In Sardinia, Victor-Amedeu II a căutat a desvolta industriile locale și a incuragiat agricultura. El a ridicat palatul in care se află acum Universitatea din Turin și a creat «Colegiul Provinciilor» in care erau primiți fără plată băieții saraci.

In *Parma*, Don Filip mărgini prerogativele nobilimei și imunitățile clerului și favorisă așa de mult literatura și artele că Parma a ajuns una din cetățile cele mai culte din Italia.

In *Toscana*, *Leopold*, viitorul Impărat, a ordonat libertatea absolută de comerț, egalitatea tuturilor cetățenilor inaintea dărilor, începând cu averea lui proprie și a desființat pedeapsa cu moarte și tortura.

In *Neapole*, *Carol III* a mărginit privilegiile, imunitățile și numărul clericilor și a slăbit puterea nobililor. După ce el s'a suit pe tronul Spaniei, sub urmașul seu fură alungați jesuiții și s'a reorganizat instrucțiunea publică. Toate aceste reforme s'au indeplinit prin inițiativa marelui ministru *Tanucci*.

In *Spania*, *Ferdinand VI* căută să micșureze puterea Papilor asupra Bisericei spaniole prin un Concordat incheiat cu Papa, și mărgini puterile Inquișiției; cheltuelile palatului au fost reduse la jumătate; se infiintară munți de pietate și grânare de rezervă; se desvoltă industria și se incuragiă comerțul.

Urmașul seu *Carol III* a fost cel mai bun suveran pe care l'a avut Spania, de la *Ferdinand* și *Isabela*. Ajutat de ministrul seu *d'Aranda*, *Carol III* a făcut pe aristocrație să peardă ori-ce influență politică și a mărginit drepturile Bisericei. El reorganiză justiția, făcu codici de legi și intocmi o poliție bună. Se organiză ajutorința publică și se făcură reforme in învățământ. Cel superior fu deschis și pentru săraci. Se făcură drumuri și canale, industria inflori și populația -crescu intr'un chip insemnat.

In *Portugalia*, ministrul *Pombal*, adevărat dictator in curs de 26 de ani, sdrobi aristocrația, alungă pe jesuiți și restrînse juridicția eclesiastică; reorganiză armata și marina; incuragiă agri-

elevi ascultători. Idealul lui era egalitatea tuturilor supușilor sub stăpânirea uniformă a guvernului său. El unifică legile; instituie curți de apel și o curte supremă pentru intreg imperiul. Regulamentează industria și supune comerțul la sistemul protecționist cel mai riguros. In fine el se amestecă in afacerile Bisericei și decretează toleranța. Această revoluțiune imensă s'a făcut prin decrete, in mai puțin de cinci ani. (Sorel, *L'Europe et la Révolution*, I, 120.)

cultura și industria și supuse pe cler la dare. El creă aproape 100 de școli elementare și reformă învățământul superior. Mulțumită măsurilor înțelepte luate de către el, Portugalia a putut repara în parte nenorocirile cumplitei cutremur din Lisabona, 1755, care omorâse 30.000 de oameni și cășunase pagube de două miliarde și jumătate. Dar aceste reforme, produs al violenței și al teroarei, nu au ținut după disgrăzierea lui. El a murit în esil la vîrstă de 82 de ani.

Desființarea Ordinului Jesuiților. Jesuiții aveau de mult dușmani pe protestanți și pe membrii parlamentelor; acum se mai adăugă cei cari doriau desființarea papalității și chiar distrugerea creștinismului. Universitatea și miniștrii erau contra lor, pentru că mai toate colegiile erau în mâinile lor, și pentru că mulți erau confesori sau consilieri ai regilor. Chiar principii vedeau cu ochi răi creșterea puterii lor. Erau și ei vinovați, căci nu mai era ardoarea de odinioară și prea se ocupau cu afacerile lumești. *Benedict XIV*, cel mai mare papă din acel viac, le-a amintit regulele canonice și le-a interzis comerțul în general, și cel cu sclavii în particular. Pe la jumătatea viacului, în mai multe țeri desființarea lor era hotărîtă. Se aștepta numai ocasiunea. (*)

*) Rare ori a fost mai compromisă Biserica de cât cum a fost la finele vechiului regim. Filosofi atacau doctrina, principii disciplina, papii aveau de apărut contra celor întâi, autoritatea lor spirituală, contra celor de al doilea prerogativele lor timpurale. Fiind că spiritualul și timpuralul se mestecau și se încăleiau pretutindenea; fiind că principii înrolau pe filosofi ca auxiliari, și filosofi se rezemau pe patronagiul principilor; fiind că Papa invoca, ori unde putea, brațul secular contra adversarilor sei, și nu se opria de a face în statele lor diversiuni politice; fiind că miniștrii nu-și făceau nici un scrupul de a-l stringe în averile sale pentru a-l sili să capituleze în convicțiunile sale, de a lua în contra rezistenței morale a pontificelui garanții materiale în dauna capului statului, Biserica amenințată de schismă în constituțiunea sa, de invasiune pe teritoriul seu, simția clătînându-se de odată și stăpânia asupra sufletelor și regalitatea sa politică. (Sorel, *L'Europe et la Révolution*, I, 131.)

Filosofii dovedesc regilor că nimic nu li este mai ușor de cât a ajunge foarte buni ajungînd foarte puternici. Propunîndu-li mijloacele de a face fericirea omenirii, ei și măresc puterea. Alianța dintre ei este cu totul naturală. Regii au nevoie de a atrage opîniunea publică: filosofii dispun de ea. Filosofi au nevoie de sprijinul brațului lumesc: principii li-l împrumută. Și unii și alții lucrează fie-care pentru sine: principii la triumful puterii absolute, filosofi la sosirea dominărei luminilor; dar ei pleacă împreună, și fac cauză comună în campania lor în contra trecutului. Dar principii rămăneau superiori filosofilor care îi curteniau. Tămăia filosofică nu li turbura crierul. (Sorel, *L'Europe et la Révolution*, I, 112).

Prima lovitură li s'a dat de către Pombal in Portugalia. Acesta 'i acasă că au intețit pe locuitorii din Paraguay la revoltă și că au atentat la viața regelui. In 1759, el confiscă averile lor și 'i isgoni. In anul următor se luară măsuri in Franția, din pricina falimentului unei case de comerț jesuite din Martinica. Ordinul refușă a plăti datoria de trei milioane. Chie mați in judecată, jesuiții pierd procesul inaintea parlamentului din Paris; dar parlamentul merge mai departe. El numi o comisiune ca să cerceteze dacă statutele Ordinului nu conțin vre-un principiu contrar «maximelor regatului». Parla mentele din provinții și Consiliul regelui fac de asemeina. Societatea a fost disolvată; jesuiții fură opriți a mai purta costum și a trăi în comun; li se inchid casele lor, «pentru că invață o morală și o doctrină perversă» și pentru că tindeau a forma un stat in stat. Un edict regal 'i suprimă in 1764.

Peste trei ani au fost isgoniți din Spania, Neapole, Parma și Piacenția; iar, in 1773, papa Clement XIV desființă Compania lui Iisus.

Ei și au găsit adăpost in Rusia, unde s'a restabilit formal Ordinul in 1804 de către papa Piu VII.

§ 3. Ludovic XVI.

1774-1793

«Nepotul lui Ludovic XV nu era de feliu pregătit pentru a guverna Franția, mai ales in timpuri așa de grele. Căci desordinea era așa de mare că insuși Ludovic XV zisese: «Cât voi mai trăi eu, tot vor mai merge lucrurile, dar nepotul meu trebuie să se țină bine» și se zice că o persoană foarte influentă ar fi zis: «După noi, viie potopul». De aceia tinărul rege a simțit mare groază când s'a văzut rege (1774), căci și cunoștea incapacitatea sa. El era slab de caracter, dar in același timp foarte îndărătnic; era milos și drept, cu memorie bună și oare-care cunoștinți; dar nu se pricepea de loc in administrație și nu se ocupase nici odată cu trebile politice. Regina Maria Antoaneta, fiica Mariei Teresiei «era în vîrstă de 19 ani, și părea că e făcută numai pentru petreceri; avea o inimă foarte bună, dar era prea vioaie și disprețuia și înfrunta opinia lumii: capriciul său era singura ei regulă de purtare; stima pe rege și era soție credincioasă, dar nu 'l respecta; nu se amesteca in politică de cât

numai când era vorba de persoane: atunci se ruga, se mâniia, în fine poruncia și era pururea ascultată».

Ludovic XVI esilă pe foștii miniștri, numi ministru pe Turgot, și rechiamnă din esil pe membrii Parlamentului din Paris; cari se întore în aplausele populațiunei parisiene. Aceasta a fost mare greșală. Parlamentul ajunsese puternic și popular; dar era dușman al autorității regale, și, neputincios a opri răul, el putea ridica multe piedici la realizarea măsurilor bune.

Turgot era un bărbat serios, foarte muncitor, foarte instruit și pasionat pentru binele public; el era devotat monarchiei. A stat mult pe gânduri mai înainte de a primi sarcina de Controlor general al finanțelor. Când a primit această grea funcțiune, programa lui a fost foarte simplă: «Nici bancrută, nici sporire de impozite, nici împrumuturi: *Economii*». El îndepărtă din administrația finanțelor pe toți cei nărăviți la rele și îi înlocui prin oameni onești; micșură impozitele mai grele, făcu o economie de peste 20 de milioane, spori fondul pensiunilor care nu fuseră plătite de trei și patru ani, plăti câte-va milioane din datoriile cele mai urgente și refușă suma de jumătate milion care se da Controlorului general la intrarea în funcțiune de cătră arendașii finanțelor; el o împărți la săracii din Paris.

În curînd după aceia Turgot decretă: circulațiunea liberă a grânelor în lăuntru regatului, măsură care putea preveni foametea și care a înalțat la culme popularitatea lui. După alte reforme mai mici, dar binefăcătoare, care s'au pus în lucrare, el plănuia desființarea muncii pentru stat, dar căzu bolnav și dușmanii sei se puseră pe lucru. Libera circulație a grânelor ridicase în contra lui pe toți cari se îmbogățiau din miseria poporului, și când o recoltă proastă a scumpit grăul, aceștia ridică oameni plătiți, cari încep ceia ce s'a numit: Războiul făinei. Cetele resculate au intrat în Versailles și nime nu li s'a opus, măcar că era o armată numeroasă. Regele se plecă a ficsa prețul pânei. Aceasta lovia în Turgot. Revolta se întinse și în Paris și alte orașe de frunte. Turgot făcu pe rege să se arate energic. El însuși ceru a fi numit ministru de resboiu cât vor fi turburări și ori ce mișcare a fost înfrîntă. Parlamentul a fost oprit a se amesteca în cestiunea aceasta, și când mai pe urmă a căpătat acest drept, însuși regele opri a se mai face cercetări: se știia cine sînt întefitorii.

1774-1777

Turgot

Parlamentul

Economii

20,000,000

1/2 i. 000.000

Banire descepat

Munca pentru Stat

Cooperatiile

Dăruirea

Războiul făinei

Turgot la Război

Pe când *Malesherbes*, ministrul de justiție, făcea mai multe reforme importante în departamentul său, *Saint-Germain*, la resboiu, mărgini favorurile acordate nobililor din naștere, introduse înaintea la alegere și vechime, deschise colegii pregătitoare la școala militară pentru mica nobilime și organizează artileria; dar ajuns nepopular, pentru că lovia prea cu asprime în vechile abusuri. În același timp, *Sartines* ridică marina franceză.

Turgot desființă munca pentru drumuri și o înlocuiește prin o dare, pe care trebuiau să o plătească toți proprietarii. Un alt edict regal suprimă corporațiile, care «fac mare rău industriei, sînt contrarii dreptului natural, sînt arbitrare și omoară ori ce concurență și ori ce invențiuni: libertate deplină pentru comerț și pentru industrii.» Parlamentul se opuse la înregistrarea edictelor, mai ales a celui care înlocuia munca țeranilor prin o contribuțiune generală. El susținea că cele trei clase din societate și au datoriile lor sociale foarte bine definite: clerul se roagă lui Dumnezeu pentru toți; *) nobilimea apără cu sabia pre

*) În biserici și în mănăstiri, clerul păstra vechile cuceriri ale spiritului omenesc, limba latină, literatura și teologia creștină, o parte din literatura și științele păgâne, arhitectura, sculptura, pictura, artele și industriile care servesc la cult, industriile mai prețioase care dau omului pâine, haina și locuința și mai cu seamă pe cea mai bună dintre toate dobîndirile omenești și cea mai protivnică apucăturilor vagabonde ale barbarului prădător și leneș, vreau să zic obicinuița și gustul de muncă... Prin munca sa inteligentă, de bună voie, făcută în conștiință și îndreptată în vederea viitorului, clericul produce mai mult de cât laicul. Prin regimul său sobru, cumpănit, economic, el consumă mai puțin de cât laicul. El adună pe cei miseri, îi nutrește, îi ocupă, îi căsătorește; cerșitori, vagabonzi, țerani, fugari se îngrămădesc în jurul mănăstirii și cu încetul se formează centre nouă de agricultură și de industrie care ajung și centre nouă de populațiune.

Până prin viața XIII numai clerul a fost în stare a da și hrana sufletului. Prin nenumăratele sale legende ale sfinților, prin catedralele sale și prin structura lor, prin statuiele sale și prin expresia lor, prin slujbele sale religioase și prin sensul lor transparent, el a făcut sensibil «regatul lui Dumnezeu» și a întocmit o lume ideală la capătul celei reale. În această lume dulce și divină și găsește un adăpost inima cea întristată, flămînzită de bunătate și de iubire.

Clerul a ținut în mâinile sale a treia parte din moșii, jumătate din venit, două treimi din capitalul care era în Europa. Să nu credem că oamenii au dat degiaba și că au fost degiaba atât de recunoscători; omul e prea egoist și prea invidios ca să facă un asemenea lucru. Contimpuranții cari observă un cler în curs de patruzeci de generațiuni, nu sînt rei judecători; ei îi dau vo-

toți, *) cei-alți oameni, starea a treia, trebuie să muncească și să hrănească pe toți.» Edictele au fost înregistrate prin ordin regal.

ințele și bunurile lor numai în proporție cu sacrificiile făcute, și devotamentul lor fără mărginire ni poate da măsura nemărginitelor binefaceri primite, (Taine, *L'Ancien Régime*, 6, 7, 8).

*) După ce nu mai este un stat care să proteagă pe cetățian, iată că se ridică o generațiune militară. Fie-care căpetenie și-a înfipt cu soliditate picioarele în domeniul pe care-l ocupă sau pe care-l deține: e proprietatea sa și are drept a-l lăsa la urmași. În aceste vremuri omul binefăcător, mântuitor; e bărbatul care știe a se bate și a apăra pe cei alți; acesta e caracterul noii clase care se stabilește. În vorbirea timpului, nobilul e omul de resboaiă, soldatul, și el pune a doua temelie a societății moderne. Nobilul de pe acele vremi e bărbatul voinic și meșter în mânăuirea armelor, care, în fruntea unei trupe, în loc de a fugi sau a plăti rescumpărare, stă cu pieptul deschis, înfruntă pe dușman și apără cu sabia sa un colț de pământ. Pentru aceasta, el nu are nevoie de strămoși; i trebuie numai inimă; el e strămoșul seu. Această figură ideală, eroul, grupează iarăși pe oameni în o societate statornică. Vicontele în turnul seu, marchisul pe frontiera devastată, dorm cu mâna pe armă... Mulțemită acestor bravi, țeranul e la adăpost, nu-l vor mai ucide, nu-l vor mai lua în robie cu familia sa, ca pe niște turme, cu furca pe gât. El cutează a ara, a semăna, a spera în recolta sa; în cas de primejdie, el știa că va găsi un adăpost pentru sine, pentru grânele sale, și pentru vitele sale, în lăuntruul întăriturilor de lângă cetățuie. De aici recunoștința și serviciile lui. Așa înțelegem pentru ce oamenii de pe acele vremi au primit cele mai grele îndatoriri feudale.

Obicinuița, nevoia, împăcăciunea de bună voie sau silită și fac efectul, către sfârșit; seniori, vilani, șerbi și burgheși, adaptați la condițiunea lor, legați prin un interes comun, formează împreună o societate, un adevărat corp. Senioria, comitatul, ducatul, ajung *o patrie* pe care o iubesc cu un instinct orb și pentru care sint în stare a se devota. Pentru ca mica patrie feudală să ajungă marea patrie națională, e de ajuns numai ca toate senioriile să se întrunească în mâinile unui senior, și ca regele, capul nobililor, să aștearnă peste opera nobililor al treilea rind de temelie al Franței. (Taine, *L'Ancien Régime*, 9, 14).

În jurul castelului simpatia se imputinează, invidia se sporesc, urele se grămădesc. Îndepărtat de la afaceri, scutit de imposite, seniorul rămâne izolat, străin printre vasalii sei; autoritatea lui nimicită și privilegiile sale conservate i fac o viață a parte. Când iese din ea el mai adaugă la miseria publică. De pe pământul ruinat de către fisc, el vine să ia și el o parte din produse, câți va snopi de grâu, câteva ciubere de vin. Porumbii și vinatul seu strică recoltele. Ești obligat să macini la moara lui și să-i lași a șesea parte din lână; un câmp vindut cu șese sute de livre i dă lui drept la o sută de livre. Moștenirea unui frate nu ajunge la frate de cât împuținată cu un an de venit. Doue-zeci de alte dări, odinioară de utilitate publică, acum nu servesc

Turgot era partisan al libertății și al proprietății; el doria o «Constituție» care să fie temelia guvernului, municipalități în toate orașele, și o «municipalitate națională», aleasă de către proprietari și numai o singură dare «subvențiunea teritorială», plătită de către toți proprietarii, fără nici o scutire pentru nimine și pentru ca aceste măsuri să producă tot efectul lor, el doria un nou sistem de educațiune menit a forma «cetățeni». Toți cari erau loviți prin desființarea privilegiilor se ridicară în contra lui și cel mai puternic dușman i-a fost regina. Ea ceru numai de cât ca să l îndepărteze, și regele i-a făcut cunoscut că nu mai este ministru. El a murit în 1781. «Nu a văzut revoluțiunea; o presimțise, dar nu o putuse impedi».

După îndepărtarea lui Turgot, toate măsurile lui au fost desființate, și, după cinci luni, s'a chemat *Necker*, un protestant din Geneva, care făcuse mare avere ca băncher în Paris (1777). Fiind că nu era catolic, el a fost numai director general al tesaurului și apoi și al finanțelor. Acum nu mai putea fi vorba de reforme, pentru că resboiul pentru liberarea Statelor-Unite cerea bani numai de cât. Numai într'un singur an s'au făcut împrumuturi de peste 500 de milioane valoarea de astăzi și împrumuturile continuă în anii următori. Apoi, la curte se făceau cheltuieli ne-bune. *Necker* a isbutit a introduce mici economii, a făcut pe rege să-și dea seamă de cheltuieli, dar risipa continuă.

Privilegiații și parlamentele se opuneau la ori-ce reforme, și *Necker* nu era un Turgot. El nu lucra cu regele, fiind că nu era ministru; nu era destul de energic și hotărît și-i lipsiau toate calitățile unui bărbat de stat. El încercă în unele provincii «Adu-nările provinciale» pentru repartizarea impozitelor, pentru drumuri și pentru oteluri de caritate, cu care s'a putut realiza câteva lucruri folositoare. Ca să țină în respect pe privilegiați, el adresă regelui o «Dare de seamă» asupra stării finanțiare, care a avut un mare resunet în Franția și în afară. El dovedia că

de-cât a nutri pe un particular nefolositor. Țeranul, aprig la câștig, hotărît și deprins a suferi totul și a face totul pentru a economisi sau a câștiga câți-va bani, începe a arunca pe sub gene priviri de mânie asupra turnului care păstrează arhivele, planul moșiei, pergamentele detestabile, în puterea cărora un om de altă specie, creditor universal și plătit pentru a nu face nimic, trage foloase din toate pământurile și din toate produsele. (Taine, *L'Ancien Régime*, 5).

țara este bogată, că se pot plăti datoriile și se pot face toate îmbunătățirile, cu o singură condițiune: a se cheltui numai pentru lucruri folositoare și a se supune la dare toată lumea, fără osebire. El arată o parte numai din cele ce se petreceau la finanțe și ceru regelui ca să-l primească a lucra împreună o dată pe săptămână, ca să-l pună în curent. Nu i s'a primit propunerile și el ieși din funcțiunea sa cu o popularitate imensă (1781).

«Regina avea o purtare absurdă. Onestă, desprețuind vițiul, vedea că 'i este totul permis și nu era capabilă a și înțelege datoria sa de regină, ea nu asculta nici de observațiile fratelui seu Iosif II, care a făcut o călătorie în Franția, nici de sfaturile mamei sale; ea petrecea și juca nebunește jocuri de noroc: o dată a jucat 36 de ceasuri în șir! Regele era jucăria ei. Ea aduce de numește miniștri niște incapabili, și cu toate aceste, poporul era tot monarhic. Aceasta s'a vezut la nașterea moștenitorului tronului.»

După Necker, nime nu mai primia a fi numit Controlor general. După două încercări, s'a numit Calonne (1783). Politica finanțiară a lui Calonne era foarte îndrăzneată. Ca să capeți bani, trebuie să ai credit; pentru ca să ai credit, trebuie să dovedești că ești bogat; pentru ca să dovedești că ești bogat, trebuie să cheltuiești mult. Curtea era încântată: curg milioanele. Se fac împrumuturi enorme: 500 de milioane în trei ani. Se fac cheltuieli colosale. *) Regele și Regina cumpără castele, ori chel-

*) Curtea e un mare salon permanent, și, în realitate, nici nu a fost salon așa de bine ținut, nici așa de bine făcut a reține pe oaspeți prin plăcerile de tot felul, prin frumuseța, dignitatea și plăcerea decorului, prin alegerea companiei, prin interesul spectacolului. Numai la Versailles e locul unde cine-va se poate arata, face figură, ingrămădi, pentru a petrece, conversa sau vorbi, la centrul noutăților, acțiunii și afacerilor, cu cei mai aleși din regat și arbitrii tonului, eleganței și gustului. «Sire, zice D. de Vardes către Ludovic XIV, când e cineva departe de Majestatea Voastră, e nu numai nenorocit, dar e și ridicol.» Prin provincie rămâne numai nobilimea seracă și rustică; pentru ca să poată trăi cineva în provincie, trebuie să fie înapoiat, desgustat sau esilat. Cea mai mare disgrație regală este a fi esilat la moșie; pe lângă umilința căderii se mai adaugă și greutatea nesuferită a uritului. Cel mai frumos castel într-o pozițiune încântătoare e un «deșert» infricoșat. De zeci de ori Saint-Simon și alți istorici ai curții zic vorbind despre o ceremonie: «Toată Franția era de față»; și, în adevăr, tot ce însemna ceva în Franția era acolo, și acesta era semnul că înseamnă ceva. Parisul și curtea ajung dară locuința obligatoare pentru toată lumea de

Tara bogată cu
Condițiune

Calonne 1783

500,000,000

tuiesc mult pentru mobilarea celor alte. Dar imprumuturile trebuiau plătite și deficitul e foarte mare. Nu mai putea fi vorba de imprumut și cu atât mai puțin de dări, fiind că miseria era la culme. Lui Calonne nu-i remase de cât un singur mijloc: să convoace «*Adunarea Notabililor*», căreia să-i arate deficitul ascuns de toți până acuma, să-i ceară o subvenție teritorială plătită de către toți, privilegiați sau nu, și alte reforme.

Adunarea se întruni în 1787 și hotărî că nu poate decide nimic, pînă ce nu se va cerceta originea și importanța deficitului. Unii notabili contestară regelui dreptul de a pune imposite și La Fayette ceru convocarea unei *Adunări Naționale*. În fruntea opozițiunii era Clerul, căci era vorba de nemărginitele lui bogății.

Regina stăruia ca să fie îndepărtat Calonne și să se cheme la ministeriu arhiepiscopul din Tulusa, *Loménie de Brienne*; «om fără lege și desfrînat, dar cu oare reputație de liberalism și de capacitate.» Notabilii se despart, după ce au dat pe față o parte din abusuri și după ce au sdruncinat adînc tronul.

Parlamentul înregistrează unele dintre edictele pregătite de către Calonne, dar cînd fu vorba de timbru, el ceru lămuriri, re-

seamă. Era colosală distanța între viața elegantă, variată, literară de la centru, și viața monotonă, inertă, primitivă din provincie. (Taine, *L'Ancien Régime*, 57—59).

Nici odată nu s'a văzut salon mai fermecător de cât cel de la curte. Din bolta sculptată și plină de amoruri nebunateci, se pogor, prin ghirlande de flori și de frunzari, lustruri, plini de lumină a căror strălucire e înmîită prin oglinzile cele înalte; lumina curge în valuri peste aurituri, peste diamante, peste niște capete pline de spirit și de veselie, peste niște corsaje fine, peste niște rochii enorme acoperite cu ghirlânzi. Rochiile damelor aranjate în cerc sau pe banchete, formează un spalier acoperit cu mărgăritare, cu aur, argint, pietre scumpe, flori, fructe cu florile lor, agrise, cireșe, fragi artificiali; e un buchet viu gigantic pe care cu greu îl poate ochiul aținti. Lipsese hainele negre de astăzi care fac așa de mare contrast. Coafați și pudrați, cu bucle și cu noduri, cu cravate și manchete de dantelă, în haine și veste de matasă verde, galben, roz șters, albăstriu ca cerul, împodobite cu broderii și galoane de aur, bărbații sînt tot așa de gătiți ca și femeile. Bărbați și femei, au fost aleși, unul și unul, sînt toți oameni de lume perfectă, împodobiți cu toate grațiile ce poate da rasa, educația, averea, timpul liber și obicinuința, în genul lor sînt desăvîrșiți. Nu e aici nici o toaletă, nici aă de cap, nici un sunet de voce, nici o întorsătură de frasă care să nu fie capo-d'opera culturai lumești, quintesența distinctă a tot ceia ce arta socială poate elabora mai delicat. (Taine, *L'Ancien Régime*, 133).

fusă de a aproba noile impozite propuse și ceru convocarea «Adunărilor Generale». Regele promise că va convoca Adunările Generale. Brienne avea nădejde în cler; dar și acesta se sculă în contra edictelor și ceru convocarea Adunărilor Generale. Văzând că Nobilimea și Clerul se ridică în contra monarhiei, Brienne sfătui pe rege a-și atrage pe Starea a Treia. Un edict regal fixă ziua de 1 Maiu 1789 pentru intrunirea Adunărilor Generale. Dar bancruta amenința statul: Brienne ieși din ministeriu și fu rechemat Necker.

«Necker era desinteresat și se bucura de o popularitate universală; era atot puternic. Monarhia era sub tutela sa și Franța era la picioarele lui. Cu creditul său, el liniști spiritele; nu avea înse nici prevederea, nici fermitatea politică. În loc de a se pune în fruntea mișcării și a o dirigu, el se lăsă a fi ținut, pentru că nu voia să se strice cu nimeni. El sfătui pe rege ca să reguleze ca Starea a Treia să aibă un număr îndoit de deputați de cât cele alte ordine. Revoluțiunea nu numai că era aproape; ea era începută (Decembre 1788)».

§. 4. Franța în 1789.

Franța din 1789 era o agregatie de popoare: națiune bretonă, provensală, străină cum și zicea Lorena, normandă, etc., Delfinatul zicea că este «al regatului, dar nu e în regat». Burgundia susținea că nu i se pot impune dări «nici chiar când Adunările Generale ar decide,» iar Navara se declara «regat independent.» Adevărat, în multe părți doriau unitatea, dar mulți oameni de valoare susțineau că nici nu este de cugetat la așa ceva; unia o considerau ca o chimere, foarte greu de realizat din pricina «spiritului particular al provinciilor». Dar multe dintre provinciile așa de pretentioase erau niște simple «espresii geografice.» Acțiunea puterii centrale și neînțelegerile lăuntrice le desagregase. Ele fuseseră împărțite fără a se ține socoteală de nevoile populațiilor, numai ca să poată fi mai ușor administrate și exploatate. Aceste împărțiri administrative erau făcute fără nici un temei și ridicau multe nemulțemiri. În privirea eclesiastică, erau unele diocese și părți de diocese care atârnavă de mitropoliile străine.

«Cu toate acestea, simțiau toți că au interese comune și se re-

cunoșteau «membri» ai uneia și aceleiași familie; erau mândri că fac parte dintr'un regat cu un loc atât de important în lume, care exercita o acțiune atât de puternică prin geniul său; și fiind că Regele personifica statul și era legătura principală dintre țeri, și fiind că se părea că Națiunea numai prin el ființa, Franța tot remăsese adinc monarchică».

Regele avea putere absolută; esila și întemnița după plac; presa era încătușată, gazetarii erau inchiși sub cel mai mic pretest, toată corespondența era deschisă și cetită, și drepturi acordate sau vîndute de către rege erau călcate fără nici un scrupul. Chiar când regele era bun, cei care 'l înconjurau și biurourile administrațiunei făceau ce voiau.

Regele era absolut, dar nu a tot puternic.*) Lipsa de organizare și de unitate impeditau cele mai bune măsuri. «Cum să se impace atâtea obiceiuri locale, privilegiu și interese opuse unul altuia», zice Calonne. Regele 'și ținea de la Dumnezeu coroana sa; de la el proveniau toate puterile; avea autoritate nemărginită asupra armatelor, putea dispune după plac de veniturile statului și era legislator absolut; dar era nevoit adesea să sacri-

*) Pornind de la nimic, în curs de opt sute de ani, regele a făcut din Franța un stat compact care numără două zeci și șese de milioane de locuitori, și care este atunci cel mai puternic stat din Europa. În tot restimpul acesta, el a fost capul apărării publice, liberatorul țerii în contra străinilor, în contra Papei în viacul al XIV, în contra Englesilor în al XV, în contra Spaniolilor în al XVI. În năuntru, de prin viacul XII, eu casca în cap și tot d'aua pe drumuri, el e marele făcător de dreptate, surpă turnurile feudaliilor hoți, înădușă violențele celor puternici, apără pe cei apăsați, desființează resboa le private, stabilește ordinea și pacea: operă imensă care se continuă până la jumătatea viacului XVII, și, în acest timp, toate lucrările folositoare indeplinite prin ordinul său s'au desvoltat sub patronagiul său: drumuri, porturi, canaluri, asiluri, universități, academii, așezăminte de pietate, de adăpost, de educațiune, de știință, de industrie și de comerț, poartă pecetea lui și 'l proclamă binefăcător public.

Astfel de lucruri atrag o resplată proporțională. Biserica 'l proclamă uns al lui Dumnezeu; nobiliu prin un vechiu instinct de credință militară, se consideră ca garda lui; poporul 'l consideră ca păstrător al dreptului, protectorul celor slabi, scăparea universală. L'au lăsat să facă ce va vrea. Din vechile autorități au ramas numai numele. Prin consiliul său, prin intendenții, sub delegații săi, el intervine în cea mai mică afacere locală. El are un venit de patru sute șapte zeci și șapte de milioane și are drept a dispune pe jumătate din venitul clerului. În fine, el e stăpân absolut și o spune pe față. (Taine, *L'Ancien Régime*, 14--16).

face o parte din autoritatea sa. Guvernul nu avea puterea a face binele și era a tot puternic numai când făcea reu, de aceea toți 'l țineau sub prepus și el nu putea face nici o reformă.

Ludovic XVI hotărîse a se sprijini pe Starea a Treia *) de aceea se incurgeau serierile in contra claselor privilegiate. Se zicea că ministrul Lamoignon ar fi spus in 1788 Iulie, către de-

Lamoignon

canul capitulului catedralei din Paris și către un abate: «Parlamentul, nobilimea și clerul au resistat regelui, peste mai puțin de doi ani, nu vor mai fi nici parlamente, nici nobilime, nici cler.» «La inceputul anului 1789, nime nu-și putea inchipui că Ludovic XVI se va uni cu privilegiatii in contra națiunei».

Contra Parlament

Nu se poate determina esact numărul celor cari alcătuiau clasele privilegiate; pentru că este mare deosebire între cifrele ce avem, dar se crede că erau 5 până la 600000 de privilegiați in amêndoue ordinele. Un lucru e sigur: numărul privilegiaților era foarte mărginit, 2% din populațiune, după prețuirile cele mai acreditate.

Privilegiați
600,000
2%

Erau neînțelegeri între cele trei ordine, dar erau și in lăuntru aceluiași ordin. Clerul de jos era gata a se scula in contra

Reimbuzieri între ei între

*) O mare schimbare se face in viacul XVIII in condițiunea stărei a treia. Burghezul a muncit, fabricat, făcut comerț, câștigat, economisit, și in fie care zi, el se îmbogățește din ce in ce mai mult. Parisul, care crește necontentit, e atelierul central; el are monopolul a tot ceia ce este operă de inteligență și de gust; sint multe bogății mari și foarte multe mijlocii, și capitalurile, astfel formate, caută o întrebuițare. Toți vor să imprumute, cu regele in frunte. Burghezul ajunge creditorul universal. Dar e văzuf că toți datornicii lui merg spre faliment. Atunci clasa muncitoare și pacinică care până atunci se supunea fără a murmura și nu se gândia a critica regimul stabilit, incede a controla cu atentie, cu neincredere, cu mânie, și vai de cei cari vor fi prinși; căci ea știe că ruinând statul ei o ruinează și pe dinsa.

Uitați-vă la tinerii cari sint de douăzeci de ani in apropierea lui 1789. Născuți in o casă de muncitori, deprinși a se sili, capabili de a munci douăsprezece oare pe zi, rasă energică care și cunoaște puterea, care judecă pe rivalii săi și li știe slăbiciunea, care compară aplicarea și instrucțiunea sa cu ușurința și nepăsarea lor, și care in momentul când colcăie in ea ambițiunea tineretei, se vede mai dinainte esclusă de la toate funcțiunile importante, țăr-cuită pentru vecie in funcțiunile de jos, întrecută in ori și ce carieră de superiori pe cari ea i consideră cu greu ca egali. Pe fie care zi se dovedește că elevilor nobili li lipsește capacitatea și celor capabili nobleța. Starea a Treia se irită cu drept cuvînt contra unor privilegii pe care nimic nu le justifică, nici capacitatea nobilului, nici incapacitatea burghezului. (Taine, *L'Ancien Régime*, 401).

clerului superior; erau neînțelegeri între vechia nobilime și cea creată de curând; erau nobili cu feude și fără feude și chiar în nobilimea mai nouă era deosebire; la unii nobilimea era ereditară, la alții numai personală. Burghezia de sus era de asemenea în dușmănie cu cei alți locuitori de prin oraș și de la țară. Dar o înțelegere neașteptată s'a făcut de odată între cele trei ordine; interesul comun, opinia publică, le-a silit să uite dușmăniile. Numai nobilimea de curte, cu înalții demnitari ai bisericii și câțiva parlamentari, cu principii de sânge în frunte, erau pentru vechia stare de lucruri: «Privilegiații s'au declarat, ei cei dintâi, în contra voinții regelui; ei cei întâi au decis revolta pe care au să o blesteme, și de care au să se lepede mai pe urmă. Toate clasele societății s'au întrunit pentru a îndeplini o revoluțiune în guvern» spun contimpurani.

Starea finanțelor a provocat mai cu seamă Revoluțiunea. Era o datorie de trei miliarde și jumătate, și la repartizarea și strângerea dărilor se făceau abuzuri îngrozitoare. Erau și deosebiri colosale în felul cum se supuneau la dări deosebitele orașe și părți ale țerei; deosebiri între suburbiile aceluiași oraș, între părțile aceleiași strade. Mai cu seamă darea pe sare era grozavă și se impunea cu mare strășnicie; guvernul impunea fie-cărei familii să cumpere o cantitate anumită; la din contra, capul de familie era considerat ca contrabandist și pedepsele erau teribile.

Cât pentru cheltuieli, nici vorbă despre vre o rînduială. Se țineau registre în regulă, dar comptabilitatea era așa de incurcată că era peste putință a-i mai da de capăt. Pe lângă sumele pentru care se ținea această comptabilitate fără rost, cel puțin a cincina parte din venituri se cheltuia fără să se țină nici o urmă de întrebuințare a banilor. Risipa ajunsese la culme *). Domeniile regale

*) De viacuri, înalta nobilime cade în datorie prin lăcomia, prin dărniciile, prin nechibzuința sa, și prin acel fals punct de onoare care socoate grija de a lua socoteala de avere ca pe o ocupație bună de un comptabil. Ea e mândră de neglijența sa, și zice că aceasta înseamnă a trăi ca un nobil. «Domnule arhiepiscop, zicea Ludovic XVI, către D. de Dillon, se pretinde că aveți datorii, și chiar multe. — Sire, răspunse prelatul cu o ironie de mare senior, mă voi informa de la intendentul meu, și voi avea onoare a da socoteală Majestății Voastre.» Mareșalul de Soubise are un venit de cinci sute de mii de livre, și nu-i ajunge. Se cunosc datoriile cardinalului de Rohan, ale comitelui de Artois; veniturile lor de milioane se îngropau în cea prăpastie fără fund. Principele de Guéménée, a dat un faliment de trei-

se imputinaseră foarte, iar cât pentru pădurile așa de vestite o-dinioară, în multe locuri li se vedea numai urma; funcționarii, în multe părți, dispuneau după plac de domeniile regale.

Starea justiției nu era mai strălucită. Erau trei-spre-zece parlamente cu circumscripții foarte neegale. Mersul justiției putea fi în tot d'auna împiedicat prin ordine regale și prin apelul la Consiliu, prin privilegiile sau prin conflictul dintre puterea regală și magistratură. Una din cele mai de căpetenie dorinți ale oamenilor din acel timp era «ca să nu se intrerupă cursul justiției». Mare incurcătură în legislație: la sud dreptul roman, și la nord vre-o 128 de legi cu obiceiuri de ale pământului; în Lorena, legile romanice. Dar și aceste legi nu erau în întreg teritoriul; de multe ori, în aceeași localitate oamenii se judecau după legi deosebite. Cât despre legile penale, ele erau de «o asprime selbatică și absurdă»; chinuri grozave, pedeapsa cu moarte chiar pentru unele delictе, confiscarea, neegalitatea pedepselor după calitatea făptuitorilor, neomenie în regimul inchisorilor.

Agricultura era foarte neglijată și o mare parte din regat era necultivată, mai cu seamă în provinciile apusene unde jumătate din pământuri erau în paragină. Țeranul cultiva prost și nu voia să facă nici o îmbunătățire de groaza agenților fiscului; numărul vitelor se micșora de asemenea. Numărul micilor proprietari era

zeci și cinci de milioane. Ducele de Orléans, cel mai bogat proprietar din regat, era dator la moarte cu șapte zeci și patru de milioane. De două sute de ani, nobilimea alerga la căsătorii bogate și la binefacerile regelui ca să mai astupe golurile. Pentru aceia, luând pilda regelui, ei au făcut bani din toate, mai ales vinzind funcțiunile de care dispuneau, și cumpărătorii și scoteau banii din sudoarea țăranilor. (Taine, *L'Ancien Régime*, 68).

Ar fi mai simplu să se dea bani și fără funcțiune și, în adevăr, aceasta se face. Când cetim zi cu zi memoriile, se pare că tesaurul a ajuns o pradă. Tot d'auna pe lângă rege, curtenii îl fac să compătimizească la necazurile lor. Ei sînt familierii lui, oaspeții salonului său, oamenii de rasă ca și el, clienții lui naturali, singurii cu cari el stă de vorbă și pe cari are nevoie a-i vedea mulțemiți; el nu se poate opri de a-i ajuta. Trebuia numai de cât ca el să li inzestreze copiii, pentru că el subscrie contractele; trebuia să-i îmbogățească și pe ei, pentru că lăscul lor slujește la decorațiunea curții sale. Nobilimea fiind o podoabă a tronului, posesorul tronului are datoria a o poale ori de câte ori se va simți nevoie. . . . În loc de a fi reprezentanții popoului pe lângă puterea centrală, magnații franceși au voit să fie favoriții principelui, și ei tund turma pe care erau datori să o apere. (Taine, *L'Ancien Régime*, 89).

cu totul neînsemnat și asupra țeranului care cultiva pământul proprietarului cădeau toate greutățile. Erau grele birurile statului, dar erau cu mult mai apăsătoare rămășițele de drepturi feudale care aduceau puțin folos proprietarului, dar care apăsau cumplit asupra țăranilor.

În multe părți, vitele proprietarului au drept să pășuneze ori unde vor găsi iarbă, și fără nici o plată; muncitorul e dator să ducă partea ce datorește din recoltă la grânarele proprietarului, unde este ciuruită cu niște ciururi anume; dacă are vie, el e dator să ducă strugurii la teascul proprietarului, plătind, și nu are voie să vîndă vinul de cât numai după ce proprietarul și-a desfăcut pe al său; țeranul nu poate avea nici moară, nici rîșniță, nici cuptor, ci trebuia să macine la moara proprietarului, plătind vamă, și să își coacă pâinea la cuptorul lui, tot cu plată, primind-o așa cum a ieșit din cuptor, crudă ori arsă. Numai nobilii au drept de vînătoare și numai ei pot ținea hulubării. Fierele selbatice îi distrug recolta, hulubii îi mănîncă spicele, țeranul nu poate lua măsuri; el nu are voie a ucide nici o cioară, nu poate avea câni de vînat și nici chiar mîță. Toți se plîng de aceste drepturi feudale, care nu se puteau cu nimic îndreptăți, dar care făceau mult rău; toți cer ca ele să dispară *). Așa

*) Labruyère scria tocmai un secol înainte de 1789: «Se vîd unele animale selbatice, masculine și femele, împrăștiute pe câmpie, negre, livide și arse de soare, aplicate spre pământul pe care îl scormolesc și strămută cu o statornicie neînvingătoare. Au un feliu de voace articulată, și, când se ridică în picioare, se vede că au față ca de om; și în adevăr că sînt oameni. Ei se retrag noaptea în niște vizunii unde se hrănesc cu pâine neagră, cu apă și cu rădăcini. Ei scapă pe ceilalți oameni de necazul de a semăna, de a ara și de a culega cele de nevoie pentru trai, și se cuvine astfel ca să nu fie lipsiți de acea pâine pe care ei au semănat-o.» În 1740, Massillon episcop de Clermont-Ferrand scrie către Fleury: «Poporul de pe la sate trăiește în tr'o miserie grozavă, fără paturi, fără mobile; cea mai mare parte chiar, jumătate din an, e lipsită de pâine de orz și de ovės singura lor hrană și sînt nevoiți a smulge din gura lor și din a copiilor ca să plătească impositele. Până intru atîta că negrii din insulele noastre sînt cu mult mai fericiți, căci, muncind, ei sînt hrăniți și îmbrăcați, cu femeile și copiii lor; pe cînd țeranii noștri, cei mai muncitori din regat, cu toată munca cea mai grea și mai continuă, nu pot avea pâine pentru ei și pentru familia lor, și a plăti dările.» (Taine, *L'Ancien Régime*, 429).

Sînt sărac, pentru că mi se iea prea mult. Mi se iea prea mult, pentru că nu se iea de ajuns de la cei privilegiați. Privilegiații nu numai că mă

de mari erau greutățile care apăsau asupra lor, că cu drept cuvânt s'a zis în urmă că: «țeranii au câștigat, și numai ei, din nemărginitele foloase ale Revoluțiunii.»

In ceia ce privește comerțul și industria, este destul a spune că nu există libertatea muncii, pentru că reformele lui Turgot fuseseră desființate. Era foarte grea circulațiunea mărfurilor, din pricina a o mulțime de cercetări, declarațiuni și vămi; apoi erau o mulțime de dări impuse de către proprietari, pentru întreținerea drumurilor, care erau așa de prost ținute că, mai ales în provinciile din resărit, locuitorii erau aproape izolați. Pe lângă aceste greutăți care apăsau asupra claselor muncitoare, trebuie să mai adăogim că era un chaos de măsuri și greutăți, care variau după provinciile; de multe ori, măsuri și greutăți deosebite erau în aceeași provincie.

Cât despre lucrările publice, dacă erau câte-va drumuri frumoase și admirabil întreținute mai ales la mează-zi, în cea mai mare parte a Franței iputem zice că nu existau căi de comunicațiune. Aceasta și făcea că șoselele cele frumoase mai că nu erau de nici un folos.

Armata se alcătua din 160.000 trupe regulate și 60.000 mi

160,000
60,000

fac să plătească în locul lor, dar încă îmi mai ieau cu drepturile lor eclesiastice și feudale. Când, din venitul meu de 100 de franci, am dat 53 de franci și mai bine strângătorului de bir, trebuie să mai dau încă seniorului mai bine de 14 și mai mult de 14 pentru dijmă, și, din cei 18 sau 19 cari 'm mai rămân trebuie să împac pe cei cari umblă să găsească ceva de pus la dare. Eu singur, om sărac, plătesc două guverne, unul vechiu, local, care astăzi e absent, nefolositor, supărător, umilitor, și pe care nu'l cunosc de cât prin miseriile ce-mi face; cel-alt, nou, central, de față pretutindinea, care, luându-și asupra sa toate serviciile, are nevoi nemărginite și apasă asupra slăbilor mei umeri cu toată greutatea sa enormă.» Aceste sînt, în cuvinte precise, ideile vagi ce încep a fermenta în capetele populare. (Taine, *L'Ancien Régime*, 484).

«Pâne, și să nu mai fie dări, nici taxe» acesta e unicul strigăt al țeranilor, strigătul lipsei, și lipsa ajunsă la disperare o rupe înainte ca un animal turbat. Jos cel care strînge toate! Și magasiile sînt sfarmate, carăle cu grâne oprite, piețele prădate, pitarii spânzurați, pânea tacsată, așa că nu mai vine sau se ascunde. Jos accisul! Și barierele sînt sfarmate, funcționarii uciși lipsesc orașelor banii pentru cheltuelile cele mai urgente. Pe foc registrele de impozit, condicele de socoteli, arhivele municipalităților, documentele seniorilor, pergamentele mănăstirilor, toate acele scrisori blestemate care fac o mulțime de debitori și apăsați.» (Taine, *L'Ancien Régime*, 495).

țieni; dar acest puternic instrument al despotismului nu are să-i fie credincios în timpul Revoluției; pentru că gradele militare se cumpărau cu bani sau se dădeau prin favoarea regală, disciplina era pierdută și soldatul prost ținut și prost plătit. Mai bine ținuți erau cei 20.000 de străini, cea mai mare parte Elvețieni. Numai marina era înfloritoare.

Cât despre Colonii, abuzurile erau așa de mari că «disoluția regimului colonial era inevitabilă.»

Religiunea nu avea în societate locul ce avusese odinioară; dar poporul tot era foarte religios; era așa de devotat religiunii catolice, că era netolerant. Nu numai Clerul dar și o parte din Starea a Treia doria ca «religia națională să aibă privilegiile unei religiuni de stat»; și cerea ca celor necatolici să nu li se facă nici o parte în administrația judiciară, politică și învățămînt; în multe părți se plîngeau de edictele în favoarea protestanților. Nimine nu contesta clerului ținerea actelor civile și direcțiunea și supravegherea instrucțiunii publice; dar toată lumea era scandalisată de averile mari ale clerului, a căror valoare nu se poate determina nici aprocsimativ. Aceste averi colosale erau împărțite într'un chip scandalos. Curtea da o mare parte creaturilor sale, așa că mulți laici trăiau din averile Bisericeii. Clerului de jos li se arunca o parte neînsemnată: 700 livre pentru paroch, 300 pentru vicar, pe an; pe când unii prelați aveau 100.000 și alții și mai mult. Dijmele erau odioase și ridicau vecinic contestații. Clerul de jos și numai o parte din cel înalt cere a se reforma multe abuzuri.

Învățămîntul public lipsia în cele mai multe părți. Universitățile tot mai păstrau ceva din metodele barbare ale Evului Mediu. Studiile ajunseseră numai o simplă formalitate; pentru că erau studenți scutiți de frecventare și obligați numai a plăti taxele, iar gradele academice se cumpărau. Colegiile căzuseră cu totul de la desființarea Jesuiților. Profesorii erau așa de prost plătiți că nu aveau cu ce trăi și nu erau de felu respectați. Învățămîntul primar lipsia în cea mai mare parte din regat; și chiar în Paris era foarte neglijat. Nici vorbă de școale în afară de orașe; chiar unde se aflau din întîmplare, învățătorii erau nuli și erau așa de rău plătiți că erau reduși a cersitori. Li se cerea să învețe pe copii numai a ceti și serie, și nime nu îndrăznea a li pretinde să i învețe și calcul. Erau comunități rurale unde abia se găseau doi oameni cari puteau serie.

Miseriile Vechiului Regim. «Miseria era generală și adâncă.» Aceasta nu o negau nici privilegiații. Foametea era generală și toți dădeau vina pe guvern, și aveau dreptate. În multe părți ale regatului, pe unde era lipsă, grânele se cumpărau de cătră oamennii influenți, ca să le vîndă mai scump și să câștige din sărăcia poporului.

Erau mai bine de un milion de cerșitori; și bande de vagabonzi cerșitori rătăceau prin țară și amenințau cu focul și prada pe cei cari nu li dau de mâncare; pentru acești rău făcători nu era poliție; dar pentru esacta incasare a birurilor erau mai mulți agenți de cât trebuiau. Chiar în Paris nu era nici o siguranță. În april a izbucnit o revoltă, ale cărei origine nici astăzi nu se cunosc. Armata, ca în tot d'a una, a venit prea târziu și a măcelărit vre o câte-va sute de resculați, suferind și ea perderi mari *).

Aceasta era starea Franței în momentul convocării Adunărilor Generale.

*) Ce făceau pe acele vremi Barnave, Thouret, Sieyès, Vergniaud, Guadet, Danton, Robespierre și chiar Mirabeau? În ce noapte de neputință erau ei afundați? Cine putea să aibă vre o grijă de ei? Dacă mâna puterei i ar fi putut smulge din această obscuritate și a-i distruge prin proscricțiune, câte accidente din revoluțiune ar fi fost schimbate! dar ei erau protegiați prin propria lor neputință: din pricina aceasta persoanele și numele lor nu puteau ajunge până la cunoștința guvernului; el era silit a lăsa să crească în umbră cei cari aveau să'l restoarne; nimicionia lor 'i făcea să fie siguri. Aceasta e una din incapacitățile unei puteri care nu a fost nici o dată contrariată; ea nu știe unde să caute pe dușmanii sei; chiar de ar avea măciuca lui Hercule, ea nu știe unde să lovească» (Quinet, *La Révolution*, I, 16.)

ISTORIA CONTIMPURANA.

I. REVOLUȚIUNEA FRANCESĂ.

§. 1. Adunarea Constituantă.

Căderea Vechiului Regim. Alegerile pentru Adunările Generale s'au făcut cu mare confuzie, cu multe conflicte și în mijlocul unei fierberii generale. Guvernul inclinând spre Starea a Treia în contra privilegiaților, presa a fost lăsată liberă și s'au publicat o mulțime de broșuri, dintre care unele foarte violente; dar nu era nici un plan serios de revoluție. Cei mai mulți scriitori propăgau înțelepciunea și recomandau un guvern micșt; erau de părere a se feri de reforme prea repezi și, mai ales, predicau a nu se tulbura liniștea publică. Cel mai violent în contra privilegiaților a fost un nobil, comitele d'Antraigues. Chiar abatele *Sieyès*, care în vestita sa broșură: «*Ce este Starea a Treia?*» pretindea ca ea «să fie totul», se mulțemia ca ea să ajungă «ceva», și în o altă scriere a sa susținea că dacă starea a Treia s'ar apuca să lovească pe privilegiați «ar putea arunca Franția în o situație grozavă.»

Cetățenii au fost chemați nu numai pentru a alege pe deputați; dar și pentru a redacta «*Caietele*» în care avea să se cuprindă plângerile și dorințele lor. S'au alcătuit mai bine de 50.000, în toate orașele și satele, de cătră cele trei ordine. Ele sînt «monumentul istoric cel mai instructiv, cel mai onorabil pentru Francesi.» «Multe sînt pagine sincere, pline de duioșie, pline de viață,

Alegeri tumultuoase

Presă liberă

Moderate

50 Caiete

in care auzim in adevăr glasul vechei Franție.» Mai toate cer o «Constituție» și «libertate», Cler și Nobilime, ca și Starea a Treia. In mii de Caiete din toate ordinele se cuprind articolele fundamentale de in scris in fruntea Constituțiunei: periodicitatea Adunărilor cu dreptul de a vota impositul, părtașia lor la facerea legilor, libertatea individuală, desființarea censurei, a comisiilor judiciare și a tribunalelor esecțiunale. Cele țărănești nu se prea gândesc la Constituție, dar cer desființarea privilegiilor și libertate. Târziu numai va fi vorba de egalitate; acum Starea a Treia nu lovește in Nobilime; ea cere numai ca averile Clerului să se intrebunțeze pentru bine-faceri.

Nu sînt de felu friguri revoluționare; din contra, oamenii sînt foarte liniștiți. Nime nu se atinge de monarchie și de puterea regală; respectau proprietatea, religia și partea esențială din vechiele instituțiuni; voiau «reformare iar nu răsturnare». Convocarea Adunărilor Generale fusese primită cu un mare entusiasm pentru rege; toți erau «in extaz». «Era momentul fericit in care rațiunea și umanitatea reluându-și drepturile lor, aduc libertate, viacul de aur dorit de atâta timp.»*)

*) In apropiere de 1789, e admis că oamenii trăiesc «in secolul luminelor», in «vrsta rațiunei», «că mai inainte genul omeneșe era in copilărie, că astăzi el a devenit major.» Adevărul s'a manifestat in fine, și, pentru prima oară, are să se vadă domnia lui pe pământ. Dreptul său este suprem, pentru că este adevărul. El trebuie să ordone tutulor, căci, prin natură, el este universal. Prin aceste două credinți, filosofia viacului XVIII seamănă cu o religiuine, cu puritanismul din viacul XVII, cu mahometismul din al VII. Acelaș avint de credință, de speranță și de entusiasm, acelaș spirit de propagandă și de dominare, aceiași asprime și aceiași netoleranță, aceiași ambiție de a reface pe om și de a modela intreaga viață omenească după un tip preconcepit. Noua doctrină va avea, și ea, doctorii sei, dogmele sale, catechismul său popular, fanaticii săi, itquisitorii și martirii săi. Va vorbi tot așa de sus ca și precedentele, ca o suverană legitimă căreia i aparține dictatura din naștere, și contra căreia ori ce revoltă e o crimă sau o nebulie. Dar se va deosebi de cele alte pentru că ea se impune in numele rațiunei, in loc de a se impune in numele lui Dumnezeu. (Taine, *L'Ancien Régime*, 266).

A fi bun, a fi iubit, iată ținta unui cap de stat, unui om in funcțiune. Lucrul merge așa de departe că-și inchipuiesc pe Dumnezeu după acest model. Se interpretă «armoniile Naturei» ca pe niște atențiuni delicate ale Providenței; instituind dragostea de fii, Creatorul a «bine-voit a ne alege ca virtutea de frunte pe cea mai dulce plăcere a noastră.» La idyla care-și inchipuiesc că există in cer, corespunde idyla ce se practică pe pământ. De la public la principii, și de la principii la public, in prosă, in versuri, prin com-

Se discutase în Consiliu asupra locului unde se vor întruni Adunările și Ludovic XVI hotărâse Versailles «din pricina vânătoarelor.»

Când se adună deputații, nici unul nu avea un plan hotărît; căci nici nu se cunoșteau Caietele. Era numai planul lui Necker, aprobat de către rege, care cuprindea o schiță de Constituție. Toți înse doriau ca să se pună domnia legilor în locul arbitrarului; nimine nu voia să se păstreze abuzurile trecutului; dar jărăși nimine nu era dușman al monarhiei ori partisan al republicei. Câți-va deputați, între cari **Mirabeau**, credeau că regele nu are să se țină de cuvânt; dar cei mai mulți credeau contrarul; aveau încredere, macar că se zicea că regina și comitele de Artois, fratele regelui, plănuiau o reacțiune.

Adunările Generale s'au deschis la 5 Maiu, 1789. Discursul regelui a răcit entuziasmul deputaților. El a vorbit cu un ton pomenitor, nu a pomenit nici un cuvânt despre periodicitatea Adunărilor și a terminat spunând că «ocupația esențială» a Adunărilor va fi întocmirea rînduielei în finanțe; nici o vorbă de Constituție și de «revoluția anunțată și promisă». Raportul cetit de către Necker nu cuprindea nimic din făgăduințele liberale din trecut.

plimentele de serbătoare, prin răspunsurile oficiale, de la stilul edictelor regale până la cântecele damelor de la hală, e un schimb continuu de grație și de tandrețe. Aplause sbucnesc în teatru când un vers face aluzie la virtutea principilor, și, un moment după aceea, când o tiradă eșaltează meritele poporului, principii reîntorc politetea, aplaudând și ei la rîndul lor. De toate părțile, în momentul când această lume se sfirșește, o delicatete reciprocă, o blândete iubitoare vine, ca o suflare delicată și moleculă de toamnă, de topește ceea ce mai putea fi aspru și învăluie într'un parfum de rose murinde elegantele ultimelor sale momente. (Taine, *L'Ancien Régime*, 213).

«Eram uimiți, zice Ségur, de prisma ideilor și a doctrinelor nouă, pline de speranță, cuprinși de ardoare pentru toate gloriile, de entuziasm pentru toate talentele și legănați de visurile înșelătoare a unei filosofii care voia să asigure fericirea neamului omenesc. Departé de a prevedea nenorociri, escese, răsturnări de tronuri și de principii, noi vedeam în viitor numai bunurile ce puteau fi asigurate omenirii prin domnia rațiunii. Se lasă curs liber tutulor scrierilor reformătoare, tutulor proiectelor de învoire, cugetărilor celor mai liberale, sistemelor celor mai îndrăznețe. Fie-care credea că merge spre perfecțiune, fără a se îngriji de piedeci și fără a se teme de ele. Eram mândri că eram Francesi și, mai mult încă, de a fi Francesi din viacul al XVIII... Nici odată deșteptare mai teribilă nu a fost precedată de un somn mai dulce și de visuri mai înșelătoare». (Taine, *L'Ancien Régime*, 391).

Nici un plan pre conceput -

Planul lui Necker

5 Maiu. -
Mesajul tronului

Raportul lui Necker

nu mulțemi pe nimine. El lasa de o parte multe din vechiele promisiuni și termină poruncind ca să se despartă numai de cât și a doua zi să înceapă a lucra separat. Adunarea, incuragiată de ducele de Orléans de o parte din nobile și de lipsa de la ședința regală a lui Necker, stătu pe loc. Mirabeau respunse marului magistru al ceremoniilor că deputații veniți prin voința poporului nu vor putea fi îndepărtați de cât prin forța baionetelor; iar Adunarea declară persoana deputaților inviolabilă. La curte, domnește mânia și frica; frica însă este mai puternică. Regele cedă. In 27 el ordonă celor trei ordine să se întrunească și să lucreze in comun. In 8 iulie se încep lucrările pentru Constituție.

In timpul acesta, Parisul se declarase cu mare aprindere pentru Revoluțiune; mai ales la Palais-Royal, locuința ducelui de Orléans, era o agitare continuă, un adevărat club revoluționar permanent. *) Astfeliu erau lucrurile, când s'a auzit, 12 iulie, că Necker a fost îndepărtat și că s'au chemat la Versailles regimente străine. Bustul lui Necker și al ducelui de Orléans au fost preumblate în triumf pe stradele Parisului; a doua zi se pradă câteva magazii de arme, se ieau tunuri de la Invalizi și se formează «miliția burgheză» pentru ordinea publică și pentru lupta supremă. Adunarea văzându-se susținută de cătră Parisieni, se declară in permanență, întări toate voturile anterioare și ceru îndepărtarea trupelor și o miliție burgheză. In ziua de 14 iulie, după indemnul jurnalistului *Camille Desmoulins*, poporul cuprinde **Bastilia** **). In acea zi și cea următoare sînt uciși mai mulți inalți

Ducele d'Orléans
13 iulie

27 Iulie
8 Iulie

12 Iulie
demențat de Necker
Armate

14 Iulie -

*) Cât pentru bani, ei se ieau din lăzile ducelui de Orléans, și se ieau din belșug: la moartea sa, din 114 milioane avere, el a lăsat o datorie de 74 de milioane; fiind din facțiune, el contribuie la cheltueli, și cum e omul cel mai bogat din regat, el contribuie in proporție cu bogăția sa. Nu doară că ar fi un adevărat șef, caracterul lui e prea moale, prea ramolit; dar «in Consiliul lui cel mic» au proiecte mari pentru el; voiesc să-l facă locotenent general al regatului, la sfârșit regent sau chiar rege, pentru ca să poată domni sub numele lui și să «împartă foloasele». (Taine, *La Révolution*, II, 60).

**) Toți nu au nici o grijă, guvernul ca și clasa de sus; fiind că se gândesc la binele ce au făcut sau au voit să facă. Regele și amintește că a redat protestanților starea civilă, a desființat tortura preparatorie, a suprimat corvada in natură, a stabilit libera circulațiune a grânelor, a instituit adunările provinciiale, a ridicat marina, a dat ajutor Americanilor, a liberat pe servii săi proprii, a micșurat cheltuielile casei sale, a avut miniștri pe Malesherbes

funcționari din Paris. Incercarea de lovitură de stat nu a isbutit.

A doua zi, 15 iulie, regele veni la Adunare și făcu cunoscut că a dat ordin să se îndepărteze trupele; pe urmă promise că va rechema pe Necker. Bailly fu ales primar al Parisului și La Fayette comandant al gardei naționale. Regele veni în Paris și primi din mâna noului primar cocarda tricoloră (roș și albastru colorile Parisului și la mijloc alb, culoarea regelui). «Revoluțiunea era acum o realitate».

Ea a fost la început municipală. Cetățenii alegători s'au strâns la Hôtel de Ville și au format un *Comitet permanent* pentru a organiza miliția și a readuce liniștea publică. Așa s'a născut *Comuna din Paris*, ieșită din revoluțiune cu invoirea autorităților de mai înainte. Tot așa s'a urmat și în provinciile, unde s'au format astfel de Comitete împreună cu vechiele municipalități. Orașele încep a se guverna singure și reduc la neputință pe reprezentanții puterii centrale. Când s'a auzit că regele a aprobat cele ce s'au petrecut la Paris, orașele au rămas incredințate că au lucrat cu multă înțelepciune și credință când s'au emancipat*).

Satele încep și ele a se mișca. La țară domnia o adevărată panică din pricina hoțiilor. Toți se inarmează, și când se con-

Turgot și Necker, a deslănțuit presa, a ascultat opinia publică. Nici odată guvern nu s'a arătat mai bun: în 14 Iulie 1789, erau în Bastilia numai șapte prizonieri, dintre cari unul idiot, unul deținut după cererea familiei și patru acușați de fals. Nici un principe nu a fost mai uman, mai îndurător, mai preocupat de soarta celor nenorociți. În 1784, an de inundație și de epidemie, el a împărțit ajutoare în sumă de trei milioane. Într'o iarnă grea, el a lăsat pe nenorociți să se ingrămădească în bucătăriile lui, în fie-care zi. Foarte probabil, el este, după Turgot, omul care a iubit mai mult poporul pe timpul său. Mai jos de cât el, delegații săi se conformă vederilor regelui. (Taine, *L'Ancien Régime*, 396).

*) Neputința capilor și lipsa de disciplină a subordonaților sînt și mai mari în capitală de cât în provinciile. Este un primar în Paris, Bailly; dar din prima zi «Consiliul municipal s'a deprins a administra singur și a-l uita cu totul.» Este o putere centrală, consiliul municipal presidat de către primar; dar pe acele vremi, autoritatea e pretutindenea, afară de acolo unde trebuie să fie puterea preponderantă», fie-care district lucrează ca și cum ar fi singur și suveran. Sînt puteri secundare, comitetele de district, fie-care cu presidentul, grefierul și biuroul său, cu comisarii săi. El primește denunțierile, ordonă vizite domiciliare, trimite deputați la Adunarea națională, ia decisiuni, publică hotărîri, nu numai în cartierul său, ci în tot orașul, și une-ori și întinde jurisdicțiunea și afară din Paris. (Taine, *La Révolution*, I, 107).

stată că era mai mult trica, rămân înarmați. Atunci se ridică în contra feudalilor: pustiiază și ard castele ca să ardă și documentele drepturilor feudale, și-și inchipuiesc că îndeplinesc voința regelui.

Prin urmare nu oratorii din Adunarea «Constituantă» ci poporul a surpat feudalitatea. De la 14 iulie, nu mai este administrație *). Atunci deosebitele comune tind a se uni între ele, se întocmesc *federațiuni*: vechia Franță cu spiritul ei particularist a încetat de a mai exista! Curtea nu mai avea puțința de a rezista, și poate că regelui nu-i părea rău.

Adunarea nu se gândia să surpe totul, dar luată înainte de către popor, ea făcu «*Noaptea din 4 August*». Vicontele de *Noailles*, urmat de către toți privilegiații se leapădă de toate drepturile și privilegiile lor **) și Adunarea decretă că «regimul feudal este distrus cu totul», că toți Francesii sînt admisibili la toate demnitățile publice, și proclamă pe Ludovic XVI «restaurator al libertății franceze». De la 20 august până la 1 octombrie, s'a votat «*Declarațiunea drepturilor omului și al cetățanului*», apoi Con-

*) Autoritatea regelui fiind zdrobită, toate puterile care sînt o delegațiune a sa cad la pămînt. Intendenți, parlamente, comandanți militari, ofițeri însărcinați cu administrația, cu justiția și cu poliția, în fie-care provincie și în fie-care funcțiune, păzitorii ordinii și ai proprietății, învățați minte prin ucidearea d-lui de Launay, prin întemnițarea d-lui de Bezenval, prin fuga marelui de Broglie, prin asasinatul lui Foulton și a lui Berthier, știu la ce se espun de 'și vor face datoria, și, ca cum-va să uite, insurecțiunii locale, vin la fața locului de le pun mîna la gât. Din acest mare stat dărîmat, rămân patru-zeci de mii de grămezi de oameni, fie-care izolată și separată, orașe, țirgușoare, sate, în care: corpuri municipale, comitete alese, garde naționale improvizate, se încearcă a împiedica cele mai mari escese. Dar acești șefi locali sînt novici, sînt umani, sînt timizi; numiți prin aclamație, ei cred în dreptul popular; încunjuțați de revolte, ei se simt în primejdie. Pentru aceia în cele mai multe cazuri, ei ascultă de mulțime. (Taine, *La Révolution*, I, 71).

**) Nu mai rămîne nobilului de cît numai titlul său, numele său de proprietate și stema sa, distincțiuni foarte nevinovate, pentru că ele nu conferă nici o jurisdicțiune, nici preeminență. Și apoi, ele nu numai că nu fac nici un rău, dar sînt respectabile. Pentru mulți dintre nobili, numele de moșie a acoperit numele de familie, și numai cel dintăi se întrebuițază. Dacă i se pune obligație de a lua pe cel de al doilea, se face un rău, pentru că acest nume desființat e o proprietate totdeauna legitimă, de multe ori prețioasă, un certificat de calitate și de proveniență, o etichetă autentică și personală, care nu i se poate smulge, fără a nu i se lua, în marea expozițiune umană, locul rangul și onoarea sa. (Taine, *La Révolution*, I, 202.)

Poporul surpa
feudalitatea -
Federațiunea

4 August

20 August - 1 Oct -
I, 402le

stituțiunea în cele mai esențiale articole ale ei, după mari discuțiuni mai ales asupra următoarelor cestiuni: dacă va fi numai una sau două Camere și dacă «veto» regal va fi absolut sau suspensiv. Multe voturi s'au dat sub presiunea «patrioților» înarmați din Paris *).

Aceștia merg mai departe. Iar s'a imprăștiat vorba prin Paris despre o lovitură de stat; s'a auzit că în Versailles s'au adus trupe nouă, că la un banchet a fost chemată familia regală și că cocarda tricoloră a fost călcată în picioare. Poporul de jos care suferia de foame, a plecat la Versailles. La Fayette în fruntea gardei naționale a apucat înainte (5 octomvrie). Peste noapte, poporul ar fi intrat în palat și familia regală ar fi fost în mare primejdie, dacă nu era La Fayette, foarte popular pe atunci. Poporul ceru și regele fu nevoit a veni ca să se așeze în Paris. Adunarea veni și ea **).

De atunci regele este ca un prizonier în mâinile populațiunii din Paris, care vrea să-l scape de sub influența Curții. De acum înainte, politica Curții va fi: a se înțelege cu străinul pentru a

*) «De și nu era voie de intrat în sală, erau în tot'dauna mai mult de șese sute de privitori, zice Bailly, nu respectuoși, muți; ci activi, sgomotoși, amestecați pîntre deputați, în tot casul luând parte la deliberațiuni prin aplauzele și huiduelile lor, adunare colaterală și care de multe ori împune celei alte voința sa. Ei notează și ieau în seris numele opoșanților; aceste nume ajungând până la populația care așteaptă pe deputați la ieșire, sînt de acum înainte numele unor dușmani publici. Se fac liste de acești dușmani, se dau la tipar și, seara la Palais-Royal, devin liste de proscritiuni. Sub această presiune grosolană se dau mai multe decrete.

De acum înainte, acest public face legea: Constituantă, Legislativă, Convențiune, toate adunările au să-i fie supuse. E admis că publicul din galerie represintă poporul cu același titlu și cu un titlu mai pre sus de cât deputații. (Taine, *La Révolution*, I, 46).

**) Poporul mergea înainte, grăbit a-și vesti victoria; și, după obiceiurile mulțimei, el se opria ca să o povestească și să se bucure și mai mult. După el venia garda națională ascultătoare și chiar respectuoasă, pentru că toate dorințele ei fuseseră îndeplinite ca și niște ordine. În fine, regele, regina, copiii lor, veniau tăcuți, căutând să scape, în fundul trăsurei, de veselie mulțimei, de cântecele și de bucuria nespusă a ei. «Iată brutarul, brutăreasa și băiețelul din brutărie!» repetau mii de glasuri în jurul lor. Și acest limbajiu care în gura poporului semăna o desmierdare, spunea la fie-care pas că nu a mai rămas nimic din vechiul rege. (Quinet, *La Révolution*, I, 91).

invinge Revoluțiunea. Politica regelui se va fixa mai pe urmă *). Până atunci, el primește Constituțiunea făcută de Adunare, ceia ce provoacă mare entusiasm. «S'a părut un moment că revoluțiunea s'a sfârșit; s'a părut că pactul care fusese format între națiune și rege este definitiv; că Franței nu-i rămânea de cât să fie fericită in pace și in concordie».

Lucrările Adunării Constituante. Constituțiunea votată de către Adunarea constituantă pleca de la ideea că suveranitatea nu mai era in rege, ci in națiune; cu toate aceste se conservă forma de guvern monarchică, fiind că aceasta e dorința tuturor. Regele însă domnește prin mila lui Dumnezeu și in puterea Constituțiunei; el este «rege al Francesilor». Persoana lui este sacră și inviolabilă și e nerespunzător. Pentru actele guvernului raspund ministrii, cari pot forma un Consiliu, și cari sînt numiți de către rege, nu însă din sînul Adunării. Regele promulgă legile și are dreptul de «veto» suspensiv in timp de trei legislaturi; el are o gardă și o listă civilă de 25 de milioane.

Adunarea are drepturi foarte mari; din aceasta se cunoștea că Constituanta fusese mai cu samă insuflețită de dorința de a mărgini cât mai mult arbitrarul regal. A mers însă prea departe; pentru că, atât prin Constituțiune cât și prin legile organice ce a votat, a nimicit mai cu totul puterea executivă. A crezut că va vindeca acest rău prin măsurile ce a luat ca puterea să fie incredințată numai oamenilor cu avere. In aceasta a greșit. Oamenii cu avere, mai liniștiți, mai cumiți, mai puțin dispuși a se espune, se vor da, in curînd, la o parte din agitările politice,

*) Poate că regele, de desgust și inerție, ar fi consimțit pentru un moment a capitula cu Revoluțiunea; dar acest suflet moale era susținut și imboldit prin indignările reginei. Fiică a Mariei Teresia, soră cu Impăratul, ea nu transige nici un minut, in fundul inimei, cu niște inoituri care-i păreau tot atâtea ultragii. Tot d'a una gata a crede in niște puteri pe care ea nu le avea, ea făcea apel necontenit la luptă, la violență. Și când lucrurile i se impotriviau, lacrimile sosiau ca suprema autoritate, dar nici odată inaintea adversarilor săi. Numai in secret și in intimitate ea se folosia de această autoritate. Dușmanii săi au văzut-o numai cu o frunte sigură și desprețuitoare. Pentru aceasta, negreșit, și ura revoluționarilor in contra ei a fost așa de inveninată. Ei nu au încetat a vedea in Maria Antoaneta o dușmană personală, și mulțimea o uri de moarte ca pe o rivală de putere și de orgoliu. Se simția că ea este punctul de rezistență care nu putea fi invins. (Quinet, *La Révolution*, I, 96).

și atunci «suveranitatea națională» va rămânea în mâinile celor mai îndrăzneți.

Comunale
Adunarea a votat o lege comunală care constituia cele făcute de poporul răsculat; ea prevedea că în fie-care oraș, orașel și sat, va fi o municipalitate aleasă cu un *Consiliu general al Comunei* și un *Primar*. S'au desființat vechiele provincii și țara a fost împărțită în 83 de departamente și acestea în districte, respectându-se, pe cât s'a putut, hotărârile vechielor provincii, căci rari sînt acele formate din bucăți de provincii. Această măsură s'a primit cu recunoștință, afară de oare-care neînțelegeri relative la capitalele departamentelor, care s'au potolit ușor. Administrația departamentelor și a districtelor s'a încredințat *Directoratelor*, câte cu un *Consiliu*.

districte
Organizarea departamentală și comunală avea un mare neajuns: nu era nici o autoritate care să fie legătura cu guvernul central. Nime nu are autoritate asupra departamentelor și acestea nu au de felu asupra comunelor: era un felu de «anarchie organizată», căci toți voiau să scape de centralizarea care făcuse atîta rău. Cu noua organizare, în adevăr regele nu mai putea ajunge despot, dar și puterea executivă era în primejdie. «Aceasta și lăcu că opera din 1790 poate fi considerată mai mult ca o mașină de războiu în contra Curții, de cât ca realizarea unui sistem politic».

tribunale
S'au desființat toate instituțiunile vechi judiciare și s'au decretat că «toți judecătorii vor fi aleși». S'au instituit *arbitragiu facultativ*, *judecătorii de pace*, *tribunal* în fie-care district, un *Tribunal de Casație*, și *Inalta Curte Națională* de la Orléans care avea să judece pe cei acușați de cătră Corpul legislativ.

grade
Constituanta lasa *armata neatinsă*, dar regulă recrutarea. Se mai micșură numărul ofițerilor superiori și se mai mări solda gradelor inferioare. Pentru înaintare se introduse vechimea și alegerea prin concurs. Regele rămânea comandantul suprem al armatei, dar ea nu mai era armata regelui. Ea era ținută numai pentru apărarea națională și, în lăuntru, nu putea interveni de cât numai după cererea municipalităților. Se introduse o disciplină severă și se votă un codice foarte riguros pentru militari. Se organiză «*garda națională*» în care erau datori să iea parte toți cetățenii cu avere, sub pedeapsa de ași pierde drepturile politice. Din garda națională au să iasă, în 1791, *voluntarii*.

cipele de Condé, ducele de Bourbon, ducele de Enghien, 'l urmară. Curentul crescă când veni anarchia, când se distrug castelele și când Adunarea desființă nobilimea ereditară și când se interziseră titlurile de nobleță cu toate semnele din afară ale ei; mai pe urmă plecă și cel alt frate al regelui și o mulțime de deputați. *) Emigrații formară o armată pe Rin și ațiță tulburări in lăuntru; ei făceau apel la străini, ca să scape pe rege și să'i redea puterea de mai înainte. Ei se așază la Coblenz și se pregătesc de răs-

*) Cele trei ordine pare că sint înțelese a cere aceleași reforme civile: unitate de legislație, suprimarea juridicțiunei intendenților, publicitatea tribunalelor, egalitatea și imblanzirea pedepselor, admisibilitatea tutur la funcțiunile publice, repartitia egală a impozitelor. Nu e nici unul din nouele principii ale societății civile care să nu se găsească mai in aceiași termini la preut, la nobil și la burghez. Dreptul vorbind, nobilimea nu-și rezervă de cât privilegiile sale onorifice, adică tot ceia ce a păstrat. (Quinet, *La Révolution*, I, 33).

Și ei, ca și cei alți Francesi, nobilii au fost sub indelungata presiune a centralisării monarchice. Ei nu mai formează un corp și au pierdut instinctul de asociațiune. Ei nu mai știu să lucreze singuri, sint administrați, așteaptă impulsionea de la centru, și, la centru, regele, generalul lor ereditar, captiv al poporului, li ordonă resignarea, să nu facă nimic. Multă vreme, ei rămân optimiști. Ei primesc nu numai desființarea feudalității și egalitatea civilă, dar și egalitatea politică și suveranitatea numărului. Că marii seniori emigrați, că oamenii din vechia curte intrigă la Coblenz sau la Turin: aceasta e natural, pentru că ei au pierdut totul: autoritate, funcțiuni, pensuni, sinecure, plăceri și cele alte. Dar pentru nobilimea cea mică și mijlocie din provincie, cavaleri de Saint Louis, ofițeri subalterni, proprietari cari șed la țară, pierderea e mică. Ei ar fi mulțemiți ca să aibă, ca toți cei alți locuitori, protecție, siguranță pe calea publică și in casa lor. (Taine, *La Révolution*, I, 393).

Alte aristocrații in Europa au fost duse de imprejurări cam asemenea aproape spre aceleași moravuri. Și acolo monarchia a produs curtea care a produs pe societatea cultă; dar această plantă plăcută nu s'a desvoltat de cât numai pe jumătate. Pământul era nefavorabil, și semințele nu erau tocmai bune. In Spania, regele stă inchis in etichetă ca o mumie in racla sa, și mândria prea serioasă, incapabilă a se lăsa până la dulceața vieții de lume, ajunge numai la un urit posomorit și la o strălucire ne bună. In Italia, sub niște mici principii despoți și in cea mai mare parte străini, primejdia continuă și neîncrederea ereditară, după ce au legat limbile, îndreaptă inimile spre plăcerile intime ale amorului sau spre plăcerile mute ale frumoaselor arte. In Germania și Anglia, temperamentul rece, greoiu și rebel la cultură, rețin pe om, până la finele celui de pe urmă secol, in obicinuițele germanice de singurătate, de beție și de brutalitate. Din contra in Franția, totul concurge a face să inflorescă spiritul de societate; in această privire, geniul național se impacă pe deplin cu regimul politic, și se pare că dinainte s'a ales planta pentru teren. (Taine, *L'Ancien Régime*, 159).

boiu ; fratele cel mai mare, care emigrase și el, iea titlul de re-
gent sub cuvînt că regele e prizonier, are o curte, miniștri, di-
plomație și armată. Visau să reintre în țară în fruntea armatelor
străine și când Impăratul și regele Prusiei fac *declarațiunea de la*
Pilnitz (27 august, 1791), ei ajung și mai insolenți.

Emigrarea a fost o mare nenorocire și pentru țară și pentru
rege. Mai întâi, poporul a început a bănuși pe rege că nu poate
fi sincer de oare ce frații și intimii sei erau dincolo de graniță;
pe urmă această emigrare a adus răsboaiele Revoluțiunii, care
au să țină atîta timp, și, nenorocire și mai mare, emigrând mai
toată nobilimea și mai toți oamenii moderați, puterea va ajunge
în Adunare în mîna celor violenți; nu va mai fi nime care să
dea sfat regelui și, în ziua primejdiei, nu se va găsi nime pentru
a-l apăra. La început Adunarea a fost blîndă față cu Emigrații.
Ca să preintîmpine ori ce pretecest de răsboiu ea declară «că na-
țiunea franceză renunță a mai întreprinde răsboaie pentru cuce-
riri» *) și lasă emigrarea liberă; numai mai târziu decretă că nu
vor putea ieși din țară de cît numai străinii și neguștorii.

Constituțiunea civilă a clerului făcu pe rege să înceapă a lu-
cra în contra Revoluțiunii, făcând apel la străini. El nu primi
la curte nici un preut jurat și când voi să se ducă la Saint-Cloud
aproape de Paști, poporul se opuse: se zicea că se duce ca să fie
împărțășit de către un preut nejurat. După acest incident, Lu-
dovic XVI trimise o circulară în străinătate prin care afirma că
e pe deplin liber; dar tocmai atunci plănui să fugă din Paris,
să se pună la Metz sub protecțiunea armatei și apoi să se in-
toarcă cu ajutorul armatelor străine pentru ca să introducă starea
de lucruri de mai înainte. El fugi împreună cu familia regală în
noaptea din 20 iunie 1791; dar nu a isbutit din pricină că trupele
lui Bouillé nu au ascultat de ordinele date. El a fost prins la *Va-*
rennes și adus la Paris de către trei deputați delegați de către

*) «Adunarea națională declară că națiunea franceză, credincioasă princi-
piilor consacrate prin Constituțiune de a nu întreprinde nici un răsboiu cu
«scop de a face cuceriri și de a nu întrebuița nici o dată forțele sale con-
«tra libertății nici unui popor, iea armele numai pentru apărarea libertății
«și independenței sale; că răsboiul ce este nevoită a-l susține nu e un răs-
«boiu de la națiune la națiune, ci apărarea dreaptă a unui popor liber în
«contra nedreptei agresiuni a unui rege.» (Sorel, *L'Europe et la Révolution*,
II, 434).

Adunare și însoțit de o mulțime de gardiști naționali și popor înarmat.

Această fugă a regelui a avut consecinți grave. Franția se simți prăpădită și în mare primejdie. Când a fost readus în Paris, ea se crezu scăpată; dar Parisul se declară contra regelui. Mulți cereau desființarea monarhiei; pe când unii cereau ca el să fie detronat și înlocuit prin ducele de Orleans; dar acesta era un stricat, leneș și incapabil. Adunarea se declară în permanență și hotărî că decisiunile ei nu vor mai avea nevoie de sancțiunea regală; ea puse pe miniștri sub ordinele ei, trimise comisari în departamente, impuse armatelor să depună un jurământ nou în care nu era vorba de rege și guvernă singură de la 21 iunie până la 14 septembrie. Dar teama de a nu se compromite tot ce se făcuse până atunci, o făcu să-și schimbe purtarea. Atunci începu a se susține că regele nu e vinovat ci numai cei cari l'au pus la cale; că regele *nu a fugit, ci a fost răpit*, și când Ludovic XVI jură din nou Constituțiunea revizuită, el reluu exercițiul puterii regale. Măsura a fost bine primită în țară; dar în Paris, prin o petițiune subscrisă în Câmpul lui Marte, se cere ca regele să fie considerat că a abdicat și să se convoace o Constituantă nouă. Municipalitatea însărcinată cu mănținerea ordinii, desfășură «steagul roș» și imprăștiie mulțimea făcând multe victime. Din acest moment este un partid republican, și autorii revoluțiunei se impart în moderați și democrați, sau mai drept vorbind cei cari erau pentru regimul constituțional cu cens pentru alegători, și cei cari susțineau votul universal *).

Unii au fugit

*Adunarea curinte a
induce, etc.*

Interregnum

*Petițiunea din
Câmpul lui Marte
14 Sept*

*) În fapt, și de când se discută în Adunare o Constituțiune monarhică, Franția este în republică. Feuillantii nu väd că ei deprind națiunea cu acest guvern, chiar în timpul când ei cred că o indepărtează pentru tot-deauna. Adunarea suverană domnește și administrează, miniștrii espediază afacerile sub controlul comitetelor sale; ea adresează circulări la agenții diplomatice și note la reprezentanții puterilor străine; ea trimite comisari la armată. Regele, ținut din scurt la Tuilleries, era condamnat la un fel de detențiune preventivă și de interdicțiune, până când va primi legea pe care o deliberau deputații. În timpul acestui interregnum de trei luni, Republica, a cărei nouitate speria atâtea spirite, se impuse sub formă de espedient, și din utopică ce părea mai înainte, ea începu a părea, după această experiență, ca o concludsiune naturală a Revoluțiunei. (Sorel, *L'Europe et la Révolution*, II, 268).

Dacă revoluțiunea, care pare aproape a isbucni pretutindenea, isbucnește în Franția, cauza nu e că abuserile erau mai mari aice de cât aiurea, că

Adunarea cuprindea mai multe grupuri, între care distingem: *Aristocrații* cu *Esprémil*, abatele *Mauvy* și *Cazalès*, cari se înțelegeau între sine numai când era vorba a lupta în contra adversarilor; ei au făcut mai mult rău de cât bine regelui prin devotamentul lor puțin cugetat și au grăbit *Revoluțiunea* *). *Monar-*

regimul feudal ar fi apăsât mai greu asupra locuitorilor, că guvernul ar fi fost mai puțin inteligent de cât aiurea și mai despotic, că miseria ar fi fost mai nesuferită, și sufletele mai revoltate prin un regim mai odios. Motivele sînt toamai contrare. Mai nu mai rămăsese urme de sclăvie de cât numai în unele ținuturi depărtate din Est. Țeranii nu numai că nu erau șerbi, dar deveniseră proprietari. Pămîntul era așa de bucățit că agronomii se plîngeau. Puterile locale erau subordonate puterei regale. Unitatea se făcea în legi. Chiar drepturile feudale, atacate de către legiști, restrinse de către autoritatea regală, se ușrau. În resumat, cum zice un contimpuran, «opresiunea era mai puțin forte în Franția de cât în Spania, Portugalia, Austria, Prusia ori Turcia; cu toată acestea aceste țeri au rămas foarte liniștite, și Franția a avut o revoluțiune.» Toamai pentru aceasta a avut. (Sorel, *L'Europe et la Révolution*, I, 143).

Revoluțiunea, amenințătoare mai în întreaga Europă, izbucnește în Franția pentru că vechiul regim este aici mai usat și în același timp mai nesuferit, mai detestat și mai ușor de distrus de cât aiurea; pentru că guvernul a făcut necesare niște reforme, pe cari el este incapabil a le îndeplini; pentru că puterea, neputincioasă a dirige opiniunea, nu mai are puterea a o reprima; pentru că înfringerea autorității e însoțită de bancruta finanțelor; pentru că schimbările par neînălăturabile, și pentru că toate căile sînt deschise novatorilor; pentru că în fine, doctrinele filosofiei, mai populare de cât în ori-care altă țară, au pătruns mai adinc în națiune și sînt mai conforme cu geniul ei. (Sorel, *L'Europe et la Révolution*, I, 537).

***) În adevăr, chiar de prin august 1789 este o clasă proscrisă, și i s'a găsit și numele: aristocrați. Dat la început nobililor și prelaților cari în Adunările generale, se împotriviău la intrunirea celor trei ordine, acest nume ucigaș s'a întins până a cuprinde pe toți aceia pe cari titlurile lor, funcțiunile lor, legăturile lor de familie, felul lor de viață, i deosebesc de mulțime. Ceia ce mai înainte i făcea respectați, acum i espune la ură, și poporul care, suferind de drepturile lor nu uria persoanele lor, acum se invată a-i privi ca dușmani. Fie-care dintre ei, pe moșia sa, răspunde de relele intențiuni ce se atribuie semenilor sei de la Versailles, și, după o veste falsă de complot la centru, țeranii l'pun în numărul conspiratorilor. Ast-fel se pregătește jăcăriă rurală. (Taine, *La Révolution*, I, 94).

Mulți dintre cei slabi sînt inspăimîntați; chiar și caracterele cele mai oțelitate sînt infricoșate; cel care ar merge la foc cu pieptul deschis, tremură la ideia că va fi tirit prin noroiu de către canalie; în tot-dea una brutalitatea populară esercită o acțiune fizică asupra unor nervi mai delicați. În 12 iulie 1791, la apelul nominal decretat în contra celor absenți se constată că o sută trei-zeci și doi de deputați nu mai vin la Adunare. Cu unspre-zece zile mai

chiștii cu *Mounier* și *Lally-Tollendal*, partizani ai ideilor lui Montesquieu, doriau reforme dar nu resturnări, și erau pentru două Camere și pentru *veto* absolut al regelui; *Constituționali*, cu *Bailly*, *La Fayette*, *Sieyès*, *Tronchet*, formau grupul cel mai numeros; dar au ajuns foarte nepopulari, după fuga de la *Varennes*; *Lameth* și *Barnave* erau la stînga, în fruntea a vr'o 30 de deputați: foarte violenți la început, după *Varennes* au început a se apropia de Curte și și-au pierdut toată popularitatea; în fine, erau câți-va deputați cari fără a fi republicani pe față, lucrau ca și cum ar fi dorit desființarea regalității: *Buzot*, *Petion*, *Robespierre*. «După *Varennes*, ei denunță majoritatea ca complice a Curții, vestejesc politica de compromis și de espediente și ajung foarte populari». *Mirabeau* nu face parte din nici una din aceste grupări. El era de mult pregătit pentru luptă și, în 1789, era publicistul cel mai bine informat din Europa; el posedea luminele care pot forma pe bărbatul de stat. Spirit pozitiv și practic, la început apăruse drepturile poporului ca un tribun, pe urmă apără autoritatea regală în contra despotismului Adunării. Dar era deconsiderat din pricina vițiilor sale; era popular, dar lipsit de orice considerație. Dușmanii săi 'l opresc a ajunge ministru, căci Adunarea decide că deputații nu pot intra în ministeriu. Atunci el se vîndu Curții și slătui pe rege cum să facă ca să oprească în loc *Revoluțiunea*. Nu a fost ascultat: Curtea voia numai să-l anihileze și era spăimîntată de planurile lui, pe cari nici nu le pricepea *). El muri, plîns de întreaga Franție (aprilie 1791). Cu moartea lui s'a stins nădejdea regelui de a mai putea domina *Revoluțiunea*. Aceasta a și contribuit la fuga regelui.

63347
 înainte, printre cei cari mai vin, două sute șapte-spre-zece au declarat că nu vor mai lua parte la deliberațiuni. Ast-fel, înainte de a se isprăvi *Constituțiunea*, toată opozițiunea, mai bine de patru sute de membri, mai bine de o treime din Adunare, e nevoită să fugă sau să tacă. Partidul revoluționar a scăpat de ori ce rezistență, și violența, care i-a dat domnia în stradă, 'i dă domnia în Parlament. (Taine, *La Révolution*, I, 173).

*) Machinațiunile lui *Mirabeau* au avut două urmări care se arătară mai pe urmă în cursul *Revoluțiunei*. Un ast-fel de exemplu deșteptă mai întâi și îndreptăți prepusul. Fie-care se putea crede înșelat. Când s'a făcut această descoperire națiunea îmbetrâni, într'un minut, cu câți-va ani. Cine va mai fi credincios, dacă acesta pe care națiunea 'l plătise cu atîta admirațiune se vînduse pentru prima oară? Cui să se increază de acum înainte? Trădătorul nu e pretutîndinea? Iată primul rezultat.

Indată după deschiderea Adunărilor Generale, deputații de Bretagne au luat obiceiul a se întruni pentru discutarea cestiunilor la ordinea zilei. Așa s'a format *clubul breton*.*) Când s'a strămutat Adunarea la Paris, s'a închiriat un local în mănăstirea Jacobinilor din strada Saint-Honoré, în apropiere de Cameră; dar «*Societatea amicilor Constituțiunei*» nu s'a mai alcătuit numai din deputați; ea începe a ținea ședințe publice și are o mulțime de fiice în departament.**) La început, **Clubul Jacobinilor** apăra

Al doilea a fost că trebuie căutat omul necoruptibil. Unde-i acel bărbat integru pe care aurul lumii întregi nu-l poate cumpăra? Esistă el unde-va? Arate-se numai cu inima și mâinile curate: toate conștiințele naive vor merge către el, ele sint ale lui mai dinainte. Vor simți așa de mare nevoie de cineste că vor fi gata a sacrifica totul pentru ea. Mirabeau vindut, aceasta înseamnă ajungerea la putere a lui Robespierre *Necoruptibilul*. (Quinet, *La Révolution*, I, 221).

*) Trebuia căutată altă cale pentru respândirea vieții nouă. Nici o dată cărțile nu vor produce o revoluțiune durabilă, dacă nu se va adăoga și cuvîntul în public. Numai el duce și comunică viața. Oratorul, predicatorul, misionarul nu sint numai vestitorii adevărurilor ce anunță, ei sint și garanții, martorii acestor adevăruri. Prin aceasta lucrează ei asupra mulțimei.

Dacă viacul XVI ar fi avut numai scriitori și cărți, nici o dată el nu ar fi născut Reforma. A trebuit ca teologii să devină misionari. Cărțile lui Luther, Calvin, Zwingle au făcut teologi. Cuvîntul lor viu, repetat, comentat de către oratori mișcați, a făcut revoluțiunea religioasă.

De asemenea Montesquieu, Voltaire, Rousseau nu ar fi ieșit nici o dată din o incintă îngustă, nu ar fi apărut nici o dată pe piața publică, dacă nu s'ar fi amestecat cuvîntul. Societățile populare au întocmit în timpul Revoluțiunei pe misionari și pe predicatori. Acesta e unul din caracterele esențiale ale acestei Revoluțiuni; ea se deșteptă, cresc, se dezvoltă cu societățile populare; ea căzu și dispăru cu ele. (Quinet, *La Révolution*, I, 49.)

**) Fac parte din ea două sute, trei sute de deputați, și statutele ei par combinate pentru a aduna o adevărată elită. Nime nu e admis de cât numai după prezentarea a zece membri și după un vot prin scrutin. Pentru a asista la ședințe, trebuie o cartă de intrare. Este un biurow, un president. Discuțiunile au gravitatea parlamentară, și, după termenii statutelor, cestiunile în discuție sint toamai acele care sint în desbaterea Adunării naționale; în o sală joasă, la alte oare, sint întruniți lucrătorii, li se esplică constituția. Când o vezi de departe, nici o societate nu e mai vrednică a conduce opiniunea; de aproape, e altă ceva; dar, în departamente, o văd numai la distanță; și după vechia deprindere, implantată prin centralizare, toți o ieau drept povățuitor, pentru că ea reșede în capitală. I se imprumută statutele sale, regulamentul său, spiritul său; ea ajunge societatea mamă, și toate cele altele sint fiicele ei adoptive. Pentru aceasta, ea tipărește numele lor în fruntea jurnalei său, publică denunțierile lor, sprijină reclamațiunile lor: de acum ina-

Constituțiunea în contra «aristocraților» și oratorul cel mai ascultat e *Robespierre*. Acest club guvernează noua Franție, în timpul anarhiei legale. După petițiunea din Câmpul lui Marte, toți deputații afară de șese, părăsesc clubul și înființează pe al *Feuillantinelor*, cu pretențiunea că ei reprezintă vechiul club; dar societățile din departamente au rămas credincioase Jacobinilor. Noul club dispare o dată cu monarhia. Clubul *Cordelierilor* se declară din capul locului în împăcări Constituțiunii cu dreptul divin, în împărțirea cetățenilor în *activi și pasivi*; după Varennes, el ajunsese republican. Mulți dintre membrii săi făceau parte și din clubul Jacobinilor. Fruntași erau **Danton**, *Camille Desmoulins*, **Marat**, cari reprezentau pe atunci numai o fracțiune din populațiunea parisiană și nu aveau nici un răsădit în țară.

Presa era absolut liberă; amicii ca și dușmanii tronului aveau deplină libertate. Erau nenumărate gazete, între care «Amicul Regelui», «Amicul Poporului» a lui Marat, «Curierul de Provence» a lui Mirabeau, «Patriotul Frances» a lui Brissot; dar cel mai important a fost «Monitorul universal» care a început în 1789. Pe lângă acestea, s'au tipărit o mulțime de pamflete în contra Revoluțiunii, sau în favoarea ei. Această libertate absolută de presă a ținut până la 10 august 1792.

După ce regele a jurat din nou Constituțiunea revizuită, Adunarea decretă că el se va putea duce ori unde va voi; în aceea zi, ea acordă o amnistie întreagă pentru toate crimele și delictele politice, apoi se despărți (30 septembrie 1791) după ce mai

înainte, în tîrgușorul cel mai îndepărtat, ori-ce jacobin se simte autorizat și susținut, nu numai de către clubul local al cărui membru este, ci de această puternică asociațiune. În schimb, fie-care club afiliat ascultă de ordinul care i este espediat de la Paris, și de la centru la extremități, ca și de la extremități la centru, o corespondență continuă întreține înțelegerea stabilită. (Taine, *La Révolution*, II, 57).

La început, societatea lor nu se deosebește printre cele alte multe. Din toate părțile, după luarea Bastiliei, asociațiunile politice au resărit; era și de nevoie a se pune ceva în locul guvernului deposedat sau neputincios, a îngriji de cele mai urgente nevoi publice, a se înarma contra hoților, a se aproviziona cu grâne, a se păzi în contra întreprinderilor posibile ale curții. Comitete s'au instalat la primării; voluntarii au alcătuit miliția burgheză; mii de puteri locale aproape independente s'au substituit puterii centrale aproape distrusă. (Taine, *La Révolution*, II, 29).

inainte hotărîse că nici unul dintre membrii sei nu va putea fi ales în viitoarea Adunare. *)

§ 2. Adunarea Legislativă.

Oct 1791 - 1792 Sept.

Adunările primare aleseseră pe delegații pentru alegerea deputaților din Adunarea legislativă înainte de fuga regelui la Varennes. Aceasta ne explică pentru ce în noua Adunare s'au ales așa de mulți monarhiști și moderați. Ea se întruni la 1 octombrie 1791, pentru ca să facă legile necesare și să privilegieze aplicarea Constituțiunii. Marea majoritate a deputaților era pentru principiile din 1789, dar devotați monarhiei, ori-care ar fi faptele regelui; vr'o 130 de deputați din stînga, toți înscrși în clubul Jacobinilor, doriau să mărginească ori chiar să subordoneze autoritatea regală. Această minoritate se va despărți în curînd în *Girondini* și *Munteni*. Cei mai însemnați dintre Girondini erau Brissot, Guadet, Vergniaud, Condorcet, Pétion. **) Mulți

20 Janu
1791

130 Jacob

*) Robespierre a propus decretul: «Că nimine dintre membrii Constituantei nu va fi reales în viitoarea legislatură.» Greșala Revoluțiunii a fost că a crezut că niște oameni cari s'au ilustrat prin serviciile lor puteau fi aruncați sau lăsați de o parte fără nici un inconvenient; că masele poporului conțineau isvoare nesfîrșite de inspirațiune și de geniu. Timpurile au arătat, din contra, că impulsivnea venia de la cățiva oameni; când acești oameni au fost reduși la neputință, masele se găsiră sterpe și revoluțiunea politică nu isbuti. Ceia ce a lipsit de la început, a fost respectul pentru indivizi. S'a crezut că ei vor fi ușor înlocuiți, că poporul va pune la dispoziție o substanță nesecată pe viitor. Prima idee falsă, ea a fost una din cele mai principale cause ale ruinei Revoluțiunii. Fără Montesquieu, Voltaire, Rousseau, Buffon, ce mai rămâne din viacul XVIII? Scoate pe bărbații iluștrii ai Revoluțiunii, ce mai rămâne? Un popor mut și o grabnică aservire. (Quinet, *La Révolution*, I, 242).

**) Vergniaud, Guadet, Gensonné, stăpâni ai Legislativei din prima zi, nu mai cât se arătară și și triumfară. Nici o dată vre un partid n'a început cu atâta strălucire ca Girondinii. Erau considerați ca niște înainte mergători ai viitorului. Ei intră încununați de flori în Revoluțiune, populari îndată ce sînt cunoscuți. Pentru ei laurii preced lupta. Constituanții li lăsaseră locul gol; ei 'l ocupară. Plini ei înșiși de iluziuni, ei nutriau și în alții iluziunea că Revoluțiunea e sfîrșită și că ei au cules fructul. Tineri, lacomi de glorie mai mult de cât de cuceriri, ei plăceau tutulor novatorilor; eleganți, strălucitori de geniu, ei asigurau pe cei pe cari 'i spăimânta austeritatea ca și barbaria. La cel mai mare număr ei păreau a fi tribunii a nu știu cărei regalități democratice, ultimul vis păstrat de Franția nouă din Franția vechiă, și de care tot nu se putea despărți. (Quinet, *La Révolution*, I, 310.)

dintre ei erau republicani in sufletul lor ; dar știau că Franția încă nu e pregătită pentru republică : de aceea primiau monarchia cu autoritate mai restrînsă și pe câtă vreme regele va fi credincios ; la din contra, el va trebui scos din domnie. Intre Munteni nu erau bărbați insemnați, pentru că Robespierre, Marat, Danton, căpeteniile lor, nu erau in Adunare.

Cel înțaiu act al Adunării a fost ofensător pentru rege ; s'a decis ca să se desființeze titlurile de «Sire» și «Majestate» și când regele va veni la Adunare să i se pună un scaun asemenea cu al președintelui și in același rînd cu el. Acest decret s'a revocat, dar intențiunea Adunării s'a dat pe față. Curtea, la rîndul ei, nu avea nici o incredere in Adunare și voia numai să desbîne pe deputați, pentru ca să-și poată ajunge scopul. Bailly demisionând din funcțiunea de Primar, se zice că regina ar fi combătut candidatura lui La Fayette, și de aceea s'a ales Pétion.

«Țara era tulburată prin asiguratele false, prin slăbiciunea instituțiilor, prin neputința sau reaua voință a funcționarilor, și mai ales din pricina foametei.» Dar cea ce era mai grav, erau neînțelegerile religioase : preuții nejurați agitau poporul și in provinciile din apus chiar incepuse răscoale. Adunarea decretă că cei cari nu vor jură până in termen de șese zile vor fi considerați ca suspecti ; regele refuză a întări votul Adunării. Alt decret : de vor continua cu agitările, vor fi deportați ; regele opuse «veto» al său.

Pe lîngă aceste, veni și răsboiul cu Austria și Prusia.

Revoluțiunea deșteptase in Europa multe simpatii între popoare ; iar monarchilor nu li părea rău ca Franția să aibă, pentru cât-va timp, incurcături inlăuntru ; dar lucrurile se schimbă după fuga de la Varennes. Insulta adusă lui Ludovic XVI, suspendarea lui și subordonarea lui la decisiunile Adunării, violența gazetelor și a cluburilor, puteau fi de un exemplu primejdios. Impăratul Leopold II, pacinic și liberal, ar fi dorit să mîntină pacea ; dar nu se putea inlătura ciocnirea dintre Europa feudală și Franția revoluționară. Franția se plîngia de sprijinul acordat emigraților și Impăratul protesta in contra desființării drepturilor feudale pe proprietățile principilor germani din Alsația *)

*) Inainte de Revoluțiune, provinciile germane de a stînga Rinului erau împărțite între 9 episcopate și arhiepiscopate, 6 egumenii, 76 comiți și principii

Neîncredere
reciprocă

Țara tulburată

Preuții nejurați

Veto

Răsboiul

Revoluția
primită

După fuga
Simpatia

Emigrații

Protesta germanii
din Alsația

Franția era gata a desdauna pe principii pentru pierderile lor ; dar Dieta pretinse ca să se revoace legile făcute. Când după moartea lui Leopold, s'a suit pe tron Francisc II, in vîrstă de 24 ani, cei din Viena erau siguri de răsboiu ; dar și in Franția toți 'l doriau : și Curtea, și moderatii și Iacobinii, fie-care din punctul său de vedere. Mai ales Girondinii erau resboinici și întreaga Adunare era cu ei.

Regele fu nevoit să chieame pe Girondini la minister; dar după Constituțiune, deputații nu puteau fi miniștri, cât ținea Adunarea și patru ani după închiderea ei. Din pricina aceasta, nu a putut intra nici un fruntaș girondin și nici un membru al foastei Adunări. Au intrat oameni noi: *Dumouriez*, Roland, Servan, etc. Dumouriez voia numai de cât un resboiu, fiind că credea că numai ast-fel s'ar putea împăca Iacobinii cu regele. Austria începu pregătirile; ea pretindea că Belgia era amenințată de propaganda jacobină și cerea desființarea Constituțiunei. Pe când ghibaciul ministru se arăta cu multă energie față cu cei din Viena, regele și regina informau pe Impăratul de planurile de resboiu ce se făceau și se rugau să vină Europa ca să-i scape.

In 20 aprilie 1792, regele veni in Adunare și declară resboiu «regelui Ungariei și al Bohemiei». Nu se pomenia de Impărat, fiind că aveau nădejdea cu Imperiul va fi neutru și că Prusia va fi liniștită. Această nădejde nu s'a indeplinit: Prusia s'a unit cu Austria *).

Armata francesă era cu totul desorganizată prin emigrarea mai tuturor oficerilor și prin lipsa de disciplină între soldați, cari

4 cetăți libere, fără a mai vorbi de cavalerii imediați, de Ordinul Sf Ioan din Ierusalim, de Cavalerii teutonici. Fie-care din aceste domenii 'și avea obiceiurile sale particulare, tribunalele, vămile sale. In aceste condițiuni, cucerirea singură era o binefacere imensă. (*Lavisse et Rambaud, Histoire Générale, IX, 509.*)

*) In momentul când se intrunesc Adunările Generale, ved o Franție momentan paralizată, dar cu toate aceste invidiată pentru resursele ei, temută pentru că e puternic spiritul național ; o Anglie care suferă alternative de indiferență pasivă sau de interes național pentru afacerile continentului ; o Prusie neliniștită, agitată, lacomă, posedând simburile de armată cel mai consistent din Europa : o Rusie care se gândește numai la Orient și la Polonia, și care caută in crizele Europei numai ocasiunea a se mări; o Austrie care se mișcă pretutundinea și nu e in stare a lucra nicăirea, tot-deauna ispitită de întreprinderi mari, tot-deauna esitând a le esecuta; o Polonie care se disolvă; o Turcie care se dislocă. (*Sorel, L'Europe et la Révolution, I, 535.*)

denunță de la tribună trădarea regelui; cu toate acestea, majoritatea era tot monarchistă. Departamentul suspendă pe Pétion, cu aprobarea regelui; dar el fu pus din nou în funcțiune prin un vot al Adunării; ast-fel că țara se afla în deplină anarhie când armatele Austro-Prusiene erau la hotare.

În 11 iulie, Adunarea decretă că «patria este în primejdie»; toate autoritățile sînt declarate în permanență și toți cetățenii trebuie să poarte cocardă tricoloră. Toată Franția se pune în mișcare; se ridică o mulțime de voluntari, se scoală și țeranul și nu se va mai pune jos, de cât numai după ce va fi învins pe întreaga Europă. Federații veniți pentru serbarea din 14 iulie, cer Adunării suspendarea regelui și o Convențiune națională. Cererea lor a fost respinsă; atunci ei rămân în Paris ca să l răstoarne. Manifestul ducelui de Brunswick, comandantul armatei prusiene, prin care se făcea cunoscut că nu va mai rămănea nimic din Paris, dacă poporul va îndrăzni a se atinge de palatul Tuileries, a ridicat pe toți în contra regelui; era văzut că numai victoria putea scăpa Franția de amenințările străinului, dar era și dovedit că regele e unit cu el; și în adevăr, aceste amenințări erau dictate de către rege. Poporul din Paris se pregăti a-l detrona.

Răscoala se puse la cale în deosebitele «secțiuni» ale Parisului, alegându-se un directorat secret; dar fiind că Curtea luase măsuri de apărare, se așteptă sosirea unui batalion din federații din Marsilia, cari veniau cîntînd pretutindenea cîntecul alcătuit la Strasburg de către *Rouget de l'Isle*, care s'a numit «Marseileza» după numele lor. Adunarea fiind solicitată a se pune în fruntea mișcării refuză; ea refuză, de asemenea, a da în judecată pe La Fayette. Atunci poporul se hotărî a lucra singur. În noaptea de 9 august, la Hôtel de Ville se institui o «Comună revoluționară», care chiamă înaintea sa pe generalul Mandat, capul gardei naționale. Acesta e ucis. Primarul Pétion fu arestat în casă, cu voia și stirea lui. A doua zi, dimineața, Comuna legală a fost isgonită, afară de Pétion, Manuel și substitutul Danton; s'au primit mai pe urmă și oameni mai de samă în această Comună care, până în octombrie a guvernat țara, împreună cu Adunarea. Mare parte din garda națională era gata a apăra pe rege și Constituțiunea; în palat erau mai bine de 5000 soldați devotați regelui și 120 de gentilomi; dar uciderea lui Mandat desorganisă apărarea. La

Trădarea regelui

11 Iulie

14 Iulie

*Să ceri suspendarea
regelui*

*Manifestul Ducelui
de Brunswick*

*Să se pregătească
detronarea*

10 August

Comuna revoluționară

cele întâi impuşcături, regele și familia regală părăsi palatul și se duse în sinul Adunării. Palatul fu cuprins după o luptă teribilă cu regimentele elvețiene, rămase credincioase. Au fost mai bine de 5000 de morți. Totul a fost ars și distrus în palat; dar nu s'a făcut nici o prădăciune.

În timpul sgomotului luptei, Adunarea discuta. Ea votă suspendarea regelui și convocarea unei Convențiuni naționale *), decise că familia regală va locui în *Temple*, vechiul castel al Ordinului Templierilor și hotărî că decisiunile ei nu mai au nevoie de sancțiunea regală. Ea revocă pe miniștri și numi un «Consiliu esecutiv provisoriu» în care Danton era ministru de justiție. Numirea lui însemna că Adunarea ținea a se împăca cu poporul din Paris și că toți erau uniți în contra străinului. «Danton avea mare influință în acest Consiliu; el se arată orator viguros și bărbat de stat practic și ajunsese în curînd adevăratul cap al guvernului, inspiratorul politicei în afară și în lăuntru, dirigitorul apărării naționale.» Atunci se desființă deosebirea dintre cetățeni activi și pasivi și se introduse votul universal cu două grade. Franția și armatele au primit cele făcute în Paris; numai La Fayette se gândia a se opune în fruntea armatei sale; dar văzînd că nime nu voia a'l urma, el părăsi țara. Austriacii l'au întemnițat pentru mult timp.

Adunarea făcu declarațiuni de pace în afară, și conferi cetățenia la o mulțime de străini iluștri: Priestley, Bentham, Klopstock, Schiller, Washington, Pestalozzi, etc., apoi încercă a atrage pe Anglia și nu dispărea a atrage și pe Prusia.

Dar între acestea Brunswick înainta cu o armată de 42.000

*) «Avînd în vedere nenorocirile patriei și considerînd că aceste nenorociri vin mai ales din neîncrederea ce a inspirat purtarea capului puterii esecutive într'un războiu întreprins în numele său în contra constituțiunei și a independenței naționale», că în asemenea împrejurări extraordinare ea nu poate împăca ceia ce ea datorește credinții sale nestrămutate pentru constituțiune cu ferma sa hotărîre de a se îngropa sub ruinele Templului Libertății, mai de grabă de cît a o lăsa să piară, de cît recurgînd la suveranitatea națională», Adunarea legislativă decretă că poporul frances este invitat a forma o Convențiune națională, și că «capul puterii esecutive este suspendat provisoriu din funcțiunile sale, pînă cînd Convențiunea națională se va fi pronunțat asupra măsurilor ce se va crede că vor trebui adoptate pentru a asigura suveranitatea poporului și domnia libertății și a egalității.» (Lavisse et Rambaud, *Histoire Générale*, VIII, 145).

de oameni; Austria promisese o armată numeroasă; dar nu erau în totul de cât 81.000: prea puțini pentru cucerirea Franței. Prusienii se indoiau de succes, cu toate asigurările emigraților*); dar după 10 august și inchipuiau că toată țara are să se ridice în favoarea regelui. Nu se întâmplă așa; Franța se opuse cu energie, de și două cetăți capitulară, mai fără a se apăra. Frica că dușmanul va ajunge până la Paris și dovezile de trădare găsite în palatul Tuileries, a făcut pe popor să creadă că toți sînt trădători; trebuiau pedepsiți toți cari trădau, așa credea și Danton. Atunci se aruncă în temniță o mulțime de suspecti și se înființează «tribunalul criminal» pentru judecarea lor (17 august). Când s'a auzit de cuprinderea cetății Longwy, toți și pierd capul. Adunarea și autoritățile voiau să fugă la Blois. Danton îi ținu pe loc cu energia sa. El era de părere a governa împreună cu Comuna și a nu rumpe cu poporul din Paris. Când s'a auzit că a capitulat Verdun, Danton simte primejdia ce are să se întîmple în Paris; el vrea atunci se îndrepte acțiunea tuturor numai în contra străinului; dar Marat declară că singurul mijloc de scăpare a patriei este uciderea celor întemnițați.**)

Brunswick

42,000 ft

= 80,000

Dovezi de trădare

In temnița trădătorii

Frica

Longwy

Verdun

Uciderea străinilor

*) Emigrații se înșelără în toate, mai ales în aceasta; ei nu știau atunci că, la Francesi, a dispăria de pe scenă e a pierde ori ce șansă de succes. Ei și inchipuiau că vor forma în afară o *Franție externă* și că lumea îi va vedea numai pe ei. Din contra, trecând fruntaria, ei făceau pe deplin pe placul Revoluțiunii; lăsau loc liber dușmanilor lor, se proscriseră singuri.

Și inchipuiau înse oamenii că această nobilime, unită cu străinul, va avea o putere infricoșată. Nu era așa. Dar atunci, la ce au servit emigrații? a face imposibilă ori ce transacțiune între regalitate și Franța; ei au împedit mai cu seamă pe popor a da crezare cuvintului și jurămintelor regelui. Ludovic XVI degeaba jura constituțiunea; prietinii săi, mai răi pentru dinsul de o sută de ori de cât cei mai infocați dușmani, publicau pretutindene că acest jurămint era numai o amăgire. Cu o francheță desperătoare, ei desfășurau steagul trecutului pe fruntarie; fără a servi pe rege, ei provocau pe popor; ei intențiau de departe pe taurul deslănțuit. (Quinet, *La Révolution*, I, 301).

**) Când frica intra în suflete, atunci, sub Franța nouă, apărea îndată temperamentul vechei Franțe, surd la strigătele victimelor, pasiv la ori ce grozăvii, numai să fie ordonate de către o putere pe care o știau hotărîtă, și pe a cărei forță o cunoșteau pentru că o simțiseră adesea ori. Francesii, sub vechiul regim, rămăseseră nesimțitori la nelegiuirile ce se petreceau sub ochii lor. «Lăsați să treacă justiția regelui!» La acest cuvint, frunțile se plecau; cei mai de treabă păstrau tăcerea, sau poate aprobau; aceasta ținuse seculu.

Când în 2 septembrie, la tocsinul bisericilor, la vuietul tunurilor de alarmă,

Tunul de alarmă, tocsinul, apelul tobelor și al trompetelor, nemărginitul steag negru de pe Palatul comunal cu «Patria este în primejdie», toate aceste scot lumea din minți: dușmanii cei cumpliți nu sînt la Verdun, ci în temnițele din Paris. Sub inspirația Comunei și sub direcția Comitetului de supraveghiere al ei, în care este Marat, se încep «Măcelurile» cari au ținut de la 2—6 septembrie. La fie-care temniță se întocmește un tribunal care judecă și osindește la moarte. Patru zile și patru nopți omoară în toată liniștea. Stau în sânge, judecă și glumesc, primesc leafă de la Comună câte un franc pe zi, femeile li aduc de mâncare de acasă, «pentru că ei au de lucru» și aceste se petrec în mijlocul Parisului, unde sînt miniștri, Adunare, justiție și autorități constituite! Comisarii Comunei și ai Adunării, Primarul, nu au fost luați în samă; garda națională nu a voit să se ridice în favoarea «complicilor lui Brunswick», așa că ucigașii au măcelărit cât au voit: au fost mai bine de 1000 de victime. Marat voia să se facă același lucru în toate comunele. Danton nu e răspunzător de aceste măceluri; din contra, el a căutat să le impede; dar nime nu a luat nici o măsură contra ucigașilor pentru a resbuna pe «aristocrați». «Această pată nu se va șterge nici o dată de pe Revoluțiune». *)

frica cuprinse toate inimile, ea născu aceeași nesimțire pentru suferințele altora. Nu mai era de a face cu regele, dar tot cu autoritatea; și se simția într'un chip vag prezența unei puteri nouă. Comuna, care și arătase puterea la 10 august, și care o arăta și mai înfricoșată în justiția administrativă de la 2 septembrie. Numai la cugetarea că autoritatea era amestecată în măceluri, numele se schimba. Ucigașii erau agenți; cele mai mândre curagiuri slăbiau. Vechiul om reapărea cu vechia frică de oficial. Nu mergeau până să aprobe, este adevărat; dar inimile ajungeau de peatră și omul nu mai judeca. Burghezi, lucrători, popor, stăteau nemișcați prin casele lor, așteptând, ca și strămoșii lor, «ca să treacă justiția Comunei.» (Quinet, *La Révolution*, I, 387.)

La început, un număr mic de vieți ar fi fost de ajuns: «trebuiau să cadă 500 de capete, după luarea Bastiliei, atunci toate ar fi mers bine.» Dar, prin neprevădere și timiditate, s'a lăsat că răul să se lățească, și, cu cât se întinde, cu atât și amputația trebuie să fie mai largă.—Cu siguranța de ochiu a unui chirurg, Marat 'i dă dimensiunea, și face calculele de mai nainte. În septembrie 1792, în Consiliul Comunei, el calculează că ar trebui uciși cam 40.000. Șese săptămâni mai târziu, buba socială înflându-se peste măsură, cifra crește în proporție: el cere 270.000 de capete, tot pentru umanitate, «pentru asigurarea liniștii publice» cu condițiunea ca el să fie însărcinat cu această operațiune. (Taine, *La Révolution*, III, 173.)

*) Șese zile și cinci nopți de căsăpie neîntreruptă, 171 ucideri la Abbaye.

Prusienii trec Mosella și grăbesc spre Paris. Dumouriez ocupă pădurea Argonne, așteptând ajutoare; apoi luă pozițiune la spațele Aliaților. Brunswick văzând că este amenințat a i se tăia comunicațiunile, se întoarce înapoi și, în 20 septembrie se dădu bătălia de la *Valmy*. Nu a fost vre o luptă mare; dar efectul moral a fost nemărginit; căci s'a dovedit că armata care se credea desorganizată și voluntarii naționali au arătat o mare putere de rezistență. Dușmanii au rămas îngroziți și marele *Goethe* care a văzut pe voluntari aruncându-se în foc cu entusiasm și cântând Marseleza, a putut zice cu drept cuvânt că de atunci se începea

20 Sept
Valmy

169 la Force, 223 la Châtelet, 328 la Conciergerie, 73 la turnul Saint-Bernard, 120 la Carmi, 79 la Saint-Firmin, 170 la Bicêtre, 35 la Salpêtrière; printre morți 250 de preuți, 3 episcopi sau arhiepiscopi, ofițeri generali, magistrați, un vechiu ministru, o principesă de sânge, cele mai frumoase nume ale Franței, și de altă parte un negru, femei din popor, ștregari, hoți, sêraci bătrâni; acum care e omul, mare sau mic, care nu se simte sub ouți?

Ca un om lovit cu o măciucă în cap, Parisul, amețit lasă să se facă ori-ce și autorii masacrului și au atins țelul: facțiunea s'a înfipt la putere, nu au să o mai poată îndepărta. Ea a dovedit prin un exemplu teribil că e capabilă de totul, și se laudă; nu a desarmat, ea e tot în picioare, anonimă și gata, cu principiul său ueigaș, cu procedările sale espeditive, cu personalul său de fanatici și de sicari, cu tunurile și sulitele sale. Tot ce nu este ea nu trăiește de cât priin buna ei plăcere, din zi în zi și prin grație: Adunarea nu mai cugetă a îndepărta niște oameni cari respund la decretul de espulsiuni prin masacu; nu mai e vorbă a examina socotelile lor și a 'i conținea în limitele legii. Dictatura lor este necontestată. (Taine, *La Révolution*, 307, 310).

Să nu obiectați că un popor ast-fel ciuntit ajunge o mulțime, că conducătorii nu se improvisează, că e greu pentru un popor a fi lipsit de conducătorii săi naturali, că, ori cum ar fi, acel cler și acea nobilime tot sînt o elită, că două cincimi din proprietăți sînt în mâinile lor, că jumătate dintre oameni, inteligenți și instruiți sînt în șirurile lor, că ei au multă bunăvoință, și aceste vechi corpuri istorice au dat în tot d'a una pe cei mai buni apărători ai constituțiunilor libere. După principiul lui Rousseau nu trebuie să cântărești pe oameni ei să-i numeri; în politică, numai numărul este respectabil. Starea a Treia și pune dreptul său ca necontestabil; și, la rîndul său, zice ca și Ludovic XIV: «Statul sînt eu».

O dată principiul admis sau impus, totul va merge bine. Se pare, zice un martur, că era să fim guvernați de oameni din vîrsta de aur. Acest popor liber, drept și înțelept, tot d'a una în înțelegere cu sine, tot d'a una luminat în alegerea miniștrilor sei, moderat în întrebuițarea forții și puterii sale, nu va fi nici o dată rătăcit, nici o dată amăgit, nici o dată dominat, așerbit de autoritățile incredințate de el. Voințile lui vor face legile, și aceste legi vor face fericirea sa. (Taine, *L'Ancien Régime*, 423).

o eră nouă în Istoria Omenirii. Prusienii se retrag din Franța.

De la zilele din septembrie, puterea era în mâinile lui Danton *) și ale Consiliului executiv provizoriu; Adunarea discuta și hotărârea numai măsuri generale. Ea și închise ședințele la 20 septembrie 1792.

§ 3. Convențiunea Națională.

20 Sept 1792 - 26 Oct 1792

Convențiunea Națională se deschise la 20 septembrie 1792. Ea se alcătui din 750 de deputați și avea puteri nemărginite. Marea majoritate a deputaților erau moderați și inclinau către părerile Girondinilor; dar Parisul alesese numai Cordelieri și Jacobini și Parisul era a tot puternic. Adunarea ținu ședințe în palatul Tuileries.

Căderea Monarhiei. A doua zi după convocare, Convențiunea desființă Monarchia și decise că de la 22 septembrie va fi o nouă eră, care va începe cu *Anul întâiu al Republicei*. Aceste decisiuni s'au luat cu unanimitatea voturilor. Dar îndată începură certele dintre Girondini și Munteni. «Girondinii erau liberali, se temeau de dictatura Parisului și voiau să guverneze ca în timpii nor-

*) Un colos cu cap de «Tatar», ciupit de vârsat, de o uriciune tragică și teribilă, o mască în convulsiuni de «buldog» hămăind, niște ochi mici înfundați sub încreșturile enorme a unei frunți amenințătoare care se mișca, o voce de tunet, gesturi de luptător, o supraabondanță și o colcăire de sânge, de mânie și de energie, revărsările unei forțe care se pare nețermurită ca și forțele naturii, o declamațiune fără friu, asemenea mugirilor unui taur, și ale cărei accente ajungeau printre ferestrele închise până la cincizeci de pași în stradă, imagini nemăsurate, o emfasă sinceră, tresalturi și strigăte de indignare, de resbunare, de patriotism, în stare de a deștepta instinctele feroce în sufletul cel mai pacinic și instinctele generoase în sufletul cel mai abrutisat..... Danton nu are pe ochi vâlul cenușiu al teoriei; el vede pe oameni, nu prin caracterul social, ca pe o sumă de unități aritmetice, ci așa cum sint ei în realitate, trăind, suferind și vârsând sudori de sânge, mai ales acei pe cari îi cunoaște el, fie-care cu fisionomia și cu gestul său. La această privesc, măruntaiele se mișcă când omul are măruntaie, și el are; el are și inimă, o simțibilitate largă și viie, sensibilitatea omului de carne și de sânge în care subsistă toate instinctele primitive, cele bune lângă cele rele, pe care cultura nu le a secat nici micșurat, care a putut face și permite să se facă masacrele din septembrie, dar care nu se poate resigna a face în toate zilele, orbiș, uciderea sistematică și nelimitată. (Taine, *La Révolution*, 111, 179, 185).

mali; Muntenii doriau o centralizare puternică in scopul apărării naționale și mijloace violente pentru a ținea in respect pe regaliștii din lăuntru». Buzot propuse inființarea unei «garde departamentale» pentru apărarea Convențiunei. Această propunere a ridicat mare furtună in Adunare, care s'a liniștit numai prin intervenirea lui Danton. El făcu pe toți să declare că ei reprezintă Franța intregă, iar nu pe fie-care departament in parte, și Adunarea decretă că «Republica franceasă este una și nedivisibilă». Din nenorocire, el a trebuit să iasă din ministeriu, pentru că era deputat. Ministeriul s'a alcătuit numai dintre Girondini, și ori-ce împăcare a ajuns cu neputință. Girondinii Vergniaud și Condorcet erau pentru o împăcare sinceră și pentru unirea tuturor in contra străinului; dar Vergniaud mare orator, nu era om de acțiune și Condorcet nu avea mare influință in partidul său, care era condus de către *d-na Roland*.

După retragerea Prusienilor, Girondinii și inchipuiesc că vor putea governa după legi, dar nouăle alegeri comunale din Paris le arată că populațiunea din capitală este plină de ură in contra lor. Parisul cere ca regele să fie dat in judecată. Când a venit cestiunea in Adunare, numai câți-va deputați au susținut inviolabilitatea regelui.*) Hărțile găsite in «dulapul de fier» zidit intr'un părete din palatul Tuileriilor, grăbise judecata. La 3 decembrie, Convențiunea hotărî că 'l va judeca ea. Regele fu chemat inaintea Adunării. El s'a arătat foarte liniștit **) și a negat totul. Aceasta

*) Robespierre resumă toate rațiunile de Stat intr'o cuvintare, cea mai machiavelică pe care a pronunțat: «Nu-i vorba de făcut proces. Ludovic nu e un acusat, voi nu sinteți judecători; voi sinteți, voi nu puteți fi de cât bărbați de stat și reprezentanți ai națiunei. Voi nu aveți de dat sentință, ci de luat o măsură de salute publică, un act de providență națională de exercitat... Așa resumează Muntenii, și ast-fel raționaseră in anticitate toți acei politici vestiți a căror maxime au intemeiat codicile rațiunei de stat; tot ast-fel după exemplele celor vechi raționaseră, in timpurile moderne, Enric III, când a pus la cale moartea lui Guise, Elisabeta și puritanii când puneau la cale moartea Mariei Stuart, Richelieu când uneltia moartea lui Montmorency; Cromwell moartea lui Carol I; ast-fel va raționa Bonaparte când va pune la cale moartea ducelui de Enghien. (Sorel, *L'Europe et la Révolution*, III, 192.)

**) Pe atunci nu se știa că un rege emigrat, fugar, rătăcind pe la regi străini, li devine in curind un oaspe incomod; cât e de dispoiat și de golit el prin nenorocire; cu ce repegiune forța lui, prestigiul lui, dignitatea lui 'l părăsese; că intr'un cuvint, el a încetat de a fi, indată ce a cerșitorit un loc de scăpare. Carol X, Ludovic-Filip, nu făcuse incercarea. Și inchipuiau că nenoro-

Girondinii descentral
Muntenii centralizatori

Danton centralizator
«Republica una»

Girondinii liberali
Vergniaud + Condorcet

d-na Roland

660
2017m Dalmay

Secretul
3Xm 1792

387 da
334 Nu
721
53
27
războiul
francezilor
pe care
Dumouriez
care a costat
de 200,000

a făcut o impresie nefavorabilă. I s'a dat voie să-și ia apărători și zece zile pentru a-și pregăti apărarea. După ce s'a ascultat apărarea, s'a pus întrebare: dacă regele este vinovat și mai toți au răspuns *da*; la a doua întrebare: dacă e nevoie ca sentința să fie întărită de popor, s'a răspuns *nu* (424 nu, 283 da); când s'a pus la vot pedeapsa, *moartea* a fost votată numai cu o mică minoritate (387 in contra a 334): mare curagiu din partea deputaților, căci s'a votat pe față, cu glas tare, noaptea, în mijlocul vociferărilor mulțimei. Atunci Girondinii cer amânarea execuțiunii, pentru că ea ar aduce războiul și cu alte puteri; propunerea a fost respinsă (380 contra 310) și la 21 ianuarie 1793, Ludovic XVI a fost tăiat pe eșafod. Acest proces învrăjbi și mai mult pe cele două partide.

Convențiunea declară război Angliei, Olandei și Spaniei și tocmai atunci se auzi că Dumouriez a fost bătut și nevoit a se retrage. Fiind că era nevoie de *centralizare* se trimit pretutundinea *representanți în misiune*, cari aveau puterea a destitui și înlocui pe funcționari, a lua provisoriu toate măsurile generale, chiar de siguranță generală, a aresta persoanele suspecte, și a grăbi ridicarea unei armate de 300.000; iar în fața invasiunii care amenința, se creă *Tribunalul revoluționar*, care judeca fără apel și

cirea e o dignitate, o putere de imaginațiune înaintea ochilor oamenilor moderni; și, pe credința acestei ficțiuni din evul mediu, cei mai mulți credeau că regalitatea lui Ludovic XVI se va oțeli din nou prin acest esces de nenorocire. Nici Ludovic XVI nici națiunea nu puteau ști ceia ce noi, regi și popoare, am învățat așa de bine, pe socoteala noastră. (Quinet, *La Révolution*, I, 288.)

Pe când o națiune întreagă da liber curs pasiunilor sale în jurul temniței de la Temple, un singur om era liniștit și părea străin de furtună: prizonierul se cunoștea că este rege mai cu seamă după indiferența suverană în mijlocul batjocurilor, căci i se luase până și numele. I se zicea Ludovic Capet, ca și cum ar fi voit să desființeze prin aceasta amintirea strămoșilor săi. Nici o dată nu s'a surprins în el un moment de turburare; și cu toate acestea, el nu-și făcea iluzie de soarta ce l' aștepta. Nici un răspuns barbar, chiar și răspunsul lui Jacques Roux: «*Am venit ca să te conduc la eșafod*», nu l'a putut scoate din această blândețe, fruct al pietății sale sincere. El cetia pe Tacit și *Viața lui Carol I*, care-i arăta de mai înainte calea osîndei. Învața pe fiul său latinește; medita, se ruga într-un turn mic, când putea scăpa câte-va minute de priveghierea păzitorilor săi. Nici odată pace mai mare, în mijlocul unei mai mari tragedii; liniștea aceasta, pe care nu și-o puteau explica, spori-
ria ura. (Quinet, *La Révolution*, I, 430.)

fără recurs în casație, și, îndată *Comitetul de saluțe publică*, al cărui cap a fost Danton, și care avea, în realitate, toată guvernarea țerei în mâna lui. *Tribunal revoluționar*
Comitet de saluțe

Lupta între cele două partide ajunge pe față. Marat fu dat în judecata tribunalului revoluționar, dar fu achitat și adus cu triumf în Adunare de către popor; de altă parte, o deputație de la Bordeaux face cunoscut Convențiunii că dacă nu poate a se mântui singură, cei din Bordeaux vor veni asupra Parisului. În adevăr, era mare primejdie din cauza Comunei din Paris, care ajunsese a tot-puternică. Ea se puse în comunicațiune cu toate municipalitățile din Franția, se declară în stare de revoluție și numi un comandant suprem al forțelor armate din Paris. Girondinii propun să se disolve Comuna și să se convoace la Bourges deputații suplinitori. Guvernul liniști lucrul făcând pe Adunare să numească o Comisie de cercetare; dar Girondinul Isnard, care presida Convențiunea, făcu într-o zi greșala a răspunde unei deputațiuni a Comunei: «Dacă va îndrăzni a se atinge de reprezentațiunea națională, vă declar în numele Franției întregi, că în curând se va căuta pe malurile Seinei locul unde a fost Parisul.» Aceste cuvinte, întărite prin un vot al Convențiunii, puteau provoca un războiu civil. Danton voi să-l înlătureze. El a făcut în numele Comitetului un raport prin care arată greutățile situațiunii, voi să i intrunească pe toți în lupta contra străinului, și ca să împace pe Munteni, propuse a se numi cinci dintre ei în Comitet. Convențiunea nu era hotărâtă și se contrazicea în voturile ei. Dar Comitetul era ferm hotărât a micșura drepturile Comunei, întărind autoritatea guvernului. *Ura între partide*
Comuna Paris și celelalte.
Isnard
Războiu civil
Danton

Comuna făcu insurecțiunea din 31 maiu. Un comitet secret-întări din nou Comuna, numi un comandant al forțelor armate și puse mâna pe Paris. Apoi o deputație ceru Adunării arestarea a 22 deputați girondini. Poporul înarmat intră în sala Convențiunii și se amestecă printre deputați. Adunarea refușă arestarea cerută, dar primi alte cereri. În 2 iunie, armata încunjură palatul Convențiunii: Adunarea decide a se pogori în mijlocul poporului, unde fu primită în bătae de joc; apoi umilită, reintră în sală și decretă arestarea a 29 de Girondini. *) Nenorocirile din afară au *Insurecțiunea din 31 mai*
Comuna puterescă
Antur și sondaj

*) Logica lui Guadet, eloquența lui Vergniaud puteau derangia totul în ultimul moment, pentru aceea un decret fără de veste permite tribunalului să

contribuit mult la victoria Comunei. Poporul credea că numai neînțelegerile dintre deputați erau cauza înfrângerilor militare.

Țara întregă protestă în contra zilelor din 31 mai și 2 iunie. Lyon se revoltă și isgoni comuna jacobină; mai multe provincii protestară cu energie: *federalismul*, și două treimi din departamente se ridicară în contra Convențiunii, care rămase numai cu *Vechia Franție*; dar comunele au rămas credincioase unității naționale. Primejdia era la culme. Noroc de Danton; cu energia sa și cu ghibăcia lui diplomatică, el a scăpat Franția de desmembrare. El făcu a se vota *Constituțiunea din 1793* care suprime alegerea cu două grade și supunea aprobării poporului legile votate de către *Corpul legislativ*; puterea centrală era încredințată

inchidă debaterile, când jurații se vor socoti pe deplin luminați. De la a șaptea audiență, aceștia nu mai au nevoie de lumină, și sentința de moarte cade fără de veste asupra unor acușați cari nu s'au putut apăra. Unul din ei, Valazé, se sinucide, chiar în ședință, și a doua zi, în treizeci și opt de minute, cuțitul național taie cele douăzeci de capete ce au mai ramas. Mai expeditivă încă este procedura în contra acușaiilor care au fugit de la judecată. Goniți ca niște lupi, rătăcind ca niște nomazi, schimbați la haine, din ascunzătoare în ascunzătoare, arestați la rindul lor, ei nu au altă alegere de cât între deosebitele feluri de moarte. Condoreet se otrăvește, Roland se sinucide la drumul mare, Clavière se omoară singur în închisoare, Rebecqui e găsit înecat în portul din Marsilia, Pétion și Buzot pe jumătate sfâșiați de lupi în olandă de la Saint-Emilien, d-na Roland e dusă la ghilotină... Din o sută optzeci de Girondini cari conduceau Convențiunea, o sută patruzeci au perit, sau sint în temniță, sau au fugit ca să scape de moarte. După acest teribil exemplu, restul deputaților are să fie de sigur supus și ascultător; nici în puterile locale, nici în puterea centrală, Muntele nu va mai întâmpina nici o rezistență; despotismul său este stabilit în practică; nu îi mai rămâne de cât a'î proclama în lege. (Taine, *La Révolution*, III, 57).

Girondinii, arestați la locuințele lor, ar fi putut scăpa în incurcătura celor dintâi zile. Ei refuseră a încerca. D-na Roland ne dă un cuvânt despre refuzul său care s'ar putea aplica și prietinelor ei: ei credeau că la vederea acestei opresiuni conștiința publică se va ridica, și că ei vor servi mai bine cauza lor fiind prizonieri de cât liberi. Eroare pe care am împărtășit-o noi toți, prizonieri, proscriși din toate partidele. Noi toți am crezut, în unele momente, că cu cât vom fi mai apăsați, cu atât se va ațîța mai mult indignarea Franției. Toți ne-am înșelat: Franția nu se indignează mai nici odată în contra celui mai tare, cu ori ce preț s'ar plăti victoria. Când au văzut că Girondinii sint desarmați, închiși sub paza gendarmilor, mulți dintre cei mai zeloși partizani ai lor au început a'î crede vinovați de vre-o crimă necunoscută. (Quinet, *La Révolution*, II, 12).

unui *Consiliu executiv* de 24 membri, aleși de către Corpul legislativ de pe o listă formată din candidați aleși în fiecare departament, câte unul pe un an. Constituțiunea era supusă aprobării poporului. Ea împaca și pe republicanii înaintați și pe cei moderați, și a fost primită pretutindena.

Dar până atunci, Convențiunea, sub impulsivitatea partizanilor lui Robespierre, răsturnă de la putere pe Danton și alege un nou Comitet de salutare publică, al cărui cap a fost Robespierre (27 iulie 1793). Noul Comitet adoptă altă politică: numai *forța*, atât în lăuntru cât și în afară.

Normandia fu supusă ușor; dar în sud mișcarea era mai mult regalistă de cât federalistă. *Lyon, Marsilia, Aix, Tulon*, se răscoală; noroc că societățile populare ajută pretutindena pe reprezentanții Convențiunii și planul regalist nu izbutește. Lyonul a fost cuprins și Convențiunea decretă că el va fi șters din numărul orașelor; vor rămânea numai casele săracilor, a patrioților uciși sau fugăriți și edificiile pentru industrii, școli și bine-faceri. Tulonul s'a predat Englezilor și Spaniolilor și a fost cuprins numai cu mare greutate prin planul căpitanului Napoleon Bonaparte (19 decembrie, 1793). *)

În *Vandea* și *Bretagne* era mai greu. Aice țărănimea era devotată proprietarilor și preuților. Toți se răscoală când fu vorba de ridicarea noii armate. Orașele au rămas credincioase, dar ele erau neînsemnate. Când s'a mărit mișcarea, vin nobili de se pun în fruntea ei și armata ajunge *catolică și regală*. Răsboiul era greu de purtat, mai ales că armatele Republicei erau la frontieră. **) El ținu ani întregi, în timpul cărora s'au făcut grozăvii.

*) Convențiunea decretează că «orașul Lyon va fi distrus; tot ceia ce a fost locuit de către bogați va fi dărâmat; vor rămânea numai casa săracului, locuințele patrioților uciși sau proscrisi, edificiile specialmente destinate industriei, monumentele consacrate umanității și instrucțiunii publice.» De asemenea, la Toulon «casele din interior vor fi rase; se vor păstra numai stabilimentele necesare serviciului războiului și marinei, pentru subsistență și aprovizionări.» — «Numele de Toulon va fi suprimat; această comună va purta pe viitorime numele de Port-la-Montagne.» «Numele de Lyon va fi șters din tabloul orașelor republicei; intrunirea caselor păstrate va purta de acum înainte numele de Ville-Afranchie. Se va ridica pe ruinele Lyonului o columnă... cu inscripțiunea: Lyonul a făcut războiul libertății, Lyonul nu mai este.» (Taine, *La Révolution*, III, 51).

**) În Vandea, războiul nu e cuprins între ziduri; nu are o capitală; din

Consiliu executiv
Corpul legislativ

Danton
27 iulie
Robespierre
17 iulie 1793

Esecuțiunile lui *Carrier* la Nantes, trecerea Loarei și apoi întoarcerea înapoi sunt din paginile cele mai sângeroase din acele cumplite vremi. Numai înțelepciunea lui **Hoche** va aduce liniștea peste doi ani. Dar răscoala tot va mai ținea încă mult timp.

Terorismul. Din războaiele din lăuntru și din afară, din răzula omenească și din ambițiunea unui om s'a născut *Teroarea* *).

contra, e în toate părțile, afară de orașe. Unde e un Vandean, copil, bărbat, bătrân, acolo e un dușman. Nici una din regulile vechei arte militare nu se poate aplica la acest războiu nou; căci armele principale sînt rugăciuni în bisericile îndepărtate, metanii la gât, inimi sacre cusute pe haine; mai sînt încă procesiuni nocturne, adunări prin păduri, jurăminte de a nu se supune recrutărei, povestiri de minuni, glasuri tainice de sus care chiamă la revoltă pe întreaga populație, conspirațiuni ascunse după altarul fie-cărui cătun. Preuții oficiază sub cerul liber prin dumbrăvi și prin mlaștine. Ai zice o revoltă a vechilor Gali la glasul Druizilor. (Quinet, *La Révolution*, II, 38).

Căderea regimului seniorial și desființarea vechielor taxe au fost primite cu entuziasm de către acele populațiuni democratice. Ei aplaudară mai cu samă la desființarea miliției. Foarte legați de religia și preuții lor, ei văzură fără părere de rău închiderea mănăstirilor. Declarațiunea egalității nu schimbă nimic în acele regiuni, unde mica nobilime era aproape de popor, și unde domina familiaritatea și încrederea. Dar noiele impozite părăură mai grele de cât cele vechi, și tirănia burghezilor de prin orașe care puniau mîna pe guvern se păru acelor țerani tot așa de nesuferită ca și despotismul agenților regelui. Constituțiunea civilă a clerului 'i scoase din sine: schisma le fu un obiect de spaimă, și clerul jurat un obiect de oroare. Preuții nejurati rămaseră. Țara întreagă se înțelese ca să 'i ascundă. În tot anul 1791 s'a făcut o mișcare surdă de propagandă, și crescuseră neconținut acele friguri de suflete care preced sediciunile religioase. (Sorel, *L'Europe et la Révolution*, III, 374).

*) A tot-puternicia la niște oameni cari în ajun erau pierduți în mulțime, și cari acum credeau că o reprezintă, producea ceea ce a produs în totdeauna amețea. Ș'apoi erau mai lăsați în voia lor, fără direcțiune, fără plan, în misiunile lor îndepărtate; căci reprezentanții în misiune nu erau legați prin nici un mandat particular. A da unor indivizi puterea de a da curs liber tuturilor furilor lor și a se aștepta ca ei să jremână între marginile rațiunii, e a cere prea mult de la natura omenească. Nebunia cesariană, așa cum s'a văzut la Caligula, Neron, Caracalla, negustorul și inventatorul sufragiului universal Comod și chiar la marele Teodosie, aceea nebunie se găsește, întocmai, la Collos d'Herbois, Carrier, Fouché, Fréron. Acelaș delir, aceeași invenție de cruzimi, aceeași sete de exterminare. (Quinet, *La Révolution*, II, 228).

Cine ar crede că și filantropia împingea spre Teroare? Revoluționarii plecau de la ideea primară a lui Rousseau, că omul și poporul e bun de la origine, fără nici un amestec de rău. Când au văzut că, cu toate acestea, binele se stabilește așa de greu, ei s'au crezut amăgiți, în curind trădați; ei se întrebară dacă moștenirea de servitute nu rămăsese în jurul lor, între pro-

Uciderea lui Marat de către Carlota Corday a înăsprit și mai mult patimile. Marat a căpătat un adevărat cult și Girondinii au fost dați în judecată. Când s'a auzit că cetățile Mons și Valenciennes, au capitulat, s'a hotărât trimiterea reginei Maria Antoaneta înaintea tribunalului revoluționar, deportarea în principiu a tuturor Bourbonilor, distrugerea mormintelor regale de la Saint-Denis, confiscarea averilor celor puși afară din lege, închiderea barierei Parisului și arestarea a o mulțime de suspecți. Parisul a ajuns pe mâna celor mai violenți demagogi, dintre cari unii au fost numiți cei turbați. Tulonul predat Englesilor și foamea în Paris, au ridicat patimile la culme. Atunci se decretă armata revoluționară și maximum prețului articolelor de consumație și o lege ordonă arestarea tuturilor suspecților cari, «sau prin purtarea, sau prin relațiunile, sau prin vorbele ori scrierile lor, s'au arătat partizani ai tiraniei sau federalismului și dușmani ai libertății»; s'au înființat pretutindinea comitete de supraveghiere sau revoluționare și Teroarea apăsă asupra Franței întregi. Maria Antoaneta fu ucisă pe eșafod, în 17 octombrie 1793.

Teroarea ajunse și mai grozavă: pedeapsă teribilă în contra preuților; 21 de Girondini au fost condamnați fără să li se dea voie a se apăra (31 octombrie). Cei cari scăpaseră în departamente au găsit o moarte grozavă. Unii s'au ucis singuri; alții au pierit pe eșafod; unii s'au găsit stâșiți de câni. Ducele de Orléans (Filip-Egalitate), Bailly, Barnave au fost uciși. Religiuinea creștină a fost desființată. În august 1792 se desființaseră ordinele călugărești. Acum nu mai sînt cruțați nici «constituționali», pentru că autoritățile vor «să stărpească fanatismul». Episcopi și preuți încep a se insura, și se dictează pedepse aspre pentru cei cari vor împiedica ast-lel de căsătorii; sînt prigoniți cei cari nu se insurau. Religiuinea începe a fi persecutată, (septembrie 1793), se opresc procesiunile și sărbătorile și multe biserici se transformă în *Templul adevărului*.

În 6 octombrie se înființează *Calendarul republican*. Anul fu împărțit în 12 luni egale de câte 30 de zile (*vendémiaire, brumaire, frimair* toamna; *nivôse, pluviôse, ventôse*, iarna; *germinal, floréal*,

prii lor amici, și-i considerară ca suspecți. După ce au început prin a pune la ordinea zilei «că omul e bun», îndată ce simțiră piedici pentru stabilirea justiției, ei crezură că erau învăluite în o conspirațiune imensă. Voința celor răi ținea pe om în sclavie.» (Quinet, *La Révolution*. II, 187.)

Robespierre
Marat

Comitetul
17 Oct 1793

Maria Antoaneta
17 Oct 1793

prairial, primăvara; *messidor*, *thermidor*, *fructidor*; vara), cu cinci zile *complementare*; la patru ani, trebuia adaosă o zi: a Revoluțiunii. Fie-care lună se împărți în trei *decade*, și, în loc de sfinți se pun în fie-care zi numele de produse naturale sau instrumente agricole. Acest calendar a ținut mai mult de 12 ani.

În 17 brumar anul II, Gobel, episcopul Parisului, abdică sub cuvânt că s'a incredințat că tot ce învățase până atunci fusese minciună. Așa fac și cei alți eclesiastici din Adunare. Numai Grégoire, episcop de Blois, refuză și avu curagiul a veni tot d'a una la Adunare în costumul său eclesiastic. Peste trei zile Convențiunea primi «*Cultul Rațiunii*», care era personificată prin o actriță de la Operă, intronată la Notre-Dame și adusă apoi în triumf la Convențiune. *) Asemine ceremonii se făcură și în provincie. Comuna decretă că toate bisericile vor fi închise, că preuții vor fi răspunzători pentru tulburările ce vor urma, și că ori-care va propune redeschiderea bisericilor va fi socotit ca suspect și arestat.

Franția primise Constituțiunea din 1793 și la 10 august delegații de prin departamente au serbat în Paris *federatiunea republicană*; s'a amânat însă punerea în lucrare a Constituțiunii și, în 10 octombrie 1793, s'a decis că «*guvernul provisor al Franței este revoluționar până la încheierea păcii*». Franția rămânea dar în anarhie și tomai peste două luni se întocmi guvernul revoluționar. Convențiunea remase «*centrul unic al impulsiei guvernului*», care era incredințat la două Comitete: cel *de salutare publică* și cel *de siguranță generală*, ajutat de câtră *agenții naționali* trimiși prin departamente și de comitetele revoluționare și de societățile jacobine. Sufletul acestui guvern era Robespierre «*Necorruptibilul*». **)

*) Într-o zi, apăru în Convențiune o tinăra actriță purtată pe umeri de patru oameni. Ea reprezenta Rațiunea. Convențiunea se scoală și o urmează la Notre-Dame, unde i se pregătise templul. Unii roșiră în secret de această nouă idolatrie. Ea făcu jurul Franței. Pretutindinea s'au cântat imnuri acestei zeițe, cari erau să se lepede așa de curind de cultul lor. O piatră brută, un lemn mâncat de cari ar fi avut asupra imaginațiilor de o sută de ori mai multă trecere de cât o actriță care, o oară după aceia, se desbrăca de divinitatea sa. Prin această încercare, fu văzut că cei cari vorbeau în numele Revoluțiunii nu aveau nici o idee de regiunea morală în care și formează poporul credința și instinctele sale religioase. (Quinet, *La Révolution*, II, 144).

**) «*Fără cusur*», iată cuvântul pe care, de la începutul tinereții sale, o voace

Comitetul de salutare publică avea dușmani: pe *Dantonisti*, cari *După 27 Juli 1794* inclinau spre clemență *) de oare ce nu mai era primejdie nici

interioară, 'l repetă încetșor pentru a 'l mângâia de obscuritatea și de așteptarea sa; așa a fost, este, și va fi, el și-o zice sieși, o spune altora, și întreg caracterul ei se construiește numai pe această temelie. Pe dinsul nu 'l vor putea seduce ca pe Desmoulins prin prânzuri, ca pe Barnave prin desmierdări, ca pe Mirabeau și Danton prin bani, ca pe Girondini prin atracția însinuantă a vechei politețe și a societății alese, ca pe Dantonisti prin dorințe de a trăi bine și în completă licență: el e incoruptibil. «Singur, sau aproape singur, eu nu mă las a fi corupt; singur, sau aproape singur, nu transigez eu justiția».—In una din acele familii în care jumătate burghezie e vecină cu poporul, printre suflete nouă asupra cărora ideile generale și tiradele oratorice au mare influență el'a găsit adoratori; ei sorb cuvintele lui; toți au despre el părerea pe care o are și el însuși; pentru toți cei din casă, bărbat, femeie și fete, el e marele patriot, înțeleptul care nu poate greși; sara și dimineața, el dă oracole, el respiră un nour de tămâie, e un zeu în cameră. Ca să ajungă până la el, credincioșii așteaptă în curte; adunați unul câte unul în salon, ei se umplu de smerenie în fața nenumăratelor lui portrete în tot felul; apoi, după un semn făcut cu mâna de după o ușă de sticlă, ei pătrund în sanctuarul unde tronează el. Ca și Marat, el se crede un om persecutat, și ca și Marat, el poază în «martir», dar cu aerul resignat, induioșat a unei victime pure care se oferă și se înalță la cer lăsând oamenilor amintirea nepéritoare a victuțiilor sale. (Taine, *La Révolution*, III, 197, 12, 9).

Delațiunea era întreg geniul său, dar tocmai acest geniu era de nevoie pentru a ajunge profet în clubul Jacobinilor. El se insinua cu acea viclenie desăvârșită pe care cei mai vestiți înșelători au amestecat-o cu fanatism. El se propunea poporului ca dictatorul credincios a voinților sale. Înaintând în fruntea mulțimei, precedând arca și părând a conduce cortegiul, el părea celor cari 'l impingeau că merge ferm, drept înainte, pentru că mergea drept înaintea lor. El ducea clubul Jacobinilor, stăpânia Convențiunea și guvernă comitetul de salutare publică; dar el nu lucra de cât pentru a tiranisa, și domina numai prin ghilotină. Aceasta e întreaga Teroare, și aceasta e și toată opera lui Robespierre. Convențiunea și Comitetul de salutare publică au mai făcut în acelaș timp, alt lucru: Convențiunea a decretat și Comitetul a organizat apărarea națională. Robespierre și Teroarea nu au fost intru nimic la acest mare lucru. (Sorel, *L'Europe et la Révolution*, III, 512).

*) In 23 ventôse, Saint-Just, deschide, proclamă marea Teroare. «Până acum ați văzut numai rozé.» Saint Just preumblă groaza pe de-asupra tuturor partidelor. Ca uliul care pare nemișcat și nu și-a găsit încă prada asupra căreia vrea să se arunce, el ține, în curs de două ore, pe Convențiune sub o amenințare vagă. El nu conclud. El pune pe fie-care față cu sine însuși; căci el știe că teroarea, pentru a fi un bun instrument de regn, trebuie să intre mai întâi în toate sufletele. Când a sfârșit, nime nu îndrăznește a-l întreba. Fie-care se întreabă în secret: Oare despre cine vrea să vorbească? Cine e vinovatul de astăzi? Am meritat eu ura lui? Nu cum-va sint eu? Mai

in lăuntru și nici in afară, și pe *Hebertiști* cari voiau, din contra, ca Teroarea să ajungă și mai grozavă. Robespierre simția că are să vină vremea clemenței și a libertății; dar voia până atunci să organizeze o sistemă de guvernare numai spre folosul său; el tindea la puterea supremă. Convențiunea ordonă să se facă dreptate celor persecutați pe nedrept. Hebertiștii ved că aceasta e o măsură indreptată in contra lor și voră să facă o răscoală; dar nu s'au înțeles între ei; au fost aruncați in temniță și apoi trimiși la eșafod (24 mart 1794). In curînd a fost acusat și Danton de cătră **Saint-Just** și Comitetul ordonă arestarea lui și a amicilor săi. Trimiși inaintea tribunalului revoluționar, li se oprește dreptul de a se apăra. Numai Danton apucase a vorbi. Sînt tăiați (16 germinal). *)

ani 1794
Danton

ani 1794
Robespierre

adineoare se uita spre Danton. Dar cine ar îndrăzni a se lega de Danton? E dar sigur că sînt trădători in jurul meu! Și când intilnesc pe Saint-Just, toți se încearcă a suride față cu estermatorul. Căci, chiar printre eroi, el a știut a face să pătrundă groaza. (Quinet, *La Révolution*, II, 127.)

*) In 13 aprilie 1793, Robespierre ceruse ca să se hotărască «pedeapsa cu moarte» contra ori cui ar propune, in ori și ce chip, de a transige cu dușmanii. Danton făcu a se adăuga următorul corectiv înțelept: «cu dușmanii cari nu ar recunoaște suveranitatea poporului». — «E timp, zise el, ca Convențiunea națională să facă cunoscut Europei că ea știe a uni politica cu virtuțile republicane. Inr'un moment de entusiasm, ați dat un decret, al căruia motiv era frumos negreșit, pentru că vă luați indatorirea de a da protecțiune popoarelor care ar voi să reziste apăsărei tiranilor lor. Din acest decret ar urma să vă legați a da ajutor cător-va patrioți cari ar voi să facă o revoluțiune in China. Trebuie inainte de toate să ne gîndim la conservarea corpului nostru politic și a funda mărimea francesă. Intărească-se Republica, și Franția, prin luminile și prin energiă sa, va esereita atracțiune asupra tuturor popoarelor.» Și in 24 aprilie, dantonistul Robert răspundea lui Robespierre, in aplausul Adunărei: «Voiesc ca legislatorul Franției să uite pentru un moment universul pentru a se ocupa numai de țara sa; voiesc acest fel de egoism național fără de care noi ne-am trăda datorile... Iubesc pe toți oamenii, iubesc mai cu seamă pe toți oamenii liberi, dar iubesc mai mult pe oamenii liberi din Franția de cât pe toți cei-l-alți oameni din univers.» (Lavisse et Rambaud, *Histoire Générale*, VIII, 283, 285.)

Danton se lăsase a fi arestat in patul său; el se credea apărat de ajuns prin credința poporului, sau prin groaza ce răspândise numele lui. Prima sa mișcare când a intrat in inchisoarea de la Luxembourg, a tost un hohot de ris de mîgăria lui Robespierre. El credea încă in puterea sa de a mișca pe popor. In fine, sosi ziua in care Revoluțiunea și făcu propriul ei proces in persoana lui Danton. Acesta vorbea cu ferestrele deschise; ultimele sale mugiri răsuna pe piețele publice, pe cheuri, până dincolo de Seina. Orașul in-

Uciderea lui Danton a deschis ochii tuturor asupra prăpastiei spre care mergea Franția și asupra scopurilor lui Robespierre. Dacă și Danton a trădat, atunci cine a mai rămas curat? Robespierre, ca o reacțiune contra nebuniilor Cultului Rațiunii și ca un început de îndrumare a societății pe căi mai sănătoase, făcu pe Convențiune să decrete că «Poporul frances recunoaște existența Ființii supreme și nemurirea sufletului» și se hotărî ca sărbători publice aniversarea zilelor însemnate din Revoluțiune și: Natura, Genul omenesc, Poporul frances, Bine-făcătorii omenirii, etc. Se hotărî a se celebra cu mare pompă sărbătoarea Ființei supreme, și Robespierre avu locul de frunte. El părea stăpânul Franției.*)

Robespierre
C

2 June 1794

treg și ținea resuflarea ca să poată auzi cele de pe urmă accente ale tribunalului. Cuvintele lui întregi sau trunchiete, erau comentate în secret de această mulțime care avea frică de ea însăși. Nime nu îndrăznia nici a desminți, nici a aplauda, neștiind dacă acusatul nu va ajunge în curînd acuator. Nu arăta nime nici speranță, nici dorință, nici chiar frică, întru atîta spaima încătușase toate limbile, ori care va fi sfîrșitul. (Quinet, *La Révolution*, II, 258.)

*) Hebert e mort; Danton e mort; Comuna e cîștigată, Convențiunea subjugată; Robespierre a tăiat toate capetele care întreceau nivelul său; el a devastat, consternat, zdrobit totul în jurul «Sfîntului Munte». Cu toate acestea, el nu se simte nici mai sigur pe sine, nici mai în siguranță în locul său. Cu cât se înalță în mijlocul oamenilor, cu atît se simte mai incunjurat de persecuțiuni și amenințat de comploturi. Nu va putea fi sigur de cît numai cînd va fi singur, și izolarea l umple de groază. El se judecă împins fatal spre dictatură, și se teme a ajunge la ea. S'a ridicat numai pentru că s'a umilit înaintea mulțimei, promițînd vîrsta de aur, denunțînd pe scelerații cari o împedică de a sosi. (Sorel, *L'Europe et la Révolution*, IV, 71.)

În 8 iunie, cerul era radios. O mulțime gătită, curioasă, grăbită, umplea străzile pe unde avea să treacă cortegiul. Pentru masa poporului, era o zi de plăcere; pentru toți amenințații de către Teroare, era o zi de răgaz. Parisul, pus la regimul Spaniei, se arăta cum este și era vesel, măcar pentru că trăia. O estradă fusese înălțată pentru convenționali, în fața de Tuileries. Robespierre, în frac albastru, pudrat, purtînd ca și colegii săi, un buchet de spice de grâu, de flori și de fructe, se sui în o tribună care ocupa centrul estradei. Coruri de musicanți erau împrejur. În mijlocul cântecelor lor, Robespierre celebra pe Zeul ce dase el Revoluțiunii. Apoi, convenționalii, în sunetul orchestrelor, se pogorîră în grădină și defilară înaintea poporului. Poporul aclamă Convențiunea, pe orator și mai ales serbarea. Robespierre mergea în frunte, ceva mai depărtat de colegii săi. Aclamațiunile l îmbrătară. El văzu pe dușmanii săi consternați, Republica la picioarele sale, virtutea tîmăiată în persoana sa. El se uită un moment și acest minut de

Teroarea funcționa numai pentru Robespierre. Convențiunea nu îndrăznea a-i refuza nimic; și cu toate că nu mai era nici un motiv, Teroarea crește și activitatea tribunalului revoluționar ajunge teribilă. Atunci au fost uciși Lavoisier, Maiesherbes, și alte victime inocente. Robespierre nu era mulțemit. El plănuia un ultim și grozav proces, și de aceia propuse legea din 22 prairial: Acușații nu vor mai avea apărători, nu vor mai avea marturi, dovezile morale vor fi de ajuns, moarte pentru ori cine va face opoziție guvernului. Legea fu primită și atunci se încep adevărate măceluri (in 13 luni, tribunalul condamnase 1220 de persoane; acuma, in 49 de zile, se condamnă 1376.) După această teribilă lege, Robespierre făcu o mare greșală; el venia rar la Comitet și lăsa pe alții să aresteze și să trimită inaintea tribunalului, pentru ca el să apară in urmă ca un om blând și ca un mântuitor. Mart
1220
1376
2596

Reacțiunea in contra Terorismului. Succesele din afară și mai ales strălucita victorie de la *Fleurus*, au adus căderea lui Robespierre. Nu mai era nevoie de Teroare, căci patria nu mai era in pericol; numai un om o mai susținea, pentru scopurile lui personale; pentru că voia să ajungă stăpân. Cei mai amenințați de către el erau colegii lui din Comitete. *) Aceștia se unesc și a- 25 Mai
1794

slăbiciune, nimici opera a trei ani de viclenie și de conținere.. (Sorel, *L'Europe et la Révolution*, IV, 104.)

*) El se intoarce in contra revoluționarilor și și varsă toată ura asupra lor: «O coalițiune criminală intrighează chiar in sinul Convențiunei naționale; trebuesc pedepsiți trădătorii.» Odată apucat pe tema sa ordinară, el nu mai e stăpân pe sine, el o amplifică după obiceiul său, fără măsură. Denunță Comitetul de salute publică, Comitetul de siguranță generală, și, in termini întunecați, pe Barère, Carnot, Collot, Billaud-Varennes. Apoi, mânia și temperamentul făcându'l să uite ori ce înțelepciune, el numește hoți pe Cambon, Mallarmé, Ramel. Atunci toți se simțesc sub ascuțișul săbiei. Deșarta speranța a unora că poate va veni și timpul clementei, se risipi de o dată.

Convențiunea ordonă ca discursul să fie imprimat și trimis la toate comunele Republicei. Totul era sirșit; mândria reapăruse pe fruntea lui; veselia, așa de rară la el, îi lumina fața. Adunarea era învinsă, mai rău încă, înjosită.

Atunci s'a văzut cum, in cea mai extremă cădere, e de ajuns une ori de un singur om de curagiu ca să redea inimă și onoare unei adunări perdute. Cambon a fost acel om. Când toți fugiau, el se presintă singur la luptă, rezemat pe cifrele sale, probitatea sa, pe geniul său republican care nu avea nici să cedeze nici să se desmintească nici o dată. El, cel întâiu, ținu piept lui Robespierre; el îndrăznește a'l acusa: «Un singur om paralisa voința.

pe eșafod ; apoi încă 82. Din toate părțile Franței au venit adrese de felicitare către Convențiune. «S'au personificat în el toate esecesele Terorismului, și au crezut că Republica era scăpată, pacificată, prin moartea unui singur om.»

Nu era vorba să se sfârșască Teroarea; dar, în realitate, ea s'a mai imblânzit. Puterile au fost concentrate în mâinile Convențiunii, mărginindu-se atot puternicia Comitetelor; au dispărut comitetele revoluționare și s'a reorganizat tribunalul revoluționar; republicanii au fost liberați din temniță; dar guvernul revoluționar tot se mentinuu, fiind că regaliștii ridicau capul. Girondinii cari mai trăiau au fost chemați în Convențiune, promițând că vor uita trecutul; dar unia ajunseseră chiar regaliști și toți doriau să 'și răsbune. Moravurile ajunseră mai blânde; sînt *saloane* foarte frecventate, cum erau ale d-nelor Tallien, Récamiér și *de Staël*, fiica lui Necker; dar aceste saloane, cuiburi de reacțiune, sînt primejdioase pentru oamenii puternici. Atunci se arată *tinerimea aurită*, se fac *baluri-ale victimelor* și se aude une-ori și strigătul: *Trăiască regele!*

Convențiunea se lepada de Teroare. *Carrier*, acusatorul public *Fouquier-Tinville*, cu 15 complici, sînt esecutați. Incep denunțări în contra membrilor din foastele Comitete, prin urmare în contra guvernului revoluționar. Când poporul s'a ridicat (1 aprilie 1795) cerând pâne, măsuri în contra regalităților și încetarea persecuției patrioților, garda națională sprijină Convențiunea și o mulțime de frunțași din Adunare sînt arestați; iar deosebite măsuri legislative nimiciau regimul Teroarei. La 1 prairial, nouă revoltă: pâne și Constituțiunea din 1793. Poporul năvăli în Adunare și ea fu nevoită a delibera în mijlocul năvălitorilor, dându-le satisfacțiune; dar a fost scăpată de către secțiunile mode-

ar fi suferit succesiunea principilor și a miniștrilor, judecându-i numai după rigorile, neștiind despre ei de cât flagelul puterii lor, și réul public ce resulta din guvernarea lor; desgustați de toți cari cărmuiau, ușurați când cădeau, atrași cătră toți noii veniți, pentru că așteptau un rău mai mic de la el; vîzînd cum se sdrobesc unii pe alții mai întăi cu surprindere, apoi cu nepăsare, la slărșit cu un teliu de bucurie, singura ce mai rămănea Franceșilor în acele timpuri sinistre, bucuria că după ce se vor nimici toți stăpăanii, poate va mai rămănea pentru popor vre-un loc pentru speranță. Cu toate acestea, ori cari erau stăpăanii, națiunea se supuse, pentru că trebuiau conducători pentru purtarea resboiului și națiunea voia să se apere. (Sorel, *L'Europe et la Révolution*, III, 412).

rate sau regaliste și de către armată. A doua zi, altă răscoală și mai gravă. Convențiunea iese invingătoare din nou, iar deputații cari se uniseră cu resculații sînt dați în judecată. Atunci trei dintre dînșii se omoară în Adunare, trecându-și unul altuia pumnalul, iar trei răniți sînt trimiși la eșafod. Așa au murit acești republicani cari au fost numiți: «*cei de pe urmă Munteni.*» Nebunia ajunsese așa de mare că s'a propus și arestarea patrioților puri, cari făcuseră servicii enorme: Carnot, Robert-Lindet și Jeanbon-Saint-André.

Atunci republicanii sînt urmăriți în toată Franția. Se formează bande de regaliști și moderați care fac grozăvii. Teroarea albă întrece pe cea l-altă. Emigrații se întoarseră cu grămada și la Lyon, Aix, Tarascon, Marsilia se întimplă escese care întrec cu mult Teroarea roșie *). Noua Teroare nu avea nici măcar scuza unui patriotism ieșit din simțiri. Regaliștii nu puteau pune mîna pe Franția, pentru că Republica asigurase independența patriei, semnase pacea cu Prusia, scăpase și mărise patria. Fratele lui Ludovic XVI, care luase titlul de rege, sub nume de Ludovic XVIII, după moartea moștenitorului tronului în Temple, publică un manifest prin care făcea cunoscut că va restabili Vechiul Regim! Causa regaliștilor era percutată.

Convențiunea votă o nouă Constituțiune și pentru ca să iea regaliștilor ori-ce nădejde de a pune mîna pe guvern, ea decise că două treimi dintre deputații aleși în viitorul Corp legislativ, vor fi aleși dintre membrii Convențiunei. Atunci regaliștii se hotărăsc a face și ei o răscoală în contra ei, ridicînd poporul din Paris. În 13 vendémiaire, regaliștii se revoltă «în numele popoului suveran»; dar sînt zdrobiți de Barras care e ajutat de către generalul Napoleon Bonaparte. După aceia Convențiunea votă mai multe măsuri în contra regaliștilor, apoi închise ședințele sale în 26 octobrie 1795 **).

*) Care a fost numărul victimelor Reacțiunei thermidoriene? Nu vom ști nici o dată. Reacționarii nu au avut nebunia de a publica listele celor uciși de către ei; ei au știut scăpa de istorie; nici tribunale, nici măcar simulacru de tribunale, nici procedură, nici documente scrise. Nici un mijloc pentru viitorime de a constata și a regăsi adevărul. Ucideri, căsăpii, apoi tăcerea și uitarea; un resunet vag, de grabă uitat; chiar osemintele imprăștiute, semănate la distanțe mari în o regiune întregă. (Quinet, *La Révolution*, II, 381.)

*) În fine, la 26 octobrie 1795, nemuritoarea Adunare consimți a se sfîrși.

13 vendémiaire

Răsboiul cu I-a Coalițiune. Proclamarea Republicei nu putea să fie numai de cât un motiv de răsboiu pentru monarhiile europene, pentru că mai erau republice în Europa; dar poporul frances voia să fie suveran, și de aceia se începu un răsboiu teribil, care nu se putea sfârși de cât numai sau prin sdrobirea Franței sau prin triumful Republicei.

După victoria de la Valmy, Prusienii se retrag din Franța. Niza și Savoia se unesc cu Franța; patrioții germani chiamă armatele francese; generalul Custine trece Rinul, intră în Maynz

«Ce oră este? întrebă un deputat. — Ora dreptății», răspuse un glas necunoscut, și după aceste cuvinte se imprăstie Convențiunea. Acest sullet teribil se nimici într'un minut, fără a se mai transmite, ea moare fără a se mai renaște. Membrii în cari ea a trăit, nu mai știu ce să gândească despre ea; ei au pentru Convențiune, în acelaș timp, admirațiune, mânie, dragoste, ură; ei o binecuvintează și o blestemă după cum Proteu și-a schimbat capul. În fond, ei sint mândri de ea. Ei se laudă cu pericolele, cu îndrăznelele, furiile ei, mai pre sus de cât omenști; une-ori ei se miră că au făcut parte din acest monstru. (Quinet, *La Révolution*, II, 403.)

Convențiunea a trecut prin toate estremele. Ea a pus lumea în mirare prin îndrăzneala sa răsboinică, a dus înainte pe Franța, a făcut să tremure Europa, a impus regilor pacea. Ea s'a înjosit sub tirania cător-va fanatici sângeroși, ea nu a știut nici să se guverneze pe sine, nici să-și păstreze independența înaintea populațiunei înarmate din Paris. Ea a făcut, în acelaș timp, lucruri sublime, lucruri execrabile, lucruri absurde. Numele ei rămâne legat cu amintirea apărării naționale și în amintirea Teroarei. Ea a pecetluit unitatea națională și s'a mistuit în facțiuni. Dămpnirea ei a dat multe din cele mai glorioase date din Istoria Franței și unele din cele mai frumoase. Ea a ridicat de odată eroi ca Desaix, Marceau, Hoche, și scelerăți ca Carrier. Nici odată Franța nu a fost așa de strălucită în afară și așa de mânjită în lăuntru ca sub guvernul ei. Alcătuită în mare parte din legiști, ea nu a ăscalat de cât numai în răsboiu; numită pentru a stabili libertatea în Franța, ea preparam dictatura unui cap de armată. Ea a pretins că va așeza pacea pe baze eterne, că va asigna Franței liniile prescrise de însăși natura și a prepara fraternitatea printre popoarele lumii vechi; prin consecvențele fatale a principiilor sale, ea a deslănțuit între Francesi și vecinii lor lupte infricoșate; ea a provocat revolta universală a popoarelor în contra regilor, și politica sa a condus pe Franța a intra la târg cu regii pentru a împărți teritorii și națiuni. Totul e gigantesc în actele sale: contrazicerile sale uimesc, schimbările sale de păreri deconcertează. Nu am putea avea o judecată sigură asupra totalității carierei sale; dacă ea nu ar fi rămas constant fidelă la două rezoluțiuni care alcătuiesc rațiunea sa de a fi, unitatea și mărirea ei istorică: a salva independența națională a Franței și a asigura drepturile cucerite Francesilor prin Revoluțiune. (Sorel, *L'Europe et la Révolution*, III, 68.)

și în Franctort, fără a întâmpina nici o rezistență și o Convențiune întrunită la Mainz votează aneCSIunea către Franța a teritoriului de pe Rin (martie 1793). Tot așa de ușor s'a cucerit și Belgia. Dumouriez a plecat cu o armată de 40.000 și a câștigat strălucita victorie de la *Jemmapes* *), în care s'a deosebit *ducele de Chartres*, fiul ducelui de Orleans. În noiembrie 1792, toată Belgia era cucerită. Dar în Belgia ca și pe Rin începură a se simți în curînd apăsările cuceririi și greutățile întreținerii armatelor care plăteau numai cu asiguate. Convențiunea decretase că în țerile cucerite de către armatele franceze se va da guvernul în mâna Francesilor, se vor desființa toate autoritățile constituite și se va încredința patrioților puterea, se vor confisca averile clerului, se vor nimici drepturile feudale, politică care se resumă în următoarea maximă: *Rès'boin castelelor, pace colibilor*. Dar patrioții, trimiși în Belgia fac multe abusuri și mulți s'au întors bogăți. Belgia a fost aneCSată, dar ea protestă. Asemenea și în Palatinat erau foarte multe nemulțumiri.

Uciderea lui Ludovic XVI făcu o prăpastie între Republica franceză și monarchii: toți regii s'au îngrijit ca să nu se imiteze cele petrecute în Franța. Anglia se puse în fruntea noiei cruciate *). Când s'a auzit de esecutiya regelui, curtea englesă a luat

martie 1793
anexarea Rinului

40,000

Belgia

suveranitate și țările
cucerite

Răs'boin castelelor

ianuarie 1793

*) O perspectivă nemărginită se deschise. *Jemmapes* fu ca o făgăduință de victorii necunoscute, prima poartă triumfală în drumul pe care Francesii aveau să se avînte: iată pentru ce acest nume nu a fost șters prin numele nici unei alte victorii. Vom vedea în curînd concepțiuni mai vaste, rezultate mai mari, mișcări mai savante. Dar această primă bătălie va rămănea în memorie; pentru că, în adevăr, a fost o zi de entusiasm. Când era lupta mai erăncenă, principala tactică a generalului șef a fost să ordone a se cănta *Marseillesa*. Toți au fost căpitani, până și servitorul lui Dumouriez care a înlocuit, un moment, pe stăpănul său. (Quinet, *La Révolution*, I, 410.)

**) Națiunea englesă se pronunță cu pasiune pentru conservatori. Ori căt erau ei de agitați, sgomotoși și turbulenți, Englesii țineau la instituțiunile lor. Pe când Francesul desprețuia guvernul său, uria clerul, nobilimea sa, și se revolta contra legilor sale, Englesul era mândru de religiunea, de constituțiya, de regele, de aristocrațiya și de camera lorzilor a sa. Erau ca tot atâtea turnuri a acelei cetăți înfricoșate în care el se întăria, sub stindardul britanic, pentru a judeca Europa și a o înjosi sub disprețul său. El admitea ca în interiorul cetății să fie dispute de la comanda supremă, dar nu era îngăduit străinului a se apropia. (Sorel, *L'Europe et la Révolution*, I, 358.)

Fox era om din secolul său, entusiast, plin de căldură și bun European și chiar cosmopolit atît pe căt putea fi un bun engles la finele viacului XVIII.

doliu și Pitt incheia tractate de alianță cu Rusia, Prusia, Sardinia și Neapole; Spania intră în alianță și dieta de la Ratisbona votă războiul; astfel că întreaga Europă se uni sub pretext de a răzbuna moartea lui Ludovic XVI (martie—iunie 1793).

Dumouriez fu însărcinat a cuceri Olanda; dar Francesii sînt bătuti la Aix-la-Chapelle, apoi însuși Dumouriez la *Neerwinden* (18 martie). Atunci el și puse în minte a desființa Republica; dar armata refuză de a-l urma și la discursul lui, ea strigă: Republica sau moartea. El fugi la dușmani. În acelaș timp, Custine fu bătut pe Rin și nevoit a se retrage în Franția. Numai garnisona din Mainz s'a mai ținut încă patru luni. În curînd capitulă și Valenciennes ceia ce aduse pierderea Belgiei. În acelaș timp, Spaniolii ajungeau pînă la Bayonne și Piemontesii intraseră în Franția. Cinci armate străine erau pe teritoriul frances și, în lăuntru, era războiul civil!

Aliații plănuiau desmembrarea Franției. Prusienii se gândiau la Alsația și Lorena; Anglia era de părere să o reducă la «nîmic» și Rusia se mulțumia a o face un stat de mîna a doua și «pentru a face față la atâtea primejdii: un guvern cu 750 de capete, neputincios din pricina discordiei; armate desorganizate

El socotia pe vechia Franție dușmana ereditară a patriei sale; dar el credea în libertate, și admirațiunea ce profesă pentru principiile Revoluțiunii l făcea să iubească națiunea francesă. *Burke* o detestase în totdeauna, Revoluțiunea l'a făcut să o uriască de moarte. El era Englesul cel mai fanatic insular din cele trei regate; Revoluțiunea, democratică și anticreștină, ofensa toate convingțiunile, rînia toate credințele, irita toate prejudițiile lui. Pretențiile Francesilor de a se face liberi l păreau o usurpare asupra prerogativelor Angliei. El vedea în Revoluțiunea francesă o primejdie pentru societatea europeană în general, pentru societatea englesă în particular. (Sorel, *L'Europe et la Révolution*, II, 27.)

Englesii se mândriau că au să răzbune majestatea regală ultragiată și să aperse credința creștină amenințată de necredința revoluționară: ei afirmau necontentit că nu se vor amesteca de loc în afacerile lăuntrice ale Franției; că voiau numai să se ferească de contagiunea care domnia aice și a apăra pe aliații lor în contra întreprinderilor cuceritoare ale republicanilor; ei insinuuă că ori și ce guvern, în Franția, ar fi bun pentru pace, numai să înceteze propaganda, să domnească ordinea în Paris și să reintre Franția în limitele ei; dar în acelaș timp, înțelegeau a-și răzbuna pentru războiul din America, a-și asigura supremația pe mări, a cuceri Antilele, și a reduce pe Franția la neputință pentru jumătate de viac. (Sorel, *L'Europe et la Révolution*, III, 321.)

prin desertările soldaților și trădarea generalilor; o monetă de chârtie pe care nime nu voia să o primească!»

Franția a scăpat, pentru că puterile erau divizate, și pentru că Convențiunea națională a arătat o energie extraordinară și a organizat o armată infricoșată *).

Puterile nu aveau nici plan comun și nici scopuri comune. Anglia lupta insufletită de libertate și iubirea de patrie; ea voia să mănțină cu ori ce preț stăpânirea asupra mărilor; ea a și isbutit a ruina marina francesă și a pune mâna pe coloniile Franței; Austria nu era de temut: ea nu avea nici generali, nici diplomați, și era în mare neînțelegere cu aliații săi din pricina Poloniei; Prusia nu se feria de a se împăca cu Franția, și dacă nu cădea Danton, ea ar fi încheiat pace mai de grabă; căci nu putea suferi să crească puterea Austriei în dauna Franței și căuta mai mult să se întindă în Polonia; Sardinia era puțin dispusă a continua luptele și Spania lupta mai mult din principiu, pentru ca să resbune uciderea regelui, dar era foarte gata a se lăsa de război; în Rusia, Caterina II era, în adevăr, dușmană de moarte a Republicei; dar nu trimitea nici un ban și nici un soldat. Intreaga privire a împărătesei era îndreptată spre Turcia și Polonia.

Cu toate aceste, primejdiile erau foarte mari. Guvernământul republican se arată la înălțimea chemării sale. El pedepsi fără

*) Convențiunea a salvat independența națională și unitatea Franței, a făcut să prevaleze libertățile civile, cucerirea esențială a Revoluțiunii, egalitatea, scumpă Francesilor, suveranitatea poporului, fundamentul democrației și legea viitorului. Ea a asociat interesele particulare cu reformele statului, prin crearea datoriei publice, și cu reformele sociale prin vinderea bunurilor naționale. Ca și toate guvernele anterioare și contimpurane, ea a confiscat averile adversarilor statului învinși sau proserși; dar ea a transformat acest act violent de salutare publică în o operațiune politică care-i modifică cu totul caracterul și o deosebi de măsurile analoge luate de către Ludovic XIV în contra reformaților, de către Englezi în Irlanda și, de curind, de către Ruși în Polonia. Convențiunea nu confiscă pentru a înbogăți Statul, a dota favoriți sau a substitui pe cuceritori prin cuceritori. Bunurile naționale au fost întrebuințate pentru apărarea țerei și cumpărate de economia burgheză ori țărăneasă; prin această mutare de pământuri, cea mai vastă care s'a operat în timpurile moderne, pământul deveni mai popular în Franția, Francesul mai legat de pământ, pentru că l'a cumpărat, și de muncă, pentru că cu ea a cumpărat pământul. (Sorel, *L'Europe et la Révolution*, IV, 452.)

milă facțiunile, hrăni pe popor făcând legea *maximului*, hrăni armatele prin rechizițiuni și scăpă Franția prin *Teroare*.

Armata a fost reorganizată. Cetele de voluntari fuseseră, în adevăr, amestecate prin trupele de linie; dar tot erau mari inconveniente. Nu erau bine îmbrăcați și echipați de cătră departamente; și alegeau pe ofițeri și erau înrolați numai pentru o campanie, după care se întorceau acasă; erau pline drumurile de desertori și taberile de femei; erau ministri de războiu incapabili, cari făceau mai mult politică jacobină de propagandă și persecuție, și lăsau trupele fără haine, fără munițiuni și fără hrană. Carnot «organisorul victoriei» a schimbat totul. *) El a inspectat cetățile, a ales oameni buni de lucru în biurouri, și a luat colaboratori eselenți, a făcut planuri de campanie pe care le impunea generalilor, și s'a ocupat numai cu armata. Într'un singur an, el a ridicat 14 armate de 1.200.000 de oameni, cu care a scăpat pământul național și a dus Franția până la Rin. Alături de el se pot pune *Dubois-Crancé* și *Prieur de la Côte d'Or*.**)

*) Intrarea lui în Comitet se făcu prin un felu de neconsecință forțată a teroriștilor. Erau în mijlocul lui august, strinși de infringeri, amețiți prin chiar desordinea silinței de apărare. Trebuia un om pentru războiu, pentru că războiul nu se ordonă cu frase, și decretul nu sint de ajuns. Teroriștii se temeau de militari: ei umpleau cu ei temnițele, condamnau pe generali învinși și aveau în prepus pe cei învingători. Dar se temeau mai mult de Pitt și de emigrați. Frica, care decidea de toate, decise de alegerea lui Carnot. El era pur și părea modest. Carnot credea că Revoluțiunea nu putea da înapoi fără a se nimici. Idealul său republican l făcea să nu vadă grozăviile prezentului. În primejdia națională, el nu se uită de cât numai la nevoile apărării. El se închise în rolul său și și formă un felu de stoicism de stat. (Sorel, *L'Europe et la Révolution*, III, 514).

**) Franția, cum zice Barère, e o imensă cetate asediată; asprimea stărei de asediu lovește pretutindenea, numai codicele militar e aplicat. Un curent de viață întinsă circulă neconținut de la Comitetul de salutare publică al armatei, și revine constant la inimă. Infrângerile sau succesele acestor trupe glorioase exercită asupra politice interne o acțiune preponderantă. Când dușmanul înaintează, eșafodul se ridică; codicele militar pedepsește cu moartea ori ce rezistență la ordinele capilor; tot cetățeanul a devenit soldat; nu se discută în șururi. Așfelu infrângerea de la Neerwinden a cășunat pierderea Girondinilor; trădarea lui Dumouriez a costat viața atâtor generali nenoroșiți, pentru că nu voiau a le lăsa timpul să ajungă trădători. Dar când dușmanul se retrage dincolo de fruntarii, eșafodul cade. Fleurus aduce căderea lui Robespierre și sfârșitul Teroarei. Nu se pot dar aplica convenționalilor regulile ordinare ale justiției și ale rațiunii. Franția depusese mântuirea sa

In 16 august 1793, se decretă ridicarea în masă. «Armata ajunsese imaginea cea mai nobilă a patriei franceze și a ideii republicane»; in 23 februarie 1793 s'au contopit deosebitele armate și la începutul anului următor 850.000 de oameni erau la fruntarie. S'a regularisat sistemul rechizițiilor ca să nu apese prea mult asupra țerei și asupra celor cucerite; proceduri nouă științifice au fost întreprinse pentru înarmarea țerei, *) reprezentanții în misiune, cu puteri nemărginite, au ținut disciplina și unitatea in

Febrie 1793 -
26 June 1794 =
17 luni

in mâinile lor. Ei au scăpat Franța «cum face natura priveghiând la conservarea speciei fără a lăsa de indivizi.» (Lavisse et Rambaud, *Histoire Générale*, VIII, 232).

Din raportul lui Barère: «Fie-care să-și ocupe locul în mișcarea națională și militară care se pregătește. Cei tineri se vor lupta. Cei însurați vor fabrica arme, vor transporta bagaje și artilerie, vor pregăti nutrimentul. Femeile vor lucra la hainele soldaților, vor face corturi și vor îngriji de răniți. Copiii vor face seamă, și bătrânii, luând însărcinarea ce o aveau la cei vechi, se vor duce în piețele publice; ei vor înflăcări curajul tinerilor războinici, ei vor propaga ura către regi și dragostea către Republică.» (Lavisse et Rambaud, *Histoire Générale*, VIII, 268).

*) 258 fabrici și 15 ferării au fost instalate în Paris și au predat 1000 de puști pe zi. Clouet, profesor de chimie la școala din Mézières, a organizat fabrica de tunuri în Ardeni. Turnătorii de tunuri au predat într'un an 7000 tunuri de bronz și 13.000 de schijă. Fabrica de pulbere de la Grenelle, cu ajutorul procedurilor nouă, a putut fabrica în trei oare ceea ce se producea mai înainte în o zi și ceva. Învățații erau puși la rechiziție pentru nevoile apărării naționale, cum erau cibotarii și armurierii și fierarii. Fourcroy găsi proceduri nouă pentru topirea oțelului, pentru repede fabricare a bainoțelor și săbiilor. Clopotele au fost topite și prefăcute în tunuri. Berthollet a descoperit că se putea găsi salpetru, spălând zidurile vechi: aceasta a deșteptat un entuziasm general. Cursuri revoluționare au fost deschise pentru învățarea nouelor proceduri de estragere și rafinare a salpetrului și fabricarea oțelului și a bronzului. Guyton de Morveau, Monge, Fourcroy, Berthollet, au fost profesorii. Astfeliu toată viața națională era suspendată; astfeliu toate încordările fie-căruia erau consacrate apărării patriei în ordinea de muncă unde o putea mai bine servi. Barère, în celebrul său raport din 13 august, proclamase într'un chip eloquent această nevoie de a pregăti totul pentru nevoia apărării: «Casele naționale vor fi prefăcute în casarme, piețele publice în atelii, pământul din pivniți va servi pentru pregătirea salpetrului; toți caii de călărie vor fi rechiziționați pentru cavalerie, toți caii de ham pentru artilerie; puștile de vinat, de lucș, săbiile și suliițele vor fi de ajuns pentru serviciul interior. Republica e o imensă cetate asediată; trebuie ca întreaga Franție să nu fie de cât o tabără imensă.» (Lavisse et Rambaud, *Histoire Générale*, VIII, 271).

direcțiune cu mare energie *); s'a modificat legea de înaintare și s'a pedepsit fără cruțare ori ce incetineală și ori ce greșală; în fine, Carnot a găsit o tactică nouă: mase mari care se aruncă asupra dușmanului cântând *Marseileza* sau alt cântec revoluționar. «Mare consumație de oameni. De la 1792—1800 s'au ridicat 2.080.000 de oameni și au căzut pe câmpurile de luptă 720 000 și un număr indoit dacă se ține socoteală de răniți și bolnavi.» În 1793 «mai toată Franția sănătoasă, inteligentă și patriotică era în armată.» **)

1793 - Xme
 Efectele s'au văzut în curînd. În zilele de 6—8 septembrie, Houchard câștigă victoria de la *Hondschoote*, care nu au fost completă din vina lui. A fost trimis la eșafod, ca și Custine. În luna viitoare *Jourdan*, lucrând după planul lui Carnot, bătut pe dușmani la *Wattignies*, iar Hoche, ajuns în șese septemăni de la simplu căpitan, comandant al celor două armate intrunite, de pe Mosela și Rin, zdrobește pe aliați la *liniile Weissenburgice* (28 decembrie). Franția era scăpată.

Danton nu împărtășia părerea Convențiunii de a declara reboiu tuturor «tiranilor» și a libera niamul omenesc, resturnând toate tronurile. ***) El credea că s'ar putea tracta cu monarchii

*) Și ei vecinic în picioare, simpli, abordabili, miloși, proteguind la sigur pe cei cari și fac franc datoria, fără milă pentru hoți, pentru derbedei și pentru desfrinați, muncind zi și noapte, resumă ordinile lor cu o precisiune nervoasă într'o corespondență de un laconism cu totul militar; ei dau exemplul tuturor virtuților antice, abnegația tot d'auna, și când e de nevoie, curăgiul, luptând în fruntea șirurilor. Se știe de acum că drumul înainte este moartea poate, dar tot d'auna onoarea; că fuga, e moartea sigură cu defăimarea: toți preferă să meargă înainte. (Lavissee et Rambaud, *Histoire Générale*, VIII, 274).

**) Acolo, în tabără, înaintea dușmanului, nobilele idei generale, care, în mâinile demagogilor parisieni, au ajuns săngeroase, rămân niște virgine pure în imaginațiunea ofițerului și a soldatului. Libertate, egalitate, drepturi ale omului, venirea la putere a rațiunii, toate acele imagine vagi și sublime flutură pe dinaintea ochilor lor când suie, sub gloanțe, înălțimile de la Jemmapes, sau când ierneză, cu picioarele goale, în zăpada Vosgilor. Ei nu s'au pângărit și deformat sub pașii lor, căzind din cer pe pământ; ei nu le-au văzut schimbându-se sub ochii lor în caricaturi hideoase. Readuși la simțul comun prin prezența pericolului, înțelegând neegalitatea talentelor și nevoia de ascultare, ei fac faptă de bărbați, ei sufer, postesc, intruntă gloanțele, au conștiință de desinteresarea și de sacrificiile lor, ei sint eroi și se pot socoti ca liberatori. (Taine, *La Révolution*, II, 478).

***) «Convențiunea națională declară în numele națiunii franceze, că va a-

cari ar voi să recunoască Republica francesă; se temea de politica resboiului cu ori ce preț, pentru că putea aduce ruina țerei și desființarea Republicei, căci ar pregăti o dictatură militară; de aceea, în timpul cât a condus Comitetul de salutare publică, el a intrat în relațiuni, pe ascuns, mai cu toate puterile din Europa apusană, ajutat fiind de vrednicul ministru de externe Le Brun.

După căderea lui, Robespierre adoptă o politică contrară. El voia să eternizeze resboiul, căci numai astfel mai putea dăinui *Teroarea*. *) După uciderea lui Danton, resboiul continuă și mai teribil, cu Anglia și cu Austria. Resboiul pe mare nu putu duce la un mare rezultat, de și tinăra marină francesă s'a ilustrat în mai multe lupte; dar pe uscat, în 1794, măsurile luate de către Convențiune și au dat rodul așteptat. Aliații au fost bătuti la *Tourcoing* (18 maiu) de către Souham și Moreau, și la 25 iunie, Jourdan având sub comanda sa pe Kleber, Marceau, Ney, câștigă marea victorie de la *Fleurus*, după care Belgia a fost cucerită din nou.

Aceste două victorii au dovedit că *Teroarea* nu mai era necesară și au adus căderea lui Robespierre. În Comitetul de salutare publică au putut intra diplomați, precum Cambacères, Merlin și Douai și alții. Convențiunea avu de acum înainte drept țintă: *Cucerirea fruntariilor naturale*. Dar până să înceapă negocierile de pace, *Pichegru* cucerește Olanda: flota olandeză a fost prinsă de către escadroane de husari comandați de către Marceau, care

«corda frăție și ajutor tuturilor popoarelor care vor voi să și recâștige libertatea, și însărcinează pe puterea executivă a da generalilor ordinele necesare pentru a duce ajutor acelor popoare și a apăra pe cetățenii cari vor fi ăveșsați sau cari ar putea fi din-causa libertății.» (Sorel, *L'Europe et la Révolution*, III, 170).

*) Robespierre voia ca resboiul să continue, căci numai resboiul, cu pericolele sale, cu crizele sale, cu acompanimentul surd de comploturi, putea legitima guvernul revoluționar. Pentru aceea, în 22 ianuarie 1794, Barrère anunțând liberarea completă a fruntariei de la Est, adăose: «În resboaiele ordinare, după astfel de succese, am fi făcut pacea. Resboaiele regilor erau numai niște turniri sângeroase. Dar în resboiul libertății, nu este de cât un singur mijloc, a estermiina pe despoți... Cine dar îndrăznește să vorbească de pace? Aristocrații, moderantini, bogații, conspiratorii, preinșii patrioți. monarhiilor li trebuia pace, republicilor energie resboinică.» (Sorel, *L'Europe et la Révolution*, 18, 62).

Danton Le Brun
Pisoi la
27 Iulie 1793
Le Brun

27 Iulie 1793
Robespierre

25 Iunie 1794
Fleurus

Pichegru

s'au inaintat pe gheață! In acest timp, armata de la Rin cuprindea Colonia, Coblenz și se unia cu armata de Nord și cu cea de la Mosella. In 1795 ianuarie, tot malul stâng al Rinului de la Basel până la mare era in mânilor Francesilor, pe când ajungeau stăpâni și pe toată culmea Alpilor de la Mont Blanc până la mare; la fruntaria Spaniei, luptele se sfârșiau glorioase pentru armatele Republicei. Era vreme de incheiat pace.

Acum era și ușor; pentru că pacea era necesară Franției și indispensabilă Coalițiunii. Republica inspira acum respect tuturor, pentru că era puternică. Prusia 'și rechemase armatele din octombrie 1794; Anglia ridicase in contra sa pe toate puterile prin politica sa barbară pe mare; puterile italiene doriau pacea; Spania era in neputință de a mai continua resboiul din pricina sărăciei, iar între Austria și Prusia era mare gelosie.

Se puteau dar incepe tractaturile de pace. *Barthélemy*, diplomat de carieră, le incepu la *Basel*. El incheie tractat cu Prusia (5 april 1795). Franția câpătă Rinul drept hotar; dar și Prusia câpătă neutralizarea Germaniei de Nord, ceea ce insemna că va fi ajutată a realiza unitatea Germaniei sub heghemonia sa. Republica olandesă cedă mai multe provincii și ajutor in contra Englezilor. Tot aice s'a incheiat pace și cu Spania. Puterile mici au recunoscut Republica.

Din acest resboiu infricoșat in contra Europei coalisate, Franția ieșia mărită până la Rin. *)

*) Franția iese din Revoluțiune mai vastă, mai centralisată, mai unită, mai națională de cât sub vechiul regim. Dacă 'și va da un guvernământ bun, ea va fi cu mult mai infricoșată de cât cum era sub Ludovic XIV, căci pe lângă mărimea inzecită a mijloacelor sale se vor uni avintul său popular, seducțiunea legilor sale și propaganda mai primejdioasă încă a exemplului său. Ast-fel cu cât guvernul Republicei va părea mai stabil, ordonat, deștept, activ, binefăcător, cu atât acele state rivale se vor teme mai mult ca să nu se întărească, cu atât mai mult 'i vor dori căderea, și cu atât mai mult 'i vor ridica greutăți și incurcături, cu atât mai mult vor pândi ori-ce semn de slăbiciune pentru a se coalisa din nou, a face invasiune, de vor putea, și a readuce pe Franția in punctul unde voiau să o țină. O Europă primind și observând cu sinceritate pacea Republicei in «limitele naturale» este, in 1795, o Europă imaginară. (Sorel, *L'Europe et la Révolution*, IV, 461).

Franția a făcut mai mult de cât a invinge pe Europa, ea a convertit'o. Civilizațiunea francesă care preparase victoriile armatelor, a rămas după ele. Ele pregătesc căile pe care armatele noastre intrară in Europa; armatele, re-

26 Oct 1795 §. 4. Directoratul.

26 Oct 1795 - 19 Decembrie 1799

Constituțiunea din anul al treilea desființă votul universal, introducând iarăși censul și votarea cu două grade; formă un Corp legislativ alcătuit din două Consilii: al Celor Cinci sute și al Bătrânilor (250), și incredință puterea unui *Directorat executiv* din cinci persoane. A cincea parte din Consiliu și unul dintre Directori trebuia schimbat în fie-care an. S'au făcut, de asemenea, reforme anti-democratice în organizarea departamentală și comunală.

Majoritatea din cele două Consilii era liberală și republicană, dar au fost aleși și câți-va monarhiști constituționali. Între Directori (Carnot, La Réveillère—Lépeaux, Barras, Le Tourneur, Reubel) numai Carnot era bărbat de samă; cei alți erau niște oameni mediocri, cum a fost și politica lor. Franția trecea prin o crasă grea; mai toți bărbații de frunte periseră pe eșafod și poporul nu mai avea de cine să asculte și cine să 'l povățuiască; lumea era, mai cu samă, îngrijită de foamete și de cestiunea finanțiară, căci asignatele scădeau neconținut și lipsa era îngrozitoare. *) Toți doriau pacea lăuntrică dar «pacea legală, frățască,

s' Directorat

2 Consilii

250 500

1/5

Carnot

Crisa; lipsa
de oameni...

S' au destramat

trăgându-se, deschiseră pentru Revoluțiune drumuri mai largi și mai adinci. Victorioși până și în înfrângere, Francesii impuseră ideile lor chiar și acelor națiuni care se ridicaseră contra dominațiunii lor. Principii cei mai dușmani, cei mai aprinși a împinge înapoi Revoluțiunea în Franția pentru ca să o sdrobiască de o dată, la întoarcere din cruciata lor, au văzut aceea revoluțiune incolțind în pământul statelor lor arat atât de mult timp de armatele francese și fecundat de sângele lor. (Sorel, *L'Europe et la Révolution*, I, 549).

*) Asignatele au curs ca și moneda (legea din 17 aprilie 1790). O emisiune de 1.200, milioane livre în septembrie 1790, sporită cu 600 milioane în iunie 1791. Calea de acum e deschisă. Adunarea legislativă adaoase la cele 1800 milioane emise de cătră Constituantă, 900 milioane nouă; Convențiunea, 7 miliarde 274 milioane; Directoratul 35 de miliarde 603 milioane. Deprețierea e repede. În ianuar 1791, el valorează 91% din valoarea metalului; 82% când s'a închis Constituantă; 72 și 51% când s'a intrunit Convențiunea; în 1795, 18%, apoi 2,97 și 0.67 pentru 100; în 1796, 0.54, 0.44, 0.29 în loc de 100. Pentru a se combate scăderea, s'a interzis întrebuițarea numerarului, chiar sub pedeapsă de moarte, s'a stabilit prețuri de vânzare maxime. — În fine, s'a dat faliment: demonetizarea asignatelor cu chipul regelui (iulie 1793), apoi, a asignatelor Convențiunii (martie 1799). (Lavissee et Rambaud, *Histoire Générale*, VIII, 631).

1800

900

7274

35603

94574

Lavissee et Rambaud

Histoire Générale

— Îndată ce ghilotina a încetat a funcționa, asignatul scăzut din valoarea sa

liberă și bogată pe care 'i o făgăduise Republica»; uriau Teroarea și Anarchia, ori din ce parte ar fi venit ele. Guvernul era și el, de aceste păreri; dar nu era destul de energic și unii dintre Directori erau corupți. Moravurile erau stricate cu totul, ca și cum lumea ar fi voit să 'și resbune in contra moravurilor austere la care fusese supusă in timpul Convențiunei; *) se făceau specule nerușinate cu asignatele și cu bunurile naționale și regaliștii erau foarte îndrăzneți, ceia ce punea in mare grijă pe cei cari cumpăraseră câte o bucată de pământ din acele bunuri confiscate. Pe de altă parte, majoritatea Consiliilor legislative nu vedeau cu ochi buni pe Directori, cari votaseră moartea regelui; de și aceștia persecutau remășiștile jacobine și se arătau blânzi cu regaliștii. In lașa acestor împrejurări, republicanii inaintați s'au unit cu Babeuf, care predica desființarea proprietății și comunitatea averilor. Planul era ca să răstoarne Directoratul prin o mișcare populară; dar conspirația a fost descoperită; Babeuf și câți-va din complicitii săi au fost trimiși la eșafod. Aceasta a incuragiat pe regaliști. Ei au incercat să facă o conspirație care a

factice, a ajuns la valoarea sa reală. In august 1794, el perde 66 la 100; in octobree, 72; in decembre, 78; in ianuarie 1795, 84 la sută; și de la această dată, emisiunile neconținute, monstruoase, 500 milioane, apoi un miliard, apoi un miliard și jumătate, in fine două miliarde, pe lună, precipită scăderea; asignatul se reduce la nimic. In 11 martie 1795, ludovicul de aur se vinde in asignate, 295 franci; in 10 maiu, 400; in 12 iunie 1000; in octobree, 1700; in 13 novembre, 2850; in 25 novembre, 3000, și șease luni după aceea, 10000. Prin urmare, asignatul de 100 franci prețuește, in iunie 1795, 4 franci; in august, 3 franci, in novembre, 75 de bani, apoi 25 de bani. Națural, toate produsele s'au suit in proporție: in ianuarie 1795, la Paris, in asignate, jumătate kilo de pâne costă 50 de franci; jumătate kilo de carne, 60 de franci; idem luminări 180 de franci; o băncioară de cartofi, 200 de franci; o butelcă de vin, 100 de franci. (Taine, *La Révolution*, III, 518.)

*) După ce au tremurat sub Convențiune, oamenii 'și resbună sub Directorat. Cum s'a găsit un guvern care a renunțat a impune groaza, el fu desprețuit. Acesta e sensul slăbiciunei guvernului directorial. Să fi avut in el toate virtuțile, tot nu ar fi scăpat de disprețul public, numai pentru că a crezut de la început că nu are nevoie a impune frica. Popoarele deprinse a fi cărmuite de către ea, când intilnesc o putere care li permite a o privi in față și chiar a o discuta, incep numai de cât a avea milă de un ast-fel de guvern. Căci nu 'și pot inchipui că această moderație nu vine din slăbiciune. Indată ce au incetat de a tremura, ele 'și inchipuiesc că guvernului 'i este frică, și fiind că nu li mai este frică, 'l desprețuesc. (Quinet, *La Révolution*, II, 433.)

fost descoperită; dar au fost ușor pedepsiți. Directorii au luat măsuri serioase pentru viitoarele alegeri, dar au fost zadarnice; pentru că s'au ales deputați o mulțime de regaliști, iar Director a fost numit Barthélemy, tot regalist *).

Răsboiul cu Austria. Pe când Republica era amenințată în lăuntru, armatele republicane se incununau cu glorie în afară **). Erau tot armatele Convențiunii, de cât nu mai erau însuflețiți de acelaș spirit: tot erau devotați Republicei, dar au să ajungă în curînd armatele unui singur om. Soldații nu mai gîndeau să se întoarcă acasă, ci erau numai cu gîndul la răsboiu. Ei răbdau cu statornicie toate lipsurile și generali j primiau opt franci

*) Din 1789, prin emigrarea silită, i-au aruncat în afară de Franția; lăsați, fără apărare și fără învoire de a se apăra, în prada jacăriilor de la țară și a mișcărilor din orașe, trei pătrimi n'au părăsit țara de cât pentru a scăpa de brutalitățile populare, contra cărora legea și administrația nu-i mai protegia. Când legea și administrația, ajungând mai jacobine, li-au devenit și mai ostile, ei au plecat în număr mai mare. După 10 august și 2 septembrie, ei au trebuit să fugă în masă; pentru că de acum înainte, dacă vre unul se îndărătnicia a rămânea, era sigur că va fi întemnițat. Către acelaș timp, pe lângă cei fugari legea a adaos pe cei isgoniți, pe toți membrii clerului cari nu au depus jurămînt, o întreagă clasă, aproape de 40.000 de oameni. S'a calculat că la sfîrșitul Teroarei lista totală a celor fugiți și isgoniți se ureă la mai bine de 150.000 de nume. Ar fi fost și mai mulți dacă fruntariile nu ar fi fost așa de bine păzite. (Taine, *La Révolution*, III, 380).

**) Cum să nu fie devotate armatele Republicei, și în Republică partidei răsboiului? Aceasta e rațiunea lor de a fi, gloria lor, viitorul lor. Ele sînt legate prin patriotism, prin onoare, prin interes. Chiar dacă ar voi ele să se desintereseze de politică, nu ar putea. Pacea, înseamnă decepțiunea, mediocritatea, jena, pentru ofițeri; pentru soldat, miseria sau o muncă de care s'a desvătăat, în loc de viață aventuroasă, precară une-ori și flămîndă, dar în belșug une-ori, și totdeauna deschisă spre orizonuri largi. Republicanii cei mai infocați sînt cei întai a atrage armatele în trebile publice și a ordona intervenirea lor. Convențiunea le chiamă ca să o apere. Ea le poștește să voteze Constituțiunea. Ea opune părerile lor republicane și răsboinice la demonstrațiunile moderaților, așteptând ca să le arunce asupra gardelor naționale suspecte de regalism. (Sorel, *L'Europe et la Révolution*, IV, 381).

Trecînd fruntaria, armatele ieau un nou caracter: ele năvălesc pe teritoriul dușmanilor pentru a libera teritoriul patriei lor; ele simțesc că indeplinesc o datorie și fac un act de dreptate; ele duc în cuceririle lor ceva uman care e superior cuceririi; ele sînt un instrument, tăietor și sângeros, în adevăr de civilizațiune și de progres; ele o simt aceasta și acest instinct e mai superior de cât patriotismul primitiv și simplu. (Sorel, *L'Europe et la Révolution*, IV, 379).

Soldatii Republicii
cauati de la An

pe lună în numărătoare; soldații erau aproape goi; iar ofițerii trăiau ca și soldații, mâncau aceiași pâne, și mergeau pe jos cu sacul în spate*). La armata din Italia însă, tot așa de bravă, se incuibase hoștile agenților și furnizorilor, cu îngăduirea unora din ofițeri. Când noul comandant Bonaparte le-a arătat că sînt țeri bogate de cucerit, orașe bogate de pradat, generalii și soldații sînt ai lui. Generația marilor generali din timpul Republicei va dispărea în curînd: unul rămîne mai pre sus de toți cei în viață: Bonaparte, numit de către Barras comandant suprem al armatei din Italia. El plecă în martie 1796, două zile după căsătoria sa cu *Josefina*, văduva generalului Beauharnais.

Campania din Italia (1796—97) a fost cea mai frumoasă, poate, dintre toate răsboaiele lui Napoleon. «Avea puțini soldați, mai fără arme, fără pâne, fără încălțăminte, fără bani, fără administrație; nu putea spera nici un ajutor, anarhie în guvern, și el, cu o mină foarte neînsemnată, cu o reputație de matematic și de visător, și nici o faptă strălucită până atunci; nici un prieten, socotit ca un urs, pentru că era totdeauna singur meditănd. Era totul de creat: el a creat totul.» Cea mai mare greutate era: a se impune generalilor pe cari avea să-i comande, dintre cari unii ca *Massena* și *Augereau*, erau celebri. El li a impus. «De la început, Bonaparte s'a arătat un maestru desevîrșit în marea artă de a întrebuița pe oameni. Geniul său se desevîrși prin studierea lucrărilor înaintașilor săi.»

El avea numai 36.000 de oameni și în fața lui 70.000 de Austro-Piemontesi, împărțiți în două armate comandate de *Beaulieu*

*) Prin ce șir de simțimente au trecut voluntarii din 1792 pentru a ajunge oamenii din 1800? Nu putem răspunde la această întrebare de cât urmărind corespondențele lor private. Mai întâi, totul pentru națiune, încredințați că nimic nu este imposibil. Ei aruncă strigătul «Ça ira» până pe ghețarii Alpilor. Când a venit Teroarea, cei mai viteji dintre oameni nu îndrăznesc a se uita înapoi spre lăuntruțl țerei. Ei se uită numai la dușmăni. Nu vor să se uite de cât numai înainte; restul 'l uită sau se fac a nu-l ști; când a trecut marea crisă, când primejdia a fost infruntată, vine un feliu de sete aprinsă de glorie, disprețul pentru tot ce nu-i armată. Voluntarul ajuns general, nu se mai uită de cât la judecata militarului. Aici e întreg universul său. Tot ceia ce este în afară dispăre. Armata devine totul, și în armată toți se uită numai la generalul cap. Când acest pas va fi făcut, nu va mai rămîne nimic din cetățean. Profesiunea absoarbe pe om, militarul absoarbe pe erou (Quinet, *La Révolution*, II, 446).

Colli - Beaulieu

și Colli, cari se gândiau numai a apăra Piemontul și Lombardia. El ieă o ofensivă viguroasă. Ocolind munții Alpi, el străbate între cele două armate și Austriacii, bătuți la Montenotte, Dego și Millesimo, sînt despărțiți de Piemontesi; apoi, lăsând o parte din armată ca să-și priveghieze, el sdrobește pe Piemontesi la Mondovi. Regele Sardiniei a fost nevoit a subscrie armistițiul de la Cherasco; el se retrase din Coalițiune și trimise plenipotențiar de pace la Paris. În două săptămâni (aprilie) Austriacii fură ast-fel isgoniți din Piemont.

După aceasta Bonaparte plecă în contra Austriacilor; 'i bătu la Lodi și intră triumfător în Milano; apoi trecu Mincio, bătu și sili pe Beaulieu a fugi în Tirol; iar el pune mîna pe cetățile Peschiera, Verona și Legnago, care erau ale Venețienilor și incunjură Mantua singura cetate rămasă în mînilor Austriacilor (15 iunie). În trei luni, armata austriacă de 70.000 se nimicise.

Austria trimise o armată tot așa de mare sub Wurmser și Quasdanovici. Wurmser luă o ofensivă îndrăzneată și tăia comunicațiunile Francesilor cu Milano și cu Verona. Atunci, după părerea lui Augereau, Bonaparte și concentră toată armata sa, ridică asediul Mantuei și se puse între cele două armate austriace. După două lupte crâncene, el asvîrli pe Quasdanovici în Tirol, bătu pe Wurmser la Castiglione în o mare bătălie, 'l sili să ieă fuga și incunjură din nou Mantua. Dar acesta veni cu o nouă armată. Bătut din nou la Bassano, el fu nevoit a se inchide în Mantua. În trei săptămâni (septembrie) Austriacii au pierdut 27.000 de oameni și resturile armatei lor au fost incunjurate în Mantua.

Austria făcu o ultimă storfare și trimise o nouă armată cu Alvinzi. După lupta de la Arcole care a ținut trei zile, Alvinzi e nevoit a se retrage (15—17 noiembrie); dar în curînd, el se întoarse în fruntea a 75.000 de oameni. La Rivoli (11 ianuar 1797) se dădu o mare bătălie în care Austriacii au fost din nou sdrobiți și Mantua capitulă.

Atunci Împăratul puse în fruntea armatelor de la sud, pe frațele său, Archiducele Carol, care scăpase Imperiul în apus. Bonaparte plecă în contra Vienei. Armatele franceze victorioase ajunseră până la Leoben, șese zile departe de capitala Imperiului. Mai era de trecut numai Semering, care nu putea opri pe Francesii cari trecuseră Alpii, și Viena era cuprinsă. Bonaparte scrisse o scrisoare Archiducelui Carol și 'l indemnă să stăruie pentru in-

Montenotte, Dego
Millesimo

Mondovi

Cherasco

Lodi - Milano

April - 1796

" 1797

Bassano
Castiglione
Bassano

Arcole
Rivoli
Capoluca

cheierea păcii. In 7 april 1797 se subscriseră preliminariele de la Leoben. «De la început, Bonaparte se ridicase cu mult mai presus de marele Frederic, și de cei mai vestiți rășboinici din timpurile moderne.»

El a fost și negoțiator de pace.

In acești doi ani, au fost lupte și in Germania, dar fără rezultat. La începutul rășboiului. Carnot făcuse planul ca trei armate să iea ofensiva in contra Austriei. Armata de la Sambra și Meusa, comandată de Jourdan să treacă Rinul și să inainteze pe stînga Dunărei, pe când cea de la Rin sub Moreau ar merge pe partea dreaptă a fluviului și armata din Italia ar intra pe la sud. Cele trei armate, comunicând între ele, aveau să se intrunească sub zidurile Vienei. Acest plan nu a isbutit, pentru că Moreau a întârziat plecarea din cauza lipsei și că a ținut să aibă comunicațiuni cu armata de sud, părăsind pe Jourdan. Archiducele Carol s'a folosit de această greșală. El se așeză între cele două armate, lăsă pe Moreau care ajunsese aproape de Munich și se duse in contra lui Jourdan care ajunsese la hotarele Bohemiei, 'l bătă la Amberg, apoi la Würtzburg și 'l sili a se retrage peste Rin. Atunci Moreau fu nevoit a se intoarce inapoi. El făcu o retragere admirabilă, luptând la fie-care pas cu dușmanul, într'o ordine perfectă, aducând toată armata, toți răniții și tot materialul său.

In anul următor, Moreau trecu Rinul, bătă pe Austriaci și intră in Pădurea Neagră, pe când Hoche, in fruntea celei alte armate, câștiga trei victorii și ajungea la Francfort, unde se putea uni cu Moreau. Ambele armate apucau pe Valea Dunărei și puteau ajunge la Viena. Aceasta a făcut pe generalul Bonaparte să scrie Archiducelui Carol pentru pace; el voia să aibă singur gloria că a sfirșit resboiul. Hoche, muri in curând in vristă de 29 de ani; Marceau murise cu un an mai inainte. «Disparațiia lui Hoche lasa câmp liber tinărului triumfător de la armata din Italia. *)

*) In câte-va luni, adese ori in câte-va septemăni, se căpătau mai multe grade: Hoche, Marceau, Bonaparte, Desaix, Lannes, Davout, oameni ca ei au ajuns generali sau comandanți de armate inainte de trei-zeci de ani. Dar stăruiind sau primind aceste onoruri premature, ei făceau un pact tăcut cu victoria sau cu moartea. Ofițerii nenorociți erau trimiși la eșafod: Biron, Beauharnais, Custine, Houchard, etc., acesta a doua zi după o victorie. (Lavissee et Rambaud, *Histoire Générale*, VIII, 275).

Bonaparte se purtase in Italia nu ca un general, ci ca un stăpân. El impusese contribuțiuni, negoțiase armistiții și acum incheia pace cu Austria. Directoratul voia să 'l mărginească și 'i făcuse cunoscut că va trimite plenipotențieri pentru pace; dar Bonaparte respunse dându-și demisiunea și Directorii au tost nevoiți a 'l lăsa atot puternic. El inființă republica *cispadană* și *transpadană*, pe care le uni apoi sub numele de republica *Cisalpină*; transformă Genova într'o republică *ligurică* cu o organizare democratică; iar micelor curți aliate cu Austriaci li impuse contribuțiuni enorme. El lua 20 de milioane din Lombardia, obiecte de artă și instrumente științifice, colecțiuni de istoria naturală; 10 milioane din Parma, 2 din Modena și câte 20 de tablouri; 12 milioane mărfuri confiscate la Livorno; Papa dădu 30 de milioane, 100 tablouri și 500 manuscripte; de asemenea luă mai multe milioane din Veneția, cinci corăbii, 21 tablouri și 500 manuscripte. Aceste contribuțiuni nu displăceau Directoratului sărăcit, dar Italia era apăsată cumplit, pentru că pe lângă aceste sume luate, se mai prăda foarte mult. Toți se imbogățiau in jurul generalului care inhidea ochii, căci toți ajungeau oamenii lui. Nu mai el rămânea sărac.

In 17 octobre 1797 se incheie cu Austria tractatul de la **Campo-Formio**. Austria primia hotarele Franței până la Rin, renunța la Belgia, recunoștea transformările făcute in Italia și punea mâna pe posesiunile Venețiene. Rămânea a se hotărî într'un Congres compensările ce trebuiau date principilor germani deposedați de la Rin.

Dar pe când armatele Republicei erau triumfătoare in afară, ea era amenințată in lăuntru. Majoritatea Consiliilor era monarhistă și Directorii, republicani in majoritate, nu aveau nici energia, nici autoritatea morală pentru a o scăpa. La inceputul resboiului, s'au luat câte-va măsuri energice. S'a inființat *Comisiunea de șapte*, însărcinată esclusiv cu apărarea națională; s'a hotărît ridicarea in masă și un imprumut forțat de la cei bogăți; s'a votat legea *ostaticilor* care făcea respunzatori pe rudele emigraților și pe foștii nobili pentru crimele sevîrșite in deosebitele localități și s'a reinființat clubul Jacobinilor, desființat in curînd; și când regaliștii s'au incercat a se ridica cu armele in unele departamente, au fost sdrobiți. Se părea că Directorii au infrînat și pe Jacobini și pe regaliști; dar anarhia era la culme.

Consiliile ajung
monarhiste și
directori republicani

Comisiunea de șapte

republicani in
masă

imprumut forțat

ostaticilor

100,000,000

Era un conflict vecinic între Directorat și majoritatea Consiliilor, care sprijinia pe preuți, favorisa pe emigrați și cerceta de aproape cheltuelile, mai ales cele militare, unde se făceau multe abusuri. Chiar în Corpul legislativ era o conspirație regalistă care avea în frunte doi generali, între cari Pichegru. «Nu puteau lovi pe față Republica, dar voiau să pună pe Directori în neputință de a guverna. Aceștia erau împărțiți: Carnot și Barthélemy voiau să observe căile legale; cei alți trei erau de părere ca să se facă o lovitură de stat. Armatele cereau să se ia măsuri energice în contra regaliștilor. Tot ce era liberal și republican aproba pe Directori. «Majoritatea Consiliilor hotări să dea în judecată pe cei trei Directori. Atunci aceștia făcură lovitură de stat din 18 fructidor cu ajutorul generalului Augereau, trimis de către Bonaparte cu steagurile luate de la dușmani. Barthélemy a fost arestat, dar Carnot scăpă; s'au arestat, de asemenea, o mulțime de deputați. Cei rămași s'au intrunit și au desființat alegerile făcute în 49 departamente unde se aleseseră regaliști; s'au deportat mulți cetățeni, între cari Carnot și colegul său; s'a hotărît pedeapsa cu moarte în contra emigraților intrați în țară; s'au deportat o mulțime de jurnaliști; s'au pronunțat 160 condamnări la moarte și s'au ales doi Directori noi. Dar energia Directoratului nu a ținut mult și vițiile lui Barras, fruntașul său, l'a compromis cu totul. El era incunjurat numai de intriganți și de speculanți; iar moravurile ajung și mai corupte.

Atunci Franția începe a căuta un om care să o scape. *) După

*) O națiune în plin triumf, cu fruntariile asigurate prin două campanii, la isoarele și la gurile Rinului, și negă ea însăși victoriile sale, se munci ca să și creieze desastre, și isbuti a-și inchipui că va fi pierdută, de nu se va arunca în grabă la picioarele unui om. Și nu numai că crezu ea acest lucru, dar comunică această panică și posterității. E fără de exemplu, în lume, ca o astfel de surprindere să se fi mai făcut la buna credință a unui popor, și ca să poată ținea mai mult de cât primele momente. (Quinet, *La Révolution*, II, 493).

Noii proprietari cereau de la guvern numai o favoare, să li se garanteze, nu libertatea ci proprietatea; și fiind că ur. stăpân li se păru mai propriu pentru aceasta de cât un guvernământ de discuțiune, ei cheamă îndată, din 1799, și căutară în toate părțile pe acest stăpân, căruia se legau a l'asculta orbește, numai dacă îi va apăra cu sabia sa în contra vechilor proprietari. Să ne mai mirăm dar că bunurile naționale, trecând în alte mâni, nu au mai reprezentat principiile înalte și morale a Revoluțiunii? Totul se reduce la

moartea lui Hoche, Bonaparte rămăsese «eroul Franței.» Când a venit la Paris cu tratatul de la Campo-Formio, entuziasmul este la culme. Toți 'l lingușesc și toți 'l admiră sincer. Rău semn pentru mănținerea Republicei! Nouăle alegeri au fost mai favorabile Republicei, dar Consiliile au îndepărtat o mulțime de patrioți. Nouăle Consilii erau și mai dușmane Directoratului. În armată se incuibasără hoțiile și în lăuntru corupțiunea pătrunsese pretutindenea; se specula cu nerușinare asupra asignatelor și bunurilor naționale; era un luc grosolan și desfrînări ne mai închipuie; imitau tot ce fusese mai stricat în Vechiul Regim: femeile umblau aproape goale «ca fetele spartane.» Aceasta a adus mai ales căderea autorității morale a Directoratului, și într'un timp când Franța era în mare primejdie.

Espedițiunea din Egipt. După tratatul de la Campo-Formio, Republica mai era în război numai cu Anglia, care uria de moarte Republica, pentru că ea însemna ridicarea Franței, «dușmanul secular.» Toată lumea engleză era însuflețită de ură în contra Franței și dădeau guvernului ori câte trupe și ori câți bani cerea. Marele ministru Pitt personifică această ură națională. Oare care încercări de pace, în 1796, nu aduseseră nici un rezultat. Situațiunea Angliei era, în adevăr, foarte grea, fondurile publice scăzuseră foarte mult; datoria statului crescuse într'un chip îngrozitor și toate plățile se făcea în o monedă de chârtie depreciată; dar flota spaniolă fusese zdrobită la Capul St. Vincențiu (1797) și asemenea soartă avu și flota olandeză, *a republicei batave*; așa că Anglia rămânea în realitate stăpână peste toate mările, pe când încercările Republice franceze de a trimite o armată în Irlanda nu au ajuns nici o dată la nici un rezultat.

Atunci Bonaparte propuse Directoratului Espedițiunea din Egipt. El voi să dovedească că această expedițiune ar fi cel mai sigur mijloc de a lovi în Anglia. Egiptul fiind cucerit, se putea face o expedițiune în India, isvorul bogățiilor engleze, singura cale de a zdrobi pe înverșunatul dușman al Republicei. Directoratul se făcu că înțelege și aprobă expedițiunea. Nici vorbă nu

un singur punct: a conserva Proprietatea, a cărei esență este a purta cu ea un sentiment de stabilitate și de încredere în sine, produse sentimente cu totul deosebite. (Quinet, *La Révolution*, II, 451.)

putea fi de India; cel mult, se putea nădăjdui cucerirea Egiptului. Lucrul important însă pentru Bonaparte era ca să aibă un comandament important și să lipsească din Franția până ce Directoratul se va compromite cu totul. Directorilor, de asemenea, nu li părea rău ca el să fie îndepărtat din Franția, în niște timpuri când prezența lui în Paris putea fi dăunătoare și intereselor lor și Republicei. El plecă în 19 maiu 1798, cu o armată de 35.000 de soldați și 10.000 de marinari, luând cu el pe cei mai buni generali, între cari Kléber și Desaix, și o mulțime de învățați. Secretul fusese bine păstrat și Anglia nu putuse afla adevărata destinațiune a flotei care se adunase la Tulon. Se vorbea că această flotă are să formeze aripa stîngă a armatei care avea să năvălească în Anglia, și se putea crede, de oare ce și altă dată se mai făcuse astfelu de pregătire.

Bonaparte ajunsese la Malta, pe care Cavalerii Ordinului o preda fără a opune vre o rezistență, și în 30 iunie armata debarcă la Alexandria. El făcu cunoscut Sultanului că nu se va atinge de drepturile Porții Otomane, ci că are să pedepsească numai pe Mameluci. După o călătorie teribilă de la Alexandria până la Cairo, armata întîmpină cetele Mamelucilor lângă **Piramide** (21 iulie). Aceștia au fost zdrobiți; dar în timpul acesta, **Nelson**, care aflase de expedițiune și căutase flota franceză fără a o putea întîlni, o găsi în rada de la Abukir. Aici se dădu «cea mai mare bătălie navală de care se ține minte», cum ziceau Englezii și flota franceză fu zdrobită. Armata lui Bonaparte rămase izolată în Egipt și Poarta declară războiu. El plecă să supună Siria; cuprinse cetățile Gaza, Jaffa; bătutu pe Turci în bătăliile de la Tiberiada, Nazaret, Muntele Tabor; dar din lipsă de tunuri nu putu cuprinde cetatea Saint-Jean d'Acre. Când s'a declarat și ciuma, el fu nevoit a se întoarce în Egipt, unde zdrobi o nouă armată turcească la Abukir (25 iulie 1799). El organizează administrațiunea Egiptului; se arată respectuos față de religiuinea mahomedană, respectă legile și obiceiurile ei, luă sub protecțiune sa pe clasele de jos, așa că ocupațiunea franceză fu o adevărată binefacere pentru această frumoasă țară, atîta vreme prada Mamelucilor. El fundă *Institutul din Egipt*. Învățații Jomard, Champollion, Monge, Berthollet, Dolomieu, Conté, cercetară, măsurară și desenară monumentele egiptene, făcură cercetări asupra anticităților și bogățiilor acestei țeri, și dacă Expedițiunea din E-

gipt a fost desastroasă din punctul de vedere politic, ea este foarte importantă din punctul de vedere istoric, căci prin lucrările acestor învățați s'a pus temelia studiilor istorice rezemate pe monumentele vechi, care au ajuns la rezultate atât de însemnate în viacul XIX.

II-a Coalițiune. Pe când armata franceză cu cel mai de frunte general era izolată în Egipt, în Europa se petreceau evenimente grave. Murise Caterina II (17 noiembrie 1796) și-i urmăse fiul său Pavel. Noul Împărat dorea pacea, pentru că Rusia de patruzeci de ani era numai în războaie; dar, ea și mama sa, el era plin de ură în contra Revoluțiunii. El se uni cu Turcia, Anglia, Austria și Neapole și formă a doua Coalițiune. Directoratul dădea multe motive de a i se declara războiul. El urma o politică de propagandă revoluționară în afară, înființa republici «surori» cărora le impunea felul de a se guverna și voia să dicteze legi Europei.

În Olanda se înființase republica *batavă*, cu o organizare imitată după cea franceză; în Elveția, armatele franceze năvălese, pun mâna pe 43 de milioane în Berna și impun o Constituțiune unitară, republica *helvetică*; Italia era transformată în o dependență a Franței. Republica *cisalpină* fu obligată a plăti 10 milioane; iar generalul Berthier, în urma unei revoluțiuni democratice, înființă republica *română*; Pius VI fu dus la Valence unde muri; iar Massa și agenții Directoratului au prădat mănăstirile, palatele și muzeele. Geneva, Mulhouse și Montbéliard au fost anexate, apoi și *Piemontul*, al căruia rege fugise în Sardinia (decembrie 1798).

Pavel I trimise două flote: cea din marea Neagră ajutată de Turci avea să cuprindă insulele Ionice, cea din Baltica trebuia să transporte 20000 de oameni în Olanda; pe când o armată de 60000, comandată de cătră Suvarof «neînvinsul» apucă spre apus. O parte din această armată sub Korsakof, avea să opereze în Elveția. Aceasta incurajă pe Ferdinand IV din Neapole, care ținea în căsătorie pe Maria Carolina, sora Mariei Antoaneta. El puse în fruntea armatelor sale pe generalul *Mack*, împrumutat de la Austriaci. Acesta luă ofensiva cu 40.000 de oameni și cuprinse Roma; dar fu bătut de cătră generalul Championnet, care intră în regatul de Neapole și 'l prefăcu în republică *parthenopeană*.

Franția declară Austriei război (12 mart 1799). Plenipotențiarii

+

Să fiiu p...
Rusia 1797

Rusia
Turcia, Anglia, Austria
«surori»

Republici

Olanda

Elveția

Cisalpină

România

Anexări:
Geneva, Mulhouse
Montbéliard
Olanda 1798

Korsakof

Championnet

francesi de la Congresul din Rastatt au fost uciși de cătră huzarii austriaci.

Coalițiunea punea in mișcare 350.000 de oameni, împărțiți in cinci armate, afară de flotele englese, și Directoratul abia avea 170.000. *)

Jourdan trecu Rinul, dar fu bătut la *Stockach* și nevoit a se intoarce inapoi. In Italia, Schérer fu bătut de cătră Austriaci și lăsă comanda lui Moreau. Acesta fu bătut de cătră Suvarof la *Cassano* și se retrase din Lombardia. Suvarof intră in Piemont și sili pe Moreau a se retrage spre Genova; apoi bătut pe Macdonald, care venia din Neapole, in teribila bătălie de la *Trebia*, care a ținut trei zile (17—19 iunie 1799). *Joubert*, numit comandant al tuturilor armatelor din Italia, e bătut și ucis la *Novi* iar restul armatei cu Moreau se indreptă spre Genova. Suvarof căpătă titlul de «prinț Italinski». El voia să restaureze in Italia pe principii alungați, dar aceasta nu plăcea Austriei, care voia să reguleze singură soarta Italiei. Suvarof fu însărcinat să bată pe Massena in Elveția.

Acesta era atacat de trei armate. El li ținut piept bărbătește, ajutat cu multă energie de cătră subordonații sei, intre cari era *Lecourbe*. Archiducele Carol fu bătut in marea bătălie de la *Zurich*, care a ținut două zile (4 și 5 iunie). După ce Archiducele plecă spre Italia, fiind că aicea avea să vină Suvarof, Massena bate pe Korsakof, tot la *Zurich* (25 și 26 septembrie); pe când Austriacii erau bătuti de cătră *Soult*. Cele două armate sînt isgonite din Elveția și Suvarof nu știa nimic. El trecu cu foarte mari greutate muntele *Saint-Gothard*, atacat in tot momentul de cătră *Lecourbe*. Au fost teribile și ne mai pomenite încă in Istorie luptele aceste de pe ghețarii Alpilor. Când ajunge la *Altorf*,

*) Directoratul făcu greșala de a forma cinci armate: Olanda, 10.000 oameni sub Brune; cea de la Dunăre, 48.000 sub Jourdan și Bernadote, cea din Elveția sub Massena, 30.000; cea din Italia 50.000 sub Schérer; cea din Neapole 30.000 sub Macdonald. (Lavissee et Rambaud, *Histoire Générale*, VIII, 468)

40.000 de Ruși și Engleji trebuiau să inainteze din Olanda in Belgia; archiducele Carol cu 70.000 trebuia să treacă Rinul și să cuprindă Alsația. Subordonații săi cu Rușii lui Korsakof și cu 60.000 aveau să gonească pe Francesi din Elveția: 62.000 Austro-Ruși, comandați de Suvarof și Kray, avea să li iea Italia de Nord; 40.000 Ruși, Engleji și Sicilia trebuia să li isgonească din Italia de Sud. (Lavissee et Rambaud, *Histoire Générale*, VIII, 468).

unde nădăjduia să găsească cele două armate, află că Korsakov fusese sdrobit. *) El apucă spre *Schwytz*, unde 'l aștepta Massena, și având la spate pe Lecourbe. Numai cu foarte mari greutate, Suvarof a putut scăpa din Elveția.

În Olanda, Rușii și Englezii debarcaseră la Helder și puseseră mâna pe flota olandeză; dar generalul *Brune* 'i bătu la *Bergen* și 'i aruncă în mare. Cei scăpați, au părăsit Olanda (18 octombrie 1799).

Franția apăraseră hotarele de la Nord și Est; dar resturile armatei din Italia erau închise în Genova și armata lui Bonaparte era prizonieră în Egipt. Republica pierduse hotarele câștigate în 1795; dar victoriile de la Bergen și Zurich desființară Coalițiunea. Pavel I, amărît de purtarea Englezilor și a Austriacilor, 'și a retras armatele. Mai rămânea în război numai Austria, dar ea nu era de temut. Franția se mântuise singură, fără Bonaparte.

18 și 19 Brumar 1799. Bonaparte aflase de cele ce se întimplau în Europa. În august, el plecă din Egipt, luând cu el câțiva învățați și generali și în octombrie debarcă la Fréjus. Această sosire neașteptată pricinui mare bucurie în Paris. Republicanii și Monarhiștii au nădejde în el, fie-care din punctul lor de vedere. Călătoria lui până la Paris a fost un adevărat triumf, și nimărui nu 'i venia în minte să 'i facă imputări că 'și a părăsit armata. Cei mai de frunte oameni 'și închipuiau că numai el are să întemeieze Republica dorită de cătră ei. El se purtă mai mult ca un cetățan, de cât ca general și măguli pe toată lumea. Gazetele erau pline numai de el, și erau sincere; toți 'l iubiau. Și în adevăr că «era superior tuturor contemporanilor săi, pentru că ghilotina tăia toate capetele mai înalte.» Când a plecat din Egipt, el credea că va apărea în Franția ca un mântuitor; dar acum Franția era scăpată.

*) Ce lipsește acestei campanii a lui Massena pentru a fi pusă alături cu cea mai frumoasă campanie a lui Napoleon? Numai un lucru: imaginația și arta istoricului. Dacă Napoleon ar fi purtat aceste lupte la piciorul și pe creștetele Alpilor, ce proporțiuni enorme ar fi luat ele în proclamațiunile și povestirile sale? În ce caractere de flacără ar fi săpat el acțiunile sale pe granitul piscurilor alpestre! Fie-care din acești munți ar fi fost un pedestal ridicând până la nouri gloria unei zile nemuritoare. Căci gloria cere să fie ajutată pe lângă oameni; ei nu 'i plac cei modești. Din contra, Massena scrie un singur raport, cu totul milităresc, mare prin lucruri, dar care nu se adresează de loc imaginațiunii popoarelor. (Quinet, *La Révolution*, II, 492).

Directorul Seyès care medita o lovitură de stat, ministrii Talleyrand și Fouché, se unesc cu el; dar nu se prea simția nevoie de un asemenea lucru: nu mai era nici o frică nici de regaliști și nici de anarhiști. Cu toate acestea, ei fac lovitura plănuită. Majoritatea din Consiliul Bătrânilor era de părere a se modifica Constituțiunea; dar cel alt Consiliu era de părere contrară; cu toate acestea, așa de mare era increderea în Bonaparte că fratele său Lucian a fost ales președinte al Consiliului celor Cinci Sute. Bonaparte era înțeles cu mai toți generalii și cu trei Directori. În ziua de 18 brumar, în Consiliul Bătrânilor se făcu propunere ca cele două Consilii să 'și strămute reședința la Saint-Cloud și generalul Bonaparte să fie numit comandant al armatelor din Paris și departamentului Seinei, fiind-că o conspirațiune regalită amenință Constituțiunea. Această propunere a fost primită de către amîndouă Consiliile și decretul a fost aprobat de către Directori. Bonaparte în fruntea unui stat-major strălucit se duce în Consiliul Bătrânilor și jură credință; apoi luă puterea și doi dintre Directori fură arestați de către Moreau.

A doua zi, cele două Consilii erau întrunite la Saint-Cloud. Bonaparte intră în Consiliul Bătrânilor, inceptu un discurs prin care voia să arate starea Franței și să acuze pe Directori; el se incurcă; fu intrerupt neconținut și termină denunțând Consiliul și făcând apel la soldați. În timpul acesta, în Consiliul celor Cinci Sute unde se auzise de cele ce se urmau, deputații jură credință Constituțiunii. El se arată însoțit de patru grenadiri, «palid, mișcat, nehotărît»; se încercă să spună câte-va cuvinte, dar nu l'au lăsat să vorbească. Se auziau numai cuvintele: «Jos dictatorul,» «Afară din lege». *) Atunci el ieși împreună cu fratele

*) El apare pe pragul celor Cinci Sute. El intră, cu pălăria în mână, urmat de doi grenadiri. Ce pretinde? Ce vrea să facă? Vrea să 'i asigure? Se știe că 'i a denunțat ca pe dușmanii sei. Vrea să 'i disolve? Nu are nevoie de discurs. Prezența lui 'i pune într'un moment tot planul în pericol. Indată ce 'l vîd la ușa salei, esplosia se face. Acești cinci sute de oameni în picioare, acele strigăte prelungite, *Jos dictatorul*, acele suflete care se ridică de odată, acei ochi îndreptați asupra lui și cari 'l pătrund de toate părțile, iată o priveliște pe care el nu o presimțise și care 'l face să dea înapoi. El cade în brațele grenadirilor cari 'l scot afară. Care ar fi fost desnodămîntul dacă, în această oară supremă, presidentul Lucian ar fi pus la vot: «*Afară din lege*» reclamat din toate părțile? (Quinet, *La Révolution*, II, 501.)

'Mi închipuiesc că aceasta a fost suprema durere a celor de pe urmă re-

său care presida. Alară i se făcu rău și a leșinat, dar l'a îmbărbătat Sieyès hotărându'l să dea ordin ca să gonească pe deputați afară din sală; iar soldaților li s'a spus că aceștia erau să'l omoare. În lăuntru salii, presidentul, și el din complot, refuză a pune la vot decretul care pune pe Bonaparte afară din lege. Soldații au intrat în sală și după ordinul președintelui Lucian deputații au fost goniți.

Seara, câți-va membri din cele două Consilii s'au intrunit și au votat desființarea Directoratului și formarea unei Comisiuni executive compusă din trei membri: Sieyès, Roger Ducos și Bonaparte, cu numele de *Consuli*; se numără două comisiuni de câte 25 de membri ca să pregătească revisuirea Constituțiunii. Consiliul Bătrânilor prefăcu în lege aceste decisiuni și Consuli depuseră jurământ de credință Republicei una și nedivisibilă, libertății, egalității și sistemului reprezentativ.

§. 5. Opera Revoluțiunii.

Pe lângă progresele realizate în privirea politică, Adunările din timpul Revoluțiunii s'au ocupat și cu reforme în legislație, instrucțiunea publică, comerț și industrie; așa că prin Revoluțiunea trancesă s'a pus temelia tuturor instituțiilor care sînt astăzi podoaba națiunilor civilizate.

Dreptul privat s'a mîntînit aproape neschimbat pînă în 1804; dar s'au făcut mai multe încercări de a se introduce *unitatea* de legislație, care însă nu au isbutit. Era și foarte greu de elaborat, și mai ales de discutat Codicele civil promis de către cele două Adunări de la început. Convențiunea, energică și grăbită

presentanți ai libertății în Franția, durere pe lângă care toate cele alte sînt numai o jucărie. Ei se credeau urmați de un întreg popor pe al cărui suflet 'l posedau. Câte-va zile, ei umblă în toate părțile, căutându'l cu ochii la respinteni și prin piețele publice. Unde erau oratorii superbi de la bara vechielor adunări? Unde erau pădurile de sulți înalte de atâtea ori, și jurămintele repetate de cele patrusprezece armate și acea națiune mare la suflet pe care numai umbra unui stăpân o aruncase așa de multe ori în delirul furiei? Unde era mândria? Unde era dignitatea romană? Cum, în așa de puțini ani, căzuseră acele inimi înalte? Nici un echou nu răspunde. Cei Cinci-Sute se împrăștiară și se stînsură cu amintirea marelor lucruri pe care le vîzuseră sau le făcuseră. (Quinet, *La Révolution*, II, 504).

cum era, a decis ca proiectul să fie gata până într'o lună, și, in adevăr, peste șapte săptămâni *Cambacères*, in numele Comitetului de legislațiune, 'l prezentă Adunării și inceptu a fi discutat; dar după multe discuțiuni s'au încredințat că-i prea voluminos și s'a decis ca să se presinte un nou proiect mai pe scurt. Când s'a presintat noul proiect s'a văzut in cursul discuțiunei că e prea concis, un feliu de tablă de materii și a fost inapoiat iarăși Comitetului. Sub Directorat, proiectul lucrat tot de *Cambacères* a fost gata și s'au votat câte-va titluri; dar s'a întâmplat 18 brumar, și numai din această cauză Republica a pierdut onoarea de a promulga acest Codice. Dar se introduseră multe reforme prin legi speciale. Ast-feliu servagiul a fost desființat odată cu privilegiile; din nefericire însă, necesitățile politice au făcut ca să se ia multe măsuri cari loviau egalitatea tuturor cetățenilor; preuții și emigrații au fost loviți in persoanele, in averile și in familiile lor. Sclăvia s'a mai indulcit in colonii, iar Convențiunea a desființat'o cu totul. S'a dat protestanților egalitatea inaintea legii, și s'au declarat admisibili la toate funcțiunile publice; s'a introdus căsătoria civilă și despărțenia; iar copiii naturali au căpătat aceleași drepturi ca și cei legitimi; s'a desființat cu desevîrșire regimul feudal și s'au nimicit toate drepturile feudale, fără nici o despăgubire; s'a desființat de asemenea dreptul de primogenitură și s'a regulat dreptul de succesiune, precum și dreptul de a face un testament. S'au făcut mari reforme și in legislația criminală. Juriul a fost introdus in materie criminală; s'au desființat crimele morale, pedepsindu-se numai acele care pricinuiau un rău societății și s'au desființat pedepsele grozave; s'a introdus egalitatea inaintea pedepselor, pedepsirea numai a vinovatului fără ca crima să se resfrîngă asupra familiei lui și s'au pus pedepse proporționale cu delictele; dar s'a desființat dreptul de grațiare, ceia ce era un rău, căci nu se mai admitea puțința îndreptării unui criminal.

Reforme foarte importante s'au indeplinit și in învățămînt. Mai toți bărbații luminați din viacul XVIII și cea mai mare parte din Caietele pentru Adunările Generale cereau un «plan de educație națională». Toată lumea era de părere a se lua învățămîntul din mîna clerului și a se înființa școale de stat pentru formarea de cetățeni luminați, conștiinți de drepturile lor și pregătiți pentru viață prin un învățămînt științific. Prin desființa-

rea privilegiilor s'au desființat multe instituțiuni școlare, care trăiau numai din donațiuni anterioare care li consacrau oare-care privilegii; dar multe colegii au continuat de a funcționa până și în timpul Revoluțiunii. Era însă de creat din nou învățămîntul primar, de organizat cel secundar și de inființat aproape din nou cel superior, pentru că vechiele Universități nu mai răspundeau de feliu la chemarea lor. Deosebitele Adunări s'au ocupat cu cestiunea învățămîntului și Condorcet, Lakanal, Talleyrand, Daunou și alții, au lucrat mult pentru a inzeștra Franția cu un învățămînt serios. Cele mai importante măsuri au fost luate de către Convențiune. În 19 decembrie 1793, ea votă: *obligativitatea* învățămîntului primar, care avea să fie *liber și gratuit*, plătindu-se institutorii și institutoarele în proporție cu numărul școlărilor. Această lege s'a modificat în timpul Reacțiunii de la sfîrșitul Convențiunii.

Învățămîntul secundar a fost regulat (legea din 25 februarie 1795) după proiectul lui Lakanal, care propunea inființarea de *Școli centrale*, câte una la 300.000 de locuitori, cu 13 profesori și un număr de bursieri numiți «*elevi ai patriei*». S'au inființat 98 de școli de aceste. Programă era bună, dar legea lasa prea mari drepturi și elevilor și profesorilor. Elevii aveau dreptul să aleagă cursurile la care voiau să urmeze și profesorii puteau întrebuința ori-ce metodă, fără nici un control. De aceea, afară de Paris și încă două sau trei orașe, «*școlăle centrale au vegetat și cea mai mare parte din elevi s'au dus la institutele libere, create în mare număr după 1795.*»

Dar cele mai importante creațiuni au fost făcute în învățămîntul superior. Convențiunea Națională a inființat *școala Politehnică* și *școala Normală superioară* și a reorganizat școala de Drept și pe cea de Medicină. Școlăle de poduri și șosele, de mine, de geniu, și de marină; școala specială de limbi orientale; Muzeul de Istoria naturală; Biblioteca națională; Arhivele naționale; Conservatorul de arte și meserii: sînt tot atâtea opere ale mării Adunări republicane. Ea a inființat (25 octombrie 1795) *Institutul de Franția* cu trei clase: științi fizice și matematice, științi istorice și politice, literatură și frumoase arte; a introdus *sistemul metric* și a creat Biuroul longitudinilor. «*Când ne gândim în mijlocul a câtor primejdii s'a indeplinit această muncă enormă de organizare școlară și științifică, nu ne putem*

Primar

Secundar

Superior

Primar

1793-1795 gratuit

Secundar

25/11/1795

98 școli.

Școala Politehnică

Școala Normală

opri de a ne inclina cu admirație, cu respect, înaintea Convenționalilor.»

Îmbunătățirile materiale au fost de asemenea foarte importante. Prin Revoluțiune s'a sporit foarte mult numărul micilor proprietari, căci s'au vîndut bunuri de ale clerului în valoare de un miliard și de un miliard și jumătate din ale emigraților, și cea mai mare parte din aceste moșii au intrat în mâinile țaranilor, cari ajung a fi ast-teliu cei mai infocați apărători ai Revoluțiunii. Mica proprietate a scăpat de ori-ce sarcine și îndatoriri și a ajuns liberă; atunci agricultura a câștigat foarte mult. În ceia ce privește comerțul și industria, s'au desființat corporațiile și vechiele regulamente; dar, binefacerile acestor măsuri aveau să se vadă în viitor. În timpul Revoluțiunii, și mai ales cu legea maximumului, mai toată industria piere; iar cea de lucș se stinge cu totul. *)

*) Conformă, în ultimele sale zile, cu caracterul pe care și l'însemnase de la început, și ca și cum ar fi voit să resume întreaga sa operă în ședințele ei de la sfîrșit, în mijlocul măsurilor violente, improvizate în mînie, deliberate în mijlocul tumultului, Convențiunea adoptă fără discuțiune mari măsuri de folosință generală, elaborate de mai multe luni în liniștea comitetelor. Astfel, pentru a complecta decretele sale anterioare asupra școalelor centrale și școalelor normale: decretele asupra școalei politehnice, asupra Bioururilor longitudinilor, asupra Conservatorului de arte și meserii; decretul asupra uniformității măsurilor și greutateților; cele dintâi articole din Codicele de delictive și de pedepse; și în o singură ședință: legea asupra organizării instrucțiunii publice, decretele relative la Institut, la școalele speciale, la școalele centrale. (Sorel, *L'Europe et la Révolution*, IV, 440.)

Cînd am voit să mă lămuresc asupra caracterului Convențiunii, am văzut o muncă neconținută de civilizațiune în mijlocul unei bătălii susținute în contra lumei întregi, măreție unică între toate Adunările ōmenești. Nu era nici unul care să nu creadă că e în ultimul său moment. Un Convențional vorbind cu prietînii săi despre un proiect care presupunea pentru el un viitor de o lună, pare așa de ris ca și cum ar fi voit să-și atribuie nemurirea. Toți făcuseră, ca Bazire, un pact cu moartea; fie-care voia să lase o cugutare, un act, o creațiune, care să fie testamentul său pe lingă generațiunile viitoare. Aceasta esplică rodnicia necrezută a celor dintâi luni ale Teroarei. Spiritele nu fuseseră încă amorțite. Ele au produs atunci: toți germeii cari s'au desvoltat în ultimele luni ale Convențiunii. Ceia ce a fost inspirat prin moartea privită față în față în 1793, a fost mai pe urmă maturit și decretat, cînd a trecut pericolul, în 1795, de cei cari au supraviețuit. (Quinet, *La Révolution*, II, 124.)

II. EUROPA IN TIMPUL REVOLUȚIUNEI

*North 1770-1782. Criza parlamentară în Anglia; Whigs victorie pe
American's a Pitt's tactical revolt in London 1780; tot ministri demisionari 1782*

§. 1. Anglia.

Anglia avu noroc de William Pitt, ministrul ce o cărmuia de la 1784. In acest mare bărbat se personifică Englesul adevărat, și el a fost «cel mai mare ministru parlamentar.» Absorbit din tinerețe de grija trebilor publice «el nu a avut nici o dată vreme nici de petreceri, nici să se insoare. Nu cunoștea Europa, dar cunoștea bine Anglia și aceasta îi era de ajuns.» Avea o voință de fier și o eloquență admirabilă. George III nu'l iubia, dar era nevoit să 'l sufere; iar el, era respectuos dar și ferm inaintea regelui.

Anglia era ruinită după Răsboiul cu Statele-Unite: datoria publică era colosală, chărțiile de stat căzute, impozitele se strângeau cu mare greutate și o contrabandă nerușinată micșura teribil dările vamale. Pitt luă măsuri energice: cercetă, descoperi și pedepsi abuzurile și micșoră dările vamale ca să ucidă contrabanda, dar spori dările plătite de către cei bogați. El făcu un împrumut in condițiuni cinstitute, mări tacele pe obiectele de lucru, creă un fond pentru amortisarea datoriei publice și încheiă un tractat de comerț cu Franția (1787). Cu această ocaziune, el a răspuns lui Fox că cele două națiuni sînt făcute ca să fie prietene, că numai gelosia politică le făcuse până acum de au sacrificat interesele lor cele adevărate și că, chiar când se va întîmpla un războiu, Anglia 'l va putea și mai bine susține, dacă va fi îmbogățită. Urmările acestui tractat și măsurile luate de către Pitt au fost așa de binefăcătoare că Burke, adversarul său, pronunță in Camera Comunelor următoarele nobile cuvinte: «Măsura propusă este atât de necesară, atât de avantajoasă; ea a fost desvoltată cu o limpezime așa de mare, că nu ne putem mulțemi numai cu o aprobare tăcută. Găsesc mai demn de mine și de amicii mei de a mă ridica, de a da dreptate talentului Primului Lord al Tesaurului, și de a 'i mulțemi in numele lor și in numele țerei». Pitt era de părerea lui Fox că: cel mai bun mijloc de a păstra coloniile îndepărtate, era de a le pune in stare de a se putea guverna singure; de aceea, el organiză coloniile din

1759-1806

1784

Pitt contra
Scientes

Anglia ruinită

Pitt

micșura dările

împrumut; lucru

amortisare

Fox 1749-1806

Whig
1787
Pitt's friends

Burke

Fox Autonomis

Colonial

America de Nord și pe cele din Australia; luă măsuri pentru
 o mai bună guvernare a Indiei și lucră 'ca să se propună o lege
 prin care se desființa comerțul cu sclavii Negri, care se urca la
 75.000 de suflete pe an.

Compania Indiilor avea în India mai bine de 100 de milioane
 de supuși; ea numia pe funcționarii civili și militari, dar gândin-
 du-se numai a împărți acționarilor dividende mari, ea exploata
 populațiunile într'un chip neomenos. Mulți erau de părere a se
 desființa Compania, și a se pune India sub autoritatea regală; nu
 din milă pentru Indieni, ci pentru că atunci miniștrii ar fi avut
 mai multe favoruri și foloase de împărțit între guvernamentali.
 Pitt nu era de această părere. El institui, în 1784, un *Biou* de
control, care avea să guverneze împreună cu Compania, care era
 numit și revocat de către rege, care 'și luă dreptul a revoca și
 pe guvernatorul general. Compania primind aceste condițiuni,
 privilegiile ei au fost prelungite încă pe douzeci de ani.

De acum înainte, tot vor fi abusuri; dar mai puține. Procesul
 lui *Warren Hastings* a băgat minte în capul viitorilor guverna-
 tori generali. Acesta făcuse mari servicii în India în timpurile
 grele, înainte de încheierea păcii de la Versailles; el împiedi-
 case și pedepsise multe abusuri ale agenților Companiei, imbu-
 nătățise starea țeranului indigen, impunând pretutindinea pacea;
 desființase multe taxe apăsătoare pentru comerț, incurgiase re-
 nașterea industriilor indigene și înființase tribunale și curți de
 justiție, care atârnav de cea din *Calcuta*. Om învățat, orientalist
 pasionat, el incurgiase cercetările științifice și sub el s'a creat
 «*Societatea Asiatică*» din *Calcuta*, al cărei președinte a fost *Wil-*
liam Jones, celebru prin operele sale. El s'a întors în Anglia, în
 1785, enorm de bogat. În anul următor, *Burke* denunță înaintea
 Camerei Comunelor pe acest «*Verres indian*» El fu dat în jude-
 cată înaintea Camerei Lorzilor. Rechizitorul lui *Burke* a ținut
 patru ședinți; apoi au vorbit *Fox*, *Grey* și *Sheridan*. Procesul a
 ținut nouă ani. *Hastings* a fost absolvit, dar cheltuiuse cu pro-
 cesul și cu avocații mai bine de două milioane de lei. Tocmai
 peste șapte-spre-zece ani i s'a dat dreptate.

În 1788, *George III* a înebunit și foarte cu greu s'a vindecat
 tocmai peste un an.

Când s'a început Revoluțiunea franceză, *Fox* s'a declarat pen-
 tru ea; mulți Engleji erau entusiasmați de desființarea drepturi-

lor feudale și unele societăți s'au pus în înțelegere cu cluburile din Paris. Dar era teamă de republică și aceasta făcu pe Burke să scrie: *Reflecțiuni asupra Revoluțiunii franceze*, publicată în 1790, «care a ajuns programa Reacțiunii continentale.» Fox nu s'a despărțit definitiv de Burke; dar Pitt declară că nu poate vedea cu ochi răi progresele principiilor de libertate, scumpe tuturor Englezilor. El era pentru pace, pentru că numai prin pace și prin comerț prosperau finanțele. În 1792, el declara că Europa putea nădăjdui cu siguranță încă 15 ani de pace. Dar «ziua de 10 august» și «masacrele din septembrie» au indignat pe toată lumea, chiar și pe Fox. În decembrie, în discursul tronului se afirma dorința guvernului de a pastra neutralitatea; dar se prevedea că poate să se nască un război și aceasta din două cauze: propaganda revoluționară și cuceririle franceze. Uciderea lui Ludovic XVI a provocat un doliu general la Curte și în clasele de sus ale societății și când Convențiunea Națională a declarat război tuturor capetelor încoronate din Europa, Anglia a luat armele și nu le va pune jos de cât peste un sfert de viac. Pitt are să fie sufletul tuturor Coalițiunilor formate în contra Franței, pe care o va urmări cu o furie selbatică până la moartea sa. Pentru aceasta, el a luat energice măsuri pentru a asigura ordinea în lăuntru și a suspendat legea «*habeas corpus*» (1794).

Dar războiul aduse cu sine încetarea afacerilor comerciale, faimilente nenumărate și chârta-monetă, ast-feliu că cucerirea de colonii nouă era o compensație slabă. Pe lângă cheltuelile de război se mai adăogiau și sumele foarte mari care se plătiau Coalițiunii. De aice nevoia de imositate nouă, tocmai când în Anglia erau tulburări și foamete. Pitt lucră cu energie și foamea fu înlăturată. Biletele Băncei de Anglia avură curs forțat. Altă primejdie care nu trecuse nimărui prin minte: flota englesă s'a revoltat! Revolta aceasta a fost însă potolită prin înțelepciunea guvernului; iar cele din Irlanda au fost înađușite cu cruzime și s'a făcut «Unirea» Irlandei cu Anglia prin contopirea celor două Parlamente, până atunci despărțite; dar organizarea putei esecutive și a administrațiunii a rămas în Irlanda ca și mai înainte.

Forța cu
Dincolo de Revoluția

Pitt suspenda
habeas corpus

Păstrarea în viață

Unirea parlamentelor
și a Irlandei cu Anglia

§. 2. Germania.

La sfârșitul viacului XVIII Germania era o adunătură de state fără altă legătură între dînsele de cât numai *Dieta*. Principii se uriau și se pizmuiau între dînșii și autoritatea *Impăratului* era numai cu numele. Toți erau niște mici tirani, și înaintea lor se inchinau toți cu respect; căci «libertate germanică» însemna numai dreptul de suveranitate pentru principii și dreptul pentru ei de a intra în legături cu puterile străine. Se crease un «*Fürstenbund*»; dar această unire nu deșteptase întru nimic ideile de naționalitate. Chiar celor mai însemnați scriitori din acest timp nici nu le trecea prin minte a cerceta cauza relelor, ci urmăriau numai abuzurile locale. Pe lângă aceasta se mai adăogia o decadență economică adîncă: industria nu mai făcea nici un progres, lipsiau căile de comunicațiune, erau monete, măsuri și greutăți diferite și o înfinitate de vămi; țeranii erau robi și nici vorbă nu era de îmbunătățirea soartei lor. Nimine nu imitase pe Iosif II ca să desființeze robia țeranilor.

Iosif II se încercase a da oare-care tărie instituțiunilor Imperiului; dar găsisse un dușman neimpăcat, pe Prusia. Această putere germanică ar fi dorit o întărire a autorității imperiale; dar cu condiție ca coroana imperială să treacă la familia Hohenzollernilor; dacă însă era vorba ca tot capul Casei de Austria să rămână Impărat, atunci un Impărat cu autoritate slabă în Germania era tot ce putea dori Prusia. Ea nu lucra pentru întărirea autorității imperiale; din contra, ajuta pururea pe principii. Nepotul lui Frederic II, *Frederic-Guillaume II*, era curajos ca toți Hohenzollernii, avea sentimentul dignității sale și dorința sinceră de a contribui la prosperitatea regatului; dar nu avea destulă pătrundere, cunoștință de oameni în de ajuns, nici fermitate de caracter; de aceea, armata degeneră și administrația slăbi; numai *instrucțiunea publică* a fost bine organizată, mulțumită ministrului *Zedlitz*. Ministrul *Hertzberg*, în politica esternă, l' făcu a se apropia de Rusia și a combate pretutindinea politica austriacă.

Cele alte state se temeau mai cu seamă să nu se deștepte tendința către unitate, și făceau pe toată lumea să creadă că bucurămintă Germaniei este o garanție de pace pentru Europa. Aceasta era starea Germaniei și cine știe cât ar fi mai mers ea astfel în dacă nu venia *Revoluțiunea francesă*.

Acest eveniment a avut mare răsănet în Germania; toți cari păstrau în inima lor dragostea libertății s'au inflăcărat, mai ales tineritul. În multe părți s'a serbat «luarea Bastiliei.» Marii bărbați *Goethe* și *Schiller*, *Kant* și *Fichte*, și alții, și-au arătat admirația lor. Nu fu înse tot așa în deosebitele Curți și mai ales în ale principilor cari aveau posesiuni în Alsația, Lorena și Burgundia. Împăratul fu rugat a interveni în favoarea lor, regele Prusiei îi susținu și Franța era gata a li da o despăgubire: asigurate și bunuri naționale; principii germani au refuzat. La început, la Berlin erau veseli de cele ce se întâmplau, pentru că se rupeau legăturile dintre Franța și Austria, și Prusia se arăta gata a sprijini popoarele în contra apăsătorilor lor; dar în curînd se schimbă părerea, și în deosebite scrieri Francesii sînt prezentați ca niște «antropofagi.» Dar principii mici erau mai cu seamă îngrijiți, pentru că erau pretutîndinea semne de mișcări populare; iar emigrații francesi întăriteau pe toată lumea. *Leopold II* (11 februar 1790) împărtășia alte păreri. El se arătase minunat în Marele-Ducat de Toscana și era partisan al guvernului constituțional. El doria să aibă liniște, și de aceea revocă mai multe din măsurile luate de către fratele său și voia să dea Adunărilor din provincii drepturi mari. Dar progresele Revoluțiunii l'au făcut să se apropie de Prusia. Nu putea lăsa ca această putere să fie singura apărătoare a Germaniei în contra încălcărilor Franței. Dar el muri pe neașteptate și îi urmă fiul său *Francisc II*, care dădu mari speranțe. Acesta credea că Imperiul e nemuritor și era în fond foarte absolutist. Sfătuit de către *Cobentzel*, el făcu a i se declara războiu; dar Francesii au fost biruitori și au trecut Rinul sub Custine (1792).

În acest timp, starea țărilor germanice de pe Rin era teribilă. Toată lumea chemă în ajutor pe Francesii în contra «apăsătorilor.» Adunarea Națională din Mainz (1793) declară țărilor de pe Rin ca «stat liber», rupse ori ce legături cu Imperiul și desființă feudalitatea; dar poporul rămase indiferent. Toți principii fugiră și toate guvernele cad, fără a opune cea mai mică rezistență. Marele naturalist *Forster* și elvețianul *I. Müller* proclamară Republica din Mainz; dar s'au ivit în curînd neînțelegeri între cele două clase din societate: cei de sus doriau monarhia constituțională, pe când cei de jos erau pentru republică. Afară de aceasta, țara suferia mult din pricina rechizițiilor, căci trebuia

Poporul și Cultiv
pentru Pies

Prusia veseli

1790-1792

1792-1807-1805

Cobentzel

să hrănească armatele franceze, care au fost nevoite să se retrage în urma războaielor din 1793. După victoriile armatelor republicane din anul următor, Prusia încheie pacea de la Basel și multe state germanice au imitat-o. A rămas în războiu numai Austria, unde ministrul **Thugut** era atot puternic. Acest om ridicat din popor a fost cel mai înverșunat dușman al Revoluțiunii franceze și al libertății. Austria era sub un jug de fier.

Pacea de la Basel a avut mari consecvențe pentru Germania. Legăturile Imperiului au fost rupte și vechiele instituțiuni amenințate. Toți erau contra Prusiei, pe care o acuzau că a trădat interesele Germaniei, încheind pace în deosebi. Dar tocmai această pace a pregătit calea către constituirea unei naționalități germanice. Pretutindinea erau toți incredințați că nu se mai putea merge cu vechia organizare. Tratatul de la Campo-Formio a fost fatal pentru Imperiu; căci Austria nu se mai poate gândi de cât a-și apăra propriile sale state în contra ideilor nouă; ceia ce și face prin poliție și prin forța brutală. Din această cauză ori-ce mișcare intelectuală se stinge în provinciile Casei de Austria.

Pe când Austria părăsia cauza Germaniei și se mulțemia a-și apăra statele sale, Prusia făcuse mari progrese. Ea și îndoise teritoriul prin pământurile dobândite în Polonia și pe Rin; în Polonia se luase măsuri energice pentru a se prusifica țara și la tron ajunse (16 noiembrie 1797) *Frederic Guillaume III*, pregătit pentru domnie. El avusese o educație excelentă, avea mult bun simț și judecată sănătoasă. Suirea lui pe tron a fost salutăată cu mare entusiasm de către populație. El luă măsuri pentru stărpirea abuzurilor care se incubaseră în administrație; fu econom și muncitor. El face dese călătorii prin țară, cu fermecătoarea regină *Luisa* și pretutindinea era primit cu mare bucurie; dar urmări cu asprime propaganda ideilor nouă și societățile secrete *Haugwitz* și *Hardenberg* au fost principalii săi consilieri. Dar în timpul acesta, influința franceză făcea mari progrese în țările de pe lângă Rin, unde se desființau obiceiurile feudale și titlurile de nobilime și se introducea organizarea franceză.

Revoluțiunea franceză a avut mare influință și asupra transformării spiritului public german, care va pregăti marea mișcare pentru independența națională.

În 1789, era oare care unitate, dar numai intelectuală. Ideia

818
795
Formio
decate

1793, 95
helm II
-1840

de naționalitate a început prin literatură, prin *Wieland* care sa-
tira pe contempurani, scoala din Goetinga cu *Voss, Stolberg, Bür-*
ger care propaga idei nouă, *Gessner* care în pastoralele sale pre-
dica întoarcerea la starea naturală; în același timp, scriitorii po-
litici ca *Von Moser, Schloezer*, atacau privilegiile nobililor și deș-
teptau simpatia pentru omul din popor și pentru țeran. Din toate
aceste publicațiuni se formă un nou spirit public însuflețit de
dorința de a lucra la progresele Omenirii prin desvoltarea Ger-
maniei, o aspirație adâncă către o stare mai bună.

Wieland
Voss, Stolberg
Bürger
Moser, Schloezer

Dar bărbații cari represintă mai cu seamă pe Germania din
acel timp sînt **Schiller** și **Goethe**. «Ei represintă geniul germanic
în momentul când pune stăpînire pe forțele lui, pentru a le des-
fășura în toate sensurile. Mulțemită lor, ideea de caracter ger-
man, de limbă germană, de misiune germanică, întipărită adînc
în spirite, poate constitui o forță morală și ca o ultimă întări-
tură, îndărăptul căreia, zdrobită, căzută, slîșiată, Germania va
isbuti, foarte de grabă, a se reculege și a se recunoaște.»

Schiller, Goethe

În același timp, Germania suferă influința ideilor filosofice care
radiază din Franța. Dar tocmai aceste idei au adus esplosia sen-
timentului național, cel mai aprins și cel mai exclusiv. «Fără de
Kant, nu ar fi fost războiul pentru Independență.» *Fichte* și *Herder*
sînt apostolii mișcării naționale și acest de-pe urmă și-a resu-
mat întreaga sa teorie în următoarele cuvinte: «Un popor care
nu este capabil a se protege și a se apăra singur în contra stră-
inului, nu este un adevărat popor și nici nu merită numele de
popor.» Cu ast-feliu de profesori, Germania era sigură și de in-
dependența și de unitatea sa.

Fichte, Herder

§. 3. Italia.

«Revoluțiunea francesă a scos pe Italieni din indiferința lor
pentru afacerile publice, i-a îndreptat către un nou ideal, și prin
aceasta a desvoltat spiritul public; desființarea de state și crea-
rea de state nouă, în care se proclama principiul de indepen-
dență ori se viola, a deșteptat spiritul național.»

În 1789, nici un guvern din Italia nu era în stare a înțelege
ori a combate nouele principii; nu era nici spirit de unire, nici
forța materială pentru a putea respinge pe năvălitori. Erau a-
busuri foarte mari și în Italia; dar rodnicia pămîntului, purtarea

aproape părintească a nobililor, frumoasele ceremonii ale cultului și influința cea mare a clerului, toate acestea făceau că poporul era indiferent cătră ori-ce prefaceri, care nu puteau fi dorite de cât doară de oamenii din clasa de mijloc, pe cari privilegiile nobililor și ale clerului îi împiedecau de a avea în stat influința ce li se cuvenia; dar și în această clasă erau moderați și înaintați; printre acești din urmă erau studenții universităților, artiștii, bărbații de științe și litere, iar moderații erau burghezii propriu ziși. «Ideia de independență națională era uitată din pricina moleșirii unei păci de sute de ani și a rivalităților dintre deosebitele centre. Era de nevoie ca să se dovedească că Italia nu va fi fericită de cât numai prin independență și când va fi vrednică de a forma un stat în stare de a se cârmui singur. Aceasta s'a făcut în timpul Revoluțiunii și mai pe urmă.»

Când a izbucnit Revoluțiunea, era sigur că deosebitele state italiene nu vor scăpa de cât unindu-se strâns între ele. *Victor Amedeu III*, regele Piemontului, s'a adresat tuturor statelor italiene propunând de a forma o ligă cârmuită de cătră un congres, cu legi comune de finanțe și vămi. Toate statele au refuzat, din motive deosebite. Piemontul, rămas singur, s'a unit cu Austria și a fost zdrobit. După uciderea lui Ludovic XVI, toate statele italiene au intrat în prima Coalițiune, care știm cum s'a sfârșit. Dar în timpul acesta, ideile revoluționare făceau mari progrese și pretutindinea erau agitații populare. Măsurile energice luate de cătră deosebitele guverne au mers prea departe și și-au instrăinat chiar și pe burghezia moderată, devotată până atunci. Cei înaintați nu putuseră fi stârpiți și moderații nu au mai susținut guvernele.

În 9 maiu 1796, Archiducele Ferdinand părăsi Milanul și, patru zile după aceea, Bonaparte intră cu triumf. «El înteeți speranțele celor cari doriau prefaceri, promise preuților libertate de cult, moderaților o parte în conducerea afacerilor publice și patrioților întocmirea unui stat unitar a căruia capitală va fi Milanul.» Era o bucurie universală. Dar el trebuia să și hrănească și imbrace armata, și contribuțiunile grele au făcut mulți nemulțemiți, dar mai cu seamă luarea obiectelor de artă. Pe la sate se întâmplă grozăvii, și clerul cu nobilimea se folosesc de ocașie pentru a înteeți pe țărani. Chiar prin cetăți, în Milan, în Pavia, au fost turburări care fură înădușite cu mare asprime, pe când

aici se ingrămădiau toți esaltații din Italia, cari ajunseră o spaimă pentru clasa de mijloc. In Bolonia prădăciunile militarilor au avut aceleași urmări ca și in Milan.

Bonaparte a înființat Republica Cisalpină, care apoi s'a unit cu Lombardia pentru a forma un singur stat, *Republica Cisalpină*, cu 3.200.000 de locuitori. Veneția făcu marea greșală de a nu priveghia bine Verona și aceasta măcelări garnisoana franceză; de aceia Veneția a fost dată Austriei prin tractatul de la Campo-Formio. Desființarea republicei venețiene și cedarea ei către Austria a produs o adîncă intipărire in inimile Italianilor; de atunci a început a se forma ideia că ei nu trebuie să se razime pe făgăduinți străine, și că Unirea Italiei trebuie să se facă prin ea însăși.

Directoratul a făcut mari greșeli in Italia. Mai intăi a incurajat peste măsură pe esaltați in paguba moderaților; apoi a impus Republicei alianța cu Franția, cu obligația de a plăti 30 de milioane pe an. Alianța a fost respinsă de două ori de către unul din Consilii; dar s'a impus cu sila, și atunci s'a pierdut sprijinul moderaților. Pe urmă, s'au făcut in Cisalpina aceleași lovituri de stat ca și in Franția: in trei luni Constituțiunea a fost modificată de trei ori! Și in timpul acesta, ocupațiunea străină tot încă ținea, cu toate greutățile ei. Atunci ideia de *independență națională* începe a face progres și se naște și ideia de *unitate*: Italianii erau tractați in așa chip numai pentru că erau împărțiți. Aceste idei fac așa de mari progrese, că s'a format *Societatea razelor*, pentru că era destinată a radia prin intreaga peninsulă, cu acest cuvînt de ordin: «unirea tuturor Italianilor contra străinilor.» Republica Cisalpină a căzut după o existență de trei ani, dar ea a lăsat urme trainice.

In 1797 și 98, Piemontul fu anecsat către Franția și s'au format republicele *Romană* și *Parthenopeană*, care au ținut foarte puțin. Când Neapolul a căzut din nou in puterea Burbonilor, cardinalul Ruffo a făcut grozăvii. Intr'o singură lună s'au întemnițat 30.000 de oameni, 700 au fost esilați, 9000 uciși in deosebite chipuri și 300 pe eșafod, fără a mai socoti măcelurile populare, căci *lazaronii* țineau cu puterea absolută. S'au întîmplat, de asemenea scene selbatice și in Toscana, după căderea dominațiunei franceze.

§. 4. Resboaie cu Turcii.

Marele ministru al Mariei-Teresiei, principele de Kaunitz, doria o alianță cu Rusia, pentru a îndepărta pe această putere de Prusia, și pentru a grăbi această alianță apropiere, Iosif II avu o întrevvedere cu Caterina II. Atunci s'a incredințat el că Tzarina se va uni numai cu acea putere care o va ajuta in cestiunile orientale și s'a făcut o înțelegere. Nu a fost un tractat formal de alianță; dar din scrisorile ce 'și au trimis unul altuia rezultă că Impăratul se lega a face pe Poartă să respecteze tractatele cu Rusia și că, in cas contrar, trei luni după ce Rusia 'i va face cunoscut, va ridica o armată tot așa de puternică ca și a ei, și va declara resboiu; resboiu și altei puteri care ar ataca pe Rusia in acel timp. Tzarina se obliga la același lucru.

Corospondența dintre Iosif II și Caterina II ni dă lămuriri și asupra «marelui proiect» sau «proiectul grec,» care consta in următoarele puncte: dacă in urma unui resboiu fericit, se va ajunge la împărțirea Imperiului Otoman, Caterina își propunea a constitui intr'un stat autonom, sub un principe creștin, *Valachia și Moldova*, cu numele de «*Dacia*,» păstrând pentru Rusia numai *Ociacof*, țara dintre Bug și Nistru, și câte va insule din Archipel pentru comerțul său; dacă Turcii vor fi alungați din Europa, atunci «*Imperiul Grecesc*» se va reconstitui sub nepotul ei Marele duce Constantin, dar fără a putea fi vre o dată unit cu Rusia. Iosif II ceru *Chotinul* cu teritoriul său, *Valachia Mică* cu cetățile din dreapta Dunărei de la Nicopole spre apus, *Istria și Dalmația*, și libertatea de comerț pe Dunăre. «*Dacia*» și «*Grecia*» aveau să fie unite intr'o Confederațiune.

Dar in timpul acesta, Caterina II ocupase Crimeia. Iosif II căută ceartă Turcilor și ceru dreptul de navigație liberă pe Dunăre și in Dardanele, ceia ce Poarta refușă. Caterina căută, și ea, un motiv de resboiu. Ea dădu nepotului său numele de «*Constantin*» și 'i dădu o nutrice greacă, 'l făcu să învețe grecește; creă *Kimburn și Sebastopol*, cetăți formidabile, și spori flota din marea Neagră, pe când ambasadorul ei din Constantinopole vărsa aurul printre funcționarii turci. Poarta era adinec iritată, când i se făcu o nouă provocare.

Caterina făcu o călătorie triumfală prin sudul Imperiului său. *Potemkin* o amăgia: zugrăvise pe pînză sate îndepărtate, dase

ordin ca aceiași oameni cu aceleași turme să se găsească de mai multe ori in drumul Impărătesei, intocmise un entusiasm de porunceală; dar nu era amăgire totul; căci se începuse colonizarea «Rusiei Nouă», și supușii erau plini de ardoare. Impărăteasa era însoțită de reprezentanții Franței, Angliei și Austriei; regele Poloniei și Iosif II au venit să o vadă; forțele Rusiei erau desfășurate în prevederea unui războiu și arcuiri de triumf purtau inscripțiunea «Drumul spre Byzanț.» Cum s'a întors în capitală (1787), ea a și primit un ultimatum din partea Divanului, prin care i se cerea: să rechieme pe consulii ruși din Iași, București și Alesandria, să se lepede de protectoratul asupra chanului din Georgia și corăbiile rusești din marea Neagră să fie supuse la viziunea căpitanilor turci. Franția și Austria stăruiesc mult pentru pace; pe când Anglia și Prusia indemnau Poarta la războiu.

Dar Turcii nu erau gata. Se construise corăbiile de cătră ingineri engleji și olandesi; se vărsase tunuri mai mari și se recrutaseră marinari greci, iar soldații erau instruiți de ofițeri francesi și prusieni; vizirul Yusuf și Hassan, comandantul flotelor, erau războinici; dar încă nu era nimic gata. Turcii atacă Kimburn, însă au fost respinși de cătră Suvarof. Austria declară și ea războiu în 1788.

Turcii trimiseră în Basarabia 60.000 de Tatars, pe când în urmă se concentrau armatele. Poarta se întemeia mult pe cetățile de pe Nistru și Dunăre, pe Chotin și pe Ociacof. Dar acest de pe urmă era încunjurat de cătră Suvarof, și Potemkin avea 110.000 de oameni, pe lângă cari mai erau 60.000 în Podolia cu Romanțof și 40.000 în Kuban. Austria ridică 200.000 de oameni, dintre cari o parte comandată de cătră împăratul și Lascy, avea să opereze la Dunăre și cei alți cu Principele de Coburg trebuiau să intre în Principatele Române.

Dar armatele stau multă vreme fără a face nimic. În cea austriacă, 25.000 erau bolnavi de tifus. Tocmai prin septembrie, Austriacii au cuprins Chotinul. Iosif II trecuse Dunărea și impresurase Belgradul, dar fu silit a se retrage înaintea Marelui-vizir. Acesta trecu Dunărea, bătu pe Austriaci la Mehadia, apoi la Slatina, tot în Banat, și i sili a fugi în desordine, după care trecu Dunărea înapoi. În acest timp, Turcii au trimis ajutoare la Ociacof, dar flota lor a fost nimicită. Cetatea a fost cuprinsă, în decembrie, prin vitejia lui Suvarof, care a fost rănit de mai multe ori.

Călătoria la S.

Reîntoarcerea
1787

Ultimatum

Turcii neprăgătiți.

Turcii atacă Kimburn
Războiul 1788

Turcii în Basarabia
Akherman, Chotin
Ociacof

Suvarof și Potemkin
Kim 110,000
60,000 Podolia
40,000 Kuban

Ruși 200,000
Austriaci 200,000

Atunci Anglia și Prusia, ca să scape pe Turci, provocară războaie în Belgia și Ungaria și făcură pe Suedia să intre în războiu. Regele Suediei credea că se va putea folosi de ocaziune ca să pună mâna pe *Cronstadt* și pe *St.-Petersburg*. O flotă puternică plecă în direcțiunea acestei cetăți, pe când însuși Gustav III trecea fruntaria Finlandei. Caterina II avea numai 6.000 de oameni pentru apărarea capitalei, dar ea era o femeie foarte energică. Regele Suediei pierdu în zadar patru săptămâni și aceasta dădu timp Tzarinei a-și concentra o armată puternică. În tabăra lui Gustav III se urzi un complot, pe când Danesii năvăliau în Suedia. El fu nevoit a se retrage, iar flota lui bătută, se retrăsese de mult. Războiul cu Suedia a mai ținut până la 1790; dar acum Gustav III se gândia la altă ceva. El medita să se pună în fruntea unei Cruciate în contra Revoluțiunii franceze. Aceasta a și grăbit încheierea păcii de la Verela (14 august 1790.)

Între acestea, războiul cu Turcii continua, de și Iosif II ar fi dorit să facă pace cu ori și ce preț; dar Poarta deveni și mai războinică când *Selim III* se sui pe tron (7 aprilie 1789.) Împăratul încredință comanda supremă lui *Laydon*, care cuprinse Belgrad, Semendria și Passarowitz, pe când *Clerfayt* bătea și alunga pe Turci din Banat. Dar luptele decisive se dădură în Moldova. Principele de Coburg și cu *Suvarof* bat pe Turci la *Focșani* (1 august 1789); apoi (22 septembrie) cei doi generali 'i zdrobesc la *Mărtinești*, pe Siret, unde au pierit 20.000 de Turci. După aceasta s'a cuprins *Bucureștii* și *Craiova*, pe când *Potemkin* cuprindea *Benderul*. Atunci Prusia încheie o alianță formală cu Poarta. După moartea lui Iosif II, *Leopold II* doria pace, căci era îngrijit de cele ce se petreceau în Franția. Prusia impune Austriei ca să se impace cu Turcii, ceea ce se și făcu la *Șiștov* (4 august, 1791.)

Rămăși singuri, Rușii isgonesc pe Turci și pe Tătari din *Kuban*, câștigă două victorii pe mare, cuprind *Chilia*, *Tulcea* și *Isaccea* și *Suvarof* iea cu asalt *Ismailul* (22 decembrie 1790) după o luptă crâncenă în care au căzut 10.000 de Ruși; dar și el măcelări în cetate 26.000 de Turci, fără deosebire de vârstă și de sex. Anglia și Prusia, care aveau intenția a intra în războiu, se opresc în loc. *Pitt* plănuise ca să trimită o armată în Crimeia; Revoluțiunea franceză l'a oprit.

Campania din anul următor a fost, de asemenea, nenorocită pentru Turci. Poarta ceru un armistițiu. Potemkin, care alerga să subscrie pacea, a murit pe drum. În 9 ianuarie 1792, s'a scris *la Iași* *la pacea de la Iași* cu următoarele condițiuni: restituirea tuturor cuceririlor făcute afară de Ociacof; întărirea privilegiilor acordate Principatelor Române; garanții pentru comerțul rusec; reînnoirea tractatelor anterioare. Rusia dobândia puține foloase față de victoriile câștigate de către armatele sale, fiind că Poarta era sprijinită de către Anglia și Prusia; dar Caterina avea să se despăgubească în Polonia *).

Răsboiul se sfârșise din pricină că puterile absolute se uniau în contra Revoluțiunii. Interesele Franței cereau întocmirea unei alianțe cu Suedia, Danemarca, Polonia și Poarta în contra celor trei Curți de la Nord. Această alianță convenia Sultanului; de aceea când veni ambasador al Republicii *Anbert-Dubayet*, a fost aproape a se încheia alianța dorită. El adusese ingineri și ofițeri franceși, și tunuri franceze și dobândise de la Poartă ca ea să ceară instructori franceși pentru trupele sale regulate. Moartea acestui ambasador, și mai ales nesocotita «Eспедиțiune din Egipt» au stricat toate aceste planuri frumoase.

*Lupta cu Franța
aduna pacea 1792
Anglia, Austria, Prusia
2
Franța, Poarta
Polonia, Suedia
Danemarca*

III. NAPOLEON CEL MARE.

§. 1. Consulatul.
19 Brumar 1799 - 1804.

Directoratul s'a prăbușit fără ca lumea franceză să simță vre-o părere de rău și lovitura de stat de la 19 brumar a fost primită cu indiferință, pentru că nime nu credea în trăinicia Constituțiunii din anul III și toți erau sătuli de atâtea lovituri de

*5
250,500*

*) Rechisițiuni, prădăciune organizată sub pretext de visite domiciliare, spionajul de zi și de noapte, delatiuni, patrule neconținute, arestări arbitrare, teroare în orașe, jăcărie militară pe la țară, invasiunea și devastarea castelurilor, asasinările proprietarilor, suplicii, chinuri prin foc, incendii: toate grozăviile războiului civil și a invasiunii combinate, e peste putință a pricepe vre-o diferență între privilegiștea ce oferă în Polonia victoriile unei aristocrații susținută de o împărăteasă și aceea dată în Franța de către tirania anarhică a celor mai răi demagogi. (Sorel, *L'Europe et la Révolution*. III, 314.)

stat. Clasele de sus și burghezia doriau numai pacea în afară și ordinea în lăuntru; iar poporul, fără centru de acțiune și fără capi, era în stare a suferi ori ce. Republica are să mai ființeze numai cu numele, pentru că foarte puțini republicani sinceri au mai rămas. Numai în departamente a fost oare-care mișcare, dar nu a ajuns până în masele populare, de aceia a și fost ușor înădușită. În cele cinci săptămâni de Consulat provisoriu, Consuli caută să impace pe toată lumea. Mulți dintre vechii Jacobini se uniră cu noul guvern; chiar și cei cari erau incredințați că libertatea s'a sfârșit, au fost liniștiți: guvernul se arata respectuos către formele republicane și aspru față cu regalității.

Bonaparte făcu o Constituțiune numai în interesul său; puse pe membrii Comisiunilor să o subscrie și apoi o impuse. Ea avea să fie supusă aprobării poporului prin *plebiscit*, în care se scria numai *da* ori *nu*, pe față și individual, fără adunări și fără discuțiuni; dar până se va cunoaște părerea poporului, noua Constituțiune avea putere de lege. După noua Constituțiune, poporul este «suveran»; dar el pierde dreptul de a-și alege deputați, prin urmare de a vota legile, de a regula veniturile și cheltuelile statului, și a priveghia mersul guvernului, prin deputații aleși de către el. În fruntea statului vor fi trei Consuli, dintre cari unul, Primul Consul, are toată puterea și cărmuiește prin miniștrii săi. Numai guvernul are inițiativa legilor, care vor fi pregătite în «*Consiliul de Stat*», ai căruia membri vor fi numiți de către Primul Consul. Legile pregătite ast-felii trebuiau să fie trimise la «*Tribunat*» (100 membri), unde se discută, și *Tribunatul* și dă părerea dacă sînt bune ori nu; după aceia sînt înaintate «*Corpului Legislativ*» (300 membri) care ascultă numai discuțiunea dintre trimișii *Tribunatului* și ai *Consiliului de Stat*, fără să se amestece în discuțiune, căci el nu are alt drept de cât numai să voteze, prin scrutin secret și fără nici o vorbă; venia apoi *Senatul* (80 membri), apărătorul Constituțiunii, care avea drept a anula toate decisiunile neconstituționale. În fie-care an, a cincina parte din membrii acestor Corpuri trebuiau înlocuiți prin tragere la sorți. Constituțiunea prevedea că membrii *Tribunatului* și ai *Corpului Legislativ* vor fi luați de pe «*listele naționale*», (cari se întocmiau în chipul următor: toți alegătorii erau înscrși în listele comunale; din ele se lua a zecea parte și se întocmia lista de arondisment; a zecea parte de pe această listă forma

Consul

în stat

nat 100

Legislativ

300

at 80

liste

ole

smente

mentale

pe cea departamentală, din care se alegea o zecime și se formau «listele naționale.» Constituțiunea numi Consuli pe Bonaparte, Cambacères și Lebrun, lăsându-se în afară cei doi de la 19 brumar.

Până la întocmirea listelor, Corpurile Legislative au fost numite în chipul următor: cei doi Consuli ieșiți împreună cu ceilalți doi în activitate, afară de Primul Consul, au ales Senatul; iar aceștia a ales pe membrii Tribunalului și ai Corpului Legislativ. Aceste două Corpuri, de și numite în acest chip, au luptat contra despotismului care se ivia; dar nu aveau nici o autoritate morală, pentru că nu erau reprezentanți ai poporului.

Noii Consuli au intrat în funcțiune la 25 decembrie 1799, mult mai înainte de a se cunoaște rezultatul plebiscitului. S'a cunoscut îndată că puterea e în mâni ferme; în proclamația adresată către popor s'a vorbit de «stabilitatea guvernului, armată puternică, ordine, justiție, moderație», de care nu se vorbise de mult. S'a numit un ministeriu și s'a organizat Consiliul de Stat care avea să fie instrumentul de domnie a Primului Consul. Acesta propuse pace regelui Angliei și Împăratului. El doria să continue războiul, pentru că numai prin războiu putea ajunge la scopurile sale, dar știa că poporul dorește pacea. Francisc II răspunse că nu poate intra în negocieri de pace singur, ci numai împreună cu toți aliații sei, iar Pitt puse ca cea întâi condițiune: restaurarea Bourbonilor. Un asemenea răspuns aștepta și Bonaparte, căci războiul cu chipul acesta ajungea un războiu național. El se sili a împăciui Vandea, desființă legile aspre relative la cler și proclamă libertatea religioasă. Mulți dintre esilații de nevoie s'au întors în patrie.

Noua Constituțiune a fost primită cu mai bine de trei milioane de voturi. Mai toți fruntașii în științe, litere și arte au votat pentru ea. Îndată s'a și lucrat în Consiliul de Stat proiectul de lege pentru organizarea administrației, care a fost încredințată la *prefecți, sub-prefecți și primari*, numiți de către autoritatea centrală; poliția în orașele mari a fost luată în mână guvernului. Au rămas Consilii departamentale, de arondisment și comunale, dar cu atribuțiuni foarte restrânse. Legea a fost votată. Simțeau toți că se intronează tirania; dar așa de mare rău pricinuiseră anarhia de până atunci, alegerea prefecților a fost așa de nimerită, și s'au făcut atâtea lucruri bune, că toți s'au împăcat. Pri-

1/10
Liste naționale

Senatul
Tribunalul
Corp Legislativ

Consiliul de Stat 25 Dec 1799

S'a propune pace

3,000,000 voturi

mul Consul se instalează în palatul de la Tuileries și s'au deschis multe saloane ale înalților funcționari, unde încep a se arăta și unii nobili emigrați. El voia să 'și-i atragă «pentru că numai ei știu a servi bine»; din contra, vedea cu ochi răi pe cei cari făceau opoziție, și 'i numia «ideologi.»

Mai înainte de toate însă el trebuia să sfârșască Răsboiul cu Austria și cu Anglia.

Austria ridicase două armate de câte 120.000 de oameni. Una în Suabia cu *Kray*, care putea intra în Alsația ori în Elveția; a doua sub *Melas* trebuia să alunge din Italia rămășițele armatelor franceze, să intre în Provence și să cuprindă Tulonul cu ajutorul unei armate engleze. Bonaparte însărcină pe Moreau să intre în Germania cu 110.000 oameni; iar Massena cu 25.000 să țină pe Austriaci în împrejurimile Genevei. Moreau trecu Rinul, ^{Ulm} bătău în două locuri pe Austriaci (3 mai 1800) și 'i goni până ^{Hochstaedt} la Ulm. Apoi încunjură pe *Kray*, 'l bătău la ^{Parsdorf} *Hochstaedt*, apoi încă ^{Julius 1800} în două întâlniri și 'l nevoi a implora armistițiul de la Parsdorf, care lasa în mâinile Francesilor mai toată Bavaria (15 iulie 1800). În acest timp, Massena reorganiza armata din Liguria, care era într'o stare deplorabilă; dar fu nevoit a se închide în *Genova*, pentru a se apăra până la extremitate. El fu încunjurat de o armată de 50.000 de Austriaci și de flota engleză; se apăra cu multă energie și făcu numeroase ieșiri în care au ucis mai bine de 15.000 de dușmani. Dar în curînd foamea a ajuns teribilă în cetate; cu toate acestea nu s'a auzit nici un murmur între locuitori, atât de mare era frica și respectul ce impunea Massena. Când n'au mai avut nimic de mîncă și când garnisoana a fost redusă la jumătate, el capitulă cu toate onorurile de război. «Eroica apărare a lui Massena (21 aprilie—4 iunie 1800) este pentru memoria lui un titlu de glorie tot așa de mare ca și victoria de la Zurich.»

În timpul acesta, Primul Consul organizase o armată de rezervă, și luase așa de bune măsuri a'și ascunde planurile, că Europa nici nu credea că ea există. Și cu toate acestea, în împrejurimile Genevei erau concentrați 60.000 de oameni sub comanda lui Berthier. Primul Consul venise numai ca «martur», fiind că «Consulatul fiind o magistratură cu un caracter civil», el nu putea comanda armatele. În 15 mai, armata începu a sui *Marele Saint-Bernard*; tunurile erau puse în trunchiuri de arbori și trase

cu mâinile. Greutăți enorme, dar au fost invinse. Pe când Melas 'l aștepta despre Liguria, el apare la spatele lui și intră în *Milan*, unde este primit cu entusiasm. Italia se săturase de Austriaci. El putea apuca spre Genova și prinde pe Melas între armata sa și a lui Massena, care nu capitulase, dar «a preferat să micșoreze gloria lui Massena pentru a spori pe a sa.»

Melas alergă într-o întimpinare sa; dar, în curând, el se văzu încunjurat de toate părțile de către Francezi, de și Primul Consul rămăsese cu o armată în jumătate de cât cea austriacă (30.000 contra 50.000). La *Montebello*, Lannes bate pe Austriaci; iar în 14 iunie se dădu marea bătălie de la *Marengo* care era aproape pierdută de către Francezi; de trei ori fuseseră respinși. Melas intră în *Alesandria* și trimise în toate părțile curieri ca să anunțe victoria sa. Dar *Desaix*, care venise din Egipt în ajun, auzi tunurile și veni cu grăbire. «Prima bătălie este pierdută, zise el, dar avem timp să câștigăm pe a doua.» Erau trei oare. Austriacii sînt atacați fără de veste și zdrobiți, dar Desaix moare pe câmpul de luptă. După această înfrângere, Melas semnează armistițiul din *Alesandria* pe timp de cinci luni și deșertă toată Italia până la *Mincio*.

După încheierea armistițiului, Primul Consul se întoarce la Paris. Poporul de la țară 'l aclamă cu entusiasm.

Cum s'a sfîrșit armistițiul, războiul reîncepu cu mai mare furie. *Bellegarde* avea o armată formidabilă; dar fu bătut și gonit din Italia; iar *Murat* făcu o simplă preumblare militară prin statele de la sud și întreaga Italie căzu din nou sub influința franceză. În timpul acesta s'au dat bătălii însemnate și în Germania, unde Austria concentrase 150.000 de oameni sub Archiducele Ioan. Moreau 'l atrase în pădurea de la *Hohenlinden* și-l zdrobi. 20.000 de dușmani au fost morți sau răniți, s'au luat 100 de tunuri și o cantitate enormă de munițiuni și proviziuni (2 decembrie 1800). «Victoria de la *Hohenlinden* a fost cea de pe urmă dintre victoriile republicane. Nu s'a mai revăzut în urmă acea simplitate a capilor, acea respectuoasă cordialitate a soldaților... Moreau nu a căutat a și umfla victoria cu buletine resunătoare; el o anunță numai prin o scrisoare în câte-va rînduri de o simplitate admirabilă. Bonaparte o aduse la cunoștința Corpului Legislativ, ca pe una din cele mai frumoase victorii care s'au câștigat vre o dată și a scris lui Moreau că s'a întrecut pe sine.» Atunci Au-

Melas
Melas

Melas
Napoleon Bonaparte
Lannes, Desaix

Marengo

Desaix

Melas
Armistițiul
Alexandria

Bellegarde
Murat
Ianuarie 1801

stria trimise pe Archiducele Carol; dar acesta când a văzut în ce stare se afla armata, a sfătuit pe fratele său, Impăratul, ca să incheie pace. Moreau ar fi putut cuprinde Viena, cum stăruiau generalii de sub comanda sa; dar el zicea «că-i plăcea mai de grabă a cuceri pacea» și se invoi să incheie armistițiul care aduse negocierile păcii de la Lunéville (9 februarie 1801). Prin această pace se întăria tratatul de la Campo-Formio; se recunoșteau republicele batavă și helvetică; Toscana era dată ginerelui regelui de Spania sub nume de regatul Etruriei; Papa era re-integrat în statele sale afară de Romagna și Legațiuni. «Pacea din Lunéville însemna pacea pe continent; înjosirea definitivă a Austriei. De acum înainte, Habsburgii trebuie să renunțe a mai dobândi acea hegemonie universală în Europa, care umblase neconținut prin cugetul lor de la secolul XV încoace.»

Mai rămânea Anglia, care era neatinsă în insulele ei. Din această cauză, ea exercita o adevărată tiranie asupra mărilor: obliga corăbiile Neutrilor să se oprească în drum pentru a se constata că nu au contrabandă de război și era destul câte-va corăbii engleze dinaintea unui port pentru a se declara acel port în sare de blocus. Aceasta făcea mare rău comerțului lumii întregi spre marele folos al celui engles. Impăratul Pavel I era furios că Anglia nu a dat Malta cucerită de la Francesii Cavalerilor Ordinului al căruia Mare Magistru primise să fie. El formă împreună cu Prusia, Danimarca și Suedia «Liga Neutrilor» în contra tiraniei engleze. Pitt dădu ordin a se prinde corăbiile Neutrilor, și în câte-va săptămâni au fost prinse patru sute. Atunci Danimarca cuprinse Hamburg, centrul comerțului engles cu Germania și închise Elba, pe când Prusienii ocupau Hanovrul și închideau Vesper și Ems. Bonaparte atrase pe Tzarul Pavel I, promițând că va restaura pe principii din Italia și că 'i va da Malta. Tzarul era entusiasm de Primul Consul și amândoi plănuiau un atac îndreptat asupra Indiei, când Tzarul fu ucis (23 martie 1801). Fiul său, *Alexandru I* se împacă cu Anglia. Atunci liga Neutrilor a fost slăbită. Nelson bombardă Copenhaga și Danimarca fu nevoită a se retrage din ligă.

Dar atât Franța cât și Anglia erau sătule de lupte. Era vorba numai să se lămurească cu Egiptul. Bonaparte lăsase pe Kleber. Acesta era foarte viteaz și escelent administrator; dar și da so-cotială de greutatea pozițiunii sale și era gata a intra în trac-

tări de pace. El subscrise convențiunea de la *El-Arisch* cu condițiune ca să deșerte Egiptul, dar să i se acorde onorurile reșoiului și armata să fie transportată în Franția pe corăbiile englese. Amiralul engles refușă a o întări și ceru predarea fără condițiuni. La o asemenea propunere insolentă, Kleber respunse sdrobind la *Heliopolis* armata turcească de 70.000 de oameni, comandată de Marele Vizir. Pe urmă inceptu a governa Egiptul cu multă înțelepciune și alcătui o armată din vecini și indigeni. Din nenorocire, el fu asasinat la Cairo, în aceeași zi în care Desaix muria la Marengo «doi rivali morți în floarea vrștei, cari puteau incurca mult pe Bonaparte.» Menou care urmă după Kleber nu era la înălțimea lui, dar se ținu bine în contra unei armate de trei ori mai numeroasă. El capitulă cu onorurile de reșoiu și armata a fost adusă în Franția cu stiașurile, armele și lucrurile sale (1801).

Anglia era nevoită să incheie pacea, pentru că toate puterile se împăcau și nime nu mai voia să 'i primească banii, pentru ca să și verse sângele pentru ea. Chiar Alesandru I tracta cu Primul Consul pentru împăcarea cu Turcia și regularea afacerilor în Italia și Germania. Anglia se simția izolată; datorია ei se ridicase la 12 miliarde și data aceasta era amenințată serios. La *Boulogne* se adunase o armată numeroasă și o pâclă groasă cu un vînt favorabil o putea ușor transporta în insulă. Englezii nu mai rîdeau de «cojile de nuci» construite de Bonaparte pentru transportarea trupelor, de când ele susținuse cu succes o luptă cu flota comandată de Nelson. Pîtt se retrase din ministeriu și se incep negocierii la *Amiens* care aduc incheierea păcei (25 martie 1802). Pacea se incheie între Anglia de o parte, Franția, Spania și republica batavă de cea altă parte. Anglia se îndatoria a înapoi toate cuceririle făcute, afară de Ceylan și Trinitatea; Capul va fi declarat porto-franc; Egiptul va fi înapoiat Porții și insulele Ionice se vor preface în republică. Ea promitea că va înapoia Malta și că nu se va amesteca în afacerile de pe continent. Regele Angliei renunța la titlul de «Rege al Franției» cum se intitula de la Reșoiul de O Sută de Ani.

«Tractatele de Lunéville și de Amiens au fost primite cu o bucurie unanimă. Increderea era generală. Se părea că un viitor de unire și de fericire are să înceapă pentru întreaga omenire. Bonaparte ajungea eroul păcei, după cum fusese mai înainte e-

Menou s'a turat
și s'a căsătorit
cu musulmana.

2
Amiens
25 martie 1802

14 an

nobilimi nouă. Tribunalul și Corpul Legislativ numai cu mare greutate au primit această instituțiune monarhică.

Mai ales după ruperea păcei de Amiens, guvernul ajunsese cu totul personal; toți se gândiau numai la războiu; erau numai visuri de glorie militară. Această pace nici nu putea ține, fiind că ambele părți erau hotărâte a nu o respecta. Napoleon voia să se amestece în afacerile lăuntrice a altor state și Anglia era, de asemenea, hotărâtă a nu inapoia Malta, Alesandria, Capul și coloniile franceze din India. Primul Consul căuta o compensare pentru pierderea coloniilor. El căpătase *Luisiana* de la Spania și voia, ca împreună cu San-Domingo, care se declarase independentă, să formeze aici un mare centru comerțial; dar expediția în contra acestei insule nu a isbutit și atunci el a vîndut și *Luisiana* Statelor-Unite. În același timp, *Sebastiani* a fost trimis să cerceteze cum stau lucrurile în Orient. Din raportul acestuia rezultă că 6000 de oameni ar fi de ajuns pentru a se cuceri din nou Egiptul; *Decaen* era trimis în India, ca să facă incurcături Englezilor acolo. Iar în Europa, el făcea tot ce voia. Republicele «surori» erau îndreptate spre monarhie. În Olanda, toate puterile au fost concentrate în mîna unui om; republica Cisalpină l'a proclamat președinte al ei; în Elveția s'a ales un președinte devotat Franței; Piemontul a fost anecsat (11 septembrie 1802) împreună cu insula Elba și garnisoane franceze au fost trimise în Otranto, Tarent și Brindisi. Afacerile Germaniei s'au regulat la Paris sub direcțiunea lui Talleyrand, care a tras mari foloase. Principii germani de la Rin au fost disdăunați pe socotiala statelor eclesiastice. Prusia căpătă 500.000 de locuitori în loc de cei 127.000 pe care i avusese de a stînga Rinului; Bavaria se mări cu 300.000; alte case, înrudite cu Tzarul, au dobîndit foarte mult. Prin aceste secularisări s'a făcut un mare pas către unitatea Germaniei. Ea a fost crud lovită; dar tocmai loviturile aceste au făcut-o să simtă că ea era o patrie.

Anglia, din partea sa, refusa a ceda Malta, ținea o armată în Alesandria, nu inapoia cetățile franceze din India și dădea asil emigraților, vandeienilor și conspiratorilor. Dar cea ce îngrijia mai mult pe Engleji era partea economică: Primul Consul nu voia a încheia un tractat de comerț, ci lua măsuri pentru încurajarea industriei franceze și punea mari piedeci comerțului engles. În 12 maiu 1803, pacea fu ruptă. Englezii pun mîna pe

Anglia a rămas
Malta, Capul
Col. în India, etc.

1.200 corăbii de comerț franceze și olandeze, care făceau comerț în liniște, și luară mărfuri de 200 de milioane. Primul Consul arestă pe toți Englezii din Franța, ocupă Hanovrul și ordonă a se strînge la Boulogne o armată de 120.000 de oameni. *)

In lăuntru, Napoleon întîmpina opoziție numai în armată. Moreau stătea de o parte; Bernadotte era nemulțemit și au fost chiar câte-va comploturi militare, care au fost înădușite. Ultimul complot anarchist a avut urmări însemnate. Regaliștii Cadoudal, Polignac și alții între cari și Pichegru, după cum se zice, s'au hotărît să'l atace în Bois de Boulogne și să'l omoare. Complotul a fost descoperit și cei cari 'l plănuseră au fost uciși. Pichegru s'a ucis în închisoare; iar Moreau a fost esilat, pentru că știuse de complot și nu voise a'l da pe față. *Ducele de Enghien*, care trăia pe teritoriul bades, a fost răpit, dat în judecată și împușcat. Prin acest omor, o prăpastie se făcea între Napoleon și familia Burbonilor.

După această conspirație, Senatul ceru ca Consulatul să fie ereditar: iar în Tribunat s'a făcut propunerea de a se înființa **Imperiul**. Tribunatul votând propunerea, ea a fost primită și de către Senat. S'a redactat un senatus-consult, care trebuia supus la aprobarea poporului; dar Napoleon a și luat numele de *Împărat al Francesilor*. Cuvîntul de *Republică* tot se va mai păstra pentru cât-va timp.

*) Când se rupe pacea de Amiens, el e așa de tare și așa de primejdios pentru vecini, că aceștia sînt obligați, pentru siguranța lor, a face alianță cu Anglia: aceasta 'l conduce a sfarma vechielei monarhii încă intacte, a cucerii Neapole, a cînti pe Austria întăia oară, a desmembra și bucăți Prusia, a cînti pe Austria pentru a doua oară, a fabrica regate pentru frații săi în Neapole, în Olanda, în Vestfalia. În acelaș timp, el a închis Englezilor toate porturile din imperiul său: aceasta 'l duce a le închide toate porturile de pe continent, a întocmi în contra lor o cruciată europeană, a nu suferi suverani neutri ca papa, subalterni puțini zeloși ca fratele său Ludovic, colaboratori indoielnici sau nu de ajuns ca Braganți din Portugalia și Burbonii din Spania, și, de aice, nevoia de a pune mîna pe Portugalia și Spania, pe Statele pontificale și pe Olanda, apoi pe cetățile hanseatice și pe ducatul de Oldenburg, a cuprinde tot litoralul de la gurile de Cattaro și Triest până la Hamburg și Dantzig cu un cordon de comandanți militari, de prefecti și de vameși, un felu de laț pe care 'l strînge neconținut până ce va gătui nu numai pe consumator, dar și pe producător și pe neguțitor. (Taine, *Le Régime Moderne*, I, 102.)

§. 2. Imperiul.

Imperiul a fost organizat prin un senatus-consult care incepea astfel: «Guvernul *Republicei* este incredințat unui *Impărat*.» Puterile acestuia nu erau bine definite, pentru că în drept ca și în fapt el era a tot puternic. Demnitatea imperială era *ereditară* în linia bărbătească și moștenitorul tronului purta titlul de «*principe imperial*», iar membrii familiei imperiale erau «*principi francezi*.» S'au înființat șese mari demnitari ai Imperiului, mari ofițeri ai Imperiului între cari opt-spre-zece mareșali și o mulțime de funcționari ai *Curții*. Senatul și corpul Legislativ au fost mărginite în atribuțiunile lor, iar Tribunalul a fost desființat cu totul, în 1807. *) Toată puterea era concentrată în mâna Împăratului, care are și putere legislativă, căci *decretele* lui au putere de lege. El lucrează cu doi-spre-zece miniștri **) cari alcătuiau

Senatus Consultus
Puterile Împăratului

ereditară, prin
re imperial

prințipi francezi

6 demnitari mari

mari ofițeri
mareșali

Senatul și Corpul

Legislativ

și Tribunalul

1807

decrete = legi

12 miniștri

*) Instituțiunile politice, administrative, judiciare ale Primului Imperiu sînt dezvoltarea logică a instituțiunilor Consulatului. Ele se deosebesc numai prin un spirit de reacțiune (mai accentuat, prin o întoarcere mai lămurită către formele vechi, totul dominat prin acea tendință spre centralizare care caracterisase și cele de pe urmă timpuri ale vechiului regim și perioada revoluționară; și care nu puteau să nu placă spiritului despotic a lui Napoleon. Lipsa de uniformitate în legislațiune fusese până atunci o piedică; când a dispărut piedica, centralizarea a ajuns escesivă. Aceste două caractere, reacțiune și centralizare, se regăsesc chiar și în legislațiunea civilă și comercială, unde nu se mai ține socoteală de obiceiurile locale, unde unele instituțiuni desființate renasc; și în organizarea instrucțiunii publice, unde cu toate aceste libertatea și varietatea sînt o condițiune de progres. Fără desființarea definitivă a feudalității, substituirea legilor generale în locul obiceiurilor particulare, întocmirea unei hierarchii uniforme de funcționari, în 1810, putea cine-va crede că s'a dat înapoi cu un viac. (Lavissee et Rambaud, *Histoire Générale*, IX, 223.)

**) Dar cel mai bun ministru al lui Napoleon, era de sigur el însuși. Ca și Ludovic XIV, el lucra cu statornicie. În o zi fixă pe săptămână, el intrunia pe toți miniștrii săi cari «și deșertau portofoliile» înaintea lui; în fața tuturor celor-l-alți. Numai miniștrii afacerilor străine și a poliției aveau convorbiri separate cu el. Mai adese-ori, el lucra singur în cabinetul său cu secretarii săi, pe cari i muncia. Acolo ordona să i se aducă enorma corespondență a miniștrilor săi, cetia proiectele lor, le adopta sau le modifica. El singur numia în toate funcțiunile, punând de multe ori alte nume în locul celor propuse. El făcea până și notele ministrului său de afaceri străine, care era dator să-i trimită, după ce le-a cetit, toate scrisorile ambasadurilor și a altor agenți diplomatici, pentru ca să le cetească și Napoleon. (Lavissee et Rambaud, *Histoire Générale*, IX, 230.)

o putere centrală, atot puternică și în departamente prin agenții numiți și revocați numai de către ea.

În justiție a rămas organizarea de mai înainte, cu deosebire că acum erau *Curte de casație* și *Curți de apel*, cu *procurori imperiali*. Toți membrii Curților și tribunalelor erau numiți de către Împăratul și justiția se da în numele lui. În cei dintâi ani ai Imperiului s'a îndeplinit opera unificării de legislațiune, încercată în timpul Adunărilor revoluționare. În 1804 s'a promulgat «Codicele Civil»; peste trei ani, Codicele de Comerț și acel de procedură civilă și în 1811 Codicele de procedură criminală și Codicele Penal. *)

În 1808 s'a înființat «*Universitatea*» imperială, o corporație în care intrau toți membrii corpului învățătoresc, de la profesorul de facultate până la învățătorul de sat. Prin această creațiune, statul a luat în mână sa învățămîntul public întreg; el numește și revoacă pe profesori, el li impune metodele de propunere, el 'i plătește și 'i priveghiază și nimic nu se putea face fără știrea și voia sa. Această îngrădire avea să fie mare piedică pentru progresul științific; dar Napoleon cerea mai mult ca «*Universitatea*» să pregătească tineritul pentru ascultare și supunere. *Universitarii* erau datori să iea ca basă a proponimentului lor, «preceptele religiunii catolice, credința către Împăratul și monarhia imperială, care au în deposit fericirea poporului, și către dinastia napoleoniană, păstrătoarea unității franceze și a tuturilor ideilor liberale proclamate de către Constituțiune.» În fruntea «*Universității*» era un *Mare Magistru*, de care atârna întreg corpul învățătoresc, fie care cu îndatorirea sa bine precisată prin regulamente, cu o înaintare regulată, ca și în armată. Se prevedeau trei grade de învățămînt: *superior*, *secundar* și *primar*, care se da în *facultăți*, *licee* și *colegii*, *școli primare*.

*) Codicele civil este o operă considerabilă, care, cu toate imperfecțiunile sale neevitabile, face mare onoare autorilor săi. Printre ei, trebuie să numărăm mai ales pe Tronchet, căruia Napoleon i decernă oficial titlul de *primul jurisconsult al Franței*, Portalis, Cambacères, Treilhard și însuși Primul Consul. Nu e o operă originală, ci mai de grabă de transacție, împrumutând din dreptul roman, obiceiuri, ordonanțe regale, jurisprudența vechiilor parlamente, doctrina vechilor autori, legile revoluționare, și contopind totul în o sintesă clară dacă nu metodică. Acestui caracter eclectic datorește Codicele durata sa. Napoleon se arăta mândru de el, cu drept cuvînt. (Lavissee et Rambaud, *Histoire Générale*, IX, 243.)

După lungi negociațiuni se încheiește *Concordatul* cu Biserica catolică, mulțemită caracterului împăciuitor al Papei *Pius VII* și al cardinalului Consalvi. El fu promulgat în aprilie 1802 și în ziua de Paști (18 aprilie) s'au deschis bisericile pentru cultul catolic prin un «Te deum» serbat la Notre Dame, la care au fost obligați să ia parte toți membrii corpurilor constituite ale statului. Prin acest Concordat: a) s'au remaniat diocesele; b) s'a consfințit vinderea bunurilor clerului, și c) s'a dat statului drept de privighere asupra cultului. Toți episcopii vechi, nejuțați sau jurați, au demisionat ori au fost depuși, și s'au numit noi episcopi, recomandați de către Împăratul și întăriți de Papa. Prin aceasta s'a curmat principala cauză de neînțelegeri launtrice, pentru că în timpul Revoluțiunii se dovedise că creștinismul nu numai că nu era mort, dar că încă era foarte viu în inimile poporului frances. Napoleon regulă, de asemenea, Biserica protestantă întemeind *Consistorii* și cultul mosaic întemeind *synagoge* cu un rabin în frunte, care răspundeau înaintea statului. Prin toate aceste măsuri, s'a garantat libertatea religioasă și s'a introdus liniștea în conștiințe.

După proclamarea Imperiului, Pius VII veni la Paris ca să încoroneze pe Împăratul, lucru care nu se mai făcuse de la Pepin Cel Scurt. El a fost întâmpinat cu mare entuziasm în tot drumul său. În ziua de 2 decembrie 1804 a avut loc ceremonia ungerei Împăratului la Notre Dame. Pius VII a uns pe Împăratul și pe Împărăteasa, dar când a voit să'l încoroneze, Napoleon 'i a luat din mâni coroana și 'și a pus'o singur pe cap. Pius VII a plecat peste patru luni din Paris. A fost condus cu mari onoruri; dar a intrat scârbit în Roma, fiind că prevedea că va avea multe neazuri cu «teribilul său aliat».

«Sub Imperiu, *armata* e a unui singur om; ea pune în lucrare, cu pasiune, toate planurile lui; ea lucrează, fără invoirea națiunii, la continuarea tulburării în Europa. Napoleon nu trăiește de cât numai prin războiu și pentru războiu. Armata este instrumentul său, lucrul său. Când a ajuns stăpân absolut, el a voit să supună Imperiului frances, toată Germania, toată Italia, toată Spania *) Franța ar fi fost neinvinsă dacă, după tractatul de la

*) Intre 1804 și 1815, chimera lui imperială a făcut să cadă pe câmpul de luptă 1.700.000 de Francesi născuți în limitele vechei Franțe, pe lângă cari

Basel, ea s'ar fi mărginit, cu toate că era din nou atacată, a se mulțemi cu hotarele naturale. 3.153.000 de Francesi au fost chie-mați sub arme de cătră Napoleon, și un număr tot așa de mare de ausiliari și de străini; din acest număr numai dintre Fran-cesi au pierit 1.750.000; mai mulți dintre cei alți. Ajunseseră că *gloria* insemna numai a merita laudele și favorurile stăpănu-lui. El era pentru «Marea-Armată» ca un feliu de Zeu al răsboiului, geniul care nu putea greși, care știa toate, și a căruia prezență era de ajuns pentru a asigura victoria.*) Dar disciplina lăsa mult de dorit; soldații trăiau pe socoteala țerilor in care

trebuie de adaos probabil 2 milioane de oameni născuți in afară de aceste limite și uciși pentru el, ca aliați, sau uciși de el, ca dușmani. Sărmanii Gali, entusiaști și creduli, cari i au incredințat de două ori lucrul lor pu-blic, au avut in schimb două invasiuni ca drept preț al devotamentului lor, după această prodigioasă vërsare de sângele lor și al altora, el le lasă o Franție ciuntită de cincisprezece departamente câștigate de Republică, lip-sită de Savoia, de malul stîng al Rinului și de Belgia, acoperită de marea unghiu de la Nord-Est, prin care ea se intregia, despărțită de patru milioane de noi Francesi pe cari și-i asimilase prin douăzeci de ani de viață comună, mai rău, restrinsă mai mult de cât in 1789, singură mai mică in mijlocul vecinilor săi toți mai măriți, suspectă Europei. (Taine, *Le Régime Moderne*, I, 115.)

*) Peste măsură in totul, dar și mai straniu, nu numai că e in afară de ori ce linie, dar e și in afară de cadru; prin temperamentul, instinctele, fa-cultățile, imaginația, pasiunile, morala sa, el pare turnat intr'un tipar a parte, compus din un alt metal de cât concetățenii și contimpuranii săi. De sigur, nu 'i nici Frances, nici un om din viacul XVIII; el aparține unei alte rase și altei vîrste.

In adevăr, nime nu l'a intrecut in arta de a căuta și cunoaște stările și mișcările unui suflet și a multe suflete, motivele eficace, permanente sau momentane, care imping sau rețin pe om in general și pe cutare sau cutare oameni in particular, resorturile pe care trebuia să apeși, specia și gradul de presiune ce trebuia intrebunțată. Sub direcțiunea acestei facultăți centrale, operează toate cele-l-alte, și, in arta de a stăpâni pe oameni, geniul lui este suveran. (Taine, *Le Régime Moderne*, I, 5,34.)

Napoleon a ridicat pentru un timp pe Frances mai pre sus de cât omul. El a săturat pe Frances de gloria militară: poesia răsboiului e poesia celor de jos, și pentru aceia epopea napoleoniană a rămas scumpă națiunei. Dar dacă Napoleon apare imaginațiunei ca un Zeu al răsboiului, trebuie să ne amin-tim in totdeauna că a fost un Zeu care aducea moartea, un Zeu fatal pentru tot ce punea el mîna, El a sacrificat pentru mândria sa o generațiune de oă-meni, șese poate și șapte milioane de viețe omenești, dintre cari un sfert erau Francesi. (Lavisie et Rambaud, *Histoire Générale*, IX, 88.)

francesă, s'a luat după ea și Villeneuve n'a îndrăznit să dea lupta, ci s'a închis în portul din Cadix. Anglia era scăpată.

Dar va plăti Austria pentru ea. În 13 august la 4 oare dimineața, Napoleon a dictat secretarului său Daru planul de campanie în contra Austriei, așa de bine combinat că-nu a fost nevoie a i se aduce nici o modificare până la Viena. Austria, Rusia, Suedia, Neapole, se unesc cu Anglia pentru a sili pe Napoleon să respecteze tractatele încheiate. Pitt care intrase din nou în ministeriu a dat banii trebuitori.

Austria puse în mișcare două armate în Germania sub Arhiducele Ferdinand și Mack (100.000) și una în Italia (40.000) sub Arhiducele Ișan. Patru armate rusești veniau în ajutor. Napoleon atrase în partea sa pe Bavaria și Wurtemberg făgăduindu-li că le va face regat, și pe Prusia că 'i va da Hanovrul.

Austriacii ieau ofensiva (9 septembrie 1805), intră în Bavaria, cuprind cetatea *Ulm* și așteaptă pe Francezii la ieșirea din Pădurea Neagră. În septembrie, armatele franceze se pun în mișcare, trec Rinul, înaintează în șapte corpuri de armate, bat armatele ce întâlnesc în drumul lor (*Elchingen*) și Mack se găsește încunjurat de toate părțile. Isolat de cele alte armate și peste puțină vreme mai nădăjdui vre un ajutor, Mack este nevoit a se preda cu toată armata sa (33.000 de oameni, 60 tunuri, 40 de stiajuri, 20 octombrie 1805). În trei săptămâni fusese zdrobită și risipită o armată de 100.000 de oameni.

După capitularea de la *Ulm*, armata franceză înaintează în marșuri forțate, zdrobește ori-ce rezistență, silește pe Ruși a trece pe malul stîng al Dunărei și cuprinde Viena. Kutusof era la *Brün* și Împăratul Alecsandru se apropia cu altă armată. Aliații aveau 90.000 de oameni, Ruși și Austriaci. Ei credeau că va veni la timp Arhiducele Carol și că va tăia retragerea Francezilor; mai credeau că se va ridica și Prusia. Napoleon stătu puțin în Viena. Apoi lăsând pe mareșalii săi să observe pe Unguri și să păzască Viena, fiind sigur de Massena că nu va lăsa pe Arhiducele Carol, el plecă în contra armatei ruso-austriacă cu 68.000 de oameni, și o zdrobi în marea bătălie de la *Austerlitz* (2 decembrie 1805). Armata rusă fu desfăcută în trei bucăți și nevoită a fugi pe mlaștinele înghețate, unde pieri inecată. (Au fost 15.000 răniți și uciși, 20.000 prizonieri cu 45 de stiajuri și 146 tunuri).

Victoria de la *Austerlitz* a avut mari consecvențe. Ea a adus

moartea lui Pitt. In adevăr, flota franceză fusese nimicită in marea bătălie de la *Trufalgar*, unde a murit Nelson, și Anglia rămăsese Doamna necontestată a tuturilor mărilor; dar capitularea de la Ulm și mai apoi victoria de la Austerlitz au lovit in inimă pe neîmpăcatul dușman al Franței. *Fox*, amicul Franței și a lui Napoleon, a fost chemat in curînd la putere.

Austria a fost nevoită a subscrie Tractatul de la **Presburg**. Prin acest tractat, ea recunoștea toate anecșările făcute de către Napoleon; ceda Venetia, Istria (afară de Triest) și Dalmația, care erau alipite la Imperiul frances; ceda Bavariei Tyrolul, Vorarlberg și patru episcopate, iar Wurtembergului și Badenului Suabia austriacă, primind Salzburg in schimb. Ea era isgonită din Italia și Germania; vechiul Imperiu Roman Germanic incetase de a exista. De aceia, Impăratul deslegă pe supușii săi de credința jurată, și renunțând la titlul de până atunci se proclamă *Impărat al Austriei*.

Napoleon inființă *Confederațiunea de Rin*. Bavaria și Wurtemberg au fost ridicate la rangul de regat, și Badenul fu mare ducat. *Murat* fu creat duce de Berg, și *Berthier* duce de Neuchatel. Casa de Neapole a fost detronată, și *Iosif*, fratele lui Napoleon fu numit rege; iar sora sa *Elisa Bacciochi* ajunse mare ducesă de Toscana și cei altă soră, *Paulina Borghese*, principesă de Guastalla. In curînd, Olanda a fost prefăcută in regat și *Ludovic*, alt frate a lui Napoleon, a fost numit rege.

Când s'a intors in Paris după această strălucită expediție, i s'a dat oficial numele de *Oel Mare* (1806).

§. 4. Coalițiunea IV.

Prusia nu luase parte in Coalițiunea III, mulțemită ințelepciunii ministrului *Haugwitz*, care era de părere ca să mai aștepte. Victoria de la Austerlitz i a dat dreptate. Dar formarea Confederațiunei de Rin sub heghemonia Impăratului a jignit adînc curtea de la Berlin. Napoleon i oferi Hanovrul și dreptul de a forma o Confederațiune germanică de Nord. Dar după moartea lui Pitt, ajunge in curînd ministru primar *Fox*, care era partisanul păcii. La propunerile ce i se făcură, Napoleon răspunse că dacă toată neînțelegerea venia numai de la Hanovru, el l-ar putea lua inapoi de la Prusia. Din nenorocire, *Fox* muri îndată

1806
 Franța
 Venetia, Istria
 Dalmația
 2
 Bavariei
 Tyrolul, Vorarlberg
 episcopate
 3
 Wurtembergului
 Badenului
 Suabia
 Salzburg
 4
 Austria
 Ludovic
 Elisa
 Paulina
 Iosif

+ Pitt 1806
 + Fox 1806

și la ministeriu ajung iarăși dușmanii Franței. Aceștia au arătat Prusiei cum era să i se iea Hanovrul înapoi. Aceasta produse mare iritare în Prusia; toată lumea era furioasă și cerea războiul, mai ales regina Luisa și nepotul regelui. Militarii mai cu samă erau furioși și siguri de victorie.

Tzarul Alesandru nu încheiase pace cu Napoleon; el începea a se pregăti de războiul, Anglia oferă subsidii și Prusia intră în a IV Coalițiune (15 septembrie 1806). Regele Prusiei ceru lui Napoleon să deșerte Germania și să renunțe la Confederațiunea de Rin. La Berlin era mare entuziasm; dar armata prusiană nu mai era ca pe timpul lui Frederic cel Mare.

Napoleon așteptând să vadă cum se va sfârși cu Prusia, dase ordin armatelor sale să se retragă foarte încet din Germania; astfel că Prusia începe războiul când cea mai mare parte a armatelor franceze era dincolo de Rin. Prusienii luă războiul ofensiv, sperând că vor surprinde Marea Armată împrăștiată în cantonamentele sale între Main și Dunăre. Două armate să înaintează spre Hessa: una comandată de cătră rege și ducele de Brunswick, ajunge la Eisenach, și ceia altă sub principele de Hohenlohe la Iena și Saalfeld. Ambele numărau 150.000 de oameni. Napoleon avea 175.000, împreună cu rezervele. În 14 octombrie se dau două bătălii. Hohenlohe a fost zdrobit la Iena de cătră Napoleon, și, în aceea zi, *Davout*, care nu a fost ajutat de cătră Bernadotte care era în apropiere, a bătut o armată îndoit de numeroasă la Auerstaedt (26.000 contra 54.000). El împinse rămășițele armatei dușmanilor spre Weimar: acolo dau peste cei cari fugiau de la Iena! Atunci fu o amestecătură ne mai pomenită; mii de oameni fugiau în cotro vedeau cu ochii, și nu era nimeni care să-i conducă (22.000 uciși sau răniți, 18.000 prizonieri, 200 tunuri și 60 stiajuri; 12.000 Francesi uciși și răniți). Nu mai esista armată prusiană. Rămășițele capitulează după câte-va zile; cetățile Magdeburg, Stettin, Küstrin, se preară fără nici o rezistență. Napoleon intră în Berlin în triumf. El luă pentru sine sabia lui Frederic cel Mare și trimise la Paris 340 de stiajuri. Apoi impuse țerei contribuțiuni grele și guvernatori francezi au fost numiți pentru strângerea contribuțiunilor; nenorocita regină Luisa, insultată de cătră Napoleon în dignitatea ei de femeie, rățacia cu fiii sei fără ași găsi adăpost; unul din acești fii era Guillaume, care tocmai peste 65 de ani avea să răzbune injosirile

patriei sale. Micii principii germani au fost goniți de pe tron. «Numai cei din Saxa au fost cruțați, pentru că unul dintre ei, ducele de Saxa-Weimar, avea la curtea sa pe cele mai însemnate spirite din Germania: *Goethe, Wieland, Schiller, Ioan de Müller* și Napoleon ținea ca să nu își instrăineze pe poeți și pe istorici.»

Prusia era sdrobotită; dar rămăneau Rușii cari inaintaseră până la hotarele Poloniei. Napoleon plecă în contra lor și, în 19 decembrie, el intră în *Varsovia*, unde fu primit cu entusiasm de către Poloni, cari nădăduiau desrobirea patriei lor. După mai multe lupte în care Rușii au fost bătuți dar s'au luptat cu mare bărbăție, Napoleon aștepta să se desprimăvăreze pentru ca să dea lupta decisivă. *Benigsen* luând ofensiva. În 2 februarie 1807, pe o zăpadă mare și pe o ninsoare cumplită, s'a dat sângeroasa bătălie de la *Eylau*, în care 30.000 de Ruși și 10.000 de Francesi au rămas pe câmpul de luptă. Dar pentru întâia oară în cariera militară a lui Napoleon, această luptă crâncenă nu a fost decisivă. Tzarul și regele Prusiei reînvoiră alianța lor și se legară a nu depune armele până ce nu vor isgoni pe Francesi dincolo de Rin. Europa întreagă fu chemată la arme. Dar Austria nu mai avea cu ce face războiu, Anglia nu mai voia să dea bani; iar Turcia declara războiu Rusiei și se obligă a închide Dardanelele pentru flota engleză. În timpul acesta, *Massena* aducea din Italia 36.000 de oameni și căderea *Dantzigului* măria armata franceză încă cu 40.000. În 14 iunie 1807 se dete o bătălie teribilă la **Friedland**. (Rușii au pierdut 25.000 de oameni și 80 de tunuri.) *Koenigsberg* a fost cuprins.

Tzarul ceru o întrevvedere lui Napoleon. Ea se făcu pe *Niemen*. *Alesandru* era furios în contra Englezilor și Napoleon decretase în contra Angliei *Blocul Continental*. Negoțierile între cei doi împărați se urmează la **Tilsitt**. Napoleon se învoi ca Rusia să se mărească în dauna Suediei și a Turciei luând *Finlanda* și **Principatele Române**, iar Rusia consimți la tot ce făcuse Napoleon în Apus. Prin un articol secret, Rusia se obligă a introduce *Blocul Continental*. În ceia ce privește pe Prusia, Napoleon a fost fără milă cu această putere. Regele se obligă a înapoia provinciile răpite de la Polonia, care vor forma *Marele Ducat de Varsovia*. *Electorul de Sacsonia*, care fu ridicat la rangul de regat, fu numit mare duce de *Varsovia*. Prusia cedă toate

acest scop, el adună la Bayonne o armată de 40.000, care trebuia să treacă prin Spania și să lupte alături cu un contingent spaniol. În același timp, el trimite o armată la Nord ca să facă presiune asupra cetăților hanseatice, ca să le oblige a închide Vesper și Elba, săli pe Danimarca a închide porturile sale, pedepsi pe Suedia luându-i Stralsund și stăruie pe lângă Alesandru ca să se declare în contra Angliei. Alesandru era dispus a lucra în contra acestei puteri, pe care o acusa de trădare. Ministeriul engles voi să prevină încheierea unei nouă legi a Neutrilor, care se forma, după cum și inchipuia, și hotărî bombardarea *Copenhagăi*. Cetatea pe jumătate redusă în ruine, fu nevoită a capitula. Englezii prădară arsenalul, luară 16 corăbii mari și o mulțime mai mici. Atunci Danimarca încheie alianță cu Franța; Austria intrerupse relațiunile diplomatice cu Anglia și Alesandru I se declară în contra acestei puteri. Fiind că Tzarul tot reclama să i se invoiască a anecea Principatele Române și sprijinia pe nenorocita Prusie, care tot era ocupată și prădată de către Francesi, Napoleon căută compensații. În 1808, el anecea statul pontifical; iar, în Spania, armatele franceze se tot întindeau în provincii, puneau mâna pe cetăți și ocupau mai toată țara; iar pentru ca Alesandru să tacă, Napoleon îl indemnă să cuprindă *Finlanda*. Ceia ce s'a și făcut.

În 1808, Napoleon avea 400.000 de soldați pe picior de reșboiu, ridică armate nouă, și mai putea avea contingente numeroase din țerile vasale. Văzîndu se atât de puternic și sigur de alianța Rusiei, el concepu planuri mari. Crezî că amândoi ar putea face împărțeala Turciei și chiar întreprinde o expedițiune asupra Indiei. Austriei se propuse să iea parte la această împărțeală. Pe când Alesandru era chemat la atâtea foleose, Napoleon se ocupa cu Spania, unde principele Ferdinand făcuse o revoluțiune în contra părintelui său, Carol IV. Împăratul veni la *Bayonne*. Aci veni regele și regina Spaniei cu ministrul Godoy, prietinel intim al reginei, și principele Ferdinand. Familia regală și a dat pe față înaintea Împăratului toate miseriile ei domestice și rezultatul a fost că atât regele cât și fiul său au abdicat în mâinile lui Napoleon. Iosif a fost numit rege al Spaniei (1808), iar Murat a fost trimis la Neapole. În cursul verei, s'au făcut pregătiri pentru mărețele planuri din Orient și nici nu i trecea prin minte lui Napoleon că în Spania ar întâmpina vre o rezistență. Dar

Bayonne
40,000bombardarea
CopenhagăiDanimarca,
Austria, PrusiaRusia, Suedia,
Finlanda, Prusia

1808

400,000

Bayonne

1808

Iosif al Spaniei
1808
Murat al Neapolei

poporul spaniol se ridică ca un singur om; Madridul și o mulțime de cetăți se revoltară, trupele regulate s'au amestecat cu bandele revoluționare și o luptă teribilă se începu. Napoleon desprețuia această mișcare. *) Dar când văzu că e lucru serios, el dădu ordin lui Dupont să se înainteze spre Sevilla și formă o nouă armată pe care o trimise în Spania. Pe când se întorcea de la Bayonne la Paris, Napoleon fu înștiințat pe drum despre un fapt ne mai auzit până atunci: la Baylen, Dupont fusese nevoit a capitula cu 18.000 de oameni înaintea bandelor spaniole de adunătură!

Această capitulare a avut efecte teribile. Spania și Portugalia se ridicară ca un singur om; armatele franceze au fost nevoite a se retrage dincoace de Ebru; Anglia trimise o armată în Portugalia, și o nouă armată francesă sub Junot a fost nevoită a capitula. În Franția încep a se îndoi despre soliditatea edificiului imperial, în Germania, și mai ales în Prusia, «unde simțimîntul național se deștepta și ajungea la esasperare sub povoaara ocupațiunii străine, unde societățile secrete începeau o propagandă aprinsă, a fost un freamăt general, o aspirațiune la revoltă.»**)

*) Sub cucerirea străină și înaintea unei revoluțiuni care resturna dinastia, amenința religiunea, lovia obiceiurile și violenta moravurile lor, acei Spanioli cari nu mai aveau nici o vază în Europa de cât doară pentru a servi filosofilor ca să dea un exemplu viu despre decadența națiunilor, se redeșteptară de o dată, cu o furie de fanatism și cu un avînt patriotic care a umit pe toți politicii Europei. Ei se revoltară contra invasiunii Francesilor, din aceleași motive care 'i făceau a se supune puterei regilor lor. Defectele care 'i slăbise așa de mult fac acuma puterea lor și se prefăcură în virtuți. Erau socotiți ca «serioși, severi, stranii, neospitalieri»; acest dispreț pentru străini degenară în o ură selbatică. Sărăcia 'i făcea nesimțitori la suferințele resboului; fanatismul religios i esaltă contra persecuțiunii. Tot ceia ce 'i făcea, în viacul XVIII, nepătrunși pentru civilizația modernă, tot ceia ce 'i menținea în letargia lor și li închidea, așa zicând, căile Europei, 'i făcu neînvinși în munții lor, când această mândrie care 'i isola de lume a fost înșulată, când aceste prejudeții au fost atacate, când independența lor națională, singurul bine de care erau legați, fu amenințată. (Sorel, *L'Europe et la Révolution*, I, 379).

**) Perioada de la 1800 până la 1813 este o epocă de transformări adinci pentru Germania. Vechiul Imperiu se surpă, formele politice învechite dispar; popoarele se grupează într'un număr relativ restrîns de regate și de ducate, pe pămîntul curățit de mărăcinii cari 'l incurcau, circulă un aer nou și curențe mari de pasiuni și de speranțe mână spiritele; orizontul se mă-

Dar în Austria, mișcarea a fost mai mare de cât ori unde. Bayonne arată Impăratului austriac că lui Napoleon nu 'i era intru nimic a detrona dinastia. El incepu a face pregătiri serioase. Napoleon a fost nevoit a se ținea în defensivă și toate mărețele lui planuri erau nimicite prin capitularea de la Baylen. Anglia, încă o dată era singură. Dar pata de la Baylen trebuia ștearsă. El trimise în Spania o parte din Marea Armată, apoi ca să 'și atragă pe Alesandru, el subscrise cu Prusia o convențiune pentru liberarea teritoriului ei: cifra contribuțiunei de războiu a fost fixată definitiv la 110 de milioane; cetățile Stettin, Kustrin și Glogau vor fi ocupate până la plata acestei indemnizări; armata prusiană nu va putea trece peste 42.000 de oameni.

În 27 septembrie până la jumătatea lui octombrie a fost întrevăderea celor doi împărați la Erfurt. Napoleon a căutat să fermece pe Tzar prin lucsul său, prin măreția petrecerilor și prin toate seducțiunile geniului său. Nu s'au putut înțelege asupra împărțirii Turciei, și mai ales asupra Constantinopolului. Într'adevăr, se subscrise o convențiune secretă în care se cuprindea că: «Majestatea sa Impăratul Napoleon consimte ca Impăratul Rusiei să stăpânească în deplină suveranitate *Valachia și Moldavia* luând Dunărea drept hotar, și recunoaște de pe acum că aceste țeri sînt unite cu Imperiul rusesc.» Cei doi împărați se legau în contra Austriei; dar la Erfurt, Napoleon nu dobîndi lucrul la care ținea mai mult: liniștea în Germania. *)

rește, euețările se înalță și pe drumul armatelor franceze se împrăștiară ideile de libertate și de egalitate. Schimbările indeplinite atunci aduc o ast-feliu de îmbunătățire materială și morală că supușii ca și suveranii uită cât-va timp dominațiunea străină. Puțin câte puțin cu toate aceste violențele și escesele lui Napoleon i instrăinează simpatiile; opoziția, născută mai întâi în clasele de sus, ajunge repede mai generală și mai aprinsă, și, în ora pericolelor supreme, el nu mai găsește în jurul lui de cât numai ură sau indiferență. Dar opera lui nu cade odată cu puterea lui: mai multe state întocmite de cătră el subsistă în forma generală ce li a dat'o el, popoarele ies din mînilor lui cu o conștiință mai limpede de nevoile lor și de drepturile lor, și în noua Germania pe care el a ajutat'o să nască, Europa nu mai găsește pe Sfîntul-Imperiu Roman Germanic. (Lavisse et Rambaud, *Histoire Générale*, IX, 409.)

*) Înaintea stăpînului Europei, urmașul lui Carol cel Mare în Germania, se îngrămădiră toate capetele încoronate din Germania; nu numai principii Confederațiunei de Rin, ci Impăratul și împărăteasa Austriei, veniți pentru a-și îmbrățișa fiica și a veghia la interesele lor, și regele Prusiei. Atunci pentru cea de pe urmă dată Napoleon apăru înaintea universului în strălu-

Russies de la
Baylen
trebuie ștearsă

Erfurt
1808

Stettin, Kustrin și Glogau pe Oder pe a Prusiei

Fiind că populațiunea spaniolă se ridicase în masă în contra apăsătorilor și Austria se mișca, Napoleon se hotărî a se duce singur în Spania. La începutul lui novembre, el era în peninsula. Bandele spaniole au fost bătute pretutindinea și Iosif reîntră în Madrid, însă Împăratul nu se înjosi a intra. Armata engleză era în mare primejdie de a fi făcută întreagă prizonieră; când, peste așteptarea tuturor, Napoleon se întoarse la Paris. El aflase că la Paris se urzește ceva în contra sa. În adevăr, *Talleyrand*, *Fouché* și alții, se îngrijiseră a lua oare-cari măsuri în cas când ar muri Napoleon, ba chiar nu erau departe de ideea de a-l și detrona. Noul guvern era întocmit și lui Murat nu-i părea rău ca să ajungă el la tron. Napoleon simțise ceva, dar nu cunoștea în amănunte planurile lui *Talleyrand* care de mult era trădător.

Fiind că Austria se pregătea de război, Napoleon începu a trimite trupe în Germania. Întrebarea gravă era: ce va face Alexandru? Napoleon stăruise ca el să se declare în contra Austriei și încheiese chiar o alianță. Dar acesta nu voia să se strice cu această putere. El făcea promisiuni solemne, dar era hotărît a nu le îndeplini și trimise trupe la hotarele Galiției, dar cu ordin de a se feri de ori și ce conflict. Aceasta a fost o mare nenorocire. Napoleon era puternic și putea zdrobi pe Austria, dar atunci trebuia să urmeze un război cu Rusia. Alianța franco-rusă era ruptă. *)

cirea mărireii sale, stăpân peste 130 de departamente franceze, având ca vasali șapte regate și treizeci de prinți și suverani, în capul unor armate, care, fără întrerumpere curgeau de la Rin spre fruntariile rusești, în mijlocul Europei înărmurite și a admirațiunii entusiaste și îngrozite a Germaniei. (*Lavissee et Rambaud, Histoire Générale. IX, 777.*)

*) În 1809, Europa prezenta următorul tablou. 310.000 Austriaci se precipitau asupra Confederațiunii de Rin și regatul Italiei, înflăcărați de pasiuni cu totul nouă; până atunci Austria fusese numai un guvern, care comanda peste o adunătură de rase; ea căuta acum a lega aceste popoare între ele prin un patriotism comun și «a se face o națiune.» Napoleon nu 'i putea opune de cât o armată formată cu grăbire, compusă din elemente de valoare neegală, numărând mulți recruți la un loc cu soldații vechi, inferioară în calitate, necomparabilă armatei de la Austerlitz, Eylau și Friedland. În urma sa, Franța sătulă de război, neliniștită și prea muncită, era în prada unui rău care creștea. În Germania, unde era să susțină lovitura, solul tremura sub piciorul său; la Sad, Tyrolul se ridică în contra dominațiunii bavareze și reclama pe vechii săi stăpâni; la Nord, curtea Prusiei, împărțită între ură și

§. 6. Coalițiunea V.

După pacea de la Presburg, Napoleon transformase charta Europei, fără să țină nici o socoteală de Austria. Această putere era datoare să protesteze, ori să inceteze de a mai trăi. Spania arătase ce poate face un popor care se ridică ca să-și apere libertatea. Germania părea că se deșteaptă și societatea *Tugenbund* avea multe ramificațiuni pîntre studenți și militari; Prusia intriga în secret la Petersburg; principii germani isgoniți din țările lor se îngrămădiau la Viena și cereau ajutor; *Stadion* și Arhiducele Carol reorganiseră armata, iar Împăratului i era frică să nu pățască ca Bourbonii din Spania. El făcu apel la «poporul german»; Anglia oferi 100 de milioane și în Franția erau multe nemulțemiri. Napoleon era furios pe Austria, pentru că tulbura pacea, și ar fi dorit ca Rusia să o țină în respect; dar Alesandru nu voia ca Napoleon să ajungă și mai puternic, căci atunci el ar fi rămas în rangul al doilea; și apoi el credea că Austria este necesară între cele două imperii. El a fost nevoit să intre în luptă, dar trupele rusești nu au luat nici o parte importantă în războiu.

Napoleon lăsă în Spania Marea Armată luându-i numai garda imperială și cavaleria. El avea în Germania 100.0000 de oameni

rică, conspira ori se prosterna: o parte din armata prusiană incepea spontaneu luptele și sporia bandele lui Schill, Dornberg, Brunswick-Oeils. În Italia, unde aneasarea Toscanei, Romei, erau fapte indeplinite (30 maiu 1808 și 17 maiu 1809), nemulțemirea creștea; răpirea brutală a Papei, care se va indeplini în 9 iulie 1809 fără ordinile formale ale Împăratului, avea să despezeze conștiințele catolice. În Spania, armatele insurecțiunii se reformau: *guerrillas* atacau pretutindinea coloanelor noastre și le esterminau în detail: rezistența Saragossei, eroică și atroce, arătase ce însemnă acest războiu. Turcia se depărta de noi: observând că a fost sacrificată la Tilsitt și la Erfurt, agitată de convulsiuni periodice, ea se apropie de Engleji și semna cu ei tratatul de la Dardanele (februarie 1809) care punea capăt neînțelegerilor dintre cele două state și deschidea Constantinopole influenței englese. O năvălire a Bosniacilor amenința posesiunile noastre din Styria. Stipendiând pretutindinea pe dușmanii noștrii, Anglia anunța o mare expedițiune asupra țărmurilor noastre și ținția Anvers. Cu alte cuvinte, o nouă Coalițiune, a cincina, se legase între Anglia, Spania, Austria; mai era apoi coaliția ascunsă între aceste puteri și Prusia, popoarele din Germania și toate aristocrațiile europene. Nici o dată asalt mai furios nu amenințase puterea imperială. (Lavissee et Rambaud, *Histoire Générale*, IX, 152)

1806

Spania și
marea German

Eugen - vintoli

Stadion

Austria
Sara~~scrișor~~

și 80.000 in Saxonia, Galiția și Italia. Confederațiunea de Rin îi dădu un contingent insemnat (36.000). Austria puse in mișcare 310.000 de oameni in trei armate: cea din Germania comandată de Archiducele Carol (175.000), cea din Italia sub Ioan (95.000) și cea din Galiția (40.000). Luptele încep fără declarațiune de războiu (10 aprilie 1809).

Napoleon era in fruntea a 120.000 de oameni. La Abensberg armata austriacă a fost tăiată in două; aripa stîngă fu zdrobită și cea dreaptă respinsă de cătră Davout in bătălia de la Eckmühl; Ratisbona a fost luată după o luptă crâncenă; dar Archiducele Carol scăpă in Bohemia. In cinci zile, Napoleon a făcut 40.000 de prizonieri cu 100 de tunuri, 40 de stiajuri și 3000 de cară (19—23 aprilie.) Drumul cătră Viena era deschis. Bătăliile se câștigaseră mai ales de cătră Germani, cari luptaseră cu mare eroism; iar recruții se bătuseră ca și veteranii. In acest timp Tyrolul se resculase sub Andreas Hofer și in Germania s'au făcut oare care mișcări, dar fără mare influință asupra poporului, căci mare era groaza Francesilor invingători. Poporul german aștepta o victorie a Austriacilor și sosirea unei armate englese; dar Englezii nu au venit și Austriacii au fost goniți din Bavaria. Infrângerea lor inăduși ori ce incercare de revoltă.

Războiul continuă, pentru că Archiducele Carol scăpase in Bohemia și el era un adversar vrednic de Napoleon. O armată austriacă care se încercase a opri pe Francesii ce se inaintau pe malul drept al Dunărei fu bătută și nevoită ași căuta scăpare de ceia altă parte a fluviului. Viena fu cuprinsă.

Archiducele se întări pe malul stîng al Dunărei, in dreptul Vienei. Francesii cuprind insula Lobau și, la 21 maiu, 30.000 de oameni trec Dunărea și ocupă Aspern și Essling; dar Dunărea veni mare și rupse podurile. Mica armată francesă sustinu o luptă bărbătească in contra atacurilor intregii armate austriace de trei ori mai numeroasă. Peste noapte, mai trec 30.000 și a doua zi se dă o luptă și mai furioasă. Lannes a căzut pe câmpul de luptă; Massena s'a luptat ca un turbat; Essling a fost luat și pierdut de treisprezece ori in cursul zilei. Archiducele Carol era să fie nevoit a se retrage, când Francesii au fost opriți pe loc: se surpase podul cel mare și era peste puțință a se mai restabili comunicațiunile. Napoleon se întări puternic in insula Lobau și primi ajutoare nouă.

Peste o lună, el avea 150,000 de soldați și 450 de tunuri. El trecu Dunărea și în 5 și 6 iulie se dădu marea bătălie de la **Wagram**, pe șesul nemărginit care se întinde la nord de Viena. Austriacii aveau o armată tot atât de numeroasă și locuitorii capitaliei priviau la luptă. Bătălia de seară a fost fără nici un rezultat, dar a doua zi Austriacii au fost zdrobiți. Wagram a fost una din cele mai sângeroase bătălii din toate războaielor lui Napoleon; de fie care parte au căzut câte 25.000 de oameni. Dar nu mai erau Francesii de la Austerlitz! Davout a fost numit principe de Eckmühl, Massena de Essling și Berthier de Wagram.

Austria a fost nevoită să ceară pace, care s'a încheiat la *Schoenbrunn*, (14 octombrie 1809) Austria pierdu o parte din Carintia, toată Carniola, Goeritz, Triest, Ragusa, Fiume, Croația, care împreună cu Dalmația au să tormeze guvernământul de Illyria, anexasat la Imperiul frances; Galiția apusană a fost cedată Marelui duce de Varsovia; Saltzburgul a fost înapoiat Bavariei. Austria recunoștea toate transformările făcute de cătră Napoleon. Ea pierdea trei milioane și jumătate de locuitori; era datoare a plăti 85 milioane despăgubire de războiu și nu avea voie a ține o armată mai mare de 150.000! Zidurile Vienei și a câtor-va cetăți trebuia să fie dărîmate. Rusia primia o parte din Galiția cu 400.000 de supuși.

Imperiul frances se întindea de la Balcani până la Dantzig. Napoleon era aproape de dominațiunea universală. *)

(* În 1809, totul este imprimat adine în spiritul lui Napoleon; el percepe în bloc și în detalii deosebitele națiuni pe care le guvernează de a dreptul sau prin altul, adică șesezeci de milioane de oameni, deosebitele țeri pe care le a cucerit sau parcurs, adică șeptezeci de mii de leghe pătrate; el știe tot d'una «pozițiunea sa» pe marea și pe uscat, numărul, mărimea și calitatea vaselor sale pe marea și în fie-care port, gradul de înaintare prezent și viitor al bastimentelor în construcțiune, compunerea și forța echipagiilor sale, compunerea, organizarea, personalul, materialul, reședința, recrutarea trecută și viitoare a fie-cărui corp de armată și a fie-cărui regiment. De asemenea în finanțe, în diplomație, în toate ramurile administrațiunei laice sau eclesiastice, în ordinea fizică și în ordinea morală. Zicea el singur că: «deosebitele obiecte și diversele afaceri erau așezate în capul său ca într'un dulap. Când vreau să intrerump vre-o afacere închid saltarul ei și deschid pe al alteia. Ele nu se amestecă unele cu altele și nu mă supără de loc. Vreau să dorm? închid toate saltarele și adorm.» (Taine, *Le Régime Moderne*, I, 25).

Wagram
Iulie 1809

25,000 + 25,000

Schoenbrunn
1809

Carintia, Carniola, Goeritz, Triest, Ragusa, Fiume, Croația

Balkanii

69,000,000

Saltare

Saltare închis

§. 7. Despărțenia. Lupta cu Papa.

După pacea de la Viena, Napoleon era în culmea puterii sale. Nu avea însă un moștenitor și frații săi erau incapabili. El nu mai putea nădăjdi un copil de la Iosefina, femeie cu moravuri ușoare, dar foarte populară. Împăratul voi să se despărță de ea și să intre în legături de căsătorie cu vre una din vechiele dinastii ale Europei. În zadar Cambacères voi să 'l facă a înțelege că o asemenea căsătorie ar putea aminti prea mult vechiul Regim. Napoleon puse pe Eugeniu de Beauharnais, fiul Iosefinei și vice-rege al Italiei, ca să stăruie pe lângă mama sa ca ea să consimtă la despărțenie. Nu mai era vorbă nici de consimțiment, nici de opoziție, când Napoleon voia ceva. Iosefina s'a supus. Napoleon nu a voit să țină seamă nici de legile fundamentale ale Imperiului care opriau despărțenia în familia imperială, nici de cerințele Codicelui civil, nici de legile cununiei: un senatus-consult decretă căsătoria desfăcută (16 decembrie 1809), iar autoritățile eclesiastice au hotărât că această căsătorie fusese nulă din punctul de vedere religios.

În ianuarie viitor, el adună pe marii demnitari ai coroanei și li propuse să aleagă pe viitoarea împărăteasă. El ar fi dorit să ia în căsătorie pe o soră a Tzarului Alesandru și la Erfurt fusese vorba de această. Dar acesta nu se grăbise a primi propunerea, și Napoleon care nu era deprins a vedea că nu i se îndeplinesc grabnic dorințele, părăsi îndată această idee. Acum el voia să ia pe o fiică a Împăratului Austriei. Champagny (ministrul de externe) și Talleyrand au fost de această părere. Talleyrand lucra de mult pentru răcirea alianței cu Rusia și slăbirea tronului imperial, pentru că credea că alianța rusească putea fi fatală Franței, de oare ce, sigur de prietinia lui Alesandru, Napoleon nu mai punea nici o mărginire ambițiunei sale. Cum s'a luat hotărîrea, s'a scris repede la Viena ca să se ceară mâna Archiducesei *Maria Luisa*, în vîrstă de 20 de ani, și Francisc I se și grăbi a primi propunerea. Tinăra principesă fu adusă în Franța și la 2 aprilie s'a celebrat căsătoria civilă și religioasă.

Peste un an, Maria Luisa născu un fiu care a luat titlul de «*Rege al Romei.*» Napoleon se afla în culmea bucuriei; el credea că dinastia sa este asigurată pentru de-apururea. Și cu toate acestea, pentru ori-ce om prevăzător era ușor de observat oare-

care simptome de slăbiciune a Imperiului. Franția se săturase de mult de gloria militară, care cerea să i se jertfească pe fiecare an sute de mii din cei mai viguroși fi ai săi, despotismul imperial ajunsese nesuferit, și popoarele apăsate așteptau numai o ocasiune pentru a se ridica.

De prin 1806, începuse conflictul dintre Napoleon și Papa Pius VII, de când Împăratul numește episcopi în Italia în contra Concordatului; dar lucrurile s'au înăspriț foarte mai ales din cauza Blocului Continental. Papa pretindea ca, reprezentant pe pământ al Dumnezeului păcii, el nu vrea să aibă război cu nimene și că prin urmare neutralitatea i se impunea. Putea să fie adevărat; dar nu era mai puțin adevărat că această neutralitate era cu totul favorabilă Angliei și cășuna mari daune Franției, de oare-ce porturile papale erau pline de mărfuri englezești, care prin contrabandă se imprăștiau în tot Continentul. În 1808, Napoleon dădu ordin să se ocupe Roma; apoi prin un decret datat din Viena (17 maiu 1809) el aneacă statul pontifical. Roma ajunse «cetate liberă și imperială»; iar Papa păstră palatul și proprietățile sale cu un venit de două milioane. Aceasta însemna, după cum zicea Napoleon «a revoca donațiunea pe care predecesorul său Carol cel Mare o făcuse papalității.» Scopul lui era să facă pe Papa a-și strămuta reședința la Paris; atunci «Parisul ar fi ajuns capitala lumii creștine, și eu ași fi dirigit lumea religioasă ca și pe cea politică,» zicea el. Dar *Papa escomunică pe Napoleon*. Acesta luă măsuri ca bula de escomunicare să nu se publice; dar ea a fost cunoscută și a pricinuit mare agitare în sufletele credincioșilor. În noaptea de 5 iulie, Papa a fost luat din palatul său și dus la *Savona*. Aici el refuză de a intra în ori-ce tratative cu «usurpatorul bunurilor Bisericeii.»

Popularitatea Papei și marea lui influință asupra catolicilor neliniștia pe Napoleon. El ordonă ca să fie priveghiat foarte de aproape; au mers până acolo că i s'au luat cărțile, hârtia, condeie, ca să nu aibă cu ce scrie și a fost oprit într'un chip absolut de a comunica cu vre o Biserică sau cu vre un șupus al Împăratului. Dar Biserica nu putea rămânea fără o direcțiune, mai ales că erau de numit o mulțime de episcopi. Napoleon convocă la Paris un *Conciliu* pentru ca acesta să ia în mână direcțiunea alacerilor eclesiastice; dar marea majoritate a episcopilor adunați au declarat că numai Papa are dreptul și pute-

Lipsa a Papa

Papa neutral

*Roma ocupată
1809*

*Papa a mers
la Paris*

*nu era în
interes*

rea de a cârmui Biserica creștină. Conciliul a fost dizolvat. În acest timp, Napoleon dăduse ordin ca să aducă pe Papa la *Fontainebleau* pentru ca să-l aibă mai sub mână, crezând că-l va putea mai ușor amăgi sau intimida. În zadar. Ast-fel un bătrân slab și așa de bolnav că pe drum se împărțășise crezându-se aproape de moarte, dar tare prin autoritatea lui morală, îndrăznia a se opune și a ținea în loc pe omul înaintea căruia tremura lumea întreagă și pe care numai elementele au să-l poată răpune.

IV. ALESANDRU I.

§. 1. Campania din Rusia.

Napoleon se așteptase ca Rusia să împiedice pe Austria de a face război, și Alesandru, din contra, încuraja în ascuns pe Austria, și când a fost nevoit a intra în război, armatele rusești mai că nu s'au luptat. Mai pe urmă au venit alte împrejurări care au răcit alianța dintre cei doi împărați. Mai întâi, Alesandru era supărat că Napoleon a luat în căsătorie pe Maria Luisa. Aici tot el era vinovat; căci a stat prea mult pe gânduri, pe când ambasadorul Austriei de la Paris se și grăbise a oferi mâna Archiducesei. După căsătorie, Napoleon a și scris aliatului său, că această căsătorie nu însemna nimic din punctul de vedere politic, și că nu va slăbi întru nimic prietenia dintre ei; adevărat că alianța nu era ruptă; dar lipsia încrederea și cordialitatea de până atunci. Din aceasta a urmat și o schimbare în politică: de acum înainte, ambasadorul austriac a fost cel mai sârbătorit la Curtea din Paris, și Napoleon începu a crede că o Austrie solid întemeiată la Dunărea de jos este necesară; el era gata a sprijini pe Austria în contra ambiției nesățioase a Rusiei în Răsărit.

Napoleon se plângea că Rusia nu aplica cu rigoare Blocul Continental și deschidea porturile sale pentru vasele Neutrilor, care erau în realitate tot engleze. Dar aplicarea cu rigoare a Blocului însemna pentru Rusia sărăcia cu desăvârșire, de oarece numai Anglia cumpăra produsele solului ei. Alesandru decretă un tarif vamal care lovia în mărfurile franceze, singurul

mijloc de a mai împiedica ieșirea banilor din țară, și ordonă a se arde toate mărfurile introduse pe ascuns. Această măsură irită adinc pe Napoleon.

Creșterea nemăsurată a Imperiului frances a fost, de asemenea, un motiv de neînțelegere între cei doi monarhi. De când era aliată cu Napoleon, Rusia dobândise în adevăr Finlanda; dar nu câștigase nimic în războaiele cu Persia și cu Turcia, și prea puțin în acel cu Austria; de aceea urmau mari nemulțemiri când se făcea comparațiune cu ceia ce dobândise Napoleon, de la Tilsitt în coace. Imperiul frances împreună cu statele vasale număra 71 de milioane de locuitori și ajunsese vecin cu Rusia. Afară de acestea, tot pentru Blocul Continental, Napoleon anecșase Olanda, ducatul de Oldenburg și câteva principate germanice, o parte din Hanovru și din regatul de Vestfalia, și cetățile hanseatice, prin simple senatus-consulturi. Prin anecșarea cetății Lübeck, Franția ajunge atot puternică în marea Baltică și ducele de Oldenburg era cumnat al Tzarului. În zadar acesta ceru o indemnizare.

Creșterea Marelui-duc de Varșovia neliniștia pe Rusia; pentru că Polonii erau plini de devotament către Napoleon, așteptând de la el restaurarea Poloniei. Alesandru stăruie de mai multe ori pe lângă Napoleon ca să se lege că nu va reînființa nici o dată regatul polon și căuta a face pe Poloni să creadă că numai el li va da patria pierdută, luând și Galiția pentru care da Austriei în schimb *Moldova și Muntenia* (1811); dar marea majoritate a Polonilor au rămas credincioși lui Napoleon.

În 12 aprilie 1812, Alesandru trimise la Paris un *ultimatum* prin care cerea: deșertarea Pomeraniei și a statelor prusiene de oștirile franceze, reducerea garnisoanei din Dantzig și dreptul pentru Rusia de a face comerț cu statele neutre. Era așa de sigur că aceste condițiuni nu vor fi primite, că peste zece zile a și plecat ca să se pună în fruntea armatelor.

Napoleon făcu un tractat de alianță cu Prusia, care îi dădu un contingent de 20.000 de oameni comandați de *ducele de York* și cu Austria, care îi dădu 30.000 sub *Schwartzenberg*, ambasadorul ei la Paris; apoi se adresă la mareșalul frances Bernadotte, care fusese adoptat de către regele Suediei ca moștenitor al tronului. Acesta era hotărît a face politică numai spre folosul poporului care'l chiamase. El ceru Norvegia și Napoleon refusă. Atunci

Bernadotte se uni cu Rusia; Anglia făgădui bani și oști; Turcia incheia un tratat prin care ceda **Basarabia**, tocmai în momentul când Tzarul era gata să primească ori ce condițiuni, numai ca să-și poată trage din Principate armatele ce avea acolo. Dar Turcia fusese trădată de cătră Napoleon la Tilsitt și fusese lăsată să poarte singură războiul cu Rușii. Divanul turcesc nu mai credea în Napoleon și dragomanul Porții, *Dimitrie Moruzi*, era vîndut Rușilor.

În 9 maiu, Napoleon plecă din Paris împreună cu Impărăteasa și în 17 ajunse la *Dresda*, unde ținu o curte strălucită. Peste două săptămâni el era la Posen. La 1 iunie, el avea în Germania și Polonia 678.000 de oameni, între cari mai puțin de jumătate erau Francesi. *) La finele lui iunie, 400.000 de oameni cu 1.000 de tunuri trecură *Niemenul*. La *Wilna*, capitala Lituaniei, el a fost primit cu entuziasm de cătră Poloni; dar de pe acum începu a se constata lipsa unei administrațiuni militare; soldații se imprăstie pentru a-și găsi hrana, și mulți dintre străini încep a deserta. Alesandru avea 267.000 de soldați, dintre cari o parte erau la Nord sub Wittgenstein, vre-o 50.000 veniau despre sud cu *Ciciagof* și centrul, mai bine de 100.000, forma armata principală, comandată de cătră *Barclay de Tolly*, care trebuia să se opună lui Napoleon.

Francesii apucară drumul care ducea prin Kovno, Wilna și Vitepsk la Moscova. Unele corpuri de armată înaintau foarte greu prin o țară plină de păduri și de mlaștine. Tzarul se întorsese la Petersburg lăsând generalilor săi libertate deplină de acțiune. Armatele rusești se retrăgeau neconținut, pustiind totul

*) Efectivul total de care dispunea Napoleon la 1 iunie 1812, în Germania și în Polonia, era de 678.000 (scoatîndu-se și corpul austriac) dintre cari 355.913 Francesi (printre cari trebuie să punem pe aneasați, Belgi, Olandesi, Renani, Germani, Genovesi, Piemontesi, Toscani, Romani) și 322.000 de aliați. Prin urmare, în realitate, erau mai mult de cît jumătate elemente străine Franței din 1789. Printre națiunile slavone pe care Napoleon găsise mijlocul de a le înarma în contra marelui imperiu slavon de la Răsărit, erau Poloni, Croați, Dalmați, Illyrieni. Rușii au numit Marea Armată din 1812 cu numele de «armata celor douăzeci de națiuni». Acest total de 678.000 de oameni se descompunea în 480.000 pedestri, 100.000 călăreți, 30.000 artileriști, restul la echipaje pentru poduri și la imensitatea de cară. Afară de aceștia, Napoleon mai avea încă 150.000 de soldați în Franța, 50.000 în Italia, 300.000 în Spania, în total 1.188.000 de oameni! (Lavisse et Rambaud, *Histoire Générale*, IX, 780).

in calea lor. Marea Armată scădea văzînd cu ochii. In fine, Ruşii au putut fi ajunşi la *Smolensk*, unde in 17 şi 18 august, se dădu o luptă teribilă; dar ei au fugit iarăşi după ce au pierdut 12.000 de oameni. A doua bătălie şi mai teribilă a fost iarăşi fără nici un rezultat. Francesii ajunseră pe Dvina şi Nipru; luptele ce se dădeau in deosebite părţi erau toate in favoarea lor; dar erau nişte ploii teribile şi armata suferia foarte mult. *) Nici Ruşii nu erau mulţemiţi de tactica lui Barclay, care tot fugia. Tzarul numi in locul lui pe *Kutusof*. Acesta continuă a se retrage pentru a se uni cu ajutoarele ce sosiau. Se ordonase ridicarea in masă şi se aşteptau 612.000 de «bărboşi». El 'şi alese loc de bătălie la **Borodino**, ca să apere Moscova. «Toată ziua de 7 septembrie Ruşii se inchină, se spovăduiesc şi împărtăşesc, se prosternă inaintea icoanelor făcătoare de minuni aduse de la Moscova, trişti, aduşi la desperare, hotărîţi a muri.» Bătălia se incepu a doua zi la 5^{1/2} dimineţa şi ţinu toată ziua. Au căzut 30.000 de Francesi; iar Ruşii au avut 60.000 de morţi şi răniţi şi 12.000 dispăruţi. Armata ruscă nu mai putea apăra «Cetea sfintă.» Ea apucă spre Riazan, ca să apere bogatele provincii de la sud.

In 15 septembrie Napoleon a intrat in **Moscova**, de unde fugiseră mai toţi locuitorii mai de samă. Guvernatorul *Rostopşin* deschisese toate temniţile şi dase ordin a se da foc cetăţii, indată după intrarea Francesilor. El luase cu sine toate pompele. Napoleon se aşeză in Kremlin şi propuse Tzarului pace. A doua zi s'a inceput incendiul Moscovei care a ţinut cinci zile şi s'a stins de o ploaie mare, tocmai când mai nu mai avea ce arde. Moscova a fost prelăcută in cenuşă, afară de Kremlin care a fost apărat de garda imperială, şi de bisericici care erau de piatră. După ce s'a stins focul, armatele au reintrat in cetate şi s'au

*) De la Niemen până la Dvina, armata pierduse 150.000, cei mai mulţi din contingentele străine. Cavaleria lui Murat era redusă din 22.000 la 14.000; corpul lui Ney de la 36.000 la 22.000; Bavaresii lui Eugeniu, in cari dase o epidemie, de la 27.000 la 13.000; divisia italiană Pino, de la 41.000 la 5.000; chiar juna gardă imperială, numai in una din divisiile sale, perdea 4.000 din 7.000; singura vechia gardă resistă. Trebuia numai de cât o mare victorie: ea ar fi ridicat curagiul, ar fi deşteptat onoarea militară, ar fi adus inapoi pe cei remaşi in urmă, şi poate şi pe desertori. (Lavisso et Rambaud, *Histoire Générale*, IX, 784).

adăpostit mai ales prin biserici, unde Germanii au făcut grozăvii. S'au găsit atâtea provisiuni, că armata ar fi putut trăi șese luni; dar mai toți caii au pierit din lipsă de nutreț. Alesandru nu respunde la propunerile de pace ce 'i se făcură; pentru că pentru cei din jurul său și mai ales pentru esilații din toate țerile, conflictul acum nu mai era rusesc ci european; acum era vorba «a libera» Europa.

Napoleon organizează armata, scrie Impăratului Austriei și regelui Prusiei să întregească contingentele lor, și aliaților ca să trimită ajutoare și ordonă în Franția și în Italia ca să se ridice recruții pe 1813.

Napoleon a stat în Moscova până la 19 octombrie; prea mult, pentru că armatele rusești primiseră ajutoare și se formaseră bande numeroase, mai ales de Cazaci, care au făcut mare rău armatei în retragere. El hotărî a se întoarce prin *Kaluga*, drumul prin provinciile de miază-zi, unde erau mijloace de ajuns. Kutusof se încercă a 'l opri la *Malo Iaroslavitz*; fu bătut, dar drumul către *Kaluga* a fost închis. Atunci armata apucă tot pe drumul pe unde venise, unde totul era pustiat. Kutusof dădu ordin Cazacilor să o atace neconținut, lui Miloradovici ca să o tot hărțuiască, iar el se păstra pentru o ocaziune favorabilă. La 9 noiembrie începu a ninge; gerul nu era mare, dar Marea Armată numără numai 40.000 de luptători; cei alți alcătuiau o strînsură miserabilă. În timpul acesta, Ciciagof ajunge cu o armată de 60.000 din Moldova; el lasă o parte ca să observe pe Austriaci și cu cea mai mare parte merge să se împreune cu Kutusof. Tot ast-feliu făcu și Wittgenstein, care veni despre Nord cu 45.000.

Atunci se aude de conspirațiunea lui *Malet*. Acest general scăpase din casa de sănătate unde era reținut, dase drumul la doi generali arestați, și arătând un senatus-consult fals, în care se zicea că Impăratul a pierit în Rușia și că s'a proclamat Republica, el atrăsese în partea sa o cohortă din garda națională, arestase pe ministrul de interne și pe prefectul de poliție și impușcase pe comandantul de piață. A fost recunoscut de către un ofițer de stat major și arestat. El a fost condamnat la moarte și executat cu doi-spre-zece complici ai săi. Așa dar «toate instituțiunile Imperiului, toate gloriile imperiale, atîrnau numai de viața unui om, foarte nesigură în câmpiile Rusiei.»

În 12 noiembrie armata a ajuns la Smolensk, unde credeau

că vor găsi magazinele pline, cum se dase ordine; dar totul fusese mâncat și prădat; multe provisiuni nu se putuse aduce fiind că înghețase râurile. Era 26° de frig și mulți muriau de ger. După luptele de la *Krasnoe*, care au ținut trei zile, Marea Armată număra numai 24.000 de luptători, și cu o turmă tot atât de mare de oameni căzuți. «De când plecaseră din Moscova, 50.000 de oameni, 400 de tunuri, 5.000 de cară, șese echipagii pentru poduri, căzuseră în mâinile dușmanilor.» La *Orșa* armata găsi provisiuni dar se odihni numai două zile; fiind că cele două armate rusești, de la Sud și Nord, se îndreptau în marșuri forțate spre **Berezina**. Când ajung Francesii, găsesc armatele rusești pe cele două maluri ale râului, și sînt de trei ori mai numeroase. După o luptă teribilă de două zile, Francesii trec Berezina, dar cei cari erau nearmați în urmă au rămas în mâinile Rușilor.

La *Smorgoni*, Napoleon părăsi armata și plecă la Paris. Trebuia să fie în capitală înainte de a cunoaște Franția grozăvia de sastrului. «Numai el putea ridica armate nouă în Franția și Italia, impune sacrificii nouă popoarelor și vasalilor săi, creia armata și artileria, care, în 1813, a reapărut victorioasă în Germania resculată aproape întreagă.»

Marea Armată număra numai 12.000 de luptători la care se mai adăugă însă o grămadă nearmată escortată de Bavaresi. Frigul era de 36°, dar în Lituania erau trupe ce nu fuseseră în luptă; cu acestea, armata se ridică la 85.000 contra a 100.000 de Ruși. Se grăbesc a părăsi Wilna pe acel ger cumplit, lăsând pe cei slabi și bolnavi. Toți au fost măcelăriți de cătră locuitori. Când au intrat Rușii au găsit 40.000 de morți! Când au ajuns la Kovno s'au împrăștiat toți în toate părțile. Când vechia gardă imperială a ajuns la Koenigsberg, ea era redusă la 1.500 de oameni, din cari numai 500 erau în stare de a putea purta armele; din garda nouă nu rămăsese nimic!

Din Marea Armată intrată în Rusia, numai 18.000 au trecut înapoi *Niemen*, în decembrie 1812. 250.000 pieriseră; 130.000 erau prizonieri; 50.000 dezertaseră de la început. A scăpat teafără armata care operase la Sud; aici erau Austriacii, dar *Schwarzenberg* trădase. *)

*) Pentru Napoleon desastrul era nereparabil. Nu numai puterea lui militară era lovită, dar și întregul său sistem politic european. Cu distrugerea

§. 2. Campania din 1813.

Cum s'a întors la Paris, Napoleon luă măsuri pentru a forma o armată nouă. El strînse 140.000 de recruți din anul viitor, mobilisă o sută de batalioane din garda națională; adună 100.000 din contingentele anilor trecuți; chiemă câte-va regimente din Spania, ridică întreg contingentul anului 1814. Recruții au și fost porniți spre Germania, învățând pe drum meseria lor. Cea mai mare parte erau mai tineri de douăzeci de ani, dar s'au arătat soldați admirabili. Nu a putut însă a-și forma o cavalerie. Impăratul înbătrânise repede; era bolnav, avea dureri mari și intervale de somnolență, care-l făceau de multe ori incapabil de lucru; și cei mai mulți dintre mareșalii săi, plini de onoruri și de bogății, aspirau numai la liniște; apoi era tot acea neglijare pentru traiul soldatului. Cu toate aceste, Napoleon tot se credea neinvincibil. Dacă ar fi voit, el ar fi putut încheia pace cu condițiune ca să rămână cu hotarele naturale ale Franței;

regimentelor sale polonese, se surpă opera de regenerare încercată prin crearea Marelui ducat de Varsovia. Că distrugerea regimentelor sale germanice, se surpă Confederațiunea de Rin, regatul de Vestfalia, toate planurile sale de organizare a unei Germanii supusă Franței. Dolul pe care-l semănase acest desastru nemărginit în cele-lalte țeri din Europa, în Olanda, în Belgia, în Elveția, în toată Italia și până în insulele Illyrice, pregăteau dislocarea și sfărâmarea imperiului napoleonian. Periseră în Rusia tocmai generali germani, italieni, poloni, etc., ofițerii și soldații deosebitelor națiuni străine cari crezuseră în steaua Impăratului și care-l asigurau de credința compatrioților lor; regimentele străine pe care-el le deprinsese cu focul; artileriile ce organizase el, soldații cari, în toate limbile Europei, se obicinuiseră a striga *Trăiască Impăratul!* și a-și pune în risic viața pentru o laudă de la el în *Buletinele* lui sau pentru o cruce din Legiunea lui de onoare. Europa napoleoniană era mai ales o Europă a taberelor și câmpului de bătaie. Mai toată rămăsese pe câmpiile Rusiei. În locul ei avea să se arate o nouă Europă, care-și semnificase aparițiunea, în 30 decembre 1812, prin defectiunea ducelui de York, comandantul contingentului prusian. Napoleon se mândria a putea inarma în contra Rusiei până la «douăzeci de națiuni» și de a împinge pe Europa de spre apus la răsărit, de la Seine la Moscova. Alesandru nu era să inarmeze mai puține națiuni în contra Cesarului frances, și data aceasta flucul maselor inarmate are să se facă de la răsărit spre apus, de la Niemen spre Seine, târînd în valurile sale, națiune cu națiune, armată cu armată, tot ce adunase cu puțin mai înainte vulturii lui Napoleon. (Lavissee et Rambaud, *Histoire Générale*, IX, 808.)

dar el 'și inchipuia că socrul seu nu va lupta nici o dată in contra lui, și era sigur că principii germani, cărora li făcuse atâta bine, i vor rămânea credincioși. Până in ultimul moment, el nu voi a renunța la nici o părticică din imensele lui cuceriri.

Aliații ajunseră pe Elba și stăteau pe gânduri; încă nu 'și puteau da samă de sprijinul puternic ce vor avea de la popoarele resculate. Intreaga Germanie de Nord era gata de revoltă; sentimentul de independență era deșteptat prin cântecele poezilor, prin discursurile profesorilor și acțiunea patriotică a studenților; in cea de Sud era mai puțină agitare. **Metternich**, atot puternicul ministru austriac, se îngrijia de aceste mișcări revoluționare și regele Prusiei stătea la indoială. A trebuit ca poporul prusian răsculat să 'l silească a se pune in fruntea mișcării naționale. In fața revoltei Prusiei întregi, el se uni cu Rusia (tractatul de la Kalish, 28 februar 1813) și după două săptămâni el publică celebrul său *Apel către popor*; comandanții se adresară, de asemenea, popoarelor germane in numele independenței și onoarei naționale și in al libertății. Hamburgul a fost cuprins și regele Saxoniei a fost alungat. Eugeniu de Beauharnais care comanda remășițele Mării Armate se retrase, lăsând garnisoanele din Stettin, Küstrin și Glogau. In timpul acesta, Metternich amăgia pe Napoleon cu neutralitatea; dar indemna pe regele Prusiei să lupte pentru «independența Europei» și intriga pe lângă regii vasali lui Napoleon ca să 'l părăsească.

Când se incepură luptele, forțele erau aproape egale. In 26 aprilie, Napoleon sosi la Erturt și apoi se îndreptă spre Lipsca. Aliații se incercară a 'l opri la *Lützen*; au fost bătuti, dar nu zdrobiți; pentru că lipsia cavaleria. Sacsonia a fost ocupată din nou și Napoleon intră in Dresda. Peste o lună (20 maiu) se dădu bătălia de la *Bautzen*; Francesii au fost din nou biruitori, dar iarăși fără nici un rezultat. Cu toate acestea, aliații se retrăgeau; in Germania se restabilia liniștea și popoarele germanice simțiau că «liberatorii» le pradă mai rău de cât Francesii. **Coalițiunea VI** era aproape de a fi desfăcută, când interveni Austria. Metternich se jurase că 'și va răsbuna pe așa zisul tratat din *Viena* din 1809. El conjură pe Tzarul Alesandru și pe regele Prusiei să persiste in războiu, iar lui Napoleon 'i propuse ca Austria să intervină pentru un armistițiu care va aduce pacea. Napoleon se invoi la un armistițiu de șese septămâni. El nădăjduia că va

Spera in Savolen

1792

1805

1805

Francis I

F. Wilhelm II

1792-1805

in
independen
ta a libertat
Castro

in
Glogau

26 Aprilie

Erturt

Lützen +
Dresda

Bautzen +
20 Maiu

Metternich
pentru

avea timp să primească ajutoare; dar această încetare de arme i a fost fatală, pentru că a servit pentru întărirea armatelor aliate și pentru pregătirea desevrșită a Austriei. Anglia se obligă a da 50 de milioane pe lună pentru continuarea războiului. Metternich veni la Dresda ca să induplece pe Napoleon la pace, fiind sigur, că el va refuza; se învoi înse Napoleon ca armistițiul să fie prelungit până la 10 august. În Congresul de Praga s'a propus împăratului hotărele naturale ale Franței și Italia. Acesta scrisese împăratului Francisc I că primește o parte din condițiunile propuse; dar pe când scrisoarea sa era pe drum, *Austria intră în Coalițiunea VI.*

Când se începu campania de toamnă, Aliații aveau mai bine de 700.000 de oameni în Germania și Napoleon nu avea nici pe jumătate. *) Austriacii încercară a lua **Dresda**; dar fură nevoiți a se retrage în Bohemia cu o pierdere de 10.000 de oameni, lăsând 15.000 de prizonieri și 40 de tunuri (26 august). Aci fu ucis Moreau de o ghiulea francesă. Napoleon nu putea urmări pe dușmani ca să-i zdrobească; el fusese bolnav în Dresda vre-o șese săptămâni. Atunci Aliații adoptară o tactică nouă: să se ferească de luptă cu Napoleon și să atace pe generalii francesi. Această tactică isbuti pe deplin. Vandamme fu bătut și nevoit a capitula la *Kulm*, Macdonald fu bătut la *Katzbach*, Oudinot la *Grossbeeren*; Ney la *Denevitz*, pe când cele trei armate dușmane se intruniseră și formau în jurul lui Napoleon un cerc de fier și de foc.

Napoleon se încercă a sparge acest cerc și la **Lipsca** se dădu ultima bătălie care a ținut patru zile: «bătălia națiunilor» i au

*) Trei armate mari erau gata a 'și da mâna pentru a 'l încunjura: *armata de la Nord*, 180.000 sub Bernadotte, compusă din contingentele suedeze, germane, engleze, rusești cu Bennigsen; *armata din Silesia*, 200.000 de Prusieni, comandați de Blücher, de a lungul Oderului; *armata din Bohemia*, 130.000 Austriaci, sub Schwartzenberg, care se pregătia a intra în Sacsonia. Apoi, 240.000 Ruși, Prusieni, Suedesi și Engleji trebuiau să alunge pe Francesi din Germania de Nord; 80.000 Austriaci se pregăteau a li lua Italia; 200.000 de Engleji și Spanioli erau în ajun de a trece Pirineii. Europa ridica în contra Franței un milion de oameni. Bernadotte fu pus în fruntea Coalițiunii; Moreau fu chemat din America ca să comandeze armatele; generalul Jomini, trădător după Bautzen, regula cele necesare cu Tzarul Alesandru. Acești trădători ziceau că se luptau în contra lui Napoleon și nu în contra Franței. Napoleon avea în Germania 330.000. (Lavissee et Rambaud, *Histoire Générale*, IX, 833)

zis Germanii, și cu drept cuvânt. In ziua întâia (16 octombre), Francesii aveau in fața lor 220.000 de oameni și au fost invingători, de și erau inferiori in număr. A doua zi, Aliații au primit ajutoare mai mult de 100.000 și nu s'a dat lupta. Napoleon se gândi la retragere și și mai apropiie armatele de Lipsca. A treia zi Francesii au fost nevoiți a se retrage, pentru că Sacsonii au desertat la dușmani in mijlocul luptei. A patra zi, Francesii se retraseră; dar era numai un pod peste Elster. Pe când o parte din armată lupta in cetate, pentru ca ceia altă să poată trece fluviul, singurul pod a fost aruncat in aer, din pricina unui ordin rău înțeles. Macdonald scăpă in not; dar *Poniatovski* s'a inecat. Regele Sacsoniei cu mai mulți generali francesi au fost făcuți prizonieri cu 25.000 de oameni și 350 de tunuri; 13.000 au fost măcelăriți prin case. «In zilele fatale de la Lipsca, mai mult de 130.000 de oameni au rămas pe câmpul de luptă, între cari 50.000 de Francesi.»

După Lipsca, Napoleon nu mai avu nici un aliat; chiar și Murat l'a părăsit. La întoarcere, rămășițele armatei franceze au întâlnit pe Bavaresi și un corp de Austriaci, cari voiau să li taie retragerea la *Hanau*. Au fost zdrobiți și in 5 decembrie 1813 Francesii au trecut Rinul: erau numai 40.000 «o fantomă de armată care are să opună o fantomă de rezistență la Rin», și, in acest timp, 170.000 de oameni erau in garnisoane prin cetățile din Germania, pentru că Napoleon nu-și inchipuia nici o dată că va fi bătut! Toți aceștia au să capituleze pe rînd, cu condițiuni favorabile, care însă nu au fost respectate.

La sfîrșitul lui 1813, toate țerile care atîrnaseră de Imperiul frances erau in puterea aliaților. Numai Eugeniu de Beauharnais se ținea in Italia. El a bătut pe Austriaci la *Caldiero* și a respins propunerea de a-l face rege al Italiei; dar avea numai 30.000 de soldați și era nevoit a lupta și contra Austriacilor și contra armatei lui Murat. In Germania, numai bătrînul rege al Sacsoniei a rămas credincios lui Napoleon. In 26 octobree, regatul de *Vestfalia* incetă de a mai esista și vechii principii intrară in stăpînirea țerilor lor; in octobree, *Bayaria* intră in Coalițiune și esemplul ei a fost imitat de către *Vurtemberg* in novembree; *Hessa-Darmstadt*, *Baden*, *Nassau* și *Sacsa-Coburg*, făcură de asemenea. Nu mai rămânea nici urmă din Confederațiunea de Rin.

16 VIII 2-1
22 01 1814

In X^o Napoleon
trece Rinul și
fantoma

Numai Hanau
rămasese
Prusiana

Bavaria
Wurtemberg
Hessa-Darmstadt
Baden
Nassau
Sachsen

1814

Wellington in fruntea armatelor anglo-spaniole trecuse Piri-neii și la toate fruntariile Franței era câte o armată dușmană care aștepta momentul favorabil pentru a năvăli. «Toată gloria militară a Imperiului avea ca urmare invasiunea patriei.»

§. 3. Căderea Imperiului.

Mai înainte de a năvăli în Franța, Aliații propuseră pacea cu următoarele condițiuni: Franța cu limitele naturale, Germania, Olanda și Italia independente; Spania inapoiată Bourbonilor. Napoleon răspunse că e gata a tracta pe aceste baze; dar Aliații voiau să continue războiul, pentru că, mai înainte de a primi răspunsul, ei au dat un manifest prin care făceau cunoscut că Napoleon nu voia pacea, și declarau că: «fac războiul nu Franței, ci numai lui Napoleon.»

Franța ajunsese în miserie, căci nu mai era comerț. Toți doriau un singur lucru: pacea, dar cea mai mare parte din popor nu doria căderea lui Napoleon. În adevăr, nobilimea și burghezia luminată și liberală uria despotismul imperial și, pentru regaliști, Aliații nu erau dușmani ci «liberatori.» Încep a circula proclamații de ale Bourbonilor care promiteau pacea, uitarea trecutului, respectul proprietăților și micșurarea impozitelor; dar nobilii nu se mulțemiau cu atâta; ei erau spioni ai Aliaților, îi ajutau și îi incurajau; din aceste cauze, impozitele nu se plăteau și recrutarea mergea greu: în toate părțile se vorbea numai de căderea Împăratului, și cu toate aceste marea majoritate era cu el; mai ales țerănimea îi era foarte devotată. Se ridicau armate, dar erau fără nici o instrucție militară, lipsiau îmbrăcămintea, arme și munițiuni, pentru că în ultimii ani ai Imperiului, depozitele și arsenalele erau la Hamburg, Stettin, Maynz, Magdeburg și aiurea. Cine s'ar fi gândit să întărească Metz ori Paris? Franța era săracă și desarmată și cele 75 de milioane date de către Napoleon din economiile lui prea puțin puteau vindeca răul.

La 1 ianuar 1814, Aliații trec Rinul cu două armate, comandate de către Schvartzenberg și Blücher, cu un efectiv de 250.000 de oameni. Tzarul, Împăratul Austriei și Regele Prusiei erau cu armatele. Francesii, de cinci ori mai puțin numeroși, se retrag. Aliații lasă incunjurate cetățile care resistă și merg înainte. La

26 ianuar au ajuns până la Seina și Marna. Napoleon voi să impedece intrunirea celor două armate. El atacă pe Blücher la Brienne, dar nu 'l putu împiedica de a se pune in comunicație cu cea altă armată. La Rothière (1 februarie) Napoleon a fost bătut și nevoit a se retrage spre Troyes. Atunci Aliții hotărâse a se îndrepta spre Paris; Blücher apucă înainte, pe când Schwartzberg inainta incet spre Troyes. Ei credeau că s'a și terminat campania, și ea abia incepea.

Schwartzberg mergea prea incet și dase timp lui Napoleon ca să-și odihnească armata, iar Blücher se inaintase prea repede. Napoleon atacă un corp din armata acestuia și 'l sdrobi la Champaubert, apoi un al doilea corp la Montmirail, pe când comandantul suprem se inainta fără să știe de aceste desastre (căzuseră 15.000 de dușmani). După aceasta lăsând armata prusiană, el se îndreptă contra celei alte, care ajunsese aproape de Paris și o silește a se retrage spre Troyes. Schwartzberg nu primește a da bătălie nici aici, contra ordinelor celor doi Impărați, și se retrage mai departe, măcar că avea o armată indoit mai numeroasă. Ast-feliu, la finele lui februarie, marea armată a Coalițiunii se retrăgea: Blücher rămăsese numai cu 48.000 de oameni; țeranii se ridicau in masă in contra năvălitorilor; din Paris plecau in fie-care zi trupe nouă și garda națională era mobilisată; spre Sud, Augereau era aproape a lua Geneva; in Spania, Suchet ținea in respect pe anglo-spanioli și Soutl pe Wellington la Pirinei; pe când cetățile din Nord, cele din Germania, Alsacia și Lorena, bine armate și aprovizionate puteau ținea multă vreme: «peste tot armatele dușmane erau ținute in respect ori nevoite a se retrage.» In Paris incepuse a se naște din nou increderea, pe când in țară prădăciunile Cazacilor și ale Prusienilor ridicau pe toată lumea in contra lor; provinciile erau ruinate prin rechisițiuni: prădau și ardeau totul.

In timpul acesta, Soissons capitulă și Blücher putu căpăta o pozițiune bună de luptă; el fu bătut la Craonne (7 martie), dar peste două zile cu ajutoarele ce 'i venise el avu 80.000 și se inaintă până la Laon. Napoleon fu respins, dar peste câteva zile el sdrobi cu desevrșire o armată ruso-prusiană la Reims. Această victorie spăimântă pe Coalisați. La Arcis-sur-Aube, Francesii luptă cu mare energie și Schwartzberg fu oprit pe loc. Peste două zile se aude că Napoleon a trecut Marna și că se pregătește a

1
Blücher la Brienne

2
La Rothière -
Troyes

3
Champaubert
4
Montmirail

Soissons Capit
+
Craonne
+
Reims

i ataca pe la spate. Atunci Schwartzenberg se hotărî a se îndrepta spre armata lui Blücher și a se pune în comunicațiuni cu Țările de Jos, părăsind pe cele din Elveția. Aceasta doria și Napoleon. Aliații se depărtau de Sudul Franței care era regalist, se îndreptau spre Nord, unde țăranimea era adusă la desperare, și armatele franceze din mează-zii puteau veni în ajutor. Atunci Cazacii prind niște scrisori din Paris către Napoleon, prin care ministrii 'l vestiau că populațiunea e favorabilă Aliaților, că ea dorește pace cu ori ce preț și că ei nu mai pot mântui autoritatea lor. Regaliștii trimiseseră astfel de vești Tzarului și el nu le crezuse; dar față cu aceste scrisori, el dă ordin armatelor să plece spre Paris (25 martie.)

Napoleon ordonase ca Regenta cu regele Romei și marii demnitari să se retragă la Blois; dar Iosif care conducea totul, ordonă ca să plece numai de cât Regenta cu fiul ei, iar cei alți când va da el un nou ordin (29 martie). Mare greșală, pentru că rămăneau în Paris Talleyrand și Fouché cari aveau să fie vânzători. A doua zi, 110.000 Aliați ajung la Paris. Marmont și Mortier aveau numai 42.000 de oameni, cei mai mulți înrolați atunci; cu toate aceste, se dă o luptă teribilă, în care cad câte 9000 din ambele părți. Atunci ei capitulează și apucă spre sud cu rămășițele armatei lor.

După intrarea Aliaților în Paris, suveranii și miniștrii lor se intrunesc la Talleyrand. Acesta propuse restaurarea Burbonilor, după ce Senatul va pronunța desființarea Imperiului. Senatul votă ceea ce i se porunci, cum făcuse în tot d'a una, și alege un guvern provisoriu. Câți-va deputați cari erau în Paris se uniră cu această hotărîre, în numele Corpului Legislativ. «Astfel în Paris era guvernul provisor; la Blois era Regenta; trei sferturi din populațiune era pentru Imperiu și Napoleon avea la Fontainebleau, 60.000 de soldați.» Tzarul Alesandru era în culmea bucuriei; el 'și realizase visul: intrase în Paris în fruntea gardei sale și sfîrșise cu fericire resboiul «patriei.» El inclina către Regentă. Dar pentru aceasta, era de nevoie ca Napoleon să abdice în favoarea fiului său. Mareșalii și generalii 'l silesc la aceasta (4 aprilie). Ney plecă la Paris ca să ducă Tzarului actul de abdicare. În acest timp, Marmont ordonă armatei ce comanda să treacă în șirurile Aliaților. Atunci nu mai putea fi vorba de o abdicare condițională, de oare-ce și armata 'l părăsia. În 6 apr-

Sept 1812 Napoleon la Moscow
 Dec 1812 ...

lie, Napoleon abdică fără nici o condițiune și senatul proclamă rege pe *Ludovic XVIII*. Toți se ingrămădesc în jurul noului guvern și pușini numai 'și mai amintesc că Impăratul trăiește. Prin tratatul de la Fontainebleau, Aliații 'i dau în stăpânire *Insula Elba* și două milioane pe an. În 20 aprilie, el plecă spre noua sa împărăție după ce și-a luat rămas bun de la vechia sa gardă.

Aprilie 6

20 aprilie 1814

§. 4. Prima Restaurațiune.

Senatul chiemase la tron pe Ludovic XVIII, și în același timp, votase o Constituțiune liberală, pe care noul rege trebuia să o primească; dar Comitele de Artois, fratele regelui, care luase titlul de locușitor general al regatului, măcar că era un guvern provisoriu, nici nu voia să audă de vre o Constituțiune. A trebuit să intervină Tzarul pentru ca el să o promită în numele fratelui său. Când Ludovic XVIII a intrat în Franța, el a refuzat a face ori-ce concesii spiritului revoluționar și a trebuit ca Alexandru I să intervină din nou pentru a-l face să înțeleagă că nu va putea domni în Franța dacă nu va primi Constituțiunea care cuprindea libertățile necesare și care liniștia pe proprietarii de bunuri naționale. Regele refuză; dar dădu «declarațiunea din Saint-Ouen» prin care promitea că va convoca Senatul și Corpul Legislativ, în zece iunie, pentru a vota o Constituțiune care va avea de basă guvernul reprezentativ, votarea impozitelor de către Camere, libertatea presei și a culturilor, recunoașterea ca irevocabilă a vânzării bunurilor naționale, mântinerea Legiunei de onoare.»

Aprilie 1814

*Saint Ouen
= 10 June*

*Guvernul reprezentativ
Impozitele votate
Libertatea presei
Libertatea culturilor
Legiunea de onoare*

Cea mai mare parte a Franței stătea la indoială, era nehotărîtă față cu noul guvern; dar prin măsuri înțelepte s'ar fi putut dobândi nu iubirea ci supunerea. Acum era pace și Constituțiunea se promulgase*) dar ea era o «concesie» din partea regelui și «oc-

*) După suirea pe tron a lui Ludovic XVIII se părea că Franța a intrat în liniștea politică. Regele păstrase pe funcționarii imperiali și chiar pe ministrii lui Napoleon (Talleyrand, Fouché, baronul Louis). Cea mai mare parte dintre pairo erau vechi senatori de ai Imperiului. Nu se făcuseră alegeri; ci Camera Imperiului a fost convocată în 1814 pentru a discuta budgetul. Ludovic XVIII părea că a primit cu sinceritate societatea ieșită din Revoluțiune, și societatea, fericită de sfârșitul războiului, se apleca spre Burboni «familia necontestată.» Pentru a arăta această împăcare, Beugnot fabricase o zică-

*Camera din 1814
budgetul*

troiată de cătră el» «in anul XIX al domniei lui»; erau numai 15.000 de alegători și 5000 de eligibili la Cameră, pentru întreaga țară; pe lângă aceasta, se măntinuseră dările despre care se dase făgăduință de a se desființa; nobilii intrați în țară cu regele o tractau ca pe o țară cucerită; predicatorii aruncau blesteme asupra celor cari cumparaseră bunuri naționale și nobilii voiau să și ia inapoi averile confiscate și vândute în timpul emigrării; apoi, 12.000 de ofițeri au fost puși în neactivitate cu jumătate soldă, iar 10.000 în retragere, pe când ofițerii emigrați cari luptaseră în contra Franței erau primiți în armată cu gradele dobândite în rangurile dușmanilor. Pe lângă aceasta, trebuie adăogiți cei 170.000 de Francesi din garnisoanele de dincolo de Rin, cari nu au luat nici o parte la Campania din Franția, cari au reîntrat în țară după ce au capitulat și au suferit în drumul lor toate amărăciunile și toate insultele populațiunilor și cari nu pot crede că Impăratul a putut cădea în alt chip de cât numai prin trădare. *)

În clasele de sus erau, de asemenea, foarte mari nemulțemiri. Erau mai nemulțemiți Nobilii. Ludovic XVIII luase în ministeriu oameni de ai lui Napoleon; justiția rămăsese neatinsă și comandamentele militare erau în mâna mareșalilor.***) Ei ar fi dorit:

toare istorică atribuită comitelui de Artois când se întorsese: »Nu e nimic schimbat în Franția, e numai un Frances mai mult.« Nu se formase nici un partid politic; Camera se ocupa numai cu finanțele. (Seignobos, *Histoire politique de l'Europe contemporaine*, 101).

*) Aveam în afară de fruntarii cincizeci și trei de cetăți; unele ca Hamburg, Anvers, Mantua, erau pozițiuni strategice sau maritime de primul ordin. Ele cuprindeau douăsprezece mii de tunuri, vase de linie, arsenale, magazine imense, cu care s'ar fi putut ținea războiul în curs de mai mulți ani. În mijlocul nenorocirilor noastre, aceasta era singura garanție ce ni mai rămânea în contra cerințelor abuzive a învingătorilor noștri... Aceste numeroase amaneturi ni permiteau să așteptăm ca diplomația să se intrunească pentru a reconstitui Europa după cum anunțase, să nu semnăm pacea de cât numai la Congres, folosindu-ne de neînțelegerile care trebuiau să se producă numai de cât între dușmanii noștri, și de a face ast-feliu reacțiune contra hotărârii care ne condamnă la isolare și la neputință. Aceasta nu a înțeles Comitele de Artois. El semnă fără nici o împotrivire Convențiunea din 23 aprilie, care ordona evacuarea imediată a celor cincizeci și trei de cetăți și puse ast-feliu pe Franția în nevoie de a tracta singură și desarmată cu învingătorii săi. (Debidour, *Histoire diplomatique de l'Europe*, I, 11.)

**) Ludovic XVIII păstră toate instituțiunile Imperiului, magistratură, codice,

destituirea tuturilor funcționarilor, licențierea întregii armate și reconstituirea ei pe vechiele baze și numai cu ofițeri luați dintre nobili, desființarea departamentelor și reîntocmirea vechielor provincii, desființarea Constituțiunii, înapoierea averilor vândute în cursul Revoluțiunii, reintegrarea Nobililor în vechiele lor privilegii și reorganizarea Clerului așa ca din nou să 'și ia influința ce i se cuvine în stat.

Aceste pretențiuni arătau burgheziei luminate că nobilii, în esil, în adevăr «nici n'au învățat nimic, nici n'au uitat nimic». Era vorba de o «reacțiune» în toată puterea cuvântului. Bărbații politici cari țineau la cuceririle interne ale Revoluțiunii începură o propagandă activă. Mai ales vechii teroriști agitau opiniunea publică. În Camera deputaților, ca și în a «*Pairilor*», era o opozițiune însemnată care dădea mult de lucru guvernului. *) Toți erau nemulțemiți și neliniștiți; toți erau de părere că «lucrurile nu mai pot merge multă vreme astfel.» De la vorbe, începeau a trece la fapte. Se organizară comploturi și conspirațiuni, republicane, jacobine și militare. Fouché, care nu fusese primit

administrațiune. Biserică, Universitate, Legiune de onoare, Bancă, chiar nobilimea imperială. El declară că desființează numai «conscriptiunea și «dările intrunite», care făcuseră pe Napoleon nepopular. 'I mai rămânea a organiza guvernămîntul suveran... Se transplantă în Franția întreg mecanismul politic englezesc. Guvernămîntul fu împărțit între cele trei puteri: Regele, Camera pairilor, numiți de către rege și ereditari ca și lorzii engleji, Camera deputaților aleși, ca și deputații engleji ai Comunelor, de către alegători censitari. Ca și în Anglia Camera de jos vota singură bugetul; legile trebuiau votate de către ambele Camere, miniștrii puteau fi acușați de către Camera deputaților înaintea pairilor; membrii adunărilor nu primiau nici o indemnitate. Ca și în Anglia, regele avea puterea de a numi pe miniștri, de a sancționa legile, de a convoca, a amâna și a disolva Camera aleasă și miniștrii erau răspunzători. Camerele trebuiau să fie convocate în fie care an; ori ce act al regelui trebuia să fie contrasemnat de către un ministru; presa trebuia să fie liberă; acestea erau garanțiile engleze în contra arbitrarului. (Seignobos, *Histoire politique de l'Europe contemporaine*, 96).

*) Toți cei cari profitaseră de desființarea regimului seniorial, și aceștia alcătuiau mai toată Franția; toți aceia, și în cea mai mare parte erau burghezi economi, țărani muncitori, cari și puseseră economiile în bunuri naționale; toți cari posedau și munciau, adică elementul necesar al unui partid conservator, considerau restaurațiunea ca necompatibilă cu securitatea persoanelor și a bunurilor lor. Cât pentru constituționali, cari visau a forma un partid regalist național, ei nu vedeau în emigrați de cât o facțiune a străinului și niște «intriganți de discordie.» (Sorel, *L'Europe et la Révolution*, IV, 347).

de și oferise cu multă umilință serviciile sale Curții, caută a se pune în fruntea unei conspirațiuni; el stăruia să atragă pe Carnot, dar acesta avea un dispreț adânc pentru regicidul Fouché, duce de Otranto. Davout, de asemenea, se ținu de o parte. Toți se invoiau a provoca o răsturnare, dar nu erau înțeleși asupra consecvențelor; căci nu știau ce vor pune în loc.

În timpul acesta, Napoleon era la insula Elba. Două zile după ce a ajuns aici, el porni să viziteze insula, văzu și inspectă totul; apoi se puse să organizeze «nouăle sale state». Intocmi un consiliu în care intrau generalii *Drouot* și *Bertrand* și numi pe *Cambronne* comandant al armatei care se urca la 1600 de oameni cu 129 marinari. În curs de șese luni, el dezvoltă o activitate febrilă; săpă porturi, făcu drumuri, ridică spitale, casarme și un teatru, plantă și aguzi pentru a încuraja industria gândacilor de mătăasă și infrumuseță Porto-Ferraio, noua sa capitală.

El credea că va veni și Maria Luisa cu regele Romei; dar puterile hotărîse că ea va sta la Viena, unde acea femeie nedemnă se va tăvăli în desfrîu. Afară de acestea, nu i se dădea nici un ban. Prin tratatul de la Fontainebleau se prevăzuse că 'i se vor da pe an două milioane, și de zece luni nu 'i se plătise nimica. Din imensul său tezaur 'i mai rămăsese patru milioane, din care cheltuisese a treia parte. Dar nu numai atât. La Viena, diplomații plănuiau să'l trimită la un loc sigur, în vre-o insulă îndepărtată, ori chiar să'l asasineze. În cât chiar dacă ar fi voit el să fie liniștit, diplomații făceau toate chipurile spre a'l întărita, și el «era Napoleon și era în vîrstă numai de patruzeci și cinci de ani!»

În 13 februarie, el fu incunoștințat de starea Franței și de comploturile ce se urziau la Paris. Nu a stat nici un minut pe gânduri și, în 26, el se imbarcă cu 1.100 de soldați pe singurul vas care avea, se strecură prin mijlocul corăbiilor dușmane care străjuiau insula și la 1 martie debarcă lângă *Cannes*, de unde plecă spre Grenoble pe cărările Alpilor. Țeranii 'l aclamau peste tot locul.

Massena care comanda la Marsilia, făcu cunoscut lui Soult, care era ministru de război. Tocmai se strîngea o armată la Lyon, și comitele de Artois fu însărcinat cu comanda ei. Se ordonă convocarea imediată a Camerelor, care au primit pe rege cu mare entuziasm, și Napoleon fu pus afară din lege.

În timpul acesta, el ajungea la Grenoble, unde întâlnește cea întâi armată trimisă în contra sa. El înaintă singur în fața soldaților, și întreabă dacă îl mai cunosc, apoi deschizându-și haina întreabă: dacă se găsește vre unul care ar voi să tragă în Impăratul său? Soldații îl aclamă, se îngrămădesc în jurul său, ingenuchie înaintea lui. *) El intră în Grenoble însoțit de 2.000 de țerani; poporul l'a primit cu entuziasm. Aceiași primire i s'a făcut la Lyon (10 martie). Comitele de Artois fugise câte-va ceasuri mai înainte, Macdonald de asemenea.

Dar clasele de sus erau contra lui și Camerele îi erau dușmane de moarte. Numai poporul și soldații erau plini de entuziasm. Mareșalii erau furioși; Ney zicea că are să îl aducă «într-o cușcă de fier»; dar cei mai mulți dintre ofițeri erau de altă părere. Fouché voi să grăbească izbucnirea complotului, pentru că chiar dacă ar învinge Napoleon, acesta ar putea crede că a lucrat pentru dînsul. Nu a isbutit de loc. Ney, luat înainte de cătră curent, s'a declarat pentru Napoleon. În 19 martie acesta ajunge la Fontainebleau și Ludovic XVIII e nevoit a părăsi Parisul. A doua zi, Napoleon intră în Palatul Tuileries, mulțemită poporului care se declarase pentru el, înainte de armată.

§. 5. Cele O Sută de Zile.

Napoleon luând din nou frânele guvernului, și alcătui un ministeriu în care Carnot avea internele, Davout resboiul și Fouché poliția. Imperiul fu aclamat pretutindenea și micile tulbu-

*) S'a zis de sute de ori că numai o împușcătură din știrurile armatei ar fi oprit mersul lui Napoleon. E posibil dar nu e sigur, căci vechia gardă nu ar fi respuns la împușcătură, și lupta căutată ar fi fost ocolită. În tot cazul greutatea era de a se găsi cineva ca să dea drumul puștii. În strimtoarea de Lafiray, căpitanul Randon comandă foc, dar nu luă arma unui soldat ca să tragă singur. Pe întăriturile Grenoblei, lângă tunurile încărcate, erau ofițeri regaliști. Nici unul nu s'a hotărit să pună fitilul. Ei știau că «vor fi sfâșieți de cătră tunarii lor.» La Lyon, Macdonald nu a găsit, nici între milițieni, nici între voluntarii regali, nici cu bani pintre cei mai miserabili din oraș, un singur om hotărit a trage întâi, și măcar că mareșalul promisese că va trage el, el a slăbit ca și alții când, încunjurat de regimentele sale revoltate, el s'a întâlnit față în față cu avant garda imperială și a auzit în orașul resculat marele glas al poporului care striga: «Trăiască Impăratul.» (Lavissee et Rambaud, *Histoire Générale*, IX, 913).

rări locale au fost ușor înădușite, dar nu era timp a se întocmi o administrație devotată și nici nu voia el a face schimbări mari, așa că au rămas mai toți prefectii și primarii lui Ludovic XVIII.

După ce au trecut cele întâi zile de entusiasm, toată lumea începe a cugeta la consecvențele marelui fapt îndeplinit. Toți sînt siguri că un războiu fără de milă va începe numai de cât, și toți sînt încredințați că data aceasta urmările lui vor fi teribile; căci va urma nu numai resbunarea dușmanilor dar și o reacțiune în contra a tot ce se câștigase prin Revoluțiune. De aceea, popcrul din Paris este în mare fierbere și mulți erau de părere a alerga la mijloace revoluționare: ridicarea în masă în contra dușmanilor din afară și *terocarea* în contra celor din lăuntru. Napoleon nu se putea învoi la aceasta; el voia să fie Împărat al ordinei; dar înțelese că trebuie să facă concesiuni liberalilor și se lepădă de puterea absolută. *Benjamin Constant* a fost însărcinat a pregăti un proiect de modificare a Constituțiunei imperiale. El o modifică într'un sens liberal și Napoleon primi modificările propuse; dar mulți nu 'l credeau sincer. Cu cât războiul ajungea mai amenințător, cu atîta entusiasmul scădea. Noul proiect a fost supus la aprobarea poporului, care l'a primit cu un milion și jumătate de voturi; mai mult de jumătate din popor s'a abținut. Noua Constituție a fost promulgată sub nume de: «*Act adițional la constituțiunile Imperiului*» și a fost jurată de către Împărat și marii demnitari ai statului în ceremonia din Câmpul lui Marte (1 maiu); dar veștile ce veniau din afară erau foarte îngrijitoare și au avut mare influință asupra alegerilor. S'a ales o Cameră ostilă, plină de liberali și de republicani. Prin urmare nu mai putea fi vorbă de guvernare liberală ori absolutistă. Toată încordarea era îndreptată numai spre războiu. Camerele s'au deschis în 7 iunie și peste cinci zile Napoleon plecă în Belgia.

In 25 martie, suveranii cari erau întruniți la Congresul din Viena au pus pe Napoleon afară din lege. Atunci pentru dînsul nu a mai rămas altă nădejde de cât victoria. Davout în câte-va săptămâni făcuse minuni, și Napoleon spera că la sfîrșitul lui iunie va avea o armată de 500.000; dar nu putea aștepta năvălirea dușmanilor, care ar fi făcut grăzăvii. El se hotărî a lua ofensiva și «plecă în Belgia cu o armată de 180.000, din care 30.000 cavalerie. Coalițiunea are să 'i opună mai bine de un mi-

Benjamin

mai

Marte 1848
 In 25 martie
 act adițional

30,000

lion: 100.000 de Engleji și Olandesi, sub Wellington, erau așezați între Sambra și Meusa; 150.000 Prusieni, sub Blücher, păziau linia Meusei; 350.000 de Austriaci se înaintau spre Rin și Alpi; 225.000 de Ruși plecau din Nüremberg spre hotarele Franței. Alte trupe se pregăteau în urmă. Coaliția suveranilor Europei era hotărâtă a sfârși odată cu Napoleon.»

Napoleon trecu Sambra, ca să despărță pe Engleji de Prusieni. Bourmont a trecut la dușmani, și prin această infamie ei au aflat ceva din planurile Împăratului; iar în armata franceză s'a introdus multă neîncredere în comandanți. În 16 iunie, Ney bătut pe Englesi la *Quatre-Bras*, fără să i poată zdrobi, pentru că începuse lupta târziu, și apoi nici nu s'a luptat el ca odinioară. În aceeași zi, Blücher fu bătut la *Ligny* de către Napoleon, unde a pierdut 20.000 de oameni. Napoleon însărcină pe Grouchy să-l urmărească și să împedice cu orice preț unirea lui cu Wellington. În 18 iunie 1815, Napoleon atacă pe Wellington care era puternic întărit, dar lupta începu tocmai pe la 11 oare, fiind că plouase cumplit peste noapte și Napoleon era bolnav. Lupta a fost teribilă și pe la ora 2 Engleji erau pierduți. Wellington, întrebat ce ordine mai dă, răspunse că nu mai are de dat de cât unul singur: «Să murim cu toții pentru bătrâna Anglie», când, se aud tunuri din altă parte. Francesii atacă cu o nouă ardoare, siguri că li vine Grouchy în ajutor. Nu era Grouchy ci Blücher pe care Grouchy 'l scăpase. Nu numai că nu împedicasă unirea celor două armate, dar nici măcar nu alergă cu armata sa ca să iea parte la luptă. Cum s'au încredințat că sînt atacați și de către Prusieni, Francesii nu se mai luptă, ci fug în disordine; nu mai era bătălie, ci măcel. Numai vechia gardă formată în careuri, sub *Cambronne*, se retrage într'o ordine perfectă, protegând retragerea pe cât era cu putință. În această mare bătălie de la *Waterloo* au căzut 32.000 de Francesi și 22.000 de Aliați. Rămășițele nenorocitei armate s'au retras spre Laon.

Napoleon plecă la Paris. Imperiul era condamnat. Toți îi cer să abdice. Camerele, după propunerea lui La Fayette, s'au declarat în permanență și au somat pe Napoleon să abdice. El proclamă pe fiul său, Napoleon II, și lasă cârmuirea în mâinile unui guvern provisoriu presidat de către Fouché. Davout strînsese o nouă armată, cu care se mai putea încerca norocul; Napoleon ceru guvernului provisor să i permită a lupta în această armată

Bourmont

Ney

Grouchy

Blücher

Wellington

Cambronne

32,000 +

22,000 +

54,000

Fouché

Davout

ca simplu general. Cererea lui a fost respinsă. Atunci el se duse la Rochefort și se predă căpitanului unui vas englez. *) Anglia 'l consideră ca prizonier și 'l trimise la insula Santa-Elena, in mijlocul Oceanului Atlantic. Acolo muri el șese ani mai târziu (5 mai 1821).

Armatele aliate intraseră in Franția prin toate părțile. Parisul s'a supus și armata comandată de cătră Davout a trecut dincolo de Loara. Ludovic XVIII veni și se sui pe tron; dar data aceasta el era ca un prizonier al Aliaților. Țara a fost lăsată in prada a mai bine de un milion de soldați străini.***) Pe lângă aceste nenorociri, s'au adaos și persecuțiuni cumplete asupra partizanilor Revoluțiunei și ai lui Napoleon, *Teroarea albă*; apoi au urmat condamnările juridice, care au fost mai grozave de cât măcelurile populare. Fouché, ca să se pună bine cu Burbonii, făcuse o listă de 57 de proscriși. Au fost o mulțime de victime, intre care Ney, judecat de cătră Camera Pairilor, condamnat la moarte și impușcat.

*) «Alteță regală, urmărit de facțiunile care divisează țara mea și de dușmănia marilor puteri ale Europei, eu mi-am sfrșit cariera mea politică și vin ca odinioară Themistocle, să mă așez la vatra poporului britanic. Mă pun sub protecția legilor sale, pe care o reclam de la Alteța Voastră Regală, ca pe a celui mai puternic, celui mai statornic, celui mai generos dintre dușmanii mei.» (Lavisse et Rambaud, *Histoire Générale*, IX, 928.)

**) Pe când cei de pe urmă soldați ai noștrii 'și părăsiau cantonamentele lor, Aliații făceau să curgă din toate părțile armatele lor—de acum inainte inutile—pe teritoriul nostru fără apărare. Li se părea că nu vor avea nici o dată trupe in de ajuns pentru a impune voințile lor unei națiuni acum desarmată, dar ale căreia ultime tresaltări lăsase sufletele lor pline de neliniște și de neîncredere. Astfeliu, multă vreme după Waterloo, s'au văzut armatele marei alianțe îndreptându-se spre Alpi sau spre Rin, trecând fruntariile noastre și venind in departamentele noastre și sporind numărul deja infricoșat al invingătorilor noștri. Către jumătatea lui august, erau un milion o sută treizeci și cinci de mii de soldați străini in Franția. La sîrșitul lunei, tot mai veniau. Chiar și atunci până și regele Spaniei, rudă și protegiat a lui Ludovic XVIII, care nu luase nici o parte in răsboiu, voi să se împărtășască din nemărginita pradă, voia să trimită un corp de armată in Rousillon. Aliații avură destulă rușine a'l impedia. (Débidour, *Histoire diplomatique de l'Europe*, I, 77)

V. EUROPA IN TIMPUL IMPERIULUI.

§. 1. Anglia.

Când Primul Consul a propus Angliei pacea și Pitt 'i a respins propunerea, opozițiunea în contra ministrului a ajuns puternică; pentru că acum nu mai putea fi vorba nici de esecesele Revoluțiunii, nici de primejdie pentru Europa: acum era ordine în Franția; dar Pitt combătea pe Bonaparte și nu'l credea sincer. «Cunoaștem noi bine pe acest om, zicea el; e copilul și apărătorul jacobinismului, e un străin, un usurpator; el intrunește într'însul tot ceia ce un republican poate blama, tot ce un regalist trebuie să respingă, tot ceia ce un jacobin urăște. Nu are alt mijloc a 'și păstra puterea de cât numai sabia, și numai prin cucerire și prin glorie și o poate întări», dar cu toate aceste, Anglia era aplecată spre pace. Refusul Regelui de a se învoi la «emanciparea catolicilor» a dat lui Pitt ocasiunea de a ieși din ministeriu. Aceasta înlesni încheierea păcei de la Amiéns, care a fost primită în Anglia cu mare entusiasm. Dar în curînd se văzu că Pitt avea dreptate. Poporul engles nădăduise că pacea va face să înceteze foametea și că va avea de lucru, industria luându-și din nou avîntul ei; dar Bonaparte nu voia să încheie un tractat de comerț și aceasta produse mare nemulțemire în Anglia. Toți comercianții mari cereau resboiul, care a ajuns neevitabil și din pricina gazetelor și a publicațiunilor emigraților adăpostiți în Anglia. În zadar Fox sprijinia în Parlament cauza păcei.

Ministerul *Addington* ne fiind capabil a cărmui țara în timpul marelui război ce se pregătia, Pitt a fost chemat din nou la putere (1804); dar el era acum bolnav și darea în judecată a amicului său lord Melville, acuzat de hoții la ministeriul de marină, 'i a cășunat mare rău. Capitulara lui Mack la Ulm, moartea lui Nelson la Trafalgar, și mai ales victoria lui Napoleon la Austerlitz, 'i au dat lovitura de moarte. El s'a stins în 23 ianuarie 1806. După bătălia de la Austerlitz, Pitt zisese arătând charta Europei: «stringeți-o, căci nu are să fie bună la nimic în curs de zece ani.»

Moștenirea lui Pitt era groznică; de aceea s'a întocmit un mi

Pitt

emanciparea
catolicilor
Pitt iese din ministeriu

Amiéns 1802

Fox

Addington

Pitt 1804

1800

Melville

1806

nisteriu in care au intrat toți oamenii de valoare din Anglia «ministeriul tuturor talentelor», sub președinția lui Fox, pe care până atunci George III nu voise nici o dată să'l primească in guvern. Fox doria sincer să incheie pace. Dar marele rival al lui Pitt a murit câte-va luni după ce a ajuns la putere. Moartea lui a fost o mare nenorocire pentru lumea intregă, căci o pace sinceră între Franția și Anglia ar fi schimbat, poate, cursul Istoriei. Cât a fost in guvern, Fox a lăsat de o parte emanciparea catolicilor și era in neînțelegere cu colegul său Grenville in politica internă; dar a făcut un mare bine omenirei: s'a desființat neomenosul comerț cu Negrii, atât de mult combătut de cătră *Wilbeforee*. După moartea lui Fox, ministeriul nu mai putea ținea. Grenville a fost nevoit a se retrage (1807), fiind că regele nici nu voia să audă de emanciparea catolicilor, singurul mijloc de a liniști Irlanda. Nouăle alegeri au dat dreptate regelui.

Atunci s'a alcătuit un ministeriu tory in toată puterea cuvîntului, in care au intrat *Perceval, Canning și Castlereag* sub președinția lui *Portland*. Noii miniștri erau in contra ări cărei reforme și dușmani de moarte ai lui Napoleon. «In momentul când Napoleon sfîrșia cucerirea continentului la Tilsitt, Anglia a intrat pe niște mâni hotărîte de a nu strînge nici o dată mâna cuceritorului, și a nu intra nici o dată in atingere cu el de cât numai când va fi a'l strînge de gât.» Noul ministeriu dădu ajutor Spaniei revoltate. După *Portland*, ajunse prim-ministru *Perceval* (1809), care a fost asasinat peste trei ani.

Anglia continuă lupta in contra lui Napoleon și cuprinse o mulțime de colonii, dar datoria publică se urcă la 21 de miliarde. Ce-i dreptul, populațiunea era cruțată, căci Anglia cheltuia numai bani, și puțini Engleji luptau pe câmpurile de bătaie; dar starea claselor de jos eră foarte tristă: articolele de mâncare erau scumpe și salariile mici. Cu toate aceste, industria prospera, cu tot Blocul Continental; in 1812 cel intăiu vapor plutia in apele de la Glasgow și cetățile manufacturiare, de curind intemeiate, treceau peste 100.000 de locuitori; dar in clasa diriguitoare erau abusuri enorme; erau funcționari cari primiau lefuri colosale, fără să fi văzut vre o dată locul unde era funcțiunea lor; membrii celor două Camere erau foarte lacomi, dar, in același timp lucrau cu ardoare pentru partidul lor. Ei alegeau pe tinerii de valoare, dar săraci, de prin Universități, i amestecau cu sila in

Fox
1806t
nenorociretory
Portland

1807

Perceval
1809

sărăci,

pe de altă parte
1812

Justicia

politică, li inlesniau toate mijloacele și i alegeau deputați și prin aceasta partidul aristocratic se întineria neconținut cu forțe nouă ridicate din popor.

Din pricina războiului *presa* ajunge o adevărată putere în stat.

pag 184
§. 2. Spania.

Carol IV era credincios alianței franceze și tratatul de la Aranjuez (21 martie 1801), prin care Spania ceda Franței Luisiana și se obliga a o ajuta în contra Portugaliei, dovedea pe deplin sinceritatea sa. După rumperea păcii de Amiens, și Franța și Anglia doriau să-și atragă pe Spania, care voia să păstreze neutralitatea; cea ce era peste putință. Anglia atacă fără nici o declarație de războiu câte-va corăbii spaniole care se întorceau din India, de aceea Spania i declară războiu (4 decembrie 1804) și ea intră cu toată inima în acest războiu și ridică flote chiar mai presus de puterile ei. Dar înfrângerea de la Trafalgar a dat o lovitură de moarte marinei spaniole, și de atunci Napoleon nu mai avea nici un cuvânt să se poarte bine cu ea. Când s'a format Coalițiunea IV, ministrul Godoy adresă un manifest imprudent către poporul spaniol ca să se ridice în contra « dușmanului patriei ». Nu se spunea cine era acel dușman; dar nici nu era nevoie. După Iena, Godoy întrebuișă toate mijloacele ca să impace pe Napoleon. Acesta era ocupat cu regularea altor cestiuni; dar după Tilsitt, el se gândi serios a regula afacerile Spaniei.

Portugalia nu voise a se supune la Blocul Continental; de aceea Napoleon propuse Spaniei ca să o cucerească în comun și să o împartă. El promitea regelui Spaniei că, după pacea generală, i va da Portugalia întregă și titlul de Împărat al Indiilor. Carol IV primi și subscrise tratatul de Fontainebleau. Peste o lună, Joubert intră în Lisabona cu 40.000 de oameni. Napoleon mai trimise în Spania trupe nouă, sub pretext de ajutoare, și în mart, Murat intră în Madrid; în Spania era o puternică armată franceză și mai toate cetățile spaniole erau în mâinile ei. Dar în timpul acesta s'a dat pe față discordia care era în familia regală. Ferdinand, urmașul tronului, intriga pe lângă Napoleon ca să răstoarne pe Godoy, care făcea de rîs Curtea de la Madrid. Când toți s'au incredințat despre primejdia ce amenința Spania din

Carol IV
Aranjuez 1801
Amiens
dragoste

Război Ep. ardelean
1804

Trafalgar 1805
Spania în război
Trafalgar 1805

Godoy

Portugalia
Blocul

Cealaltul
de la Fontainebleau
Joubert a intrat
Martie

Intreaga, restul
Godoy
Ferdinand

reține
reține
reține

într-o
40.000
Martie

partea Francesilor, Carol IV voi să fugă din Madrid; dar Ferdinand făcu o mișcare populară și Carol IV fu nevoit a sta pe loc. El abdică; dar mai pe urmă, sfătuit de cătră Murat, el protestă in contra abdicărei. Napoleon veni la *Bayonne*, și i chieamă pe toți inaintea sa; dar in timpul acesta poporul se răsculase la Madrid. Napoleon sili pe Carol IV și pe Ferdinand să abdice in mânilor lui și, in iulie 1808, Iosif Bonaparte, noul rege al Spaniei, intră in Madrid

Când s'a auzit de cele întimplale la Bayonne, națiunea spaniolă s'a ridicat ca un singur om. 150.000 de oameni luară armele sub *Cuesta*, *Castanos* și *Palafox*; dar deosebitele trupe au fost bătute, Iosif a reintrat in Madrid și o mare parte din nobilime s'a dat in partea lui. Atunci s'a auzit de capitularea lui Dupont la Baylen (23 iulie). 17.000 de soldați au fost făcuți prizonieri, pentru că Junta nu a aprobat condițiunile capitulărei. Din acești nenorociți, numai 3.000 s'au putut intoarce in Franția după șese ani de crude suferinți. Iosif se grăbi a părăsi Madridul și scrisse fratelui său că: «această țară și acest popor nu mai seamănă cu nici un alt popor», cerând 200.000 de oameni. Indată după aceia veni o nouă nenorocire asupra Francesilor. Anglia se hotărî a trimite o armată in Portugalia și atunci țara intregă se revoltă. Artur Wesley, viitorul lord Wellington, veni cu 18.000 de Engleji. Junot fu nevoit a capitula la *Cintra* și fu transportat in Franția, împreună cu armata sa.

Atunci Napoleon, sigur de continent, după intrevederea de la Erfurt, veni in Spania. Cu o armată de aproape 200.000, el fu invingător pretutindinea. El promise că va respecta integritatea monarhiei, desființă Inquișiția, drepturile feudale, vămile dintre provincii și două treimi din mănăstiri și Iosif intră din nou in Madrid (ianuar 1809); dar Spania nu era liniștită. Din contra, Junta din Sevilla adresă un apel la toate popoarele europiene și ordonă inarmări nouă; Engleji dădeau bani. Chiar in provinciile ocupate de către Francesi, bandele erau intricoșate.

Napoleon fiind nevoit a părăsi Spania, fiind că se injgheba Coalițiunea V, mareșalii săi continuă războiul. Francesii ieau 1.500 de tunuri de la *Corogne* și *Ferrol*, și *Lannes* cuprinde *Saragossa*, după o eroică apărare, in care au pierit 40.000 de oameni. Dar in curînd Wellington i gonește din Portugalia, apoi din Galecia și Leon. Victoriile lui Napoleon din Austria nu au

1808-1810

150,000 și
armate17,000 prizonieri
3000Anglia trimite
armată a D. Wesleya de la
1808

militari

armata Palafox

după Dupont

in iulie
1808

Junta

1809

Lannes

1,000

y/3

Lannes

Saragossa

Wellington

descuragiat pe Spanioli; ce fac încă și mai mari eforturi. In 1810, Francesii ocupă Andalusia, dar fac marea greșală de nu ocupă și *Cadix*, care ajunge un asil neviolabil pentru *junta* și guvernul național; cu toate acestea cucerirea Andaluziei a făcut mare efect: mulți s'au descuragiat și s'au dat in partea lui Iosif; in Spania erau aproape 300.000 de Francesi.

Atunci Napoleon făcu Spaniei o nouă insultă care a ridicat la culme indignarea tuturor patrioților. El o împărți in șapte guvernamente militare, independente unul de altul; iar generalii francesi aveau toate puterile: strângerea dărilor și numirea funcționarilor; ei erau răspunzători numai către Împăratul. Atunci se organiză bandă nouă care luptă cu curagiul desperărei: răsboiul fără milă de amândouă părțile.

In cele dintâi luni din 1811 se pierde Portugalia, iar răsboiul din Spania merge foarte greu din pricina gelosiei dintre mareșali. In 1812, se vedea că Francesii s'au saturat de răsboiul. Ei abia puteau apăra țara și se țineau pretutundine in defensivă. Wellington luă ofensiva și cuprinse *Ciudad-Rodrigo*, apoi *Badajoz*. Când a văzut că armatele francese se întrunesc, el se întoarse in Portugalia; dar Andalusia era pierdută pentru Francesi. In anul viitor, el se afla in fruntea a 120.000 de luptători. Francesii au fost nevoiți a se retrage. Când intră in Franța, Soult comandantul suprem al armatelor francese nu mai avea de cât 50.000 de oameni și Wellington aproape indoit. Soult se încearcă a opri pe Engleji la *Tulusa* (12 martie 1814), dar in zadar. *Suchet* era încă in Spania. Când era aproape a se uni cu Soult, li-a venit înștiințarea că Napoleon a abdicat.

Răsboiul cu Spania a fost una din marele greșeli a lui Napoleon, dar el și inchipuisă că va fi ușor și, o dată intrat in luptă, el nu mai putea da inapoi. A făcut in se mari greșeli și mai pe urmă: a părăsit Spania inainte de a o supune definitiv, a încercat să o desmembreze și a început răsboiul cu Rusia inainte de a fi isprăvit in Spania și nu a dat ordin ca să o părăsească la timp: 300.000 de Francesi au pierit in zadar! Spania are drept să fie mândră de eroismul fiilor săi; dar Spaniolii s'au luptat atunci pentru Ferdinand in contra progreselor Revoluțiunei și Spania avea de câștigat mult numai din reforme. Dar tot a ieșit ceva bun: Vechiul Regim a fost lovit de moarte și Spania s'a deprins cu libertățile politice. *Cortesii* convocați la *Cadix* (24 sep-

1810

300,000 francesi
in Spaniagreșala lui
Napoleon
împărțireaSpanezii depun
minte. -
WellingtonSoult 50,000
Wellington
120,000insultă
18101812
Wellington

s'au schimbat inimile oamenilor. Bonaparte văzu primejdia și indată după pacea de la Lunéville, el luă măsuri. El convocă la Lion o Consulta, alcătuită din Italieni devotați lui, care votă o Constituțiune cu un președinte ales pe zece ani. Bonaparte fu ales președinte și el designă ca vice-președinte pe Melzi; pe urmă a dat noului stat numele de Republica italiană, nume care a fost primit cu aclamațiuni frenetice. Dar el aneasă Piemontul și Genova, aneșiuni care au fost bine primite de către populațiuni, pentru că li asigură liniștea și ordinea, după care suspinau de atâția ani.

Februarie 1801
Consulta
Republica
Melzi
Genova

Melzi, dintr'o familie ilustră și foarte bogată, avea mare autoritate morală; era învățat și pătruns de ideile filosofice; dar nu vedea cu ochi buni pe representanții ideielor jacobine și avea drept ideal Constituțiunea engleză; de aceea Republica i se părea provisorie. El și luase grea sarcină: a asigura autonomia, a intocmi un guvern și o administrație națională, a introduce pacea și a garanta unirea. El și atrase toate clasele societății; găsi mijloace a întreținea o armată franceză in Italia, fără a apăsa poporul, și putu organiza un guvernământ, mulțemită talentului cel mare a lui Prina, ministrul de finanțe. Acesta organiza finanțele, desființând o multime de funcțiuni nefolositoare, pedepsi fără milă pe hoți, numi o comisiune pentru lichidarea datoriei, controlă exact cheltuelile, introduse ordine in administrație și echilibra budgetul; apoi se creă o armată națională și o gendarmerie care asigura ordinea publică.

Melzi
Prina

In 17 martie 1805, Napoleon fu ales Rege al Italiei.

El veni in Italia și îi uimi pe Italieni prin strălucirea sa; se încoronă in Milan cu vestita coroană lombardă de fier și vizită orașele principale, unde a fost primit cu mare entusiasm; dar in același timp, el inspectă și instrui armata și fruntariile; apoi intocmi un guvern centralisator și lăsa frînele cărmuirii vice-regelui Eugeniu de Beauharnais. In vîrstă de 24 ani, foarte bun și fermecător, leal, cu mult bun simț, bun la suflet și foarte muncitor, Eugeniu avea numai un defect: era prea devotat lui Napoleon, căruia nu știa cum să i arate in alt chip recunoștința sa. Veneția a fost aneșată cătră regatul italian. Aceasta a provocat mare entusiasm, căci era primul pas cătră «Unirea» Italiei; și când Eugeniu a luat in căsătorie pe fiica regelui din Vürtemberg, entusiasmul

Napoleon
rege 1805
Veneția

a fost la culme: toți sperau că vor avea o dinastie națională, care va aduce «*Independența*.»

Sub noul regim reformele s'au continuat. Armata a fost ridicată la cifra de 152.000 de oameni; greu, pentru că Italianii nu erau deprinși: de sute de ani nu mai luptaseră pe câmpul de bătaie; dar mulțemită măsurilor luate, s'au format în curînd ofițeri admirabili și în Campania din Rusia armata italiană era între cele d'intâi. S'au întreprins mari lucrări de utilitate publică; s'au cheltuit 72 de milioane numai pentru drumuri, între care *calea Simptonului*, care lega Milanul cu valea Ronului, s'au săpat canale; s'au ridicat monumente; s'a mai mărit portul Veneției; s'a încurajat agricultura și îngrijit sănătatea publică; s'a lățit instrucțiunea poporului și s'au încurajat învățatii și literații. Codicii francesi au fost introduși și în regatul italian și s'a desființat călugăria. Regatul era numai în formă independent; dar, în fond, câte binefaceri! Deosebitele clase se împăcau cu noua stare de lucruri și ideia națională creștea la umbra stăgului național: ofițerii erau cei mai buni patrioți italieni.

Partea din Italia anecsată la Franția suferia grele sarcini, dar în schimb: mare transformare materială, intelectuală și socială; milioane pentru drumuri și fortificațiuni; reparații și proiecte de a seca mlaștinile Pontine și a canalisa Tibrul; o mulțime de Italiani ajunși la cele mai înalte demnități; legile francesse. Domnia lui Iosif Bonaparte și a lui Ioachim Murat în Neapole a fost, de asemenea, o binefacere pentru acel regat; căci s'a desființat feudalitatea, s'a introdus Codicele civil, s'au înființat școale în fiecare comună și s'a reformat sistemul dărilor, ast-fel că «o viață nouă a început în acest regat de Neapole, ținut până atunci în afară de transformările ce se întîmplau în restul Europei.»

§. 4. Germania.

Tractatul de la Lunéville hotărârea că Rinul va fi hotar între Germania și Franția; iar principii cari aveau posesiuni în Franția vor fi desdăunați pe socoteala principatelor eclesiastice. Primului Consul i convenia ca să se mai simplifice Germania, întemeinduse niște state mai puternice între Franția și Austria; dar destul de slabe în cât să aibă nevoie de un protector. În 28 februarie 1803, s'au desființat 112 state și cele trei milioane de supuși a lor

1809
 regatul Vestfalia, ducatul Mecklemburg, statele din Turingia și regatul Sacsoniei. Ea număra atunci 15 milioane de locuitori și era obligată a da un contingent de 120.000. După tractatul de Viena s'au mai făcut și alte modificări, dar toate acestea erau numai niște întocmiri trecătoare. Napoleon avea puterea de a zdrobi; dar pentru a crea trebuie moderație, răbdare, adică tocmai ceea ce îi lipsia lui. Dar cum de suferiau popoarele atâtea transformări? Popoarele erau uimite de geniul lui militar, și «naționalitatea» germanică era încă în stare embrionară. Ele erau obișnuite cu servitutea, erau grele comunicațiunile și uri învechite împiedicau ori-ce înțelegere; și apoi simțiau Germanii că ce făcea Napoleon era bine; el era tot fiul Revoluțiunii, propagatorul principiilor din 1789. A trebuit ca el să facă mari greșeli ca să se ridice lumea, și chiar atunci nu toți.

În țerile de a stânga Rinului anecstate la Franția, suferințele fuseseră foarte mari, la început; dar Primul Consul introduse ordinea și întocmi o administrație onestă și s'au făcut mari progrese, mai ales la țară. Vânzarea bunurilor naționale a creat o mulțime de proprietari mici, cari s'au pus serios pe muncă; produsele se desfăceau cu prețuri bune și introducerea legilor franceze a fost o adevărată binefacere. Orașele s'au arătat mai multă vreme dușmănoase, dar s'au unit și ele, mulțemită înțelepciunii prefectilor ca *Jean-Bon-Saint-André*, virtuosul republican, care a fost prefect la Mainz timp de 12 ani. S'a născut o opoziție în clasele luminate care nădăjduiseră că vor dobîndi libertatea; cu toate aceste, contopirea mergea cu pași foarte repezi și se credea că în două generațiuni ea va fi desevîrșită. Țerile aceste au rămas credincioase chiar și în vremurile grele; și când ele au fost date Prusiei, influința francesă era atât de puternică, că noul regim nu s'a atins de legile revoluționare; el a respectat Codicele civil, organizarea judiciară, juriul și regimul comunal

Pe malul drept al Rinului, progresele nu au fost așa de mari și nu putem zice că a dispărut feudalitatea; va mai trece încă jumătate de viac; dar «s'au promulgat principii nouă, s'au pronunțat cuvinte grave care nu se vor uita; secularizarea domeniilor eclesiastice, desființarea a o mulțime de mănăstiri, încetarea dijmelor, progresele instrucțiunii, desființarea vechielor vâmi, au imprăștiat buna stare generală și au creat nevoia generală de independență; justiția a fost îmbunătățită și adminis-

trația reorganizată.» Influența franceză a fost puternică și în Germania de Nord, unde s'au introdus de odată toate instituțiile franceze. Toți admirau progresele regatului de Vestfalia.

Dar poporul german scăpat din robie cerea să se bucure de libertate. De prin 1804 încep scrierile de revoltă a lui *Gentz* și *Arndt*, ceia ce Napoleon nu putea suferi. Librarul *Palm* din Nürnberg a fost dat în judecată pentru publicarea unei broșuri și împușcat (1806). Această ucidere a deșteptat o indignare generală. Clasele luminate: scriitori, profesori, studenți, ajung de atunci dușmani. Incercările de rezistență din 1809 nu au fost împărțite de popor și atitudinea Prusiei ai descurajat pe cei mai îndrăzneți. Cu toate acestea, se dovedise că edificiul clădit de cătră Napoleon nu era așa de solid, de oare ce câte-va bande energice putuse cutriera Germania, repurta oare care succese și a scăpa pe vasele englese.

Dar a urmat o mare descurajare și căsătoria lui Napoleon cu o archiducesă austriacă a făcut pe mulți să se inchine. Când înse Napoleon a anecat Olanda, groaza a cuprins pe toți principii germani; războiul din Spania înghiția pe fie-care an o mulțime de soldați germani; Blocul Continental lovia cumplit în consumatorul german și începuturile de industrie se nimiciau din lipsa de capitaluri. Mai ales în Nord, situațiunea era teribilă: nu se mai vindeau de loc produsele germanice și corăbiile de comerț putreziau în porturile din Hamburg și Brema. Ieronim, Davout, și toți generalii și administratorii preveniau pe Napoleon de o explozie apropiată, dar el se făcea că o disprețuește. S'a văzut în curînd că ei aveau dreptate.

Austria, ~~nu~~ ~~nu~~ ~~nu~~ statornic adversar al lui Napoleon, a fost, în adevăr, nenorocită în toate războaiele pe care le a susținut în contra lui; dar din aceste lupte îndelungate a ieșit un sentiment mai real de unitatea monarhiei și, în același timp, s'a născut și ideia de naționalitate la popoarele supuse.

În 1801 Thugut a fost înlocuit prin Cobenzel, după care a urmat *Stadion* (1805), care voi să facă pe Împărat revoluționar, făcând apel la sentimentul de naționalitate și de independență în contra lui Napoleon; de aceea, a fost înlocuit în grabă prin Metternich. Acesta socotia pe Napoleon ca o nenorocire trecătoare; dușmanii serioși ai Austriei erau tot Rusia și Prusia. «Prudent și muncitor, moderat și așteptând ocașiunea, el nu umblă după reforme».

1806

Gentz, Arndt
SentimentalSuperioritate
Luce

1801-18

Thugut, Cobenzel, Stadion, Metternich

Impăratul Francisc I era foarte popular, pentru că era simplu, bun și primia pe toată lumea; foarte muncitor, dar se prea pierdea în amănunte, era gelos de ori ce superioritate și ținea la vechia rutină. Ar fi putut să facă mult, pentru că nu mai era opozițiunea ce o întimpinase Iosif II; Adunările erau liniștite, de când erau lăsate în pace și nu mai lovia nime în privilegii, iar în orașe dispăruse ori ce urme de autonomie. Dar acest stat absolut, în care Impăratul putea face ori ce voia, nu era în stare a se organiza; se numiau comisii peste comisii și nu ieșea nimic. Nu se făcu mai nici o reformă. Condițiunea țăranilor era tot tristă și taxe de tot felul împedicau comerțul și industria. Răsboaiele, Blocul Continental și politica financiară a Impăratului ruinau țara; În 1809, toți supușii au fost îndatoriiți a aduce la tesaur vasele lor de argint și juvaierurile; li s'a dat în schimb bani de chîrtie. În 1811, datoria publică era de un miliard și jumătate, iar biletele de bancă în valoare de două miliarde și jumătate perdeau 90%. Statul a făcut bancrută.

Nu era nici o opozițiune și toți suferiau în tăcere pentru, că poliția era minunat organizată și foarte severă. Toate cărțile străine erau suspecte și se condamnă și o mulțime care fuseseră tipărite în Austriă; iar patrioții germani, dușmani ai lui Napoleon, cari petreceau în Viena, erau spionați de aproape. Toată instrucțiunea publică a fost lăsată pe mâna clerului, capo d'operile literaturii germane erau proscrișe și Universitățile erau în decădere;*) dar Impăratul favorisa științele naturale, căci îi plăceau. Numai *Musica* era protegială la Curte și merita, pentru că atunci au trăit

*) Principiul acestui regim fiind de a împedica ori ce agitare, guvernul luă măsuri pentru a opri sūpușilor ori ce încercări de a se ocupa de afacerile publice, de a vorbi sau chiar a se gândi la ele. Aceasta era însărcinarea censurii și a poliției secrete. Censura, dependință a poliției, se aplica nu numai pieselor de teatru, ci și jurnalelor și cărților: nefiind regulată prin nici o lege ea făcu pe censor a tot puternic. Nici o carte politică nu se tipăria în Austria. Se opriră intrarea tuturilor cărților străine în care se putea găsi o idee liberală, Hallam, Aug. Thièry, Sismondi, chiar și cărțile de medicină a lui Broussais. Poliția supraveghia individual pe străini, pe profesori, pe studenți, chiar și pe funcționari; ea avea spioni în salele de cursuri, și obligă pe bibliotecari să-i dea notă de cărțile împrumutate de fie care profesor. Ori ce asociație era sever interzisă. (Seignobos, *Histoire politique de l'Europe contemporaine*, :83).

Haydn și Beethoven, atunci se răspîndia gustul pentru operele lui Mozart (mort în 1791).

Prusia. «Era un stat esențialmente germanic; principiile Revoluțiunii aduseseră nașterea patriotismului german și aceleași dorinți domniau în toate clasele societății, care erau în stare a face cele mai mari sacrificii. De aceea au putut Hohenzollernii impune nobililor să renunțe la drepturi, sacrificînd ei singuri o parte din ale lor, și au respectat chiar unele forțe suspecte, când prevedeau că au să li fie folositoare într'o zi. Nu au acordat libertate supușilor lor, dar au asigurat țerei o administrație probă, finanțe regulate, gloria militară și respectul Europei».

Germanii se consolau de decadența lor publică cu strălucirea literaturii lor; dar evenimentele din 1806 și anii următori i-au făcut să se incredințeze că «un popor care nu este în stare a-și apăra independența, este condamnat și la o repede decadență intelectuală.» Prusia fusese zdrobită la Iena: aceasta era o nenorocire; dar mai grav era că poporul admira pe invingător, că toți căutau să-l lingusească, că comandanții cetăților și ai armatelor se întrecuseră a capitula fără nici o rezistență. Dar Napoleon nu se amăgia. El știa că Prusia are să caute să-și resbune; de aceea el voi să o sdrobească sub greutatea exploatărei financiare. Convențiunea încheiată în această privire era foarte elastică, și pretențiunile Împăratului sporiau neconținut. S'a calculat că Prusia a plătit atunci mai bine de un miliard cu rechizițiunile, cu întreținerea soldaților și cu prădăciunile lor. Țara era într'o miserie grozavă, agravată și prin Blocul Continental. «Ajunseseră în așa mare grad de desperare, că ori și ce era mai de preferat de cât statu-quo».

Când resboiul din Spania a dovedit că Napoleon putea fi învins, toate privirile Germanilor s'au îndreptat spre Prusia; mulți dintre consilierii regelui nu erau Prusieni (Stein era din Nassau, Arndt din Rügen, Scharnhorst și Hardenberg din Hanovru, Niebuhr din Danimarca). Spiritul public începu a se deștepta. «Rasa formată de către Hohenzollerni era solidă, răbdătoare, statornică, deprinsă cu nenorocirea; ea suferise multe și în tot d'a una ieșise și mai puternică din ori ce încercare; în burghezie și în clasele de jos erau multe virtuți. Trebuia numai să fie deșteptată și profesorii au marea glorie de a fi fost în fruntea

Iena

1 miliard

Stein, Arndt
Scharnhorst
Hardenberg
Niebuhr

mişcărei naționale; societățile secrete au contribuit și ele, dar nu așa de mult».

Stein este reprezentantul acestei perioade de redeșteptare și de la el au plecat toate măsurile care au pregătit transformarea Prusiei *); dar regelui nu i plăcea; și tocmai de aceea e și mai mare meritul marelui ministru. El se sili să mărească puterea statului suprimând tot ce se putea opune la înflorirea țerei. In 9 octombrie 1807 s'a publicat un edict celebru, un felu de *habeas corpus* al Prusiei, prin care se apăra poporul de jos in contra nobilimei; apoi urmă o lege municipală, după care se organiză administrațiunea centrală, prin care se desființau privilegiile deosebitelor provinții și se despărția justiția de administrație. Scharnhorst arătate de mult vițiile organizării armatei și era pentru o armată numeroasă, insufletită de o înaltă idee morală. El opri a se mai inrola străini, îndulci pedepsele corporale, regulă admisibilitatea tuturor la gradele de ofițer, regulă mai bine înaintarea și recruții erau trimiși in rezervă îndată ce isprăviau instrucțiunea lor militară, așa că s'a putut căpăta o armată enormă **. Dar regele fu nevoit a cere demisiunea lui Stein : așa

*) In țara Nassau s'a născut faimosul reformator german, baronul Frederic-Carol de Stein. El a fost agentul principal al acelei metamorfoze mari care a scos din o revoluțiune cosmopolită și din cele mai curioase împărțiri suferite vre-o dată de cătră un imperiu, o națiune pasionată pentru unitatea sa. El a ajuns, prin urmare, cel mai înfricoșat printre adversarii Franței pe continent, întorcând contra ei armele pe care ea le făurise, și ruinând'o ca să zic așa, prin chiar consecvențele bine-facerilor sale. El făcu pe principii germani să se gândească la acel plan așa de profund și așa de simplu: de a îndeplini prin ei singuri și in folosul dinastiilor lor ceea ce Revoluțiunea îndeplinia contra lor și in folosul Franței: desființarea regimului feudal ; de a lua Revoluțiunei ori ce motiv, apucând înainte cu reforme mai bine potrivite cu moravurile țerei; de a esalta simțimentele supușilor lor prezentându-se lor ca cei mai aprinși corifei ai patriotismului. (Sorel, *L'Europe et la Révolution*, I, 435).

**) Stein, Hardenberg și Scharnhorst, măcar că erau considerați in Prusia ca revoluționari, lucrau in numele unor principii cu totul deosebit de ale Revoluțiunei franceze. In Franția, se începuse prin proclamarea suveranității poporului și prin declarațiunea drepturilor cetățenilor, și voiseră să organizeze un regim in care Francesii ar fi liberi și egali pentru că aveau «dreptul» la aceasta. In Prusia, regele și păstră suveranitatea întreagă, și făcu reforme din propria sa autoritate, pe calea ordonanțelor, vorbind supușilor in numele «datoriei» lor; era vorba, nu de a îmbunătăți starea supu-

cerea Napoleon. El fugi în Austria, unde a fost pus sub privighie-rea poliției, și apoi în Rusia. După plecarea lui Stein și căsătoria lui Napoleon, partida patriotică era cu totul descurajată; reformele au încetat și nobilii din Prusia se uitau mai mult la interesele lor, de cât la ale națiunii germanice: «pretutindinea descurajare și inerție». Regina Luisa muri cu inima sdrobotită de durere, 19 Iulie 1810 *).

În iunie 1810, cu autorisarea lui Napoleon, Hardenberg fu numit cancelar de stat. «El era un discipul a lui Frederic II, cu educația complectată prin Revoluțiune. El voia să suprime privilegiile castelor și pe ale provinciilor, a supune pe toți cetățenii la aceleași indatoriri, a li garanta aceleași foloase și a-i lega strîns cu statul prin o administrație riguroasă centralisată. Cu el începe Prusia contimpurană.» El regulă finanțele prin vinderea bunurilor clerului și creă o mulțime de proprietari mici; asigură libertatea muncii, protegiă pe țărani în contra asupririlor celor mari, asigură siguranța publică prin o gendarmerie solidă și convocă o Adunare națională, 1812, care a adus mari rezultate. În același timp Scharnhorst creă o *Academie de război* care avea să pre-

șilor, ei de a li cere o nouă încordare pentru a ridica statul ruinat prin invasiunea franceză. Cu toate aceste, aceste două mișcări, plecate de la principii opuse, făceau apel la același sentiment, devotamentul către patrie, și ele au ajuns în practică la aceleași reforme. Pentru a face pe supuși mai în stare de a contribui la nevoile statului, regele se decise a înlătura piedicile la munca lor dându-li libertatea și egalitatea privată; și pentru a-i interesa la viața publică, el fu nevoit a-i lăsa să iea și ei parte. Aceasta a fost, după espreșunile lui Hardenberg o «revoluție în sensul cel bun» venită de sus, o «noapte din 4 august monarchică», un «guvern monarchic cu principii democratice» (Seignobos, *Histoire politique de l'Europe contemporaine*, 403).

*) Ea făcuse multe imprudențe și intervenirea ei în politică nu fusese fericită; dar batjocurile lui Napoleon o făcuse să fie iubită de supușii săi, și ea meritase admirațiunea istoriei, când, sacrificând pentru patrie și datorie mândria ei de suverană și de femeie, se dusesse la Tilsitt ca să cerșitorească mila dușmanului ei neimpăcat. Nu se îndreptase încă de emoțiunile iernei teribile, când, bolnavă de friguri tifoide, ea trebuia să fugă, murindă, prin viscol și zăpadă, ca să nu cadă în mâinile Francesilor. Făcuse o ultimă încercare pe lângă Tzarul Alesandru, care i alinase durerea ei cu delicatele lui atențiuni, dar respinsese ori ce legătură formală. «Nu mai pot spera, scria ea către părintele său.... De sigur vor veni timpuri mai bune, dar eu nu le voi vedea». Cu dinsa, se părea că dispăre de pe cer cea de pe urmă rază de lumină. (Lavisse et Rambaud, *Histoire Générale*, IX, 613).

Hardenberg
cancelar:
suprimă privilegiile
egalitate; supune
la același indatoriri
la administrație riguroasă
centralisată
cu el începe
Prusia contimpurană
regulă finanțele prin
vinderea bunurilor
clerului; creă o mulțime
de proprietari mici
asigură libertatea
muncii; protegiă pe
țărani în contra
asupririlor celor
mari; asigură
siguranța publică
prin o gendarmerie
solidă și convocă
o Adunare națională
în 1812

gătească generali și *Guillaume de Humboldt* isbutia a înființa *Universitatea din Berlin* pentru a procura soldați patrioți. *) Intemeierea noii Universități răspundea la dorința regelui, care zisesese după Tilsitt că «statul avea datoria de a înlocui prin forțe intelectuale forțele materiale pe care le pierduse.» Ea se deschise în 1810, în cel mai frumos palat din Berlin, după castelul regal. *Fichte* a fost primul ei Rector.

Anii următori au fost teribili pentru Prusia. Era teamă ca *Napoleon* să nu o desființeze cu totul, ceea ce ar fi convenit Austriei. În timpul Campaniei din Rusia, Prusia a fost din nou călcată în picioare: mai ales Germanii de la Sud o prădau cumplit. Desastrul din 1812 a ridicat pe toată lumea. *Scharnhorst* puse în picioare națiunea întreagă: *landwehr* și *landsturm*; dar nu voluntari ca în Franța din 1792. **) Era un popor întreg deprins cu

*) «Berlinul va ajunge centrul întregii activități intelectuale a Germaniei nordice și protestante, și un tărâm solid va fi pregătit pentru îndeplinirea misiunii care este rezervată statului prusian». Aceste cuvinte profetice s'au rostit la înființarea Universității din Berlin (1810). Profesorii 'au servit tot așa de bine pe Prusia ca și diplomații sau generalii săi. Universitățile germane au fost în tot d'auna amestecate foarte activ în viața națională. . . Toate clasele societății rivalisau în devotament; din toate părțile curgeau darurile patriotice și voluntarii; femeile trimiteau până și inelul lor de logodnă. Universitățile, clasele superioare ale gimnasiilor, erau părăsite. Profesorul *Steffens*, la *Breslau*, convoca pe studenți în jurul catedrei sale și, ieșit din minți, cu ochii în lacrimi, vărsa în acele inimi tinere frigurile datorii și ale patriotismului. La Berlin, *Fichte*, care a murit victimă a devotamentului său pentru răniți, amintea auditorilor săi că numai un lucru era sigur, viața eternă, și că ea se merită prin moarte și se pierde prin o viață de servitute. *Schleiermacher* binecuvînta pe soldații cari puteau să lupte pentru regatul lui D-zeu pentru ca «drepturile eterne ale omului să fie recunoscute în toți oamenii, chiar și în cei mai de jos». (*Lavisse et Rambaud, Histoire Générale, IX, 620.*)

**) În această perioadă de încercări pe jumătate neisbutite, numai o reformă completă s'a făcut, reforma armatei. Aceasta a fost opera «Comisiunii de reorganizare militară» presidată de către *Scharnhorst*, fecior de soldat ajuns general. El puse oficial principiul serviciului universal: «Toți locuitorii statului sînt apărătorii născuți ai lui». Toți bărbații în stare de a purta armele erau datori să fie soldați; fiindcă tractatul cu *Napoleon* mărginea armata prusiană la 42.000 de oameni, au fost siliți a face din această mică armată o școală în care recruții treceau numai cât timpul necesar pentru a învăța și făceau loc altora. Ast-fel serviciul de scurtă durată intră în practica militară, soldații bătrâni de carieră erau înlocuiți prin tineri cari treceau prin

era statornic in ideile și caracterul său și «a plutit tot-d'auna între absolutism și republicanism.»

La început se părea că urăște absolutismul. El căută să vindece ranele trecutului: dădu o amnistie deplină, rechemă pe esilați, inapoie celor degradați funcțiunile și onorurile lor, restabili alegerile in corpul nobilimei care fuseseră desființate, dădu drepturi orașelor, invoi țeranilor a lua lemne din pădurile statului; intr'un cuvînt, reacțiune întreagă in contra actelor părintelui său.

El se incunjură de câți-va tineri, între cari erau principele polon *Adam Czartoryski*, *Pavel Strogonof* și alții, și se puse a inzebra pe Rusia cu un regim in care puterea autocratică trebuia să fie înlocuită prin o monarchie temperată prin legi și prin instituțiuni. S'a interzis vînzarea țeranilor, li s'a dat voie a se căsători fără a mai cere invoirea stăpînilor și s'au înființat judecătoria alese de cătră ei. El a voit să facă din *Senat* o «inaltă Curte supremă», inaintea căreia trebuiau aduse proiectele împărătești pentru ca să capete putere de lege: și inaintea hotărîrilor Senatului toți erau datori să-și plece capul, ca și inaintea Tzarului. Dar *Senatul rus* de pe acea vreme nu era vrednic de o așa de inaltă chiamare. S'au creat opt ministere, între cari al *Instrucțiunei* care lipsia in alte state, și unde era ministru *Michail Muravief* fostul lui profesor. Acesta a creat încă trei Universități: *Petersburg*, *Charkof* și *Kazan*; a reînființat *Academia Rusă*, mai multe licee și școli de tot felul; a dat sume mari pentru incuragiarea literaturii, s'au tradus autori străini și esemplul dat de sus a fost urmat de oamenii din toate clasele societății. S'au luat de asemenea măsuri pentru pregătirea unui Codice.

După *Tilsitt*, *Alesandru* s'a despărțit de oamenii cu cari lucrase până atunci, pentru că erau amicii Angliei, și a dat toată increderea sa lui *Speranski*, fecior de popă, profesor de matematică la *Academia eclesiastică* din *Petersburg* și secretar la ministeriul de interne. Acesta era un admirator al reformelor radicale făcute de cătră *Constituanta* și de cătră *Napoleon*. El era de părere că trebuie desființată puterea absolută, desființată și robia țeranilor, căci alt-fel, zicea el, «se vor face numai imbunătățirile de detail»; dar, in același timp, el credea că noua Constituțiune trebuia să se sprijinească pe un corp de nobilime puternic con-

stituit. El propunea dar reforme mari in comună, justiție și in administrație. Alesandru nu putea merge așa de repede ca consilierul său. Cu toate aceste, s'au înființat *Consiliul de Stat*, «pentru a mărgini arbitrariul guvernului nostru» cum zicea Tzarul; ministeriile au fost mai bine organizate și Senatul a fost întocmit ca un înalt corp judiciar. Dar Speranski avea o mulțime de dușmani: curtenii cari erau pentru domnia absolută, proprietarii nobili îngrijiiți de proiectul de răscumpărarea șerbilor, aristocrația care nu vedea cu ochi buni pe «feciorul de popă», amici ai vechielor idei și chiar colegii săi din ministeriu cari erau geloși de favoarea de care se bucura el. Alesandru nu l'a putut ajuta in contra atâtor dușmani și l'a esilat la Perm. In urmă, el a fost numit guvernator al Siberiei unde a stărpit multe abusuri; i s'a permis mai târziu a veni in Capitală și a mai fost consultat de cătră Tzar, dar marele lui rol istoric era isprăvit in 1812.

Campania din Rusia și războaiele ce urmează au amânat pe multă vreme ori și ce reforme. *)

*Consiliul de Stat,
Senat, Ministeriile
Prasomasi la
Speranski*

vezi pag 199

*) Erau două societăți suprapuse: jos, țeranii, negustorii, preuții și călugării, rămasă orientală, ortodoxă, străină de ori-ce cultură și de ori-ce viață politică; sus, nobilii și guvernul, devenită occidentală, sceptică, dispusă a adopta toate ideile politice ale Europei ca și modele și limba ei. Intre aceste două societăți nici o înțelegere; ele nu vorbeau nici aceeași limbă. Inalta aristocrație vorbea numai franțuzește; o parte din funcționari erau Germani din provinciile baltice. Guvernământul avea același caracter nepotrivit. In fond, el era, ca și poporul, oriental și patriarchal, adică despotic: o singură putere, «Tzarul autocrat», stăpân absolut; nici un alt centru de guvern de cât reședința sa, nici o lege alta de cât decretul sale, nici o altă autoritate publică de cât funcționarii săi, nici o altă instituție de cât aceea înființată prin buna lui plăcere. Dar binevoiseră țarii a introduce instituții europene; și Rusia avea o capitală europeană, o diplomatie europeană, o armată organizată după sistemul german, un guvern central ca in Europa, cu consilii și biurouri, tribunal ca in Europa cu o procedură scrisă și secretă, o poliție europeană, dări și monopoluri copiate după ale Europei, împărțire in gubernii și districte, adunări de nobili presidate de cătră un «maresal» al nobilimei.... Era «despotismul luminat» al viacului XVIII, fără nici o libertate politică pentru supuși. Guvernul nu invoia nici libertate de presă, de întruniri sau de asociații, nici adunări deliberante, nici manifestație publică fără autorizare, nici control asupra actelor funcționarilor, nici garanții in contra abuzurilor lor de putere. Chiar libertatea de religiune era mărginită prin Biserica de stat. (Seignobos, *Histoire politique de l'Europe contemporaine*, 552.)

§.6. Imperiul Otoman. *nizi 204*

Selim III s'a suit pe tron in aprilie 1789. El arată o mare energie in mijlocul primejdiilor in care se afla Turcia: a curmat multe abusuri făcând exemple teribile și ordonă ridicarea in masă in contr a necredincioșilor; dar a fost nevoit a incheia pacea de la Șiștov și pe cea de la Iași. El doria să rămână in prietenie cu Francia; dar din posesiunile franceze de pe Adriatica ieșia mare agitație pentru popoarele creștine din Imperiu și Expedițiunea din Egipt l'a silit să declare rășboiu. In timpul Consulatului s'a incheiat pace; dar Sultanul era ingrijit de progresele lui Napoleon care ajunsese vecin cu Imperiul Otoman și numai după Austerlitz l'a recunoscut ca Impărat.

După Austerlitz, Austria și Rusia 'și indreaptă privirile spre Răsărit, unde credeau că se vor putea desdăuna de infrângerile suferite. In 1806, ambasadorul Austriei din Petersburg este in cunoștiință că Rușii nu doresc distrugerea Imperiului Otoman; că ei ș'ar mulțemi cu Principatele Române și că nu ar vedea cu ochi răi pe Austria ocupând Serbia, Bosnia și Croația turcă. La aceasta, ambasadorul răspunse că Austria ar fi mulțemită numai dacă i s'ar da și Valachia Mică cu partea apusană din Bulgaria și Rumelia. Rusia nu s'a invoit; chiar după Eylau, ea se gândia la ambițiunea austriacă in Răsărit, și Austria se inarma, nu in contra Franței, ci in contra Rusiei. «Archiducele Carol declara că Rușii, de vor pune stăpânire la Dunăre, vor fi pentru Austria o primejdie mai mare chiar și de cât Franța.»

In august 1806, generalul Sebastiani veni ca ambasador al lui Napoleon in Constantinopole, cu însărcinare de a face pe Poartă să declare rășboiu Rusiei. Turcii aveau in de ajuns motive de rășboiu, căci mâna Rusiei era in toate încercările de revoltă ale creștinilor din Imperiu. Sebastiani trecuse prin București și se incredințase că Domnii Principatelor, Constantin Ipsilante și Alexandru Moruzi erau oamenii Rusiei. El ceru și dobândi ca ambii Domnitori să fie inlocuiți și ca Bosforul să fie inchis pentru corăbiile străine. Ambasadorul rusesc protestă cu energie in contra destituirei Domnitorilor, susținut de cătră ambasadorul englez. Selim era gata a ceda, cu toate scrisorile lui Napoleon, când Rușii, sub Michelson, cuprind Principatele Române fără nici o de-

clarație de războiu. Ambasadorul englez stăruie pe lângă Poartă ca să incheie pace cedând Principatele, intrând în alianță cu Anglia și Rusia în contra Franței, și lăsând în mâinile Angliei strimtorile și flota turcească. A făcut asemenea propuneri; dar a și fugit din Constantinople, grăbind sosirea escadrei engleze. Această trecu Dardanelele. Divanul era înfricoșat, dar populațiunea musulmană și creștină se ridică ca un singur om. Englezii încep a negocia. Sebastiani se folosesc de această greșală a lor, și în câteva zile, țărmurile sînt înarmate cu 1200 de tunuri. Englezii află cu groază că aceiași activitate domnește și în Dardanele. Ei se grăbesc a se retrage. Sebastiani rămase atot puternic în Constantinople; dar Divanul refuză ajutorul oferit de către Napoleon în contra Rușilor.

Selim III a făcut mai multe reforme ajutat de către Căpitan-pașa, energicul și inteligentul Cuciuk-Hussein, care a făcut să înceteze pirateria, a reparat cetăți, a adus ingineri din Franța și Suedia pentru construirea corăbiilor și a înființat o turnătorie de tunuri. Câte-va batalioane înarmate și instruite după sistemul european au făcut minuni în luptele ce au purtat. Atunci Sultanul a dat «Noua Ordonanță» prin care se începea crearea unei armate europene. Nouăle trupe au exterminat pe «cărjalii», bande de hoți care amenințaseră chiar și Capitala. Sultanul ordonă să se mai formeze ast-fel de trupe nouă; dar ienicerii erau gata a se revolta și el fu nevoit a ceda. Pe când Marele-Vizir era la Dunăre, se produse o revoltă în Constantinople, care aduse depunerea lui Selim și înlocuirea lui prin Mustafa, care era contra reformelor (1807).

Atunci Mustafa Bairactar, pașă de Rusciuk, plecă spre Capitală în fruntea a 300.000 de veterani. El voia să pună din nou pe Selim, dar acesta a fost ucis în momentul când devotatul său intra în palat. Atunci Bairactar detronă pe Sultan și ridică la tron pe Mahmud (1808). Ajuns atot puternic și Mare-Vizir, el continuă reformele militare și voi să desființeze pe jenicieri. Aceștia se revoltă și dau foc cetății. Bairactar ordonă a se duce toate bogățiile sale într'un turn al palatului, unde a fost găsit mort împreună cu o sclavă a lui favorită și cu un negru eunuț. Reforma a trebuit să fie amănată pentru multă vreme. Depunerea lui Selim III a servit ca pretext lui Napoleon de a părăsi pe Turcia. La Tilsitt și la Erfurt, el s'a înțeles cu Tzarul asupra împărțelii Imperiului Otoman. Austria spera că nu va fi uitată; dar tot se pregătia

1807
1200
reformele
pirateriei, cetăți
în armă
armate
Capitală
Mustafa 1807
Mahmud
1808-27
Bairactar
a fost
fruntea pe 300
Turcia
Selim I

de războiu și, în același timp, intenția pe Turci să continue războiul.

În timpul acesta se făcuse oare-care încercări de pace și în februarie 1809 se întrunise un Congres la Iași, dar fără nici un rezultat. Turcia refuza ori ce cesiune de teritoriu, pentru că, cu o lună mai înainte, ea încheiase un tractat de alianță cu Anglia. Napoleon părăsise pe Turci cu totul.

Războiul continuă în 1809. Ambele armate erau de câte 80.000 de oameni, dar Rușii aveau generali buni; pe când Turcii erau niște bande neregulate, comandate de cătră Marele Vizir Yusuf, de 80 de ani, bătut de atâtea ori de cătră Francesii în Siria și Egipt. Cu toate acestea, ei s'au apărat cu energie la *Giurgiu* și la *Brăila*. Bagration luă o energică ofensivă și trecu Dunărea; dar nu putu lua Silistra și se întoarse înapoi. A cuprins Brăila.

În anul următor *Kaminski* avea 85.000 de soldați. El trecu Dunărea, cuprinse Silistra, apoi Rasgrad și înconjură *Șumla*; dar Turcii trimiseră ajutoare și Rusciukul era puternic întărit. După zdrobirea unei armate turcești la *Batynia* (7-septembrie), toate cetățile de pe malul drept al Dunărei, afară de Vidin, căzură în mâinile Rușilor; dar aceștia trec înapoi Dunărea ca să ierneze în Principate, după ce pierduseră 36.000 de oameni. În 1812, el trecu din nou fluviul dar primi ordin să trimită o parte din oștire la Nistru și el să se mărginească a se ținea în defensivă pe linia Dunărei. Urmașul său *Kutusof* nu mai avea de cât 46.000, pe când Turcii aveau un număr dobito. Cu 18.000 de oameni, el bate lângă Rusciuk o armată de trei ori mai numeroasă, arde cetatea după care trecu Dunărea înapoi. Atunci Marele Vizir luă ofensiva și trecu la *Slobozia* cu o parte din armata sa. Atunci *Kutusof* trece Dunărea, bate restul armatei turcești, cuprinde tabăra Turcilor și silește pe Marele Vizir a fugi, părăsind armata de la Slobozia.

Dar, de prin iunie, Tzarul îngrijit de invazia lui Napoleon, scrisese lui *Kutusof* să facă pace mulțemindu-se cu *Moldova până la Siret*. După lupta de la Slobozia, el ceru *Moldova întreagă*. Marele Vizir oferia *Basarabia*. *Kutusof* scrisese Tzarului, dar până la venirea răspunsului, el ceru ca armata de la Slobozia, 36.000 de oameni, să depună armele. Ceia ce s'a și făcut. Cu cât relațiunile se înăspriau cu Franția, cu atâta Rușii umblau după pace. Ambasadorul frances stăruia ca să nu se facă pace arătând că Francesii au plecat în contra Rusiei; dar Turcii nu mai credeau

in Napoleon. In timpul acesta, Tzarul conjura pe Kutusof «in numele patriei» să incheie mai repede pacea, apoi trimise pe *Ciagogof*. Când sosi acesta, preliminările erau subsemnate. Pacea definitivă s'a incheiat la **București, 28 maiu 1812**: Turcia ceda **Basarabia**. Cu mare greutate, Sultanul a întărit această pace. Dragomanul *D. Moruzi*, care negociase pacea, și fratele său *Panaite*, au fost uciși, fiind acușați de cătră ambasadorul frances că au fost cum-părați de cătră Ruși și că au ascuns scrisorile lui Napoleon cătră Sultanul.

E de mirare cum de a putut susține Turcia acest rășboiu de șese ani, pe când erau revoluțiuni in Constantinopole, rășcoale din partea creștinilor, rebeliuni ale pașilor. «Țările din Africa și aveau politica lor; Mahabiții erau stăpâni peste Arabia și cetățile sfințe; Pasvant-Oglu era stăpân pe Vidin și Bulgaria; Ali-Tebelin, pașa de Ianina, era domn peste Albania; pașii din Bagdad erau independenți; Cadi-Pașa din Caramania ascultă numai de sultanii partisaani ai reformelor militare; Syria era in mânilor lui Djezzar-Pașa și Egiptul in ale lui Mehmet-Ali».

VI. REACȚIUNEA.

§. 1. ~~Congresul de la Viena.~~

Prin tractatul incheiat la Paris, Franția era redusă la hotarele din 1792, dar trebuia să se ia garanții in contra ei. Aliații plănuiau a o inconjura cu niște state puternice capabile de a o opri să se întindă in afară, pe când noua dinastie impusă prin baionetele străine, cu puteri mărginite prin o Constituțiune, va avea de ajuns de lucru inlăuntru. Tot in acel tractat se prevedea că Puterile vor trimite reprezentanți la un Congres in Viena pentru a se regula cestiunile rămase nedeslegate (*); Franția va trimite

*) Europa nu a avut nici o dată, nu va mai regăsi poate nici o dată, pentru a-și da o organizare politică care să-i poată asigura liniștea ei, o ocașie asemenea cu cea care i-a dat in 1814 căderea imperiului napoleonian. Charta acestei părți de lumi era de făcut cu totul. Rășboiul desființase toate tractatele. Nu era stat care să nu fie chemat a-și schimba hotarele. Fără a reînvi vechea utopie a unei păci perpetue, spiritele drepte credeau cu puțință de a întocmi, prin o dreaptă-repartitiție de forțe, un echilibru ferm intre puteri; A-

1814
20 Aprilie
1 Martie
18 Junie

și ea, dar era bine înțeles că numai cei *Patru aliați* (Rusia, Anglia, Austria și Prusia) vor decide totul. Dar Aliații se înțelegeau între ei numai când era vorba de a se lua măsuri în contra Franței, în colo erau mari desbinări (*) Tzarul amână deschiderea Congresului pe ziua de 1 noiembrie 1814. Era și greu de regulat multe chestiuni **). Aliații făgăduiseră că vor restabili domniile legitime «desființate de către Revoluțiune și Imperiu»; dar acum nu mai era vorba numai de «drepturi» ci de «ceia ce trebuia a fi dat» Puterilor care resturnase pe Napoleon. Așa d.

păsătorul universal căzuse, se zicea că nu mai erau în Europa nici învingători, nici învinși. Franța nu mai trebuia să inspire nici gelosie, nici frică. Adversarii din ajun puteau întinde mâna și puteau mult folosi. Naționalitățile chimate din toate părțile la arme contra lui Napoleon, aspirau a se reconstitui. Germanii, Italienii, Polonii și multe alte rase încă, luptaseră pentru independență și pentru libertate. Regii li promisese ră această binefacere. O înțelegere deplină se părea că domnește între suverani și popoare garantându-se acestora că pacificarea generală nu se va îndeplini nici spre paguba și nici fără concursul lor. (Debidour, *Histoire diplomatique de l'Europe*, I, 1).

*) La începutul lui martie, congresul de la Viena, în contra nădejdei și dorinței guvernelor care-l convocaseră, produsese un mare rezultat: ridicarea Franței. Voiseră totul și nu putuseră face nimic fără ea. Ea disolvase quadrupla alianță, impusese mediația sa, și reluase rangul de mare putere. Dacă nimic nu ar fi venit să tulbure lucrările congresului, alte succese o așteptau negreșit; în tot cazul, erau posibile. Învoiala definitivă nu se făcuse încă asupra nici uneia din chestiunile în discuție. Când fără de veste, într'un chip neașteptat, totul fu pus din nou în discuțiune, destinatele Europei ca și ale Franței; soluția greutăților fu relegată pe al doilea plan în preocupările diplomaților și tetrarchia se reconstitui în contra Franței ajunsă iarăși dușmanul comun. Napoleon părăsise insula Elba! (Debidour, *Histoire diplomatique de l'Europe*, I, 44).

**) Toate teritoriile anexate la Franța de la 1799 în coace și toate statele organizate de către Napoleon se găseseră atunci fără suveran; Aliații, ajunsți stăpâni ai Europei, se însărcinează a regula soarta lor. Înainte de a părăsi Franța, ei hotărâse a deschide la Viena un Congres general alcătuit din plenipotențiarilor «tuturor puterilor care au luat parte la războiul din o parte sau din ceia altă»; aceasta însemna a invita pe toate statele Europei. Dar prin un articol secret, Aliații și rezervă de a ficea basele pe care vor fi regulate «dispozițiunile asupra țărilor părăsite de către Franța și raporturile din care trebuia să resulte un sistem de echilibru durabil», și ficează planul de împărțeală; nu va rămânea Congresului de cât a face regulamentul «asupra baselor hotărâte de către puteri între ele»; adică a înregistra deciziunile Aliaților. (Seignobor, *Histoire politique de l'Europe contemporaine*, 2.)

e. Tzarul nu voia să inapoiască Prusiei posesiunile ei din Polonia, pe care el pusese mâna, și ar fi dorit ca să o despăgubească aiurea; tot așa și cu posesiunile austriace. Alesandru I ar fi dorit ca să reconstituie vechia Polonia sub sceptrul său, care ar fi ast-fel unită cu Rusia numai personal. Planul Tzarului nu convenia Austriei, ~~afară numai~~ dacă i s'ar fi dat toată Italia de Nord; dar Prusia ar fi primit bucuros Sacsonia în schimb. Miniștrii engleji înse făceau mare opozițiune și însuși Nesselrode ministrul Tzarului, nu se invoia; pentru că i se părea primejdios pentru Imperiu ca Tzarul să fie rege constituțional în Polonia și despot în Rusia. Discuțiunile au ținut toată vara, și, în timpul acesta, popoarele germane cărora li se promisese independența și libertăți, murmurau și cereau îndeplinirea făgăduințelor date.

Ludovic XVIII trimise la Viena pe Talleyrand, fostul episcop de Autun și ministru a lui Napoleon, care nu se simțea de fel incurcat în fața dușmanilor Revoluțiunii și Imperiului; pentru că dintre cei de față mai toți lingusiseră într'o vreme pe marele Împărat. Talleyrand veni la Viena cu-o politică foarte limpede și dreaptă: Franța a primit tratatul din Paris și era hotărâtă a-l observa; ea nu mai avea altă ambițiune de cât numai de a apăra «dreptul public european»; ea era destul de puternică fără a mai umbla după cuceriri; va fi apărătoarea celor slabi și va căuta să mântină echilibru între Puteri; ea va susține «restaurarea» vechilor domnitori. Dar Aliații nu cugetau așa; ei voiau să se folosească de ceia ce făcuse Napoleon, pentru a-și împărți între ei teritoriile fără principii. *) Politica lui Ludovic XVIII nu plăcea Tzarului, care ar fi voit să-l tracteze ca pe regele Prusiei, ca și cum el i-ar fi dăruit tronul. Dar Ludovic XVIII era mândru; el amintea cu mândrie de cele opt secole a dinastiei sale și nu admitea nici o dată recunoștință, nici subordonare; el se gândea numai la liniștea Franței și la recunoștința forțelor ei; căci era incredințat că al ei era viito-

*) Opera Congresului nu a fost dar o simplă restaurare; din desființările perioadei revoluționare, Aliații au primit pe cele care li conveniau, pe cele care nu jigniau nici pe un principe laic, și, în teritoriile devenite vacante, ei și-au croit indemnități și sporiri de teritoriu. Toate aceste operațiuni s'au făcut, după obiceiul viacului XVIII, fără a consulta pe locuitori și fără a ține seama de interesele lor; diplomații reprezentau guvernele nu națiunile. (Seignobos, *Histoire politique de l'Europe contemporaine*, 7.)

rul. Alesandru I ținea ca să'l aibă cu el, căci atunci el ajungea, în realitate, stăpânul Europei.

Ambasadorii «Celor Patru» s'au intrunit mai înainte la Viena ca să redacteze o programă de lucrările Congresului; dar nu s'au înțeles în cestiunea Poloniei și atuncea au fost nevoiți să primească și pe ai Franței. Fiind-că s'a descoperit că Rusia s'a înțeles asupra Poloniei și Sacsoniei cu Prusia, Anglia și Austria au căutat a se înțelege cu Franța. Prusienii s'au și grăbit a intra în Sacsonia ca ast-felui Congresul să se găsească în fața unui fapt indeplinit. Aceasta indignă pe toată lumea. Ludovic XVIII autorisă pe Talleyrand să intre în înțelegere cu cele alte puteri, pe când Marele duce Constantin dădea o proclamație către Poloni, prin care'i indemna să se unească sub steagul Vechei Polonie pentru apărarea independenței naționale.

În 3 Ianuarie 1815 s'a și subscris un tratat secret între Anglia, Franța și Austria și puterile mici aveau să fie invitate a lua parte la alianță; Talleyrand putea scrie regelui: «Coalițiunea este desfăcută... Franța nu mai este izolată în Europa». Atunci Rusia și Prusia au fost nevoite a ceda. Regele Sacsonici a rămas pe tron; iar Prusia și Austria și-au păstrat posesiunile din Polonia. *)

*) Înălțată foarte sus în opinia Europei prin succesele lui Frederic II, ea pierduse în câte-va luni, în timpul bătăliei de la Iena, tot prestigiul și toată importanța ei. Dislocată, redusă la foarte puțin lucru prin tratatul de la Tilsitt, ea se ridicase pe tăcute și dase, în 1813, așa de mari probe de persistență și vitalitate că au trebuit să o numere printre puterile mari ale Europei. Ea dăduse Germaniei semnalul și exemplul sculărei în contra lui Napoleon. Violenta expresiune a patriotismului său a făcut să se uite slăbiciunile ei trecute. De pe acum poporul german, în instinctiva sa tendință către unitate, inceptu a-și îndrepta privirile către Berlin. Frederic Guillaume III și Consilierii săi, Hardenberg, Stein, Gneisenau 'l chiamaseră cu mai multă energie a-și cuceri independența națională și libertatea politică. Prin urmare Prusia, fără a îndrăzni să o spună, aspira la heghemonia Germaniei. De aceea arăta față de Franța, adică față de «dușmanul ereditar» o ură sëlbatică pe care nimic nu o putea liniști. Ea se plângea pe față că au prea menagiat'o în tratatul din 30 maiu. Ea cerea pentru dinsa rolul de sentinelă înaintată în provinciile Rinului, revendicând onoarea de a străjui nu numai în Colonia, ci la Mainz și la Luxemburg. (Debidour, *Histoire diplomatique de l'Europe*, I, 23.)

Curtea din Berlin se plânse cu amărăciune în 1814 că a fost prea menagiată Franța. Ea cerea, după Waterloo, ca să o tracteze fără milă. Pa-

Ast-fel stăteau lucrurile la Viena, când s'a auzit că Napoleon a debarcat la Cannes. In 13 martie, puterile semnatare tractatului din Paris au declarat că «*Buonaparte* a rupt singurul titlu legal pentru existența sa», l'au pus «in afară de relațiunile civile și sociale» și l'au lăsat «in prada răsbunării publice».

Suirea lui Napoleon pe tron și entuziasmul Francesilor au incredințat pe Aliați ca fuseseră prea bânzi cu Franția. Atunci Coalițiunea se formă din nou «ca să complecteze dispoșiunile tractatului din Paris».

Pe când armatele luptau in contra lui Napoleon și 'l zdrobiau, diplomații subscriiau «Actul final» al Congresului din Viena (9 iunie 1815). Cele opt Puteri s'au hotărât «de a intemeia pacea generală pe un contract colectiv» care să asigure domnia fie căruia principe, garantată prin semnătura Puterilor, și care nu putea fi schimbată de cât numai prin invoirea tuturor. Ast-fel se formă o Europă «in care drepturile fie căruia rezultau din datorile tuturor».

«Opera Congresului din Viena a asigurat Europei cea mai lungă și cea mai rodnică perioadă de pace și de civilizație de care ea se bucurase până atunci; dar diplomații ținuseră socoteală numai de forțele materiale a deosebitelor țeri și lăsaseră cu totul de o parte starea sufletească: conștiinți, tradițiuni, aspirațiuni, naționalități, intr'un cuvînt, negliiaseră cu totul sau ne-

trioșii prusieni aveau in tot-d'auna pe inimă Iena și Tilsitt. Data aceasta li trebuia o răsbunare complectă. Ei plecau o urechiă favorabilă revendicărilor puțin nobile a statelor secundare germanice, dintre care unele primiseră binefaceri de la Napoleon și cu toate acestea urmăriau cu inverșunare ruina Franției. Dacă s'ar fi ascultat reprezentanții acestor curți lacome și pe ai Terilor de Jos, cari nu erau mai puțin pretențioși, s'ar fi redus țara noastră, după ce ar fi fost ruinată, cu aproape a șesea parte din teritoriul ei. I s'ar fi luat Flandra, Hainaut, o parte din Champagne, Lorena, Alsacia, Franche-Comté, Bourgogne, cu mai bine de 4.700.000 locuitori. Reprezentanții Prusiei susțineau că a se arăta generoși cătră Franția era o adevărată nebulie. Trebuia pusă in neputință de a face rău Europei și pentru aceasta a o mărșini in limite in adevăr «defensive»: «Să nu lăsăm, ziceau ei, să scape momentul favorabil pentru a intocmi o pace solidă și durabilă. Astăzi putem face aceasta; mâna Providenței a adus pe față această ocașiune.» (Debidour, *Histoire diplomatique de l'Europe*, I, 82.)

13 Martie

Actul final
9 Iunie 1815

1866-1859-1800
1815-1870-55

cunoscuseră torțele morale. De aceea, acea operă a pierit. *) Diplomații de la Viena au organizat «state», uitând că în Europa mai erau și «națiuni». Dar Revoluțiunea propagase ideea că numai popoarele au dreptul a dispune de sine; că oamenii cari au conștiință că fac parte din o națiune au și dreptul lor de a se constitui în națiune, și că, pentru ori și ce națiune, principiul a toată viața, a toată dignitatea, e «independența». Diplomații au crezut că asemenea idei sînt subversive și au căutat să le nimi-

*) Congresul din Viena nu a păcătuit numai prin lipsa de prevedere sau înțelepciune. Acest tribunal suprem, intrunit pentru a stabili în Europa domina dreptului a consacrat, atît față cu regii cât și față cu popoarele. cele mai scandaloase abuzuri de putere și a dat guvernelor fără scrupul esemple prea urmate mai pe urmă. Cât despre popoare, să ne amintim de Belgienele sacrificăți Olandei, Genova dată Piemontelui, Veneția, Ragusa, vindute Austriei, Polonia împărțită ca o turmă miserabilă, Italia întreagă încătușată, Germania înșelată cu nerușinare, Grecia disprețuită; să ne gândim la atâtea națiuni lătați nebăgate în seamă, la atâtea revoluțiuni făcute necesare. Poate vom fi de părere că tractatele de la Viena, cu toate bunele intențiuni ale autorilor lor, merită o judecată severă. Diplomații din 1815 s'au trudit un an întreg a înzestra pe Europa cu legi rele. I va trebuit mai bine de un viac pentru a îndrepta rēul ce-i au făcut ei. (Debidour, *Histoire diplomatique de l'Europe*, I, 68).

Era greu la deschiderea Congresului, ca să se înțeleagă cele patru puteri asupra reconstituirii Europei. O singură idee părea că li este comună: erau cei mai tari, Europa era în mâinile lor și nimeni nu le putea împiedica a dispune de ea după plac. De sigur, neînțelegeriile dintre ele erau foarte vizibile; de sigur, opozițiuni legitime aveau a se ridica contra pretențiunilor lor. Dar cine se putea folosi de unele și a face să triumfe cele lalte? Popoarele, a căroră soartă avea să fie hotărîtă, nu erau reprezentate în Congres. State mari și glorioase ca Polonia și ca Veneția, erau suprimate de fapt și nu erau nici măcar chemate a-și pleda cauza lor. Genova nu era admisă decît pentru a auzi pronunțându-i-se osinda de moarte. Regii chiar erau excluși fără ceremonie din Congres. Detronatul Gustav IV revendică în zadar tronul său din Suedia. Regele Danemarcei părea venit numai pentru a sancționa prin prezența sa desmembrarea monarhiei sale. Legatul papei, Consalvi, făcea anticameră și reclama umilit câte-va provincii pe care nu era sigur că le va putea dobîndi. Mulțime de principii mici germani impleau Viena. Fie-care se gândia, a plăcea și a-și putea satisface interesele sale proprii, de multe ori în dauna vecinului. Mulți cerșitoriau fără rușine o mică sporire de domeniu, câte-va mii de suflete sau câte-va leghe patrate de teritoriu; alții solicitau numai ca să nu fie despoiați. Alții în fine, ca cei mediatizați, cereau în glas tare, fără a putea isbuti să fie auziți, ca să devină iarăși principii suverani. (Debidour, *Histoire diplomatique de l'Europe*, I, 24).

cească. De aceia Europa va fi plină de focare revoluționare care vor căuta a nimici opera Congresului. Europa a mai făcut greșală și cu Franția. Mărginindu-o în hotarele din 1790, ea a silit-o să ofteze numai de cât după «hotarele naturale» și a făcut din națiunea francesă aliata tuturor popoarelor revoluționare».

In 1815 Jun
1790

§. 2. Sfânta Alianță.

Intr'un memoriu asupra Congresului din Viena, *Gentz*, secretarul acelu Congres și corespondent al Domnitorilor din Principatele Române, scria că: frazele frumoase de «reconstruire a ordinii sociale», de «regenerare a sistemului politic al Europei», de «pace trainică întemeiată pe o dreaptă repartiție a torțelor», etc. se spuneau numai pentru a liniști pe popoare și pentru a da acelei întruniri solemne un aer de dignitate și de măreție; dar că adevăratul scop al Congresului era: «impărțirea între invingători a spoliilor luate de la invins». Aceasta era, în adevăr, principala dorință. Dar după ce s'au săturat, au căutat a se îngriji ca să-și asigure pentru multă vreme liniștea și siguranța. Nu mai era nici o frică de Franția; dar era frică de ideile franceses care străbătuseră continentul în curs de 20 de ani, și de popoarele care se sculară contra lui Napoleon, tocmai în puterea acestor idei. Poporul german, mai ales, nu uitase nici făgăduințele Coalițiunii, nici cuvintele inflăcărare ale poeziilor și profesorilor. Suveranii cari nu erau orbi, știau că «popoarele erau bolnave», cum zicea Metternich și că trebuiau căutate leacuri energice *).

Metternich
Rusochode
Falkenberg
Castelbrag

frica de dactile
franca de dactile
castelbrag

Dar pentru aceasta trebuia ca ei să se înțeleagă în tot-da'una

*) Mai mult decât ori care altul, guvernul Austriei avea interes a înăduși mișcările naționale și liberale, care amenințau în același timp organizarea sa internă și influința sa în Germania; capul guvernului austriac, Metternich, deveni natural capul rezistenței. El numia pe toți opozanții revoluționari; pentru că invocau principii proclamate în timpul Revoluțiunii franceses, suveranitatea poporului, libertate, egalitate, și el resuma ast-felul situațiunea: «felul facțioșilor este unul și uniform, e resturnarea a ori-ce legal esistă... Principiul pe care monarhii trebuie să'l opună... e principiul conservării a ori-ce legal esistă». Intre guvernele conservatoare stăpâne pe putere și partidele din opozițiune, liberali, naționali, democrați, avea să înceapă în toate țările lupta care formează istoria politică a Europei în viacul XIX. (*Seignobos, Histoire politique de l'Europe contemporaine*, 8).

și să ia măsuri generale, pentru ca nu cumva libertăți acordate unde-va să poată produce răscoale aiurea. De aceea nevoia de Congrese adunate cât de des, și de aici s'a născut și ideea de: «*Sfânta Alianță*» între Tzar, Împăratul Austriei și regele Prusiei (februarie 1816), în «numele Prea Sfintei și Nedespărțitei Treimi», prin care cei trei monarhi se legau că «vor lua de regulă a lor de purtare numai învățăturile sfintei religii, învățături de dreptate, dragoste și pace» *). Ludovic XVIII și Principele regent

*) Vestitul act, cunoscut sub numele de *Sfânta Alianță* (26 septembrie 1815) începe prin un omagiu către Providență, pentru favoarea cu care a onorat pe cei trei suverani aliați, cari, hotărâți a regula de acum înainte raporturile dintre ei după adevărurile religiei creștine, declară, că actul de față nu are de obiect de cât de a manifesta în fața universului hotărârea lor nestrămutată de a nu lua ca regulă a lor de purtare, fie în administrarea statelor lor respective, fie în relațiunile lor politice cu ori-ce alt guvern, de cât preceptele acestei sfinte religii, precepte de justiție, de caritate și de pace, care, departe de a fi aplicabile numai vieții private, trebuie din contra să influențeze direct asupra hotărârilor principilor și a-i povățui în toți pașii lor, ea fiind singurul mijloc de a consolida instituțiile omenești și de a remedia imperfecțiunile lor. În urma acestor profesii de credință vine legătura celor trei monarhi contractanți de a rămânea uniți prin «legăturile unei frății adevărată și nedeslegată», de a se privi ca niște «compatrioți», de a-și da «în ori ce ocaziune și în ori și ce loc ajutor și sprijin, de a se considera față cu supușii și cu armatele lor ca niște părinți de familie», de a nu vedea în popoarele lor respective de cât membrii unei aceeași națiuni, «națiunea creștină», de a nu guverna de cât în conformitate cu învățăturile lui Christos și de a veghia ca și supușii lor să se inspire de aceste sfinte învățături. În fine, promotorii Sfintei Alianțe invită pe toate puterile care vor să mărturisească solemn aceste principii de a se asocia formal prin adesiunea lor. (Debidour, *Histoire diplomatique de l'Europe*, I, 90.)

Adevărată Sfântă Alianță s'a întocmit prin legătura prin care curțile Austriei, Marelui Britanie, Prusiei și Rusiei declarau că formează o ligă permanentă pentru a supraveghia pe Franția. Ele escludeau pentru tot-deauna de la guvernul acestei țări pe Napoleon și pe familia sa. Ea va menține, la nevoie, această escludere cu forța. «Și fiind-că principiile revoluționare, adăogiau ele, ar putea sfâșia din nou Franția și amenința ast-felii liniștea celor lalte state, înaltele părți contractante, recunoscând solemn datorita de a îndoi silințele pentru a veghia, în niște asemenea împrejurări, asupra liniștei și intereselor popoarelor lor, se leagă, în cazul când un asemenea eveniment nenorocit ar izbucni din nou, a se înțelege între ele și cu Majestatea Sa Prea Creștină, asupra măsurilor ce vor judeca necesare pentru siguranța statelor lor respective și pentru liniștea generală a Europei». Cele patru puteri declarau mai departe că alianța va ține și după ce trupele lor vor deșerta teritoriul

al Angiei au scris și ei. Această declarațiune într'un stil mistic, a fost pusă în practică de către Metternich, a-tot-puterie în Europa în curs de 8 ani, drept care se și intitula el cu mândrie «locuțiitor al lui Dumnezeu, lumina care luminează pe toți, o mare putere morală în lume și care va lăsa un mare gol când va dispărea». El era dușmanul de moarte al Revoluțiunei și uria regimul reprezentativ; părerea lui era că Europa nu trebuia să se clintească din loc; de aice urma pentru Puteri dreptul de «intervenire» pentru a înăduși ori-ce aspirațiuni liberale și naționale.

Cel dintâiu Congres s'a ținut la *Aix-la-Chapelle* (1818). Aici s'a decis mai întâi că nu mai era nici o nevoie a se mai țineă trupe străine în Franția, de oare ce noul regim era asigurat pe deplin. Apoi s'a reînnoit tractatul «Celor Patru» pentru întâmplarea când s'ar face în Franția «vre-o mișcare care ar putea amenința liniștea și siguranța vecinilor»; apoi, după ce a intrat și Franția în alianță, s'a făcut cunoscut că cele Cinci Puteri garantează principilor tronurile și autoritatea lor, și că vor fi pururea gata a da ajutor ori căruî principe ar apela la autoritatea lor în contra supușilor; prin urmare, s'a înjghebat «o ligă contra-revoluționară». Pe urmă s'au luat măsuri în contra naționaliștilor și liberalilor germani. *)

nostru. Și în fine, pentru a arăta lămurit că ele înțelegeau a se constitui în directoriu european, ele se legau «de a reînnoi, la epoce determinate, întruniri consacrate pentru marele interese comune și pentru esaminarea măsurilor care, în fie-care din aceste epoce, ar fi socotite ca cele mai salutare pentru repaosul și prosperitatea popoarelor și pentru pacea Europei». (Debidour, *Histoire diplomatique de l'Europe*, I, 96).

*) Congresul din Aix-la-Chapelle imprăștiie prin totă Europa o declarație frumoasă, destinată a asigura cabinetele asupra intențiunilor marilor puteri. Se ceia în ea că alianța avea mai cu sémă drept scop de «a respecta cu strictețea principiile dreptului ginților»; că ea, va da tot'dauna «esemplul justiției, concordiei și moderațiunei,» în fine că toate silințele suveranilor uniți vor tinde «a protege arțile păcei, a spori prosperitatea lăuntrică a statelor lor și a deștepta acele sentimente de religiune și de morală a căror domnie s'a prea slăbit din pricina nenorocirei timpurilor.» Aceste de pe urmă cuvinte lăsau să se vadă preocuparea capitală a Aliaților, care era de a face o reclamațiune neconținut și în tot locul în contra principiilor Revoluțiunei. În fond, ceia ce resulta mai clar din Congres, era ceia ce nu se spunea, era asigurarea mutuală a regilor în contra popoarelor. În public, diplomații se apărau că ar fi conspirat în contra libertății. În realitate, ei nu făcuseră alt lucru...

820
 In 1820 se întîmplară evenimente grave in Europa. Armata spaniolă se revoltă contra lui Ferdinand VII, mai apoi cea napolitană, cerînd Constituțiuni. Suveranii s'au intrunit la *Troppau* (20 octobrie 1820) și Rusia, Austria și Prusia au făcut cunoscut că nu vor recunoaște nici o modificare in regimul lăuntric al statelor, făcută pe cale ilegală; că mai întâi se vor face stăruinți amicale și apoi va urmă o intervenire armată pentru a restabili domnia legitimă; iar Anglia tu însărcinată a restabili ordinea in Neapole. Franția și Austria au protestat in contra acestei interveniri; dar protestările lor erau numai de formă, căci declarau in acelaș timp că nu vor să strice alianța cu cele alte puteri.

Regele de Neapole a fost chiebat să vină la Congresul de la *Laybach* (1821). Aici el revocă concesiunile făcute poporului și armata austriacă înăduși mișcarea liberală din Neapole. Congresul se inchisese, când se auzi că *Alesandru Ipsilante* a inceput lupta Grecilor in contra Turcilor in Principatele Române: *Eteria*. Monarchii de la *Laybach*, cu Tzarul in frunte, au desaprobat mișcarea Grecilor și a lăsat Porții grija siguranței sale.

In 1822 s'a deschis un nou Congres la *Verona*. Aici s'a decis mai întâi ca să se prelungească ocupațiunea austriacă in Italia, apoi s'au ocupat de Spania, unde revoluțiunea triumfase asupra regelui. Delegații francesi, intre cari *Chateaubriand*, erau de părere a se restaura autoritatea regală prin armele Franției. Anglia protestă, dar intervenirea tot avu loc.

«Sfânta Alianță» a fost dislocată prin afacerile Greciei. Tzarul dorise ca ele să se reguleze intr'un Congres la *Petersburg*; dar Metternich tot amână, sperând că Grecii vor fi zdrobiți; iar Anglia declara că voiește a și rezerva libertatea ei de acțiune. Congresul tot s'a deschis in 1825; dar s'a terminat prin aceia că Puterile rugau pe Poartă ca să îmbunătățească starea creștinilor, și declarau că, in cas de refus, ele vor interveni. Alesandru I era in plecare a se înțelege direct cu Anglia, dar muri in 1 decembrie 1825. *Nicolae I*, urmașul său, era absolut; dar punea interesele Rusiei mai pre sus de cât pe ale suveranilor. De atunci «*Pentarchia*» morală a lui Metternich a rămas numai o amintire.

«Sfinta Alianță» nu era un cuvînt deșert; popoarele nu greșiau când o luau in serios și o considerau ca o adevărată cruciată in contra principiilor Revoluțiunei. (*Debidour, Histoire diplomatique de l'Europe, I, 123*).

§. 3. Restaurațiunea in Franția.

In 6 iulie 1815, Ludovic XVIII luă din nou frânele guvernului și formă un ministeriu cu Talleyrand și Fouché, dar pentru scurt timp. El era de 60 de ani, bolnav de reumatism, și avea numai o singură dorință de a muri pe tronul părinților săi. Simția el că este nevoie de un regim liberal, care să respecteze ideile principale ale Revoluțiunii și ar fi fost un rege minunat, dacă cei cari-l incunjurau l'ar fi lăsat in pace. Dar in jurul său era o clică fanatică, dușmană a Revoluțiunii, care avea in fruntea ei pe fanaticul comite de Artois, fratele regelui, și mai ales pe nora acestuia, ducesa de Angoulême, fiica lui Ludovic XVI. Acești «ultra-regaliști» erau turbați, in adevăr. Ei voiau ca să nu rămână nimic din ceia ce se făcuse in curs de 25 de ani. In fruntea lor erau Villèle și Chateaubriand, cu «Congregația», o asociațiune secretă, puternic sprijinită de cătră cler. Gentilomii de la țară și marii proprietari cu fermierii lor, alcătuiau armata puternică a ultra-regaliștilor.

Regaliștii moderați doriau observarea cu lealitate a Chartei și voiau să impace pe Franția vechiă cu cea nouă. Intre dînșii erau vechi emigrați ca ducele de Richelieu, *) membri ai vechielor Adunări revoluționare ca Royer-Collard, vechi funcționari ai Imperiului ca Decazes, Guizot, burghezi bogăți și profesiunile liberale, majoritatea corpului electoral.

Independenții, majoritatea țerei, se mulțemiau a cere reforme; dar mulți erau in contra regelui, ducele de Broglie, Casimir Perrier, Laffitte, La Fayette; mulți doriau o schimbare de dinastie; ast-fel că mai bine s'ar putea numi partida «drapelului tricolor» ajutată mult de presă și de societățile secrete, intre care era Carbonarismul.

*) Richelieu, vechi guvernator in Odessa, creator al Rusiei de Sud, stimat mult de cătră Tzar și onorat cu amiciția lui, putea mai mult decât ori cine să dobîndească de la Alesandru ca să mijlocească pe lângă Aliați in favoarea Franției. A trebuit numai aceste rațiuni patriotice și chiar stăruințele Tzarului spre a hotări pe Richelieu a primi niște funcțiuni pe care le refuzase două luni mai inainte. El crezu că ar fi «o lașitate a părăsi pe nenorocitul rege in pozițiunea grozavă in care se găsia» și s'a sacrificat. Sacrificiul nu a fost nefolositor și dacă el credea, in momentul când a subscris al doilea trac-

După ce a primit demisiunea lui Talleyrand, Ludovic XVIII chieamă la ministeriu pe ducele de Richelieu, amic al Tzarului, cu nădejdea că va căpăta condițiuni mai favorabile; ceia ce s'a și întimplat, căci Alesandru I a mai stîmpărat furia Prusienilor.

In Camera aleasă din nou, mai toți deputații era ultra-regaliști și chiar de la început s'a văzut că ei voiau să meargă prea departe. S'a votat o lege prin care se suspenda libertatea individuală, apoi una prin care se inființau tribunale excepționale; in același timp se depărtau din justiție, din profesorat și Academii toți membrii suspecti. Dar deputații nu erau mulțemiți. Ei cereau a se da pe mâna Bisericei învțămintul și registrele stărei civile, a se desființa despărțenia și a se reconstitui averile clerului. După impușcarea mareșului Ney, Richelieu propuse a se acorda o amnistie, pe când deputații cereau a se prosceri 1.200 de persoane. Dupa o luptă de 5 zile la tribună, ministeriul isbuti; dar toți cari votaseră moartea lui Ludovic XVI au fost esilați. «Camera Introuvable» care scandalisa chiar și pe ambasadorul rusesc a fost disolvată (5 septembrie 1816), și noua Adunare in care Richelieu avea majoritatea a adus liniștea in țară și a făcut multe lucruri bune in curs de patru ani. In acest timp ministrul cel mai influent a fost Decazes, intim al regelui, care știa că trecutul nu se mai poate intoarce și că Franței i trebuiau libertăți. Când numărul liberalilor a crescut in alegerile nouă, Richelieu s'a retras și Decazes a rămas atotputernic (30 decembre 1818).

Noul ministeriu a căutat să se întărească și in Camera Pairilor și a creat de odată 60 de pairi noi, dintre cari pe jumătate erau mareșali, generali, și mari demnitari ai Imperiului; pentru că regele nu voia să suprima 25 de ani din istoria Franței și doria «să pună demnitatea de pair in armonie cu starea nouei Franțe». S'a votat o lege foarte liberală asupra presei. Când in se aleg încă 28 de deputați independenți intre cari celebrul abate Grégoire, atunci Decazes făcu o nouă lege electorală in înțelegere cu dreapta. Dar uciderea ducelui de Berry (13 februar 1820) de cătră Louvel, care zicea că a voit să estermine familia re-

tat din Paris, că merita de «a-și duce capul pe eșafod», el a putut zice mai târziu, când s'a mai liniștit puțin durerea sa patriotică, că nime nu ar fi putut face mai mult, că nime nu ar fi dobîndit condițiuni mai favorabile. (Lavisse et Rambaud, *Histoire Générale*, X, 92).

gală care numai prin tinărul duce se putea perpetua, căci ceilalți erau bătrâni, a adus căderea lui Decazes.

Atunci regele făcu din nou apel la Richelieu; și fiind că crima lui Louvel se atribuia progreselor ideilor revoluționare, de aceea s'au luat măsuri. S'a suspendat libertatea individuală, s'a făcut o nouă lege asupra presei și o nouă lege electorală. Atunci independenții au lucrat cu atâta energie că numărul lor în Cameră a mai crescut. Richelieu a demisionat (15 decembrie 1821). *)

Atunci s'a format un ministeriu ultra-regalist cu Villèle, care a ținut șapte ani. Partida clericală și absolutistă capătă influință și asupra politicii esterne, ceea ce a adus «Espedițiunea din Spania». Și când în urma acestui războiu s'au incredințat că armata este credincioasă Bourbonilor, ultra-regaliștii nu au mai avut nici o mărginire. În nouăle alegeri s'au ales numai câți-va liberali: așa de mari au fost presiunile.

Tochmai atunci muri și Ludovic XVIII și 'i urmă fratele său, comitele de Artois, sub nume de Carol X. El s'a încoronat la Reims, cu vechiul ceremonial.

În Cameră se propun mai multe legi reacționare și se dau lupte teribile în contra «partidei preuțești». S'a acordat un miliard emigraților; dar încercările de a se introduce dreptul de primogenitură și de a se desființa libertatea de presă, ridică pe toată lumea în contra guvernului. Garda națională a fost licențiată fiind-că a strigat la o revistă făcută de cătră rege: jos ministeriul! Atunci cele două opozițiuni s'au unit și în alegerile din 1827 ministeriul Villèle a rămas în minoritate. El și a dat demisiunea și regele a chemat la guvern pe Martignac (4 ianuar 1828).

Noul ministeriu nu se bucura de încrederea regelui și nici

*) Ieșit din ministeriu mai sărac decât cum intrase, când a auzit că doi liberali, Lally-Tollendal în Camera parilor, Delessert în Camera deputaților, cereau pentru el o recompensă națională, el se grăbi a scrie cătră președinții celor două Camere, pentru a declina această favoare: «Nu mă pot hotări, scria el, a vedea adăogându-se, din pricina mea, ceva la sarcinile care apasă asupra națiunii. Sint prea multe pierderi de reparat pentru ca să pot vedea ridicându-se averea mea în ast-feliu de împrejurări. Stima țerei mele, bunătața regelui, mărturia conștiinții mele, 'mi sint de ajuns.» Când, după o violentă opozițiune din partea celor ultra și a cător-va independenți, Camerele i au votat o pensiune viageră de 50.000 de franci, el a dăruit o spitalelor din orașul Bordeaux. (Lavissee et Rambaud, *Histoire Générale*, X, 106).

4
Richelieu
1820-1821

Villèle
1822-1827

+ 1824
Carol X

Villèle 1827

miliardul
primogenitura
censura
licențierea

Martignac
1828-29

nu avea majoritatea în Cameră; dar Martignac, puțin însemnat până atunci, se arată de odată un mare bărbat de stat. El hotărăște să răzîmă pe liberali și adoptă o politică curat liberală. El desființează poliția generală; numește o comisiune care să cerceteze cum se aplică legile și regulamentele asupra învățămîntului secundar, despărțind ministeriul de instrucțiune de al cultelor și autorizînd cursurile lui *Guizot și Villemain* de la Sorbona, care fuseseră suspendate. El prezintă legi foarte liberale asupra listelor electorale și asupra presei. Regele părea dispus să facă și încercarea aceasta de a guverna cu un ministeriu liberal; dar Camera făcu o greșală neiertată. Ea introduse o mulțime de amendamente în proiectul de lege asupra administrațiunii comunale și departamentale, și Martignac retrase proiectul. Regele era foarte vesel că ministeriul s'a stricat cu Camera; dar așteptă ca să se voteze bugetul pe anul viitor și o săptămână după închiderea Adunării, el cheamă la ministeriu pe *Polignac* (1829).

Noul ministeriu era pe față contra-revoluționar. Polignac multă vreme refuzase să jure Charta din 1814. Atunci liberalii încep să se gîndi serios la o schimbare de dinastie și se înființează un Comitet «orleanist» în care erau Talleyrand, baronul Louis, Thiers. *) Presa ministerială cere măsuri violente: dizolvarea Camerei și a asociațiunilor liberale, o nouă lege electorală numai prin Ordonanță regală și chiar dictatura. La Discursul tronului foarte violent, Camera răspunde prin o Adresă respectuoasă către rege, dar hotărîta de a i spune tot adevărul: ea ceru îndepărtarea ministeriului. **) Adunarea a fost dizolvată; dar o-

*) Avea un spirit foarte deschis și viclean, o mlădiere italiană, o ghibăcie desevirșită, inteligența vioaie și limpede, o mare putere de muncă, energie, și mai presus de toate pasiunea puterii. Lamartine, într'un discurs pe care l'a pronunțat în contra lui Thiers, când acesta a ajuns pentru a doua oară președinte al consiliului în 1840, a pus în relief această pasiune dominantă. «Este în voi, zicea el, o pasiune neliniștită, geloasă, nesățioasă, pe care nimic nu o poate liniști, care nu vrea să împartă nimic... E pasiunea de a guverna, de a guverna singur, de a guverna tot d'a una, de a guverna cu majoritatea, de a guverna cu minoritatea, ca astăzi; de a guverna cu și în contra tuturor; de a domni singur, a domni tot d'a una, a domni cu ori ce preț» (Lavisse et Rambaud, *Histoire Générale*, X, 392).

**) Conflictul între Cameră și ministeriu deveni oficial la deschiderea sesiunii din 1830. Discursul tronului zicea: «Dacă manopere culpabile ar suscita puterii mele obstacole pe care nu trebuie, pe care nu voi să le prevăd, așa gâsi

și încep a manifesta, când se aude că mareșalul Marmont, trădătorul din 1814, era numit comandant al trupelor din Paris și din împrejurimi. Atunci încep a se construi baricade și Parisul e pus în stare de asediu. Regele era la Saint-Cloud. În noaptea de 27, răscoala se organizează; vin elevii de la școala politecnică, studenți, muncitori cu *Godefroy de Cavaignac* și o parte din garda națională și pun mâna pe Arsenal, Primărie, Notre-Dame, pe care flie stiajul tricolor. A doua zi se cuprind câte-va baricade; dar un regiment se dă în partea insurgenților și Marmont se concentrează în Luvru. La 29, el primi un mic ajutor; dar Elvețienii l'au părăsit și Tuileries ajunge pe mâna poporului, care nu a prădat nimic. În aceea zi, regele retrage Ordonanțele și alcătuiește un alt ministeriu, dar era prea târziu *).

După cuprinderea palatului Tuileries, deputații s'au adunat la Laffitte și au luat situațiunea în mâna lor. Ei au numit pe La Fayette comandant al forței armate și o Comisiune municipală. Laffitte cu Thiers și Mignet pregătiră candidatura lui Ludovic-

*) Revoluțiunea din 1830 a fost o revoluțiune de surprindere. Nu era nici o nemulțumire adincă în țară. Perioda Restaurațiunei fusese fericită pentru Franția din punctul de vedere material. Nici o dată prosperitatea agricolă și industrială nu fusese mai mare. O administrație finanțiară înțeleaptă isbutise a face față grelelor sarcini rezultând din înfrângerile imperiale, fără ca impositul să pară greu de purtat, și bugetele din fie care an dase prisosuri de venituri. Negreșit Restaurațiunea avea în contra ei condițiunile în care se îndeplinise, și patriotismul nu uitase anii 1814 și 1815. Cu toate acestea mândria națională fusese satisfăcută în mai multe împrejurări: în Grecia, în Algeria, chiar în trista expedițiune din Spania, stiajul nou al Franței se acoperise cu glorie. În fața străinului, chiar în timpul ocupațiunei, Ludovic XVIII și Carol X știuseră în tot-deauna a păstra dignitatea care convine suveranilor unui mare popor. Cât despre desbaterile îndelungate asupra presei, asupra alegerilor, ele interesase numai pe o mică parte din popor, pe burghezie. Poporul de la țară, lucrătorii de prin orașe, afară de cei din Paris și din vre-o câte-va orașe mari, erau indiferenți față cu cele mai multe din cestiunile care pasionau Camerele. Chiar și în burghezie mulți erau spăimântați când se gândiau la o revoluțiune. Chiar după ordonanțe, câte-va concesiuni făcute marți ar fi fost de ajuns. Orbirea lui Polignac, îndărătnicia regelui, au pricinuit tot răul. Unde Carol X și a perdut corona, Ludovic XVIII nu ar fi pierdut nimic alt-ceva decât numai un ministeriu. (Lavissee et Rambaud, *Histoire Générale*, X, 291).

Filip de Orléans *) și publicară un manifest către popor. **) A doua zi (31 iulie), ducele primi o deputațiune a Camerei care i oferi titlul de locuțiitor general al regatului; el primi acest titlu și porni călare la Primărie prin mijlocul baricadelor. Aici a fost primit de către La Fayette și împreună ieșiră în balcon cu un stiaș tricolar. Poporul aplaudă.

Peste noapte, Carol X și familia regală se duseseră la Rambouillet și însărcinase pe ducele de Orléans de a mănține ordinea în Paris cu titlul de locuțiitor general. A doua zi, bătrânul rege abdică în favoarea strănepotului său *ducele de Bordeaux*, fiul asasinatului duce de Berry, care se născuse la șapte luni după

*) Simplitatea, onestitatea și dignitatea vieții sale, vlrutuțile sale în familie, l făcuseră simpatic. Ii plăcea să se preumbe singur, pe jos, cu cortelu subțioară. Știa să găsească cuvintul cu efect și care ajunge îndată popular. Sosind la Palatul Comunal, după ce a primit titlul de locuțiitor general al regatului, el se anunță singur ca «gardistul național venit să viziteze pe vechiul său general» La Fayette. În cele întâi timpuri a regalității sale, el a continuat a se preumbla prin Paris, oprindu-se ca să stea de vorbă cu muncitorii, chiar stringindu-li mâna și ciocnind paharul cu ei. După ce s'a instalat la Tuileries, cele întâi serbări au fost cu totul burgheze. La unele intruniri, regina, încunjurată de ai săi și de doamnele sale de onoare, primia lucrând ceva cu acul. Omnibusurile treceau prin curtea din Tuileries și uniforma de ofițer din garda națională era de ajuns pentru a intra în «Castel.» Toate acestea plăceau burghezilor bogați, pe cari Ludovic-Filip i a ținut legați prin vanitate, iubirea de pace și prosperitatea materială. (Lavisse et Rambaud, *Histoire Générale*, X, 369).

**) Partisanii ducelui de Orléans au imprăștiat o proclamație redactată de către Thiers: «Carol X nu mai poate reintra în Paris, el a făcut să curgă sângele poporului. Republica ne ar espune la împărecheri infricoșate, ea ne ar strica cu Europa. Ducele de Orléans e un principe devotat cauzei Revoluțiunii. . . El era la Jemmapes . . . E un rege cetățean. El a purtat în luptă colorile tricolore, numai el le mai poate duce încă la victorie. El așteaptă dorința noastră. Să arătăm cu glas tare această dorință, și el va primi Charta, așa cum am voit-o noi în tot d'a una. El 'și va avea coroana sa dată de către poporul frances.» Apoi Laffitte și Thiers s'au dus să caute pe duce căre era prin împrejurimi și l'au adus la Paris. Ducele se așeză în Palais-Royal și făcu cunoscut că primește a fi locuțiitor general al regatului așteptând intrunirea Camerelor, el adăogia: «O Chartă va fi de acum înainte un adevăr.» O proclamațiune redactată de către Guizot și semnată de 91 deputați, anunță hotărrea lui. «Ducele de Orléans s'a devotat cauzei naționale și constituționale. . . El va respecta drepturile noastre, căci de la noi va avea pe ale lui» (30 iulie). Camera se întruni și numi pe Ludov.c-Filip «locotenent general al regatului.» (Seignobos, *Histoire politique de l'Europe contemporaine*, 120).

31 Iulie
Laffitte, Lafayette
Thiers, Mignet

Carol X
Ludovic Filipe
Ducele de Berry
Asasinat
Seignobos

Rambouillet

uciderea părintelui său. In 14 august, Carol X cu familia regală se imbarcă la Cherbourg și trecu in Anglia.

La 3 august Camerele ^{disolvate} s'au întrunit, au modificat Constituțiunea într'un sens mai liberal și au chemat la tron pe ducele de Orléans. La 9 august el jură Constituțiunea și se sui pe tron luând numele de Ludovic-Filip I, rege al Francesilor.

Genealogia ad fierem

vezi 179

Polonia.

Marele-ducate de Varșovia creat de către Napoleon nu a mai ținut după 1812. Polonii nu mai aveau nici o nădejde in Napoleon și mulți dintre ei așteptau mult de la bunătatea lui Alesandru I. In fruntea acestora era Adam Czartoryski, fostul lui ministru. Alesandru se arată bun către legiunile polonese care rămăseseră până in ultimul moment credincioase lui Napoleon; el li permise a se intoarce in Polonia și a forma o armată națională sub comanda fratelui său Marele-duce Constantin. Dar opozițiunea Puterilor l'au impedit de a reconstitui Vechia Polonie sub domnia lui constituțională. Polonia a fost din nou împărțită in trei și numai Cracovia a rămas independentă ^{ca Republică}.

«Regatul polon» intocmit de către Congresul de Viena era cu mult mai mic de cât Marele-ducate de mai inainte; dar i se asigura «instituiuni proprii pentru conservarea naționalității». Alesandru I i dădu o Constituțiune, care a provocat mare entusiasm pinte Poloni. Tzarul era «rege al Poloniiei» și el i asigura: autonomie, constituție, o armată națională sub drapelul național, învățămînt național in Universitățile din Varșovia, Vilna și Cracovia. Constituțiunea era foarte liberală și in intreaga administrațiune polonă era numai doi Ruși: Constantin, comandantul suprēm al armatelor, și Comisarul regal pe lîngă Consiliul de stat. Constantin s'a pus cu toată inima a organisa armata polonă; dar Polonii nu l' iubiau pentru că se prea amesteca in administrațiunea civilă și disprețuia Constituțiunea.

Alesandru a deschis Dieta in persoană și după sfîrșitul lucrărilor a inchis'o zicënd: «Ați justificat așteptarea mea», și făcënd alusiune la un proiect de lege ^{care se respinsese}, el a mai zis: «Aleși liber, trebuia să deliberați in libertate»; dar Polonii erau nemulțemiți cu un suveran străin. S'au format o mulțime de societăți secrete, in care intrau o mulțime de militari, profesori

și studenți; ei erau în relațiuni cu societățile din Rusia, lucrau pentru «marea patrie polonă» și nu s'ar fi dat înapoi chiar când ar fi fost vorba de a estermina întreaga familie imperială. Față cu opozițiunea din Dietă și cu atacurile presei, s'au luat măsuri care au făcut ca Constituțiunea să ajungă o literă moartă.

În ziua suirei sale pe tron, Nicolae I dădu o proclamație către Poloni în care zicea: «jur înaintea lui Dumnezeu că voi observa Actul constituțional», și în 1828 el doria ca armata polonă să lupte cu cea rusească în contra Turcilor. Constantin s'a opus: 'i era prea dragă această armată, creațiunea sa, pentru ca să o lase într'un războiu cu niște sălbatici; dar armata a rămas nemulțemită. Nemulțemirea generală era așa de mare că Constantin voi să oprească pe fratele său a veni să se încoroneze ca rege, de teama vre unei primejdii.

Cu toate acestea, Nicolae veni, se încoronă și rămase încântat de cele ce a văzut. Armata era admirabilă, țara prosperă; erau o mulțime de fabrici și usine, populația crescuse și cea din Varșovia se îndoise. Când a deschis Dieta în 1831, el nu se ofensă că s'a respins iarăși proiectul de lege relativ la despărțenie; dar a fost supărat că parlamentul ca și populațiunea s'a arătat ostil, că femeile purtau numai colorile polonese la balul ce a dat el, și că multe s'au abținut a veni. «Poate să fie patriotic, a zis el, dar nu e politic.» A plecat înse incredințat ca în curînd sau mai târziu, va isbuti a se face iubit de către Poloni.

Revoluțiunea din Paris a schimbat totul. Un complot s'a format în Varșovia și s'a întins repede în toată Polonia. Un manifest al Tzarului care amenința revoluțiunea din Belgia determină esplosia: nu putea armata polonă să contribuie la înădușirea libertăților.

În 30 novembre 1830 s'a resculat școala de ofițeri, apoi câte-va regimente și studenții. Constantin isbuti a fugi din palat iar generalii poloni credincioși au fost uciși. Constantin adună regimentele rusești și ieși din Varșovia. El muri în curînd de suferință.

Guvernul provisor avea în frunte pe generalul *Chlopicki*, veteran al războaielor napoleoniene. El se proclamă dictator și trimise o deputație la Petersburg ca să ceară respectarea Constituțiunei, iar pe de altă parte se adresă la Europa. Nicolae dădu ordin lui *Diebici* ca să mobilizeze armata. Anglia nu se mișcă,

+ 1828 Alexandra

30/ix 1830

Chlopicki

Prusia și Austria ținea cu Tzarul; iar în Franția Casimir Périer era de părere că Revoluțiunea trebuie înădușită și în Franția și în Europa.

Polonia avea numai 30.000 de soldați, pe când Rușii adunau peste 100.000. La *Grochow* s'a dat o luptă teribilă, în care au căzut mai bine de 10.000 de Poloni. Cum se desprimăvară, Polonii atacă pe Rușii imprăstieți în cartierile de iarnă și i făcură să pieardă o mulțime de oameni; dar au fost zdrobiți la *Ostrolenka* și nevoiți a se întoarce spre Varșovia. După moartea lui *Diebici Zabalcanski*, luă comanda *Pașchevici Erivanski*. Acesta trecu *Visstula* și încunjură Varșovia. După o apărare crâncenă de trei săptămâni, cetatea capitulă (8 septembrie). 1831.

Revoluțiunea polonă a fost o mare nenorocire pentru Polonia, dar și pentru Rusia. Ruina regimului constituțional în Polonia amână pentru multă vreme experiența acestui regim în Rusia. Nicolae și răsbună cumplit. Mai toți nobilii și au văzut averile lor confiscate și o mulțime au fost deportați în Siberia unde s'au transplantat familii întregi. Constituțiunea a fost desființată, armata de asemine și s'a introdus organizarea rusească. Așa de mare a fost represiunea că nici în 1848 Polonia nu se va mișca.

Cele trei Puteri s'au legat a și da ajutor în contra Polonilor și când niște refugiați au isbutit a pune mâna pe guvernul *Cracoviei*, în 1846, această republică a fost anecsată la Austria.

De atunci nu a mai rămas nici o bucățică de Polonie, independentă.

Belgia.

Pentru ca să poată fi ținută Franția în respect, Puterile au găsit cu cale a înființa «regatul Țărilor de Jos», alcătuit din Olanda și Belgia. În curînd s'au ivit înse mari nemulțemiri în Belgia, ai căreia locuitori se deosebiau de Olandezi prin moravuri, interese și religie. Belgienii erau asupriți de viacuri de servitute; dar formau un popor gata a se rîdica în numele libertății și a unui guvern național. Regele *Giullaume I* guverna ca un olandez și protestant. El este vinovat pentru răscoala *Belgiei*. *)

*) Scaunul puterii era în Olanda; mai toți membrii guvernului, mai toți funcționarii erau Olandezi. În 1830, era un ministru belgian (din 7), 11 fun-

Chiar de la început s'au ivit neînțelegeri. Belgienii erau nemulțemiți, pentru că Olanda cu mai puțini locuitori de cât Belgia avea tot atâția deputați, și pentru că toate culturile se declarau libere. Toată administrația superioară era concentrată în cetățile olandeze și în provinciile belgiene nu era nici un institut public mai important; mai toți funcționarii superiori erau olandezi și în ministeriu era numai un belgian; asemenea și în armată: 2000 ofițeri olandezi și 147 belgieni.

Regele introduse limba olandesă ca obligatorie; persecută presa belgiană și datoria publică se considera comună; dar Belgia datoria numai 100 de milioane, pe când datoria olandesă era de un miliard și 700 de milioane. Apoi mai era mare neînțelegere în privința punerii impozitelor, care nu se potriviau pentru amândouă țările; pentru că Olanda era o țară comercială, iar Belgia industrială și agricolă. Mai pre sus de cât toate era însă cestiunea religioasă. În Belgia era o partidă ultra-catolică, dușmană de moarte a unui rege reformat. Din toate aceste rezultă un lucru sigur: nu se putuse face fuziunea celor două popoare și Belgia era apăsată.

Tot ar fi mai putut merge, dacă regele ar fi exploatat neînțelegerile dintre Belgieni cari se împărțiau în *liberali* și *catolici*; dar el nu a voit și i-a lăsat să se unească adoptând un program comun: libertatea culturilor, a presei, a învățămîntului. Mișcarea începu prin petițiuni adresate regelui care au ajuns la cifra de 360.000 semnături; apoi prin o campanie violentă în presă; 360.000. în acelaș timp Belgienii fac opozițiune în Adunările Generale și budgetul a fost refuzat. *)

ofițeri belgieni la interne (din 117), 228 ofițeri belgieni din 1967. În Adunările Generale, Belgienii, cu o populațiune de 3 milioane și jumătate de locuitori, Olandezii, cu 2 milioane și jumătate, aveau esact același număr de deputați; era destul ca guvernul să atragă câți-va deputați belgieni ca să aibă o majoritate olandesă. Toate așezămintele publice, Banca, școalele militare, erau în Olanda. Olandezii aduceau noului regat o datorie anterioară foarte grea, care sporia sarcinile fiscale ale Belgienilor. Ei introduseră sistemul lor de impozite, pe faină (măcinat), pe carne (abatoriu), nepopulare în Belgia. Belgienii avură credința că sînt tractați ca un popor anecsat și exploatați de către Olandezi. Guvernul se părea că lucrează ca să și asimileze pe Belgieni obligându-i să și schimbe limba. (Seignobos, *Histoire politique de l'Europe contemporaine*, 214).

*) Ocupațiunea francesă a fost pentru Țările de Jos, nu un episod fără nici

Revoluțiunea din Paris avu un răsănet imediat in Bruxelles. In 25 august, izbucni o revoltă teribilă, urmată de incendiuri și prădăciuni care s'au continuat și a două zi; a treia zi s'a constituit o gardă civică care a introdus ordinea; iar notabilii au trimis o deputațiune la rege ca să se ia in considerațiune plângerile Belgianilor. Regele s'a arătat foarte nehotărît. Peste câte-va zile el a făcut oare care concesiuni, dar era prea târziu. In Bruxelles se formase un «Comitet de salute publică,» iar Olandejii reclamau o pedeapsă severă. Armata trimisă in Bruxelles a susținut o luptă teribilă pe stradele orașului (21—26 septembrie); dar a fost respinsă și se formă un guvern provisoriu (d'Hoogvorst, Rogier, de Mérode, Gendebien, de Weyer, Potter). Toate provinciile din Sud se rescoală, armata fraternizează cu poporul și Belgia fu liberă, afară de trei sau patru cetăți. Guvernul provisoriu proclamă independența țerei și convocă un Congres național. La sfârșitul lui octobree, Olanda rămăsese numai cu citadela din Anvers.

In Congresul alcătuit din 200 deputați, liberali și catolici erau in număr egal. Congresul votă independența Belgiei cu o monarhie constituțională; apoi votă in unanimitate o Constituțiune care prevedea libertatea de culturi, a învățămîntului, a presei, și dreptul absolut de asociațiune și de petiționare.

De la inceputul mișcării, Puterile se ocupau de Belgia. Franța și Anglia nu o vedeau cu ochi răi. Rusia și Prusia, care ar fi fost dispuse a interveni, au fost oprite prin revoluțiunea din Polonia și de cătră Franța. Conferința adunată in Londra declară că regatul Țerilor de Jos este desființat.

o consecvență, ci o transformare adincă; ea a curățit terenul pe care avea să se înalțe construcția politică din viac. XIX. Inaintea de Revoluțiunea francesă erau in Țerile de Jos provincii foarte deosebite prin importanța lor, cărmuite după vechi obiceiuri deosebite, unele lipsite de drepturi politice; — o societate împărțită in clase egale inaintea legii; toate puterile politice concentrate in câteva familii sau corpuri privilegiate, un guvern central slab, nici o libertate de culturi. Franța a desființat toate privilegiile, toate obiceiurile, toate corpurile politice provinciale; ea a pus in loc regimul frances, egalitatea cetățenilor, egalitatea provinciilor, împărțirea in departamente regulate, fie-care inzestrat cu un sistem complect de servicii publice. Vechiul regim aristocratic și neregulat a fost distrus; s'a creat o societate democratică cu o administrație centralisată. Această nouă societate a făcut Țerile de Jos din viac. XIX. (Seignobos, *Histoire politique de l'Europe contemporaine*, 211).

Congresul crezu că drepturile Belgiei, vor fi mai apărate, dacă se va grăbi a alege un rege și alege pe ducele de Nemours, fiul regelui Franței; dar acesta refuză. Tocmai peste patru luni se alege **Leopold** de Saxa Coburg, căsătorit cu o principesă engleză. Tractatul din Londra ratifică alegerea și *garantă* neutralitatea și siguranța Belgiei.

Noul regat a fost fericit sub înțeleapta cărmuire a regelui Leopold care, inrudit cu casele domnitoare din Europa, a isbutit ca prin cuminenția lui să aibă mare influință și asupra destinațiilor Europei. El organizează o armată puternică și a încurajat industria și comerțul. Instrucțiunea publică a făcut mari progrese și guvernul lui a ajuns foarte popular. La început el a avut o politică unionistă; dar îndată ce ori ce primejdie din afară a fost îndepărtată, s'au deosebit iarăși cele două partide, și în Belgia a început a funcționa regimul parlamentar cu alternarea la guven a celor două partide.

§. 5. Ludovic-Filip. 1830.

Fiul lui Filip-Egalité ajungea la tron în vîrstă de 57 de ani. El luase parte în luptele de la Valmy, Jemmapes și Neerwinden, și, nevoit a părăsi Franța după trădarea lui Dumouriez, el nu se amestecase cu cei alți emigrați și nici nu luptase în contra Franței; ci trăise în Elveția, dînd lecții în colegiul din Reichenau, și mai apoi în Anglia. Intrat în Franța după 1815, ducele de Orléans stătea retras de Curte, deși regele 'i înapoiasse cea mai mare parte din averile lui confiscate; nu făcea opozițiune pe față, dar era în relațiuni intime cu capii liberalilor și 'și crescuseră băieții în liceul Enric IV, ceea ce [era o mîndrie pentru burghezi. Când a ajuns rege, el a fost popular; dar era foarte gelos de autoritatea sa și nu admitea egalitate între rege și reprezentanții națiunii; era «Rege-Cetățean,» dar credea că s'a isprăvit cu reformele; voia să *) cărmuiască cu oamenii bogăți, și a ajuns la scop, dar cu greu.

*) Din moment ce Charta a fost îmbunătățită, opera Revoluțiunii era isprăvită. Ori ce altă reformă ar fi fost o chimeră primejdioasă. De aceea, de la început, el se pusese în partida rezistenței. A măntinea ceea ce era, a asigura ordinea în lăuntru, pacea în afară, pentru a permite dezvoltarea bogăției pu-

Ludovic Filip are 5 copii și o fiică

Ducele d'Orléans 1842

Dușmanii noului regim erau *legitimistii și republicanii*. Legitimistii îl considerau ca un usurpator; dar ei nu erau primejdioși și nici nu puteau fi, pentru că nu ar fi îndrăznit să facă apel la popor ca să ia armele. Republicanii, din contra, erau primejdioși, pentru că aveau și capi și soldați. Ei au format o mulțime de societăți secrete pentru a resturna pe usurpatorul care fusese ales de către o Cameră disolvată. L'ar fi cruțat numai dacă ar fi fost mai democrat, făcând reforme.

Intre bărbații de stat cari-l inconjurau erau două curente cu totul deosebite. Unii credeau că Franția trebuia să 'și ia locul ce i se cuvinea în Europa, să dea sprijin popoarelor care năzureau la libertăți și la independență și, în lăuntru, să se introducă o politică progresistă, dându-se satisfacere dorințelor legitime ale poporului. *) Acest grup era reprezentat prin Laffitte, La Fa-

blice, în aceasta se mărginea pentru Guizot sarcina guvernului. El nu a avut altă programă după 1840. El defini în chipul următor politica sa, mai din cea întâi ședință a Camerei. Politica mare era «măntinerea păcii pretutindina, tot d'a-una.» «Credeți-mă, domnilor, să nu vorbim patriei noastre de teritorii de cucerit, de resboaie mari, de resbunări mari de esercitat. Prospezeze Franția, trăiască ea liberă, bogată, inteligentă, fără tulburare și nu vom avea a ne plânge că ea nu are influință în lume.» Ludovic-Filip nu cugeta într'alt chip. Guizot nu a suferit influința lui și nu s'a făcut servitorul politicei personale și a voințelor regale: dacă în curs de șapte ani el a părut că e numai agentul supus al regelui, cauza este că era comunitate de cugetări și de vederi între ministru și rege. (Lavissee et Rambaud, *Histoire Générale*, X, 399).

*) Din capul locului s'a crezut că Franția, după ce a răsturnat o dinastie de două ori impusă prin invasiune, avea nu numai să revindice vechiele sale fruntarie, dar să chime pe toate naționalitățile apăsate a 'și face dreptate și a inaugura «Sfinta Alianță a popoarelor.» Amintirea gloriilor, ca și a înfrângerilor sale, și frigurile democratice de care era cuprinsă, cosmopolitismul liberal al căruia apostol foarte convins era La Fayette, idolul ei, totul părea că o împinge a se pune în fruntea unei cruciate înaintea căreia toate tronurile aveau să se surpe. Curtile absolutiste tremurau și, în groaza primului moment, bătrânul rege al Prusiei striga: «Dacă Francesii merg numai până la Rin, eu nu mă clintesc din loc». Ludovic Filip, acel ambițios prudent și viclean, care știuse a aștepta așa de mult ca să 'i sosească ceasul, și care, mulțemită unei coterii devotate escamotase cu atâta ghibăcie coroana, nu era de felu aplecat a provoca pe bătrâna Europă în numele Revoluțiunei. Pe lângă că natura lui îl predispucea la pace, acest suveran, născut din răscoală și renegându-și mama, ne ținând puterea sa de două ori usurpată nici de la dreptul divin, nici de la dreptul popular, ne atîrnând nici de Sfinta Alianță

vette, Odilon Barrot. Alții erau de părere că Franția are nevoie de pace mai înainte de toate; prin urmare guvernul trebuie să se poarte așa ca să se uite origina revoluționară a noului regim; iar în lăuntru, Constituțiunea cum se modificase, răspundea la toate nevoile poporului, dacă va fi aplicată cu sfințenie. Reprezentanții acestei politice erau Casimir Périer, de Broglie, Guizot.

Indată după constituirea noului guvern, au fost dați în judecată cei de pe urmă miniștri a lui Carol X. Poporul cerea ca ei să fie condamnați la moarte; dar Camera votă, înainte de a se da sentința, desființarea pedepsei cu moarte în materie politică. Tulburările cășunate cu această ocaziune au fost potolite fără vearsare de sânge; miniștrii au fost condamnați la închisoare pe viață; dar s'a produs mare răceală între rege și poporul din Paris. O încercare de revoltă a legitimiștilor a infuriat poporul care a prădat palatul arhiepiscopului din Paris, cea ce a adus căderea ministeriului Laffitte, care era acusat că a favorizat pe revoluționari. El s'a retras; dar a avut meritul de a inzestra țara cu o lege municipală, o lege asupra gardei naționale și o lege electorală, care ridica numărul alegătorilor la 188.000, număr neînsemnat pentru o populațiune de 30 de milioane. Acest număr restrîns de alegători formau «țara legală», în care intrau numai cei bogați, și cu cari va guverna Ludovic-Filip în curs de 18 ani. Altă cauză a retragerii lui Laffitte a fost și fiind-că nu avea autoritate, căci el nu voia să jignească pe nimeni.

Atunci a fost chemat la guvern Casimir Périer, care a fost un ministru stăpân pe putere. Nu se făcea nimic în deosebitele ministere fără știrea și voia lui și era autoritar chiar față cu regele. Programa lui se cuprindea în următoarele cuvinte: «Franția a voit ca regalitatea să fie națională, ea nu a voit ca regalitatea să fi neputincioasă». El disolvă Camera și făcu ingerinți pe față în alegeri: «Guvernul nu va fi neutru în alegeri, scriia el către prefecți, el nu vrea ca administrația să fie mai neutră decât el» și a dobîndit o mare majoritate. El a mîntînit ordinea

nici de Revoluțiune, nu credea că are vre un interes a umbla după rășboiu. Din contră, el credea că rășboiul, în ori-ce cas, i va fi funest. El și zicea că invins, el va fi de sigur resturnat de către regi; că învingător el va fi de sigur luat înainte de cătră democrație. Ș'apoi, nu credea în victorie. (Debidour, *Histoire diplomatique de l'Europe*, I, 275.

Laffitte
 Justice Minister
 Polignac
 Legitimist
 Laffitte
 a d. g. regele rege
 Legitimist
 188,000 elect
 500,000 + 200,000
 Casimir Périer

publică, a urmărit cu aprindere gazetele din opozițiune și a luptat cu atâta energie în Cameră că a isbutit a reduce la tăcere opozițiunea furioasă. Dar marele ministru a murit de choleră, care a făcut în Paris 20.000 de victime, tocmai când monarchia avea mai mare nevoie de el. + *ducele de Reichstadt 1832 -*

In 1832, ducesa de Berry debarcă lângă Marsilia în scopul de a ridica țara în favoarea fiului său, dar nu a isbutit. Atunci ea se duse în Vandea crezând că va isbuti mai bine în această regiune catolică; dar a strins numai câte-va sute de oameni cari au fost ușor imprăstieți. Ea însăși a căzut în mâinile guvernului, care a ținut-o arestată până ce a născut o fetiță. Atunci i s'a dat drumul: era mōrtă politicește, căci s'a constatat că ea se măritase de mult în secret. Dar mișcările republicane din Paris au fost în adevăr infricoșate în acest an. Una s'a făcut cu ocaziunea înmormintărei generalului Lamarque și a fost înădușită în sânge. O nouă mișcare republicană a fost domolită numai după o luptă crâncenă. Urmăririle și condamnările ce au urmat s-au isprăvit prin o amnistie generală cu ocaziunea căsătoriei ducelui de Orléans, fiul mai mare al regelui (1836). De acum nu au să mai fie revolte; dar au fost multe încercări de asasinat care nu au isbutit. Pentru asigurarea ordinii, Camerele votaseră «Legile din septembrie» care au asigurat liniștea.

Incercările principelui Ludovic-Napoleon, fiul fostului rege al Olandei și moștenitorul Impăratului, au fost aproape ridicole. El atrase în parte-i două regimente din Strasburg (1836); dar a fost prins și guvernul i-a dat voie a se duce în Statele-Unite. Când s'a încercat a doua oară (1840) să rescoale garnisoana din Boulogne, el a fost prins, dat în judecată și condamnat la închisoare în castelul Ham, de unde a isbutit a scăpa în 1846. Guvernul lui Ludovic-Filip pentru a-și arăta puterea, negocie cu Anglia pentru aducerea în Franția a rămășiților lui Napoleon de la St. Elena. Această mijlocire provocă mare entusiasm în Franția și când rămășițele au fost aduse în Paris (15 Decembrie 1840), ele au fost primite de către rege și familia regală «în numele Franției» la Invalizi, în mijlocul lacrimilor și aclamațiunilor unei mulțimi nemărginite.

În cei dintâi zece ani de guvernare, Ludovic-Filip a fost nevoit a schimba des ministeriile din cauză că fruntașii nu se înțelegeau între ei; dar, în genere vorbind, aceștia au fost ani

Thiers

Monarchia

Legitimiste

si

Republican

830-52-20

buni; prosperitatea publică creștea și câte-va legi bune împăcase pe toată lumea: dinastia era asigurată. Dar începuse a se cere cu stăruință reforma legii electorale că să se mai sporească numărul alegătorilor și să se îndepărteze din Cameră funcționarii: în 1837 mai bine de a treia parte dintre deputați erau funcționari.

După căderea ministerului Thiers care a fortificat Parisul și era să provoace un războiu în Europa, a ajuns la ministeriu Guizot și a guvernat mai mult de șapte ani. El credea că nu mai este nevoie de nici o reformă și că singura sa datorie era a respecta constituțiunea, guvernând în înțelegere cu Camera, care i-a fost pururea devotată. Nici că se putea alt-fel: în Cameră erau 184 de funcționari și câți mai trebuiau până la majoritate erau atrași prin mari foloase, după cum erau atrași și alegătorii: «corupțiune» în toată puterea cuvântului. *) Iar în afară, el era pentru o înțelegere «cordială» cu Anglia; dar mergea prea departe: sacrifică interesele Franței numai ca să aibă pace cu ori și ce preț. *alianță cu Austria fa. om. 2^a reacțione*

El s'a opus în tot-deauna la reforma legii electorale; pentru că, după părerea sa, nu erau în Franția mai mult de 180.000 bărbați «capabili de a exercita cu bun simț și independență puterea politică», și apoi cine doria să aibă drepturi nu avea de cât să muncească, să facă economie și să se îmbogățească. Atunci opozițiunea, care nu mai avea nici o influință în Cameră, și care nu putea avea o acțiune mare asupra poporului prin presă, fiind că gazetele erau scumpe și legile aspre, începu «Campania banchetelor», între care cel mai celebru a fost cel de la Mâcon, unde a vorbit *Lamartine*. Chiar în familia regală simțiau că lu-

*) Pentru a-și mântînea puterea, Ludovic-Filip și Guizot întrebunțaseră o procedare imitată de la Walpole; voind să pară că se supun voinții majorității, ei se siliau a dobândi o majoritate care să nu aibă altă voință de cât a asculta de ei, făcând apel nu la convicțiuni politice, ci la interese private. Sistema lui Guizot constă în a face să se aleagă o majoritate ministerială câștigând individual pe alegători prin favoruri personale: funcțiuni burse, biurouri de tutun; aceasta e ceia ce s'a numit «corupțiunea electorală.» Pentru a mântînea pe deputați ascultători, guvernul li da funcțiuni sau foloase în concesiunile marelor lucrări care începeau; într'un timp când nu esista indemnitate parlamentară, erau greu de împedicat deputații de a umbla după funcțiuni bănoase: cam 200 de deputați, aproape jumătate din Cameră, erau funcționari; aceasta e ceia ce s'a numit «corupțiunea parlamentară.» (Seignobos, *Histoire politique de l'Europe contemporaine*, 134.)

crurile merg rău; dar numai ducele de Orléans ar fi putut face pe rege să adopteze altă politică; din nenorocire, el murise resturnat de trăsură în 1842.

Pe lângă opozițiunea constituțională se ridicase de cât-va timp un partid nou: *socialiștii*. Revoluțiunea desființase privilegiile în folosul claselor de mijloc. Acum, de când se inventase mașina cu abur, industria luase un mare avânt și sute de mii de muncitori, *Starea a Patra*, cereau: *dreptul la muncă* pentru fie care om și datoria pentru societate de a-i asigura existența dându-i de lucru. Dorințele muncitorilor au fost formulate de către *Louis Blanc* și *Ledru-Rollin* a fost cel întâiu deputat socialist. Ei cereau *votul universal*. *)

§. 6. Anglia.

Căderea lui Napoleon a fost primită în Anglia cu mare entuziasm; dar acest entuziasm s'a stâmpărat îndată ce s'au început cele întâi relațiuni comerciale cu Continentul. Cele întâi corăbii cu grâne au stîrnit mare nemulțemire între proprietari cari au stăruit a se pune dări mari protecționiste. Dar aceste dări scumpesc produsele, tocmai într'un timp când starea claselor muncitoare era foarte nenorocită. **) Se introdusesse mașinile în industrie, se

*) Criticile, foarte deosebite în formele lor, se puteau reduce la două idei fundamentale: 1° Societatea era prea fără milă pentru cei miseri, îi supunea a prea mari suferințe, un salariu prea mic și prea nesigur, o ocupațiune nesănătoasă, anevoioasă și abrutisantă, o durată de muncă prea lungă, o dependență servilă către stăpân și contramaistri, locuințe mici, murdare și nesănătoase, o hrană rea, o viață tristă și fără rânduială... 2° Societatea era organizată contrar cu equitatea. Proprietatea și moștenirea împărțeau pe oameni în două clase neegale. Din această neegalitate, consacrată prin lege în contra principiilor din 1789, decurgea o nedreptate în împărțea produselor muncii: capitalistul lua produsul și da muncitorului numai un salariu evident inferior valorii sale, de vreme ce el se îmbogățea, și cu toate acestea, nu el făcuse munca... toți socialiștii, afară de L. Blanc, rămăseră în atară de viață politică, și se mărginiră la propaganda pentru ideile lor. (*Seignobos Histoire politique de l'Europe contemporaine*, 685).

**) Societatea engleză rămăsese, după concepțiunea evului mediu, stăpânită de deosebirea dintre bogați și săraci: cei cari posedau aveau toate drepturile private și politice, cei cari nu posedau nimic erau excluși de la orice viață publică și chiar de la garanțiile libertății private. Erau două națiuni suprapuse, una privilegiată, ceia altă desmoștenită, Autorii cari descriau

t-1806
f-1807
Klaas
cavalry
Therese
1822
mingy of 1874
Kingston
H
W. P. C.

vizi 209

crease industria mare cu sute de mii de muncitori; dar când se deschide Continentul, Englezii află cu spaimă că pretutindenea erau inceputuri serioase de industrie protegiate prin dări mari vamale. Blocul Continental și făcuse efectul. Atunci marii fabricanți au scăzut salariile, și cu toate aceste numărul muncitorilor cari lucrau aproape de giaba, spōria, căci oamenii muriau de foame. Atunci s'au format societăți secrete și in unele părți au izbucnit tulburări. S'a suspendat «*habeas corpus*» și tulburările au fost înecate in sânge, dar situația nu a ajuns mai bună. Tulburările din Manchester au dat ocașie ministerului tory de a face să se voteze cele «*Șese Acte*», prin care se autorisau perchișițiile pentru descoperirea armelor, confiscarea broșurilor sedicioase, restringerea dreptului de intrunire, aplicarea timbrului și pe broșure. Canning care începea să se a fi liberal le găsi bune (1819).

In anul următor muri George III.

Sub George IV tory se mai imblânzesc și in ministeriu ajung Robert Peel și Canning după sinuciderea lui Castlereag. Canning era contra reformei lezei electorale cerută de cătră tinerul John Russell, dar era progresist. El a desfăcut pe Anglia de «*Sfinta Alianță*», și a fost pentru independența coloniilor spaniole și pentru Grecii resculați; a lucrat pentru desființarea selăviei in Antille și a pregătit «*Emanciparea Catolicilor*». In acelaș timp, colegii săi luau mai multe măsuri favorabile comerțului, industriei și muncitorilor; iar Robert Peel reforma codicele penal.

După moartea lui Canning, Emanciparea catolicilor ar fi așteptat mult dacă Irlanda nu ar fi avut pe O'Connell, catolic, orator popular, care formă, in 1823, o asociațiune ca să se capete cu sila Emanciparea. Ea a și fost făcută de cătră Wellington, singurul in stare de a căpata de la Rege și Camera această mare reformă (1829). *)

viața politică englesă sau cari îi făceau teoria, cunoștia numai pe națiunea privilegiată; ei credeau că toți Englezii sînt egali inaintea lezei, că toți sînt protegiați de către lege. Și, in adevăr, actele politice oficiale nu deosebiu, ca in alte țări, pe nobili de ne-nobili; «*abilul drepturilor*» enumera «*drepturile Englezilor*» fără deosebire de clase. Dar, in fapt, obiceiurile și unele legi speciale, puțin cunoscute de către public, sfârșiseră prin a forma mai prejos de națiunea legală o clasă inferioară, esclusă din dreptul comun. (Seignobos, *Histoire politique de l'Europe contemporaine*, 19).

*) Ancheta oficială din 1835 zice că e peste puțină a se descrie suferințele populațiunei agricole irlandese, locuințele miserabile, lipsa completă de paturi și de plapome, hrana neindestulătoare alcătuită numai din cartofi și apă,

A
Muncitorii

Scăderea salariilor

Suspendarea lui habeas

Castlereag

George III 1820

Rob. Peel

Canning

1827

deosebire

Income Tax

O'Connell

Wellington

Wellington

Wellington

Wellington

1827

După moartea lui George IV i urmă fratele său Guillaume IV (1830).

Revoluțiunea din 1830 din Franția și refuzul lui Wellington de a face și reforma legii electorale, a adus la putere ministeriul liberal Grey (cu John Russell și Palmerston), care propuse reforma legii electorale, adică a se lua drepturile «orașelor putrede» care dădeau 165 deputați, dându-se aceste drepturi orașelor de curînd create, și a se micșora censul; ceia-ce dădea 800.000 de alegători (1831). Lupta a ținut 15 luni. În unele părți au fost tulburări, și «Unirea politică» din Birmingham care număra 150.000 de membri a declarat că nu va plăti impozitele. Reforma s'a făcut *). De acum înainte, vechiele numiri de «*whig*» și «*tory*» au fost înlocuite prin «*liberal*» și «*conservator*»; pentru că s'au introdus în politică elemente nouă, și aceste numiri nu mai corespundeau cu realitatea. Ministeriul liberal a mărginit oarele de

țeranii trăind ticăloșește în bordeie de pămînt fără gîmuri, de multe ori la un loc cu vacile și cu porcii, ne avînd altă îmbrăcăminte decît zdrențele de pînză, altă hrană decît cartofe. Și pe de asupra, ei mai atirnau de bunul plac al proprietariului care i putea isgoni după plac fără nici o despăgubire. Irlandeții doriau mai ales o garanție contra acestei puteri arbitrare, ei cereau «*fixitatea arende*», adică dreptul țeranului asupra pămîntului său. (Seignobos, *Histoire politique de l'Europe contemporaine*, 52).

*) Anglia e singurul stat din Europa care a trecut sec. XIX fără nici o revoluțiune. Ea a păstrat neatinsă constituțiunea sa tradițională și chiar și mecanismul guvernului său. Străinii uitînd revoluțiunile din veac. XVII, au conchis că stabilitatea politică e inerintă caracterului engles. Cu toate acestea, sub aceste forme rîmase ficse, practica vieții politice s'a transformat așa de adînc, de la începutul și pînă la sfîrșitul secolului, că Anglia a sfîrșit prin a ieși din vechiul său regim. În 1814, națiunea încă era supusă unei aristocrații legal stăpână pe societate, pe administrațiunea locală și pe guvernul central. Sec. XIX a reînnoit constituțiunea socială stabilind egalitatea înaintea legii. . . Anglia a trecut de la regimul constituțional la un regim parlamentar, și regimul său parlamentar evoluează cîtră regimul Convențiunei, o republică guvernată de cîtră o adunare democratică aleasă. . . Vechiul regim, apărut de majoritatea englesă privilegiată, s'a distrus prin atacurile majorității ne englesă, dar fragment, cu fragment. Noul regim s'a stabilit de a-semine, fără un plan, conservînd regalitatea și lorzii ereditari, Biserica de stat privilegiată, gratuitatea funcționarilor electivi, restricțiunile la dreptul de sufragiu. Rămășițele vechielor instituțiuni se combină cu începuturile celor nouă într'un total contradictoriu, în care nu se poate prevedea cu siguranță ce are să se surpe și ce are să rămîna în picioare. (Seignobos, *Histoire politique de l'Europe contemporaine*, 89).

muncă a copiilor în fabrici și a înființat case de muncă pentru săraci ca să nu stea numai în sarcina parohiilor; dar prin reformele făcute, el și crease o mulțime de dușmani și majoritatea slăbise. El demisionă și Robert Peel a format un ministeriu conservator, care a ținut foarte puțin.

Noul ministeriu liberal făcu o reformă municipală și îmbunătăți așa de mult starea Irlandei că O'Connell renunță de a mai cere desființarea Unirei. *) Moartea lui Guillaume IV și suirea pe tron a nepoatei sale **Victoria** (1837) a întărit ministeriul liberal care continuă reformele: micșură taxa scrisorilor și introduse timbrele poștale și statul luă dreptul de inspecțiune și ajutor asupra școalelor; iar măsurile înțelepte din Irlanda făcuse ca populațiunea să ajungă la 8 milioane.

Dar starea claselor de jos era tot tristă și avea încă nevoie de reforme nouă. Comercianții englezi căutaseră în toate părțile grâne cu prețuri mai joase și începuse esportarea grânelor din Principatele Române, prin Galați și Brăila; dar tot erau scumpe în Anglia din pricina dărilor. Atunci **Cobden**, ajutat de marele orator popular *Bright*, au înființat «Liga din Manchester» și ceru a desființa darea pe grâne. Prin desființarea ace-

*) În Irlanda locuiau două națiuni de origine diferită: Irlandezii indigeni catolici, și coloniști veniți din Anglia și mai ales din Scoția, anglicani sau presbyterieni. Coloniștii ocupau numai una din cele patru provincii, Ulster la nord-est, și încă nu întreagă. Irlandezii formau populațiunea celor alte trei. Dar de pe timpul cuceririi din viac. XVII, ei nu mai erau stăpâni, nici în țara lor. Religia lor era interzisă prin lege; clerul catolic, numai tolerat, nu avea nici putere oficială, nici venituri; el trăia din ofrandele credincioșilor. Biserica anglicană era Biserică de stat, investită cu o putere oficială, întreținută prin veniturile domeniilor sale și prin dijma plătită de către locuitori cari nu erau protestanți. Ori ce funcțiune fiind oprită catolicilor, toți funcționarii, toate puterile locale (judecători de pace, municipalități în orașe, juriu) erau protestante, adică străine. Moșiile erau ale proprietarilor engleji cari, de ordină nu locuiau în domeniile lor și le lăsau a fi administrate de către intendanți sau le închiriau. Țeranul irlandez nu era proprietar; el ocupa adesea ori de multe generațiuni, o bucată de pământ pe care și înjghebase o colibă și pe care îl cultiva, plătind o sumă anuală; dar nu avea nici un drept asupra pământului, era «arendăș timpurar» și proprietarul îl putea isgoni după plac fără nici o dispăgubire. Populația crescând foarte în viac. XVIII, pământul se imbucăți așa de mult că țăranii abia aveau ce mânca cultivând numai cartofe; miseria țăranului irlandez a ajuns proverbială. (*Seignobos, Histoire politique de l'Europe contemporaine*, 21)

5
R. Peel

Irlanda

Cobden

1804-1865
liber sch

tor dări nu numai că se aducea un bine imens claselor nevoieșe, dar se da un mare avînt comerțului și industriei; pentru că în țările care trimiteau Angliei grânele lor, se introduceau produse ale industriei engleze. Numai proprietarii suferiau și ei erau atot puternici în Camere.

În 1840, regina Victoria se mărită cu principele *Albert* de Saxa-Coburg, unul din cei mai cuminți oameni din timpul său.

În anul următor, ministeriul liberal căzu din pricina relei stări finanțiare și Robert Peel făcu un ministeriu în care intrau o mulțime de oameni însemnați, între cari era și tînărul Gladstone. Noul ministeriu regulă situațiunea finanțiară obligînd pe toți să facă sacrificii și măsurile luate de cătră el erau așa de liberale că chiar liberalii au rămas uimiți. S'au făcut mai multe legi filantropice asupra muncii și s'a favorisat catolicismul în Irlanda. Printre oratorii de frunte din Parlament era **Disraeli**, evreu convertit, care intrase în Cameră (1837) și fusese luat în rîs la primul său discurs. «Va veni vremea când mă veți asculta,» zisese el și se ținuse de cuvînt. Pe atunci el era liberal și susținea cauza celor impilați.

Cestiunea cea mai gravă era tot a grânelor. În 1845 s'au mai micșurat dările; dar numai foametea din anul următor a terminat lucrul cu norocire. Liberalii s'au convins că «liberul schimb» este în adevăr folositor și Robert Peel s'a unit cu această părere. Legea a trecut în Camera Comunelor cu ajutorul liberalilor și contra conservatorilor. Lorzii au primit-o după un discurs a lui Wellington care a dovedit că nu puteau face altfel. *)

*) Peel menținînd taca supra grânelor, spera că va putea conserva o producțiune indigenă în de ajuns pentru a face pe Anglia să nu atirne de străin la întâmplare de răsboiu. Foametea din 1845 i dovedi că populațiunea ajunsese prea numeroasă și că nu se putea indestula numai cu produse indigene. Boala cartofelor venită fără de veste lipsia pe Irlandezi de hrana obișnuită; a fost foamete, mii de oameni au pierit de foame în Irlanda. Pentru ca Irlandezii să nu moară de foame, Peel se hotări a cere desființarea dărilor asupra grânelor; colegii săi din cabinetul conservator refuseră; el și dădu demisiunea. Dar partidul liberal nu a putut forma un minister. Peel luă din nou puterea și isbuti a desființa dările asupra grânelor, cu toată majoritatea propriului său partid, cu ajutorul minorității liberale; ea fu votată de către 223 de liberali și 104 conservatori, în contra a 229 de conservatori. Wellington o făcu să fie primită de către Lorzi, 1846. (*Seignobos, Histoire politique de l'Europe contemporaine*, 54).

Dar in curând Robert Peel, părăsit de cătră conservatori, a trebuit să se retragă. *)

§. 7. Spania și Portugalia.

1814
 Constituțiunea din 1812 avea puțini partisans și mai tot poporul doria un stăpân absolut. Când s'a incredințat despre aceasta, Ferdinand VII declară Constituțiunea și hotăririle Cortesilor ca nule și fără nici o valoare. Atunci incepu o reacțiune furioasă, restabilindu-se in totul starea de lucruri de mai înainte. Au fost esilați toți cari recunoscuseră guvernul lui Iosif și temnițele au fost umplute cu deputați liberali. Guvernul încăpu pe mâna unor nebuni. Se făcură mai multe conspirațiuni, care nu au isbutit. In 1820, a isbucnit o revoltă in corpul de armată pregătit la Cadix, pentru a pleca in America ca să aducă la ascultare coloniile revoltate. Ea se propagă repede. Văzindu-se părăsit de armată, regele jură Constituția și convocă o juntă provisorie. Cortesii luară mai multe măsuri liberale, dar clerul se declară pentru puterea absolută. Cortesii au continuat a vota mai multe legi folositoare; dar autoritățile nu mai aveau nici o putere: regele era contra miniștrilor, poporul de la sate se ridica in favoarea puterii absolute, ura dintre partide era la culme și regele a fost de mai multe ori insultat in Madrid. Când s'a auzit că s'a decis intervenirea francesă, Cortesii au hotărît a se ridica o armată, iar scaunul guvernului impreună cu regele s'a strămutat la Sevilla (1823).

*) «Părăsind puterea, voui lăsa un nume judecat cu severitate, mă tem, de către mulți oameni cari plâng cu amărăciune ruptura legăturilor de partidă, incredințași că credința in aceste legături și menținerea partidelor mari sint puternice și esențiale mijloace de guvernămint. Voui ti de asemenea judecat cu severitate de către alți oameni, cari tot fără interes personal, sint pentru principiul de protecțiune, socotindu-l trebuitor pentru prosperitatea țării. Voui lăsa un nume urit de către cei cari monopolisază cari, pentru motive mai puțin onorabile, reclamă o protecțiune de care ei se folosesc. Poate voui lăsa un nume care va fi une-ori pronunțat cu bună-voință in locuințele celor cari și câștigă pânea cu sudoarea frunții lor, și cari și vor aduce aminte de mine când și vor repara forțele prin o hrană abundentă și scutită de dare, cu atât mai dulce pentru ei cu cât nici un sentiment de nedreptate nu-și va mai amesteca amărăciunea sa.» (Lavisse et Rambaud, *Histoire Générale*, X, 551).

1823
Cadix
Cristina
Isabela
1833-1834
1830
Ferdinand
1814-1830
Cristina
Isabela

Francesii sub comanda ducelui de Angoulême nu au intiminat nici o rezistență serioasă, pentru că clerul și poporul de jos era cu ei în contra constituționalilor. În Madrid s'a întocmit un guvern reacționar. Când armatele franceze au intrat în Andalusia, Cortesii au decis a strămuta guvernul la Cadix. Fiind că regele refuza de a se duce, Cortesii l' declară nebun și instituie o regență. Atunci el se duse. Armatele spaniole mai că nu luptau. Era foarte sigur că Cadix nu va putea rezista mult; de aceea Cortesii au dat drumul regelui, după ce și au dat cuvîntul de onoare că va acorda o amnistie generală. Dar cum s'a văzut în siguranță, el anulă tot ce făcuse Cortesii și iar se începu o persecuție furioasă în contra liberalilor. El a intrat cu triumf în Madrid și a mai domnit zece ani în mijlocul unei reacțiuni selbatice, pe care numai mijlocirea Franței o mai domolia. El lăsă regența soției sale Maria-Cristina, până ce fiica sa Isabela va ajunge la majoritate.

Norocul regentei a fost că *Don Carlos*, fratele regelui, nu era în Madrid când a murit regele; căci i ar fi fost ușor a pune mâna pe putere, de oare ce nobilimea, clerul și majoritatea populațiunii era cu el. Fiind că el reprezenta principiul absolutismului, Cristina ar fi trebuit să fie liberală; dar nu a avut o politică fermă și în curînd a ajuns nepopulară. Puterile absolute nu au recunoscut pe Isabela și insurecțiunea carlistă s'a întins în tot nordul Spaniei.

Cristina chemă la ministeriu pe *Martinez de la Rosa*, liberal; dar starea țerei era foarte tristă din pricina războiului cu Carliștii și a neînțelegerilor dintre liberali. Toate cetățile mai însemnate se declarau în contra absolutismului regal; mai apoi, în toate părțile se cerea Constituțiunea din 1812, fiind că «statutul regal», lucrat de cătră de la Rosa nu era îndestulător. Când se revoltă și garnisona din Madrid, regenta fu nevoită a ceda și regimul constituțional a fost instalat definitiv în 1837. *Espartero*, ducele de Victoria, numit ast-feliu fiind că terminase războiul civil cu Carliștii, a silit pe Cristina a se lăsa de regență și a se retrage în Franța. Prin 1840, *Espartero* era omul cel mai popular din peninsula. El fu numit regent; dar guvernul lui semăna cu o dictatură militară și de aceea mulți dintre ai săi l'au părăsit. Moderații luară armele sub conducerea lui *Narvaez*, și pe când *Espartero* pleca în contra lor și asedia Sevilla, *Narvaez* intră în Madrid și

Martinez de la Rosa
1833-1834
2 camere = cu
Espartero
1837
1840
Narvaez

puse mâna pe putere. Atunci armata 'l părăsește și lui nu i mai rămâne decât a părăsi țara.

Isabela II ajungând la majoritate, *Olozoga* fu numit ministru primar; dar în curînd se desfăcu de el și 'l sili a emigra. După măritișul reginei, progresistul *Serrano* intră în ministeriu (1846). Tînăra regină era «bună și miloasă; dar nu avea nici inteligență politică, nici voință, și a fost pururea jucăria ambițioșilor cari și-au disputat favoarea ei». *Olozoga*
Serrano
+ 1846 cu Don Fr
Sora sa Luiza Fern
cu ducele de Montpensier

Portugalia. Anglia contribuise la scăparea Portugaliei, dar acest ajutor a fost scump plătit. Populațiunea a scăzut cu un milion și ignoranța a mai și sporit. Portughejii sperau că, la pace, curtea se va întoarce din Brasilia. Regele însă refuză; pentru că i plăcea la Rio și pentru că se teme ca să nu piardă Brasilia. Revoluția din 1820 a dat Portugaliei o constituțiune. Ioan VI veni la Lisabona; dar îndată Brasilia se desfăcu și proclamă de Împărat pe *Don Pedro*, fiul regelui (1822). Lui Ioan VI i plăcea regimul constituțional, dar regina și Don Miguel, infantul, erau pentru absolutism. După moartea sa, i a urmat fiul său Don Pedro din Brasilia. Acesta dădu Portugaliei o constituțiune: apoi abdică în favoarea fiicei sale *Maria da Gloria*, de 7 ani, pe care o logodi cu Don Miguel. Acesta fu numit locuitor; dar absolutiștii 'l proclamă rege, tocmai când Maria da Gloria sosia. Ea se duse în Anglia.

Don Miguel incepu o persecuție cumplită în contra liberalilor așîțat mai cu seamă de cătră cler. Dar în curînd veni Don Pedro care fusese nevoit a abdica în Brasilia și după doi ani de luptă intră în capitală. Maria rămase regină, căci el muri în curînd. Guvernarea ei a fost plină de revoluțiuni și lupte lăuntrice; dar tot s'au făcut câte-va reforme mari, care au schimbat fața țerei de cătră miniștrii *Musinho* și *Cabral*.

§. 8. Italia.

În ajunul căderii lui Napoleon, Italienii se împărțiau în trei partide: vechii nobili cari nădăjduiau o reacțiune complectă, patrioții amici ai vice-regelui cari doriau numai să scape de Napoleon și cei cari aspirau la Unirea întregii Italie sub Murat, regele din Neapole. *)

*) Regimul frances nu dădea Italienilor independența națională și le impunea sarcine militare teribile; Napoleon luă în Rusia 27.000 de ómeni din regatul Italiei și aduse înapoi numai 1.000. Dar cel puțin administrația după

185
După căderea lui Napoleon a izbucnit în Milan o revoltă și ministrul Prina a fost ucis; în urmă s'a încercat a se constitui un guvern, dar Austria a pus mâna pe Lombardia. Murat, care se încercase a ridica întreaga Italie pentru independență, nu a fost ajutat și a pierdut regatul de Neapole. Când s'a încercat a și relua tronul, el a fost prins și împușcat. După Congresul de la Viena, unitatea Italiei a fost distrusă, independența ei sacrificată Austriei și libertățile publice înădușite de către principi. Austria era atot puternică în Lombardo-Veneția, posesiunea ei, în Parma, Modena și Toscana, unde domniau suverani inrudiți cu casa domnitoare din Viena, în alianță ofensivă și defensivă cu Ferdinand IV din Neapole. Numai Pius VII și Victor-Emanuel I al Piemontului nu atârnav de ea.

Pretutindenea s'au luat măsuri ca să nu rămână nici o urmă din instituțiunile politice și din reformele civile introduse de către Francesi. În Lombardo-Veneția, poliția era atot puternică; tribunalele erau alcătuite din străini; se introdusese legile civile și penale austriace, vămile și impozitele din Imperiu, și numai de frica tulburărilor s'au păstrat la început unele din reformele sociale. În Piemont, regele cum a intrat în Turin, a desființat toate legile și a ordonat a se aplica cele din 1770; el zicea că «a dormit douăzeci de ani» și mergea până acolo cu reacțiunea că voia să închidă calea de pe Mont-Cenis și să strice podul de pe Pad, fiind că era făcut de către Francesi: Piemontul a fost dat cu 50 de ani înapoi. Același lucru s'a petrecut și în Statele Bisericeii; *) iar în regatul celor Două Si-

sistema franceză introducea în Italia deprinderile moderne, egalitatea înaintea legii, libertatea privată, libertatea de religie, unitatea de legi (codicele Napoleon ajunsese dreptul italian). Domeniile mănăstirilor fuseseră secularizate. Ast-felul terenul era pregătit pentru unitatea politică, și deja câți-va patrioți conspirau în contra lui Napoleon pentru independența națiunii italiene. (Seignobos, *Histoire politique de l'Europe contemporaine*, 307).

*) În Statele Bisericeii restaurațiunea a fost radicală. Administrația civilă a fost înlocuită prin autoritatea ecleziastică. Papa restabili Inquișiția și toate mănăstirile (1824 mănăstiri de bărbați, 612 de călugărițe). Țera fu împărțită în 18 legațiuni, fie care guvernată de către un cardinal legat. Funcționarii laici fură destituiți, codicele Napoleon desființat. Vaccina și lumenatul stradelor din Roma fură suprimate ca instituțiuni franceze. Guvernul ecleziastic se ocupă a urmări societățile secrete, mai ales pe franc-masoni...

În Italia ca și în Germania, suveranii restaurați nu au restaurat cu totul

cilii toți se așteptau la grozăvii. Noroc numai că regele era bătrân și că murise selbatica regină Maria-Carolina și că se temea de Puteri. El păstră multe din reformele franceze, dar desființă Constituțiunea pe care o dase el însuși Siciliei în 1812. Italia ajunsese în adevăr «o expresiune geografică,» cum zicea Metternich. Intrebarea era numai dacă ea se va mulțemi.

Această stare de lucruri nu putea mulțemi pe clasele luminate; de aceea s'au inființat o mulțime de societăți, între care cea mai însemnată era a «Carbonarilor» în care intrau toți nemulțemiții. *)

Esemplul Spaniei incuragiă pe militari. Generalul *Pepe* se revoltă la Nola și sili pe regele din Neapole a da o proclamație prin care promitea o Constituție pe care o și jură (iulie 1820); dar se făcu greșala de a o impune și Siciliei, care cerea Constituția sa din 1812. Marea insulă cu greu s'a liniștit. Dar parlamentul lăsă pe rege a pleca la Congresul din Laybach ca să se înțeleagă cu suveranii. De aici veni în curînd o scrisoare a lui

vechiul regim. Din Revoluțiune, ei au primit desființarea privilegiilor nobilimei (majorate, scutiri de imosite, justiții senioriale), secularizarea moșiiilor mănăstirești și regulamentele de administrație și de finanțe. Cea ce a fost restaurat, a fost mai cu sémă autoritatea clerului și poliția politică; regimul restaurat constă în guvernul absolut prin curte, poliție și cler. El nemulțemi pe liberi, cari erau numeroși în burghesia italiană, mai ales la Milan, la Neapole și în România, și cari doreau un guvern constituțional, laic și liberal. (Seignobos, *Histoire politique de l'Europe contemporaine*, 308)

*) După Revoluțiune, când s'a stabilit regimul de stat laic, franc-masoneria ajunsese din nou o societate pacinică, fără țel politic precis. După Restaurățiune, în țările cari păstrară libertatea de religiune, ea rămase o societate secretă cu numele, cu rituri secrete și intruniri misterioase, dar tolerate în fapt une ori incuragiată. Ea se recruta în burghesia cu mijloace, și chiar pînă în alții funcționari, alegendu-și demnitari dintre membrii guvernului. În țările de la Miezăzi unde religiunea catolică ajunsese din nou obligatoare, franc-masoneria a fost o societate în adevăr secretă, oprită, urmărită și prin urmare revoluționară, recrutată mai cu seamă pînă tinerii liberi cugetători din burghizie și între ofițerii nemulțumiți. În Spania, Portugalia, Italia, și mai ales în statele Bisericeii, franc-masonii conspirau în contra guvernului. Ea avea numai un singur principiu comun, libertatea de religiune, ea se împăca cu toate guvernele și nu se da drept republicană; în fapt ea se recruta pretutindenea în partidele liberale, dușmane clerului și aliatului său guvernul absolut. Ea era organizată în «loge» autonome intrunite în federațiuni, de ordină în federațiune națională, fie care națiune avînd un mare magistru și un consiliu suprem. (Seignobos, *Histoire politique de l'Europe contemporaine*, 682).

și a Puterilor prin care se făcea cunoscut că revoluțiunea va fi înădușită cu armele. Poporul părea dispus a se opune; dar armata lui Pepe nu a făcut nici o rezistență și Austriacii au intrat în Neapole. Reacțiunea a fost cumplită.

În martie 1821 s'au revoltat trupele din Alesandria; Victor-Emanuel abdică în favoarea fratelui său și lasă regența lui Carol-Albert. Acesta acordă o Constituție, dar îndată fugi la Carol-Felix, care desaprobă cele făcute. *Santa-Rosa*, ministrul de război pregăti lupta contra Austriei; dar Imperialii intră în țară și cuprind Turinul, aducând pe Carol-Felix.

Încercările de revoluțiune din Neapole și Piemont au făcut pe Austria și mai strașnică în Lombardia. O mulțime de patrioți au fost întemnițați la *Spilberj*, unde au fost tractați cu mare cruzime. *Silvio Palla* le-a dat pe față în celebra sa carte «*Le mie prigioni*».

Situațiunea era și mai grea în Italia Centrală, și mai ales în Statul Papal, unde cruzimea și miseria erau la culme. Bologna se revoltă în februarie 1831, și revoluțiunea se întinse în Romani, în Marce, Modena și Parma, de unde principii au fost alungați. Peste o lună, armatele austriace îi aduceau înapoi, și ordinea era restabilită cu mare cruzime.

După această ultimă încercare, au fost liniște în curgere de 17 ani. Dar în timpul acesta s'a ridicat o generațiune nouă care începuse a lucra pentru «învierea» Italiei, având în fruntea ei, revoluționari ca *Mazzini*, oameni de teorie ca *Gioberte* *), ori spirite practice ca *Balbo* și *D'Azeglio*.

*) Prețul Gioberti (*Primito morale e civile degli Italiani*), comitele Balbo (*Speranze d'Italia*) și poetul M. d'Azeglio (*Degli ultimi casi di Romagna*), încep perioada numită «*Risorgimento*» (învierea). Ideia ridicării Italiei se împrăștie repede printre oameni calți. A fost mai mult un sentiment comun decât un partid. Nu a fost organizare, nici chiar țel precis. Doriau reforme, un regim liberal și unirea tuturor Italianilor; dar fiind-că nu voiau revoluțiune, pentru a îndepărta pe principii cari împedeau unitatea, nu se gândiau decât la o federațiune între suverani, și toți nu și-o reprezentau în același chip. Fivor trei regate ori numai două? și care va fi rolul papei? Aceste aspirațiuni erau confuze, dar se înțelegeau toți asupra a două puncte: 1-a Italia trebuia să se scuture de străini; 2° ea era îndestul de tare pentru a realiza singură unitatea sa. Formula a fost dată de către regele Carol-Albert; un ministru întrebându-l cum va lucra Italia, el răspunse: «Italia fara da se» (Italia și va lucra singură). (*Seignobos, Histoire politique de l'Europe contemporaine*, 317.)

§. 9. Germania.

Confederațiunea germanică. «A fost mult atacată Confederațiunea germanică, cu toate aceste nu trebuia să se uite că ea a dat Germaniei o pace de 50 de ani, in cursul căreia a făcut mari progrese bogăția materială; și din aceste a urmat că clasa de mijloc a început a simți dorința de reformă politică, care să-i asigure influența in afară și să favorizeze expansiunea ideilor, comerțului și industriei sale.» Dar la început starea Germaniei era tristă. Produsele industriei engleze omorau începuturile de industrie națională; ani răi produsese foamete; nu se aplicau legile relative la desrobirea pământului. Și se crezuse că Dieta va da Germaniei unitatea comercială, că va favorisa acordarea de Constituțiuni (*). Dieta lucra foarte incet: aceasta era părerea lui

34 prin ...
4 cetate
industria englez
foamete; mearle
după agraria

* Legătura incheiată de către principii suverani și cetățile libere din Germania stabilește între ei o «confederațiune perpetuă», scopul alianței este menținerea siguranței «externe și interne» a țării, a independenței și inviolabilității statelor confederate; cât despre drepturile națiunii, ele sunt trecute sub tăcere. Membrii asociațiunii, ca atare, sunt declarați egali; nu va putea fi prin urmare nici unitate, nici chiar direcțiune. Afacerile Confederațiunii vor fi incredințate nu reprezentanților poporului german, ci unei diete in care vor sta numai «plenipotențiarii» deosebitelor state; ea va fi prin urmare numai o intrunire diplomatică. Austria va avea președința pentru de a pururea. E adevărat că ori-ce stat va putea face propozițiuni, care vor trebui puse in deliberare. Dieta ordinară se va transforma in adunare generală sau *plenum* când va fi vorba de făcut legi fundamentale sau de făcut schimbări in legile fundamentale ale Confederațiunii, de luat măsuri in privirea actului federal insuși, de instituțiuni organice sau de alte intocmiri de interes comun de adoptat.» In acest cas numărul voturilor va fi de 69 (și nu de 17), și va fi proporțional cu intinderea fie cărui stat. Dieta «va vedea dacă trebuie să se acorde» câte-va voturi colective principilor «mediatisați», făgăduință care avea să rămână zadarnică. Ea va decide cu majoritatea voturilor când o afacere trebuie supusă la «plenum.» Ea va presenta proiectele și elementele de discutat. Votul se va lua cu majoritate in adunarea ordinară și cu două treimi in adunarea generală. Dar «unanimitatea» se cere când va fi vorba: 1° de legile fundamentale; 2° de instituțiuni organice; 3° de drepturi individuale; 4° de atacuri religioase. (Debidour, *Histoire diplomatique de l'Europe*, I, 59).

*) Impăratul Austriei nu mai avea interes a reînființa o Germanie in care regele Prusiei era tot atât de puternic ca și el; el refusă de a relua corona imperială, preferând a rămâne împărat al Austriei și a se mulțemi cu o influență diplomatică asupra statelor mici din Germania. Principii germani nu voriră a se supune unui guvernământ central care in practică ar fi fost alcătuit

gresistă. (*) Clasele luminate căutau să-și mai mărească drepturile și suveranii tineri nu se opun. *Ludovic I* făcu din München capitala artistică a Germaniei. Pe fie-care zi creștea în Germania o opozițiune care cerea reforma justiției, egalitatea socială, libertatea de presă, drepturi politice și Adunări.

Prusia. Regele promisese o Constituțiune în timpul războiului pentru neafirmare; dar făcu numai un Consiliu de stat alcătuit numai dintre funcționari și Diete provinciale compuse numai din nobili; în colo, reacțiune cumplită, care infuria pe liberali.

Dar Prusia trebuia mai întâiu să-și lecuească ranele ei adinci și să creieze unitatea monarhiei care anecăsese acum o mulțime de populațiuni cu totul deosebite în moravuri, legi, religie și limbă. Pentru aceasta guvernul a lucrat cu multă inteligență și energie, și popoarele au rămas recunoscătoare guvernatorilor din provinciile cari asigurau ordinea și prosperitatea materială. Situațiunea financiară a ajuns în curînd strălucită, starea economică s'a îmbunătățit foarte și populațiunea a crescut într'un chip simțitor. S'a organizat învățămîntul public; Universitatea din *Bonn* a ajuns celebră și în Berlin s'au intrunit profesorii cei mai străluciți din Germania; iar prin «Zollverein», asociațiunea vamală, s'a pus bazele unității germanice.

Revoluțiunea din 1830 a avut resunet și în Germania. Chiar și în cea de Nord se manifestă oare-care viață politică. În Germania de Sud a fost mai mult șgomot; dar în curînd a urmat o reacțiune violentă și Metternich ajunsese mai puternic decît ori cînd în Germania. Sute de studenți au fost condamnați și o mulțime de Germani au fost nevoiți să-și caute un adăpost în Fran-

*) De la 1815 la 1830 părerea Germanilor culti se transformase: ei pierduseră ura către Franța și către Napoleon; ei detestau puterile absolutiste, Austria și Prusia, și se aprindeau de entusiasm pentru toate popoarele care și apăraseră libertatea, mai ales pentru Francezii și pentru Polonezii. Rotteck zicea că în cas de conflict între Franța constituțională și statele germane absolutiste, tot Germanul liberal trebuia să țină cu Franța. Ei se interesau mai puțin de unitatea germanică și mai mult de libertatea politică. Ei reclamau mai ales instituțiunile popoarelor libere, Camera legislativă cu votarea bugetului, libertatea presei, juriu, gardă națională, destinate a pune forța în puterea națiunii. Erau chiar republicani ca Börne și Heine, ambii admiratori ai Franței și dușmani ai Prusiei. (Seignobos, *Histoire politique de l'Europe contemporaine*. 366).

Fr. Wilh I
Fr. Wilh II
1848-1849
IV 1848-1849
Wilh I 1848
Asimilarea
Provinciile
Finanțele, Juriu
Opera Ministrelor
Richthorn's Mo
Maassen

ția și în Elveția. Dar tot a ieșit un bine: multe din libertățile acordate au rămas reforme necomplete, dar folositoare. În câți-va ani intră și statele de Sud în Zollverein, care a ajuns a cuprinde 25 de milioane de Germani: «mari foloase materiale, dar și mai mari morale, relațiuni mai dese între deosebitele provincii, opinie publică, aceleași dorințe și pasiuni».

Când în 1840 a fost vorba de un războiu cu Franța, *) toată lumea germanică și îndreaptă privirea către Prusia, tocmai când Frederic-Guillaume IV ajunge la tron. Dar noul rege era incredințat că domnește prin dreptul divin. El deșteaptă o adevărată furie între liberali, când la deschiderea Dietei din 1847 a zis în Discursul tronului: «Nici nu v'ași fi convocat dacă ași fi avut cea mai mică idee că voi ați putea cugeta că jucați rolul de așa-zisi reprezentanți ai poporului. «Dar Prusia scăpă de sub influența austriacă și prin aceasta reacțiunea slăbia. Însă toți erau incredințați că nu mai pot merge lucrurile cum mergeau. Ideia de unitate făcuse progrese mari. Liberalii cereau un guvern și un parlament comun pentru Zollverein. Constituirea din 1815 nu mai răspundea la nevoile Germaniei.

Austria câștigase foarte mult prin Congresul din 1815. Ea scă-

*) În 1840 un episod de politică europeană a fost ocazia unei manifestări a sentimentului național german. Cele patru puteri mari, vechii «Aliați» din 1814, pentru a regula cestiunea orientului, se coalisaseră în contra Franței. În camera franceză, se vorbea de desființarea tractatului din 1815 și chiar de recucerirea fruntarilor de pe Rin. O mișcare de opinie se produse în Germania în contra Franței, sub forma de cântece patriotice; atunci au fost compuse «Rinul German» al lui Becker, cântat îndată în Germania întreagă și «Wacht am Rhein», care trecu nebăgat în seamă, dar care a ajuns treizeci ani mai târziu cântecul național german în războiul din 1870. Mișcarea patriotică câștigă chiar și pe principii; Becker primi o pensiune de la regele Prusiei, o cupă de onoare de la regele Bavariei. În 1842, punerea primei pietre pentru terminarea catedralei din Colonia a fost o sărbătoare națională a principilor presidată de către regele Prusiei; regele Württembergului ridică un toast «pentru patria Comună».

La profesorii universităților viața publică luă forma aspirațiunii către unitate. Congresul germaniștilor ținut în 1846 la Francfort a fost o întrunire de învățați (filologi, istorici, juriști) și o adunare de patrioți; se vorbea despre cestiunile naționale și despre un parlament german. Tot un profesor, Gervinus fundă în 1847 la Heidelberg «Deutsche Zeitung», jurnal politic liberal și național destinat Germaniei întregi. (Seignobos, *Histoire politique de l'Europe contemporaine*, 368).

pase de Terile de Jos care erau prea departe și greu de administrat și cedase în adevăr câte-va posesiuni din Germania; dar luase toată Italia de Nord, apoi Salzburg, Vorarlberg și Tirolul care-i asigurau comunicațiunile și nădăjduia să aducă Italia întreagă sub protecțiunea sa; iar Sacsonia o asigura contra Prusiei și prin Galiția și Bucovina priveghia regiunile Vistulei și ale Dunării. Avea dar mare dreptate Metternich ca să fie dușman oricărei mișcări. Dar despotismul și reaua gestiune financiară, apoi despărțirea Angliei și Rusiei, sdruncinarea pozițiunea marelui ministru, care a fost din nou întărită numai prin Revoluțiunea din 1830. În fața primejdiilor revoluționare, Prusia și Rusia strâng legăturile cu el; cu toate acestea, el nu mai are încrederea în sine de mai înainte.

Ferdinand I, care se sui pe tron în 1835, era un spirit cu totul mărginit, memorie slabă și lipsă totală de voință. Nicolae I se îngriji ca să-l învețe cum să cărmuiască, și s'a instituit un comitet de trei care să guverneze când va fi bolnav (Metternich și Kolowrat sub președința Archiducelui Albert).

Dar Metternich vedea bine că trebuie făcut ceva. Se caută mijloace ca să intre și Austria în Zollverein, dar în zadar; s'au făcut oare-care încercări constituționale care, de asemenea, nu au ajuns la nici un rezultat; și în timpul acesta «mașina guvernamentală învechită se tocia și totul amenința să se surpe.» Poporul era cu totul indiferent, și cu toate acestea erau motive de nemulțumire, multe elemente gata pentru o mișcare; dar nici o unire între ele.

Se observa de asemenea oare care mișcare printre naționalitățile supuse; dar Metternich cugeta că le va ținea în respect, ațîțând ura dintre clase. *Jackaria* din Galiția (1846) a fost în mare parte opera sa. Dar starea din Bohemia și din provinciile de la Sud erau în plină renaștere.

§. 10 Rusia.

După Campania din 1812, Alesandru I este în culmea puterii; el era arbitrul destinatelor Europei, pentru că numai Rusiei se datoră căderea lui Napoleon. El s'a arătat vrednic de pozițiunea în care l'ridicase norocul. În Paris, ca și la Viena, autocratul tuturor Rușilor a fost blând, susținător al celor slabi

Franck 1806
1835
Ferdinand 1835
1835

vezi 220

1812
o litar

vezi pag 153

și chiar sprijinitor al ideilor liberale. Numai Rusia nu a căutat să tragă foloase din sacrificiile enorme ce le făcuse și dacă stăruia să aibă întreaga Polonie, Alesandru lucra în folosul națiunii polonese.

Dar liberalismul de care a dat el atâtea dovezi nu a ținut mult. În cele de pe urmă Congrese, el s'a declarat contra mișcărilor liberale. La aceasta a contribuit uciderea lui Kotzebue și revolta unui regiment din garda imperială, căreia s'au dat proporțiuni colosale de către dușmanii ideilor liberale. Atunci Alesandru a căzut în escesul contrar; el se plângea că nime nu a voit să recunoască binefacerile sale, și a început a urî tot neamul omenesc; din aceasta a urmat o reacțiune teribilă, în timpul căreia el a căzut cu totul sub influența lui Aračkief, instrumentul cel mai brutal a lui Pavel I.

Sub influința acestuia s'au întocmit *colonii militare* care apăsa sau cumplit asupra țăranilor și s'au luat măsuri foarte severe în contra literilor și a științelor. Ministrul de culte și instrucțiune publică Galitin fu înlocuit prin un amiral; și cu toate acestea el persecută Universitățile și făcuse un plan de educațiune «în opozițiune cu civilizațiunea veac. XIX.» O mulțime de profesori au fost destituiți; s'au scos din Universități științele politice; s'au oprit a se propune ideile geologice din istoria naturală a lui Buffon și doctrinele astronomice a lui Copernic, Galileu și Newton și censura a ajuns teribilă.

Cei de pe urmă ani ai lui Alesandru I au fost plini de tristeță. Rușii 'i imputau că a dat Poloniei prea mari libertăți și că nu se interesează de «cestiunea Orientală»; pe când Polonii erau nemulțemiți că nu li se mai sporiau drepturile. El a murit de friguri la Taganrog (1 decembrie 1825).

Clasele luminate din Rusia erau pătrunse de ideile veacului și mai ales ofițerii care stătuseră trei ani în Franția în timpul ocupațiunii. Ei s'au întors incredințați că Revoluțiunea avea multe lucruri bune. Din această cauză s'au înființat mai multe societăți secrete, în care intrau bărbați din cele mai de frunte familii din Rusia, militari și scriitori. Unia s'ar fi mulțumit cu regimul constituțional, pe când alții erau republicani și nu s'ar fi dat în lături nici de la estermnarea întregii familii imperiale. Cât a trăit Alesandru, nu s'a întâmplat nimic; dar el făcuse un mare rău înainte de a muri: nu arătase care frate 'i va urma.

bur Alison
- 1817

cole Gardie

3
Arakchiev

cole

luminata

secrete

El lasa trei frați: *Constantin*, *Nicolae* și *Michail*. Tronul se cuvenia lui Constantin, dar el declarase a doua zi chiar după cumplita ucidere a părintelui său că nici odată nu se va sui pe tron. In 1822 el scrisese Tzarului că renunță formal la coroană, și Alesandru ap. obase; dar aceste scrisori au rămas secrete, chiar și pentru Nicolae. Mai pe urmă Tzarul făcuse un act prin care regula succesiunea in favoarea lui Nicolae; dar acesta nu știa.

In 7 decembre, Constantin a fost salutat de Impărat in Varșovia; dar el refușă acest titlu și scrisse lui Nicolae asigurându-l de credința și de supunerea sa. Moartea lui Alesandru s'a aflat in Petersburg la 9; imediat, Nicolae iea măsuri ca armata și marii demnitari să depună jurământ lui Constantin, și el însuși depune jurământul. Atunci Impărăteasa mamă a spus lui Nicolae de actul care esista, și care fu cetit in Consiliul de stat. Nicolae, și după aceasta, făcu pe inaltele corpuri ale statului să depună jurământ lui Constantin. Aceasta se făcu și in Moscova. Așa dar amîndoi frații renunțau la coroană, fie-care in favoarea celui-lalt.

In 14 sosi din Varșovia Marele duce Michail cu scrisoarea lui Constantin. Acum trebuia să se depună un alt jurământ pentru Nicolae: greu de tot mai ales pentru soldații fanatici cari se credeau legați prin primul jurământ. Societățile secrete au crezut că atunci era momentul de a intra in acțiune.

Nicolae rugase pe Constantin să vină să ocupe tronul, și acesta refușase din nou. Atunci, nu mai era indoială, el era Impărat. Speranski a fost însărcinat a redacta un manifest cătră popor și s'a hotărît ziua de 26 decembre pentru depunerea jurământului. Au jurat in alții funcționari și câte-va regimente; dar ofițerii din regimentul Moscova ridică pe soldați amăgindu-i că Constantin și Michail erau inchiși. Soldații ies pe piața Senatului și incep a striga impreună cu poporul: Trăiască Constantin! Tzarul iese singur inaintea poporului, cetește manifestul, apoi îmbrățișază pe câți-va oameni din popor și 'i stătuesce să se ducă pe acasă. In timpul acesta au sosit câte-va regimente credincioase. *Miloradovici* incalică și pornește spre regimentul revoltat. Este impușcat, eroul atător bătălii, care nu fusese nici odată rănit, ca și Murat. Nicolae s'a pus in fruntea unei companii din regimentul *Preobrajenski* și se indreptă spre rebeli; când s'a apropiat el soldații au strigat: Trăiască Constantin! Trăiască Constituția! și se trag mai multe

Paul + 1802

Alex Constantin Nicolae
+ 1825

7 X ore Alexandru

9 X ore

14 X ore

Agitarii Soc.

Speranski 26/1

Miloradovici
1826

Rusia va fi de acum înainte un regim autocratic în toată puter a cuvîntului. «El guvernă militărește, ajutat de către Biserică.» Dar socotea că o onoare pentru el a-și îndeplini datoria de monarch. Era foarte harnic, stăruitor, muncitor și econom de banul public și s'au făcut mari progrese în detalii. El creă două institute pentru pregătirea profesorilor; dar opri sau acordă foarte rar voia de a petrece în străinătate; suprimă studiul filosofiei în Universități și, prin vămile sale mari, Rusia ajunsese ca străină în Europa. Dar a creat cea întâiu cale ferată și a făcut o mulțime de canale; a pus să se facă studii pentru un Codice; a înființat tribunale de comerț și a creat o burghezie națională; a mântinit robia țaranului, dar studia în secret rezolvirea acestei cestiuni sociale. Regimul lui a fost rodnic pentru literatura și arta națională (*).

Autocratism mil
bucurest.

Dr. novomale -

vez 241

nterese de supraveghiat și de apărut în afară. Cestiunea Orientului, în deosebi, l'a atras din prima zi; ea avea să l'preocupe toată viața sa. Ca și Alesandru, Nicolae visa a distruge imperiul turcesc sau cel puțin a l'slăbi într'atâta ca să rămână pentru de a pururea infeudat politice sale. Dar nu era om, ca fratele său, a se lăsa să fie abătut de la scop. Nu putea fi amăgit. Avea aceea mare superioritate asupra diplomaților de profesiune că știa, la nevoie, a se fățarnici ca și ei, și, hotărârile sale odată luate sau anunțate, toate vicleniile nu-l puteau împedica de a le pune în lucrare, sau cel puțin de a le încerca. (Debidour, *Histoire diplomatique de l'Europe*, I, 229).

*) De la Petru Cel Mare țzarii conservaseră regimul absolutist, dar, înderenți în religione, ei admirau monarchiile Europei civilizate și căutau a le imita. Nicolae nu numai că avea groază de constituțiuni și de regimul liberal, el avea dispreț pentru viața europeană. Ortodox convins, el considera că o datorie religioasă de a depărta de «sfînta Rusie» ideile ereticilor din Apus. Domnia lui se deosebi de cele de mai înainte prin o încercare de a rupe cu civilizațiunea apusană și de a readuce pe Rusia la vechiul regim rusesc. Comunicațiile în Europa au fost făcute mai grele; străinii (cari erau lăsați să intre) erau privighiați de către poliție; toate cărțile și jurnalele erau oprite la frontieră de către cenzură... Rușii, isolați de restul lumii, au început a se studia pe sine. Literatura, până atunci imitată din Occident, luă un caracter rusesc; ea începu a exprima un simțămînt patriotic de admirațiune pentru vechia Rusie. Sub Nicolae au apărut cei întâiu romanțieri ruși originali... Nicolae simbolisa absolutismul în luptă cu Revoluțiunea liberală, chiar lui i plăcea a-și da acest rol. Suveran militar înainte de toate, totdeauna îmbrăcat în uniformă, ocupat a supraveghia trupele sale și a le trece în revistă, el credea că are cea mai bună armată din timpul său, și în perioada de după 1848 el păru arbitru Europei și viitorul cuceritor al Imperiului Otoman. (Seignobos, *Histoire politique de l'Europe contemporaine*, 560).

§. 11. Imperiul Otoman.

v. 154

Pe lângă anarchya care domnia în Turcia, se adăogia în epoca aceasta și năzuințele creștinilor de a scăpa de sub jugul otoman. Serbia și Muntenegrul căpătaseră oare care libertăți și Grecii formau *Eteria*. Aceste năzuinți erau incurajate de către Rusia care voia să ia rolul de protectoare a tuturor creștinilor din Imperiu. *) De cum a scăpat de Napoleon, Alesandru I reincepu politica rusască în Balcani: capii propagandei elenice erau incurajați de către el; Capo d'Istria, ministrul său favorit, era grec din Corfu și centrul Eteriei era Odessa, de unde *Skufas* trimitea cuvîntul de ordine.

Austria și Anglia ar fi voit să aducă «Cestiunea orientală» înaintea Congresului din Viena, ar fi dorit ca să se garanteze, prin o înțelegere europeană, existența și integritatea Imperiului otoman, dar Poarta nu putea primi ceia ce ea considera ca o injosire. Cestiunea nu a putut fi adusă înaintea Congresului și pentru motivul că Alesandru cerea ca să se garanteze și regelui Spaniei posesiunea coloniilor sale din America, ceia ce nu convenia Angliei. De aceea «Actul final» al Congresului a fost întocmit ca și cum nici nu ar fi existat un Imperiu otoman.

Aceasta făcu pe Alesandru mai îndrăzneț. În tractatul numit «Sfânta Alianță» se vorbea de «națiunea creștină» și de solidaritatea dintre toți membrii ei. Aceasta era o amenințare față de Turcia. Austria și Anglia căutau să liniștească pe Poartă, și această din urmă putere se puse ca apărătoare a Turciei în Mediterana, luând protectoratul asupra insulelor Ionice.

Alesandru I se făcea că nu știe de Eterie, dar scaunul ei a fost strămutat în Moscova, și mai apoi chiar în Constantinopole

*) Totul contribuiește a desvolta antagonismul și ura între cele două țări. Rușii au primit credința lor din Byzanț, care e metropola lor, și Turcii o pângăresc cu prezența lor. Turcii apasă pe coreligionarii Rușilor, și fie care Rus consideră ca o faptă religioasă desrobirea fraților săi. Pasiunile populare se unesc aici cu consiliile politice: suveranii ruși sunt duși naturalmente a se întinde spre marea Neagră, spre Dunăre: a libera și a cuceri sunt pentru ei sinonime. Tzarul au acest noroc rar că instinctul național susține ambițiile lor calcule, și că ei pot întoarce în contra imperiului otoman acel fanatism religios care a arătat pe Turci asupra Europei și făcea odinioară așa de infricoșate invasiunile lor. (Sorel, *L'Europe et la Révolution*, I, 504).

(1818). Grecii erau foarte îndrăzneți, fiind-că se știau susținuți de Rusia. Alesandru era plecat spre reacțiune, dar tot doria liberarea Greciei.

In acest timp, sultanul Mahmud restabilia ordinea in Imperiu dar tot rămăneau nesupuși Ali-Pașa din Ianina și Mehmet Ali din Egipt. Cel întâiu a fost declarat rebel, și când s'a văzut strâns de aproape, el făcu apel la Creștini, și se aruncă in brațele Eteriei. *Armaolii* și *Kleffii* din Tesalia s'au unit cu el.

Alesandru Ipsilante, numit comandant suprem al forțelor Eteriei era sigur de sprijinul lui Alesandru, și de aceea s'a hotărît să dea semnalul de luptă in *Principatele Române*, măcar că mulți dintre prietini s'ei 'l sfătuiau să înceapă răsboiul in Pelopones, pentru că in Principate el nu va găsi nici un sprijin, de oare-ce țările erau apăsate de o sută de ani de cătră Fanarioți și nu putea nădăjdui vre-un sprijin nici de la țărani cumplit apăsați de cătră Greci. Aveau dreptate. In adevăr, tocmai in timpul acesta **Tudor Vladimirescu** ridică pe Români la arme in contra Grecilor apăsați și ajungea Domn al Munteniei. In martie 1821, Alesandru Ipsilante trecu Prutul, intră in Iași unde Domnitorul M. Suțu se uni cu el, și apoi se inaintă spre București. La Colentina, Tudor Vladimirescu i făcu cunoscut că Românii nu pot lucra alătura cu Grecii, căci ei sînt hotărîți a rămănea credincioși Porții. Pe când se incredință că nu poate avea nici un sprijin din partea Românilor, o scrisoare a lui Capo d'Istria 'l vestia că Tzarul desaprobă mișcarea, iar Pașii de la Dunăre se pregăteau a intra in țară. Ipsilante se retrase spre Târgoviștea, ucise pe Tudor Vladimirescu prin trădare și apoi trecu peste Olt, unde Eteristii au fost zdrobiți la *Drăgășani*, pe când comandantul suprem stătea la mănăstirea Cozia (19 iunie). Atunci el fugi in Transilvania, unde Austriacii l'au pus la inchisoare, iar rămășițele Eteristilor au fost nimicite la Sculeni și la mănăstirea Secul.

Dar Grecia se ridică ca un singur om. In câte-va săptămâni Eteria ajunge stăpână pe țara intreașă. Ea are să susțină o luptă de moarte in contra Turcilor, sprijinită pe populațiunile energice *românești* din munții Balcanilor și Pindului, populațiuni cari vor da Greciei născută la o viață nouă, nu numai comandanți viteji dar și administratori pricepuți și diplomați iscusiți. In adevăr, cea mai mare parte dintre barbații care 'și au făcut un nume in

resboiul pentru independența Greciei, au fost Români. Grecii și pierduseră foarte de mult virtuțile lor militare.

Adunarea din Epidaur proclamă în fața lumii independența Greciei (1 ianuar 1822) și făcu o Constituțiune, alegând președinte al guvernului pe A. Mavrocordat, care inclina mai mult spre Anglia.

Dar fanatismul musulman se ridicase cu energie. Patriarhul cu 80 de episcopi și archimandriți au fost uciși; în Cypru, în Creta, și pe aiurea, se fac grozăvii; în Chios au fost uciși 23.000 de creștini și 47.000 vânduți ca sclavi; Ali-Pașa a fost ucis și Kurșid-Pașa a putut pleca cu toate forțele sale în contra Greciei. Toată țara a fost arsă și pustietă și Mavrocordat cu Marcu Botzaris s'au închis în Misolonghi; dar Kolokotronis apărea țara cu energie și atacă în detal armatele turcești care se topiau vântul cu ochii; în 1823, Nauplia, Corintul, Atena erau scăpate, asediul de la Misolonghi ridicat, iar flota grecească intra în Dardanele cu Miaulis.

Intors în Rusia, Alesandru I se incredință cât de populară era cauza Grecilor. El protestă la Poartă în contra grozăviilor turcești, ceru Puterilor să 'i arate ce ar face ele în cas de resboiu dintre Rusia și Turcia și prin ce s'ar putea înlocui dominațiunea turcească, pe urmă și rechemă ambasadorul din Constantinopole. Anglia și Austria au respuns că a susține pe Greci însemna a susține Revoluțiunea și că nu e loc de un resboiu între Rusia și Turcia. Zelul lui Alesandru se reci când vădu Constituția grecească, și apoi, el era singur, căci și Prusia era cu Austria. La Congresul din Verona, delegații Grecilor nici nu au fost ascultați.

Din nenorocire, și Grecii erau neuniți între ei. Kolokotronis a silit pe Mavrocordat să demisioneze, dar și el a fost înlocuit prin Conduriotis. Atunci s'a început un resboiu civil care s'a sfârșit prin răpunerea lui Kolokotronis care a fost închis în Hydra (1825). Cei alți capi cu soldații făceau de asemenea ce voiau, și asemenea desordine erau și în marină.

Dar și Imperiul turc nu era în stare a ținea un resboiu. Marcu Botzaris pe uscat și Miaulis pe mare 'i făceau mult rău, așa că Poarta nu mai putea ridica de cât 10.000 de soldați. Atunci după sfatul Austriei care doria zdrobirea Grecilor, Sultanul făcu apel la puternicul său vasal Mehmet Ali, care primi să trimită aju-

toare cu condițiune ca fiul său să fie numit pașă de Morea. Kolokotronis fu atunci amnistiat ca să contribuie la apărarea națională, dar era greu de luptat contra trupelor egiptene comandate de cătră Ibrahim, fiul și Mehmet-Ali (1825). Numai Miaulis era victorios pe mare. Turcii au asediat Misolonghi și Grecia părea pierdută.

Atunci unele guverne încep a se arăta binevoitoare. *Filelenii* ca Chateaubriand și Lord Byron, deșteaptă simpatii în favoarea Grecilor și pretutindinea se formează comitete pentru a veni în ajutorul acestui popor cu un trecut atât de glorios. Canning luă pe față apărarea lor, pentru a i scăpa din mâna Rusiei, care nu doria a se crea un stat independent care să poată trăi prin sine însuși. Mulțemită intervenirei engleze, Ibrahim a fost oprit în loc. Dar resboiul era teribil pentru Greci. Misolonghi a fost cuprins (1826) și din 15.000 de locuitori numai 4.000 au fost vânduți ca sclavi, cei alți fuseseră uciși.

Anarchia se mai potolise proclamându-se președinte Capo d'Istria, dar Turcii au coprins Atena și au asediat Acropole apărata de Guras, dar cetatea s'a predat; așa că nu mai rămânea Grecilor de cât numai Peloponesul și Turcii erau gata a pătrunde în el. Atunci Puterile se decid a interveni. Nicolae I se uni cu Anglia (1827) și subscrise tractatul de Londra împreună cu Franția pentru o intervenire în favoarea Greciei. Fiind că Poarta refușă această mijlocire, flota turco-egipteană a fost distrusă la *Navarin* de cătră escadrele celor trei puteri. Poarta deveni și mai furioasă; Mahmud predică resboiul sfânt în contra Rusiei

În 7 maiu 1828, Rușii trec Prutul. Armatele rusești au câștigat multe victorii în Asia; dar, în Europa, nu au putut cuprinde Șumla și au fost nevoiți să despresoare Silistra. Dar campania din anul următor a fost decisivă. *Pașchevici* a cuprins în Asia Kars, Erivan și Erzerum; iar *Diebici* luă Silistra, trecu Balcanii și ajunse până la Adrianopole. El avea numai 20.000 și era în mare primejdie de a i se tăia retragerea; dar la Constantinopole toți și au pierdut capul când au văduț pe Ruși aproape de zidurile cetății. În 14 septembrie 1829 se incheie tractatul de la Adrianopole prin care se recunoștea independența Greciei. *) Mare triumf pentru politica rusască!

*) Grecia așa cum o făcuse resboiul și diplomația era un regat micuț (750.000 suflete) și miserabil. I lipsea cea mai bogată regiune greacă, Tesalia, și cea mai

In acest timp sultanul Mahmud desființase și zdrobise corpul ienicerilor formând o armată europeană. El făcu mai multe reforme civile; șosele, poște, pașapoarte, carantină și trimise ambasadori permanenți pe lângă mai multe curți; dar legile lui, frumoase pe chîrtie, au avut puțin efect. (*) Pașii din mai multe părți tot erau în revoltă și de Mehmet-Ali a scăpat numai cu ajutorul Rusiei.** El muri în 1839, foarte nepopular, mai ales printre Turcii cari țineau la vechiele obiceiuri.

insemnată insulă greacă, Creta. Țara ce i se lăsa era pustiită, ruinată, despoluată prin un război de exterminare prelungit în curs de zece ani, plină de bande înarmate (palicarii pe jumătate hoți), fără mijloace și încărcată deja cu o datorie usurară contractată în 1824—25. Națiunea greacă a pus un secol pentru a reinpopora și a da valoare solului, a scăpa de hoți, a încerca să-și mărească teritoriul și a-și pune finanțele în echilibru. Ea nu a putut îndeplini decât cu incetul și în parte numai o sarcină în așa disproporție cu mijloacele sale. Publicul european, rău informat, se aștepta la o renaștere strălucită a Greciei antice; decepțiunea sa, venind după entuziasmul filelen, a produs un sentiment de neîncredere batjocoritoare pe care progresele evidente ale Greciei nu l-au împrăștiat încă cu desevirșire. (Seignobos, *Histoire politique de l'Europe contemporaine*, 621).

*) Societatea otomană, democratică prin regimul său social, ajunsese aristocratică prin religiunea sa. Ea se alcătuiă din două clase, una îndepărtată de la ori-ce drept politic, cea-laltă stăpână exclusivă pe putere, clase neegale și dușmane care nu se puteau contopi, pentru că erau despărțite prin ura religioasă. Neegalitatea politică produsese neegalitatea socială; prețutindenea musulmanii erau proprietari și seniori, creștinii arendași și supuși. — Pentru a se apăra în contra musulmanilor, creștinii dobândiseră de la sultani făgăduinți de garanție intru religiunea lor, adică pentru clerul și bisericile lor. Fie-care confesiune creștină (jidovii de asemenea) formase o comunitate religioasă în de ajuns de puternic constituită, care ajunsese o adevărată comună administrativă; guvernul otoman favorisa această organizare care făcea mai ușoare comunicațiunile cu supușii săi. În fie-care comunitate capii clerului, patriarh, mitropoliți, episcopi, reprezentanți oficiali ai turmelor lor și răspunzători față cu guvernul, ajunseseră autorități civile, care judecau, administrau și une-ori tiranisau pe supușii lor. (Seignobos, *Histoire politique de l'Europe contemporaine*, 588).

**) Prin tractatul de la Unkiar-Skelessi, cele două puteri declarau că contractează pe un timp de opt ani o alianță definitivă în contra ori-cui, fie-care punându-se la dispoziția celui-lalt pentru a-l apăra de ori-ce primejdie a sa internă sau esternă. Dacă ne amintim ce primejdii amenințau imperiul otoman și câte mijloace avea Rusia de a-l tulbura, vedem că atârna de țzar de a reînvi, când va vrea, intervenirea sa armată la Constantinopole. Din contra, Turciei nu i se cerea de cât un ajutor negativ, dar foarte prețios

În Grecia, presidentul Capo d'Istria a fost ucis și anarhia domni din nou până în 1833 când se sui pe tron Oton, fiul lui Ludovic I de Bavaria, marele prietin și sprijinitor al Grecilor în Germania.

VII. REVOLUȚIUNILE DIN ANUL 1848. *167-74 = 6*

§. 1. Franția. *79-84. 2*

Revoluțiunea din 1848 a fost un eveniment cu totul neașteptat în Franția. Lumea doria o reformă a legii electorale, dar nimăruți nu-i trecea prin minte resturnarea unei dinastii în timpul căreia prosperitatea generală crescuse, literatura înflorise, țara se bucurase de mari libertăți și cucerirea Algeriei incununase cu glorie armatele franceze, comandate de către fiii regelui, ceia ce legase și mai mult țara de tronul lui Ludovic-Filip.

180,000 alge

Opozițiunea hotărîse a da un banchet în Paris în ziua de 22 februarie și ministeriul a făcut greșala că l'a oprit. Dar 87 de deputați fac cunoscut că se vor duce în procesiune, cu toată oprirea ministeriului, la acest banchet la care erau poștiți și o mulțime de gardiști naționali în uniformă. Deputații nu s'au dus, dar mii de oameni s'au ingrămădit să vadă. Ploua, era frig și lumea era foarte nemulțemită că venise de giaba. Poliția s'a încercat în zadar a-i imprăști; mii de oameni au stat pe loc, unii au început a face baricade și mulți fac foc în grădina Tuileries. A doua zi s'au înarmat muncitorii și garda națională a refuzat a apăra ordinea; ea a început a manifesta în contra lui Guizot și pentru Reformă; iar regele a refuzat a disolva garda. Atunci Guizot și-a prezentat demisiunea. Spre sară, intră în luptă republicanii cari se abținuseră până atunci. Regele primise demisiunea ministeriului, dar nu s'a făcut de grabă cunoscut mulțimei și seara s'a întimplat o mare nenorocire. Poporul a atacat palatul ministeriului de esterne și soldații au tras în popor. Ca-

*22 Februarie
Banchetul*

Cursiv

*Muncitorii
Garda*

republicanii

Atacul

pentru țzar: să închidă Dardanelele pentru dușmanii Rusiei. O asemenea legătură făcea pe Rusia aproape nevulnerabilă. Era probabil că pentru multă vreme, Rusia nu va putea fi atacată de cât numai de către Anglia și Franția. Dar ele nu o puteau ataca pe uscat, pentru că ar fi trebuit să treacă prin Germania. Pe de altă parte, prin Baltica ne putându-se face operațiuni de războiu de cât numai câteva luni pe an, cele două puteri nu puteau ataca serios de cât numai pe marea Neagră. Dacă și din această parte, Rusia nu mai avea a se teme, totul i era permis, cel puțin contra Occidentului; echilibrul Europei nu mai esista. (Debidour, *Histoire diplomatique de l'Europe*, I, 323).

23 24
 davrele morților au fost puse într'o trăsură și preumblate prin Paris, pe când poporul striga resbunare. In ziua de 24 tot Parisul era plin de baricade.

Incepuse a se striga : trăiască Republica. Regele însărcinase pe Bugeaud, cel mai însemnat om de arme al Franței din acel timp cu comanda armatei din Paris. Acesta luase măsuri energice, dar noul ministeriu Thiers-Barrot cere a fi revocat, pentru-că era nepopular. Timpul trecea, soldații se demoralisau stând de atâta vreme in ploaie și ne-făcând nimic și îndrăzneala populațiunei creștea. Când s'a dat ordin să se concentreze trupele la Tuileries, mulți soldați se dau in partea resculăților, ceia-ce i incuragiază și mai mult. Atunci Thiers a propus regelui să se retragă la St Cloud și apoi să cucerească Parisul. Regele însă voi să încerce o împăcare. El ieși călare in curtea Palatului, dar garda națională strigă: trăiască Reforma. Ludovic-Filip se vedea părăsit de această armată care i apăraseră tronul cu atâta energie in luptele de mai inainte. El intră foarte descurăgiat in Palat. In timpul acesta Republicanii lucrau. Ei ocupaseră Palais-Royal și erau aproape de Tuileries. Regele numi un ministeriu Odilon-Barrot, dar poporul pătrundea in curte. Atunci Ludovic-Filip abdică in favoarea nepotului său sub regența ducesei de Orléans și părăsi Parisul. Trupele s'au imprăștiate.

Regenta cu fiul ei se duseră la Cameră; aici a fost primită cu aclamațiuni; dar Ledru-Rollin și Lamartine cer ca să se numească un guvern provisoriu, care s'a și alcătuit din șapte deputați (Dupont de l'Eure, Arago, Lamartine, Ledru-Rollin, Crémieux, Marie, Garnier-Pagès); in același timp, republicanii au pus mâna pe Primărie și au recunoscut guvernul provisoriu, adăogând pe Louis Blanc, Flocon, și muncitorul Albert (25 februarie).

Guvernul provisoriu s'a grăbit a da satisfacere revoluționariilor. El a desființat titlurile de nobletă, a dat libertate absolută de presă și de intrunire și a lărgit cadrele gardei naționale, in care a intrat mai toată lumea. Din capul locului s'au făcut in guvern și in Paris două grupuri: unul doria o revoluțiune politică, repede convocare a unei Adunări Constituante și stiagul tricolor; cel-alt era pentru o revoluțiune socială, voia să realizeze nu-mai decât reforma și ținea la stiagul roș. Se desființă pedeapsa cu moarte in materie politică și Lamartine căută să asigure pe Puteri că Republica nu va declara răsboiu, că nu va face propa-

caud.

Thiers-Barrot

tangere a lui

Cloud sau e

măști

abdicarea

Filip + 1850

copii și o fată

ducă de Orléans și

+ 1842

c. de Robert

+ 1894 C. de Charbon

Henry

Philippe Jean.

vern prov.

25

25

Taine

Dind

Atelierele naționale erau primejdioase, pentru-că statul 'și lua sarcina de a da de lucru tuturor muncitorilor cari se prezentau; i se dădea doi franci pe zi. Dar ce erau să lucreze? Regulat ar fi fost ca fie care să lucreze în meseria lui; dar atunci ar fi trebuit să se înființeze o infinitate de atelii; și apoi ce era să facă statul cu obiectele lucrate? În realitate, nu se lucrează mai nimic, se face politică și se organizează armata revoluționară, spre marea spaimă a capitaliștilor și proprietarilor, oameni de ordine; iar numărul lucrătorilor sporește așa că în maiu erau 100.000. Comisiunea din Luxemburg a făcut câte-va propuneri înțelepte. Guvernul provisoriu a declarat sufragiul universal (9 milioane de alegători) și-a hotărît ca să se facă alegerile în 23 aprilie. Această hotărîre nu putea plăcea cluburilor din Paris, căci știau că un guvern statornic va lucra pentru menținerea ordinei și respectarea legilor. Ele au ridicat 40.000 de oameni cari au în-cunjurat Palatul Primăriei; dar Ledru-Rollin înarmează garda civică și imprăștie pe manifestații cari cereau organizarea muncii prin asociațiune și amânarea alegerilor. De atunci revoluțiunea socială nu a mai avut nici o acțiune asupra guvernului provisoriu.

Constituanta număra 800 republicani din 900 deputați. Ea numi o *Comisiune executivă* din cinci membri (Arago, Garnier-Pagès, Marie, Lamartine, Ledru-Rollin) și ordonă, în 21 iunie, închiderea Ateliereilor naționale. Peste trei zile muncitorii s'au revoltat. Adunarea însărcină cu mănținerea ordinei pe generalul Cavaignac, care luă dictatura. Răsboiul a ținut patru zile. Nu se știe numărul ucișilor; dar 11.000 de prizonieri au fost deportați în masă și starea de asediu a ținut patru luni. Adunarea a făcut o Constituțiune democratică. Toate puterile ^{publice} pleacă de la popor care alegea o Adunare legislativă și un Președinte al Republicei pe patru ani. Așa că, în realitate, Președintele ales de către popor era atot puternic.

Principele Ludovic-Napoleon venise în Paris îndată după revoluțiunea din februarie și în iunie a fost ales deputat cu patru departamente. Partidul ordinei reprezentat prin Thiers, Berryer și Montalembert s'a declarat gata a susține candidatura lui la Președinție; prin urmare regalității, catolicii, muncitorii și țeranii cari nu aveau nici o idee de politică dar știau de Napoleon, și au dat votul pentru el. Ludovic-Napoleon a avut 5 milioane și

alegători

23 Aprilie

26 iunie

21-26 iunie

1848

Strasbourg

Boulogne

triumf pe se

la Ham

triumf

edat și Delors

jumătate de voturi, iar Cavaignac numai 1 milion și jumătate
 Constituanta se despărți în 26 maiu 1849.

In Adunarea legislativă mai bine de 500 deputați erau monar-
 chiști. O manifestație făcută cu ocaziunea sdrobirei Republicei
 romane a dat ocaziune majorității să mai scape de 33 deputați
 republicani cari au fost dați in judecată. Atunci s'au luat mă-
suri severe și in contra presei și a intrunirilor și s'a decretat
starea de asediu.

Dar in curînd se iviră neînțelegeri între frunțașii monarhiști
 și Președinte, care 'și avea scopurile sale. El formă un minist-
teriu din oameni devotați lui, pe când poliția organisă «Socie-
tatea din 10 decembre» «pentru a protegea religia, munca, fami-
lia, proprietatea și a combate socialismul, imoralitatea, desor-
dinea, publicațiile rele.» Adunarea inse și cu Președintele se
 impacau când era vorba a lucra in contra republicanilor. S'a
 votat o lege asupra instrucțiunei prin care institutorii erau puși
sub controlul preuților «pentru că erau ofițerii republicei demo-
cratice și sociale,» iar învățămîntul a ajuns liber, ceia ce insemna
 că el a fost dat pe mîna congregațiilor religioase. Sensul ace-
 stei legi era «lupta catolicismului in contra socialismului» (1850).
 Când s'au ales din nou câți-va Munteni, Adunarea făcu o nouă
 lege electorală prin care se cerea un domiciliu de trei ani in
 comună, și prin aceasta trei milioane de cetățeni, mai toți lu-
 crători, au fost lipsiți de dreptul de alegător; tot o dată se mai
 înăspri și legea asupra presei.

In timpul vacanției parlamentare, Președintele a făcut o călă-
 torie triumfală prin țară, in care se da ca apărător al ordinii;
 pe când orleaniștii și legitimiștii căutau a se contopi. Nu au is-
 butit pentru că Enric V (ducele de Bordeaux) nu a voit să pri-
 mească nici o condițiune pentru suirea sa pe tron; dar republi-
 canii s'au strîns in jurul Președintelui de frica monarhiei. Pre-
 ședintele pusese in fruntea armatei din Paris numai ofițeri de-
 votați și la revista făcută trupelor la Salory, cavaleria a strigat:
 Trăiască Impăratul! (1851).

Constituțiunea prevedea că Președintele Republicei nu mai
 putea fi ales din nou. El ceru revisuirea acestui articol și Aduna-
 rea-refusă. Ast-fel că. in 1852, trebuiau să se facă alegeri gene-
 rale pentru Cameră și să se aleagă și Președintele Republicei.
 Republicanii nădăjduiau că vor pune mîna pe putere și nume-

Legitimisti Carol I

Ducele de Berry + 1820

Henry J conte de Chambord + 1825

1848
 1851
 1852-60
 1860-67
 1867-70

Președinte a
 republicii
 o adunare
 monarhi

Loi Fallois
 Substitui
 controlul cler

Restringerea
 suferințelor
 adunare

Louis Philippe
 Federico Lopez
 Louis Philippe

roase societăți secrete pregăteau alegerile. Guvernul spăria lumea că se pregătește o revoluție și că va veni vremea Terorismului. Insuși Președintele arată la deschiderea Adunării că «se organizează o vastă conspirațiune demagogică în Franția și în Europa» iar pentru a compromite Adunarea în ochii poporului, guvernul propuse restabilirea votului universal. Adunarea refuză și începu a lua măsuri de apărare în contra Președintelui.

Acesta făcu o *lovitură de stat*. În noaptea de 1 spre 2 decembrie, 1851, au fost arestați o mulțime de deputați și localul Adunării ocupat de soldați, iar pe străde s'a lipit o proclamație prin care poporul frances era chemat a se rosti pentru modificarea Constituțiunei. Deputații liberi ținură mai multe intruniri și votară darea în judecată a Președintelui; dar strădele erau ocupate de soldați și poporul nu se mișcă. Lucrătorii pierduseră ori ce nădejde în Republică de când fuseseră măcelăriți în zilele din Junie și Ieranii, toți proprietari, erau cu nepotul lui Napoleon, care asigura proprietatea și era susținut de cătră cler. Cu toate aceste, el avea nevoie de a sdrobi o revoluție, pentru ca să apară ca un salvator al ordinei. În 3 și 4 decembrie, soldații au impușcat poporul nearmat și a făcut mare măcel și când muncitorii au făcut câte-va baricade, a fost luptă în toată regula: atunci a fost ucis deputatul *Baudin* pe o baricadă. În unele departamente au fost oare care mișcări care au fost înădușite în sânge. 80 de deputați au fost esilați, iar «Comisiunile mieste» au arestat 100.000 de cetățeni și au deportat esilat sau întemnițat mai bine de 15.000 de oameni. *) Parisul și Franția vor fi în liniște multă vreme și toate libertățile de care se bucurase țara în curs de un sfert de secol, au fost suprimate.

7.500.000 de voturi au aprobat lovitura de stat și a dat Președintelui dictatura cu dreptul de a da Franției o nouă Constituție; ceia ce s'a și făcut în 10 ianuarie 1852. Președintele Repu-

*) După un document găsit în Tuileries în 1870, au fost 26.642 de arestați și numai 6.500 liberați, 5.108 supuși supraveghierii, 15.033 condamnați (dintre cari 9.530 deportați în Algeria, 239 la Cayena după o îndelungată ședere pe pontoane, 2.804 internați într'o cetate francesă). 80 de reprezentanți, mai ales republicani, au fost esilați. Partidul republican, lipsit de capii săi și de membrii săi cei mai activi, a rămas desorganizat și nu s'a mai putut reconstitui decât numai după întoarcerea deportaților și a proscrisilor, în 1859. (Seignobos, *Histoire politique de l'Europe contemporaine*, 157).

decembrie 1851

signac
21 Januarie 1852

3-4x
1851
Revol

1852

blicei e numit pe zece ani; el numește pe toți funcționarii civili și militari, și numai el are dreptul de a declara război și a încheia pace, a proclama starea de asediu; el are inițiativa legilor și miniștrii atârnă numai de el; un Consiliu de stat numit de către el pregătește legile care sînt votate de către Corpul Legislativ și un Senat de 150 de membri numiți tot de către el, e însărcinat a apăra Constituțiunea și a o modifica în înțelegere cu Președintele Republicei, care era răspunzător numai înaintea poporului. Franța intră într'un «regim personal ascuns sub forma unui regim reprezentativ democratic.» Ori ce viață politică a încetat și în țară este o tăcere adîncă. S'au luat măsuri foarte severe în contra presei și intrunirilor și garda națională a fost reorganizată și anihilată. În Adunare s'au ales numai candidații oficiali; iar peste câteva luni Senatul a propus și poporul cu 8.000.000 de voturi a primit a se înființa Imperiul. Principele Ludovic-Napoleon Bonaparte s'a suit pe tron cu numele de Napoleon III (2 decembrie 1852).

Președintele
Consiliul de stat
Corpul Legislativ
Senat

2 X ore 1852

20220

Mișcarea monarchică liberală prin S. P. Italia, republicani unitari după 23 Jan

Revoluțiunile din 1848 au fost precedate în Italia de încercările a trei suverani care au voit să facă reforme, ceea ce a provocat mare entuziasm. Această mișcare a spiritelor a avut un indoit caracter: liberal și național.

La moartea lui Grigorie XVI (1846) s'a ales Papă Pius IX, care nu a amăgit nădejdiile ce se pusese în el. El desființă garda elvețiene, dădu o amnistie generală pentru condamnații politici și numi secretar de stat pe cardinalul Gizzi, cunoscut ca liberal; aceasta făcu o impresiune adîncă în Roma, și chiar în Europa. Pe urmă, se acordă libertatea de presă, se adună o Consulta de stat pentru facerea legilor, un Senat pentru administrația Romei, ministeriu laic și gardă civică. Dar pozițiunea Papei era grea. Absoluțiștii voiau să anuleze reformele și revoluționarii nu erau mulțemiți; greu de împăcat pe toți: ar fi trebuit un spirit decis și ferm și Pius IX nu era pregătit pentru aceasta. Esemplul lui a fost imitat de către Marele duce de Toscana. Acesta făcu o lege prin care se permitea discuțiunea actelor guvernului; acordă libertate de presă, guvern consultativ și gardă civică. Liberalii cu Montanelli în frunte erau mulțemiți

P. A.
P. IX

Gizzi

Abolitiștii
Revoluționarii
Toscana
Montanelli

și nu doriau de cât ca Marele duce să stăruie în calea pe care apucase. Carol-Albert din Piemont fu silit a'i imita, și el acordă aceleași libertăți. În Parma, Modena și cele Două Sicilii a fost greu de făcut ceva din pricina Austriei; dar în cele alte state «poporul căpătase suveranitatea, opinia publică avea o existență legală și avea o presă liberă, corpuri alese și o forță națională».

Atunci se ivește cestiunea națională, adusă înainte tocmai de către un suveran care până atunci ascultase orbește de Austria, Carol Albert care plănuia să ajungă liberatorul Italiei de Nord. În 1846, el începu un războiu de tarife vamale cu Austria, ceea ce dădu loc la o mulțime de manifestațiuni pentru unitate. Italienii supuși Austriei au început a arăta nemulțemirile lor. Milaneseii au început prin demonstrațiuni pacifice, mai apoi au urmat corpurile constituite, «Congregațiunile centrale», la Milan și Veneția, au espus vice-regelui nemulțemirile și dorințele lor; iar poporul se gătia să întrebuițeze violența. Se hotărîse ca de la 1 ianuarie 1848, nime să nu mai fumeze pentru ca să păgubească tezaurul austriac și atacau pe militarii și funcționarii cari aveau ordin a fuma inadins pe strade; aceasta a adus ciocniri cari au pricinuit multe morți de om.

Prin urmare, la începutul anului 1848 cestiuni grave se agita în toată Italia. Mai în toate părțile au izbucnit revoluțiuni.

Regele celor două Sicilii nu voi să facă nici o reformă. Nașterea, în adevăr, nu'și băteau capul să ceară libertăți, dar în Sicilia era și amintirea Constituțiunei din 1812 și spiritul de independență. În 12 ianuarie a izbucnit o revoluție în Palermo și după lupte care au ținut două săptămâni, armatele regelui au părăsit insula, unde s'a creat un guvern provizoriu cu Ruggiero Settimo. În Neapole, regele a fost silit a chema un ministeriu liberal și apoi dădu o Constituțiune. Exemplul lui a fost imitat de către Carol Albert, care a fost rugat de către liberalii în fruntea cărora era Cavour, ca să acorde o Constituțiune. El dădu «Statutul din 4 Martie 1848» după care și astăzi se cârmuiește Italia. Același lucru 'l făcuse și Leopold II în Toscana, cu câte-va zile mai înainte. În fine, în 14 Martie, acordă și Papa o Constituțiune, în care se prevedeau două Camere cu mari drepturi, dar fără nici un amestec în afacerile spirituale. Ast-fel, pretutindinea absolutismul era înlocuit prin regimul reprezentativ.

Dar în Lombardo-Veneția nu se putea dobîndi nimic fără o

revoluțiune. Cum s'a auzit la Milan de revoluția din Viena, vice-regele fugi la Verona și Milaneseii cer o gardă civică de la locuitorul său; apoi se începu o luptă care ținu cinci zile (18—22 martie), în care poporul era comandat de *Cattaneo* și alții; trupele austriace sub *Radetzki* au fost nevoite a se retrage. Veneția se ridicase și ea în 13 martie sub conducerea lui *Manin*; se formă o gardă civică, se ocupă Arsenalul; trupele austriace s'au retras fără vărsare de sânge și s'a proclamat Republica. Ducii de Parma și Modena au fugit, așa că absolutismul a rămas numai în cetățile ocupate de către Austriaci.

Locuitorii din Milan au făcut apel la Carol-Albert și poporul piemontes cerea într'un singur glas resboiul. În 26 martie, regele plecă spre a se pune în fruntea armatei. Celelalte state italiene 'i trimit ajutoare și cete de voluntari aleargă din toate părțile sub stiajurile lui. Carol-Albert trecu Mincio, coprinde *Pastrengo*, tăie comunicațiunile cu Tirolul, și hotărăște a cuprinde cetățile din «*Quadrilater*». *Radetzki* era înconjurat de toate părțile de peste 100.000 oameni veniți din toate părțile Italiei. Italia părea sigură de unitatea și independența ei. Dar lucrurile se schimbă în maiu. Papa se declară contra resboiului cu Austria, ceea ce aduse o mișcare în Roma. Atunci *Pius IX* speriat, numi un ministeriu patriot sub *Mamiani* și scrisse împăratului Austriei, rugându-l să renunțe la posesiunile italiene; dar cu toate acestea nu s'a putut șterge reaua impresie de mai înainte și el și-a perdut popularitatea. La Neapole, în acelaș timp, isbucni o revoluțiune toemai în ziua deschiderei Parlamentului. Camera a fost disolvată și garda civică licențiată. Regele lăsă Constituțiunea și ordonă alegeri nouă, dar ținu în loc 20.000 de soldați cari erau gata a pleca spre Nord, rechemă escadra care avea să bombardeze *Triest* și dădu ordin a se întoarce cei 13.000 cari erau cu *Pepe* în *Ferara*. *Pepe* nu ascultă și intră în Veneția, dar numai puțini soldați l'au urmat.

În timpul acesta, *Nugent* aduse lui *Radetzki* un ajutor de 15.000 de oameni și cantități enorme de provisiuni; dar acesta a fost bătut la *Goito*, *Peschiera* a fost cuprinsă și *Carol-Albert* salutat de «Rege al Italiei». *Parma*, *Piacentia*, *Modena* și *Reggio* votară anecsiunea la Piemont, *Lombardia* votă în unanimitate fusiunea cu el și Veneția făcu acelaș lucru. Cestiunea politică era rezolvită, dar totul atârna de la lupta cu Austria.

Milanul
 Cattaneo
 Veneția
 Manin
 Austria
 Venetia Repu

26 Martie

Pastrengo
 Mincio
 Radetzki

Mamiani

Trupe armate
 se cheamă
 Pepe
 Giuseppe

Radetzki la
 Goito - Pes

Carol-Albert făcu o mulțime de greșeli. Mai întâiu, el nu s'a folosit de victoria de la Goito pentru a zdrobi pe Radetzki, ci a așteptat ca să se concentreze toată armata și atunci a fost prea târziu; apoi lăsă pe Austriaci să cuprindă Vicența, cheia Veneției (11 iunie); pe urmă, pierdu o lună în neactivitate. El era foarte nehotărît și puțin statornic chiar când lua o hotărîre; de aceea nu se putu folosi de victoriile sale. Și apoi armatele în fruntea cărora se afla, aveau mari defecte. Piemontesii erau admirabili, dar era lipsă de generali, și voluntarii erau plini de bravură și entusiasm, dar erau puțini, lipsiți de experiența militară și de forța de rezistență necesară într'o campanie îndelungată.

Austriacilor li convenia trăgănarea războiului; cu ajutoarele primite, ei se urcau acum la 120.000. Atunci Radetzki luă ofensiva și, în 24 și 25 iunie, s'a dat marea bătălie de la Custozza, în care Italienii au fost bătuti. Carol-Albert s'a retras la Milan numai cu 25.000 de oameni demoralizați. El părăsi acest oraș care capitulă, și se retrase în Piemont, unde subscrie un armistițiu (9 august). Lombardo-Veneția a căzut din nou sub Austriaci și vechiul regim a fost restabilit; dar patimile politice nu erau stinse.

De acum înainte, partida moderată și monarhică și a pierdut tot creditul în Italia, și ajunge puternică cea republicană și unitară. Italienii erau încredințați că războiul cu Austria nu va ajunge la bun rezultat, de cât numai când vor fi resturnați toți principii și va fi o «Republică unitară.» D'Azeglio zicea: «Războiul principilor s'a sfârșit, al poporului începe».

† Uneltirile mazziniștilor nu au avut nici un succes în Veneția și în Turin, dar au fost mai fericiți la Florența și la Roma. În Toscana, Leopold II chieamă la guvern pe Guerazzi și pe Montanelli și promise întrunirea unei Constituante; Papa primi demisiunea lui Mamiani și chieamă la ministeriu pe Rossi, fost ambasador al Franței și liberal convins.

Rossi se puse serios pe lucru; el reorganise statul, restaură finanțele și intră în înțelegere cu cel-alte curți pentru o Conferință; dar a fost asasinat când intra în Adunare (15 noiembrie). Peste câteva zile, Papa fugi din Roma. Atunci se convocă o Constituantă alcătuită mai mult din republicani, care declară pe Papă depus din demnitatea lumească, lăsându'i pe cea spiritu-

Junii

Junii 1848

Junii
Mazzini

comuna
Mazzini
Rossi
15 noi

120,000

Papa fugi

Mazzini 1800-1870 face parte în III° - revoluție
1848-49

ală, și se proclamă Republică (9 februar 1849). Marele-duce fugi din Florența și se proclamă și aici Republică.

Aceste evenimente provocară mare mișcare în Piemont. Sub presiunea populară, Carol-Albert denunță armistițiul și intră în Lombardia cu 65.000 de oameni comandați de către un general polon. În 23 martie se dă o luptă sîngeroasă la Novara. Piemontesii au fost bătuti, după ce au luptat vitejește și au pierdut 5.000 de oameni. Regele abdică în favoarea fiului său Victor-Emanuel II și părăsi țara. Acesta semnă un armistițiu. Al doilea război pentru independență ținuse cinci zile!

Bătălia de la Novara a fost începutul reacțiunii. Puterile scotia republicile din Roma și Florența ca o amenințare pentru tronuri, iar catolicii se credeau Ioviți prin detronarea lui Pius IX.

Sicilia a fost supusă după o luptă inverșunată, Palermo capitulă și regimul absolutist a fost restabilit în Italia de Sud. În Florența, dictatura lui Guerazzi ridicase pe toată lumea în contra sa. Municipalitya chieamă pe Marele-duce, care intră precedat de o armată austriacă. Capii democrațiilor au fost aruncați în temniță și toate libertățile au fost revocate; dar nu a fost vărsare de sînge.

Nu a fost tot așa în Roma. Aici și găsiseră adăpost toți agitatorii esilați din patria lor. Aici venise Mazzini, Garibaldi și o mulțime de voluntari din toate părțile Italiei. Republica era cărmuită de către un triumvirat cu Mazzini în frunte. Pius IX făcu apel la puterile catolice, și fiind că Austria părea decisă a lucra singură, principele Ludovic-Napoleon trimise 7.000 de oameni cu Oudinot. Această armată a fost bătută (31 april). Atunci intră Austriacii, Napolitanii și Spaniolii; iar Oudinot primi ajutoare. În 14 iulie, acesta cuprinde Roma și restaură puterea papală. Veneția era incunjurată din septembrie 1848. Ea susținu lupta până la finele lui martie 1849, când veni cholera și foametea. Manin se mai ținu până la sfîrșitul lui august, când au intrat Austriacii.

Italia republicană căzuse ca și cea monarhică. Ambele făcuseră poate aceiași greșală, când crezuse că Italia singură ar putea triumfa asupra Austriei. Dar era dovedit un lucru: o dinastie se devotase pentru unitatea italiană și un popor întreg arătase că e în stare a lupta pentru această idee. Italia putea nădăjdui într'un viitor mai bun.

Roma, Toscana

9 febr 1849

1849 Martie

18-23 Martie

Dea Tunc...
in Florența, etc
Saba

Apud, Manin
Julien

14 Jul 1849

Republica a
timp 8 luni

Stato Jura da Si

24

§. 3. Germania.

Când s'a auzit de revoluțiunea din Paris, s'a făcut o puternică mișcare în toată Germania, și capii deosebitelor state, mai ales cei din Sud, se și grăbesc a satisface dorințele de libertate a supușilor lor. În câte-va săptămâni, mai pretutindenea, puterea s'a incredințat liberalilor și adversarii lor erau foarte descurajați. Dar avântul era așa de mare și rezistența așa de nulă, că era teamă ca libertățile acordate să nu degenereze în licență.

Dar poporul german nu umbla numai după libertăți: unitatea Germaniei trebuia să fie cea întâi condițiune de îmbunătățire. Toți doriau desființarea Dietei. S'au făcut mari concesiuni populațiunii de la țară; direcțiunea mișcării de reinviere a trecut în mâna oamenilor luminați: profesori, scriitori, studenți; dar mai înainte de toate, trebuia să cadă acea anarhie guvernamentală care slăbia acțiunea poporului german față cu străinul. Autoritățile nici nu s'au încercat a se opune acestei mișcări. În 5 martie, 51 de reprezentanți ai partidei liberale s'au intrunit la Heidelberg și au însărcinat o Comisiune care să convoace la Francfort un «parlament preparator». Dieta fu de aceeași părere și invită pe principii să trimită reprezentanți, ca să pregătească o Constituțiune. Liberalii, în frunte cu Gagern, au voit ca mai întâi să se înțeleagă cu regele Prusiei.

În Berlin se încep oare-care mișcări, care ar fi fost ușor de domolit. Dar regele nu se hotăria: el uria Revoluțiunea, dar nu voia să-și instrăineze simpatiile Germaniei, care se adresa la el. Dar când s'a auzit că în Viena a triumfat Revoluțiunea și că Metternich a fugit, regele promise că va convoca Dieta, va da un regim constituțional și va face reforma federală; dar se născu un conflict cu armata, se fac baricade, și se începe o luptă sângeroasă (18 martie). Regele ordonă ca să înceteze focul, dar comandantul a înțeles rău ordinul dat; el s'a retras cu trupele sale și Berlinul a rămas pe mâna insurgenților: regele fu obligat a saluta cadavrele celor uciși. El promise că se va pune în fruntea Germaniei; dar Austria protestă și Germanii înaintați nu voiau un rege care a măcelărit pe poporul său. Din acestea a urmat că nici popoarele nu au mai voit să-l pună în fruntea lor, dar nici el nu era dispus a primi o coroană din mâinile po-

popului, de și era sigur lucru că unitatea Germaniei nu o va putea realiza nici odată de cât prin Prusia. În timpul acesta însă, Austria ieșea din împrejurările critice în care se găsea, atât în lăuntru cât și în afară.

Parlamentul preparator a decis convocarea unei Constituante. În toate părțile s'au ales deputați pentru Parlamentul constituant, afară de Bohemia, care a protestat în numele drepturilor sale istorice în contra pretențiunilor germanice. Noua Adunare s'a deschis în 12 maiu. Majoritatea era alcătuită din profesori, gata în tot momentul a ținea un discurs; dar nu erau nici partide organizate, nici capi, nici program precis. Gagern, șeful unitarilor constituționali, a fost ales președinte. *) Până la definitivă constituire a Germaniei, s'a organizat un guvern provisoriu al întregii Germanii cu Archiducele Ioan ca Vicar imperial (29 iunie). Acesta luă în ministeriu pe *Schmerling* și începu a lucra în contra Prusiei și în interesul casei de Austria. Până să se înțeleagă asupra cestiunilor mai practice, Adunarea discută *drepturile fundamentale*, discuțiune care putea ținea și ani întregi. Dar, în timpul acesta, entuziasmul revoluționarilor scădea și sdrobirea socialiștilor din Franța în luptele din iunie dădea curagiu claselor de sus. Parlamentul nu avea nici o putere; când a ordonat a se depune jurământ de credință Vicarului și a se arbora stiaagul tricolor german, nici Austria, nici Prusia, nu s'au supus.

Cestiunea Schlesvigului a arătat de asemenea neputința sa. Când Schlesvig și Holstein s'au revoltat în contra Danimarei, toată lumea germanică le-a susținut și o armată prusiană a intrat în ducate; dar Nicolae I a impus să se incheie un armis-

*) Parlamentul din Francfort a fost o adunare sgomotoasă; deputații nu aveau experiența discuțiunei; ei voiau să presinte toți proiecte; președintele Gagern, vechiu campion al unității, nu știa să facă a observa regulamentul, el însuși se ridica și ținea discursuri. Parlamentul era într'o situațiune fără exemplu: intrunit pentru a organiza suveran guvernul Germaniei în numele poporului german, el avea numai cât o autoritate morală; vechiele guverne toate rămase în picioare, conservau puterea. Această contradicțiune între funcțiunile sale și mijloacele lui de acțiune 'l reducea la neputință; semăna cu un congres de învățați cari discutau teoretic o constituțiune; el putea propune proiecte, dar numai guvernele puteau decide. El a început cu organizarea unui guvern federal provisoriu care să înlocuiască Dieta ajunsă nepopulară. Discuțiunea a fost furtunoasă, erau nouă proiecte, 189 de oratori înscriși. (Seignobos, *Histoire politique de l'Europe contemporaine*, 371).

Parlamentul din

12 Maiu

Profesori

Guvern provisoriu

al Germaniei

Schmerling

Parlamentul nu

jurământul

Schlesvigul

tițiu (26 august); și Parlamentul l-a aprobat, cu toate că majoritatea era de altă părere. Republicanii au luat pentru a doua oară armele, dar au fost zdrobiți.

Atunci reacțiunea lăsă Parlamentul să discute in pace și se îngriji să sdrobească revoluțiunea mai întâiu în Berlin și în Viena.

Adunarea Constituantă convocată de regele Prusiei era moderată în majoritate, dar regelui îi părea rău de concesiunile făcute și miniștrii sei constituționali nu aveau de loc increderea lui; din contra, în jurul regelui se formă o partidă puternică, a nobilimei, care se rezima pe Rusia și care ar fi primit instituțiuni constituționale cu condițiunea ca nobilimea să aibă precumpănire în stat. Atunci burghezia se plecă mai mult spre cei cu idei înaintate și de mai multe ori s'au făcut mișcări sângeroase. Când s'a auzit că revolta din Viena a fost înădușită (1 novembre), atunci cei din jurul regelui stăruie a se numi un nou ministeriu în care *Manteuffel* e ministrul principal. Camera declarând că nu are încredere în el, a fost dizolvată. Pe urmă regele a dat o Constituțiune, s'au suprimat tribunalele excepționale și regimul feudal și s'a introdus juriul. Ast-fel că s'au făcut legile liberale cerute de către popor, fără a se atinge intru nimic drepturile regalității (april 1849). *Meyerbeer*

În timpul acesta, Parlamentul din Francfort isprăvia Constituțiunea noului stat federal centralist. Acum era a se decide numai care țeri vor intra în Confederație și cine va fi în fruntea ei. Austria fusese ocupată toată vara în lupte lăuntrice; dar armata rămăsese credincioasă și acum nu mai era nici o grijă: Italia era sdrobită, Ungaria pe aproape, revoluțiunea înădușită și pe tron un Impărat tânăr; iar ministrul *Schwartzenberg* nu înțelegea a lipsi pe Austria de supremația ei în Germania. În 27 martie 1849, Parlamentul din Francfort a decis că Germania va avea un Impărat ereditar, și a doua zi s'a ales Impărat *Frederic-Guillaume IV*, regele Prusiei.

Președintele *Simson*, căci *Gagern* intrase în ministeriu, plecă la Berlin în fruntea unei deputațiuni ca să ofere regelui coroana imperială. O partidă din jurul regelui, cu principele de Prusia *Guillaume*, *Radovici* și alții, erau de părere ca să o primească; dar regele refuză; el nu doria reforma constituțiunii Germaniei de cât numai în înțelegere cu Austria și cu principii germani și nu voia să fie dator cu nimic liberalilor. Prin acest refuz,

regele era mulțemit că s'a împăcat cu Austria. Această putere și arată cu insolentă victoria sa, mai ales pentru că știa că nu e definitivă. La Dresda principi au cerut *statu quo*, pe când Austria ar fi dorit o reformă în așa chip că ea să poată dispune de toate forțele germanice. Confederațiunea nu s'a schimbat întru nimic, pentru că și cele alte Puteri se opuneau. Austria nu a putut nici macar intra în Zollverein, care a fost reînnoit pe 12 ani, tot sub hegemonia Prusiei: această asociațiune număra 35 milioane de locuitori. *) De acum Prusia se va gândi numai la reforma militară; iar partida unitară a rămas incredințată că numai prin ea se va putea realiza unitatea Germaniei.

In 1850 + 12 = 35 milioane
 A Bach 1848 - 1859; Schmerling 1859 - 1866; Beust 1866 - 1871

§. 4. Austria.
 Când s'a auzit despre revoluțiunea din Paris, îndată a început a se mișca și Viena. Liberalii protestă contra cenzurii, studenții cer libertăți. «Asociația industrială» intervine în favoarea comerțului și industriei și avocatul A. Bach resumă cererile burgheziei luminate: desființarea cenzurii, publicitate în justiție, reprezentatiune națională. Mulți de la curte stăruie să se facă concesiuni; dar Metternich refuză: el nu credea pe Vienesi capabili a face o revoluțiune. Dar în 13 martie lumea se îngărămește la Adunarea Austriei de jos și stăruie ca să meargă la Împăratul să ceară drepturi pentru popor. Când s'a început lupta serioasă, «Conferința de stat» acordă libertatea de presă și formarea unei garde civice. Metternich și dădu demisiunea și a treia zi Împăratul promise o Constituțiune.

*) Clădirea ridicată cu mare greutate de către congresul din Viena cât pe ce era să fie surpată prin o revoluție aproape universală. Dacă a fost dislocată numai în parte, cauza este că înțelegerea e poate tot așa de greu de stabilit între popoare ca și între regi... Națiunile care nu fuseseră consultate asupra destinatelor lor în 1815 au luat cuvântul în 1848. Dar ignoranța lor, gelosia dintre dinsele și neexperiența guvernelor lor improvizate au făcut ușoară pentru principi sarcina de a le reduce la tăcere. Cruciata lor anarhică pentru libertate nu a dat nici un rod. Dar pentru că au fost invinse o dată, ele nu aveau să rămână pentru multă vreme descurajate. Dintre problemele puse în cursul acestei crize memorabile, mai multe (și nu din cele mai mici) au fost rezolvite după aceea; altele nu au încetat, până în zilele noastre, a le preocupa și a le pasiona. (Debidour, *Histoire diplomatique de l'Europe*, 11,2).

Austria
 Bach pentru
 justiția
 națională

13 Martie

libertatea de presă
 gardă civică

In Praga se institui un consiliu, și Adunarea populară hotărî a trimite o deputațiune la Impăratul ca să reclame drepturile istorice ale Bohемiei și o legătură mai strînsă cu Moravia și Silesia; o nouă deputațiune ceru autonomia și egalitatea între limbile ceche și germană. Li se dă satisfacere. (*) Dar pretențiile Cechilor și ambițiunea Prusiei deșteptă sentimentul național german in Viena; ea vrea să rămână capitala Austriei, dar să ajungă și capitala Germaniei, și poporul întreg era pentru «Noua Germanie» și pentru Habsburgi in contra Hohenzollernilor.

In Dieta ungiurească din Presburg crește pe fie ce zi opozițiunea in contra Austriei. Deputatul Koșuth ceru (3 martie) un guvern național, un ministeriu respunzător pentru Ungaria, și instituțiuni constituționale pentru cele-lalte țări. Când s'a auzit de cele întâmplăte la Viena, Adunarea decretă egalitatea inaintea dărilor și desființarea drepturilor feudale. In 10 aprilie, Impăratul acordă: ministeriu deosebit și constituțional, Unirea Transilvaniei cu Ungaria, Dietă anuală, libertate de presă, juriu, limba maghiară singură limbă de stat, desființarea feudalității și egalitatea inaintea dărilor. (*)

*) Mișcarea cehă in deosebire de alte mișcări naționale din Austria, nu a rămas exclusiv locală. Patrioții cechi se interesau mai cu seamă de destiunile de limbă; ei fură isbiți de mulțimea de popoare care vorbiau limba slavonă și incepură a privi pe Slavoni ca pe o rasă superioară, cea mai numeroasă și cea mai bine inzestrată, care ar putea domina lumea, dacă ar ieși din inbucațire și ar căpăta conștiință de forța sa. Ei doriră a o vedea intrunită intr'un singur corp; Cechii, fiind cei mai civilizați, ar dirigi mișcarea de apropiere a tuturor fraților slavoni. Ast-feliu s'a format «panslavismul». Era o idee vagă; Cechii căutând a o precisa, se gândiră a se răzima pe singura națiune slavonă organizată intr'un stat independent, pe imperiul rusesc. Opoziția literară se prefăcu in dușmănie in contra rasei germanice și in contra guvernului austriac. Ea se manifestă mai cu seamă prin protestări in contra funcționarilor germani in Bohemia și in contra intrebuintării limbei germane in administrațiuni și in școale; din lipsa de mijloace de acțiune ea nu a ajuns la o reformă practică. (Seignobos, *Histoire politique de l'Europe contemporaine*, 388).

*) Societatea Ungariei rămăsese organizată ca in evul mediu, împărțită in două clase oficial neegale: nobilii, numai ei cetățeni, scutiți de ori-ce dare, datorind ca serviciu militar numai ridicarea in masă «insurrectio», țeranii, trăind pe moșiile nobililor, apăsați cu dări și corvade cătră senior, plătind numai ei impositul, dând numai ei recruți pentru armată și lipsiți de ori-ce drept

Praga
Bohemia, Moravia, Silesia.
Presbu
Ungaria
3 martie
15 aprilie
10 aprilie

Viena avea o gardă națională și studenții luau foarte în serios drepturile lor politice. În curînd s'a publicat o Constituțiune în care nu era vorbă de Ungaria și de Lombardo-Veneția; contra acestei Constituții a protestat Bohemia și Galiția și ea nu plăcea nici populațiunii din Viena. Fiind că era teamă de tulburări, «legiunea Academică» și garda națională au ales un Comitet pentru mîntinerea ordinii publice, Comitet care a fost recunoscut și de cîtră guvern, fiind că mai toate trupele fuseseră trimise în Italia. Dar în curînd se auzi că Impăratul s'a dus în Tirol. Ministeriul a pus ca o condițiune de întoarcerea Impăratului desființarea legiunii Academice; poporul se opuse și guvernul fu nevoit a ceda. În clasa de sus intră atunci frica de socialism și aceasta a fost scăparea guvernului.

În timpul acesta, Cechii refuzau a alege deputați pentru Parlamentul din Francfort și față cu această înaltă espresiune a pangermanismului, ei au convocat un «Congres slavon» în Praga unde au venit reprezentanți din toate țerile slavone. Palacki a fost însărcinat a redacta un manifest cîtră popoarele din Europa arătînd drepturile Slavonilor. În 12 iulie, s'a făcut o revoluțiune în Praga care a fost înădușită de cîtră Windischgraetz după patru zile de luptă. Această victorie ridică moralul Curții. Radetzki a făcut-o să nu intre în nici o înțelegere cu Italienii și să aștepte totul numai de la arme.

Drepturile acordate Ungurilor au ridicat în contra lor pe celelalte naționalități: Români, Slayoni, Croați și Serbi; căci lor nu le folosiau drepturile politice acordate întru cât li se primejduia propria lor naționalitate. Gaj, în numele Slavilor de Sud, ceru autonomia și Ielacici fu numit ban al Croației; Serbii cerură același lucru pentru Voivodina; iar Românii din Transilvania în urma intrunirii de la Blaj (3/15 maiu) se pronunțară în contra Unirei cu Ungaria, în urma discursului lui Simeon Barnuțiu.

Ielacici convocă Dieta din Croația care 'i dădu dictatura. Ministeriul unguresc (Bathiany, Déak, Kozuth) provoca la independență și Camera din Pesta vota un împrumut și ridicarea unei armate în contra Croaților; ea crea o armată națională independen-

politic. Numai nobilii formau națiunea politică, dar ei erau foarte numeroși mulți trăiau la țară, tot așa de săraci și de incultți ca și țeranii. (Histoire politique de l'Europe contemporaine, 385).

în Viena
15 Martie

Bohemia -

Palacki

12 Iulie

Windischgraetz

Radetzki -

Unguri

Bathiany, Déak
Kozuth

Gaj
Ielacici

Barnuțiu
Ielacici

dentă. Serbii începuseră luptele și bătuse pe Unguri, toemai pe când Radetzki intra victorios in Milan. Atunci Impăratul revocă câte-va din drepturile acordate Ungurilor. Koșuth numit dictator, făcu hărtia monetă și ridică armate, pe când Ielacici intră in Ungaria. Impăratul numi pe generalul Lambert comisar-general pentru Ungaria, dar acesta fu stășiat in Pesta de către popor (28 septembrie). Un manifest declară disolvat Parlamentul unguresc; Ungaria fu pusă in stare de asediu și Ielacici a fost numit comandant general al trupelor și locușitor imperial și regal in Ungaria.

Koșuth intrase in înțelegere cu o parte din membrii Parlamentului din Viena și poporul se opuse la plecarea trupelor in Ungaria. Ministrul de războiu Latour a fost spânzurat (7 octombrie). Impăratul fugi la Olmütz și Parlamentul a fost convocat la Kremsier in Moravia (pentru 27 noiembrie). Windischgraetz cuprinsese Viena după o luptă de trei zile și Schwartzenberg ajunsese ministru. La 2 decembrie, Impăratul Ferdinand abdică in favoarea nepotului său Francisc-Iosif, care anunță intențiunea sa de a întruni toate țările monarhiei intr'un mare stat. Pe când Parlamentul discutase și isprăvise Constituțiunea, i se făcu cunoscut (6 martie 1849) că Impăratul a acordat o Constituțiune; care nu s'a pus nici odată in lucrare.

Parlamentul din Pesta nu a voit să recunoască pe noul Impărat, ci a incredințat puterea unui Comitet de siguranță de șase membrii intre cari era Koșuth. Ungaria nu avea de cât vr'o 100.000 de oameni inarmați, și resboiul ar fi ținut foarte puțin dacă Austriacii ar fi avut generali. Ielacici bătut de către Unguri lângă Balaton, cedă comanda supremă lui Windischgraetz. Acesta incunjură Buda-Pesta și sili guvernul unguresc a fugi la Debreșin, care era amenințat și de către o armată care venia de la nord. Dar Klapka organiză armata ungurească, Görgey se uni cu el; iar Dembinski inaintă asupra Pestei. El a fost bătut la Kapolna (26 februarie). Dar Bem ținea in respect trupele imperiale din Transilvania, unde numai Românii se luptau vitejește sub Iancu, și trupele din Banat care sdrobise pe Serbi se puneau in legătură cu el. Windischgraetz după ce a pierdut trei luni in Pesta, plecă intru intimpinarea lui Görgey; dar a fost bătut la Gödölö. Dacă Bem ar fi putut scăpa atunci de Românii din Transilvania, dinastia Habsburgilor era percută. După victoria lui Görgey, Par-

Unguri s'au at
Sup. le va ca ca

28 Sept

Poporul simpatiza

Jancu

Kremsier

Olmütz

1849

Klapka
26 februarie

Bem

Windischgraetz
7 April 49

lamentul din Debrețin a proclamat căderea dinastiei și Koșuth +
puse mâna pe putere. 14 Aprilie (2 Aprilie) 1849 Martie

23 Martie 1849
Novara
Raab + Comorn
Segedin + Kupa
Ara

Dar după ce Radetzki a sfârșit resboiul cu Sardinia, trupe numeroase au fost trimise în Ungaria și teribilul Haynau a fost însărcinat cu comanda supremă. În 1 mai se vesti că Tzarul a dat ajutor Austriei ca să sdrobească pe Unguri. (*) Toate încercările lui Koșuth de a provoca o contra intervenire din partea Puterilor apusane și a Turciei au rămas zadarnice. Armata ungurească, bătută la Raab și la Komorn se retrase la Seghedin. Haynau o sdrobi la Temișoara (9 august); în acelaș timp, Bem era nimic în Transilvania. În 11 August, Koșuth cedă dictatura lui Görgey și plecă în esil. Acesta capitulă la Vilagos cu 23.000 de oameni. Numai Komorn a mai ținut până la sfârșitul lui septembrie, când a capitulat și Klapka. Veneția căzuse câte-

*) În martie 1849, Austria se încredința că situația ei era așa de critică că nu stătu la îndoială a se ruga pentru intervenirea unei mari armate rusești în Ungaria. Ce avea să facă Tzarul? Mai mulți dintre consilierii săi erau de părere ca el să nu se grăbească a da ajutor lui Francisc Iosef. Trebuia, după ei, a lăsa pe Austria să se desfiacă cu desevirșire. Când ea va fi redusă la o neputință deplină, Nicolae ar putea face ce ar pofti pe Dunăre și în tot Răsăritul. Dar acest suveran preferă să urmeze alte inspirațiuni. Ajutorul ce dădeau Ungurilor refugiații poloni și simpatia Ungurilor pentru Polonia, de a căreia răscoală generală să temea, l'irita în ultimul grad. Și apoi el ținea ca o onoare pentru dînsul, el, singurul suveran a căruia autoritate nu a fost sdruncinată prin mișcările din 1848, de a se pune în fața Europei ca apărătorul cel mai hotărât al principiilor conservatoare și de a resbuna pe monarhii mai puțin fericiți decât el de ultragiile Revoluțiunei. Mai pre sus de toate, el se gândia la realizarea planurilor sale asupra orientului și pentru a ajunge la acest rezultat, se întemeia cam cu naivitate, trebuie să o zicem—pe recunoștința Austriei, pe care avea să o scape. (Debidour, *Histoire diplomatique de l'Europe*, 11, 38).

În acest moment Rusia era sau părea că este arbitrul Continentului. «Împăratul Nicolae e stăpân al Europei, scria principele Albert: Austria este un instrument, Prusia e amăgită, Franța e mută, Anglia e mai puțin decât nimica». Din partea sa, confidentul regelui Leopold, baronul de Stockmar constata că Nicolae a luat locul lui Napoleon I: «numai cât acela, pentru a dicta legi Europei făcea război; Nicolae și menține dictatura sa prin amenințare». În realitate, această dictatură aparentă era la voia unui incident. Popoarele peale cărora aspirațiuni le cuprinsese Rusia i păstrau o ură ascunsă; statele pe care le scăpase, cum era Austria, nu o iertau că nu le-a lăsat pe mână pe adversari. Guvernul frances era dușman; Anglia vedea cu neliniște creșterea în influență și prestigiul a Rusiei. (Lavisse et Rambaud, *Histoire Générale*, XI, 490).

1849 mi poți pedepsi cu toate celele cu unu înși un mō
vā putes pedepsi: de a deveni supu al Austriei. —

va zile după Vilăgos: Austria triumfătoare era în aceeași stare ca și mai înainte de Revoluțiune.

Armata rămăsese credincioasă Impăratului și centralisarea din armată are să fie legea Austriei în curs de zece ani. La sfârșitul lui 1851, Constituțiunea a fost desființată și **Back** restaură absolutismul. Schwarzenberg a murit în curînd: el restaurase autoritatea Austriei în lăuntru și în afară.

«Sistemul lui Bach» se răzima pe desființarea feudalității și pe unitatea imperiului. Pentru a se menține la putere, Bach era gata să facă ori-ce concesiuni, afară de una: nu mai voia să revină asupra emancipării țărănilor; de aceea l'uria nobilimea. El a cârmuit numai cu funcționarii, căci credea că numai prin ei va putea face el din Austria un stat unitar german. Limba germană a ajuns singura limbă de stat; provinciile mari au fost împărțite pentru a fi mai bine administrate; el introduse o poliție strașnică și o gendarmerie admirabilă pusă în serviciul ei și regulamentele totul, până și industria, cu mare amănunțime. Austriacii și amintesc cu groază de acei zece ani, mai ales naționalitățile și clasele luminate care s'au bucurat de drepturi în 1848; Slavii urau «sistemul» pentru că era prea germanisator și Germanii l' urau pentru că era prea absolut.

S'au făcut mai multe comploturi, mai ales în Ungaria și Transilvania, unde Haynau făcuse grozăvii: într'o singură zi fuseseră spânzurați 13 generali de ai revoluțiunii. Funcționarii germani erau bine aleși și cinstiți; dar dintre cele-lalte naționalități oamenii de samă nu primiau. Popoarele erau nemulțumite. Guvernul se legă strîns cu biserica care declarase, în 1849, că «deosebirea de limbi e un rest din păgânism și o consecință a căderii lui Adam», și prin Concordatul din 1855 i s'au acordat drepturi colosale, ceea ce a ridicat mari nemulțumiri chiar între înalții funcționari, pentru că se ingenunchia Statul înaintea Bisericii. Școala primară a fost dată pe mîna clerului, acesta a făcut mult rău memoriei ministrului Thun care a lucrat, de altmintrelea, foarte mult pentru ridicarea Universităților austriace, a modificat spiritul studiilor, a favorizat dezvoltarea științelor istorice și a dat profesorilor libertate în propunerile lor; iar pentru învățămîntul secundar, planul de studiu întocmit de cătră el ține și astăzi.

Sarcinile resboaielor mari de la începutul viacului apăsau

1850
1860
+ Schwartz
Bach
Germanism
Imperialism
Politic
mere
Absolutism
1849
Concordat
Thun
Cunțin

incă asupra Austriei și două bancrute de stat lăsase mare neîncredere în guvern. Revoluțiunea a incurcat și mai tare lucrurile. Era o cantitate enormă de bilete de bancă în circulațiune și încercările făcute de a le retrage nu ajungeau la nici un rezultat, pentru că toate împrumuturile făcute în acest scop se cheltuiau pentru armată. Poate că numai niște succese mari în afară ar fi putut face popular acest regim care sacrifică interesele tuturor popoarelor din Austria numai pentru dinastie. Dar în afară, politica era miserabilă. În toate cestiunile mari până în 1859, Austria a fost bătută.

VIII. NAPOLEON III. † 1873

§. I. Al doilea Imperiu.

După înființarea Imperiului, puterile Corpului Legislativ au fost mărginite și mai tare: Împăratul avea putere să încheie tratate de comerț, să autorizeze marele lucrări de utilitate publică, să repartizeze creditele bugetare pe capitule, și legile relative la crimele politice s'au înăsprit și mai mult, așa în cât puterea imperială a crescut foarte.

Napoleon III s'a instalat la Tuileries, și a întocmit o Curte strălucită și o listă civilă de 25 de milioane; apoi îndată s'a îngrijit a avea un moștenitor direct, și, în 1853, el luă în căsătorie pe o spaniolă, *Eugenia de Montijo*. Împărăteasa Eugenia, catolică fanatică și devotată partidei «ultramontane», are să exercite o influență nenorocită asupra politicii imperiale.

La un lucru ținea Napoleon III: bogăția publică și buna stare a claselor de jos. «Despot inteligent, el voia să facă singur fericirea poporului său.» *) S'au înființat o mulțime de instituți-

*) Napoleon III, investit cu puterea de a declara singur războiul și de a încheia singur tratatele, independent de Camera și de opinia publică, e stăpân absolut al politicii sale externe. Armata lui e socotită și foarte tare și el nu se dă înapoi înaintea ideii de război. Prin suprimarea vieții sale politice interne, Franța reia o putere preponderantă în Europa. Dar Napoleon III dirige această forță după vederile sale personale. El părăsește tradiția monarhiei o politică de pace și de interes: vechiu revoluționar italian, parti-

1852-1862

1862-1867-70

2/1 1870

56 = Crimeea

60 = China

62 = Cochinchina

= Italia

= Mexicul

vcl
25

1853

Program

uni de bine-facere; s'au clădit locuințe pentru muncitori; s'a organizat, «asistența medicală» iar «Creditul funciar» a contribuit mult la bogăția publică, dând proprietarilor capitaluri cu dobîndă mică; s'au creat o mulțime de căi ferate prin care s'a dat mare dezvoltare industriei și comerțului; iar Parisul s'a transformat în mare parte sub dictatura administrativă a prefectului Hausmann. Dar această strălucire a avut și efecte desastroase. Cu creșterea bogăției s'a introdus un lucu nerușinat și plăceri desfrîinate; de aici dorința de câștig prin ori și ce mijloace și scăderea moralității publice; pe de altă parte, s'au scumpit toate lucrurile, ceia ce făcu mare rău claselor de jos. Din aceasta a urmat că chiar în cele dintâi timpuri ale Imperiului se simția că este o nemulțumire generală în populațiune; dar era peste puțină ca ea să se dea pe față. Nu mai era opozițiune, presa era încătușată, iar dreptul de intrunire nimic.

Unia dintre «legitimisti» se abțineau, pe când alții se uniau cu guvernul; «orleaniștii» erau de temut, fiind că erau între dinșii o mulțime de bărbați de valoare; dar familiile regale nu erau de temut pe câtă vreme nu se făcea «fusiunea», ceia ce Comitele de Chambord refusa. Cu opozițiunea orleanistă, opozițiune de salon, Imperiul ar fi dus'o cât de mult. «Republicanii» erau priveghiați de aproape și erau și puțini și fără capi; căci capii lor erau imprăștiți în lumea întreagă. Cei din lăuntru trebuiau să fie foarte cuminți și gazetele lor foarte moderate. Câte-va atentate în contra Impăratului au provocat deportări nouă. Poporul era indiferent și liniștit.

san al unității naționale, el are personal o politică revoluționară; dușman declarat al tractatelor din 1315, adversar al Austriei, partisan al dreptului poarelor de a dispune de ele înșele, el vroeste a d'struge opera Aliatilor. El vrea să întrebuițeze pe Franția la opera desinteresată de a ajuta pe națiuni a se constitui și a căpeta drept mulțemită vre-un adaos de teritoriu. Dar cei cari l'incunjură sint împărțiți în două partide dușmane: partidul revoluționar, dirijat de principele Jérôme cere intervenția națională și rășboiu cu Austria; partidul conservator, reprezentat prin împărăteasă, voiește pacea și mântinerea puterilor catolice. Napoleon, accesibil influinților personale, stă în indoială, vine de la un partid la altul, iea măsuri contradictorii; une ori chiar el se ascunde de miniștrii săi, și face în afară de ei, prin agenți secreți demersuri personale opuse liniei de purtare oficială a guvernului său, ceia-ce dă politice sale o aparență inconherentă și tortuoasă. (Seignobos, *Histoire politique de l'Europe contemporaine*, 748).

prosperitate econ

lux și desfrîn

scumpete

Legitimisti
Carol X

Ducl de Berry
1811

Henry V Com
de Chambord
1820

Orleanisti

Louis Philippe

Ferdinand d'

Roi de
Paris 1830

Louis Philippe
Ferdinand

Trăgmasii
legitimisti
orleanisti
Republicanii

Imperiul părea asigurat pentru multă vreme, mai ales după războiul din Crimeea și după Tratatul din Paris, în care Napoleon a apărut ca arbitrul Europei (1856). Tot atunci, Împărăteasa a născut un fiu. Putea dar aștepta în liniște alegerile din 1857 în care s'au ales câți-va regaliști, cari în fond nu erau dușmani Imperiului, iar în Paris s'au ales cinci democrați, între cari Cavaignac, care muri în curînd, iar doi au refuzat a depune jurământ de credință, așa că au rămas numai doi. În alegerile suplimentare s'au mai ales trei, și așa s'a format grupul «Celor Cinci». (Emile Ollivier, Darimon, Jules Favre, Ernest Picard și Hénon); dar eloanța lor nu putea surpa Imperiul. A trebuit ca Napoleon însuși să-și instreineze pe vechii prieteni.

Clerul fusese cel mai aprins sprijinitor al Imperiului și Napoleon i acordase mari drepturi, dar el mergea prea departe cu pretențiunile. Alianța cu Piemontul și prietenia arătată lui Cavour în timpul Congresului din Paris, înăspri relațiunile dintre cler și Împărat. Acesta silia pe Papă să acorde reforme și incurajia pe Victor-Emanuel în planurile lui. Dar probabil că lucrul s'ar fi mărginit aici, dacă nu s'ar fi întâmplat atentatul lui Orsini (1858). Bomba infernală aruncată de către acesta a ucis și rănit 156 de persoane, fără a atinge pe Napoleon. Acesta căută să sdrobească pe republicani, cari nu erau întru nimica vinovați, și legea de «siguranță generală», o lege teribilă, a fost votată cu repulsiune chiar de către Adunarea atât de servilă. Mai bine de 2000 republicani au fost arestați și 300 deportați în Algeria fără de nici o judecată.

Atentatul lui Orsini a făcut pe Napoleon să întreprindă războiul din Italia. În curînd, el se întâlnește în secret cu Cavour la Plombières și a pus bazele înțelegerii în cestiunea italiană. Căsătoria Prințului Napoleon, vărul Împăratului, cu fiica lui Victor-Emanuel arată pe față înțelegerea dintre cei doi monarhi. Dar catolicii s'au ridicat, și de aceea Napoleon III a fost nevoit a se opri îndată după victoria de la Solferino; cu toate acestea, Papa a fost părăsit și «legațiunile» au fost luate de către Italieni. Atunci în Corpul Legislativ se născu o puternică opozițiune clericală. Trupele franceze tot susțineau autoritatea Papei în Roma; dar acesta nu mulțemia nici pe catolici, nici pe Italieni. Scrisorile episcopilor francezi către credincioși și subscripțiunile în favoarea Papei, arătau nemulțemirea clerului și hotărîrea lui de a lupta

Imperiul asigurat
1856

cu clerul
1859

cu Piemontul
Papă

cu clerul
1863

clerul italian
stia clericală
1860

5
185

1860

Adrian
Opoziția industrială
mai 1861
Sa apropii de
democrație
1860
Biserica la Masaj
Clericalii furau
1/3 parte de pe
1863
apropiere cu cler
clericali

in contra guvernului. Catolicii se simțeau sprijiniți de către Impărăteasă.

Napoleon mai ridică in contra sa și pe marii industriași, loți viți prin tractatul de comerț cu Anglia, din 1861; pentru că el ținea mai mult la interesele consumatorilor de cât la ale producătorilor. Tractatul a fost redigiat in secret de către Rouher și Cobden, și a ridicat mare fortună.

Atunci el simți nevoia a se apropia de democrați. După Compania din Italia, se acordase o amnistie, se lăsase oare care libertate gazetelor liberale și se autorisase crearea de gazete nouă; apoi (24 novembre 1860) Impăratul dădu voie Corpurilor legiuitoare a face un Respuns la Discursul tronului, liber discutat, in care va fi permis a se discuta și aprecia politica guvernului. Prin aceasta el voia să asocieze țara la guvernare și să mai scape de respunderea teribilă ce luase asupra sa. (*)

«Cei Cinci» s'au folosit de aceste libertăți, pentru a arăta abuserile și greșelile guvernului; dar și Impăratul trăgea mare folos din această opozițiune: se dovedia că in Franția era libertate. Așa că Imperiul a ajuns a se teme mai tare de clericali. Episcopii 'l numiau pe față trădător și in Senat numai cu mare greutate s'a putut inlătura un amendament in favoarea puterei lumesti a Papei; iar in Cameră mai bine de a treia parte din deputați s'au declarat pentru el. Atunci s'a inceput a se lua măsuri in contra Congregațiilor; dar când s'au apropiat alegerile din 1863, Napoleon III, sub influința Impărătesei, se apropiie de Biserică și făcu cunoscut Italianilor că nu li va permite a cuprinde Roma. Aceasta nemulțemi pe liberali, nemulțemi pe

*) Universitatea subsista, dar supusă unui regim calculat pentru a o face să și piardă tendințele sale liberale; profesorii erau datori să depună jurământ de credință (mai mulți au preferat a 'și da demisiunea); ei erau revocabili prin simplă deciziune ministerială, fără recurs. Invățământul tindea a se restringe la limbile vechi și științe; se suprimau profesorii de filosofie și de istorie. Ministeriul Fortoul (1851—56) a rămas vestit; a fost timpul când exercițiile in toate clasele din Franția trebuiau să se facă la aceiași oră; timpul când profesorii primiau ordin să 'și radă mustețile pentru «a face să dispară din costum ca și din moravuri cele de pe urmă urme ale anarchiei».

Guvernul se răzima pe armată, care-i asigura forța, pe burghezia comerçantă, mulțemită că nu mai e tulburată in afacerile sale prin viața politică, și mai ales pe cler, care făcea să voteze alegătorii de la sate pentru candidații oficiali. (Seignobos, *Histoire politique de l'Europe contemporaine*, 161).

în Uniunea liberală
 1870
 5
 Italieni și reua situație financiară pregăti succesul opoziției în 1863. S'a format «Uniunea liberală» în care intrau oponenții de ori ce nuanță și s'au ales 35 de deputați din opozițiune, între cari 17 republicani aleși de cătră două milioane de alegători. Situațiunea era gravă. Nu era atâta teamă de democrați; ei puteau fi zdrobiți tot cu vechea acuzare de revoluționari, comuniști, etc.; dar Thiers, Berryer, și alți oratori orleaniști și regaliști făceau mare impresie chiar și asupra Adunării.

Atunci s'a format în Cameră o partidă care nu voia căderea Imperiului, ci transformarea lui într'un Imperiu liberal. *Emile Ollivier* era în fruntea a 65 de deputați. Rouher și vechii bonapartiști se opuneau la ori ce transformare și Impăratul era de părerea lor. Dar după victoriile strălucite ale Prusiei și expedițiunea fatală din Meșico, Napoleon III, bolnav și îmbătrânit fără de vreme, ajunsese cu totul nepopular. Atunci au început a se vedea greșelile lui. Populațiunea de la țară tot 'i era credincioasă; dar muncitorii din orașe 'i erau dușmani și clerul 'l combătea pe față. Burghezia începea a dori libertăți, și se formase un tineret liberal, care intrecea cu mult pe democrații din Cameră.

Impăratul se decise a face concesiuni. În 19 ianuar 1867, el acordă Camerelor dreptul de a adresa interpelări miniștrilor, cari puteau intra și discuta în Adunare; în același timp se anunța o lege asupra presei și una asupra întrunirilor. Dar el nu s'a grăbit a lua o hotărîre energică; din contra Rouher a părut mai puternic decât ori și când; iar **Duruy**, ministrul Instrucțiunei, era zilnic atacat de cătră clericali, cari au prezentat Senatului petițiuni prin care se cerea a se arunca de prin bibliotecă cărțile lui **Voltaire**, **Rousseau** și alții. Impăratul a dat ajutor Papei ca să scape de Garibaldi; iar **Rouher** declara în Corpul Legislativ că «nici o dată Italia nu va cuprinde Roma»-ceia ce dădu curaj catolicilor a protesta în contra înființării de școale secundare pentru fete și a cere libertatea învățămîntului superior. Conciliul adunat în Roma în 1869 a decretat «infaibilitatea Papei». «Napoleon III era prizonierul Bisericeii».

În mijlocul acestor dificultăți, cu mare greutate s'a votat proiectul de lege militară (1868), pentru ca Franța să poată lupta cu arme egale în contra Prusiei; dar nu s'a pus în lucrare de cât numai în parte. În urma legilor asupra presei și întrunirilor

s'au arătat o mulțime de gazete și in o mulțime de intruniri s'au pus in discuțiune religia, proprietatea și instituțiile imperiale. Apoi au urmat manifestări violente. Subscripțiunea pentru a se ridica un monument lui *Baudin*, ucis in decembre 1851, și procesul care a urmat, a dat ocasiune a eși la lumină marele orator *Gambetta*.

După alegerile din 1869, in care republicanii au luptat singuri și au avut mai bine de trei milioane de voturi, Impăratul era perdut, și devotații nu mai nădăjduiau scăpare de cât intr'un resboiu fericit, care ar fi făcut putincioasă o nouă lovitură de stat. Opozițiunea avea 90 de deputați, dintre cari 40 erau dușmani de moarte ai Impăratului; dar opozițiunea moderată care se mulțumia ca «țara să fie asociată intr'un chip mai eficace la direcțiunea afacerilor» număra 116 deputați. Impăratul cedă. In 6 septembrie 1869, el acordă Corpului Legislativ dreptul de inițiativa a legilor, dreptul de a-și alege biuroul său, de a discuta tractatele de vamă și de comerț; și institui miniștrii răspunzători. Cu toate acestea el tot ținea la vechiul sistem și căzuse cu totul sub influința soției sale. Parisul răspunse la aceste reforme constituționale alegând deputat pe *Rochefort*, care făcuse de ris Imperiul și familia imperială in «*Lanterne*». Napoleon III se hotărî a face un pas mai departe și, in 2 ianuarie 1870, s'a format ministeriul *Emile Ollivier*. Imperiul liberal era fundat.

§. 2. Resboiul din Crimeia.

In 1853, Tzarul Nicolae I socoti că a sosit timpul ca Rusia să și pună in lucrare planurile sale in Răsărit. Mulți ani el fusese arbitrul destinatelor Europei și acum era sigur că nimeni nu ar fi in stare a i se opune. El credea că Austria i va fi recunoscătoare pentru că a scăpat-o din primejdie in 1848, era sigur de prietenia Prusiei și a principilor germani, era incredințat că tronul lui Napoleon III era foarte șubred și că Imperiul otoman era in deplină decădere. Rămânea numai Anglia, dar el știa că Anglia nu va fi in stare a declara resboiu singură, și afară de aceasta din convorbirea avută cu lordul *Aberdeen* și miniștrii engleji câți-va ani mai inainte, se convinsese că ar putea ajunge la o înțelegere cu această putere in ceea ce privește regularea «*Omului bolnav*», cum numia el pe Turcia. Puternicul Impărat se amăgia. Austria «avea să sperie lumea prin ingrati-

Alegerile din 1869

3.000.000

Sept 1869
gubern
Parlament liber

Rochefort = Lanta

Austria, Prusia
Prinți germani
Napoleon III
Turcii
Anglia
Aberdeen

869

tudinea sa»; Prusia nu 'i va fi de nici un ajutor și, lucru la care nimeni nu se putea aștepta, nepotul lui Napoleon cel Mare va incheia o alianță cu Anglia pentru «integritatea Imperiului otoman», care nu era de feliu în descompunere, cum 'și închipuia Țarul tuturilor Rușilor.

Cestiunea «Locurilor Sfinte» a fost motivul de resboiu. Încă de pe vremea lui Francisc I, Franția era considerată ca protectoarea creștinilor catolici din Răsărit. În 1757, călugării greci au ocupat câte-va sanctuare cu tot protestul călugărilor «latini» și al guvernului frances. Napoleon III care era așa de bine cu clerul, stăruia să se facă dreptate reclamațiunilor călugărilor catolici, hotărât chiar de a face un resboiu. El nu voia ca Franția să-și piardă dreptul ei secular de protecțiune asupra creștinilor din răsărit. Voia să-și resbune asupra Țarului care 'l recunoscuse târziu ca Împărat și 'l jignise chiar și atunci; știa că numai cestiunea orientală va putea strica prietenia dintre Austria și Rusia, și era hotărât chiar a se alia cu Anglia, pentru ca ast-fel să sfarme definitiv alianța de la începutul secolului, singurul mijloc pentru Franția de a ieși din izolarea în care trăise timp de 40 de ani, și a-și relua locul ce i se cuvenia în fruntea popoarelor din Europa.

Împăratul Rusiei trimise la Constantinopole pe principele *Mencicof*, ca ambasador extraordinar. Acesta veni la sfârșitul lui februarie și nici nu voi a visita pe ministru de externe Fuad, care fu silit a demisiona. El ceru Sultanului să incheie un tractat secret prin care se asigura Rusiei protectoratul efectiv asupra tuturilor ortodocșilor din Imperiu, și pentru aceasta Rusia era dispusă a incheia un tractat de alianță ofensivă și defensivă. Prin intervenirea Angliei, afacerea «Sf. Locuri» a fost regulată spre mulțumirea tuturor (4 mai). A doua zi Mencicof ceru garanție pe viitor. (*) Poarta refușă. La 21 mai, el părăsi Constantinopole.

*) În fine, în ultimele zile de martie, miniștrii turci descoperiră tremurând, și în mare secret, însărcinaților cu afaceri a puterilor apusane propunerile pe care le făcuse Mencicof oprindu-i de a le divulga. Ele erau exorbitante. În schimbul unei alianțe permanente ce oferia sultanului, Țarul cerea ca acest suveran să 'l recunoască ca protectorul legal al Bisericii grece în imperiul său. Cum capii acestei Biserice eserecituau puterile lumești cele mai întinse și cărmuiau în Turcia două-spre-zece sau cinci-spre-zece milioane de supuși ai sultanului, se vede că supunerea lui Abd-ul-Medjid la pretenția Țarului ar fi tot una cu o adevărată abdicare. (Debidour, *Histoire diplomatique de l'Europe*, 11,96).

Sfânta Anglia

Mencicof
Februarie 1853

În 1853, pentru a
nu se complătească
Mencicof și retrage

1757

ofensiv

1815-

Tzarul dădu ordin ca trupele rusești să ocupe *Principatele Române*, ca un zălog până ce Sultanul va reveni la idei mai bune. Flota engleză și cea franceză veniră la *Besica*; dar resboiul are să înceapă tocmai peste cinci luni. Poarta nu era gata; Nicolae era deconcertat prin unirea Franței cu Anglia și chiar Napoleon III se mulțemia că Rusia era izolată. După o încercare zadarnică de împăcare făcută în conferința de la Viena, în 23 Octombrie 1853 se încep luptele.

Escadrele francesă și engleză trecură în Bosfor și cele două puteri intrară în luptă după desastrul de la *Sinope*, unde flota turcească a fost nimicită de către Ruși. Flotele aliate intră în Marea Neagră pe care o vor considera ca o garanție «până la deșertarea Principatelor,» decembrie. În 27 martie 1854, resboiul a fost anunțat oficial în Parlamentele din Paris și Londra. Cu două săptămâni mai înainte se încheiase un tratat de alianță prin care cele două Puteri garantau independența Imperiului otoman, dar și Poarta se indatoria a asigura drepturi tuturilor supușilor săi fără deosebire de religie. În același timp, prin protocoalele subscrise la Viena de către Franția, Anglia, Austria și Prusia se ficsau principiile care puteau servi de basă pentru negocierile viitoare și cele patru Puteri se legau a nu tracta separat cu Rusia, ci numai în comun. Ast-feliu Austria și Prusia lăsau putere Aliatilor să întreprindă ori ce vor plănui.

Aliații să gândiau mai întâi să gonească pe Ruși din Principate. Aceștia trecuseră Dunărea și incunjuraseră *Silistra* (april); dar când au auzit că la Varna Aliații au concentrat o armată de 50.000 și s'au incredințat că și Austria li este dușmană pe față, ei au ridicat asediul Silistrei după șese asalturi nefolositoare (23 iunie), și începură a se retrage din Principate. Atunci Austria încheiă o Convențiune cu Poarta ca ea «să ocupe Țerile Române până la încheierea păcii.» (*) Prin urmare nu mai pu-

*) Intre cele două părți gata a intra în luptă, Austria era foarte incurcată. Amintirea ajutorului decisiv ce i dase Rusia în 1849 și în 1850, nevoia de a se sprijini pe guvernul care o putea mai bine apăra în contra Revoluțiunii, și frica de o agitațiune panslavistă pe care o putea ușor ațîța Tzarul în Boemia sau pe Sava, nu permiteau lui Francisc-Iosef de a se pronunța în contra lui Nicolae. Dar de altă parte, putea el asista nemișcat la surparea imperiului otoman? Ce va fi cu propria sa monarchie după această catastrofă? Dacă va refusa a ajuta pe Franția și Anglia, nu era de temut că aceste două

Junie 1854

Încercare de împăcare
care 23 VIII 1853

Ioanna 1853

23 Martie 1854

tea fi vorbă de o campanie in Principate. Odessa și Bomarsund (in insula Aland) au fost bombardate.

Napoleon ar fi dorit să facă un resboiu pe uscat; chiar Anglia ținea ca luptele să se dea in Crimeia, pentru că voia să distrugă Sebastopolul și puterea maritimă ruscă din marea Neagră, și expediția s'a decis după voia Angliei măcar că Francesii erau incredințați că resboiul va ținea in Crimeia un timp indelungat. In 7 septembrie, armatele aliate au debarcat in peninsula. Rușii nu credeau. Ei se așteptau ca dușmanii să debarce la Odessa; de aceea, ei aveau in Basarabia și in imprejurimile Odessei mai bine de 200.000 de oameni, iar in Crimeia numai 50.000. Sebastopolul era întărit și Mencicov se hotărî a-i opri, dar fu bătut la *Alma*. Atunci el inecă o mulțime de corăbii ca să astupe portul,

puteri vor dislântui din nou in contra lui, Revoluțiunea in contra căreia triumfase el cu atâta greutate? nu vor face ele apel la Italia, Ungaria, Polonia? Plin de perplexitate, guvernul austriac voia, in sumă, să scape Turcia. Dar voia cu ori-ce preț să evite a intra in luptă. De aceea incepu a se furișea pentru cele două părți, sub pretext de a le împăca, joc cu două fețe și, in realitate, neghibaciu, pe care l'a prelungit prea mult timp, spre nenorocirea sa, cum vom vedea mai departe.

Curtea din Viena, sub Buol, ca și sub Metternich, era pe deplin hotărîtă a nu permite ca Rusia să câștige in Orient. Ea cugeta să o impedece, și nu era fără o nădejde ascunsă de a trage un folos din aceste imprejurări, de exemplu, a pune mâna pe Principatele dunărene. Dar cu toate protestările sale de devotament, ea nu voia să tragă sabia in favoarea puterilor apusane și dacă, une ori, ea păru că este aproape a fi târîtă de ele, ea fu in totdeauna ținută in loc și nevoită a sta nemișcată prin politica negativă a Prusiei. Ast-fel, in ultimă analiză, curtea din Berlin, atunci așa de neputincioasă și atât de desprețuită, ea, de la 1854 la 1857, a decis despre destinatele Europei. (Debidour, *Histoire diplomatique de l'Europe*, 11, 100, 114).

Austria nu putea impune ca armata anglo-francesă să se oprească in drumul ei spre Principate, dar putea, fără sgomot, să capete acest rezultat prin rugămintă, și l'a obținut. In adevăr, tocmai in timpul acesta, adică cătră sfîrșitul lui iulie, aliații, a căror cartier general era la Varna, și cari păreau că au să se indrepteze spre Valahia și Moldavia, își schimbară de odată planul lor de campanie. Austria a făcut să înțeleagă că pentru moment nu se poate uni cu ei. A se aventura singuri prin Principate, ei nu au îndrăznit. Vara era deja foarte inaintată. Era prea târziu pentru a întreprinde o campanie in inima Rusiei. Atunci s'a hotărît a se face expediția din Crimeia. Se credea că se va putea lua Sevastopolul prin surprindere. Anglia, care ținea mai cu seamă a ruina puterea Tzarului pe marea Neagră, designă această cetate ca țintă a coalițiunei. Rusia era scăpată. (Debidour, *Histoire diplomatique de l'Europe*, 11, 118).

luă pe mateloți cu 3.000 de tunuri și 'i așeză in cetate și Tod- ^{2000 tunuri}
leben fu însărcinat a o întări. Când Aliații au ajuns dinaintea
 cetății, ea era in stare a se apăra multă vreme. In noiembrie,
 Mencicof avea mai bine de 100.000 de oameni. El nu făcuse gre- ^{Mencicof 100,000}
 șala a se inchide in cetate, ci mănținea comunicațiile cu interiorul
 Imperiului. El atacă pe Aliați la *Inkermann*, unde a fost respins ^{Inkermann}
 cu mari pierderi; dar și Aliații nu au putut da asaltul plănu-
 it și au trebuit să aștepte să treacă iarna și să primească ajutoare
 nouă. Armata francesă a trecut de 50.000, pe când cea englesă
 era mult mai puțină. Iarna a fost teribilă și foarte dăunătoare
 mai ales pentru Engleji. Peste iarnă au venit 15.000 Piemontesi,
 așa că in primăvară Aliații aveau 140.000 de oameni. Moartea
 lui Nicolae I (2 martie 1855) adusese oare care nădejde de pace, ^{2 Martie 1855}
 dar in zadar. Cu toate aceste, *Gorci acof*, noul comandant suprem
 simția că se apropie sfârșitul; el atacă pe Francesi și Piemontesi
 la *Cernaia*, dar a fost hătut și a pierdut 8.000 de oameni. După ^{Cernaia}
 trei zile de bombardare teribilă, in 8 septembrie, 56.000 de Ali-
 ați dau un asalt general, și Francesii sub *Mac-Mahon* cuprind
Malacof, cheia cetății. Rușii au deșertat cetatea. Cu toate aceste,
 ei nu au părăsit Crimeia, unde aveau încă 150.000 de oameni;
 dar era vëdut că resboiul era pe sfârșite. Li trebuia Rușilor
 numai câte-va succese pentru a salva onoarea militară. Când
 cetatea *Kars* a capitulat, Țarul Alesandru II putea incheia pace.

In tot timpul rësboiului, diplomația nu a stat in nelucrare.
 Cele două Puteri ar fi voit să atragă in resboiu și pe Austria
 și Prusia. Austria era slabă și ruinată in privința finanțiară; ea
 ar fi dorit să pună mâna pe Țerile Române, dar nu îndrăznia
 a intra in rësboiu de frica Prusiei, care 'i ar fi creat greutate
 in Germania. Pe când ea sta la gânduri, Napoleon incheie alianță
 cu Piemontul, alianță de mare insemnătate in viitor. După că-
 derea Sebastopolului, Austria se apropie de Franția și propuse
 a se adresa Rusiei un «ultimatum»; atunci chiar Prusia sfătui
 pe Tzar să cedeze.

Preliminariile s'au subscris la Viena și Congresul de pace s'a
 intrunit la Paris sub președința Comitelui *Walevski*, ministrul
 de esterne al Franției și fiul natural a lui Napoleon cel Mare. Trac-
 tatul a fost subscris la 18/30 martie 1856. Sultanul se ingrijise
 de mai inainte a garanta privilegiile și imunitățile comunităților
 creștine și a proclama egalitatea tuturilor culturilor și naționali-

tăților. Tratatul din Paris asigură independența Sultanului și integritatea Imperiului otoman; marea Neagră fu declarată neutră; navigația pe Dunăre va fi liberă; Rusia ceda trei districte din Basarabia; protectoratul rusesc va înceta în Principatele Române și aceste țeri se puneau sub garanția celor Șapte Puteri.

Turcia trăgea mari foloase și Anglia anihila marina rusă în Mediterana; era însă sigur că Rusia va sfâșia acest tratat îndată ce va putea. Franța recâștiga prestigiul și și restabilia preponderanța în Răsărit și emanciparea Italiei era pregătită.

§. 3. Anglia după 1848.

Revoluția din 1848 nu a avut nici un răsădit în Anglia, afară de câte-va încercări care au rămas de rușine, și regina a putut zice cu mare dreptate în Discursul tronului din 5 septembrie: «Tăria instituțiilor noastre a fost pusă la încercare și a răsisat. Am lucrat a păstra poporul incredințat sarcinei mele, cea libertate temperată pe care el știie a o prețui atât de mult.» În timpul acesta ministrul frunțaș a fost Palmerston, foarte radical în afară și foarte conservator în lăuntru, care era de părere a se uni cu Napoleon, sprijinia pe revoluționarii din alte țeri și li da asil în Anglia. Regina era nemulțemită de apucăturile lui dictatoriale, cea ce a și adus căderea lui după lovitura de stat din Franța. El însă a revenit la putere în anul următor și în curs de treisprezece ani a fost pururea în frunte. În tot timpul acesta, marele reforme au fost amânate și în planul întâiu au fost cestiunile din afară. Bărbații de stat englesi erau pentru pace, dar au trebuit să facă resboiul din Crimeia, care nu a satisfăcut pe Englesi, nici prin chipul cum s'au purtat armatele lor, nici prin pacea încheiată. Resboaiile din China și din India au mărit popularitatea lui Palmerston, dar el a căzut de la putere în urma atentatului lui Orsini, care a adus resboiul glorios alui Napoleon III în Italia. Cu toate aceste, el reveni la putere, de și era de 75 de ani, și s'a ilustrat prin încheierea tratatului de comerț cu Franța, la care a lucrat foarte mult Gladstone și Cobden. El muri în apogeul gloriei sale, tocmai când ideile liberale făceau mari progrese.

Dar noul minister liberal nu s'a putut înțelege asupra reformei legii electorale, care a fost făcută într'un chip mult mai li-

Palmerston 1820-1841; 1846-1851; 1855-58; 1859-65

1860

1848

Palmerston

1851

1865

1859

1860

1865

1857

1857

1850-1859

beral de cătră conservatorul Disraeli (1867), ajuns în fine Ministru Primar după 30 de ani de așteptare. (*) Din acest timp se începe lupta lui Gladstone, și, în curs de 15 ani, numai ei s'au succedat în fruntea guvernului.

Noii alegători au dat o majoritate liberală și Gladstone ajuns Prim-ministru (decembrie 1868). El propuse ca «biserica anglicană» din Irlanda să nu mai fie atot puternică ca până atunci; ci, din contra, să ajute pe celelalte două și să contribuie la ajutorința publică. Legea a fost primită. Apoi s'a făcut o lege asupra instrucțiunii publice, se regulă cestiunea gradelor militare care până atunci se treceau pe bani și, în fine, s'a introdus vo-
 1672
 1
utul secret. «Marele ministeriu liberal în scurt timp a democratizat școala, armata, alegerile».

1868-9
 catolică și pro

§. 4. Rusia.

Nicolae I a fost soldatul contra-revoluțiunii în 1848. El provocă o mare reacțiune și în lăuntru: profesorii și studenții Universităților au fost persecutați; censura reorganizată a fost pusă sub direcțiunea vestitei «Secțiunea III» de poliție politică; dar ideile liberale făceau progrese în clasa de mijloc, și la țară se înmulțiau crimele agrare, dovadă că era numai de cât nevoie a se desființa robia.

După februarie 1848, el era de ideie a se declara Franței resboiu și a se trimite pe Rin o armată ruso-prusiană; dar Prusia făcu și ea o revoluțiune. Atunci el se mărgini a face cunoscut că Rusia nu se va amesteca, dar că nu va permite nici o schimbare în echilibrul și situațiunea teritorială a deosebitelor state din Europa. Dar Revoluțiunea era dușmană de moarte a

*) Reforma electorală din 1867 nu suprime neegalitățile de reprezentare în comitate; se calcula că 125 de deputați reprezentau 12 milioane și jumătate de locuitori 158 deputați 7 milioane și jumătate; târgurile mai jos de 50.000 de locuitori aveau 230 de deputați pentru 3.280.000 de locuitori, cele cu o populație mai mare 130 de deputați pentru 11.537.000 locuitori. Reforma conserva sufragiului caracterul unui privilegiu. Și mai cerea încă un an de domiciliu pentru a avea cineva dreptul de a fi înscris ca alegător. Dar ea sporea corpul electoral cu 50% în comitatele engleze, 200% în târgurile engleze, 300% în târgurile scoțiene, ea folosia mai ales orașelor. În fapt, ea făcea alegătorii pe cea mai mare parte dintre muncitori. Anglia intra în regimul democratic. (Seignobos, *Histoire politique de l'Europe contemporaine*, 61).

Rusiei; ea amenința a forma în Polonia, Ungaria și în țările Române, state dușmane și Germanii voiau să strice echilibrul în Baltica. Nicolae era dator a interveni: Ducatele Schleswig și Holstein au rămas ale Danimarcei. El nu voia înjosirea Austriei în favoarea Prusiei, căci atunci Prusia nu mai putea rămânea în mâna lui, și Austria gonită din Germania putea fi mare incurcatură pentru Rusia în Orient. Lui i trebuia *statu-quo*. Dar când revolta ungurească a fost înădușită în sânge și Prusia umilită la Olmütz, el opri pe Austria de a se folosi de victorie și în înțelegere cu Anglia și cu Franța, el restabili starea de lucruri de mai înainte. În 1852, Nicolae I părea arbitrul Europei și cu toate acestea, la moartea sa «prestigiul Rusiei nu mai esista, nici pentru străini și nici chiar pentru Rusia, și domnia lui se sfârșia prin o bancrută.»

Fiul său **Alesandru II** era om pacinic, cu toate acestea el continuă politica părintelui său; dar Rusia era stoarsă de puteri.

Tratatul din Paris a deschis pentru Rusia o perioadă nouă; era nevoie de o politică contrară celei urmate de Nicolae. Era o dorință generală de reforme. Alesandru se puse pe muncă serios. El credea că Rusia avea nevoie de o transformare adâncă, că el era menit a o îndeplini și că numai prin aceasta se putea restaura prestigiul imperial. S'a acordat o amnistie, s'au retras ucelele relative la studenți, s'a indulcit censura și s'au chemat la guvern oameni noi.

Sufletul tuturilor reformelor întreprinse de către Alesandru II a fost *Nicolae Milutin*. După o muncă de câți-va ani, s'a desființat *robia țăranilor* și aceștia au fost improprietăriți, cu condiția ca să plătească pământul ce li s'a dat în curs de 49 de ani. Reforma lui Alesandru II crea 23 milioane de proprietari, și era cu mult superioară celei făcute în Prusia și Austria, unde se acordase țăranilor numai o libertate «goală», fără nici o bucată de pământ. Dar nici proprietarii, nici țăranii, nu erau mulțemiți. Țăranii credeau că li se va da întreaga moșie a proprietarului, și aceștia se credeau spoliați. Această mare reformă s'a îndeplinit în februarie 1861 *).

*) Emanciparea șerbilor a transformat societatea rusă. Dând masei populației libertatea legală și administrația afacerilor sale comunale, ea a făcut din națiunea rusă o națiune modernă. Ea a pregătit-o a se desface de

S'au făcut de asemenea, mari reforme în justiție, unde erau a-busuri colosale; dar în administrație a fost aproape cu neputință a se face ceva, atât de năvălită era. Singura instituție, Adună-
rile (*zemstvo*) de districte și de gubernie, în care erau represen-
tați nobilii, țeranii, meșterii și neguțitorii, a prins rădăcini și a
deșteptat mare entuziasm; nu a fost ea o instituție perfectă, dar
tot era un progres enorm, față cu trecutul. Măsurile favorabile
Universităților nu au ținut mult, pentru-că în curînd au fost a-
cusate că sînt focare de materialism și s'a introdus din nou re-
gimul de sub Nicolae; dar, în 1863, *Golovnin* care a înființat Uni-
versitatea din Odesa, le a acordat oare-care autonomie și în anul
următor s'a organizat învățămîntul secundar. Chiar și presa a in-
ceput a se bucura de oare-care libertate; dar după 1866, sînt nu-
mai reforme neînsemnate. Impăratul nu mai era așa de entusi-
ast și se începu o perioadă de reacțiune, motivată mai întai prin
Revoluțiunea din Polonia.

Polonia și conservase viața sa națională chiar și după zdrobirea
din 1831; dar nu s'a mișcat nici în 1848, nici în timpul Răsboi-
ului din Crimeia. Alesandru II era insufletit de bune simțimente
față de ea, și s'ar fi învoit bucuros la o autonomie parțială. Chiar
Rușii erau pentru o împăcare, pentru-că și Polonii erau Slavoni,
dar Polonii erau dușmani neimpăcați ori puneau condițiuni peste
putință de primit: intrunirea tuturilor provinciilor polonese și o
unire numai dinastică cu Rusia. Ei se răzimbau pe opinia Europei
luminată mai ales pe Napoleon III. În 1860 se începu criza: agitațiuni
la celebrarea aniversărilor patriotice, care au făcut o mulțime de morți.
Impăratul acordă un Consiliu de stat deosebit, o direcțiune pentru culte
și instrucțiune publică, consilii de gubernii și de districte, municipalități
alese. Dar s'au făcut din nou manifestațiuni când s'a desființat «societya
de agricultură» iarăși cu o mulțime de morți. Dar tot încă era vorba de
impăcaciune. În 1862, Marele-Duce Constantin a fost numit vice-rege,

deprinderile de arbitrar, de servilitate și de lene produse prin îndelungată
practicare a sclăviei, și i-a asigurat condițiunile legale a unei activități pri-
vate și a unei administrații publice regulate. Progresul economic s'a însem-
nat după moartea lui Alesandru II prin sporirea întinderii pămînturilor cul-
tivate, a prețului moșiilor, a cifrei impozitelor, a valorii esportațiilor, și
prin îmbunătățirea felului de trai al țeranilor. (Seignobos, *Histoire politi-
que de l'Europe contemporaine*, 567).

Zemstvo

Universita

Polonia

1831, 1848

1859, 1860

=

dar la apelul făcut de către el, nobilii au cerut unirea tuturilor provinciilor polonese.

Luptele s'au început când s'au arestat o mulțime de tineri sub pretest de recrutare. Polonia însă nu avea armată, ca în 1831. Erau vr'o 8.000 de insurgenți, împărțiți în mai multe bande, ascultau de un guvern secret, care 'și ținea ședințele în una din salele Universității. În 1863, se numesc dictatorii ruși: *Berg* la Varsovia și *Muravief* la Vilna. Totul a fost sfârșit în vara anului următor. Membrii Comitetului revoluționar au fost arestați și executati și se începu o reacțiune teribilă, mai ales în contra clerului și nobilimei. S'a introdus limba rusă și s'a decretat improprietărea țeranilor, ca să i scape de sub influința proprietarilor. Nobilii și preuți au fost loviți cumplit, dar poporul de jos a câștigat mult în ceia-ce privește bună starea materială. Nu s'a putut înăduși însă simțul patriotic.

Insurecțiunea polonă provocă o reacțiune în Rusia. **Katkof** cu «Gazeta de Moscova» era reprezentantul absolutismului; dar a trebuit multe tulburări și atentate pentru ca generosul Tzar să apuce pe această cale. Mulți avuseseră credința că se vor acorda libertățile politice; de atunci, și au pierdut ori ce nădejde și au pierdut ori și ce credinți: «Nihilismul.» Un atentat din 1866 năspri și mai tare regimul Universităților, și acel din Paris, în anul următor cu ocaziunea călătoriei Tzarului la Esposițiune, făcu pe Alesandru II să admită în totul părerile de represiune a lui Katkof, care l'a influențat până la moarte.

În afară, Rusia rămăsese, după războiul din Crimeia, numai cu Prusia, care pe atunci nu însemna mare lucru; dar în curînd se făcu o apropiere cu Napoleon. Cei doi împărați s'au întâlnit la Stutgard. Aci s'au învoit ca să nu se aplice în totul Tractatul de Paris, *ceia ce a fost un mare bine pentru Țerile Române*, și să nu ajute pe Austria. De atunci cele două guverne au lucrat în comun în cestiunea Principatelor Române; și s'au folosit de incurcăturile Englezilor în India pentru a se pune cea întâi temelie a «Unirei»; iar în războiul din 1859, Cancelarul **Gorciacof** a ținut în loc Confederațiunea Germanică. Dar curînd relațiunile cu Franța s'au stricat din pricina Poloniei, și Rusia a rămas iarăși legată strîns numai cu Prusia. Alesandru II a lăsat pe pe Prusia ca să sdrobească pe Austria și în Războiul franco-german din 1870-71, ea a ținut în loc pe Danimarca și Austria,

și s'a folosit de acest război pentru a face cunoscut Europei că «nu se va mai ținea de Tratatul din Paris, în ceea ce privea restrângerea dreptului de suveranitate în marea Neagră.» I, mai rămânea să ia înapoi și cele trei districte din Basarabia, pentru ca să nu mai fie nici o umbră din acel Tratat vestit. Mărginită în Europa, Rusia a căutat în tot timpul acesta a se despăgubi în Răsărit.

§. 5. Unitatea Italiană.

După reacțiunea din 1849 Italia ajunsese iarăși «o expresie geografică». Principii italieni erau sclavi ai Austriei și tirani ai supușilor lor, iar în Lombardo-Veneția domnia teroarea militară austriacă. Noroc că domnia în Piemont un rege care rămăsese credincios cauzei naționale *). El făcu din Piemont un focar de atracțiune pentru patrioții italieni și un punct în jurul căruia toți să se strângă. El se arata mândru față cu Austria și era aplecat spre Franța, unde Napoleon III avea simpatii pentru națiunea italiană. Cavour a întreținut aceste bune dispozițiuni ale Impăratului frances. El isbui a forma în parlament o majoritate capabilă de toate sacrificiile. Devotat unității naționale el nu alegea mijloacele. S'a îngrijit a face din Piemont un stat bogat și bine armat, care să poată inspira încrederea patrioților **), apăra drepturile societății în contra Bisericii și nu a stat

*) Mulțemită lui și inteligențului său ministru D'Azeglio, Piemontul ajunsese asilul a o mulțime de proscrisi veniți din toate părțile Peninsulei și a căror devotament și făgăduință întrețineau credința ei în viitor. Patria italiană părea strinsă pentru un timp între hotarele acestui mic stat. Se simțea însă că el le va sfărma într'o zi și că va duce din nou drapelul său până la Adriatică și până la Sicilia. Până atunci, Piemontul creștea prin desvoltarea repede a comerțului, a industriei, și întărirea cetăților, și îmbunătățita organizarea militară, și susținea drepturile cu fermitate și nu se lăsa a fi intimidat nici chiar de către Austria. (Lavisso et Rambaud, *Histoire Générale*, XI, 256).

**) Acest mic stat care, singur, în Italia, cu toată înfrângerea de la Novara resistase reacțiunii austriace, dădea de câți-va ani mari dovezi de energie și de vitalitate. El conserva sub un rege tânăr, brav, popular, constituțiunea parlamentară și libertățile câștigate în revoluțiunea din 1848. Servia ca asil la un mare număr de proscrisi veniți din toate părțile peninsulei și a căror devotament și promisiuni întrețineau credința în viitor. Patria italiană părea mărginită, pentru un timp, în limitele înguste a acestui mic regat. Se simțea că el are să le sfarme într'o zi, pentru a-și duce din nou drapelul până la Adri-

la indoială a se ciocni cu Papa, tocmai într'un moment când Austria era aproape a se inchina Bisericeii; dar era și contra mijloacelor violente a lui Mazzini și celor alți revoluționari».

In 1853, Austria rupse relațiunile diplomatice cu Piemontul fiind-că acesta dădu adăpost refugiaților din Lombardia. Dar in curînd (26 ianuarie 1855) Sardinia intră in alianță cu Franția și cu Anglia *) *in ves bruiul Crimeiei*. —

1855
26/1

Trupele sale s'au distins in lupta de la Cernaia, și diplomații săi au luat parte la Congresul din Paris. Toți știau că era o înțelegere între Cavour și Napoleon al III, de aceea nu a fost nimăruui de mirare că, la sfîrșitul Congresului, Walewski a arătat starea tristă a Italiei, nevoia de instituțiuni in Roma și temerea de o revoluțiune in Neapole, îndreptățită prin purtarea regelui. Așa de patriotic s'a purtat Cavour in acest Congres, că a avut dreptul a zice in parlamentul din Turin că nu de giaba și-a vîrsat Sardinia sîngele și aurul său in Rășboiul din Crimeia.

După Congres, Anglia și Franția au făcut observațiuni rege-

atica și Sicilia. Așteptând, Piemontul creștea prin desvoltarea repede a comerțului, a industriei, și întăria cetățile, și imbunătăția organizarea sa militară, și susținea drepturile cu fermitate și nu se lăsa a fi intimidat, nici chiar de cătră Austria, care, de mai mult de un an, rupsesse ori-ce relațiune diplomatică cu curtea din Turin. Victor Emanuel luase ca prim ministru, la finele anului 1852, pe un bărbat de stat de prima ordine, pe comitele de Cavour, a căruia noroc politic avea să fie unul din faptele capitale a viac. XIX. Sagace, viclean pe cât și tenace, el se îngrija de mai mulți ani a spori, prin o administrație escelentă, creditul Piemontelui in Europa. El nu era om să zică, cum zicea Carol-Albert, «Italia fara da se». El știa bine că după Custozza și Novara țara sa nu se putea rîsbuna decăt cu ajutorul străinului. Acest ajutor trebuia cumpărat, și Cavour era hotărît a nu se scumpi la preț. Mulțemită lui, regatul Sardiniei era așa de bine pus că alianța sa nu era de desprețuit, nici chiar pentru puterile mari. (Debidour, *Histoire diplomatique de l'Europe*, II, 123).

*) Ministrul lui Victor-Emanuel 'și zicea că dând ajutor puterilor apusane in Crimeia, Sardinia va căpăta dreptul de a avea scaun in congresul care se va deschide după sfîrșitul rășboiului; că atunci ar putea pune inaintea Europei cestiunea italiană; că va fi sprijinită de cătră Franția și Anglia; că nu va fi contrariată de cătră Rusia, prea fericită de a pedepsi pe Austria pentru ingratitudinea sa... Și pentru ca să poată reclama in urmă o rîsplată mai mare pentru serviciile sale, Sardinia voi să intre in coalițiune nu ca un simplu auxiliar in solda Aliaților (cum propunea Anglia), ci egală in drept cu cele-alte părți contractante, cu cheltuiala sa, pe riscul și pericolul său. (Lavissee et Rambaud, *Histoire Générale*, XI, 260).

lui din Neapole, care a răspuns cu ^{într-o scrisoare} obăznicie știindu-se sprijinit de Austria; cele două Puteri și a rechemat ambasadorii. Papa iarăși nu voia să facă nici o concesiune și Austria nu voia să-și piardă situațiunea precumpănitoare din Italia. În curînd s'au rupt și relațiunile dintre Piemont și Austria (martie 1857). În timpul acesta agitațiunea era mare în toate părțile Italiei și Cavour zoria pe Napoleon III, arătându-i că i era mare teamă de republică. Atentatul lui Orsini făcu pe Napoleon să se grăbească. Cavour veni la Plombières unde era Napoleon (20 iulie 1858) și se împacă cu toate condițiunile puse de către acesta, pentru că el știa prea bine că revoluțiunea odată începută, nu mai putea fi oprită. De la Plombières, el plecă la Berlin unde se incredință că Prusia nu va da ajutor Austriei. *)

În primăvara viitoare, Austria îngrămădi 200.000 de oameni pe Tessin. Ea se credea sigură de succes, pentru că era gata și credea că dușmanii nu sunt gata. În 23 aprilie 1859, Piemontul fu somat să desarmeze până în trei zile. Franția făcu cunoscut că nu-și va părăsi aliatul. În 29 aprilie, Austriacii trec Tessinul, dar și Francesii treceau Alpii, pe când **Alexandru Cuza Domnul Principatelor-Unite**, concentra oștirea română la **Florești**.

Când s'au înaintat Austriacii, după ce au pierdut în zadar două săptămâni, Turinul era apărat de 100.000 de Francesi și 50.000 de Piemontesi. Napoleon III veni de se puse în fruntea armatelor și luă ofensiva. Pe când Garibaldi cu voluntarii amenința dreapta Austriacilor, aceștia sînt bătuti la **Montebello**, apoi la **Palestro** și Aliații trec Tessinul. Austriacii s'au concentrat la **Magenta** (4 iunie,) unde Napoleon, isolat cu garda imperială, a fost în mare primejdie; dar a fost ajutat la timp de către MacMahon. După această victorie, Napoleon III și Victor-Emanuel

*) În această perioadă, Franția, Italia și Prusia, adică Napoleon al III, Cavour și Bismark, au dirigit Europa și politica atîrna de relațiunile lor. Toți trei aveau un teren comun, principiul naționalităților și opoziția în contra Austriei. Vechiul concert european se rezima pe «măntinerea tractatelor», dar Revoluțiunea din 1848, realizând pentru un moment națiunile moderne (italiană germană, ungară) sdruncinase regimul stabil prin tractate și pusese în toată Europa centrală cestiunile nouă-de naționalități. Reacțiunea sdrobise mișcările naționale fără a rezolvi aceste cestiuni. Ele aveau să se pună din nou; dar data aceasta puterea conservatoare, Austria, se găsia singură în contra lui Napoleon, Cavour și Bismark, deveniți aliații revoluțiunii naționale. (Seignobos, *Histoire politique de l'Europe contemporaine*, 750).

+ Relațiunile asupra întrevederii de la Plombières într-o interesantă scriere a lui Cavour către Rege în Acte și Documente

TX în care expune pretextul războiului, scopul lui, armatele, că 55-

Austria >
Anglia & Franța

1857

Orsini

20 Iulie 1858

Sumata -

23/IV

29/IV

150,000

Montebello, Palestro

Magenta

au intrat cu triumf în Milan. Dar în curînd Împăratul Francezilor s'a incredințat că Revoluțiunea mergea repede și că Italienii voiau să facă «Unire» și nu «Confederațiune.» Principii au fost alungați din Toscana, Parma, Modena, Legațiuni, și guvernul s'a incredințat la oameni de ai lui Căvur. În același timp, Împărăteasa și Walewski îi făceau cunoscut că clasele bogate și țeranii erau nemulțemiți de politica dușmană Papei și că Germania era amenințătoare.

Împăratul Francisc-Iosef luă comanda oștirilor din Italia și în 24 iunie se dădu mare bătălie de la Solferino. După o rezistență bărbătească de 15 oare, Austriacii au fost bătuți. Dar Napoleon se grăbi a oferi pacea: se vărsase prea mult sânge, cuprinderea quadrilaterului reclama sacrificii mari, Germania se pregătia a interveni și partida clericală din Franția era dușmană. În 11 iulie cei doi Împărați s'au întîlnit la Villafranca, unde s'au scris preliminariile de pace: Austria ceda Lombardia care se aneasa la Piemont, statele italiene vor alcătui o Confederațiune sub președința Papei, principii italieni vor reintra în statele lor.

Toată lumea credea că pozițiunea Austriei în Italia era și mai întărită. Poporul italian considera pe Napoleon III ca trădător și cerea aneșarea la Piemont. Căvur se retrase din ministeriu, pentru că mai bine lucra ca simplu particular. Guvernele provisorii din Florența, Modena, Bolonia, erau susținute de cătră Engleji, cari se folosiau de nemulțemirea Italienilor și preferau a vedea în Italia un stat mare, care nu era legat prin nimic de Franția, ba poate chiar dușman. Ast-feliu, pe cînd reprezentanții celor trei puteri incheiau pacea de la Zürich, preliminariile de la Villafranca nu mai aveau nici o valoare.

Napoleon se înțelese cu Anglia că nime să nu intervină și ca popoarele să aibă dreptul a decide asupra soartei lor. Căvur reintră în ministeriu. El convocă în parlament și pe deputații provinciilor din centru; atunci Napoleon ceru Nizza și Savoia, care i s'au și dat prin pacea de Turin (martie 1860). Acum era greu de Neapole și Roma; dar nici nu voiau să facă vre-o concesiuine. Papa escomunică pe Victor-Emanuel, ridică episcopatul frances în contra lui Napoleon și formă o armată ca să nu mai aibă nevoie de trupele franceze. Napoleon III era gata a 'și rechiema trupele, dar atunci Căvur ar fi făcut aneșări nouă.

11 Iulie
1859

1860

Tinărul rege de Neapole era și mai îndărăpnic de cât părintele său și nu ținu samă de sfaturile ce Napoleon de un an i le da. In 5 aprilie 1860, izbucni o revoltă in Sicilia. Garibaldi plecă numai cu o mână de oameni și intr'ò lună el ajunse stăpân pe insula întreagă. Atunci regele voi să intre in alianță cu Piemontul, dar Cavour 'i puse condițiune ca să publice o Constituțiune. El o publică, dar era hotărît a nu o aplica. Supușii lui 'și indreptau privirile cătră Garibaldi. Victor-Emanuel invită oficial pe acesta să se oprească; dar el respunse că e silit, cu mare părere de rău a nu 'l asculta, și in 8 august trecu strâmtoarea de Mesina; peste o lună, el intră in Neapole, puse un guvern provisoriu și amenința a se indrepta spre Nord. Atunci trupele piemontese, cu incuviințarea lui Napoleon, intrară pe teritoriul pontifical, imprăștiie armata Papei, puseră mâna pe Umbria și Marca și ajunseră la hotarele Neapolului: apoi înaintează mai departe «ca să scape Italia de anarhie,» zicea Cavour cătră Puteri, «ca să respundă la glasul poporului,» zicea cătră Italieni. In 21 octobree, prin un plebiscit, regatul de Neapole și Marcele votau anebsarea la Piemont, pe când Francisc II se inchidea in Gaeta. Europa nu se mișcă; numai Austria era gata a face resboiu dar a fost ținută in loc de cătră Rusia.

Primul Parlament italian s'a intrunit la Turin (18 februarie 1861) și Victor-Emanuel fu proclamat *Rege al Italiei*. Mai lipsiau numai Roma și Veneția. Cavour a murit fără de veste (in 6 junie 1861).

Papa nu numai că stătea rău cu regele Italiei, dar refusa a acorda ori-ce concesiune supușilor săi. O încercare a lui Garibaldi in contra Romei a fost împiedicată de către guvernul italian; el a fost bătut și rănit la Aspromonte. In curînd ministrul *Ratazzi* ceru capitala cea adevărată a Italiei. Anglia era gata a' l susține, pentru a face incurcături lui Napoleon. Acesta ar fi dorit a indeplini dorința Italienilor, dar se apropiau alegerile din 1863. El numi un ministru de esterne plăcut Papei și rechemă pe ambasadorii de până atunci de la Turin și Roma. Se părea că s'a stricat cu totul cu Victor Emanuel; dar peste doi ani, el se plecă din nou spre regatul Italiei, cu capitala in *Florența*, și incheie Convențiunea din 15 septembrie 1864. Când Papa a publicat «*Syllabus*», (*) Napoleon se invoi ca Italia să incheie o

*) In cursul viac. XIX, statul a luat Bisericeii catolice in Europa ori-ce putere materială; el a suprimat unitatea obligatorie a credinții și a stabilit li-

Erdmann
Francisc

15/II 1861

alianță cu Prusia în contra Austriei. Războiul s'a început în Germania la 16 iunie 1866 și peste patru zile au intrat și Italienii în posesiunile austriace. Archiducele Albert i bătut la *Custozza*; dar înfrângerea Austriacilor de către Prusieni la Sadova li au întărit din nou curajul. În zadar Austria oferea lui Napoleon *Veneția* ca el să o cedeze Italienilor. Aceștia doriau acum și *Trentinul* și chiar *Trieste*. Ei au intrat din nou pe teritoriul venețian; dar flota lor a fost distrusă de către *Teghetoff* la *Lissa* (20 iulie). Peste câte-va zile s'au scris preliminariile de pace între Austria și Prusia, fără ca Italienii să mai fie consultați. Italienii au primit *Veneția* din mâinile Franței, foarte mâhniți de nesuccesul lor.

Italia doria Roma și aștepta cu nerăbdare conflictul franco-german. Mai înainte de a se începe acest războiu, Garibaldi în fruntea bandelor de voluntari, a intrat pe teritoriul pontifical.

bertatea religioasă. Dar prin concentrarea efectivă a întregii autorități ecleziastice în persoana Papei ajuns suveran absolut, prin crearea în toate țările de partide catolice parlamentare, toate supuse unui centru comun, prin sporirea personalului religios, secular și regulat, prin acumularea bogățiilor, prin organizarea școlilor catolice de toate gradele, Biserica a dobândit o putere socială și politică de sigur superioare puterii oficiale ce a pierdut. (Seignobos, *Histoire politique de l'Europe contemporaine*, 680)

Această profesiune de credință care părea reînviată din evul mediu, era negațiunea explicită a tuturilor libertăților moderne. Ea condamnă cu o francheță brutală dar și naivă, principiile elementare ale dreptului public pe care Franța din 1789 le-a proclamat și pe care după exemplul ei cea mai mare parte din Europa a finit prin a le adopta. Piu IX mai pretentios, poate, în pretențiile sale teocratice decât cum nu ar fi fost un Grigorie VII sau un Inocențiu III, declară că suveranul pontifical trebuie să fie arbitru în neînțelegerile dintre suverani și popoare; că Biserica e mai pre sus decât statul; că dreptul de a dirige educațiunea îi aparține ei exclusiv; el condamnă doctrina suveranității naționale; nu admitea libertatea culturilor necatolice, nici a presei, nici pe a cuvintului; el revendică pentru Biserică o putere coercitivă; reclama pentru autoritatea ecleziastică, în cas de conflict cu autoritatea civilă, drepturile pe care guvernele moderne nu le recunosc decât acestei din urmă, cerea pentru Biserică dreptul de a se amesteca în legislațiunea civilă, de exemplu pentru a șterge din ea tot ce poate fi favorabil protestanților și evreilor; condamnă căsătoria civilă. El termina în fine declarațiunea sa de războiu în contra spiritului viac. XIX prin următoarele de neerezut cuvinte: «Anthemă pentru cel care va zice: Pontificile roman poate și trebuie să se pună în înțelegere cu progresul, cu liberalismul și cu civilizațiunea modernă». (Debidour, *Histoire diplomatique de l'Europe*, II, 280).

Atunci Napoleon trimise un corp de armată care l' bătă la *Mentana* (3 novembre 1867) și când Rouher a declarat de la înălțimea tribunei că: «Nici o dată Italia nu va cuprinde Roma», dușmănia către Francesi a ajuns la culme. S'a făcut o încercare, în urmă, de o alianță între Franța, Austria și Italia în contra Prusiei, dar condițiunea principală pusă de către Italieni era Roma și Napoleon nu se putea hotărî a 'și rechiama trupele; așa că nimic nu era decis când s'a început resboiul franco-german. În 20 septembrie 1870, Italienii au intrat în Roma, și Papa se închise pentru de a pururea în Vatican.

§ 6. Unitatea germanică.

În Germania ^{după 1848} se restabilise Confederațiunea din 1815, dar era peste puțină ca ea să se mențină, pentru că ideea de unitate făcuse mare progres și pentru că «ideea naționalităților», sprijinită de către Napoleon III întăria și mai mult pe patrioții germani în aspirațiunile lor; și aceasta tocmai în timpul când principii credeau că vor putea înăduși prin violență ori ce mișcare liberală; agenții lor mergeau până în a lovi libertatea de conștiință. Chiar și în Prusia, unde se menținuse Charta, nobilii se purtau cu atâta dispreț față cu celelalte clase, că 'și înstrăinau chiar și pe o parte din funcționari. În timpul Răsboiului din Crimeia, liberalii ar fi dorit o alianță cu puterile apusane, pe când feudalii erau pentru o legătură strânsă cu Rusia. Manteuffel, ajutat de comitele de Bismarck, delegat al Prusiei la Dieta din Francfort, era de idee că forțele Prusiei trebuiau părăsite pentru un război cu Austria, și de aceea el era pentru o strictă neutralitate; dar cu aceasta se făcea un mare serviciu Rusiei, pentru că Austria era ținută pe loc.

În 1857, Frederic-Guillaume IV se îmbolnăvi și tratele său, Guillaume, Principele de Prusia, luă frânele guvernului ca regent. «El era de 60 de ani, foarte harnic și regulat, stăruitor în hotărîrea luată, cu dorul de a cunoaște pe oameni și a se servi de calitățile lor pentru planurile lui. El nu a fost un Ludovic XIII; a adoptat planurile marelui său ministru Bismarck, dar după multă luptă și discuțiune; dar odată ce le-a primit, el a asigurat succesul prin statornicia și tăria sa; el l'a susținut și complectat.»

XXXIV prima
 10 Cetate
 38

1853-55
 T

Manteuffel

Guillaume

Bismarck

1859.

Uniunea națională

In urma războiului din Italia, incepu in Germania o mare mișcare politică, din care a ieșit «Uniunea Națională», societate care avea să lupte pentru «unitate», chiar cu riscul de a fi escluseră Austria. Această societate numără in curînd 15.000 de membri din clasele dirigențe, cari aveau mare influență. In acest timp, regentul lucra la reorganizarea armatei prusiene: serviciul universal, ceia ce da o armată de 400.000 mai înainte de a face apel la «landwehr.» «Organisatorii din 1859 era oameni de meșerie, ei voiau «nu o armată națională, ci o națiune militară.» Liberalii au făcut marea greșală de a combate proiectul și Dieta acordă creditele numai provisoriu. Regentul intră in luptă cu Dieta, ajutat de **Roon**, ministru de războiu și de **Moltke**, șeful statului-major «creatorul războiului științific modern.»

In 1861, Guillaume I ajunsese la tron, după moartea fratelui său. (*) El disolvă de două ori Dieta, dar numărul deputaților

*) Luând in mână frînele guvernului, Guillaume primise Constituțiunea, dar o interpreta după tradițiunea regalistă: ca o regulă care stabilia o procedură pentru operațiunile publice, nu ca un contract între popor și rege. El mai credea că regele este investit cu o putere superioară de origine divină, care îi da dreptul și datoria de a diriguî guvernul și in particular instrumentele necesare pentru salutea statului, armatei și diplomației. Era aproape doctrina torylor despre «prerogativă» dar întărită cu tradiția Hohenzollernilor care făcea din rege capul ereditar al armatei (Kriegsherr)... La încoronarea solemnă din Königsberg, restabilită după tradițiune, in locul ceremoniei omagiului, regele convocă Camerele, dar avu grija a li espune doctrinele sale de drept divin: «Suveranii Prusiei și primesc coroana lor de la D-zeu. Voiu lua dar mâne coroana de pe masa Domnului și o voiu pune pe capul meu». In adevăr el luă coroana după altar și declară încă: «Sint cel întâiu rege care se sue pe tron de când el a fost incunjurat de instituțiuni moderne; dar ne uitând că corona numai de la Dumnezeu vine, am manifestat... că am primit-o din mânele sale», octombrie, 1861. (Seignobos, *Histoire politique de l'Europe contemporaine*, 434).

El avea in cel mai înalt grad simțul realului, respectul trecutului și cultul casei sale; ca toți oamenii din generațiunea sa, el credea că Germania era chemată a juca un rol preponderant in lume, cu condiție ca ea să rămână sub hegheмония Prusiei, ea era ca o quintesență a ei, și ca să primească tutul Hohenzollernilor pe cari Dumnezeu i predestinase pentru această înaltă chemare... El vedea că regalitatea trebuia să se înalțe mai pre sus de partide și i părea rău că fratele său a ajuns instrumentul unei coterii feudale; dar el nu înțelegea a governa in numele burgheziei și mai ales a atirna de ea. Dieta nu era in părerea lui decât numai o adunare consultativă, și in cestiunile importante suveranul trebuia să aibă ultimul cuvînt. Era între liberali și el

din opozițiune sporia la fie-care alegere. Atunci chiemă pe Bismarck la ministeriu. (*) Marele ministru era inzestrat cu multă finețe, înțelepciune și bun simț. El era convins că trebuia numai de cât un războiu cu Austria; dar pentru aceasta era de nevoie ca să fie bine cu Napoleon III și cu Rusia. Inzestrat cu o voință de fier și cu un curagiu fără samăn, el nu se sfia a-și da pe față politica sa și pentru el: «tractatele erau numai niște combinațiuni momentane». Nimic nu-l putea abate de la planul hotărît. Regele era amărât de opozițiunea Dietei și era gata de a abdica. Bismarck se declară gata a governa fără majoritate și fără budget; și când i se spunea că violează Constituțiunea, el răspundea că Constituțiunea nu prevăzuse cazul când adunarea ar refusa suveranului mijloacele necesare. Camera declară că nu are încredere în guvern; ea fu disolvată (1863). Tot opozițiune și în cele două sesiuni următoare; dar în acel timp ministerul și asigurase recunoștința Rusiei prin purtarea sa în timpul insurecțiunii polonese, și cuprindea ducatele Schleswig și Holstein, împreună cu Austria.

Rusia și Prusia
1863

După acest războiu făcut în comun în contra Danimarciei, conflictul cu Austria era gata; rămânea numai a se lua măsurile necesare pentru un succes sigur. Bismarck plecă la Biarritz și acolo se înțelese cu Napoleon III; apoi încheie un tractat de alianță cu Italia, cu știrea și cu învoirea monarhului frances. (1866).

Principii germani s'au unit cu Austria. Bavaria, Sacsonia, Hanovrul, Württemberg și chiar Badenul erau aliați cu ea, și comitetul central al «Uniunii Naționale» protesta în contra războiului. În Prusia, opinia publică era foarte iritată în contra minis-

Austria, Bavaria
Sacsonia, Hanov-
Württemberg, Baden

o deosebire de doctrină care trebuia să aducă o ruptură neevitabilă. (Lavisse et Rambaud, *Histoire Générale*, XI, 308).

*) Bismarck ajungea la putere cu o politică deja hotărîtă, pe care o exprimă sub forme simbolice: «Ni place să purtăm o armătură prea largă pentru corpul nostru delicat, ar trebui să o și utilizăm». El mai zicea: «Germania nu se uită la liberalismul Prusiei, ci la forța ei». «Unitatea Germaniei se va realiza, nu prin discursurile nici prin decisiunile majorității, ci prin fer și prin sânge». Delegat al Prusiei în Dietă, el se deprinsese a disprețui Confederațiunea, în care Prusia era tot-d'auna în minoritate; el doria să o vadă distrusă, aștepta un războiu cu Austria, și pentru acest războiu care avea să hotărască de soarta Germaniei, el voia o armată prusiană solidă și în stare de a manevra repede. Ținea dar tot atât ca și regele la reorganizarea militară. (Seignobos, *Histoire politique de l'Europe contemporaine*, 437).

trului; era mare opozițiune în contra resboiului și în unele părți reservesii au trebuit să fie transportați cu sila. În afară, Napoleon propunea un Congres și Italia nu se da în lături; dar noroc că Austria s'a opus, îndemnată de clericali.

În 11 iunie, Prusienii au ocupat Holstein care era a Austriei. Atunci armata federală a fost mobilizată, după cererea acestei puteri. Prusia avea să se lupte: în apus în contra Hanovrului și Cassel, la sud în contra statelor mari germanice și în contra Austriei. Armatele prusiene ieau o ofensivă îndrăzneată. Trupele Hanovrului au capitulat (29 iunie); apoi Francfort a fost ocupat și plăti 25 de milioane, după care Manteuffel intră în Bavaria și cuprinse Nüremberg, când veni vestea că s'a încheiat armistare.

În Bohemia, *Benedeck* avea 250.000 de Austriaci în contra a 300.000 de Prusieni, comandați de principele regal și de principele Frederic-Carol. Artileria și cavaleria austriacă erau superioare, dar pușca cu ac asigura o superioritate zdrobitoare infanteriei prusiene. Austriacii au pierdut de trei ori mai mulți oameni în toate luptele ce au urmat, și apoi, *Benedeck* nu era omul în stare de a lupta contra unor ast-feliu de dușmani.

După ce au ocupat Sacsonia, Prusienii intrară în Bohemia prin trei trecători foarte îndepărtate una de alta. Austriacii nu au știut a se tolosi de această împrejurare. După mai multe lupte două armate prusiene s'au intrunit și Regele veni la cartierul general cu Moltke, Roon și Bismarck. Austriacii pierduseră 40.000 de oameni și erau demoralizați. *Benedeck* scrisese Împăratului să se grăbească a încheia pace dar acesta voi să scape onoarea armatei prin o mare bătălie. Armata austriacă era puternic întărită la *Königgrätz* (3 iulie), pe malul drept al Elbei; și artileria sa opri în loc pe armata lui Frederic-Carol când a voit să ieasă din *Sadova*; dar spre mează-zi veni și armata principelui regal care atacă pe Austriacii oboșiți. La *Chlum* s'a dat o luptă teribilă. Austriacii au fost nevoiți a se retrage. Invingătorii li au dat un răgaz de două zile și aceasta a scăpat pe Austriaci de o distrugere totală; ei pierduseră 44.000 de oameni și Prusieni numai 9000.

Nu mai rămânea Austriei de cât numai sprijinul Europei; dar Europa era înmărmurită de victoria Prusienilor. Napoleon o sfătui să primească condițiunile care i se vor impune. Aceste condițiuni fuseseră hotărâte la Paris între Napoleon și ambasadorul

sume

4 "

Königgrätz

Sadova

Chlum

44,000

9000

Prusiei: Austria să ieasă din Confederațiunea germanică; se va forma o Confederațiune de Nord sub direcțiunea militară a Prusiei, și alta la Sud; Prusia va avea drept a anexa vre-o trei patru milioane de locuitori. (*) Negoțierile de pace s'au inceput la *Nicolsburg* și cât pe ce erau să se rumpă din pricina Sacsaniei. Ar fi fost greu de Prusia. Ea avea în adevăr o armată de 600.000 dar Archiducele Albert ajunsese la Dunăre cu 250.000, în Germania de Sud erau 100.000 și de venia și o armată franceză, primejdia ar fi fost mare, mai ales că în armata prusiană se declarase cholera. Pacea definitivă s'a încheiat la Praga (23 august).

Praga 23 August

(*) Planul lui, pe care se feria de a-l da pe față, dar pe care pătrunzătorul diplomat (D. de Bismarck) îl găcise de sigur, consista în a nu se uni nici cu Rusia nici cu Austria, a favorisa pe cea dintâiu dintre aceste două puteri așa ca ea să îndrăznească a ataca pe rivala sa și a susținea cât-va timp lupta, dar a nu face nimic mai mult pentru ea și a se reserva, cu toate forțele sale, pentru momentul când ambele părți beligerante, de o potrivă stabilite, vor fi nevoite a suferi mijlocirea sa. El socotia că li va putea impune amindurora fără nici să aibă nevoie a scoate sabia. Foarte rău informat asupra forțelor militare a regelui Guillaume, el nu se îndoia că Prusia nu va slăbi pe adversarul ei, slăbind și ea, el socotia necesar a-i asigura cooperarea Italiei. Convingerea lui era că, chiar cu această alianță, ea tot va fi învinsă. Dar el nu va permite a fi nimicită. Când va socoti venit momentul psihologic, el va interveni ca împăciitor suveran și va dicta luptătorilor condițiunile sale. (Debidour, *Histoire diplomatique de l'Europe*, II, 292).

În țara noastră, cea mai mare parte dintre bărbații politici, marea majoritate a camerilor, mai toate jurnalele și cea mai mare parte din clasele luminate, manifestau o antipatie foarte vie în contra Prusiei. Se denunțau din toate părțile proiectele D. de Bismarck ca primejdioase pentru Franția. Thiers, care intrase din nou în viața politică în 1863 și sub a cărui influență opoziția parlamentară creștea repede, se făcu interpretul neliniștei generale, când cu minunata sa luciditate, a dat pe față ambițiunea prusiană prin acest discurs din 3 mai care a avut în toată Europa un răsunet așa de adinc. El arăta ce are să piardă patria noastră ajutând pe Germania, cum a ajutat pe Italia, a se constitui într'un mare stat unitar. El invocă tractatele din 1815, pe care tot le detesta, zicea el, dar care, cel puțin, în împrejurările de față erau pentru Franția o apărare... Într'un discurs către primarul din Auxerre, Napoleon III declară tare «că detestă, ca și majoritatea poporului frances, acele tractate din 1815, care s'ar pretinde astăzi a se considera ca unica basă a politicei noastre esterne.» Aceasta însemna a zice Prusiei că poate merge înainte (Debidour, *Histoire politique de l'Europe*, II, 300).

Napoleon și a pierdut tot prestigiul în Europa prin politica sa nehotărîtă și Prusia a rămas solid unită cu Rusia.

Prusia impuse o contribuțiune de resboiu de 300 de milioane și anecșă 4.300.000 de locuitori: Hanovru, Hessa-Casel, Nassau și Francfort, apoi Oldenburg. Ea număra 24.000.000 de locuitori. S'a format Confederațiunea de Nord, care avea în fruntea sa pe regele Prusiei. Acesta o reprezenta în afară, declara resboiu și incheia pace (iulie 1867). Bismarck a fost numit Cancelar al Confederațiunii. La început, s'au ridicat mari plângeri: serviciu militar foarte greu și dări mari. Bismarck le prevăzuse și de aceea se oprise la Mein; dar «unitatea» intra în moravuri și opera era solidă; trebuia completată. Greșelile Franței au contribuit a o desevirși. (*)

Statele de la Sud au încheiat alianță ofensivă și defensivă cu Prusia. Cu cine erau să încheie? Austria era bătută și Franța dușmană. În acest timp, la Viena se organiza un guvern parlamentar; Austria se apropie de Franța și cei doi împărați s'au întâlnit la Salzburg (1867). Clerul fiind atot puternic, catolicii din Sud erau contra protestanților din Nord. În 1870, «unitatea» nu făcuse nici un progres în Sud.

§. 7. Dualismul Austro-Ungar.

După resboiul din 1859, Bach a fost nevoit a se retrage, și cu el a căzut și «sistemul» său. S'a întocmit un «Consiliu de Imperiu» cu membri numiți de către Împăratul, adunare consultativă, pentru că situațiunea financiară era teribilă. În acest Consiliu au primit să intre și câți-va Unguri, ca să se facă un început de împăcare. Ca resumat al discuțiunilor acestui Consiliu,

*) Prin superioritatea armatei sale Prusia dobândise de fapt preponderanța în Europa și pregătia unitatea completă a Germaniei. Cele alte puteri mari nu se resignau la aceste două revoluțiuni care amenințau vechiul echilibru european. Dar Austria era descurajată, Anglia neputincioasă, Tzarul pacific. Numai Franța se credea destul de puternică pentru a opri pe Prusia și a restabili propria sa preponderanță. Opiniunea devenise de odată dușmană unității germanice; se vorbea «de prendre la revanche de Sadowa.» În Prusia, amorul propriu național asaltat prin succes se manifestă prin amenințări în contra «dușmanului ereditar». Dar de amindouă părțile aceste sentimente resboinice erau contra balanțate prin frică de un resboiu care se prevedea teribil. (Seignobos, *Histoire politique de l'Europe contemporaine*, 764).

Bach -
ichsrath
14 + 38 = 60

Impăratul a publicat «Diploma» din octombrie 1860, prin care se înființa un Consiliu pentru afacerile comune ale monarhiei și Diete provinciale. Dar conservatorii unguri cari se împăcaseră, nu erau în înțelegere cu poporul. Deák, capul partidului liberal moderat, era pentru un Parlament constituțional după legile din 1848, iar legile ce se pregăteau pentru Dietele provinciale, puteau aduce numai confuziuni și slăbiciune. «Diploma» produsese numai anarhie. *de dură numai a lui*

federalism

De aceia s'a chemat la ministeriu Schmerling și s'a dat «Patenta» din februarie 1861, prin care se prevedea un «Reichsrath» alcătuit din două Camere: a Seniorilor și a Deputaților aleși de către Dietele provinciale. Noul ministru acorda Austriei oarecare libertate, fiind că voia ca acest stat să apară în Germania ca reformator și să atragă pe Germani; dar nu a isbutit. Tot așa s'a întâmplat și în Ungaria, unde s'a convocat Dieta pentru întâia oară după înădușirea Revoluțiunei. Prin o adresă către rege, Dieta arată că Ungaria nu putea primi legi de la un Parlament central. Impăratul ceru ca mai întâi să se trimeată deputați la Parlament și apoi să se facă împăcarea, revisuindu-se legile din 1848. Dieta refuzând, ea a fost disolvată. Politica lui Schmerling era ca și a lui Bach: germanizarea. Aceasta a ridicat în contra sa nu numai pe Unguri, dar și pe Cechi și pe Slavoni. Pe de altă parte, Germanii erau nemulțemiți pentru că se tot amânau legile liberale. Camera făcu mari reduceri în cheltueli și ceru ca în fie care an să i se presinte o espunere asupra situațiunei diplomatice. Ea a fost disolvată în iulie 1865.

Schmerling
= 100

Goluchowski

Uari

1861

1865

Sub un nou ministeriu, absolutist în lăuntru ca și în afară, Dieta din Transilvania a fost disolvată și s'a convocat o nouă Dietă la Cluj, care a votat «Unirea» Transilvaniei cu Ungaria. Alegerile pentru Dieta ungurească au dat o majoritate lui Deák, pe când Constituțiunea austriacă era suspendată. Atunci Ungurii încep din nou negocierii cu Curtea pentru legile din 1848 și pentru încoronarea regelui la Pesta. Fiind că era aproape conflictul cu Prusia, Deák a redactat în grabă un proiect de împăcare, care a fost primit de către comisiunea Adunării. După bătălia de la Sadova, Deák a fost chemat la Viena. Impăratul a primit proiectul și Andrássy, condamnat la moarte în 1849 ca complice alui Koșuth, a fost însărcinat să formeze primul ministeriu parlamentar unguresc.

Ungaria
Deák

Andrássy

Beust 1866-71
 După 1866, Austria era isgonită din Germania, dar nu se putea da invinsă. Beust, fost ministru în Saxonie, a fost chemat la ministeriu. Pentru viitoarele lui planuri, acesta avea nevoie de liniște în țară. El primi propunerile lui Deák; ministeriul Andrassy s'a format în februarie și, în 8 iunie 1867, Împăratul Francisc-Iosif s'a încoronat în Buda-Pesta ca «rege al Ungariei», după ce a jurat credință Constituțiunii.

Andrassy 1867
 De la 1867 în coace, Austria și Ungaria formează două state deosebite; unite numai față cu străinul: diplomația, politica comercială esternă, armata, sînt comune; dar în lăuntru ele au deplină suveranitate. Pentru cheltuielile comune, se dă venitul vămilor și subvențiuni. Cheltuielile comune sînt ficșate pe zece ani. Suveranul represintă monarchia în afară, comandază armata, are politica esternă și trei miniștri comuni: afaceri streine, resboiu și finanțe comune. Afacerile comune se tractează înaintea «delegațiunilor» alese de către cele două Parlamente, care se întrunesc pe rînd, la Viena și la Pesta. «Dualismul» din 1867 a făcut ca Ungurii să aibă precumpănire în afacerile austriace și influința lor a crescut pe fie-ce zi.

1867
 În 1867 s'a acordat și statelor austriace o Constituțiune cu un ministeriu parlamentar alcătuit din burghezi, profesori și avocați.

Bohemia ceru aceleași drepturi ca și Ungaria și încetă de a mai trimite deputați în Parlament; Galiția ceru autonomia și un guvern respundător, iar printre Slavonii de Sud s'au început tulburări. Parlamentul din Viena rămăsese numai cu 100 de Germani. *In acest timp, Ungurii anecsau Transilvania, fără a lua în samă drepturile naționalităților;* dar acordau mari drepturi Croației, de care li era frică; iar «legea naționalităților» hotărî că «limba maghiară va fi singura limbă de stat.» O lege electorală specială pentru Transilvania lipsia pe Români de ori ce puțință de a isbuti în alegeri.

Ungurii erau lăsați să facă ce vor voi, pentru că Beust avea planuri mari. El plănuia alianță cu Franția, conlucrare cu Italia, împăcare cu Rusia în afacerile orientale și unire cu Statele germanice de la Sud pentru a contra-balanța Confederațiunea de Nord; iar în Germania, el avea o atitudine provocătoare față cu Prusia. Dar toate aceste idei nu conveniau Ungurilor. Resboiul franco-german din 1870 a nimicit planurile lui Beust. Cestiunea germanică regulându-se în favoarea Prusiei, nu mai

rămânea Austriei de cât să-și îndrepteze toată activitatea ei spre Răsărit. Aceasta așteptau și Ungurii. Triumful lor a fost deservit în 1871, când a demisionat Beust și a fost chemat la ministeriul afacerilor străine Andrassy : Ungaria lua direcțiunea politiceii esterne a monarchiei !

IX. EUROPA LA SFIRȘITUL VIACULUI XIX.

§. 1. Resboiul Franco-german.

Napoleon III întemeiase politica sa esternă pe principiul «naționalităților». În virtutea acestui principiu, el ajutase la renașterea Italiei, făcuse Unirea Principatelor Române, stăruise pentru Polonia, contribuise la scăparea Ungariei de sub jugul austriac și visase un moment de a întemeia un Imperiu în Mexico, în jurul căruia s'ar fi grupat cu timpul toate statele de origine latină din America, pentru a precumpăni predominarea rasei anglo-saxsone de la Nord. Prin această politică, Napoleon III a rămas una din figurile mărețe ale Istoriei Contimpurane, cu toate greșelile guvernului său ; dar el a făcut o mare greșală, că nu a fost consequent în politica sa, în ceia ce privește pe Germania. El nu a avut curagiul a se opune la unificarea Germaniei și nici nu a lăsat ca această unificare să se facă cu deplina sa aprobare. El nu a ajutat pe Austria în 1866 și a învoit Italiei să se uniască cu Prusia în contra ei ; iar după victoria Prusiei a căutat a forma o alianță cu Austria și Italia în contra Prusiei. Nu a isbutit a încheia alianță, pentru că cele două puteri se temeau și declarau că vor intra și ele în luptă, dar câte-va săptămâni după începerea resboiului, adică după o mare victorie a Francesilor. Nu avea aliați, și nici nu era gata de resboiu. Mareșalul Niel se încercase a reorganisa armata francesă, dar nu avusese timp a și complecta opera.

Napoleon III trebuia dar să evite ori ce ocasiune de resboiu, căci el cunoștea foarte bine forțele formidabile ale Prusiei ; dar în 1870, el era bolnav și mai că nu avea nici o voință. (*) Im-

*) Bolnav, aproape neputincios și atins de slăbiciunea bătrâneței, cunoscând mai bine de cât ori și cine superioritatea militară a dușmanului, informat că armata prusiană compusă din toate clasele națiunei, era în monar-

Italia, Rom, P

Ung, Mex. -

consequenta

1866

Apr

bolnav

părăteasa doria un război, pentru că numai gloria militară putea asigura viitorul dinastiei; chiar în caz de înfrângere, ea credea că națiunea se va strânge ca un singur om în jurul Împăratului, în fața năvălitorilor. Împărăteasa doria dar numai de cât un război, care era așteptat cu mare nerăbdare și de către Bismarck.

Candidatura principelui Leopold de Hohenzollern la tronul Spaniei dădu ocaziunea mult așteptată. Această candidatură se pusese de mult. Bismarck stăruise pentru primirea coroanei spaniole *).

chia Hohenzollernilor cea întâi și cea mai onorată dintre instituțiuni; că ea avea mai mult decât în Franța în toate gradele hierarchiei simțul datoriei; că toate serviciile sale speciale, serviciul căilor ferate, serviciul sanitar, fusese organizate de multă vreme cu cea mai mare îngrijire, în liniște, fără a se mișura întru nimic numărul luptătorilor, și că se va îndeplini concentrarea în un-spre-zece zile, pentru-că fie care știa ce trebuia să facă ceas cu ceas. (Lavisse et Rambaud, *Histoire Générale*, XI, 780).

Situațiunea lui Napoleon III, era foarte grea. Guvernul parlamentar inaugurat în 2 ianuarie 1870 părea că nu are să-l poată apăra de revoluțiunea care mugia din toate părțile în jurul lui. Manifestațiunile, mișcările republicane deveneau dese în Paris. «I vom face o bătrâneță fericită, zise D. Emile Ollivier; și împăratul, mâncat de boală, era la șese-zece și doi de ani numai o umbră. Nu mai avea nici vigoare fizică, nici forță morală. Nu știa nici să lucreze nici să vorbească. Cei din jurul său se întrebau cu groază ce va fi cu imperiul dacă el ar muri în scurt timp. Prințul imperial, copil de patru-spre-zece ani, dominat de o mamă spaniolă, care nu cunoștea Franța și pe care Franța nu o iubea, se va sui el pe tron? Doară numai dacă s'ar regenera imperiul, lepădând un liberalism disolvant și luând biciul autoritar din 1852... Dar pentru aceasta, țara trebuia îmbătătită de glorie... Un mare război era indispensabil. Împărăteasa, femeia ignorantă, pasionată, romanescă, îl cerea pentru fiul ei. Era «războiul ei» și îl cerea numai decât, cu ori ce preț. Dar cu ce să facă războiul? Arsenalurile erau goale, cetățile nu aveau tunuri, vechia armată era desorganizată, cea nouă nu era constituită. Dar aceasta nu se știa. Insuși ministrul de război zicea că «sintem mai mult de cât gata»... Iar alianțele vor veni după cea întâi victorie. (Debidour, *Histoire diplomatique de l'Europe*, II, 381).

(*) Comitele Bismarck pledează cu mare căldură pentru primirea coroanei de către principele moștenitor; el învoacă într'un memoriu către rege marea semnificație ce ar avea pentru Germania numirea unui Hohenzollern la tronul Spaniei. Ar fi neprețuit, din punctul de vedere politic, a avea la spatele Franței o putere însuflețită de sentimente amicale. Apoi, ar fi un mare folos economic pentru Germania cât și pentru Spania chiar, pentru că această îndepărtată monarhie prin simțimente, să poată realiza, sub un rege de origină germanică, deplina dezvoltare a mijloacelor sale și a-și ridica comerțul

Principele Leopold a refuzat; *) dar mai pe urmă a primit **). Franția însă a protestat. La 6 iulie, ministrul Gramont declară în Camera franceză că prin aceasta se rupea echilibrul european și că Franția va ști să și facă datoria. ***) Atunci Prin-

Gramont

6 Iulie

Leopold

Fritz

la o înălțime corespunzând cu întinderea țărmurilor sale, în care sunt o mulțime de porturi. Dar principele ereditar Leopold nu poate scăpa de ideea că atâtea ramuri din familiile detronate consideră încă drept valabile pretențiile lor la coroana care-i este oferită. Nici împăratul Guillaume nu împărtășește vederile ministrului său și ridică grave obiecțiuni contra primei. Cu toate acestea, el lasă principelui moștenitor, și numai lui, grija de a lua o hotărâre și dorește a nu-l influența nici într'un sens, 18 febr. 1870 (*Notes sur la vie du roi Charles 1er de Roumanie*, II, 14).

(*) «După ce Leopold a trebuit să decline propunerea pentru rațiuni importante, candidatura lui Fritz fusese luată în serioasă considerațiune. O rezoluțiune se impunea, căci de la Madrid insistau dar iată pe fratele său declarând în chipul cel mai categoric că nu voește să întreprindă această sarcină! — Așa că trebuie să lăsăm să cadă lucrul și un mare moment istoric a trecut pentru casa de Hohenzollern, un moment cum nu s'a mai prezentat nici odată și cum nu va mai veni nici odată!... Dacă regele, în ultimul moment, ar fi ordonat, Fritz s'ar fi supus, dar cum el l'a lăsat la libera lui deciziune, fratele său se pronunță pentru neacceptare. S'a sfârșit dar cu această afacere și aceste negociațiuni de un interes atât de excepțional pot dormi liniștite în arhive până în zilele îndepărtate ale viitorului când va scrie cineva istoria casei noastre», 14 april 1870. (*Notes sur la vie...* II, 21).

***) Prințul moștenitor de Hohenzollern s'a declarat gata a primi coroana spaniolă, pentru că i s'a arătat în cercurile cele mai autorizate că interesul statului o cere. El s'a hotărât a lăsa de o parte ori-ce considerațiuni personale și a se povățui numai de necesitățile de ordin superior; în acest sens, el a scris regelui Prusiei că primește coroana ce i se oferia, pentru că nădăjduiește că va face ast-fel un mare serviciu țerei sale. Regele Guillaume i-a trimis îndată incuviințarea sa, 23 maiu 1870. (*Notes sur la vie...* II, 28).

***)) În 6 iulie, Gramont respunse la interpelarea din Cameră, cetind o declarație deliberată în consiliu și care se sfârșia ast-fel: «Noi nu credem că respectul drepturilor unui popor vecin ne obligă a suferi ca o putere străină, punând pe unul din principii săi pe tronul lui Carol-Quintul, să poată derangia spre dauna noastră actualul echilibru al forțelor în Europa și a pune în pericol interesele și onoarea Franței. Această eventualitate, noi avem speranță fermă, nu se va realiza. Pentru a o împiedica, noi comptăm de o dată și pe înțelepciunea poporului german și pe amicitia poporului spaniol. Dacă se va întâmpla altmintrelea, atunci, tari prin sprijinul vostru și al națiunii, vom ști a ne împlini datoria fără esitare și fără slăbiciune.» (Debidour, *Histoire diplomatique de l'Europe*, II, 388).

cipele Leopold refușă din nou coroana ce i se oferia; *) dar Franția ceru ca regele Prusiei să-și ia angajamentul că nu va permite nici o dată ca un Hohenzollern să se suie pe tronul Spaniei; și ca el să scrie la Paris că nu a voit să aducă nici o jignire Franției. Regele era la Ems. El spuse ambasadorului francez Benedetti că principele Leopold a renunțat la coroană și că, prin urmare, incidentul era închis. Aceasta nu satisfăcea nici pe Emile Ollivier, nici pe Bismarck. Benedetti primi ordin să insiste pe lângă rege ca să se lege pe viitor. Guillaume I i trimise răspuns că nu mai are de spus nimic pe lângă cele ce i spusese dimineața și că negocierile viitoare vor continua între cele două guverne. **). Nu era nici o insultă în acest răspuns; dar Bismarck a resumat telegrama ce i trimise regele în așa chip că se înțelegea că Benedetti a fost insultat (13 iulie). Această telegramă trimisă ambasadorilor prusieni a fost motivul războiului. La 15 iulie Emile Ollivier ceru credite pentru războiu, și Camera acordă, cu toată opozițiunea lui Thiers și a liberalilor. La 19, războiul fu declarat.

*) *Mareșal Prim*

Madrid.

«În vederea complicațiunilor ce pare că întâmpină candidatura fiului meu Leopold la tronul Spaniei, și a situațiunei penibile ce ultimele evenimente au creat poporului spaniol, punându-l într'o alternativă în care el nu s'ar inspira de cât numai din simțimentul independenței sale; convins că în o asemenea împrejurare sufragiul său nu ar mai avea sinceritatea și spontaneitatea pe care fiul meu comptase când a primit candidatura, o retrag în numele său.»

Principele de Hohenzollern.

Castelul din Sigmaringen, 12 iulie.

(*Notes sur la vie* . . . II, 33).

**) Actul decisiv se petrecu la Ems (13 iulie). Regele era în parc. Benedetti veni dimineața să i comunice cererea de garanție. Regele răspunde; «D-v., cereți un angajament fără limită de timp, și pentru toate casurile, nu-l pot lua». Benedetti insistă; regele sfârși prin a i zice că el respingea odată pentru tot-d-auna aceasta esigență neașteptată. Apoi sosi o depeșă de la ambasadorul prusian spunând că Napoleon cerea de la rege ca să i scrie o scrisoare personală pentru a-l asigura că nu voise a atinge întru nimic interesele Franției. Guillaume, iritat, hoțări a nu mai primi pe Benedetti și i trimise răspuns prin adjutantul seu că scrisoarea principelui de Sigmaringen a sosit, confirmând renunțarea, și că el socotia afacerea ca terminată. Benedetti insistă ca să capete o audiență; adjutantul răspunde că regele nu mai are nimic de adăos pe lângă cele spuse dimineața. (Seignobos, *Histoire politique de l'Europe contemporaine* 769).

Impăratul și ministrul Lebeuf credeau că vor avea peste 750.000 de soldați; *) dar mulți rezerviști nu au sosit la timp și depozitele erau departe de regimente, așa că nu s'au intrunit de cât numai 250.000. Atunci au început a se organiza ca pentru război. Transportul trupelor s'a făcut în mare neregulă. Nu era nimic pregătit: forturile din Metz și din Belfort nu erau gata; nu erau prin cetăți magazine de aprovizionare; nu aveau căruțe de transport, ori erau rele; nu aveau nici ambulanțe. Infanteria era admirabilă și pușca «chassepot» era superioară, dar lupta după vechiele regulamente și artileria dușmanilor o prăpădia; cavaleria știa numai să atace în mase mari și să moară cu glorie, dar nu cunoștea serviciul în campanie, nu știa a spiona pe dușman, a l' hărțui și a face paza armatei, nu știa a face recunoașteri, și mai în tot-d-auna Francezii au fost surprinși; artileria a fost foarte devotată și cu mult sînge rece, dar tunurile erau cu desăvîrșire inferioare.

În 28 iulie, Impăratul se puse în fruntea armatei. El nu îndrăzni a o concentra și a intra în Germania, a separa pe Germania de Nord de cea de Sud, a sili pe cea de Sud la neutralitate și a atrage astfel pe Austria și Italia. El se ținu în defensivă și oprî și pe Mac-Mahon de a înainta. În timpul acesta, toată Germania se puse în mișcare. Trei armate comandate de Steinmetz, Frederic-Carol și Principele regal erau gata a invada

*) Dar armata activă de 750.000 de oameni pe chîrtie, nu ajungea în realitate la 250.000 (pe cînd Germanii puseseră în mișcare 500.000); garda mobilă, de 600.000 de oameni, nu era organizată de loc. Mobilizarea se făcuse trimițînd la frontiere regimentele așa cum se găseau pe picior de pace fără a se mai aștepta oamenii cari aveau să le completeze. Regimentele abia aveau jumătate din efectivul lor; armata de la Rin nu a avut de cât numai 110.000 oameni, a lui Mac-Mahon numai 40.000. Napoleon III fu nevoit să repune la ofensivă. Aceste armate, alcătuite din soldați cu timp lung de serviciu, bravi și experimentați, erau rău înzestrate cu proviziuni, munițiuni, ambulanțe, comandate de către ofițeri cari luaseră în Algeria obiceiul unui război neregulat, fără plan de campanie hotărît, fără știri asupra forțelor și pozițiunii dușmanului, fără cunoștința topografică a terenului și chiar fără hărți. Mergeau încet, în desordine, corpurile rău legate între ele, espuse la un atac neprevăzut, fără ecleriori, une ori chiar fără gărzi. Cam așa fusese și în Italia și în Crimeea; dar așa erau și dușmanii. În 1870 era războiul în tre o armată mică din vechiul regim și o armată mare științific organizată. (Seignobos, *Histoire politique de l'Europe contemporaine*, 773).

Lebeuf
- 750,000

+ 250,000
forturi noi

28 Iulie

Mac-Mahon
→
→
→

in Franția cu 400.000 de soldați. Regele Guillaume I avea comanda supremă; Bismarck, Moltke și Roon, erau cu el. Toți ofițerii germani erau siguri de victorie, pentru că «aveau superioritatea comandamentului, artileriei și a numărului».

In 31 iulie, Germanii și au sfârșit concentrarea și in 4 august au bătut pe Francesi la *Wissenburg*, după care luptă au intrat in Alsația. Atunci Impăratul făcu numai două armate; sub *Bazaine* și *Mac-Mahon*. Era prea târziu. In loc să se retragă ca să apere linia Vosgilor, Mac-Mahon primi lupta de la *Froeschwiller* (6 august). Până la amiază, Francesii erau invingători; dar artileria dușmanilor i nimicia; ei au luptat cu mare vitejie, dar după patru oare de luptă crâncenă, au fost nevoiți a se retrage cu o pierdere de 16.000 de oameni. In aceeași zi, generalul Frosard era sdrobotit la *Forbach*. Se constată și cu această ocazie că generalii francesi nu se grăbiau a alerga in ajutorul celui ce se afla in primejdie și se mulțemiau a 'și păstra pozițiunile or, pe când cei germani nu mai așteptau ordine, ci intrau in foc pe propria lor raspundere.

După aceste infrângeri, ministeriul Ollivier căzu și se alcătui un altul cu generalul de *Palikao*; Camera s'a declarat in permanentă și Bazaine a fost numit comandant suprem (12 august). Acesta hotărî a se retrage spre Verdun și Châlons; dar Germanii l'atacară la *Borny* și l'ținură pe loc. In 15 august, se dădu marea bătălie de la *Gravelotte și Rézonville*, in care Francesii au făcut minuni de vitejie, dar, din nenorocire, Bazaine a ordonat numai o serie de atacuri fără un atac general. Bătălia a ținut până la 8 $\frac{1}{2}$ seara. Francesii erau numai 65.000 contra a 125.000 și s'au crezut invingători, dar drumul cătră Verdun era inchis. Dacă Bazaine ar fi atacat a doua și pe Prusienii obosiți, poate că resboiul 'și schimba fața, fiind că Francesii erau entuziasmați de succesul lor; dar el ordonă a se retrage. Moltke intrunji două armate intregi și in 18 august atacă pe Francesi la *Saint-Privat*. Francesii au fost victorioși la stînga și in centru, dar *Canrobert* a fost bătut cu totul la dreapta. Bazaine nu se văzuse de feliu in ziua bătăliei. Pe când Prusienii aveau 180.000 de oameni cu 700 de tunuri, el nu lăsa să intre in foc nici rezerva, nici garda imperială. In această mare bătălie au căduț 20.000 de Prusieni și 13.000 de Francesi; dar Bazaine a fost impins spre Metz. Aice a fost blocat de cătră *Frederic-Carol* cu 160.000; iar re-

gele cu Moltke și cu principele regal pornesc spre Paris cu 137.000 de oameni prin Nancy, pe când principele de Sacsonia cu 86.000 pleca în aceeași direcțiune prin Verdun.

În timpul acesta se formase armata de la Châlons din remășițele scăpate din luptele din Alsația. Mac-Mahon intrunise 120.000. Împăratul și mareșalul voiau să se întoarcă la Paris ca să apere capitala; dar Împărăteasa l'a înștiințat că aceasta ar provoca o revoluțiune și Palikao ordonă să despresoare pe Bazaine. Pentru aceasta ar fi trebuit să sdrobească mai întâi pe principele de Sacsonia și apoi să apuce pe Frederic-Carol între două focuri. Dar Mac-Mahon credea că e mai bine să apere Parisul. În acest scop el s'a înaintat până la *Reims*; dar Bazaine i făcu cunoscut că el are să apuce spre Nord, și ministrul i ordonă să meargă în ajutorul lui. Mac-Mahon apucă spre Nord, dar armata era descurajată și nedisciplinată și de aceea el a mers foarte încet. În 27 august, Sacsonii l'opresc în drumul spre Metz; el i-ar fi putut sdrobi, dar se gândia numai la primejdia în care se afla. Cu toate că i s'a ordonat a se înainta, el se întoarse la Sedan, unde armata franceză se găsi încunjurată de toate părțile. Francesii erau 90.000 încunjurați de 140.000 de Germani, cu o artilerie groaznică pe toate înălțimile de prin prejur. În 1 septembrie, se dădu o bătălie teribilă. Mac-Mahon a fost rănit chiar de la început și cedă comanda supremă lui *Wimpffen*. Armata tot ar fi putut scăpa, măcar în parte; el ordonă a se lupta pe loc. Când armatele germane s'au intrunit, el făcu o ultimă încercare de a rupe cercul de fier în care era strâns; dar când era lupta mai teribilă, Napoleon, fără a consulta pe nimeni, ordonă a se ridica stiajul alb pe castelul din Sedan. *Wimpffen* și dădu demisia; dar i se refuză și seara el se întâlni cu Moltke, care i ceru să capituleze numai de cât. Erau 700 de tunuri pe înălțimile care încunjurau Sedanul. Numai 3000 de Francesi și au făcut loc și au scăpat în Belgia. 82.000, împreună cu Împăratul, au fost duși în captivitate; 17.000 rămăseseră pe câmpul de luptă, morți și răniți (2 septembree).

Bazaine hotărî a nu se mai espune și a aștepta la Metz. El era incredințat că armatele franceze vor fi bătute și Parisul cuprins, și că el, în fruntea armatei neinvinsă până atunci și aproape întreagă, va subscrie și garanta pacea; el rămânea eroul neinvins al Franței. Mac-Mahon l' înștiințase că se înaintează

spre Nord și el ascunsese această veste înaintea Consiliului de război. În 27 august și în 31, el făcu încercări de a ieși; dar nu erau serioase. Putea ieși; în 31 Germanii fuseseră bătute dar el dase ordin ca să înceteze lupta. Toată luna lui septembrie, el întări cetatea, dar nu se îngriji de loc a strânge proviziunile de prin satele de prin prejur, nici a face o regulă în consumare. Incepu a se simți lipsă; de pe la jumătatea lui septembrie, se consuma numai carne de cal. El și făcea calcule politice. Au zise de Sedan, de captivitatea Împăratului, de fuga Împărătesei în Anglia și de formarea Guvernului provisoriu, alcătuit din deputații Parisului, în frunte cu Trochu. El se pronunță contra Guvernului provisoriu, mai ales că era gelos de Trochu. Frederic-Carol i făcu cunoscut că Germania nu va tracta de cât numai cu Napoleon, cu regenta ori cu Bazaine care comanda în numele Împăratului. Bazaine căzu în cursă; el intră în relațiuni cu dușmanul. Germanii au aflat că el nu mai are proviziuni de cât numai până la 18 octombrie. S'a dat o luptă în 7 octombrie numai pentru că toată lumea murmură; dar peste trei zile, Consiliul de război hotărî că se pot începe tractările cu dușmanul. În 27 octombrie, el capitulă. 173.000 de oameni cu 56 de stagiuri s'au predat Germanilor. Bazaine ar fi putut scăpa, chiar perzând jumătate din armată, ori putea ținea până în decembrie, dacă s'ar fi făcut economie cu proviziunile. Capitularea lui Bazaine a decis soarta Franței. Armata lui Frederic-Carol a rămas disponibilă și putea nimici încercările ce făcea Franța pentru a ridica armate nouă.

Strasburg capitulase la 28 septembrie, numai după 6 săptămâni de asediu; populațiunea arătase mult eroism și se aruncase 193.000 de hoambe asupra cetății. Cele-alte cetăți au capitulat de asemenea. Numai Toul, Soissons, Verdun, Phalsburg, Bitche, opuseseră o rezistență mai serioasă.

În timpul acesta Germanii instalaseră în Reims un guvernământ general; numiseră prefecți și sub-prefecți și trupe numeroase protejau aprovizionările, care se făceau cu o regularitate perfectă. Erau fără milă când era vorba de siguranța comunicațiilor.

Când s'a auzit despre nenorocirea de la Sedan, poporul din Paris năvăli în Camera deputaților, care s'a risipit și guvernul imperial s'a prăbușit. La Primărie, s'a întocmit «Guvernul Apă-

rărei Naționale» alcătuit din deputații Parisului, afară de Thiers (*Arago, Crémieux, Favre, Ferry, Gambetta, Garnier-Pagès, Glais-Bizoin, Pelletan, Picard, Rochefort, Simon*) cu generalul Trochu în frunte *). Noul guvern convocă o Adunare Constituantă pentru ziua de 16 octombrie; dar trebuia un armistițiu, pentru-ca să se poată face alegeri. Ele au fost amânate după întrevederea lui Jules Favre cu Bismarck (20 septembrie). La condițiunile puse de către Bismarck, Favre răspunsese că Franția nu va ceda nici un palmar de pământ din teritoriul său și nici o piatră din fortărețele ei. Guvernul a rămas în Paris, pentru că aice era primejdia; dar trei membri au plecat la Tours, pentru a organiza forțele din provincii.

O armată ridicată la Bourges nu a putut apăra Orléans care a fost cuprins. Gambetta care ieșise din Paris în balon (8 octombrie) veni la Tours, luă ministeriul de război și internele și și asocie pe inginerul Freycinet, care organizează armate nouă; dar făcu greșala de a crede că s'ar putea da lupte mari, în loc de a se mărgini numai a hărțui pe dușman; el credea că poporul ridicat va scăpa țara; nu au isbutit și au mai îngreuiat încă condițiunile de pace; dar Gambetta și Freycinet au scăpat onoarea națională. Ei au înarmat 600.000 de oameni cu 238 de baterii; dar nu erau ofițeri și ofițerii numiți nu erau ascultați. Ce erau să facă aceste armate improvizate față cu puternica mașină de război germanică, atât de perfect întocmită? Prima armată de pe Loara a început prin succes: Germanii au fost bătuți la Coulmiers, după care ea se întări puternic în pădurea de la Orléans. Dar delegațiunea dă ordin să înainteze spre Paris, fiindcă erau 250.000 de oameni, fără ași da socoteala de starea în care se aflau: neimbrăcați, rău armați, flămânzi și fără nici o instruc-

*) Acești bărbați curajoși, pe cari istoria trebuie să îi laude pentru că au îndrăznit, în acea zi de calamitate publică, a asuma o responsabilitate teribilă și a lua o putere de sigur puțin invidiată, nu aveau din nenorocire obiceiunța afacerilor. Ei crescuseră și înbetrâniseră în opozițiune; păstraseră tradițiunile ca și limbajul opozițiunii. Unia luaseră parte în guvernul din 1848, dar prea puțin timp pentru că să fi dobândit o experiență serioasă. Erau între ei juriconsulți, economiști, filosofi, oratori de prima ordine; nu erau însă bărbați de stat care să-și fi făcut proba. Acel dintre ei care avea cel mai mult spirit politic era un debutant, Gambetta, care se formă repede, dar care avea a se forma. (Debidour, *Histoire diplomatique de l'Europe*, II, 404)

Guvernul
Republicii Naționale

Jules Favre

3
Tours

600,000
238

Coulmiers
6

țiune militară. Germanii, foarte inferiori în număr, i-au oprit. Orléans a fost cuprins din nou (4 decembrie); guvernul se strămută la *Bordeaux*. Dar Gambetta nu se descurajă. El formă două armate a doua de pe Loara sub *Chanzy* și cea din Est sub *Bourbaki*.

Chanzy bătu pe Germani în patru zile de a rîndul «cele mai glorioase momente ale apărării naționale,» dar a fost nevoit a se retrage înaintea lui Frederic-Carol care se înainta cu 73.000 și 300 de tunuri. În cele întâi zile alui ianuarie 1871 s'au dat bătălii teribile pe o vreme spăimântătoare. Chanzy a fost nevoit a se retrage, pentru că soldații erau foarte demoralizați și lipsiți de cele necesare; dar și Germanii erau prăpădiți. În 19, ei ocupară Tours.

În timpul acesta erau lupte și în Est, unde lupta *Garibaldi* care alergase în ajutorul Franței și *Bourbaki* cu 100.000 de soldați. Germanii au fost siliți să părăsească *Dijon* și au fost bătuti la *Villersexel*; dar mai apoi *Bourbaki* a fost nevoit a se retrage la *Besançon* și pe urmă trecu în Elveția cu 80.000 de oameni. **Belfort** care avea o garnisoană numai de 3.000 de soldați a rezistat două luni și jumătate; el rezista încă când s'a încheiat armistițiul și colonelul *Denfert* a scăpat singura cetate pe care o mai stăpânește Franța în *Alsacia*.

În Nord au fost de asemenea lupte însemnate, mai ales sub *Faidherbe*. El luptă o zi întreagă în contra lui *Manteuffel* care avea o armată aproape egală (23 decembrie); apoi bătu pe Germani la *Bapaume*; dar fu nevoit a se retrage după marea bătălie de la *Saint-Quentin* (19 ianuarie). Armata lui se retrase în bună ordine, ceea ce este o mare onoare pentru înfrîntorul ei.

Toate armatele care se ridicau se îndreptau spre Paris și scopul tuturor luptelor era numai a despresura capitala, care punea lumea în uimire prin rezistența sa. Nu se mai văduse până atunci ca o cetate cu 2 milioane de locuitori să se opună așa de mult. Germanii încunjuraseră Parisul de la 16 septembrie și cartierul lor general era la *Versailles*. În Paris erau numai sfărăturile a două corpuri de armată și se mai adusesese infanteria marină. După bătălia de la *Châtillon*, în care Francesii au fost bătuti (19 septembrie) a urmat impresurarea totală. Pe când armatele germane zdrobiau ori ce încercare de a se forma armate nouă prin provincii, cei 235.000 de Germani cari încunjurau Parisul se întăresc puternic și făceau imposibil ori ce atac. Parisul avea

500.000 de oameni inarmați, dar numai 14.000 de marinari și 4 regimente de linie erau trupe solide; in colo erau regimente de curînd create și 283 batalioane din garda națională, in care serviau foarte mulți oameni primejdioși, fără instrucție militară, fără disciplină și fără dorința de a lupta. S'ar fi putut alege elementele destoinice și utiliza, dar Trochu credea numai in armata permanentă, nu credea in succes și zicea că rezistența era numai o nebunie eroică; el nu era in stare a se folosi de mijloacele imense pe care li-avea la indemână. El nu a supărat de feliu pe dușmani pe cînd se întăreau așa de cumplit. Cînd se făcea vre-o «ieșire» se făcea numai de formă; cînd se do-bîndeau oare care succese, ca la *Malmaison* (21 octobree), *Bourget* (30 octobree), el da ordine să se părăsească pozițiunile luate. După această din urmă luptă, o parte din populațiune s'a revoltat și membrii guvernului au fost arestați; dar au fost scăpați de cătră un batalion de bretoni și un plebiscit a dat guvernului puterea de a continua mai departe.

In timpul acesta *Thiers* fusese însărcinat a cutriera Curțile Europei după ajutoare sau intervenire pentru pace. El a fost bine primit in toate părțile; s'a arătat pretutindenea mare părere de rău pentru cele întâmplante; dar nu i s'a promis nimic. Numai in 4 noembrie, Anglia, Austria, Italia și Rusia au intervenit ca să se proclame un armistițiu pentru a se putea convoca Adunarea. Bismarck a pus condițiuni așa de grele că guvernul nu li-a putut primi.

Atunci Trochu formă trei armate alcătuite din elementele cele mai alese, ceia ce trebuia să facă de la inceput, și făcu planul ca să iasă din Paris, să apuce direcția spre Orléans și, cu ori-ce perderi, să se uniască cu armata de pe Loara, care se inainta. In 30 noembrie, armatele se pun in mișcare, dar intîlnesc o rezistență groaznică; după o zi de repaos, lupta incepe și mai teribilă. Parisienii s'au luptat cu mare energie și au avut 10.000 de morți; dar au fost nevoiți a se retrage. In 21 decembrie, s'a făcut o nouă incercare la *Bourget*; dar aici nici nu s'au putut apropia de dușmani din cauza focului de artilerie, și apoi erau 14 grade de frig. In 27 decembrie, 240 de tunuri de calibru mare au inceput a bombarda forturile Parisului, care au răspuns cu mare energie; iar in 19 ianuarie, Trochu făcu ultima incercare de ieșire la *Montretout*; Parisienii au fost respinși cu foarte mari pierderi.

rezistența

Thiers pentru

pace

4 Nov.

după dictionarul

1x
20x
27x

Atunci nu a mai rămas Parisului de cât să capituleze din pricina foametei. «De la 20 noembrie nu mai era carne de vacă și de oaie; de la 15 decembre nu se mai împărția de cât 30 grame de carne de cal pentru o persoană; la 15 ianuarie se da numai câte 300 grame de pâine făcută din ovės, orz și orez și se știa că de la 30 ianuarie nu va mai fi nimic de mâncat.»

Trochu fu destituit ca incapabil și in locul său a fost numit Vinoy. Acesta inăduși o rescoală in 22 ianuarie și in 28 se incheie armistarea. Gambetta făcu cunoscut că resboiul va continua, turbat, fără milă, până le esterminare; dar nime nu mai împărțiașia părerea lui. El demisionă.

In 12 februarie, se intruni Adunarea Națională la Bordeaux. In 1 martie, după ce proclamă căderea dinastiei bonaparte, care era respunzetoare pentru toate nenorocirile patriei, Adunarea adoptă preliminariele de pace hotărîte intre Bismarck și Thiers, șeful puterii esecutive. Pacea definitivă s'a incheiat in 10 maiu la Francfort. Franția ceda Alsația afară de Belfort, și Lorena germană cu Thionville și Metz, cu o despăgubire de resboiu de cinci miliarde; o parte din armata germană a intrat in Paris pe două zile.

«Unitatea germanică era intemeiată prin fier și prin foc». In 18 ianuarie 1871, in galeria Oglinzilor din palatul de la Versailles, Guillaume primise pentru sine și pentru urmașii săi, regii Prusiei, titlul de Impărat «simbol al vechei străluciri a patriei».

Bismarck liberal 1871-1880; Imperiul German 1871-1890; Conservator 1880-1890

«Aclamat, la Versailles, in mijlocul unor triumfuri ne mai pomenite, Imperiul german era încă șubred, fiind că principii țineau la drepturile lor și deosebitele popóre germanice nu înțelegeau a se supune Prusiei orbește. Dar când s'au intors armatele la Berlin, 16 iulie 1871, avînd in capul lor pe cei trei fundatori ai Unității, pe Roon, pe Moltke și pe Bismarck, aclamațiunile entusiaste ale privitorilor resunară ca o imputare și ca un avertisment la urechile suveranilor prea mândri de amintirile și de privilegiile lor». Principele de Bismarck nu se grăbi; el manevră așa de bine in mijlocul deosebitelor partide că intr'un stert de viac, rezistențele particulariste au dispărut. Deosebitele Diete, și au păstrat atribuțiile lor și viața locală con-

tinuă mai departe; facțiunile locale au continuat a se certa pentru putere în deosebitele state; dar «Reichstagul» și mări din ce în ce mai mult puterea sa și direcțiunea imperialistă, de la centru, se întipări pretutindinea *). Pe încetul, unitatea se introduse în organizarea Imperiului: s'au organizat funcțiunile și cancelaria imperială, s'a înființat o direcțiune imperială a căilor ferate, monometalismul aur cu o singură monetă pentru întreg Imperiul și s'a creat Banca imperială; iar Parlamentul votă legi comune de procedura civilă și criminală, asupra organizării judecătorești și o înaltă Comisiune pregăti un Codice civil.

Dar noua organizare imperială avea dușmani. Intre cei dintâi erau Conservatorii, cari se ridicau contra libertății de comerț și contra nouilor instituțiuni, care 'i făceau să piardă vechile lor drepturi pe proprietățile lor. Ei au început a stărui pe lângă Impărat și mulți dintre intimii acestuia 'i susțineau. «Gazeta Crucii» era organul lor principal.

Biserica catolică era puternică în Germania, mai ales de la 1852 în coace: Ordinele călugărești se imulțiau și Jesuiții au învățat pe acești preuți și călugări a disciplina masele populare și a le fanatiza, și Germania era prinsă de toate părțile în mrejele unei vaste organizațiuni catolice. Aceasta deșteptă urile religioase și în masele protestante se întipări adânc credința că «victoria Germaniei nu va fi definitivă și complectă de cât numai în ziua când Roma va fi zdrobită». Proclamarea dogmei «infaibilității papale» a înăspriț și mai mult lucrurile. Bismarck credea că va găsi un sprijin în «Catolicii-Vechi», cari protestaseră în contra acestei dogme; dar aceștia au rămas foarte puțini și episcopii catolici au ajuns și mai îndrăsneți.

Înainte de sfârșitul războiului, Cardinalul Ledochowsky aler-

*) Imperiul ast-feliu constituit era o formațiune fără precedent, pe care teoreticii dreptului public de abia 'l puteau defini, un stat federativ alcătuit din mici monarhii autonome, dar supuse unui suveran superior, un «Bund» (federati) devenit «Reiche.» (imperiu), fără să înceteze de a fi «Bund.» Actul oficial zicea «Acest Bund va purta numele de Reich.» Această federație nu avea guvern federal esterior și superior tutulor guvernelor federate. Ci unul din membrii săi, regele Prusiei, înzestrat cu o putere militară irezistibilă, investit cu demnitatea superioară de Impărat, comanda tutulor celor alți ca un superior; principii nu mai erau egali, ci supușii lui. (Seignobos, *Histoire politique de l'Europe contemporaine*, 458).

63 / 1871
 Windhorst
 Falk
 1872

gase la Versailles și ceruse ajutor în contra lui Victor-Emanuel și în favoarea Papei. Catolicii s'au constituit în partid politic și în alegerile din 1871, au căpătat 63 de deputați, cari s'au organizat puternic sub direcțiunea lui **Windhorst**, orator minunat, care a condus partidul său cu multă ghibăcie în curs de douăzeci de ani. Aceasta însemna a declara lui Bismarck războiul. Aceasta primi luptă *) și chemă în ministeriu pe *Falk*, un jurist foarte pătruns de drepturile statului laic (1872). Clerul pierdu dreptul de inspecțiune asupra școalelor și o lege opri pe corporațiile călugărești de a înființa școale. Cu aceasta s'a început «*Kulturkampf*,» lupta pentru civilizațiune. «Hotărârile Conciliului din Vatican, scria Bismarck în o circulară celebră, au făcut din «episcopi niște instrumente ale Papei, organele neresponsabile «a unui suveran care, în puterea infailibilității, dispune de o «putere mai complet absolută de cât ori ce monarch de pe lume». Atunci s'au făcut «legile din maiu»; numai tinerii ieșiți din Universitățile statului vor putea ocupa funcțiuni eclesiastice; seminariile mici au fost închise și cele mari puse sub privighierea statului; puterile episcopilor au fost restrinse, și cei cari refuzau a se supune au fost urmăriți. Dar în alegerile din 1873, numărul deputaților catolici crescă la 91 și, uniți cu Polonii și Alsațienii, erau mai atât de numeroși ca *Naționaliile liberali*. Atunci Bismarck merse mai departe: decretă căsătoria civilă și luă din mâinile Clerului actele stărei civile; episcopii au fost obligați a cere recunoașterea statului la numirea lor; congregațiile religioase au fost împrăștiate și sumele ce se plăteau Clerului au fost șterse din budget. *) Această persecuțiune

*) «Nu sînt un admirator fără rezervă a lui Bismarck; dar el este indispensabil pentru Germania și pentru Prusia și nu caută a realiza de cât lucruri mari. El trecu cu curaj peste toate obstacolele; ast-fel în cestiunea spaniolă el a trecut pe de asupra «noastră», și acum a dovedit încă o dată mai mult pătrunderea și energia sa urmărind retragerea lui Mühlner și luptând pentru legea asupra inspecțiunii școalelor, două lucruri care, în fond, erau «contra» sentimentelor și vederilor regelui 25 fevr. 1873. (*Notes sur la vie* . . . II, 114).

*) Scopul lui este de a lua Bisericii române toate privilegiile pe care legile și constituțiunea i li-au asigurat în Prusia și de a o reduce, cu voie său prin forță, sub nivelul neflexibil al legii civile. La început, el suprimă, de la finele anului 1871, direcțiunea catolică de la ministeriul cultelor. Puțin

tulburase adinc Imperiul: mai toate episcopatele erau vacante, episcopii destituiți, intemnițați sau fugari; mai bine de o mie de parohii erau fără preoți.

Bismarck incepu a se indoi de rezultat. Când in 14 maiu 1872 el declarase că: «*nu va merge la Canossa*», el nu știa cât de puternic era dușmanul său. «*Pentru prima oară se găsia el față cu o mare forță morală, in fața celor mai vechi tradițiuni ale Germaniei, respectul conștiinții și frica de amestecul statului in domeniul intelectual*». Protestanții nu voiau a-l urma până in capăt și Impăratul foarte protestant, dar și foarte religios, primise cu un fel demustrare de cuget căsătoria civilă. Bismarck văzu greșala făcută și Papa *Leon XIII* 'i inlesni calea de împăcare. In 1879, ministrul *Pultkamer* suspendă legile cele mai asupritoare. *Windhorst* ajunse arbitrul destinateleor parlamentare ale Germaniei; la fie-care sesiune el știu a smulge câte o concesiune nouă așa că din «*legile din maiu*» nu a mai rămas de cât numai regulamentele asupra căsătoriei și stărei civile, inspecțiunea școalelor de către Stat și isgonirea Jesuiților. Catolicii au ajuns indrăzneți și Biserica catolică a rămas, in Germania, pe mâna politicianilor și a celor cari nu vor să primească nici o transacțiune.

După 1878, Bismarck părăsi elementele liberale și incepu a lucra cu Conservatorii, dar tot el rămase stăpînul. *)

după aceia, el presintă și face a se vota de către Landtag o lege care iea din mâna episcopilor inspecțiunea, și supraveghierea școalelor. In zadar clerul catolic 'l atacă, 'l amenință. El nu 'i om a 'și pleca capul. El declară cu un ton superb că nu va ceda «*că nu va merge la Canossa.*» Și in curind, pentru a dovedi că acestea nu sint numai niște amenințări zadarnice, el face a se isgoni cu sgomot din Prusia ordinul Jesuiților. (Debidour, *Histoire diplomatique de l'Europe*, II, 455).

*) In realitate, puterea diriguitoare a rămas in mâinile lui Bismarck, Cancelar al Imperiului, președinte al ministerului prusian, omul de incredere al suveranului până in 1890, care conform doctrinei sale din 1862, a impeditat sistematic pe Germania de a evolua către regimul parlamentar. Deprins a fi ascultat, el nu a suferit nici un control din partea reprezentanților popoului, nici chiar o deosebire parțială de opiniuni la colegii săi din ministeriul seu, la partisanii săi din adunări. El 'a refusat chiar a lăsa să se organizeze un minister al Imperiului regulat; a redus guvernul federal la biuroul Cancelarului, format din câți-va funcționari, cari primiau lucrul pregătit de către ministeriul prusian. Germania ca și Prusia, a trăit sub un regim biurocratic

El incepu cu reforme fiscale și adoptă ideile protecționiste, pentru ca Imperiul să nu mai fie obligat a cerșitori mijloace de la deosebitele state. De câți-va ani situațiunea economică era tristă Succesele din 1871, și mai ales miliardele luate ca despăgubire de rășboiu, aduseseră un lucș foarte mare, cheltuieli nebunești, înființarea a o mulțime de fabrici și de societăți. După 1873 o mulțime de falimente aduseseră ruina industriei și înglodarea în datorii a proprietății. Toți se plângeau de concurența englesă și de grânele Rusiei și ale Americii. Bismarck indepărtă din ministeriu pe colegii săi liber-schimbști și, în 1881, se găsi gata pentru noua sa evoluțiune. Atunci el fu a tot puternic. Impăratul Guillaume, de optzeci și trei de ani, i lăsă mâna liberă, Roon murise și Manteuffel guverna Alsația. În zadar Naționali-liberal-din Parlament, cu *Bennigsen* și *Lasker* se opuneau. S'au votat imi posite pe tutun, petroliu, cafea, dări protectoare pe fier și pe grâne și răscompărarea căilor ferate de către stat.

În același timp, el luă măsuri pentru a impiedica propaganda socialistă. Congresul din Gotha (1875) formase «Partidul muncitorilor socialiști germani», care crescu din pricina scandalului cu averile făcute fără de veste, vânzarea conștiinților și corupțiia presei, și mai ales prin scumpirea obiectelor de prima necesitate de când se aduseseră în țară miliardele franceze. Bismarck se uni cu Conservatorii în contra lor; dar doria, în același timp, a protege pe cei săraci în contra asuprirei, urmând în aceasta vechia tradițiune a Hohenzollernilor. După atentatul lui Hoedel și a lui Nobileg asupra Impăratului, reacțiunea a fost teribilă. În 1878, se propuse o lege asupra socialiștilor prin care se desființa dreptul de intrunire și de asociațiune. Au urmat o mulțime de întemnițări și de condamnări; persecuțiia deveni și mai crâncenă după atentatul plănuir când cu inaugurarea monumentului de la *Niederstadt*, când numai prin o simplă întâmplare nu a făcut esplosie mașina infernală care ar fi aruncat în aer pe toți suveranii germani (1884).

Dar în același timp se luau măsuri în favoarea claselor de jos,

liberal, sub guvernământul personal al Impăratului și al cancelarului. Viața politică a fost dominată de hotăririle lui Bismarck, apoi ale lui Guillaume II, și de atitudinea lor față cu partidele. (Seignobos, *Histoire politique de l'Europe contemporaine*, 464).

mare Conservator
protecționist

socialist

Hoedel
Nobileg

Hoedel
Nobileg

1878

1884

măsuri care se resumă în cele trei legi «sociale», prin care muncitorii erau asigurați de cătră stat în cas de boală, de accidente și de incapacitate de muncă: muncitorul din fabrici era pus sub protecțiunea statului. Prin aceasta s'a indulcit mult miseria lor. Dar partidul socialist s'a organizat și mai puternic, cu toate persecuțiile și starea de asediu: în 1896, el a intrunit 1.800.000 de voturi la alegerile generale. «Dar mulțemită lui Bismarck, Monarchia a rămas în contact cu forțele vii ale poporului și merită de a'l conduce, pentru-că ea se lasă a fi condusă de cătră el».

În ceia-ce privește expansiunea Germaniei în afară, Bismarck declarase în mai multe rînduri că el «nu i Colonial»; de aceea el indemnă pe Francesi să cuprindă Tunisia și Tonkinul și neglijașe a cuprinde insulele Samoa, ceia-ce i-ar fi fost ușor. Dar când s'a înființat «Societatea Germanică pentru colonizare» (1887), care dovedi că Germania are numai decât nevoie de locuri de desfăcere pentru industria sa și că trebuie ca și ea să contribuie la opera de civilizație și de propagandă religioasă; iar pe de altă parte, că Germania nu mai trebuia să dea un miliard pentru produse coloniale, și nici să permită ca mii de emigrați germani să se piardă în America, Bismarck a fost mișcat de aceste argumente. El începu a se ocupa de cestiunile coloniale: cumpără insulele Caroline, Mariane și Marshale.

Dar toată politica sa esternă se mărginea, mai cu samă, a face ca Franția să fie izolată sau cel puțin să nu contracteze alianțe solide. El se apropie de Austria (1879); voia să dovedească Rusiei că e liber a-și alege aliații și că nu se teme de nimeni. În această alianță a intrat și regele Italiei (1883); dar marele ministru nu înțelegea a rumpe cu Rusia. Mulțemită lui Bismarck, Europa s'a putut bucura de treizeci de ani de pace, și el putea zice cu mândrie în Parlamentul german: «ași pofti pe străini să renunțe la sistemul lor de amenințare: noiăștia Germanii, noi ne temem de Dumnezeu, dar nu ne mai temem de nimic alt-ceva pe lume».

Împăratul Guillaume I muri în 9 martie 1888, în vîrstă de 91 de ani. Toți se așteptau la o eră nouă de libertate și moderațiune sub urmașul său Frederic III. Noul Împărat era de 57 de ani; el luase o parte glorioasă în timpul marelor răsboaie: soșirea lui pe câmpul de bătălie de la Königgraetz adusese ruina completă a Austriacilor și el bătuse pe Mac-Mahon la Woerth și

în Turcia

Expansiunea

1867 -

Triplicea

1879 + 1883

Pe cea în afară

Wilhelm + I

la Sedan; dar de atunci trăise retras, poate din pricina ideilor sale liberale, ori pentru că era în prea mare intimitate cu Anglia. Cu un an mai înainte el se îmbolnăvisese de gât. El plecă în Italia unde suferi operațiunea numită tracheotomia. Liberalii și făceau mari iluzii; dar Bismarck era a tot puternic. Se zicea că Impărăteasa, fiica reginei Angliei, ar dori o apropiere cu Franța în dauna Rusiei; dar Frederic III aprobă toate măsurile luate de către Cancelarul său, și muri, în 11 Iunie 1888. «Ducând cu sine în mormânt toate nădejtile unei întregi generațiuni, a celei care, născută spre 1840, avusese gustul libertății și cultul instituțiilor parlamentare».

Fiul său **Guillaume II**, era numai de 29 de ani. «Foarte tânăr, foarte vioiu, foarte activ, doria să pună lumea în mirare și să-i arate că e mai pre sus de cât alții; *) și de aceia i se păru în curînd prea grea tutela lui Bismarck.» Cu toată stăruința Cancelarului, el refuză a reînvi tractatul cu Rusia și convocă la Berlin o Conferință internațională pentru a regula starea muncitorilor. În 20 martie a anului următor, el i ceru demisiunea. Retras la Friedrichsruhe, fostul Cancelar nu putea suferi disgrația sa. El urmări cu sarcasm pe cei cari l'au înlocuit, se puse în fruntea opozițiunii agrare și făcu multe greutăți guvernului. El nu desarmă nici când Impăratul a căutat de două ori să l'impacé, și când muri, 31 Iulie 1898, guvernul era foarte îngrijit de Memoriile pe care le lăsase spre publicare.

Impăratul zisesé la căderea lui Bismarck că «drumul rămâne același»; în realitate se începea o eră nouă.

*) Impăratul Guillaume II era cunoscut ca un admirator al bunului său Guillaume și alui Bismarck, pasionat pentru armată și pentru Biserică. Cele întâi manifestări ale sale au arătat un principe crescut în tradițiunea militară și creștină a regilor Prusiei, «pătruns de dreptul său divin de a governa, de misiunea sa divină de a dirige pe supușii săi după religiunea și tradițiunea monarhică, dușman declarat al socialiștilor și al liberilor cugetători. Cea întâi proclamație a sa a fost pentru armată și marină. — În proclamația către popor, el declară că a luat guvernămîntul «în fața Regelui regilor și că a promis lui D-zeu de a fi un principe drept și milos, de a cultiva pietatea și frica de D-zeu.» — Deschizînd Reichstagul, el anunță intenția de «a continua opera legislativă a bunului său, în particular în sensul mesagiului din 17 nov. 1881, protecțiunea populațiunii muncitorilor... după principiile moralei creștine» 1888. (Seignobos, *Histoire politique de l'Europe contemporaine*, 477).

monarhisti 12/11
 Grévy
 1871-73
 riau pacea cu ori ce preț. Ea se intruni la 12 februarie; dar monarhiștii nu aveau bărbați de guvernământ; pentru aceasta ea a ales pe republicanul Grévy, președinte al Adunării și numi pe Thiers, șef al puterii executive. Acesta era foarte popular, pentru că combătuse resboiul și fusese ales deputat în 26 de departamente. El și alcătuî un ministeriu republican «pentru că numai Republica putea uni pe toți» și Adunarea, după ce votă preliminariile de pace, s'a strămutat la Versailles.

Parisul rămăsese inarmat și se formase un «Comitet Central» alcătuit din delegați și din ofițeri ca să apere Republica. Adunarea făcu două greșeli mari: ea desființă solda de un leu și cincizeci de bani pe zi care se plătia soldaților, din garda națională și desființă legea care amâna plata chiriiilor și a datoriilor. *) Oamenii erau în primejdie a muri de foame, și chiar cei mai cu mijloace a da faliment, pentru că nu se începuse încă lucrările obicinuite ale populațiunei. Thiers mai făcu o greșală: el voi să ia din mâna gardei naționale cele 170 de tunuri pe care pusesse mâna; dar soldații s'au unit cu poporul și doi generali au fost impușcați (18 martie). Atunci Thiers scoase guvernul din Paris și se hotări a l' cuceri cu armatele care aveau să vină din robia din Germania. El încercă a se împăca cu Comitetul Central care se instalase la Primărie; dar în zadar. În Paris s'a ales un «Consiliu General» al Comunei, alcătuit din 90 de membri, dintre cari s'au retras vr'o 20; acest Consiliu luă puterea și guvernă împreună cu Comitetul Central. «Comuna» ordonă serviciul militar obligator, adoptă calendarul republican și drapelul roș și declară nule actele «guvernului din Versailles»; dar încercările făcute de a inființa Comuna și în alte orașe nu au

1 Martie
 18 Martie
 30 tunuri
 1.50
 Chiriar și datoriile
 Comitet central
 Consiliu general
 18 Martie
 30 tunuri
 18 Martie

*) Populațiunea din Paris, deja inebunită prin un lung asediu, nu voia să asculte de Adunarea din Versailles care era în prepus că ar voi să suprima Republica și să «decapitalizeze» Parisul. Două măsuri practice au făcut pe Parisieni să ajungă la desperare.—Guvernul Apărării naționale suspendase în timpul asediului, plata chiriiilor și a scadențelor în Paris, Adunarea refusă a mai prelungi amânarea.—Negociind cu Germanii dearmarea garnisoanei din Paris, J. Favre stăruise a se lăsa gărzilor naționale armele lor, Parisienii rămăneau dar inarmați; solda de gardă națională (1 fr. 50 pe zi) era singurul mijloc de esistență a multora, așteptând să reinceapă lucrul. Adunarea su primă solda, afară de cât pentru cei cu certificat de paupertate. (Seignobos *Histoire politique de l'Europe contemporaine*, 175.

Thiers s'ochinuit cu un votare pe care propunere:
 1) Reprezentanții poporului propriu: și Thiers este numit șeful puterii executive
 a Republicii Franceze. El va exercita funcțiunile sale la centralul Adunării
 cu Comitetul ministrilor. 16 Feb 1871

isbutit. «Comisiunea executivă» guverna Parisul prin «delegați» la diferitele servicii; dar când armatele guvernului au făcut progrese, atunci s'a înființat un «Comitet de salutare publică», ca «să facă un războiu științific», adică să distrugă Parisul. Noroc că armata a putut intra în Paris prin un loc care nu era bine apărat (21 maiu); cu toate acestea, «Comunarzii» tot au avut timp a da foc la o mulțime de monumente (Primăria, Palatul de justiție, Tuileries, Ministeriul de finanțe, Curtea de Compturi), și încă nu au avut vreme. Armata a înădușit Comuna cu mare cruzime.

În alegerile parțiale isbutiau numai republicani; dar Adunarea era aleasă fără termen și a ținut puterea cinci ani, măcar că nu mai reprezenta opinia țerei. Ea dădu capului puterii executive titlul de «Președinte al Republicii», dar atât el cât și miniștrii săi erau răspunzători înaintea Adunării. Ea era despărțită în mai multe grupuri (legitimisti, orleaniști, bonapartiști, trei fracțiuni monarchice dușmane), pe când republicanii erau uniți și Thiérs, prin marea lui influență morală, a putut lucra pentru reorganizarea statului. S'au făcut două împrumuturi pentru plățirea celor cinci miliarde și, în 1873, teritoriul francez a scăpat de ocupațiunea dușmanilor: iar pentru plata dobânzilor s'au pus impozite nouă, care au produs 800 milioane pe an. Adunarea a făcut un început de decentralizare și a reorganizat armata după sistemul prusian. Guvernul lui Thiers avea în contra sa pe catolici, pentru-că a refuzat a interveni în favoarea puterii lumeste a Papei, și pe republicanii cari aveau în frunte pe Gambetta. Agitațiile acestuia au infuriat Adunarea care ajunse și mai monarchică. Grévy și mai apoi însuși Thiers au demisionat și MacMahon a fost ales Președinte al Republicii (24 maiu 1873).

Atunci se începu lupta pe față între republicani și monarchiști, susținuți de câtră guvern. S'au făcut încercări de împăcare între orleaniști și legitimisti: Comitele de Paris, nepotul lui Ludovic-Filip, s'a plecat înaintea Comitelui de Chambord, care nu avea moștenitor și care l'adoptă. Totul era gata pentru o restaurare monarchică; dar Comitele de Chambord declară că el nu renunță la stiajul alb; *) toate negocierile s'au rupt și Adunarea decisă

*) Complotul legitimist, după ce a tulburat Franța și o parte din Europa în curs de mai multe luni, s'a nimicit ca fumul. Comitele de Chambord, ori

MacMahon ales cu 390 voturi din 591 la 24 Maiu 1873

Guvernul francez
Comitetul central
Comitetul francez
Comitetul central
Comitetul central

Cum era Adunarea

2 împrumuturi
1873 scăpat țara
Impozite 800,000,0

2) MacMahon
1873-1879

+ 1874 Louis c
+ 1886 Henry

suși Președintele Republicei s'a pogorît în lupta electorală ; dar, cu toate acestea, s'a ales o mare majoritate republicană ; iar în alegerile din anul următor, a ajuns republicană și majoritatea Senatului. Mac-Mahon a fost nevoit a se retrage și s'a ales Președinte al Republicei *Jules Grévy* (ianuarie 1879).

De la 1879, guvernul Republicei franceze a rămas pe mâna republicanilor. Dar aceștia, uniți când era vorba a se opune monarhiștilor, erau desbinați când era vorba de a governa. Erau republicani moderați, erau republicani înaintați cari se grupau în jurul lui Gambetta care era de părere că reformele trebuiau făcute treptat și la momentul oportun, și erau radicali cari voiau realizarea grabnică a reformelor dorite și așteptate de popor ; pe lângă aceste grupări se va mai adăoga în curînd și grupul socialist. Președintele Grévy și a făcut o regulă nestrămutată de a nu se amesteca în luptele politice și « a creat o tradițiune de neutralitate strictă care a făcut ca presidenția să nu mai aibă nici un caracter monarhic ». Gambetta, care apărea ca șef al partidei republicane, fu ales președinte al Camerei.

Noul regim republican a început prin o amnistie parțială pentru cei condamnați din pricina Comunei, a adus guvernul și Camerele în Paris și a prezentat un plan complet pentru crearea de căi ferate din punctul de vedere strategic și economic (planul *Freycinet*) ; apoi s'a început reforma învățămîntului pregătită de către Jules Ferry. S'au exclus din Consiliul Superior al instrucțiunii reprezentanții clerului ; s'a rezervat numai Facultăților statului dreptul de a conferi grade academice ; s'au închis școlile jesuiților cari au fost alungați ; s'a creat învățămîntul secundar pentru fete și s'a decretat învățămîntul primar gratuit (1881) ; apoi s'au votat legi liberale asupra presei și intrunirilor. Gambetta, ajuns ministru primar, alcătui un ministeriu numai dintre partizanii săi, cu escluderea celor alte grupuri, de aceea și căzu, după trei luni de guvernare. El muri în 31 decembrie 1882.

Din momentul ce republicanii s'au împărțit în tabere, după aceea, era peste puțină a se forma o majoritate trainică, și din această cauză, ministeriile s'au schimbat foarte repede. Numai ministeriul Jules Ferry, combătut cu inverșunare de către radicali, s'a putut mîntînea doi ani. Radicalii 'l combăteau pentru că se depărtase de programa republicană din 1869, și mai ales

3. Jules Grévy

1879-82 =

în 56 voturi

nu se amesteca
în politica

1879-82

C. f.
Școlile1881 gratuitate a
presei și intrunirilor

Gambetta + J.

neutralitate

J. Ferry

litica lăuntrică a Franței; dar acesta ordonă episcopilor și tuturor catolicilor a se uni cu Republica. Atunci un grup de catolici se despărți de Dreapta și formă un partid constituțional; dar în același timp, prin întoarcerea celor amnistiați din condemnații Comunei, s'a format și un partid socialist revoluționar. Criza cu «Panama», când s'a dovedit că s'au cheltuit sute de milioane pentru publicațiuni și pentru a-și face favorabili pe bărbații politici, a lovit pe cei mai de frunte oameni de stat ai Franței. Este adevărat că numai un fost ministru a fost condamnat că a luat bani; dar *Freycinet* și *Floquet*, foști miniștri și *Clémenceau*, capul radicalilor, s'a dovedit că au fost amestecați. Resultatul acestei crize teribile a fost că a trebuit să vină o nouă generațiune de bărbați politici. În alegerile din 1893 au intrat în Adunare 50 de deputați socialiști.

Guvernul era în mâna republicanilor moderați, dar *anarchiștii* au înspirat groaza în țară prin atentatele lor. S'au aruncat mai multe bombe explosive care au făcut mult rău; unul dintre ei a aruncat o bombă în Camera deputaților, și un anarchist italian a ucis cu cuțitul pe Președintele Carnot, care visita esposițiunea din Lyon (24 iunie 1894). Atunci fu ales Președinte *Casimir Périer*, capul moderaților în contra lui *Brisson*, șeful radicalilor. Ministeriul *Dupuy* a propus mai multe legi de excepțiune în contra tuturilor celor presupuși ca anarchiști. Republicanii s'au divizat și mai tare cu ocașiunea votării acestor legi; și atunci moderații au voit un ministeriu omogen cu escluderea radicalilor; iar pentru a se dobîndi o majoritate s'a făcut apel la catolicii uniți cu Republica; dar *Casimir-Périer* a demisionat fără de veste din preșidenție, pentru motive care au rămas necunoscute până astăzi (15 ianuar 1895). *Felix Faure* a fost ales în locul său.

După o încercare de un ministeriu de împăcare făcută de către moderatul *Ribot*, s'a format unul omogen radical, *Bourgeois*, care voia să realizeze din programa radicală numai impositul progresiv asupra venitului, câte-va reforme democratice și libertatea de asociațiune. Aceasta aduse conflict cu Senatul, care i dădu două voturi de neîncredere; dar el era susținut de câtră Cameră. Pentru a sdrobi opozițiunea Senatului, se ceru revizuirea Constituțiunei, ca să se poată modifica alegerea Sena-

189
Panama
1893 Socialists

Anarchists
5

5
Casimir Périer
1894-95

6
Felix Faure
1895

tului și a i se micșora puterea lui legislativă. Ministeriul fu nevoit a demisiona (aprilie 1896) *).

Atunci ajunse la putere **Méline**, care a guvernat doi ani și două luni. Ministeriul lui era alcătuit numai din moderați și susținut de către conservatori. El mănținu statu-quo in legile finanțiare, dar propuse o lege pentru crearea de Universități regionale și mai multe legi economice. Sub el s'a încheiat *alianța franco-rusă*; Tzarul Nicolae II a venit în Franția și Președintele Republicei 'i întoarse visita în Rusia. Dar în alegerile din 1898, partida ministerială scăzu și opozițiunea din stînga spori. Aceasta s'a văzut cu ocaziunea alegerii președintelui Camerei, care a fost ales cu ajutorul Dreptei și cu o majoritate numai de patru voturi. Peste câte-va zile, Camera ceru un «ministeriu susținut de către o majoritate exclusiv republicană». Ministeriul Méline se retrase și făcu loc radicalului *Brisson*, care a căzut din pricina «Afacerii Dreyfus». Urmașul său *Dupuy* a încercat o concentrare între elementele moderate și radicale, dar nu a ținut mult. Faure muri pe neașteptate în februarie 1899 și în locul său fu ales *Emile Loubet*, președintele Senatului. Sub noul Președinte se continuă cu concentrarea republicană, în care au intrat și socialiști, în ministeriul *Waldeck-Rousseau*. Sub ministriul *Combes* s-au desființat Congregățiile religioase

Palmerston 1865; *Disraeli* §. 4. Anglia. 1865-1868; *Gladstone* 1868-1874, *Disraeli*

Mai toate reformele făcute de către Gladstone fuseseră combătute de către conservatori, cari 'l acusau că el vrea «să centralizeze, să oblige și să confisce»; cu toate acestea el păstră majoritatea cinci ani; dar, în 1873, el a fost bătut în cestiunea Universității ce plănuia pentru Irlanda, care trebuia să fie deschisă

*) În acest conflict dintre cele două Camere, partidul republican s'a împărțit și mai tare. La dreapta, republicanii moderați uniți cu conservatorii au format un partid de conservare socială sprijinit pe burghezie, cler, înalții funcționari; la stînga, republicanii radicali uniți cu socialiștii au ajuns un partid de reformă socială care făcu apel la mulțimea muncitorilor, țăranilor și micilor funcționari. Partida dreptei domina în Vest și Sud-Vest, partidul stîngei în Est, Sud-Est și în centrele industriale. Terămul de conflict a fost impozitul progresiv pe venit, susținut de către socialiști și combătut de către conservatori ca simbolul și începutul unei reforme în repartiția proprietății. (Lavissee et Rambaud *Histoire générale*, XII, 48).

Palmerston Ministru de externe 1830-41; 1846-51; 1855-58

1859-1865 - *Grin Murray* -

pentru toate profesiunile, iar nu ca cele două care erau. Tot a-semine nu isbuti in proiectul de a lua Camerei Lorzilor puterea judiciară și in măsurile luate contra alcoolismului. Pe lângă aceasta, i se mai imputa și o politică prea pacinică in afară. Gladstone ieși din ministeriu după alegerile din 1874, care au dat o majoritate conservatoare și se retrase din politică. Liberalii aleseră șef pe lordul *Hartington*; iar Gladstone, in curs de doi ani, a scris in contra infailibilității papale, a comentat pe Homer și a tradus bucăți in versuri din acest poet.

Cabinetul Disraeli a făcut legea «stăpân și muncitor» (1875), prin care cele două părți au drepturi egale și sînt condamnate la daune când au călcat contractul; iar lucrătorii căpătau dreptul de a face un contract colectiv. Muncitorii grupați in asociațiuni, au ținut Congrese in fie-care an și un «Comitet parlamentar» a fost însărcinat a'i reprezenta pe lângă puterile publice. Ei au isbutit a alege deputați dintre muncitori; erau puternic organizați, dar nu erau revoluționari; cereau numai «plată dreaptă pentru muncă dreaptă», și toate partidele au început a lăuda acțiunea bine-făcătoare a acestor asociațiuni de muncitori.

Conservatorii nu mai fuseseră la putere de la 1847, afară de mici intervale. Acum aveau șef pe Disraeli, de 69 de ani, dintr'o familie evreiască convertită la anglicanism. El era un conservator foarte original in feliul său: nu i plăcea aristocrația, care l' amărise multă vreme; era de părere ca să fie o nobilime, dar să intre in rîndurile ei numai oamenii de talent, fără a se ținea samă de ereditate, și vorbea cu multă simpatie de cererile muncitorilor. După ideia lui, suveranul trebuia să aibă o influență preponderantă asupra guvernului și să caute a și atrage poporul prin reforme sociale; de aice urma insemnătatea acordată Presei și micșurarea influenței Parlamentului. El a fost pururea apărătorul anglicanismului și a căutat pururea să măgulească «naționalismul» engles. Programa lui se resuma: «a conserva Biserica națională, a mănține Imperiul britanic, a îmbunătăți starea poporului.» El a reconstituit partidul conservator engles.

Disraeli a stat șese ani și jumătate la guvern și a fost creat lord Beaconsfield. El făcu a se vota și alte legi favorabile claselor de jos: să nu se primească copii mai mici de zece ani prin fabrici și până la patrusprezece ani să li se dea timp a urma la școală; municipalitățile erau autorizate a cumpăra și a

Hartington
1874-76

Disraeli II 1875
1888
1887

Disraeli I

1875-1886

1875
1877
domban
Beaconsfield
+ 1881

dărîma locuințele nesănătoase și a construi altele pentru muncitori. În 1875, principele de Galles vizită India, unde primi o magiul principilor vasali, și peste doi ani, regina Victoria a fost proclamată Impărăteasă a Indiilor. În același timp, el făcea resboiu în Afganistan, în Africa de Sud și intervenia în favoarea Turciei în resboiul din 1877—78, pe când Gladstone scrisese o broșură care făcuse mare șgomot în lume asupra «Grozăviilor din Bulgaria,» din 1876. Beaconsfield isbuti a mărgini pe Rusia în Congresul de la Berlin și, la întoarcere, a fost primit cu triumf în Londra; dar îndată, budgetul începu a se încheia cu un deficit, apoi veni recolta proastă din 1880. Nouăle alegeri au dat o majoritate liberală. Beaconsfield se retrase de la putere. El muri în 1881.

stone 1891
1885

Gladstone care de trei ani intrase din nou în luptă, fu chemat la guvern. Regina nu 'l iubia pentru că el prea ținea la prerogativele Parlamentului; dar a fost nevoită a 'l pune în fruntea guvernului. El a isbutit a dobîndi pacea pretutindinea; dar bombardă Alesandria, pentru că consuli străini fuseseră amenințați de cătră o revoltă națională sub Arabi-Pașa.

landa
Irelanda
Home rule

Pe lîngă incurcăturile din afară, Cestiunea Irlandei era una din cele mai grave. Aice proprietatea era în mîna marilor proprietari englezi; țeranii țineau în arendă părți mici și micul arendaș era la discreția proprietarului. Miseria era grozavă, pentru că aceste «ferme» erau mici, plata mare și climatul prea ploios, bun numai pentru cartofe; când nu plăteau, erau gonîți fără milă; dar și Irlandezii formau asociațiuni secrete care și resbunau cumplit. Nu era tot așa în Ulster, unde erau muncitori engleji și scoțieni. Aici proprietarul nu 'i putea alunga fără voie și trebuia să i despăgubească. Legi teribile asigurau liniștea în Irlanda, mai ales după revolta fenianilor. Irlanda avea 103 deputați în Parlamentul din Londra; dar mulți dintre ei erau conservatori aleși în Ulster și 67 erau naționaliști. Aceștia însă nu se înțelegeau între ei și Home rule (guvern independent), adică desființarea Unirei din 1798 și un parlament irlandez în Dublin, cerut de cătră ei, nu era luat în serios.

anell. -
1875
1881

Lucrul se schimbă când Parnell, luă direcțiunea mișcării. El era engles și protestant, dar devotat cauzei naționale. El a fost ales deputat în 1875. El se impuse Parlamentului și făcu o forță din partidul naționalist. El luă ca tactică de a opri și pe liberali și

Sub ministrul Beaconsfield 1875-1881 și Gladstone 1875-1885

pe conservatori de a governa, pe câtă vreme nu vor primi dreptele cereri ale Irlandezilor și întrebuință «obstrucționismul», fiind că nu era prevăzută în regulamentul Camerei închiderea discuțiunii, și «divisiunea», o sistemă de votare care cere lung timp. El începu lupta în 1877 ajutat numai de șapte naționaliști, căci cei-alți nu erau de părerea lui. În afară de Parlament el era unit cu fenianii și cu țeranii. «National Land league» pretindea ca țeranul să aibă pe vecie partea lui de pământ, cu condiția ca să plătească o sumă pe fie-care an proprietarului. Parnell făcu o călătorie în America, de unde se întoarse cu 72.000 de livre sterling de la Irlandezii bogați de acolo. La nouăle ațegeri, s'au ales 68 *home-rulers* cu Parnell în frunte. El făcu pe Irlandezi să fugă ca de ciumă de cel care ar fi îndrăznit să ia în arendă bucată de pământ de pe care un altul a fost gonit; pe de altă parte, se imulțiau crimele agrare.

Cabinetul liberal se declară în contra naționaliștilor. Parnell și alți patru deputați au fost arestați, dar achitați de către juriu. Atunci Gladstone propuse a se suspenda «habeas corpus» în Irlanda și a se autoriza poliția ca să facă perchisițiuni pentru descoperirea de arme. Deputații irlandezi au întrebuințat obstrucționismul; a fost o ședință de 41 de oare; în sfârșit, presidentul nu mai voi să acorde nimărui cuvântul. Irlandezii au protestat și s'au retras. Camera și-a făcut un nou regulament, Parnell și 35 din ai sei au fost goniți din Adunare (ianuarie 1881). În același an, Gladstone a propus câte-va legi folositoare Irlandei; dar Parnell se ținea de programa sa. Gladstone era ferm decis a sprijini dominațiunea englesă în Irlanda și proprietatea; el arestă pe Parnell și pe cei mai principali din ligă; dar Parnell dase vorba ca nimeni să nu mai plătească arenda până ce nu vor fi liberați din închisoare; foarte mulți țerani au fost isgoniți. Sora lui Parnell a fundat o ligă de femei, și în 2 ianuarie 1882, el primi numele de «rege fără coroană al Irlandei».

Gvernul se împacă cu Parnell cu condițiune ca sa nu se mai ceară arende neplătite din urmă, și i dădu drumul din închisoare; dar noul guvernator al Irlandei a fost asasinat împreună cu secretarul său în parcul din Dublin. Atunci invoiala cu Parnell a fost ruptă, măcar că el protestase în contra aceluși asasinat, contrar politicei sale. Gladstone propuse legi nouă; puse pe Irlanda pe timp de trei ani sub un regim de rigoare, des-

In timpul lui Descon
1875-1881
National Land League

1881
68 home-rulers

1881
1885

Home Rulers

Gladstone

Home Rulers

1881-1888

Jan

1882

1882-85

ființă juriul și dădu mari puteri poliției. Irlandezii din America recurseră iarăși la măsuri violente (1883); mai multe bombe făcură esplosie; una fu găsită sub palatul Parlamentului și alta a făcut esplosie la Turnul din Londra. Parnell a fost acusat în Adunare că ar fi unit cu «partisanii forții fizice». La această acuzare, Irlandezii din America au respuns trimițându-i 37.000 livre sterling.

Gladstone întrebuiță ultimii doi ani pentru a face reforma electorală sau «Act pentru reprezentarea poporului», prin care numărul alegătorilor a sporit cu 75%; femeile au căpătat drept a vota în alegerile municipale, în consiliile de ajutorință publică și școlare și în cele de comitate și parohii; dreptul lor la alegerile parlamentare a fost adoptat în principiu în 1886 și 1897, dar legea nu e încă definitivă; cu toate acestea egalitatea civilă este completă.

În 1885, măsurile excepționale pentru Irlanda și împliniau timpul; Gladstone declară că are să cêră a fi prelungite. Atunci Parnell și 39 de Irlandezi se uniră cu conservatorii și Gladstone fu înlocuit de Salisbury (iunie 1885). Acesta nu mai reînoi legile cele excepționale și pregăti un proiect de lege ca țeranii să poată cumpêra pămînturi. Atunci Parnell ceru «Home-rule»: parlament și ministeriu irlandes. În alegerile din 1886 s'au ales 86 parneliști; liberalii erau mai numeroși, dar nu puteau avea majoritatea fără de ei: Parnell ajunse arbitru Camerei. Salisbury cădu și Gladstone formă un ministeriu, care ținu înse numai șese luni. El se declară pentru Home-rule; acorda un ministeriu și parlament deosebit, dar fără nici o putere asupra tarifelor vamale; pe lângă aceasta, guvernul engles se obliga a plăti 1250 de milioane pentru pămînturile care se vor împărți la țerani, aceștia plătind în anuități. Irlandezii și o parte din liberali au primit; dar Englezii din Irlanda au protestat și au declarat că se revoltă.

Partidul liberal se dislocă. Radicalul Chamberlain, ministrul de interne, a demisionat; de altă parte un grup de liberali moderați cu lord Hartington se despărțiră și ei, formând partidul liberal unionist, pentru că ținea ca Irlanda să rămână unită. Aceștia s'au unit cu conservatorii, iar Parnell cu Gladstone. Proiectul Home-rule a fost respins de Cameră (7 iunie 1886), ceia ce a provocat mare entuziasm în Anglia. Parlamentul a fost dizolvat și s'au ales o

În 1886 Partidul liberal e divizat.
Hartington cu Salisbury și Gladstone cu Parnell

1884, 1885

Salisbury
1885 -

paralizi
câtu 1886

tu Home-rule

50 600 000

1886

Home

Lord *Rosebery* a fost ales șef al partidului liberal. Acesta făcu cunoscut că *Home-rule* va fi amânat până când Anglia se va convinge. El introduse impozitul progresiv pe moșteniri și prezentă mai multe legi liberale care au fost respinse de către Lorzi; în același timp câteva alegeri au fost defavorabile ministeriului, care se și retrase în 1895.

Nouăle alegeri au dat conservatorilor o majoritate enormă. Ei ar fi putut governa singuri; dar fiind că unioniștii se contopiseră cu ei, ducele de *Devonshire* (vechiul Lord Hartington) și *Chamberlain*, capii lor, au intrat în ministeriu. Noul ministeriu a urmat în Orient politica celor alte Puteri, dar a făcut resboaiă în toate celelalte părți; în *Afganistan*, *Sudan* și *Africa*, unde posesiunile engleze s'au întins foarte mult. *Imperialismul* este reprezentat în ministeriu mai ales de către *Chamberlain*, ministrul coloniilor. Anglia a început a se îngriji de coalițiunile europene; ea are dușmani pe *Rusia* în *Asia* și pe *Francia* în *Africa*; ea și a atras pe *Italia*, dar *Germania* i face o concurență înfricoșată. De aceea *Chamberlain* ar fi pentru o alianță cu *Statele-Unite*, pe când în lăuntru s'au luat măsuri pentru a se sporii forțele militare, și mai ales marina. Miseria este tot așa de mare în *Irlanda* și deputații naționaliști sînt tot împărțiți de aceea ei nu pot face nimic. S'a votat însă o lege pentru a se înlesni țeranilor cumpărarea de pămînt (1896) și s'au luat măsuri ca să se dea și *Irlandei* Consilii de comitate și parochii liber alese.

Partidul liberal nu are șef, pentru că lord *Rosebery* s'a retras; iar *W. Harcourt* nu are destulă influență pentru a i uni pe toți sub autoritatea sa. Regina *Victoria* a murit în Ianuar 1901. Fiul său *Eduard VII* s'a suit pe tron. *Tratatul din 1904*

§ 5. Italia.

După cucerirea Romei se votă «legea garanțiilor», prin care se acordă Papei inviolabilitatea cu o gardă înarmată, i se lasă în stăpînire palatele episcopale cu o indemnizare de trei milioane pe an, dreptul de a comunica cu lumea catolică și a primi reprezentanți ai Puterilor străine; statul garanta libertate pentru conclavuri și i se lasă putere asupra clerului și numirea episcopilor; dar Papa acuză Parlamentul că a făcut o operă, «de

impietate, de absurditate și de delir», protestă solemn și declară că este moralmente prizonier, refuză a intra în relațiune cu autoritățile civile și opri pe catolici de a lua parte la alegeri. A doua cestiune importantă a fost cea financiară. În ianuarie 1872, ministrul *Sella* espuse situațiunea din care rezulta că unitatea națională costa pe Italia zece miliarde și propunea ca singurul mijloc de scăpare «economii cu ori ce preț». Dar era încă nevoie a se cheltui mult pentru armată, care contribuia nu numai a întări pe Italiani în ideia naționalității comune, dar care trebuia să fie ridicată la nivelul celor alte națiuni. S'a introdus sistemul prusiană, s'a format o armată permanentă și s'a întărit Roma.

După 1873, Italia începu o nouă evoluțiune în politica sa est-ternă. Franța imputa Italiei că ~~nu~~ a fost ^{ne} recunoscută, și că nu i-a dat ajutor în 1870, și Italia era îngrijită că Thiers, care se aratase puțin favorabil unității sale, era în fruntea guvernului, și că s'a trimis un ambasador pe lângă Papa; mai pe urmă, ajungerea la putere a dreptei clericale în Franța deșteptă mare îngrijire și Italia începu a se apropia de. Curțile de la Nord. Regele făcu o călătorie la Viena și apoi la Berlin, după care a urmat vizita Impăratului Francisc-Iosif la Veneția, a Impăratului Guillaume I la Milan. Dar ministerul *Minghetti* care pusese la cale aceste vizite oficiale a căzut (1876). «Dreapta complectase unitatea, condusese Italia la Roma și Veneția, regulase cestiunea română, reorganizase țara, restaurase finanțele»; ea guvernase de la moartea lui Cavour.

Atunci ajunse la putere Stînga cu *Depretis*. Victor-Emanuel I muri de friguri în 9 ianuarie 1878 și în 7 ale lunii viitoare Pius IX 'l urmă în mormînt. *Humbert I* și *Leon XIII* urmară după ei. Numai persoanele erau schimbate; principiile rămăneau aceleași.

Stînga era în deplină înțelegere cu Dreapta în cestiunea națională, în cea dinastică și în cestiunea română; dar frunțașii ei erau mai toți din Italia de Sud, mai aprinși, doritori de a face «politică mare» și ocupați mai mult a realiza programa democrației europene, de cât a face legi folositoare. Intinderea dreptului de vot și darea asupra măcinatului au fost cele mai urgente cestiuni; dar a trebuit patru ani ca să le poată realiza, din cauză că ne mai avînd nici o teamă că Dreapta va veni la

Dreapta

Sella
= 20 miliarde1876
1876
1876
1876

Minghetti 1876

1861-76

Stînga

Depretis

1878

1878

vot; mîndra

putere, se certau fruntașii liberali între ei; rivalitatea a fost mai cu samă între *Cairoli* și *Depretis* ^{care s'a succed la putere} în curs de cinci ani.

Totusi Parlamentul se puse serios pe lucru și inzeștră țara cu mai multe legi folositoare, între care un plan colosal de construire de căi ferate, care costau mai bine de un miliard, *Cairoli* care a luat în două rânduri puterea în acest timp, nu s'a putut ținea mult, fiind că i se imputa toleranța lui față cu asociațiunile republicane; dar în cei de pe urmă doi ani, au lucrat în înțelegere cu totii. Atunci s'a putut desființa impozitul asupra măcinatului, punându-se dări pe spirtuoase, petroliu și titlurile nobiliare; apoi se desființă cursul forțat al biletelor de bancă, și budgetul din 1881 se sfârși cu un prisos de câte-va milioane. Italia intra în o perioadă de prosperitate financiară necunoscută până atunci.

Reforma legii electorale se amână tot mai mult timp din pricina opozițiunei grupului înaintat (*Crispi, Nicotera*), care voia să se introducă votul universal, și din pricina *Senatului*. Reforma în 1882 a micșurat censul cu mai mult de jumătate și a dat drept de vot fără cens celor cu instrucțiune primară superioară.

Pe când, în lăuntru, programa liberală se pune în lucrare, în afară Italia doria să capete oare-care foloase, de oare-ce pierduse nădejdea de a cuceri *Trentinul*. Ea 'și aruncă ochii asupra *Tunisului*, pe care Anglia 'l oferise Franței la Congresul din Berlin, și începu a lucra; dar Franța lucră și mai repede și aneasă *Tunisul*, pe când *Cairoli* credea că era vorba numai de o scurtă expedițiune militară (1881). El a trebuit să se retragă; atunci ajunse la guvern iarăși *Depretis* și guvernă până la moartea sa.

El căuta alianțe, înarmări și aneșări; de aceia părăsi ideia de economie de până atunci, fiind că finanțele erau prospere, și 'și formă o partidă guvernamentală din sfărmăturile celor două partide, care nu mai erau ceia ce fusese în trecut, de când cu reforma electorală, «*transformismul*», cum zicea el. Sub noul ministeriu al lui *Depretis*, cheltuelile au ajuns la o cifră colosală: colonii, cheltueli militare și maritime, cheltueli de interese locale, apoi construiri de căi ferate; dar deficitele au început a apărea în budget și în 1887, au ajuns aproape de 100 de milioane. Italia însă nu se uita la aceasta. După cele întâmplate în 1881 cu *Tunisul*, ea voia să ajungă puternică pentru ca să inspire teama, să fie în viitor ferită de surprinderi, și să și resbune pentru umilința suferită. Ea se puse să și sporească armata: 430.000 de

Depretis
Cairoli
e.t.

1881
luni
reforma electorale
1882

Depretis
1881-1887 = 6 ani

1876-1881

1882

1887-1887

100,000,000

oameni armată permanentă, miliție teritorială, societăți de dare la semn, 350 de milioane spor de cheltueli in trei ani și, in același timp, creă o flotă formidabilă. Ea intră in «Tripla Alianță» (20 maiu 1882), prin care Italia nu câștiga nimic, pentru că Franția nu o amenința, de Roma nu era nici vorbă; își perdea numai ori-ce nădejde de a mai anecea ținuturile italiene din Austria. Alianța s'a reînnoit cinci ani după aceea. Ea își aruncă ochii in același timp asupra mării Roșie, unde plănuia a cuprinde

Abysinia. Depretis lăsă Italia la moartea sa (1 iulie 1887), «indreptată spre perspective mai strălucite, dar mai periculoase». De la 1887 incoace, interesul politiceii italiene e concentrat asupra lui Crispi). Cum ajunsse la ministeriu el strânse toate puterile in mâna sa și le întrebuiță pentru a lupta in contra dușmanilor monarchiei: Vaticanul, republicanii și socialiștii, Abysinia și Franția. El provocă conflict cu Biserica, de care Depretis se fereise; supuse Camerelor un proiect de Codice penal prin care se pedepsiau membrii clerului pentru fapte sau vorbe dușmănoase față cu instituțiunile statului și integritatea teritoriului, și întreprinse o expedițiune in Abysinia; el avu o întrevedere cu Bismarek, ceia ce strânse și mai mult legăturile «Triplei Alianțe» și refuză de a incheia un tractat de comerț cu Franția, ceia-ce aduse reshoiu vama și dușmănie între cele două puteri; iar Impăratul Guillaume II veni in Roma, unde fu primit cu entusiasm (1888). Opiniunea publică francesă inceptu a considera pe Crispi ca pe cel mai mare dușman al Franției.

Situațiunea financiară ajunsese spăimântătoare**), un deficit de

*) Admirând energia voinții sale, îndrăsneala inițiativei, autoritatea persoanei sale, prietenii lui regretau violența lui de caracter, desele lui nebăgări de samă ! la ce spunea și primejdioasele nesocotinți ale purtării sale. Dușmanii i imputau că nu a avut in viața sa privată simțul moral și in viața sa publică simțul practic trebuitor unui cap de partidă și unui bărbat de guvernământ ; dar recunoșteau in el o vigoare de concepțiune și de esecutiune pe care politica nu o tocise, o putere de muncă pe care vrista nu o slăbise, o credință mistică in mărirea Italiei și un simț foarte viu de dignitatea ei. (Lavissee et Rambaud, *Histoire Générale*, XII, 299.

**) Am luat puterea din nenorocire intr'un moment când situațiunea țerei e mai critică decât cum a fost vre-o dată. Greutățile ce avem a invinge sînt imense, și pentru-ca să putem invinge avem nevoie de conlucrarea Camerei întregi fără deosebire de partidă. In acest scop vë cer să stabiliți «armistarea lui D-zeu». Când norocul Italiei va străluci din nou, fie-care 'și va relua

1882-87-

97 902

Depretis 1887

Crispi 1887

1891

4 an
dușmanii:
Vaticanul, rep. soc.
Abysinia, Fr.Lăsbănușul cu Fr
1887

1888

la Roma

400 milioane in trei ani. Crispi era dispus a face oare-care economii, dar nu in politica esternă. In Abyssinia el mergea mult mai departe de cât permiteau mijloacele Italiei; regele *Menelik* a fost silit să subscrie tractatul din 1887 prin care i se impunea protectoratul italian; posesiunile italiene se intindeau până la Keren și Asmara și se intruniau sub numele de *Erythreia*; iar doi sultani acordau Italiei o intindere insemnată de teritoriu pe țărmul oceanului Indian. Față cu Franția, el întreținea dușmănia prin gazetele sale, întăria trecătorile Alpilor și sporia mult budgetul militar; iar față cu Germania și Austria, el avea o politică cu totul devotată, oprind cu asprime orice mișcare «irredentistă»; pare că nu mai era revoluționarul de odinioară. Politica lui autoritară și absolutistă a ridicat pe toată lumea in contra sa; dar in alegerile din 1890, el a dobândit o majoritate de patru cincimi dintre deputați. Cu toate aceste, el căzu de la putere la inceputul anului următor, numai din pricina violenței limbajului său.

Marchisul *di Rudini*, capul coalițiunii care răsturnase pe Crispi, formă noul ministeriu, împreună cu *Nicotera*, capul opozițiunii din Stînga. El făcu o reacțiune in contra rîsipei, apucăturile rășboinice și proiectelor coloniale a inaintașului său. Ministrul de finanțe făcu mari economii, care au micșurat deficitul și aveau a' l stinge. Rudini s'a arătat tolerant față cu Biserica și a mărginit posesiunile din Africa; dar a reînnoit tractatul cu «Tripla-Alianță». Această politică însă nu convenia Italianilor cari regretau mărețele planuri a fostului ministru primar și Rudini a trebuit să facă loc lui *Giolitti*, care 'l răsturnase asupra cestiunii financiare (1892). Acesta disolvă Camera și obținu o mare majoritate. Dar hoțiile descoperite la «Banca romană», pe care el nu s'a grăbit a le da pe față, călătoria moștenitorului tronului la Metz ca să asiste la manevrele armatei germane, un conflict între muncitorii francesi și italieni și campania de la Bursa din Paris in contra valorilor italiene, agio de 16%, falimentul a o mulțime de bănci, agitația din Sicilia, au produs o mare îngrijire in țară. Tocmai atunci, raportul Comisiunii asupra Băncei

postul său. A lupta astăzi unii in contra altora ar fi o crimă. Când primejdia ne amenință, sintem datori a ne uni pentru apărarea comună. Opera pe care o întreprindem este cea mai grea dintre toate de la constituirea unității in coace». (Lavisso et Rambaud, *Histoire Générale*, XII, 307).

romane arată că amici ai ministrului, și chiar un ministru, s'au împărtășit de la Bancă. Giolitti demisionă (1893).

În împrejurările grave prin care trecea Italia, toată lumea credea că Crispi era omul necesar; ș'apoi din discursurile ținute de către el de curînd, ieșia că el era omul păcii, dovadă că s'a mai cumințit. În Sicilia izbucnise o adevărată revoluție socială care se propagă și în Italia de Nord. Crispi o înăduși repede și cu multă energie: în două luni, s'a isprăvit cu totul. Apoi se puse să îndrepteze starea financiară, el ceru Camerei să voteze dări nouă pentru o sută de milioane și să-i dea puteri depline pe timp de un an, ca să facă economii în administrație. Legile propuse au fost adoptate în parte și au îmbunătățit mult starea financiară; apoi el se întoarse în contra vechilor săi adversari, republicani și socialiști, i confundă cu anarhiștii și dîsolvă toate asociațiunile lor (1894). Nouăle alegeri i au dat o majoritate colosală, și chiar dușmanii săi recunoșteau că el era mult mai măsurat în politica sa decât în trecut; el însă devenia și mai îndrăzneț în întreprinderile coloniale: zona de ocupațiune a fost dusă pînă la *Kassala* și pînă la *Adua* (1895); dar Menelik înaintă cu toate forțele sale și sdrobi la *Abbagerima* pe cei 10.000 de soldați ai generalului Baratieri. Această mare nenorocire cerea o victimă. Toată lumea acusa pe Crispi care nu putuse nici a o prevedea, nici a o evita. El se retrase din ministeriu (martie 1896).

Di Rudini intră în guvern și stătu pînă în iunie 1898. El făcu o pace onorabilă cu Menelik și cestiunea Erythreiei a rămas potolită; un proiect de reorganizare militară a adus mai multe economii; în Sicilia s'au studiat reformele necesare și cu Franția s'au legat relațiuni prietenești. El căpătă forțe nouă în nouăle alegeri și stăruie în politica sa cuminte și presentă un budget cu prisos de câte-va milioane. Din nefericire, în maiu 1898, a izbucnit o revoluțiune teribilă în Milan, pricinuită prin scumpirea pânei, și elementul socialist i-a dat o semnificare politică; au fost uciși sute de soldați și de muncitori. Cabinetul și dădu demisiunea și a fost înlocuit prin generalul Pelloux, care nu a ținut mult.

Regele Humbert I a fost asasinat la *Monza* de către un anarhist (iulie 1900) și fiul său *Victor Emanuel* s'a suie pe tron.

Crispi 1893

100,000,000

1895

Di Rudini
1896

Pelloux
1898

§. 6. Spania.

După incercarea făcută cu forma de guvern republicană și după ce candidatura principelui Leopold de Hohenzollern a fost zădărnicită, Spaniolii au ales rege pe *Amedeu de Savoia*, fiul regelui Italiei, care se sui pe tron in 2 ianuarie 1871.

Era văzut că domnirea lui nu va ținea mult; pentru că in Spania erau mulți republicani, și mai erau Carliști și Conservatori cari și aveau candidații lor pentru tron. Noul rege era plin de bună-voință, tânăr și curajos; dar el nu cunoștea Spania și declară de la început că el nu se va impune cu sila. Simplitatea și modestia lui au fost luate in rău de către Spanioli. Alegerile pentru Cortesi s'au făcut cu o presiune ne mai pomenită chiar și in Spania; cu toate aceste s'au ales mulți dușmani ai nouăi dinastii. După ce s'au schimbat patru ministere in mai puțin de un an, Adunarea a fost disolvată de către ministrul *Sagasta*. Noua Adunare a fost disolvată, după ce a mai răsturnat două ministere. *Zorrilla* avea majoritate in Cameră; dar când a cerut 40.000 de recruți și a prezentat o convențiune finanțiară oneroasă, pozițiunea lui a fost sdruncinată; cu toate aceste, el a făcut câte-va reforme și a desființat sclăvia in Antille. Hotărîrea Cortesilor de a reforma artileria și a se primi demisiunea ofițerilor din această armă, cari formau stat in stat, aduse abdicarea regelui (11 februarie 1873).

Republicanii erau in minoritate in Adunare; dar ei erau indrăzneți: Republica a fost proclamată. Ei erau împărțiți: *Piy Margal* voia o «Republică federativă» ca in Statele-Unite, *Castelar* o «Republică unitară și radicală», *Salmeron* și *Serrano* o «Republică conservatoare» și *Pavia* una «militară.» Clerul era dușmanul de moarte al noului guvern.

S'au făcut încercări cu *Piy Margal*; dar numai câte-va provincii erau capabile a se guverna singure; cele-alte știu numai a asculta de ordinele ce se trimit de la Madrid. Spania se fracționă in o mulțime de state. Pus in fruntea Republicei, *Castelar* și propuse a reorganisa armatele, a sfârși resboiul civil cu Carliștii și a organiza țara. Generalul *Pavia* resturnă pe *Castelar*, imprăștie Cortesia și dădu puterea lui *Serrano*. Acesta continuă cu vigoare lupta in contra Carliștilor și și propunea a guverna

1
medeu
41-73

ministere:
Sagasta și
Zorrilla.

2
subl
373

Margal
Castelar
Salmeron și Serrano

2 ani
abdicarea

ii
Serrano
Republica

cu energie, când auzi că un «pronunciamento» militar a chie-
mat la tron pe fiul Isabellei (28 decembre 1874).

Republica sdrobise pe răsculații federaliști, dar când a fost
proclamat *Alfons XII*, Carliștii aveau peste 80.000 de oameni.

Toate armatele au recunoscut pe noul rege, care chieamă la
minister pe *Canovas*, iar *Martinez Campos* fu însărcinat cu co-
manda armatelor de la Nord.

Esilat împreună cu mama sa, tînărul rege căpătase o educa-
ție escelentă în cele mai bune școale din *Paris*, *Viena* și *Anglia*;
era plin de curagiu, foarte activ și inteligent, dar muri în vîrstă
de 28 de ani, din pricină că nu și a căutat în de ajuns sănătatea.

Răsboiul cu Carliștii se continuă cu multă energie și s'a is-
prăvit prin victoria armatelor regale. *Canovas del Castillo* a gu-
vernat în tot timpul lui *Alfons XII*. Liberal la început, el ajunse
capul Conservatorilor, adoptă o politică reacționară și întrebuiță
corupțiunea ca mijloc de guvernămînt. El avea planuri mărețe;
să îmbogățească patria sa, să rescumpere Gibraltarul, să se in-
dîndă în Africa; dar nu era mare bărbat de stat: nu a avut e-
nergia cerută pentru a și pune în lucrare planurile sale.

În 1876, Spania fu inzestrată cu o nouă Constituțiune, în
care se prevedea libertatea de conștiință, cea ce a făcut pe epi-
scopi dușmani de moarte. Vechiele libertăți *fueros*, ale provinciilor
basce și ale Navarei, au fost mărginite și aceste focare de insu-
recțiune au intrat în unitatea națională. Rescoala din *Cuba* a fost
potolită, acordându-se insulei egalitate de drepturi cu metropola;
comerțul și industria începură a și lua sborul. În 1881, *Canovas*
demisionă și se chieamă la guvern un ministeriu de concentrare
liberală cu *Sagasta* în care *Martinez Campos* era ministru de
răsboiu. Noul ministeriu acordă oare care libertate presei și bi-
sericeii; dar în curînd se încep din nou rescoale. Regele se
arăată energic în fața tulburărilor, după cum se arătase brav
în timpul unei epidemii; dar munca prea multă și prea multele
petreceri i au ruinat sănătatea. El muri în noiembrie 1885.

Soția sa *Maria-Cristina*, Archiducesă austriacă, luă regența în
numele fiului său *Alfons XIII*, care s'a născut în 17 Martie
1886.

Regenta și a îndeplinit cu sfințenie rolul ei constituțional;
ea a chieamat pe rînd deosebitele partide politice la guvern.
S'a introdus «votul universal»; dar prin acesta nu s'au lecut

Alfons XII
1874-1885
Canovas
1874-1881
Sagasta
1881-
Alfons XIII
1886

1876 Constit.

Maria Cristina
a
Alfons XIII 1886

întru nimic rănilor Spaniei, care se află în realitate sub un regim pretorian. În guvern s'au incubat adînc necinstea și corupțiunea: rescoale militare, abuzuri de ale ofițerilor, crime anarchiste. «Poporul și a pierdut ori ce încredere în șefii sei și poate și ori și ce credință în viitor.» Cu toate că s'au făcut oare care progrese în agricultură, în industrie și exploatarea minelor, aceste progrese se datoresc mai mult capitalurilor străine, care trag și toate foloasele. Populația este ignorantă și mai bine de jumătate din locuitori nu au nici o profesiune. Revolta din nou a Cubei a dat Spaniei lovitura de moarte. Resboiul cu insula revoltată a costat mai bine de un miliard și jumătate și viața a mai bine de 50.000 de oameni. Când s'au revoltat și Filipinele, Statele Unite s'au și folosit de ocaziune. Marina spaniolă a fost zdrobită în bătăliile de la *Cavite* (Filipine) și *Santiago* (Cuba) și Spania a cumpărat pacea renunțând la toate coloniile sale.

§ 7. Austro-Ungaria.

După disgrăția lui Beust, ¹⁸⁷¹ ministeriul *Auersperg* făcu legea electorală din 1873, după care Parlamentul austriac avea să fie alcătuit din deputați aleși direct, iar nu din delegați ai Dietelor; pe urmă statul luă drept de privighere asupra bisericilor, ordinelor religioase și veniturilor eclesiastice. Dar după Esposițiunea din 1873, de la care se așteptau minuni, căzu asupra Austriei o nenorocire financiară ne mai auzită. Ministrul de finanțe scăpă creditul statului, opunându-se celor cari stăruiau a tipări bani de hârtie fără nici o socotială. Sub acest ministeriu care ținu șapte ani, Polonii din Austria au ajuns un partid de guvernământ; dar Cechii tot stăruiau în opozițiunea lor.

În Ungaria, după retragerea lui *Andrássy*, situațiunea financiară era gravă și neînțelegerile din Parlament au tot schimbat ministerele, până ce ajunse *Tisza*, în 1875, sub care s'a făcut contopirea tutulor elementelor liberale într'un singur partid. El și puse ca program ridicarea economică a Ungariei, «pentru ca ea să poată trăi prin sine, și conform cu locul ce-l căpătase în lume» apoi *maghiarizarea* celor-lalte populațiuni din Ungaria. Pe când *Szell* punea ordine în finanțe, micșurând deficitul și pregătind convertirea deosebitelor datorii, *Tisza* și alcătuiă o majoritate imponentă în nouăle alegeri. Reînnoirea «Compromisului» cu

A
Auersperg 1871-1878
1871-1878
Andrássy
la externe

Tisza
1875-1890
15 ani

Tisza

Szell

Austria, în 1878, a fost o victorie strălucită a Ungurilor, pentru că s'au specificat în favoarea lor o mulțime de cestiuni care nu fuseseră bine lămurite în 1867. Banca a rămas tot dualistă, dar nu tocmai egală, și unele cestiuni vamale au fost rezolvite în favoarea Ungurilor, pentru că ei tractau uniți, pe când Austria era divizată. În acel timp, Andrásy continua în peninsula Balcanică planurile lui Beust, atrăgea populațiunile și, în 1878, ocupă *Bosnia și Herzegovina*, cu toată opoziția Ungurilor și a Germanilor din Austria; dar a trebuit să se cheltuiască mai bine de două sute de milioane cu noua provincie. El pregăti alianța austro-germană care s'a subscris de către urmașul său, în 1879. Prin aceasta, preponderanța Ungariei în Dualism se întări și mai mult.

După retragerea lui Auersperg, Împăratul chieamă la ministeriu pe bărbatul său de încredere, comitele Taaffe, sub care se sfârși epoca cărmuirii Austriei prin Germani. Și, în adevăr, nici nu mai era nici un cuvânt a mai continua vechiul sistem. Germanii erau, ce-i dreptul, naționalitatea cea mai cultă și cea mai bogată; dar nu numai ei erau așa, mai erau ^{1879, Franța} Cechii; și apoi din momentul ce, prin alianța austro-germană, Austria iuția la cucerirea morală a populațiunilor slavone, trebuia să înceapă mai întâi cu Slavonii ei. Cechii s'au înțeles cu guvernul, în loc de a se uni cu vechia majoritate liberală; un cech și poloni au intrat în ministeriu, alătura cu clericalii. Taaffe guvernă sprijinit pe această coalițiune; el primi o mulțime de slavoni în administrație, și nu li cerea a și renega naționalitatea, ci numai a și face datoria către stat. Pentru ea să se poată mănținea, el nu s'a ferit de tot felul de târguieli, din care autoritatea Parlamentului a ieșit greu compromisă; dar a dat prea mare vînt slavonilor și clericalilor și a corupt naționalitățile și partidele.

Cu toate aceste, sub acest ministeriu s'au făcut multe îmbunătățiri în ordinea economică. *Dunajewski* a făcut să dispară deficitul din budget (1889) și pentru prima oară s'a văzut un plus; pe urmă au început plățile în numerar, în loc de chîrtie și, în înțelegere cu ministrul de finanțe din Ungaria, el a pregătit o serie de legi, puse în lucrare de către urmașul său (în 1892): nou sistem monetar cu etalon de aur și coronă în loc de *fiorin*; s'au rescumpărat de către stat mai multe căi ferate și tunelul din Arlberg a deschis o comunicație foarte importantă

Reședința lui Andrásy
Iulian 1878

Bosnia și Herzegovina

200,000,000
Iulian 1878
Taaffe 1879
1890

Guvern german
Iulian

Dunajewski 1889
1889
plăți în numerar
Corona monetar
etalon aur
rescumpărat

cu apusul Europei. S'au făcut mai multe legi favorabile pentru muncitori și pentru micii proprietari, toate indreptate in contra burgheziei capitaliste și liberale; iar o lege electorală a micșurat censul in favoarea meseriașilor, pentru cari s'au reinființat corporațiunile. Atunci apar și partide economice și sociale pe lângă cele naționale: socialist, agrariu și muncitor, in fine partidul anti-semit, sub conducerea lui Lueger, care a ajuns Primar al Vienei.

Polonii au câștigat mari avantagii economice și Cechii o reformă electorală care li au asigurat majoritatea in Dieta din Praga și in deputația bohemă din Viena, o Universitate prin despărțirea in două a vechei Universități din Praga (1882) și subvențiuni numeroase pentru școalele lor secundare. In același timp, clericali din Austria căutau să pună mâna pe școală (1888); dar opinia publică se ridică cu energie și chiar Impăratul sfătui să se retragă propunerea; prin aceasta, stînga liberală s'a imputernicit și Bohemia și a adus aminte că e hussită. Tinerii-Cechi au isbit in alegerile din 1889. Când s'a convocat Adunarea in 1891, ministerul nu mai avea majoritate. Taaffe se retrase peste doi ani.

In Ungaria, Tisza restabili echilibrul bugetar; luă pe sama statului căile ferate, le legă cu statele de la Sud și Est, și ministrul de lucrări publice Báross introduse tariful pe zone, care a ieftinit transportul și a sporit foarte numărul călătorilor; prin aceasta s'a adus mare folos industriei și populațiunea rurală s'a îngrămădit in orașe, centre de maghiarizare.

Slovacii și Românii au continuat a se ținea de o parte din pricina legii electorale, care favorisază pe Unguri in dauna celor alte naționalități; dar Croații au luptat cu energie și au dobîndit anebsarea vechielor granițe croate, un spor de 700.000 de locuitori. Când in 1883, li s'au impus inscripțiuni in două limbi, maghiaro-croate, ei s'au revoltat și Ungurii au fost nevoiți să cedeze. Lucrurile s'au mai împăcat mai pe urmă; dar cestiunea naționalităților tot constituie o mare primejdie pentru Ungaria. In schimb inse, Ungurii cred că au câștigat mult dând drepturi Evreilor, cari s'au aratat Maghiari foarte aprinși. Camera de Sus a respins legea prin care se autorisau căsătoriile dintre creștini și evrei, și atunci compunerea ei a fost modificată. Tisza a fost nevoit a se retrage in 1890; el avea apucături dictatoriale; nu mai suferia discuțiunea și guvernarea prin intrigă și corupțiune.

pentru muncitori și micii proprietari

Burlele

anul și Cechii

inca în 1888

în v. de România =

1883 și 1884

Rebeci-

de la...

1840
1893

După căderea lui Tisza, s'au început lupte cu clerul catolic. Liberalii doriau să introducă căsătoria civilă și să ia din mâna clerului păstrarea actelor civile. Aceasta a dat loc la un nou conflict cu Camera Magnaților, care era susținută de către Impăratul; dar după ani de luptă și două schimbări de ministeriu, Magnații au fost nevoiți a ceda. *Bánffy* a putut să se mențină mult timp la putere prin ghibăcia și energia sa. Cele de pe urmă legi religioase au fost votate și Cancelarul Imperiului, comitele *Kalnoky* a fost nevoit a se retrage, fiind că nu lucrase cu destulă energie în lupta contra Bisericei.

Aceste legi eclesiastice erau foarte importante pentru Unguri din punctul de vedere național; națiunile din regatul unguresc au fost obligate a-și înscrie copiii, nu la preutul lor, ci la funcționarul statului, iar școlăile lor strâns legate de biserică, erau amenințate; de aceea naționalitățile s'au unit cu «partidul popular» religios, clerical și ultramontan în contra liberalilor de la guvern. Guvernul, din parte-i, continua cu selbătăcie politica lui Tisza față cu naționalitățile. Membrii Comitetului național românesc au fost dați în judecată ca ațîțători la ură în contra statului maghiar, pentru că a prezentat o plângere Impăratului la Viena, și nu regelui la Pesta; ei au fost trimiși înaintea unui juriu maghiar la Cluj, unde au refuzat a se apăra în limba ungurească și au fost condamnați la temniță. Au urmat apoi tulburări în Croația și Slavonia, așa că «Milenariul» din 1896 a fost serbat numai de către Unguri.

Față cu Austria, Ungurii s'au arătat foarte mândri și, în același timp, indiferenți. Ei se îngrijiau de Slavoni, dar nu mai puțin și de pretențiunile Germanilor; de aceea li au venit foarte bine certele din Viena, și un ministeriu plăcut Impăratului li era foarte potrivit; fiind că ei erau incredințați că Impăratul ține la Dualism. Un ministeriu unguresc puternic, sprijinit pe o majoritate numeroasă, era sigur că va avea superioritate față cu ministerele șubrede din Viena care se sbăteau în mijlocul greutăților de tot felul. De aceea «Compromisul» a fost ușor votat în 1887. Influența ungurească creștea din ce în ce mai mult: armata imperială a ajuns imperială și regală, ministeriul Casei imperiale de asemene și chiar organizarea lăuntrică a Curții a fost modificată ca să răspundă la cerințele Dualismului (1895).

Politica străină nu s'a schimbat întru nimic. «Tripla Alianță»

Bánffy 1890

Kalnoky 1890

1891

1896 Milenariul

cu Germania și Italia, politică anti-rusă în Balcani, năzuințe de a atrage pe Români, tractate de comerț; pe când baronul *Nicolici*, prin regulamente înțelepte, nu numai că introducea ordinea în Bosnia și Herzegovina, dar isbutia a face să se nască o prosperitate ne mai auzită în acele țări. Nu mai era vorba de o «ocupațiune trecătoare»; din 1882 așa zișii supuși ai Sultanului au fost obligați a depune jurământ de credință ca soldați ai Impăratului și rege.

In timpul acesta se încercă un ministeriu de coalițiune la Viena sub *Hohenwart*, în care intrau Poloni și liberali; dar era văzut lucru că nu avea să țină mult; pentru că se uniau într'un singur punct: uriau pe Tinerii-Cechi și li era frică de o reformă electorală, dar afară de acest punct comun, erau dușmani de moarte. Nu puteau inse scapa de reforma electorală promisă de către Taaffe, mai ales pentru că erau agitațiuni în favoarea ei; muncitorii fără drepturi, Tinerii Cechi, Germanii naționaliști și democrații, cereau votul universal. Dar liberalii nu voiau să și piardă pozițiunea dobândită și Polonii se temeau să nu între în Parlament deputații Rutenilor din Galiția cari ar fi dat pe față chipul cum administrau ei. Când s'a prezentat legea, coalițiunea s'a și desfăcut. Ministeriul s'a retras și comitele *Badeni* a fost chemat să formeze iarăși un «ministeriu al coroanei» (1895).

Noul guvern a fost primit cu bună voință de către toate partidele. El declară că are să respecte Constituțiunea și are să asigure egalitatea în drepturile naționalităților, păstrând întăietatea culturii germanice. El avea de încheiat un nou «Compromis» cu Ungaria și să asigure liniștea pentru anul de «jubileu» al Impăratului, 1898. Dar legea electorală din 1896 nu a satisfăcut pe nimine. În noua Cameră au intrat pentru prima oară și deputați socialiști, iar majoritatea era slavo-clericală, pe lângă care s'au unit și deputații marilor proprietari, ca să facă plăcere curții. Ministeriul a acordat Bohemiei și Moraviei «ordonanța» din 1897 asupra limbilor: toți funcționarii erau datori să cunoască limba germană și cehă. Dar Germanii au protestat cu energie, pentru că provinciile vor fi pline în curînd numai de funcționari slavoni, cari se vor folosi de situațiunea lor pentru propaganda națională; ei s'ar fi învoit ca limbile să fie obligatorii în centrele curat germane, curat slavone și micste; dar

Hohenwart.
1890-1891

Badeni 1895

Compromis 1898

Cechii susțineau că Bohemia era un regat, unul și nedivisibil. De atunci, Constituțiunea austriacă nu mai funcționa. Parlamentul a fost neconținut convocat pentru a vota «Compromisul» și a trebuit să fi închis din cauza scandalurilor care se produceau. Badeni s'a încercat să facă o lovitură de stat parlamentară; președintele Adunării, un polon, a declarat că s'a votat în unanimitate, prin sculare și ședere, fiindcă toți deputații erau în adevăr în picioare, dar pentru a se înfrunța unii pe alții. Atunci socialiștii au atacat biuroul Adunării, l'au gonit și s'a început o bătaie în toată regula. Când a venit poliția ca să pună mâna pe deputați, s'au început tulburări și în stradă și cât pe ce era să se întâmple o revoluțiune (1897).

Sub ministeriul care urmă, «Compromisul» a fost promulgat în puterea art. 14 din Constituțiune care dă putere guvernului a regula cestiunile principale prin ordonanțe, în cas de absolută necesitate. Ministeriul mai luă asupra sa și altă răspundere gravă; el abrogă ordonanțele din Bohemia în privirea limbilor și făcu trei teritorii limbistice; dar Germanii nu au primit ca o cestiune așa de importantă să se reguleze numai prin ordonanțe și Cechii au protestat.

Ministeriul *Clary* (1898) se găsi față cu dușmănia majorității și cu obstrucționismul Tinerilor-Cechi. Urmașul său *Körber* e în aceeași pozițiune.

Votarea «Compromisului» se putea face în Austria în puterea art. 14, dar în Constituțiunea ungurească nu era un asemenea articol. «Compromisul» a fost primit aici, nu în Parlament, ci în Clubul liberal; dar *Banffy* cu regimul său violent și servil a trebuit să cadă. *Szell*, vechiul ministru de finanțe, isbuti a forma un ministeriu și a face să se voteze «Compromisul», câștigând condițiuni foarte favorabile și pregătind altele și mai avantajoase pentru reînnoirea din 1907.

§ 8. Rusia.

Conferința din Londra, 1871, fusese un succes pentru Rusia, dar fără mari foloase; iar reformele făcute în lăuntru nu erau mulțemitoare. Țeranii scăpați de robie nu păreau mult mai fericiți, iar nobilii cari se grăbiseră a cheltui milioanele luate ca despăgubire, se aflau într'o pozițiune foarte grea. Clasele de sus

Handwritten notes in the right margin:
 Banffy
 Clary
 Körber
 Szell
 Clary
 Körber

nu mai aveau încredere în guvern : nu mai așteptau nici o îmbunătățire nici de la Tzar, nici de la cei cari'l încunjurau. «Nihilismul» se lățește mai ales printre studenți. Acești agenți priemejdioși caută să și împrăștie ideile lor prin popor : încep a vorbi țeranilor de împărțirea moșiilor și se amestecă printre muncitori, esplicându-le scrierile revoluționare. Poliția luă măsuri energice ; s'au pronunțat mai multe condamnări, dar mișcarea ajunsese și mai violentă. Propaganda câștigă o mulțime de adepți și Vera Sasulici, care a asasinat pe generalul Trepof, capul poliției din Petersburg, a fost achitată de cătră juriu. Guvernul decise ca ast-fel de crime să nu mai fie duse inaintea juriului și revoluționarii fură supuși legii marțiale.

Drept respuns câți-va înalți funcționari au fost asasinați și o luptă de moarte se incepu între guvern și între revoluționari. «Comitetul executiv» revoluționar condamnă la moarte pe mai mulți agenți ai guvernului și sentința se aducea tot d'auna intru indeplinire. Atunci Impăratul împărți Rusia în șese guvernamele militare, cu puteri absolute. «Comitetul executiv» condamnă la moarte pe Tzarul Alesandru II. Se fac mai multe atentate. Trenul imperial care venia în Crimeia a fost aruncat în aer : noroc că Tzarul trecuse în alt tren ; la Palatul de iarnă se asvîrli în aer camera de mâncare : Impăratul întârziase cu masa și ast-fel scăpă. Nu erau mulți Nihilistii, dar erau de o îndrăzneală fără samăn și groaza ce o inspirau intră în toate clasele societății ; mulți moderați doriau «să se sfârșiască odată».

Tzarul convocă pe guvernatorii generali. *Loris Melikof* fu de părere a se continua lupta în contra revoluționarilor, dar a se da și națiunei oare-care satisfacțiune. El fu numit «Președinte al Comisiunei executive supreme» (1880) cu puteri nemărginite. El iertă pe mulți din cei deportați în Siberia, deschise Universitățile, desființă vestita «Secțiunea III», poliția secretă și apoi renunță singur la puterile sale estraordinare. Lumea se aștepta la oare-care reforme constituționale. Tzarul primi propunerea lui Melikof de a se convoca o *Adunare*. În 1 martie 1881, după ce subscrisese și trimisese la tipar proiectul lui Melikof, Alesandru II a fost slășiat de o bombă infernală, când se întorcea de la o revistă.

Alesandru III. Noul Impărat deșteptă mari speranțe. Se știa că e un om virtuos, că se interesa de istoria națională, și că

era foarte energic. Era sigur că guvernul lui va fi mai național și mai hotărît de cât al părintelui său, dar de sigur, nu va fi mai liberal. Era crescut de *Pobiedonoșef*, teoreticianul autocrației.

Alesandru III se părea hotărît, la început, a respecta decisiunile părintelui său; dar mai pe urmă, opri publicarea acelor decisiuni și convocă un mare Consiliu. Melikof și câți-va dintre miniștri erau de părere a se pune în lucrare planul lui Alesandru II; Pobiedonoșef a fost de o părere deosebită. O proclamație imperială făcu cunoscut poporului voința Impăratului «de a păstra în toată întregimea sa puterea absolută moștenită de la strămoșii săi».

Loris Melikof și Miliutin se retraseră din ministeriu. Cei alți consilieri a lui Alesandru II cu idei liberale avură aceeași soartă. Noii miniștri, între cari *Ignatief*, fostul ambasador la Constantinopole, luară măsuri pentru a se introduce ordinea și probitatea în finanțe și se desființară o mulțime de funcțiuni nefolositoare; dar politica internă s'a mărginit, mai cu samă, a lupta în contra ideilor revoluționare sau liberale, și de a rusifica populațiunile de alt neam supuse Impăratului.

Lupta în contra Nihilistilor începu și mai teribilă. S'au condamnat la moarte cinci dintre asasinii lui Alesandru II și s'au pedepsit o mulțime de funcționari vinovați de neglijență. În anii următori nu au mai fost încercări de asasinat în contra Tzarului; dar urmărirea au fost grozave și starea de asediu a ajuns și mai teribilă. La urmă, comploturile au ajuns tot mai rari, până ce au încetat cu totul: cea mai mare parte din revoluționari fuseseră uciși sau deportați în Siberia și o mare descurajare era în clasa *inteligentă*, în care se recrutau Nihilistii. Atunci fu o reacțiune completă în contra operei lui Alesandru II: cele de pe urmă semne de libertate de presă au dispărut; s'au purificat Universitățile îndepărtându-se mulți profesori și s'au pus condițiuni grele pentru admiterea în școalele secundare și superioare. Dar Alesandru III s'a arătat bun cu țeranii și mai ales cu nobilii, cărora li dădu mijloace a și îmbunătăți starea. «Impăratul Țeranilor», cum i s'a zis, i a iertat de imposite, a desființat capitația, li a iertat din remășiștile sumelor pentru rescumpărarea pământului, și ca să 'i scape de cămătari, a înființat «Banca funciară pentru Țerani». Ajutoare și mai mari s'au dat nobilimei.

In ceia ce privește rusificarea țerei, Alesandru III a luat măsuri serioase, mai ales in Polonia și in provinciile baltice. Polonii și Evreii au fost oprîți de a cumpăra proprietăți funciare și au fost loviți chiar in drepturile lor de moștenire. S'au luat, de asemenea, măsuri energice in ceia ce privește fabricele și usinele. S'a impus a cunoaște limba rusască, li s'au făcut mari greutăți de așezare, și de multe ori, muncitori străini au fost isgoniți fără nici o formalitate. Evreii au fost indepărtați din provinciile de la fruntarie; s'a reglementat dreptul lor de a locui prin sate; au fost isgoniți cei cari se furișaseră prin provinciile din interior și li s'a mărginit foarte drepturile de a se inscrie in Universități și școale secundare.

Limba polonă a fost scoasă din programa învățămîntului secundar in 1869; iar in anul următor și din Universitatea din Varșovia și din școalele primare. Ea a fost scoasă din administrație și numele stradelor ca și firmele magazinelor s'au scris in limba rusască. Cultul catolic a fost persecutat și s'a incurajat mult *Unirea* cu ortodocsia; iar in vechiul regat al Poloniei *uniții* au fost aduși cu suta la religia ortodocsă.

Provinciile baltice și pastraseră autonomia lor. Ele ajunseseră foarte prospere și daseră Rusiei mulți generali, miniștri și diplomați. După 1883, libertățile provinciale au fost suprimate; tribunalele alcătuite din nobili au fost inlocuite prin judecători numiți de către guvern și limba rusască fu obligatorie. Școalele au fost puse sub administrația ministeriului și Universitatea din Dorpat a fost transformată; iar cetatea și a reluat vechiul nume slavon din Evul Mediu, *Iurief*.

Finlanda, anecsată la Rusia in 1809 era «nu o provincie a statului rusesc, ci un stat deosebit, sub-suveranitatea Rusiei». Până pe timpul lui Alesandru III, Constituția finlandesă rămase neatinsă, populația sporise foarte și prosperitatea financiară de asemenea. Această prosperitate economică deștepta gelosia Rușilor. Rusia cheltuia ca să proteagă Finlanda, și pe cînd o mulțime de Finlandesi ocupau funcțiuni importante in Imperiu, Rușii nu puteau intra in o funcție in Finlanda, nici dobîndi imobile dacă nu se naturalisau. Provincia și avea vămile sale, moneda sa, căile sale ferate și limba națională in administrație. Era timpul ca Marele-Ducat să fie legat mai strîns de Imperiu. Până la 1890, lucrul a mers ca mai inainte. De atunci, s'au creat licee rusești

in Finlanda, s'a introdus corespondența oficială in limba rusă; s'a unificat serviciul poștal și s'a introdus rubla rusă.

Alexandru III muri in 1894 in Livadia.

Nicolae II, fiul său, era numai de douăzeci și șase de ani. Toți se așteptau la o politică mai blândă; dar el făcu cunoscut prin o proclamație că va urma politica părintelui său. El păstră pe miniștrii in funcțiune, și după moartea lui *Giers*, el incredință afacerile streine principelui *Lobanof*, apoi lui *Muravief*, și când muri și acesta, lui *Lamsdorf*.

Guvernul a rămas dușman ori-cărei reforme liberale. Politica de rusificare a rămas aceeași; dar *Nicolae II* a provocat intrunirea «*Conferinței pentru Pace*» de la Haga (1899) și a incheiat alianță cu Franția.

X. POLITICA EUROPEANA.

(1871 — 1900).

§. I. Înțelegerea între cei trei Impărați.

Resboiul din 1870 a desființat echilibrul european. Puternica Germanie apăsa asupra Franției și asupra Austriei, și amenința indirect și pe Anglia, care nu mai era in stare a sprijini, ea singură, Imperiul Otoman; pe de altă parte, Rusia se folosise de acest resboiu și dobîndise invoirea a nu mai respecta Tractatul de Paris care o oprise de a ținea flote in Marea Neagră. Franția fusese rănită adînc: i se luase linia Vosgilor, linia de apărare in resărit, i se smulsese două provincii și suferise infrîngerii ne mai pomenite. Ea putea uita aceste infrîngerii, dar nu putea rămînea fără fruntarii întărite spre resărit, căci atunci capitala ei rămînea pururea amenințată. Bismarck știa ca la Francfort s'a subscris nu o pace ci numai o armistare. El nu se putuse astfel cu Austria după Sadova: nu i luase nimic din teritoriu și nu jignise nici amorul propriu, nici interesele popoarelor austriace. De aceia, o înțelegere intimă se putea face cu Austria.

Dar el tot se îngrija de Austria. In august 1871 Impăratul

Guillaume I făcu o vizită lui Francisc-Iosif la Ischl. Acesta se grăbi a i întoarce visita la Saltzburg. Beust demisionă din funcțiunea de Cancelar al Austro-Ungariei și fu înlocuit prin Andrassy. În urma călătoriei Împăratului Francisc-Iosif la Berlin (septembrie 1872), s'a făcut o înțelegere deplină între cele două țări. Tzarul ceru ca să între și el în această legătură. Aceasta doria și Bismarck. «Înțelegerea Celor Trei Impărați» se răzima nu pe un tractat formal de alianță, ci numai pe un schimb de note diplomatice, prin care ei se legau; «a mănținea *statu-quo* teritorial rezultat din cele de pe urmă tractate; a căuta în comun soluția greutăților ce ar putea naște în Răsărit; în fine, a înăduși revoluțiunea sub noua sa formă: socialismul». Astfeliu se îndeplinia cea ce plănuiise de mult Bismarck: «liga sistemului ordinei în contra republicii sociale». Până în 1875 se credea că era o înțelegere deplină între cei trei monarhi.

În 1875, toată lumea se aștepta la o ciocnire între Franția și Germania. Franția se ridicase din prăpastie: și îmbunătățise finanțele și și organizase o armată spăimântătoare. La Berlin erau îngrijiiți; nu trebuia lăsat dușmanul ereditar ca să se întărească; trebuia zdrobit din nou ca să-i fie peste puțință a mai tulbura pacea Europei în o sută de ani *). Ambasadorul german din Paris făcu cunoscut ducelui *Decazes*, ministrul de externe,

*) Din acest moment, presa germană, tot d'a una supusă ordinelor puterничului ministru, se porni în contra Franției cu o violență ne mai auzită. Cea ce D. de Bismarck, ținut la oare care rezervă diplomatică, nu putea scrie însuși, el o împrăstie în toată Germania și în toată Europa prin pana nenumăraților folclorici care și luau inspirațiunile din casa lui cu bani. Nici o dată «fondul reptilelor» nu fusese mai bine întrebuințat. Toate jurnalele din imperiu, sau aproape toate, denunțară cu asprime pretinsele înarmări ale Franției, care, ziceau ele, se pregăteau în tăcere la un războiu foarte apropiat de resbunare. Ele acusau, lucru straniu, pe această putere de înțelegere secretă cu Italia și chiar cu Austro-Ungaria. Ele ziceau, repetau și căutau prin mii de argumente să dovedească că împăratul Guillaume o tratase cu prea multă blândeță în 1871; dar se va profita de această lecțiune; i se va lua Belfort și poate și altă ceva; i se va reduce armata la un efectiv determinat i se va impune o nouă răscumpărare de zece sau de douăzeci de miliarde și se va ocupa teritoriul ei până la ultimul termen de plată, fără a-i permite de a'l plăti înainte.... În acelaș timp, D. de Bismarck se informă confidențial pe lângă marele puteri asupra dispozițiilor ce ar lua ele în cas când ar izbucni războiul între Franția și Germania. (Debidour, *Histoire diplomatique de l'Europe*, II, 472.

că Germania consideră ca o amenințare inarmările franceze. Franța făcu apel la Rusia și la Anglia. Aceste puteri nu puteau suferi ca ea să fie și mai tare slăbită. Regina Victoria și Tzarul au intervenit și nu a mai fost vorbă de război; dar Gorciacof făcu o mare greșală; el a adus la cunoștința lumii întregi intervenirea Tzarului *). Bismarck nu l'a iertat nici odată. Ingrijit de o apropiere între Rusia și Franța, el a făcut pe Rusia să se infunde în cestiunile orientale ca să nu mai aibă timp a se gândi la Apus. Tocmai era și timpul nimerit.

În Imperiul Otoman, făgăduințele solemne ale Sultanului și încercările de reformă din 1856 nu produsese nici o îmbunătățire în starea creștinilor. Situația era mai cu samă gravă în *Bosnia și Herțegovina*, unde locuitorii se uitau cu jale la libertățile de care se bucurau frații lor din Serbia. Nădejdea era tot la Tzar, și agenții Rusiei cutrierau peninsula balcanică **) Când

*) Cancelarul rus crezu că trebuie să arate lumii, prin o circulară cam emfatică, că, dacă liniștea Europei era menținută, aceasta se datoră suveranului seu. Aceasta era o nesocotință gravă. Un ast-feliu de limbajiu jigni pe Germania. El esasperă pe D. de Bismarck. Acest bărbat de stat nu și arătă de loc mânia. Dar el era hotărît a nu ierta. De aceia, din acel timp, el făcu toate chipurile ca să creieze Rusiei atâtea incurcături în Orient, ca să-i fie materialminte peste putință de a se mai ocupa cu Occidentul și de a se uni cu Franța. Visul lui fu, de atunci, a vedea pe tzar întreprinzând un mare război în contra Turciei, a și întrebuița, a și consuma aicea toate puterile sale; și apoi când Rusia va fi scursă de oameni și de bani, tot arătându-i-se prietin, să arunce asupra ei pe Anglia și Austro-Ungaria, care o vor paraliza. Și atunci i va fi ușor a dicta Rusiei, punându-se la rindul său ca arbitru al Europei. (Debidour, *Histoire diplomatique de l'Europe*, II, 476).

**) Prusia arătase ce foloase poate trage din principiul naționalităților și chiar din Revoluțiune un guvern foarte monarhic, foarte autoritar, dar puțin scrupulos și foarte deștept. Un asemenea exemplu trebuia să aducă roade. Pentru marele puteri, Rusia, de mult timp așa de bine-voitoare pentru curtea din Berlin, era mai cu samă dispusă a-l urma. Ca și D. de Bismarck, principele Gorciacof era în diplomație, din școala nouă. Doctrina exclusivă a Sfintei Alianțe i se părea o vechitură. Dacă era de nevoie, pentru a crește autoritatea stăpânului său și mărirea țerei sale, de a întinde mâna democrației, a inscrie pe drapelul său dreptul popoarelor, astfeliu de necesități nu l' făceau să dea înapoi. . . Panslavismul ridică acum capul cu mândrie, vorbia tare despre noua eră ce avea să deschidă sfânta Rusie, de misiunea sacră ce incumba tzarului, de liberarea raselor pe care în virtutea dreptului nou el le chema la libertate. Ca și altă dată tzarul pretindea «a protege» pe toate popoarele de religiunea sa. Dar el reclama și dreptul de «a

A F
1875
Orientul

s'a auzit că n'a mai rămas nici o urmă din tractatul din Paris și când au văzut că Bulgaria a dobândit o Biserică autonomă mulțemită generalului Ignatiet, ambasadorul Rusiei, popoarele erau gata de revoltă. Bosnia și Herțegovina s'au ridicat și au proclamat Unirea lor cu Serbia. Austria se grăbi a propune Sultanului mijlocirea celor trei Curți imperiale: «libertatea religioasă deplină, o gendarmerie indigenă, ficsarea impozitelor». Sultanul acordă reforme complete; dar toată lumea știa că aceasta e numai o comedie. Puterile cer «fapte nu programe». Turcia primi toate propunerile puterilor, și acestea stăruia pe lângă insurgenți ca să depună armele (1876).

Dar creștinii știau cât prețuesc făgăduelile Turcilor; mai înainte de a depune armele, ei cer ca Puterile să garanteze îndeplinirea reformelor acordate. Austria găsia esagerate ast feliu de pretențiuni și poate înțelegerea între cei trei Monarhi s'ar fi sdruncinat, dacă nu ar fi venit niște împrejurări teribile. In 7 maiu, consulii Franței și ai Germaniei au fost măcelăriți, la Salonic, de către musulmanii fanatici și măceluri grozave se întind în toată Bulgaria.

«In câte-va zile 79 de sate au fost arse, 15.000 de persoane au fost ucise, 80.000 se găsiu fără adăpost».

Nu se știa încă de *grozăviile din Bulgaria*, când cei trei Cancelari au publicat *memorandum din Berlin* prin care cele trei Puteri se legau «in vederea măsurilor eficace care ar putea fi reclamate in interesul păcii generale». Franța și Italia au primit principiile generale ale memorandumului. Anglia s'a abținut. Din acest moment, era sigur că Sultanul era incuragiat de Anglia a rezista și că nu va face Europei nici o concesiune.

Inainte de a se inainta memorandumul, *Abd-ul-Aziz* a fost asasinat și înlocuit prin *Murad V*, care a fost un instrument în mâinile Turcilor fanatici, conduși de către *Midhat Pașa*. Acesta ceru soțotială Serbiei și Muntenegrului pentru înarmările lor. Drept răspuns Serbiei și Muntenegrenii năvăliră in Turcia (1 iulie 1876). Muntenegrenii, viteji ca in tot d'auna, au câștigat mai multe victorii. Dar Serbiei, cari aveau numai 80,000 de soldați și vo-

patrona» pe toți acei cari, de aproape ori de departe se legau de rasa slavonă prin limba sau origina lor. (Debidour, *Histoire diplomatique de l'Europe*, II, 320, 323).

Consulii
Franței
și
Germaniei

Sate arse

15,000

80,000
fără adăpost

Abd-ul-Aziz

luntari ruși cu generalul *Cernaieș*, s'au găsit în fața a 200,000 de Turci comandați de **Osman-Pașa**. Ei au fost bătuti la *Alexinatz*, după o luptă de patru zile (25—30 august). Principele *Milan* ceru ajutorul Europei. Anglia, unde opiniunea publică fusese luminată asupra grozăviilor turcești prin o scriere celebră a lui Gladstone, se uni cu cele alte Puteri. Se impuse Turciei un armistițiu *statu quo ante bellum* în ceea ce privea pe Serbia și autonomie administrativă în Bosnia și Herzegovina.

Dar Turcii ajunseseră îndrăzneți. Vădind că diplomații stau la îndoială a întrebuița măsuri energice, ei cred că totul li e permis. Murad V a fost depus și înlocuit prin *Abd-ul-Hamid II*; ei încep din nou lupta și *Cernaieș* a fost zdrobit la *Krușevatz* (29 octobrie). Serbii nu mai aveau armată și calea către Belgrad era deschisă. Rusia lucră singură. În 31 octobrie, *Ignatieș* declară Porții că «dacă până în 24 de oare nu se va subscrie un armistițiu și dacă nu se vor înceta imediat toate operațiunile militare, raporturile diplomatice vor fi rupte». Turcia se găsea singură; ea cedă.

Până atunci Rusia căutase împreună cu cele-alte Puteri mijloacele de a restabili pacea; dar pe fie-care zi plecau în Serbia și în țerile rescutate, ajutoare în oameni, bani, arme și munițiuni. Ce i dreptul aceste ajutoare se trimiteau de către particulari și societățile slavofile. La începutul ostilităților, Tzarul și guvernul său doriau sincer pacea; pentru că simțiau că armata rusă era încă în transformare și finanțele nu stăteau bine; apoi se temeau de un conflict cu Austria și erau siguri de dușmănia Angliei. Dar îndrăzniala Turcilor și chipul cum și băteau ei joc de Europa a făcut pe *Alexandru II* să se hotărască pentru războiu; națiunea l' cerea cu violență.

După ce a făcut cunoscut ambasadorului engles că «dacă Europa nu voia să lucreze cu fermitate și energie, el va lucra singur» în 13 noiembrie 1876, Tzarul ordonă mobilizarea a șese corpuri de armată; apoi începu negoțierii cu **România** pentru a se învoi trecerea armatelor. *) În același timp curtea de la Berlin era întrebată dacă ea ar păzi o strictă neutralitate în cas de războiu cu Austria din pricina Turciei; și, fiind-că nu a primit un răspuns favorabil, Tzarul intră în negoțierii cu Austria, care

*) Din San-Petersburg doresc să aflu cum s'ar purta România în cazul

Alexinatz

Krușevatz

31 VIII 76

1876

au adus incheierea convențiunei secrete (din 15 ianuar 1877) prin care, drept resplată a neutralității sale, Austria era autorizată a ocupa Bosnia și Herzegovina la incheierea păcei*).

Cu toate aceste Tzarul tot credea că va fi pace. El primi propunerea Angliei de a se intruni o conferință la Constantinopole, după un program intocmit de Anglia. Ambasadorii Puterilor s'au înțeles asupra punctelor de impus Porții; dar când au fost să se comunice plenipotențiarilor turci, s'au auzit salve de artilerie. Saivet-Pașa făcu cunoscut că aceste salve insemnau că Sultanul a acordat supușilor săi o Constituțiune*). Ambasadorii au început a mai lăsa din pretențiunile lor și Turcii s'au incredințat că înțelegerea dintre Puteri era șubredă și că nici una, afară de Rusia, nu va ajunge până la resboiu. Ei au privit cu mare liniște plecarea ambasadorilor.

unui rășboiu turco-rus. Rășpunsul este evasiv. România tot sperează că pacea va fi mănținută; dar simpatiile sale sînt de partea Serbilor, a Bulgarilor și a tuturor creștinilor cari gem sub jugul turcesc. Ea va ști în tot d'auna să pună mare preț pe amiciția Rusiei 19 sept. 1876. (*Notes sur la vie...* III, 33)

*) Era cel de pe urmă act și cel mai îndrăzneț din comedia nerușinată cu care 'și bătea joc Midhat-Pașa de Europa, de mai bine de un an. Europa propunea câte va reforme: i se rășpundea prin o revoluțiune care punea în locul autocrației Sultanului un regim constituțional imitat după regimurile parlamentare a celor mai liberale state. Constituțiunea proclama mai întâi nedivisibilitatea imperiului; ea stabilia o Cameră de deputați aleasă prin scrutinul secret, cu drept de control asupra tuturor actelor guvernului; un Senat numit de cătră Sultan; rășpunderea ministerială; consilii generale și municipale; libertatea presei și a învățămîntului; dreptul de asociațiune, inamovibilitatea judecătorilor, egalitatea tuturor inaintea legei, admisiunea tuturor fără deosebire de religie la funcțiunile publice; repartitia egală a împositelor. Confiscarea, corvada, tortura, erau și rămăneau desființate. (Lavissee et Rambaud *Histoire Générale*, XII, 465).

*) Prin mijlocirea D. de Bismarck, în ianuarie 1877, se făcu o înțelegere secretă între Rusia și Austria. Francisc-Iosef se lega a rămănea neutru în resboiul dintre tzar și sultan, rezervându-și numai a ocupa provinciile apusane din peninsula balcanică «dacă oare care eventualități s'ar produce.» Neutralitatea era cu următoarele condițiuni: 1 nici un guvern nu va pretinde la un protectorat exclusiv asupra populațiilor creștine din imperiul turcesc, și toate puterile care au luat parte la tractatele din Paris și din Londra vor fi chemate a se pronunța asupra rezultatelor resboiului; 2 Rusia se va opri de a dobîndi vre un teritoriu pe malul drept al Dunărei, va respecta integritatea României și nu se va atinge de Constantinopole; 3 dacă va întocmi un nou principat slavon, aceasta nu se va face în dauna populațiilor sau statelor neslavone, și nu și va aroga drepturi deosebite asupra Bulgariei

Trupele rusești se concentrau în Basarabia. Pentru ca să mai câștige timp, Rusia continuă cu negocierile și se subscrie *protocolul din Londra* (31 martie 1877), prin care Puterile se legau a priveghia îndeplinirea reformelor promise și invitau pe Turcia să desarmeze. Parlamentul otoman respinse protocolul ca umilitor. Turcii erau plini de iluziuni; ei se gândiau tot la alianța anglo-francesă din 1854; și când a sosit manifestul de războiu a Tzarului (12/24 aprilie), Turcia reclamă intervenția Europei de care și bătea joc de doi ani.

§. 2. România.

În 1877 poporul românesc nu mai era un popor «a căruia origine se pierdea în noaptea timpurilor», cum zicea Cancelarul Rusiei Nesselrode în o circulară a sa din 1848. Țările române nu mai erau niște provincii turcești pe care Rușii le încălcau după plac, cum făcuseră în timp de o sută de ani, sau le luau ca amanet, cum făcuseră în 1853.

De cincizeci de ani se făcuseră progrese mari la Dunărea de Jos. Aceste progrese se datoriau mișcărilor de la sfârșitul viac. XVIII, diplomației europene și deșteptării conștiinței naționale în poporul românesc. Încă înainte de Revoluțiunea franceză, ideile filosofice ale secolului ajunseseră și în Țările Române și profesorii francezi le împrăștiaseră în clasele de sus. «Encyclopedia» era cetită. În timpul Revoluțiunii mai mulți emigrați și au găsit aici adăpost și Boieri români au început a călători în Apus. Pe de altă parte, prin Consulii francezi din Iași și din București, prin agenții «Eteriei» cari lucrau pentru desrobirea patriei lor, ideile de libertate au pătruns și în țările noastre și «Napoleon Bunăparte» a fost plâns în cântecile populare ale poporului românesc. Ideile de libertate pătrunseseră așa de adânc, că de pe la începutul viacului Divanul Moldovei credea necesar să ia măsuri în contra «duhului franțuzesc» care se lăția. Și cum că aceasta nu era o simplă spaimă ce 'și făceau Boierii, se dovedește prin proiectele îndrăznețe de reformă, lucrute de Sturdza, de Golesecu, de alții după 1820; precum și din

care nu va putea fi guvernată nici de un principe rus, nici de un principe austriac; 4 în fine, ea nu și va întinde operațiunile militare în spre Serbia, și nu va trece trupele sale prin acest principat. (Debidour, *Histoire diplomatique de l'Europe*, II, 501).

contra-proiectele lui Michail Sturdza, viitorul Domn al Moldovei, care lucra în numele ideilor «conservatoare».

Trebuia să se dea o satisfacere acestor dorinți, pentru că era sigur că nu se mai poate merge cu reaua organizare de până atunci și Rusia și a luat această însărcinare. În urma fericitului războiu din 1828 care s'a încheiat prin *Pacea de la Adrianopole*, Rusia a numit în fiecare Principat câte o Comisiune care să redacteze legile organice de care aveau nevoie țările. După ce au lucrat separat, Comisiunile s'au întrunit în București sub președința Consilierului *Minciaki* și din desbaterile urmate a ieșit «*Regulamentul Organic*,» sub care au trăit cele două Țări de la 1832 până la 1858.

Regulamentul Organic, alcătuit de către Boieri și impus de către Rusia, era, negreșit, un progres față cu starea de mai înainte.

Regulamentul Organic despărția puterea executivă de cea legislativă. Domnul avea să fie ales pe viață de către «Adunarea Extraordinară» alcătuită din reprezentări ai Clerului, Boierilor și Orașenilor; «Obșteasca obicinuită Adunare,» în care erau reprezentări numai Boierii mari și mici, avea dreptul de a face legi, de a vota bugetul și impozitele și de a lua socotială Miniștrilor de administrația lor. S'a despărțit justiția de administrație, păstrând însă Domnul dreptul de a întări sentințele judecătorești și de a judecă în ultima instanță. S'a organizat «municipalități» în orașele de frunte; s'au regulat vămile; s'a creat o «strajă pămîntească», origina armatei naționale; s'a prevăzut înființarea de școli primare, secundare și superioare în limba națională și s'au regulat raporturile dintre proprietari și țărani așezați pe moșiile lor.

Regulamentul avea multe părți bune și sincer aplicat, ar fi putut da roade. El însă a fost călcat chiar de la început. Cei dintâi Domni regulamentari, *Michail Sturdza* în Moldova și *Al. Ghica* în Muntenia au fost numiți de către Rusia în înțelegere cu Turcia, și ei s'au găsit din capul locului, față cu o puternică opozițiune din partea Boierilor mari, cari voiau să li iea locul. Tratatul de Adrianopole prevedea că Rusia are un drept de „*Protectorat*“ asupra Principatelor; ceea ce însemna că, în realitate, dispozițiunile Regulamentului Organic rămăneau o literă moartă, căci consulii ruși din Iași și din București aveau pretenția ca nimic să nu se facă fără voia și incuviințarea lor. A-

dunările având dreptul a se plânge Porții și Puterei protectoare în contra Domnitorilor, a trebuit o minte ageră ca a lui Michaiu Sturdza ca să se poată mântui pe tron cincisprezece ani. Al. Ghica a fost scos din scaun în 1842 și înlocuit prin G. Bibescu, ales de către țară.

Cu toate greutatețile și piedicele ce întâmpinau în calea lor, Domnii regulamentari au făcut multe lucruri bune. S'a creat o armată națională, s'a regulat sistema dărilor de care erau scutiți Boierii; Galații și Brăila au ajuns porturi însemnate; s'au făcut însemnate lucrări de utilitate publică și s'au înființat mai multe școli primare, școli de meserii, școli secundare în București, Iași și Craiova și *Academia Michailiană* din Iași (1835). Guvernarea Domnilor nu era mai tiranică de cât a altor suverani din Europa și starea țăranului, ori cât era de tristă *) era superioară robiei din alte părți. Literile și științele au început

*) «Și nu ne lasă să ne hrănim acolo unde fugim de rele și asupra neomenoase; că în ceasul ce se află, se trimite ispravnicii și vin și arendașii cu gonaci, ne țin legați și ne aduc iarăși la muncă întocmai ca pe niște robi, închizându-ne prin beciuri și prin coșerele d-lor la vreme de iarnă, fără de nici un foc, ba aruncând apă pe noi ca să degerăm, ca cu patima acelora să se spărie cei-alți. Iar când e vorba de a aduna ostași, dorobanți, cordonari, potecari și ori-ce alt-felie de slujbași în urnirea poverilor, cine altul i-a dat decât noi, fără ca să fim nădăduiți la vre-o mângâiere decât la cea a birului și a biciului stăpânirii. Se cer bani, produse, nutrețuri, vite, podvezi, cine le împlinește decât iarăși noi din sărăcia noastră, luându-ne chiar imbucătura de la gura noastră și a copiilor noștri. Apoi după acest felie de jertfe făcute cu sângele și sudorile noastre, oare nu e păcat înaintea lumii și a lui D-zeu, ca tocmai noi să fim străini și nemernici în pământul nostru?» (C. D. Aricescu, *Cestiunea proprietății* desbătută de proprietari și săteni în 1848).

«Până astăzi toate sarcinile cele mai grele numai asupra noastră au fost puse și noi de nici de unele bunuri ale țerei un neam indulcit; iar alții fără să fie supuși la nici o povară, de toată mana ei s'au bucurat; că noi biruri grele pe cap am plătit; oameni de oaste numai noi am dat; ispravnici, judecători, privighitori și jandarmi, numai noi am ținut; drumuri, poduri și șosele, numai noi am lucrat; belicuri, podvezi și havalele, numai noi am făcut; boierescuri, zile de meremet, numai noi am îndeplinit; clacă de voie, numai noi am dat; la Jidovul orindar ca să ni sugă toată vîaga, numai noi am fost vinduți; băutură scumpă și otrăvită, numai noi am băut; pâine neagră și amară udată cu lacrimi, numai noi am mâncat; bătăli și rezmerițe când au fost, tot greul numai noi l'am dus; oști când au venit, noi le-am slujit, noi le-am purtat; că cel cu putere țara și părăsia, peste hotare trecea; nevoia și greutatea o duceau cei ce rămăneau la vatra lor. Țara aceasta nici băi, nici mă-

a inflori. *Alesandri*, *Alesandrescu*, *Negruzzi*, *Kogălniceanu*, *Bălcescu*, și mai ales *Heliade* și *Asaki*, lucrează pentru deșteptarea neamului românesc, fără a întâmpina greutăți prea mari din partea guvernelor. Frica de o oligarchie boierească nu era, de vreme ce pe fie-care zi ieșea din școalele naționale o tinerime energică, entusiastă, pregătită a ocupa cele mai înalte funcțiuni.

Și cu toate acestea, pe fie-care zi creștea ura în contra Regulamentului Organic, pentru că nu era vorba de buna sau reaua administrațiune a Domnitorilor, ci de cea ce constituia păcatul originar al acestui Regulament: Protectoratul Rusiei. În contra acestui Protectorat se ridicau toți cari simțiau patriotic. Pe fie-care zi plecau și se întorceau din școalele Apusului, tineri cari visau înălțarea neamului lor. Ideile de românism ale scriitorilor din Ardeal, propagate de *G. Lazăr* și de urmașii săi profesorii ardeleni *Murgu*, *Bojîna*, *Laurian*, *Maiorescu* și alți mulți, prinseseră rădăcini puternice.

Așa se esplică pentru ce scriitorii din acel timp nu scriu numai pentru Românii din Principatele lor; ei se adresază tuturor Românilor în: «*Curierul Românesc*», «*Dacia literară*», «*Magasinul istoric pentru Dacia*». Într'un timp când în Germania, Italia, Bohemia se plămădesc ideile care vor aduce *Unitatea* națională, Românii lucrează și ei în această direcțiune. Rusia a impus a se închide școalele *).

iestrii, nici meșteșuguri multe ca alte țări nu are: toată imbelșugarea, brațele și sapele noastre o aduc. Cât i Dunărea de mare și de largă, curge riul sudorilor noastre, se duc peste mări și peste hotare, acolo se preface în riri de aur și argint și curg iarăși în apoi de se revarsă în țara noastră; iar noi de la ele nici că ne indulcim.

«Când ne-am jăluit, când ne-am tânguit, păsurile când ni-am spus, ispravnicul ne-au bătut, privighitorul ne-au bătut, jandarmul ne-au bătut, zăpçii ne-au bătut, vătășelul ne-au bătut, posesorul ne-au bătut, boierul de moșie ne-au bătut: cine s'au sculat mai dimineață, cine au fost mai tare, era mai mare»

Voim să scăpăm, să ne răscumpărăm de robia în care sîntem; vroim să ne răscumpărăm; să nu mai fim a nimăruî; să fim numai ai țerei și să avem și noi o țară; am ingenunchiat, am imbrâncit cu toții; cum sîntem nu o mai putem duce îndelung. Nu vroim să jignim drepturile nimăruî; dar nici al nostru să nu se întunece». (Buletinul Divanul ad-hoc din Moldova, No. 21).

*) «Că limba română n'ar fi inzestrată cu trebuincioasele cărți pentru învățăturile mai înalte; că dregătorii publice n'ar putea fi incredințate de cât la oameni cu oare care stare, pe când cea-altă parte a cetățenilor se

Pentru aceasta ei fac **Revoluțiunea din 1848**. Nu era vorbă de o schimbare de Domn, nici de curmarea abuzurilor, ori cât de mari ar fi fost ele; ci de *desființarea protectoratului rusesc*; și fiind-că această apăsare rusască se concretisa in Regulamentul Organic, acest Regulament a fost ars de către popor. Avea dreptate Cancellarul Nesselrode când acusa pe cei cari au făcut Revoluțiunea că visază o «Mare Dacie». Dorința revoluționarilor era într'adevăr, a pregăti pentru națiunea lor un loc neatârnat in rîndul popoarelor lumii.

Revoluțiunea din 1848 nu a isbutit in Principate, cum nu a isbutit nicăiera. Dar faptul că, in Moldova, a fost in fruntea mișcării cei mai insemnați bărbați din acel timp; că in Transilvania, Românii s'au luptat cu un eroism fără margine pentru existența lor națională; toate aceste fapte au interesat pe Europa, au deschis ochii diplomaților și i-au făcut să înțeleagă că la Dunărea de Jos este un popor de viță latină, care vrea și merită să trăiască de sine stătător. Protectoratul rusesc era lovi de moarte. De giaba s'a incheiat *Convențiunea de la Balta Liman* (1849) între Rusia și Turcia, prin care se desființau Adunările și se numiau Domni pe șapte ani: *Gr. A. Ghica* in Moldova și *Barbu D. Știrbeiu* in Muntenia; epoca a-tot-puterniciei Consulilor rusești era trecută pentru de a pururea.

De aceia, in timpul acestui regim, nu mai e vorbă de opozițiune contra Domnilor, de a se critica guvernarea lor; atențiunea patrioților este indreptată in altă direcțiune. Ei caută să se folosiască de Resboiul din Crimeia, de bunele dispozițiuni ale lui Napoleon III in cestiunea naționalităților, și toată activitatea lor, emigrați sau in țară, se indrumă a se face să se admită programa Partidei Naționale care se resuma in următoarele puncte: **Unirea Moldovei cu Muntenia, Autonomie, Guvern constituțional reprezentativ** și pentru stabilirea definitivă a ordinei, **Principe străin ereditar**. Tractatul de la Paris din 1856 a *desființat Protectoratul rusesc punënd Principatele sub garanția Celor Șapte Puteri europene*, a inapoiat Moldovei trei județe din Basa-

dedă la indeletnicirile negoțului, a meșteșugurilor și a lucrării pămîntului, de unde ar urma că dacă am da tot acea învățătura treptelor societății care se găsece in împrejurări deosebite, ar fi tot așa precum de a supune la una și aceeași hrană deosebite soiuri de vietăți.» (*Proiect de reorganizarea învățaturilor publice in principatul Moldovei*, 1847).

rabia și a prevăzut intrunirea unui *Divan ad-hoc* de fie care Principat.

Amândouă Divanurile s'au rostit pentru «Cele patru puncte» și cel din Moldova a arătat și dorinți pentru reorganizarea Țerilor.

Dorințele Românilor au fost cercetate în Conferința din 1858 și s'au consfințit prin **Convențiunea de la Paris** (7/19 august).

Prin această Convențiune s'a acordat Unirea legislației și a puterii armate; se prevedea o *Comisiune Centrală* la Focșani ca să pregătească proiecte de legi comune pentru ambele Principate; dar se înființa în fie-care Principat câte o Adunare alcătuită din reprezentanții proprietarilor mari și mici și a bogătașilor din orașe și se hotări să se aleagă câte un Domn, dintre cei cu 3000 de galbeni venit anual și cari au ocupat funcțiuni însemnate în țară. Convențiunea prevedea egalitatea cetățenilor înaintea legii*).

Pentru ca noua lege fundamentală să se pună în lucrare, Conferința a decis ca cei doi Caimacami, *N. Vogoridi* din Moldova și *Al. Ghica* (fostul Domnitor) din Muntenia, să se retragă făcând loc unor Locotenențe domnești, alcătuite din câte trei foști miniștri ai celor de pe urmă domni. (*V. Sturdza*, *An. Panu* și *St. Catargiu* în Moldova; *I. Manu*, *Em. Bălianu* și *I. Filipescu* în Muntenia). Sarcina acestora era de a întruni Adunările Elective pentru alegerea Domnilor.

Camera din Moldova a ales domn pe **Alesandru Cuza**, 5/17 ianuarie 1859, și peste trei săptămâni, Camera din Muntenia sub presiunea poporului din București, a ales Domn pe aceiași persoană (24 ianuarie). Puterile au recunoscut această indoită ale-

*) «Moldovenii și Muntenii sînt cu toții egali înaintea dărilor, și de o potrivă primiți în dregătorii publice în una și alta din ambele țeri. Libertatea lor individuală este garantată și nimeni nu va putea fi reținut, arestat nici urmărit de cât conform cu legea. Niminea nu va putea fi espropriat de cât în chip legal și pentru pricină de interes public și după o despăgubire. Moldovenii și Muntenii de toate riturile creștine se vor bucura de o potrivă de drepturile politice și bucurarea atari drepturi va putea fi întinsă și la celelalte culturi prin dispozițiuni legiuitoare. Toate privilegiile, scutirile sau monopolurile de care se bucură încă unele clase vor fi desființate și se va procede fără întârziere la revisiunea legii care regulează raporturile proprietarilor pămîntului cu cultivatorii, în vedere de a îmbunătăți soarta țăranilor.» (Art. 46 al *Convențiunii* din 7/19 august 1858, de la Paris).

gere și **Alesandru Ioan I** se sui pe tron. Sarcina noului domnitor era foarte grea. Totul era de făcut. Speranțele erau foarte mari și greutățile aproape neinvinsse. El era dator să guverneze cu oamenii din partidul Național; dar alegerea sa se făcuse cu unanimitate, și el nu putea împărți țara în două tabere, nici a'și crea oamenii săi: chiar partidul Național se desfăcuse. Strâns uniți în jurul programului politic care triumfase în mare parte, deosebiții bărbați de stat se deosebiau în cestiunile sociale și de organizare lăuntrică. Era deosebire de idei între **M. Kogălniceanu** și **An. Panu**, **L. Catargiu** și **P. Mavrogheni** între **Brătienii**, **Goleștii**, **C. A. Rosetti** și **Cretzuleștii**, **I. Ghica**, **V. Boierescu**, și deosebiri și mai mari față cu partidul care cunoștea de șef pe **Barbu Catargiu**. Domnitorul era nevoit a se adresa pe rând deosebiților bărbați și lucrurile mergeau greu cu două capitale, două Adunări și două Ministere deosebite. Mulțemită sprijinului împăratului **Napoleon III** și stăruinții patriotice a lui **C. Negri**, agentul țerei la Constantinopole, Puterile au acordat în 11/23 decembrie 1861 **Unirea** și în **24 Ianuarie 1862**, Camerele s'au intrunit în București care ajunsese capitala **României**.

După îndeplinirea Unirii s'a putut lucra mai cu folos pentru organizarea țerei; dar era o neînțelegere mare între Domnul democrat, singurul care votase în Adunarea ad hoc din Moldova propunerea lui **Negri** pentru *improprietărarea țăranilor*, și între majoritatea Adunării ieșită din alegători cu cens mare. **M. Kogălniceanu** fu chemat la Ministeriu. *El făcu secularizarea averilor mănăstirilor închinată*. Averile celor pămîntene se luaseră în 1859. Apoi intră în conflict cu Adunarea. Desbaterile Adresei din 1863 care conchideau la răsturnarea Ministeriului au rămas celebre. **L. Catargiu**, președintele Camerei, a fost oprit de cătră Domnitor a-i ceti Adresa. **Kogălniceanu** precipită lucrurile prezentând un *proiect de lege rurală* și când Adunarea refuză a rezolvi această cestiune în sens popular, Al. Cuza făcu **lovitura de stat** din 2/14 maiu 1864. Adunarea a fost împrăștiată și s'a supus la aprobarea poporului **Statutul fundamental**, prin care se lărgia dreptul de alegător, se înființa un Senat și se încredința Domnului dictatura cu putere de a face legi, până la 6 decembrie viitor. 750.000 de voturi au aprobat lovitura de stat și Puterile au sancționat-o. În curs de șese luni, s'au promulgat Codicele civil și Penal, legea pentru organizarea judecătorească, legea

comunală și județeană, legea asupra Instrucțiunii publice, și legea rurală, prin care țăranii ajungeau proprietari cu condițiuni ca să plătească pământul în curs de cincisprezece ani. În cât-va luni s'a schimbat fața țerei. Dar de atunci Domnitorul și făcuse dușmani de moarte pe foștii privilegiați și pe elementele înaintate care nu-i puteau ierta zdrobirea tribunei și falsificarea alegerilor!

Al. Cuza simțea că nu mai poate governa și că liniștea în spirite nu va domni de cât numai sub un Prințipe străin; de aceea, la deschiderea Camerei, decembrie 1865, el zise în Discursul tronului, că a rămas numai un punct ne pus în lucrare din vechea programă a Partidei Naționale, și că el nu va fi nici odată o piedică pentru aducerea unui Prințipe străin. Peste două luni, ¹¹/₂₃ februarie 1866, A. Cuza fu silit a abdica. El se duse în străinătate, unde muri în 1873.

Locotenența Domnească (L. Catargiu, N. Golescu, General Haralambie) propuse coroana *Comitelui de Flandra*, fratele regelui Belgiei; dar Împăratul Napoleon nu permise ca un prințipe înrudit cu familia de Orléans să ajungă la tronul României. Atunci se propuse candidatura principelui **Carol de Hohenzollern** care fu ales prin un plebiscit, sancționat de *Adunarea Constituantă*. Tânărul prințipe primi coroana ce i se oferă și cu primejdia vieții sale, trecu prin Austria și se sui pe tron (10 maiu).

Descinzător din energica și strălucitoarea familie a Hohenzollernilor cari făcuseră mărirea și puterea Prusiei, Prințipele Carol venia însuflețit de cele mai nobile intențiuni pentru poporul cu care avea să împartă și soarta cea bună și soarta cea rea (*). El jură *Constituțiunea* din 1866, una din cele mai liberale din

*) «Românilor, în destinatele omenești, nu este nici o datorie mai nobilă decât aceea de a fi chemat a mântui drepturile unei națiuni și a consolida libertățile ei. Numai o misiune atât de importantă a putut să ne decidă a părăsi fără nici o ezitare o situațiune independentă, o familie, o patrie de care eram legat prin legăturile și amintirile cele mai sacre, pentru a răspunde la apelul vostru. Primirea plebiscitului care a pus pe capul meu corona lui Stefan și a lui Michaiu ne impune o mare răspundere; dar nădăduise că mi va fi dat, cu ajutorul lui D-zeu și cu un devotament fără margine, de a asigura noii mele patrii o existență fericită și vrednică de trecutul ei. Români, sint al vostru din toată inima și din tot sufletul meu. Voi puteți să vă răzimați pe mine în tot timpul, după cum eu mă voiu rezima pe voi», 10 maiu 1866. (*Notes sur la vie du roi Charles de Roumanie*, I, 21).

Europa, 'și făcu o regulă nestrămutată a o aplica în spiritul și în litera ei și hotărî chiar la început a scăpa de sub suzeranitatea turcească. Pentru aceasta însă erau două lucruri absolut necesare: o armată bine organizată ca care să se poată dobîndi neatărnarea țerei și o situațiune economică prosperă cu care să fie țara în stare a trăi prin sine însăși. Dar pentru îndeplinirea acestor două cerinți era necesar ca *Domnul să poată governa*. Însipirat de aceste idei, el se puse la lucru și când, după câteva schimbări de ministere, a găsit un șef de guvern energic în Ioan Brătianu (1867), programa Domnitorului începu a se pune în lucrare. Armata a fost reorganizată și armătura ei complectată; în afară acțiunea guvernului român s'a simțit în favoarea fraților din Transilvania (*) și în ajutorul moral și material dat creștinilor apăsați din Imperiul Otoman (**); pe când în lăuntru se luau măsuri energice de apărarea muncii naționale contra Evreilor (***) și se vota legea pentru construcțiunea Căilor ferate

*) «Nu atirna de mine de a pune un sfirșit simpatiilor naturale care există între populațiunile de aceeași rasă de dincoace și de dincolo de munți. Am dar dreptul de a aștepta ca, din partea sa, guvernul ungar să facă tot ceia-ce-i dictează equitatea pentru a îndulci nemulțemirile a două până la trei milioane de Români cari locuiesc în Transilvania și Banat. Nu socoti dorința ce exprim aici ca o încercare de amestec politic. Nu insist asupra acestui punct decât intru cât el constituie una din condițiunile principale a consolidării bunelor raporturi dintre guvernul meu și acel al statului vecin. În calitatea mea de principe constituțional, chemat la tron prin un plebiscit, sint obligat a ținea socoteală de opiniunea publică, când judec că ea exprimă idei juste; dar o politică de conciliație francă și sinceră din partea guvernului unguresc față cu supușii săi nemaghiari ar fi pentru mine cea mai bună încuragiare în calea pe care am intrat», 3 dec. 1868 (*Notes sur la vie . . .* I, 156)

**) În Bulgaria, revolta care fermenta de atâta vreme a isbucit. De mai multe săptămâni circla o petițiune care reclama de la Sultan transformarea vilayetului într'un regat suveran cu un guvern constituțional. Un guvernămint național bulgar secret, având scaunul în București, a dat un manifest care chiamă pe Bulgari la arme. Acest manifest e împrăștiat în vilayetul Dunărei și atîță focul pretutindine. În urma acestora, Turcia adună forțe la Adrianopole, 22 april 1866. (*Notes sur la vie . . .* III, 14).

***) Pe lângă calamitatea produsă prin recolta rea, Moldovenii au în mijlocul lor o calamitate constantă: jidovii. Jidovul e unicul cărciumar și dughengiu; el aduce pe țeran să-i bea rachiul lui falsificat și e în tot-dauna gata de a-i împrumuta pentru ca să aibă pe datornici în mână. De aici ura în contra acestor lipitori, ură care cu toate aceste nu împiedică imigrarea și repedea imulțire a jidovilor. Apoi, jidovii din Moldova sint murdari și strămtișoși

se înțelegea cu Tzarul *). Aici el s'a încredințat că războiul va fi numai de cât; s'a înțeles asupra condițiilor de trecere și petrecere în țară a armatelor rusești și, în acelaș timp, a dobândit tunuri mari pentru apărarea podului de pe Siret la Barboși și a întăriturilor de la Calafat. Armata română a fost concentrată din toamna 1876 și toată iarna a străjuit linia Dunărei, întărind punctele amenințate.

Nu era încă vorba ca România să intre în războiu. Rușii nici nu voiau să audă despre o cooperare a armatelor române **).

telesă nici chiar de către Europa...» Din scrisoarea Principelui Carol-Antonie din 19 dec. 1876. (*Notes sur la vie...* III, 46).

*) În o convorbire care avu loc mai pe urmă cu principele Gorciacof, acesta i espuse vederile sale în privirea unei convențiuni militare, fără nici un caracter politic, pe care Rusia trebuia să o încheie cu România. Rusia nu putea pătrunde în Turcia de cât trecând prin România, dar nu va rezulta nici o pagubă pentru țară. Brătianu a răspuns: că înțelegerea cu România nu ar întâmpina nici o dificultate îndată ce Rusia va face războiul în înțelegere cu puterile garante; dar acest acord trebuia să fie, înainte de toate, clar și formal stabilit. Principele Gorciacof respunse la această obiecțiune, cu un ton foarte aspru, că România trebuie să se mărginească la trecerea prin țară fără nici o condițiune. Altmintrelea Rusia s'ar putea referi la tratatele în virtutea cărora Moldavia și Valachia fac parte integrantă din Imperiul otoman și ar năvăli în ele fără alte forme. Brătianu nu și-a perdut cumpătul, ci din partea sa a dat de gândit Cancelarului rusesc, că un războiu întreprins pentru a libera pe frații creștini de sub jugul necredințioșilor nu ar începe tocmai sub niște fericite auspicii prin zdrobirea unei armate creștine și declară că armatele României vor respinge cu forța invaziunea unei armate dușmane care ar trece Prutul... Când, în momentul de ași lua ziua bună, principele Gorciacof i-a zis: «De va fi războiu ne vom înțelege de sigur; România nu are de cât să câștige», Brătianu respunse: că o înțelegere atârnă absolut de la interesul celor două țeri și că el era dispus a examina afacerea mai de aproape. 16 oct. 1876 (*Notes sur la vie...* III, 35).

***) «Rusia nu are nevoie de concursul armatei române». Forțele pe care ea le-a pus în mișcare pentru a lupta în contra Turciei sînt, mai mult de cât suficiente «pentru atingerea înaltului țel ce și a pus Împăratul când a început războiul actual. De altă parte siguranța esternă a României nu o obligă de fel a ataca pe Turcia. Dacă dar din considerațiuni personale de o natură diferită pe care guvernul român nu ține a le da pe față, dar care rezultă destul de lămurit din limbajul presei locale — el se crede dator de onoare a întreprinde o acțiune, nu poate nici într'un cas jena executarea planului general al marilor operațiuni ale armatei rusești, numai la umbra cărora s'au putut pune bazele viitoarelor destinate ale statului român». Nota principelui Gorciacof, 18-mai 1877 (*Notes sur la vie...* III, 93).

Aşa că ar fi urmat ca România să încheie numai o Convenţiune de trecere a armatelor ruseşti, păstrând o neutralitate absolută. Asemine Convenţiune s'a şi făcut în 4/12 Aprilie 1877 şi Cămelele Române au aprobat-o. Prin acest act, Rusia se obliga, într'un chip solemn, a respecta *integritatea teritorului român* *). Turcii ne au silit să ieşim din neutralitatea ce ne o impusesem. Mai întâiu, în Constituţiunea dăruită de către Sultan supuşilor săi, România era trecută între ţerile care făceau parte integrantă din Imperiul Otoman, ceia ce a făcut ca guvernul român să protesteze energic **). Apoi, mai înainte de a se declara războiul, Marele Vizir a trimis o notă Domnului României ca să se înţeleagă cu comandantul suprem al armatelor turceşti din Bulgaria

*) Brătianu s'a înţeles cu consilierul de ambasadă de Nelidoff asupra punctelor principale din un tractat de trecere. Din cele patru puncte din tractatul politic, punctul al doilea a ridicat mai cu seamă dificultăţi în formula sa, pentru că ministrul a insistat pentru ca însuşiunile şi drepturile politice ale statului român să fie strict observate, şi Principele a cerut ca Rusia să se lege a garanta «integritatea actuală» a României, şi aceasta pentru a micşura teama naturală de a vedea pe Rusia reclamationă eventual retrocesiunea Basarabiei, cedată Moldovei prin tractatul de Paris. Negocierile sînt conduse în cel mai mare secret la Consulul general al Rusiei, baronul de Stuart. Până acum, nimine în Bucureşti nu presupune prezenţa lui Nelidoff. 23 nov. 1876. (*Notes sur la vie... III, 44*).

«Art. II. Pentru ca să nu resulte pentru România nici un felu de neplăcere sau primejdie din faptul trecerii trupelor ruseşti, guvernămîntul Majestăţii sale Impăratul tutulor Rusiilor se leagă a mănţine drepturile politice ale statului român şi a privilegiu ca ele să fie respectate, întocmai după cum cer legile ţerei şi tractatele. Pe lângă aceasta, guvernul Majestăţii sale Impăratul Rusiei se leagă a mănţine şi a protege integritatea actuală a României,» 4 april 1877. (*Notes sur la vie... III, 67*).

***) Nota de protestare a guvernului român, prezentată astăzi la Constantinopole, espune că raporturile internaţionale ale României cu Sublima Poartă determinate deja prin vechile Capitulaţiuni, au devenit o parte din dreptul public european şi că România de douăzeci de ani în coace şi a fundat pe această basă dezvoltarea sa ca stat şi ca naţiune. De altă parte, transformarea «internă» a Imperiului Otoman în o monarhie constituţională nu ar putea atinge întru nimic relaţiunile sale «internaţionale.» Aserţiunea lui Savfet Paşa că România este în numărul «provinţiilor privilegiate» ale Turciei, a jignit drepturile seculare ale României, şi guvernul român are, în urmărire, datoriu de a considera Constituţiunea otomană ca «nulă şi neavenită,» în tot ceia ce priveşte pe România, şi de a protesta în chipul cel mai formal în contra jignirii aduse drepturilor, conforme tractatelor, ale naţiunii române, 25 dec. 1876. (*Notes sur la vie... III, 49*).

pentru apararea țerei *). Un Domn al României și un Hohenzollern nu putea primi o asemenea Notă nesocotită. În fine, armatele turcești erau alcătuite în mare parte din Cerkezi și Bașibuzuci sâlbateci, gata a năvăli în țară și a comite grozăvii ca în Bulgaria. România era datoare să ia măsuri de apărare, mai ales că «monitoarele» turcești de pe Dunăre puteau în ori-ce moment să prefacă porturile noastre în ruină.

Rușii au trecut Prutul cu 250.000 de oameni comandați de către Marele duce Nicolae, fratele Tzarului, pe când 60.000 intrau în Armenia sub Loris Melikof. În curs de trei luni, armatele s'au concentrat pe Dunăre până la gura Oltului. Oltenia era păzită de cătră Români. În iunie, Rușii trec Dunărea și intră în Dobrogea și la jumătatea acestei luni o trec la Zimnicea și ocupă Șiștov. Campania se anunța strălucită. Turcii aveau 100.000 de oameni în Bosnia și Herzegovina și 186.000 împrăștieți prin cetăți de la Vidin până la Silistra, cu rezerve mari la Șumla și Varna, fără o armată capabilă de a opune în centru o rezistență serioasă. După ce s'a cuprins Biela și Nicopol, Rușii înaintează spre miază-zi, ieau *Tîrnova*, ajung la Balcani, pun mâna pe pasul *Șipca* și generalul *Gurko* pune mâna pe drumurile spre *Filipopoli* și valea Mariței, (5 iulie). Europa era imărmurită și Anglia foarte îngrijită.

În acelaș timp, Melikof cuprindea *Ardahan*, încunjura *Kars* și amenința *Erzerum*.

Turcia avu noroc de **Osman-Pașa** care comanda la Vidin. Acesta

*) «Concentrarea armatei rusești la Prut, pregătirile fățișe făcute de către Rusia în vederea unei acțiuni militare, și alte indicii nu mai puțin semnificative, nu pot lăsa A. V. precum și nici guvernului imperial nici o indoială despre primejdia unei situațiuni asupra căreia Sublima Poartă a atras deja atenția guvernului A. V. și care pare că amenință cu o invazie a trupelor rusești teritoriul Principatului. În această întâmplare și în conformitate cu prevederile art. 26 din Tractatul de Paris și paragrafului 5 de la art. 8 al Convențiunii din 19 august 1858, vin în numele M. S. I. Sultanul a invita pe A. V. a se înțelege cu Sublima Poartă în scopul de a hotări în comun măsurile militare proprie a asigura apărarea teritoriului principatului în vederea eventualității de care ar putea fi amenințat. Nu aștept de cât răspunsul A. V. pentru a da instrucțiunile necesare în acest scop lui Serdar Ecrem Abdul Kerim Pașaz, care se găsește pe Dunăre în fruntea armiiilor otomane și cu care până atunci autoritățile militare ale A. V. se pot înțelege în cas de urgență» 11 april. 1877. (*Notes sur la vie. . .* III, 72).

lăsă în cetate o garnisoană puternică și cu restul armatei sale ocupă Plevna amenințând pe Ruși din dreapta, pe când Mehmet-Ali i strângea de aproape din stînga și Suleiman alerga de la sudul Balcanilor aducând ajutoare din Bosnia și Herzegovina. Marele-duce Nicolae ordonă atacul Plevnei; dar Rușii au fost respinși în două rînduri, după ce au pierdut 7.000 de oameni pe câmpul de luptă. Atunci nu mai fu vorba a înainta mai departe.

Atunci se ordonă mobilizarea încă a patru corpuri de armată și Garda Imperială fu chemată pe câmpul de reșoiu. Negreșit colosul de Nord avea încă de ajuns mijloace de luptă; dar ajutoarele aveau să sosească târziu și, pentru moment «Turcii i prăpădeau, «causa Creștinătății era pierdută». Turcii atacau de toate părțile: Suleiman ataca cu furie pe Gurko la pasul Șipea, Mehmet-Ali cuprindea linia Lomului și Osman i lovi la Scalevitze, unde s'a retras numai după opt atacuri (19 august) (*).

Rușii cerură ajutorul Românilor de la începutul primejdiei și Domnitorul Carol se grăbi a da ordin armatei române ca să treacă Dunărea. Situațiunea era foarte gravă. De la începutul lui maiu tunurile turcești din Vidin, Giurgiu și Silistra începuseră a bombarda orașele române. Aceste atacuri provocase votul Camerelor prin care se proclamă **Independența României** slărmându-se secularele tractate cu Turcii. Artileria română respunse cu succes la bombardarea turcă; dar Rușii, cum am văzut, refuzau cooperarea armatei române. Când a primit telegrama Marelui-duce Nicolae, Domnul României și guvernul său nu au stat pe gânduri nici un minut. Armata trecu Dunărea la Zimnicea, ocupă Nicopole și, în curînd, mai bine de 60.000 de Români se aflară pe câmpul de luptă. Ajutor neprețuit pentru Ruși; pentru că armata română nu numai că sporia numărul luptătorilor, dar intra insuflită de dragostea de țară, de spiritul de disciplină și de abnegare și de simțul datoriei; era o armată în adevăr modernă, cu o armătură escelentă și o artilerie superioară celei

*) *Principelui Carol al României*

La locul unde se găsește cartierul-general român.

«Turcii îngrămădind cele mai mari mase la Plevna, ne prăpădesc. Rog de a face fusiune, demonstrație și, dacă e posibil, trecerea Dunărei pe care dorești a o face. Intre Jiu și Corabia această demonstrație este indispensabilă pentru a facilita mișcările mele». Marți 19 iulie, 1877. (*Notes sur la vie...* III, 100).

rusești și care avea să uimească lumea prin vitejia și instrucția sa militară. Aceasta s'a văzut în atacurile, puțin folositoare, ordonate de cătră Comandantul suprem în zilele de 30 august și de la începutul lui octombrie.

Se știa că Tzarul hotărîse de mult a ne lua înapoi cele trei județe din *Basarabia*, care se înapoiaseră Moldovei prin Tractatul de la Paris (*) și mulți au făcut imputări guvernului din 1877 că s'a grăbit a veni în ajutorul Rușilor fără nici o condițiune. Aceste critici sînt nedrepte. Rușii știau ce condițiuni pune Domnul României: ca armata română să opereze ca un corp de sine stătător; iar *integritatea teritorului* era de ajuns garantată prin Convențiunea din 4 aprilie. Amestecul României în resboiu găsise protivnici chiar de la început; dar Domnul și cu I. Brătianu erau pentru o participare. (**). Acum nu mai era vreme de negociat. Nu putea România să lase pe Ruși a fi zdrobiți pentru ca mai pe urmă, teatrul resboiului să se transpoarte pe malul stîng al Dunărei. Trecerea armatei române în Bulgaria a fost un mare act de patriotism și de prevedere politică. Ea a arătat

*) Conversația cu Cancelarul imperiului Rusiei ținea mult și lăsa pe Principe sub impresiunea unei dureri. Ast-fel Cancelarul exprimă, ce-i drept, părerea că România are nevoie de gurile Dunărei pentru dezvoltarea sa politică și economică, dar reclamă pentru Rusia brațul Chiliei. Prințul replică, că Europa este singurul forum pentru soluțiunea acestei cestiuni. Principalele efortări tind a asigura integritatea țerei sale, garantate prin tractate și o lărgire de fruntarii, pe care de altmintrelea nu o aștepta de cât din o campanie victorioasă, nu vine pentru el de cât în a doua linie în aceste considerațiuni. Ploesti, 2 iunie 1877. (*Notes sur la vie...* III, 100).

Bălăceanu telegrafiază din Viena că Austria sfătuește pe Români să nu treacă Dunărea; Rusia ar plănui să dea României o parte din Dobrogea, dar, în schimb, să-și aneceseze din nou partea din Basarabia care fusese reunită la Moldova prin tractatul de Paris, 23 iunie 1877. (*Notes sur la vie...* III, 109).

**) După dorința lui Brătianu, Principele convocă nu numai pe cei noi, dar și pe vechii miniștri precum și pe deosebiți bărbați de stat români pentru a asculta părerea lor în această situațiune critică. Se discută mult. Ca rezultat final se vede că majoritatea celor ne-miniştri de față: D. Ghica Bosianu, I. Ghica, Epureanu, A. Golescu, se pronunță hotărît pentru neutralitate. Numai Kogălniceanu și C. A. Rosetti sînt pentru o înțelegere cu Rusia. Principele însuși este în contra neutralității, care, după părerea sa, ar fi nimicirea României ca stat. Silințele lui tind a intra în acțiune pentru onoarea țerei. Mai multe dintre persoanele convocate în consiliu recomandă ca armata să se retragă în regiunea muntoasă din Valachia-Mică în așteptarea evenimentelor, 2 april 1877. (*Notes sur la vie...* III, 65).

lumei că Românii sînt un popor capabil a'și cuceri Independența și capabil de a o păstra.

Când întreaga armată română a trecut Dunărea, atunci s'a format *Armata de Vest* alcătuită din Ruși și Români sub comanda supremă a **Principelui Carol**, însărcinată a cuprinde Plevna. De la început, Domnitorul a fost de părere a se întrebuița in contra lui Osman-Pașa tactica și strategia de resboiu modernă care cruță sângele soldaților fiind că nu i espune zadarnic; care isolează pe dușmanul închis într'un loc întărit, oprind sosirea de ajutoare; care 'l silește a ieși, silit prin foame, și 'l sdrobește pentru că atunci el este nevoit a ataca întăriturile făcute in jurul său, sau 'l face să capituleze. Generalul **Todleben**, vestit prin apărarea Sebastopolului in 1855 fu chemat pe câmpul de resboiu. El fu de părerea Principelui Carol și a fost numit capul statului-major al Armatei de Vest. De atunci resboiul din jurul Plevnei și schimbă fața. In jurul întăriturilor turcești se fac întăriri și mai formidabile; iar Gurko in fruntea Gardei Imperiale sdrobește ajutoarele ce sosiau și inchide comunicațiunile lui Osman cu Sofia, pe când **Skobelef** cuprinde **Muntele-Verde** și 'i taie comunicațiunile cu Balcanii. Din acest moment, soarta Plevnei era hotărîtă. Cu toate aceste, Osman-Pașa s'a mai ținut până 28 novembre (10 decembre). In acea zi el făcu o ieșire și se indreptă spre Vidin; dar a intîmpinat o rezistență teribilă și a fost nevoit a se întoarce spre Plevna; in timpul acesta însă Românii și Rușii ocupaseră cetatea. El fu rănit și capitulă cu toată armata sa *).

(*) Principele poate să străbată foarte cu greu. Trupele rusești și românești il salută cu o furtună de ura! El merge călare pe lângă nesfîrșitul convoiu de prizonieri și întâlnește fără de veste, pe drumul de la Plevna la Sofia, nu departe de podul de peste Vid, trăsura in care capul armatei turcești invinse, rănit la picior, se duce in captivitate sub o escortă de călărași români din al 3 regiment. Indată ce Osman Pașa află cine este acela care inaintează călare spre trăsura sa, el se ridică in picioare, cu toate durerile sale și nimic nu'l poate indupleca a'și relua locul. Principele Carol I intinde mîna și 'i exprimă in termini mișcători admirația sa pentru eroica apărare a Plevnei, 28 nov. 1877. (*Notes sur la vie* III, 205).

Osman Pașa, care nu a fost condus la Bogat, ci a petrecut noaptea in Plevna, este informat că Impăratul dorește să-l vadă. In curte sînt inordinuite statul major rus și cel român, care salută prin ura! pe capul armatei turcești, care trece in trăsură; și se strâng, in jurul lui când intră in

Răsboiul se putea considera ca sfârșit. Turcii și pierduseră capul cu totul. Rușii hotărâsc a se folosi de această buimăceală și trec Balcanii. Gurko, îi trecu pe un ger de 25°; la *Etropol*, sdrobi pe Turci, deschise pasul *Sipka* și 32.000 de Turci depun armele; in 4 ianuar, el intră in Filopopoli. Armatele rusești se îndreptau spre Adrianopol, unde Suleiman Pașa cerca a organisa un câmp întărit; el fu împins spre munții Rodop și in 8 ianuarie toate forțele rusești se concentrează la *Adrianopole*; iar peste zece zile avant gardele lor ajungeau la *Rodosto*, pe marea Marmara. In acest timp, Serbii cari reîncepuseră răsboiul cuprindeau Pirot și Niș, Muntenegrii puneau mâna pe Antivari și Dulcigno și mergeau spre Scutari; iar Românii băteau pe Turci la *Rahova* și *Smârdan* și siliau *Vidinul* a capitula.

In Armenia, Loris Melikof care fusese respins și nevoit a se întoarce pe teritoriul rusesc, cuprinsese *Kars* din novembre.

Turcia ajunsese la discreția invingătorului. După căderea Plevnei, ea făcuse apel la mijlocirea Angliei, dar Rusia respinsese a această mijlocire; la finele lui decembre, Poarta solicită o încetare de arme. Tzarul răspunse că va acorda armistarea numai după ce Turcia va subscrie preliminariele de pace. In 15 ianuarie se făcu cunoscut plenipotențiarilor turci că dacă nu vor subscrie până in patru zile; armatele rusești se vor îndrepta spre *Constantinopole*. La data fiesată s'au subscris preliminariele de pace și, in 3 martie 1878, s'a subscris *pacea de la San Stefano*, la porțile capitalei Sultanilor.

Tractatul impus Turciei la San Stefano prevedea independența României, Serbiei și Muntenegrului; lua inapoi cele trei județe din Basarabia și ceda României Dobrogea *), acorda Serbiei și

casa Impăratului, sprijinit pe medicul său. La recepțiune sint de față numai marele duce și principele Carol. Impăratul exprimă lui Osman Pașa admirația sa pentru eroismul cu care a apărat Plevna și-i dă inapoi sabia in semn de înaltă stimă. Osman e visibil mișcat; ca toți orientalii el vorbește puțin dar știe a da o formă frumoasă mulțemirilor sale, 29 novemb. 1877. (*Notes sur la vie...* III, 207).

*) Generalul prințul Ghica răspunde că principele Gorciakof a curmat ori ce discuțiune asupra chestiunei basarabene cu următoarele cuvinte: «Ori care ar fi argumentele ce continuați a invoca, nu puteți modifica hotărârile noastre; căci ele sint neclintite. Vă găsiți in fața unei necesități politice» El a daos încă că guvernul român ar trebui să renunțe la jocul său primej-

Muntenegrului sporire de teritoriu, Bosniei și Herzegovinei autonomie; impunea reforme în favoarea creștinilor din Armenia, Creta, Epir și Tesalia, și crea o *mare Bulgarie*, care se întindea de la Dunăre până la Archipel, despărțind în două posesiunile turcești din Europa. Afară de aceasta, Rusia impunea Turciei o despăgubire de războiu enormă pentru finanțele ei și puse mâna pe cetățile Kars, Ardahan și altele cu 36.000 k. p.

Acest tratat a nemulțemit pe Anglia care nu admitea desmembrarea Imperiului Otoman și pe Austria care dorea să aibă parte din pradă. Austria începu mobilizarea armatelor și propuse convocarea unei Conferințe la Viena. Anglia trimisese flota în marea Marmara; dar auzind că Tzarul a dat ordin armatelor să cuprindă Constantinopole, și rechemă escadra. Rusia avea în contra ei pe Europa întreagă; dar nădăjduia în sprijinul Germaniei, pe care o ajutase atât de mult în 1871. Principele de Bismarck declară însă că el va fi numai «un samsar onest», un intermediator pentru împăcare. Tzarul grăbi încheierea tratatului definitiv și lasă Austriei dreptul de a regula cu Rusia cestiunea Muntenegrului, Bosniei și Herzegovinei. Aceasta nu convenia Austriei care, gonită din Italia și din Germania, și îndreptase activitatea spre Salonic și Mediterana. Delegațiunile au votat credite pentru războiu; iar Anglia făcu cunoscut că nu va lua parte la viitorul Congres, dacă întreg tratatul nu va fi pus în discuțiune. Mesagiul Reginei la deschiderea Parlamentului da a se înțelege că se vor convoca rezervele; România protesta cu energie în contra răpirii Basarabiei și se pregătea de un războiu cu Rușii; Turcia căuta să și reîntocmească armatele. Lumea era în

diOS de a trimite plenipotențiarî speciali pe lângă curțile străine și a îndemna pe locuitorii din Basarabia la petițiuni de protestare; acest joc este primejdios în adevăr, pentru că el înstrăinează României simpatiile Împăratului, 17 ianuar 1878, (*Notes sur la vie. . .* III, 253).

Representantul României la Paris a avut cu principele Orloff a lungă convorbire asupra emoțiunii care domnește în România în privirea cestiunii Basarabiei. Principele Orloff aduse ca argument ca amintiri de lupte glorioase erau legate de Ismail și încunjurimile lui, care erau în inima fiecărui Rus, și că, la congresul din Paris, Rusia se resignase mai cu greu la pierderea acestei fășii de pământ decât la distrucțiunea flotei sale, Împăratul Alexandru pune personal mare importanță pe soluțiunea acestei chestiuni care ar fi fost una din principalele cauze determinante ale războiului, 12 ianuar 1878. (*Notes sur la vie. . .* III, 251).

ajunul unui războiu uriaș. Dar campania din Bulgaria costa pe Rusia patru miliarde; finanțele ei erau sleite și creditul său grav compromis. Tzarul negocie cu Anglia, renunță la câte-va cuceriri din Asia. Anglia se invoie; dar pentru ca binele făcut Turciei să nu fie de giaba, ea dobîndi de la această putere ca să pună mîna pe insula *Cipru*. Acum, ea putea veni la Congrés.

Congresul s'a deschis la **Berlin**, 13^a iulie 1878, și a ținut o lună, sub președința lui Bismarck, care s'a arătat foarte nepărtinitor. Reprezentanții Tzarului s'au arătat foarte moderați și împăciuitori. Numai într'o singură cestiune ei au refuzat ori ce discuțiune: *in cestiunea Basarabiei*. Sardinia trimisese numai câte-va mii de soldați în Crimeia, ajutor foarte neînsemnat; și cu toate acestea, la Congresul din Paris, reprezentanții Sardiniei luaseră loc alături cu ai celor Șese Puteri mari. La Berlin reprezentanții României, Brătianu și Kogălniceanu au fost primiți numai să apere drepturile țerei. Gorciakof a declarat că «Rusia nu poate ceda în această cestiune; s'a unit înse ca să se dea Austriei Bosnia și Herzegovina».

Tractatul de la Berlin a hotărît: Macedonia se va înapoia Turciei; la sudul Balcanilor se va constitui un stat autonom, Rumelia Orientală, cu un guvernator creștin; Bulgaria, tributară Turcilor, se mărginește între Dunăre și Balcani. Bosnia și Herzegovina se dau Austriei. Muntenegru, Serbia și România erau recunoscute ca independente, *cu condiție ca să introducă egalitatea religioasă, civilă și politică pentru toți locuitorii*. Rusia ceda Delta Dunărei și se mulțemea în Asia numai cu Kars, Ardahan și Batum. Greciei se promitea o rectificare de frontieră. În fine, Sultanul reînvia făgăduințele de libertate religioasă, egalitate civilă și politică. Tractatul de la Berlin a amăgit multe speranțe, a călcat în picioare cele mai sfinte prescripțiuni ale justiției și a pregătit multe războaie *).

*) Puține tractate sînt în istorie așa de stranie, așa de nedrepte. Două puteri care nu luaseră nici o parte în război au tras cel mai mare folos: Anglia lua Ciprul și Austria Bosnia și Herzegovina. La San Stefano, Rusia se preocupase de a asigura emanciparea tuturilor creștinilor; la Berlin, nu s'a îngrijit nici de dreptate, nici de voința popoarelor, nici chiar de bunul simț și de interesul general. Actul final e un monument de egoism, o operă de gelozii, de uri personale, imoral și miserabil, pentru că departe de a asigura pacea, el a pregătit ocaziuni numeroase de conflicte și de războaie pentru

§. 4. Tripla și Dupla Alianță.

Tractatul de la Berlin a adus nu numai schimbări teritoriale în sub-estul Europei, dar a produs modificări și în politica generală a Europei. Acest tractat nu împacă pe nimeni. Rusia nu trăgea nici un folos din sacrificiile făcute și din victoriile dobândite; *) Turcia se aștepta să fie mai bine tractată, având în vedere eroismul fiilor săi; România sângera de răpirea Basarabiei și celelalte state balcanice ar fi fost mult mai mulțemite cu pacea de la San Stefano. Numai Anglia și Austria erau pe deplin mulțemite; ele ieșiseră victorioase din lupta diplomatică de la Berlin. «Germania fusese în adevăr arbitru al statelor interesate, un arbitru cu atât mai ascultat și mai respectat cu cât ea avusese arta de a părea că apără pe rînd amorul propriu și interesele fie căruia». «Când s'a sfîrșit Congresul, Germania prietină cu Anglia triumfătoare și comptând pe recunoștința Austriei satisfăcute, rămînea cu deplinătate stăpână pe politica ce voia să urmeze, în apogeul puterii sale diplomatice». Dar marile bărbat care o conducea cunoștea fragilitatea lucrurilor omenești. Nu era destul a se face un tractat la Berlin; el trebuia executat.

viitor. Cestiunea bulgărească, cestiunea Macedoniei, cestiunea Bosniei și a Herzegovinei, Alsația-Lorena balcanică, iată bilanțul diplomației europene la Congresul din Berlin. (Lavissee et Rambaud, *Histoire Générale*. XII, 4 77).

*) Puterea care pregătise, provocase cu atîta pasiune ultimul războiu și care-l susținuse cu așa de mari cheltuieli, era naturalmente foarte rău plătită pentru sacrificiile sale. Ea simțea o ură surdă, dar violentă, plină de complicații și de furtuni. Ea uria mai ales pe Anglia, pe care se gândea să o pedepsească cât mai curînd; forțele sale militare reluînd cât mai curînd drumul său războinic prin Asia Centrală, prefăcându-se în unele momente a susține cauza Turciei în contra ambițiunii britanice. Ea nu era mai puțin insufletită în contra Austro-Ungariei, vecinica piedică ce găsea înaintea ei, pe Dunăre și Balcani. De aceea, mai mult de cât tot-d'a-una, ea amenința pe această putere cu o întreagă dislocare ducînd și mai cu furie, pretutîndinea, la Rușeni, la Cechi, la Slovaci, la Croați, etc., propaganda sa panslavistă. Ea nu era fără oare-care amărăciune în contra Franței, care după ce o incuragiase multă vreme, o părăsise. Cât despre Germania, cum putem să ne închipuim, ea nu-i putea ierta ceia-ce numia, cu drept cuvînt, neagra ei ingratitude; și în realitate, nu a iertat-o nici până astăzi. (Debidour, *Histoire diplomatique de l'Europe*, II, 531).

Grecia dobîndi o creștere de teritoriu; Muntenegru a pus mîna pe Dulcigno numai după o demonstrație navală a Europei; Austria se așeză statornic în Boznia și Herzegovina; România și modifică Constituțiunea dar luînd măsuri și mai înțelepte pentru apărarea moșiei strămoșești. Greutăți mai mari au fost în Bulgaria. La început s'a pus în lucrare tractatul; dar în cîrînd, izbucni o revoltă în Filipopoli și Rumelia a fost anecsată la Bulgaria (1885). Dar în zadar Principele *Alesandru de Battenberg* a câștigat două victorii asupra Serbilor. El fu resturnat de pe tron; pentru că Rusia nu i ierta politica sa națională. În 1887, fu ales *Ferdinand de Sacsă-Coburg*, care mai apoi s'a împăcat cu Rusia, după uciderea marelui său ministru *Stambulov*.

Tractatul de la Berlin a produs o mare indignare în toată Rusia. Tzarul declară că Bismarck «a uitat legătura din 1870.» Bismarck nu uitase; dar credea că prin ghibăcia sa diplomatică va învinge ori ce dificultăți, că va crea un echilibru în Balcani și că va mîntînea «Înțelegerea între Cei Trei Monarhi.» Aceasta era imposibil; de aceea, în 1879, s'au și pus bazele unei alianțe austro-germane. Dar prin aceasta Rusia era nevoită a și căuta și ea aliați și numai cu Franța se putea alia. De aceea Germaniei și Austriei li mai trebuia un aliat. Italia plecase nemulțemită de la Congresul din Berlin, pentru că nu dobîndise nimic. Ea și aruncă ochii asupra *Tunisieii*, care era tributară Porții. Era știut înse că Franța nu va permite nici o dată altei Puteri ca să se așeze aici. Francesii cuprinseră Tunisul. Această cucerire provoacă mare indignare în inimile Italianilor și urmarea a fost că Italia a intrat în *Tripla Alianță* (1883). Această alianță a fost reînnoită tot la patru ani.

Dar alătura cu această grupare politică s'a făcut una nouă *Dupla Alianță*, franco-rusă, tot așa de pacinică; dar hotărîtă a mîntînea o pace dorită și primită de cătră ea, dar nu impusă.

Îndată după războiul din 1870, unii bărbați politici ruși au înțeles că o Franțe puternică era necesară Europei pentru a precumpăni întru cîtva atot puternicia Germaniei, și chiar *Alesandru II* intervenise în favoarea ei în 1875; dar el avea mare afecțiune pentru unchiul său, Împăratul *Guillaume I*, și considera alianța cordială cu Germania ca pe una din temelii politice rusești. Dar după Congresul din Berlin, Tzarul s'a îndîmțat că Germania favorisază pretutindine în Orient pe Aus-

tria. Sigur că Rusia trebuie să fi aflat din timp despre uneltilor lui Bismarck și despre încheierea Triplei Alianțe.

Lucrurile s'au schimbat sub Alesandru III. El nu se grăbi a schimba politica țerei sale; ba, in 1884, chiar încheiă un tractat de alianță cu Germania. Dar el se convinse in curînd că, cu toate schimbările de ministerie, națiunea francesă arăta mare simpatie pentru Rusia. In urma unei călătorii la Berlin, Tzarul s'a incredințat că, in Orient, Rusia nu putea avea de cât un singur prietin, Franția. Călătoria escadrei francese la Cronstadt pe (1891) și a marinarilor rûși in Franția a arătat lumii că s'a format o nouă grupare politica. După călătoria lui Nicolae II și a Tzarinei la Paris (1896) nu mai este nici o indoială: există o alianță franco-rusă, măcar că nu se cunosc condițiunile acestei alianțe.

Politica europeană, de la 1878 in coace, a dat bune rezultate. Tractatul din Berlin s'a pus in lucrare; Creta a dobîndit autonomia, Turcia a fost impedită a sdrobi pe Grecia care i-a declarat resboiu in 1897; Statele din peninsula balcanică se încearcă a trăi prin sine ineseși. Ori-care ar fi greșelile politice, Europa s'a bucurat de o pace indelungată. *) Ce-i dreptul această pace se datorește și progreselor uriașe făcute in armătură și unelte de distrucțiune. **) După cum era revoluțiunilor a trecut,

*) Resboiul din 1870 a schimbat ideile guvernelor și ale popoarelor din Europa asupra politicei esterne. Serviciul militar universal, adoptat de către toate statele mari de pe continent imitând pe Germania, făcând să intre in armată tinerii din familiile bogate, a interesat pesonal pe membrii guvernelor și ai parlamentelor a evita resboiul. Noul sistem de resboiu, cu masele enorme de trupe, invasiunea, requisitiunile, oprirea complectă a afacerilor, uneltele nouă de distrugere, a făcut resboiul așa de infricosat că toate popoarele doresc a'l evita, și așa de odios că nici un bărbat politic nu mai îndrăznește a și lua raspunderea lui. Adunările reprezentative, ajunse și mai puternice și mai democratice, au ținut mai multă socotială de dorințele masei pacinice a națiunii și au apăsat mai tare asupra guvernelor ca să le abată de la resboiu. (Seignobos, *Histoire politique de l'Europe contemporaine*, 778).

**) Nouële unelte de distrucțiune au transformat cu totul condițiunile resboiului. Vecheie cetăți, care nu mai pot resista, și au pierdut rolul lor militar pentru apărarea fruntariilor; acum se pune temeiu numai pe câmpuri întărite, centre de aprovizionare aparate de un lanț de forturi depărtate. Tactica maselor profunde, făcută imposibilă prin puștele cu tragere repede și prin obusuri, a făcut loc manevrei de tirailiori isolați cari se adăpostesc

tot asemenea și cauzele de război se caută a se înlătura, fiind că și dau toți samă de consecințele teribile ale viitoarelor războaie din Europa. *) În liniștea păcii, comerțul și industria, și toate artele păcii, fac foarte mari progrese.

în dosul accidentelor de teren.... În politica internă, armele nouă au asigurată guvernelor o forță irezistibilă. O răzcoală nu se mai poate improvisa cu arme din întâmplare sau prădându-se magazinele armurierilor, nu mai e cu puțință o luptă între puștele de vânătoare și puștele de război; nici o baricadă nu mai poate rezista tunurilor noi. Prin urmare nu prin o simplă coincidență revoluționile și răzcoalele, atât de dese în Europa până la 1848, au încetat cu totul de la transformarea armelor... Nu mai este nici un mijloc de a se resturna un guvernământ legal, nici chiar de a apăra constituțiunea în contra puterii esecutive; populațiunea civilă a pierdut singurul mijloc efectiv de rezistență la abuzurile de putere ale guvernului. (Seignobos, *Histoire politique de l'Europe contemporaine*, 642).

Mașinele, punând în serviciul industriei forțe naturale nelimitate, au permis a se produce un număr mai mare de obiecte într'un timp mai scurt prin urmare a le vinde cu un preț mult mai jos. — Transporturile cu abur au permis a se importa în Europa cu prețuri foarte joase materiile primare și produsele agricole din lumea întreagă. — Creșterea paralelă a producțiunii, aurului și argintului a oprit pentru multă vreme scăderea aparentă a prețului. Dar sporirea producțiunii și creșterea numărului au operat în acelaș sens, sporind abundența obiectelor utile și ușurința de a și le procura, ceea ce s'a arătat în două chipuri: sporirea consumațiunii, îngrămădirea capitalurilor. O parte din lăcșul de altă dată a devenit obiect de consumație generală: zăchar, cafea, șocolată, albituri, stofe, hăine, mobile, lămpile, cărțile, jurnalele, musica, teatrul, portretele. Prin o evoluție paralelă, murdăria, universală în veac. XVIII în toate țările și în toate clasele, a început a fi considerată ca un scandal la popoarele civilizate. Curățenia corpului, rufelor caselor, hranei tinde a deveni o obligațiune morală și începe a se răspânda prin școală până prin sate. Curățenia publică s'a născut din curățenia privată; măturatul stradelor, canalurile, serviciul latrinelor, aproape necunoscute în 1814, sint astăzi instituțiuni ajunse indispensabile în toate orașele. Un sentiment public de desgust și de rușine a obligat a se rade tainițele și hudițele infecte în care se îngrămădise populația săracă din orașele mari. Muncitorul de astăzi are atâtea mijloace de plăcere și de cultură intelectuală, atâtea rafinare în ținută ca și burghezul din 1814. De aceea a și putut ei intra în viața politică fără a produce reacțiune de barbarie prezisă de către bărbații cu esperiență și care părea un argument neînvinc în contra sufragiului universal (Seignobos, *Histoire politique de l'Europe contemporaine*, 646).

*) Frica de război, devenită mult mai înfricoșată de cât altă dată, oprește actele de dușmănie; toate popoarele au așa de mare oroare pentru război că guvernele nu mai îndrăznesc a întrebuița nici amenințarea cu război pentru a și susține politica lor. Toate se învoiesc a lua ca regulă funda-

§. 5. Rușii în Asia.

Rusia nu are nevoie de pământ; posesiunile ei sînt vaste și în multe părți pămînturi roditoare erau pustii pe la jumătatea viacului trecut. Guvernul Tzarului avea o sarcină foarte grea: să colonizeze pămînturile goale de locuitori, să întemeieze o industrie națională și să rusifice pe populațiunile de altă lege și de alt neam, care locuiau în cele mai roditoare regiuni ale Imperiului. În aceasta s'a mărginit mai toată activitatea guvernului de la Răsboiul de Crimeia în coace. Stepele de la nordul Mării Negre, regiunile Niprului, Donului și ale Volgăi au fost colonizate; s'au creat mijloace de comunicație numeroase; s'au întemeiat nenumărate fabrici și usine; s'au convertit cu sila populațiunii musulmane și păgâne; s'au transplantat populațiuni numeroase, și rezultatul a fost că recensimentul din 1896 a dovedit că, în curs de zece ani, populațiunea a crescut cu 30% în guvernamele de la Sud.

Dar Rusia avînd o industrie, are nevoie de locuri de desfășurare a produselor sale, și, vecină cu popoarele inculte din Asia, ea voește să le impună jugul său. Așa ni esplicăm cuceririle Rușilor în Asia. *Caucasia* fusese cucerită de la jumătatea viacului. De când s'a predat *Samyl* «leul Caucasului» regiunea a fost liniștită. Chiar în răsboiul din 1877 nu s'a revoltat. Aceasta se datorește în mare parte toleranței ce arată guvernul pentru musulmani. Mulți membri ai nobilimei locale sînt crescuți în școalele rusești și au ajuns cei mai devotați servitori ai Tzarului.

mentală a politicii mîntinerea păcii. Dar aceste manifestațiuni unanime nu sînt de ajuns ca să asigure opiniunea; în curs de cincisprezece ani s'a tot auzit că în primăvara viitoare va izbucni răsboiul. Neîncrederea națională sînt atât de adânci că fie care popor nu voește a crede în sinceritatea vecinului său, și consideră declarațiunile lui pacifice ca o manoperă destinată a'l adormi înainte de a'l ataca. Dar în noul răsboiu mobilisarea este așa de repede, avantajul ofensivei atât de decisiv, că pentru a avea șansă de a rezista, trebuie să fie pururea gata de răsboiu. Repezile progrese ale artei militare obligă pe fie-care stat, pentru a nu rămânea în urma vecinilor săi, a reface adesea materialul și a spori numărul soldaților săi, efectivele de astăzi pe picior de pace sînt egale cu vechile efective pe picior de răsboiu. . . Europa are pace, dar e «pacea înarmată», pacea cu sarcinile răsboiului și fără securitate. (Seignobos, *Histoire politique de l'Europe contemporaine*. 790).

1850
Samyl
Caucasia
musulmani

După 1870, s'a dat o deosebită atențiune **Siberiei**. In 1889 s'a decis crearea unei *Căi ferate transsiberiană*. Lucrarea s'a început prin trei puncte: *Zlatoust* (Urali), *Omsk* (la mijloc) și *Vladivostok* (Pacific); dar in partea centrală greutatea au fost mai mari decât și li inchipuiau; Rusia s'a înțeles cu China și aceasta i-a dat voie ca *Transsiberianul* să treacă prin Mandgiuria. Mulțemită acestor căi, colonizarea a sporit repede: 200.000 de coloniști in 1896. In câți-va ani Siberia va avea zece milioane de locuitori. Blănurile și metalele prețioase tot se esportă; dar s'au descoperit mine și s'a creat o industrie metalurgică; a început a se esporta și grâne in mari cantități. Guvernul a început a se ocupa de stărea economică a țerei; s'au înființat Bănci, s'a modificat sistemul dărilor și nu se mai trimit condemnați; pe de altă parte s'au înmulțit așezămintele științifice, in care Universitatea din Tomsk, fundată in 1892, căreia bogătașii din Siberia i-au dăruit sume foarte mari.

Rușii au mari speranțe in Asia; dar încă nu se poate prevedea cine va fi mai tare in Asia: Rusia ori Anglia.

Rusia a câștigat mari avantagii in Turcia Asiatică. Ei au fortificat *Batum*, contra Tractatului de Berlin; dar au dat peste Germania care a pus mâna mai pe toate lucrările mari. In *Persia* au luat construcția căilor ferate până la Golful Persic și o convențiune din 1900 a pus pe Persia pentru multă vreme in clientela finanțiară a Rusiei. *Afganistanul* e sub influența englesă. Englezii au ocupat *Citral* și au întărit cumplit trecătorile *Hindukușului*. Ei pot ajunge ușor la *Kandahar*; dar și Rușii pot ajunge foarte ușor la *Herat*. In cas de conflict, armatele Tzarului ar fi superioare; dar o invasiune in India ar întâmpina greutatea enormă pentru transport și aprovizionare.

In *Estremul Orient*, Rusia se găsește față cu Japonia. Până acum, diplomații au înălțurab ori-ce conflict și cele două puteri și au împărțit influența asupra peninsulei *Corea*; dar in urma războiului dintre China și Japonia, Rusia care s'a pus ca mijlocitoare pentru pace, a dobândit mari toloase in China. Ei au ocupat Mandgiuria și *Port-Arthur*. In urma războiului dintre puterile europene cu China din 1901, putem zice că mai tot nordul Chinei a trecut sub influența rusă.

§. 6. Coloniile Angliei

Coloniile englese, afară de Imperiul din Indii, se impart in trei categorii: a) *Colonii cu Parlament și cu guvern respunzător*, adevărate republice guvernate de către un președinte numit de către rege. Acesta are drept de veto, dar nu-l exercitează nici o dată. Guvernul central are drept de control, dar nici o dată nu le împiedică în acțiunea lor; de aceea, în faptă, ele au ajuns autonome și și au istoria lor deosebită; b) *Colonii cu instituțiuni reprezentative*, în care Adunările votează bugetul, iar puterea executivă este în mâna unui guvernator ajutat de către un Consiliu de funcționari; c) *Coloniile Coroanei* în care se află un guvernator care cârmuiește cu un Consiliu, adesea ori ales. Guvernul central cheltuiește foarte puțin cu coloniile sale și are puțină armată. Acum chiar și liberalii sînt pentru *estensiunea colonială*.

I. **America englesă**, cea mai întinsă dintre colonii, **Dominion**, constituită în forma sa actuală de la 1873. Aice cestiunea principală este cestiunea economică: liberul schimb susținut de către liberali și protecționismul susținut de către conservatori. Acești din urmă au fost la putere în curs de douăzeci de ani, de la 1878, în care timp vămile au produs foarte mult și comerțul cu Europa s'a dezvoltat foarte; dar provinciile maritime, cum e Scoția-Nouă, sufer de lupta vamală cu Statele-Unite și amenință a ieși din federațiune. În alegerile din 1896 au isbutit liberalii și un frances din Canada, *Laurier*, e primul-ministru liberal al federațiunii. Ministeriul conservator s'a făcut însemnat prin construirea căiei ferate «*canadian-pacific*,» care a fost gata în cinci ani, de și a fost de executat lucrări colosale, mai ales prin trecătorile munților Stincoși. *Canada* a făcut de asemenea sacrificii enorme pentru căile de comunicație. Dar federațiunea are mare lipsă de locuitori; se așteptau la o imigrare, dar ea a mai conținut puțin, fiind că emigrații se îndreptează mai mult spre Statele-Unite, unde sînt salariile mai mari.

II. **Australasia democratică**. Coloniile de aice nu s'au federat încă, dar viața și evoluția este aceeași în toate cele șapte colonii: «stat centralizat, populație europeană concentrată mai mult în cetăți industriale, instituțiuni democratice cu o legislațiune socială foarte înaintată».

1873
Liberal =
Conservator put
1878-1896
1896
Laurier
C.f.

lână, carne,
și, un, muni
 Producțiunea principală este *lâna*, apoi carne, unt, ouă, miere, care ajung proaspete în Anglia; industrie mai dezvoltată în colonia *Victoria*, cu vămi grele în contra concurenței engleze și americane. Locuitorii sînt puțini; chiar colonia cea mai împopulată are numai 5 locuitori pe kil. pătrat. Majoritatea sînt orașani și muncitori, de aceea democrația a făcut progrese așa de mari; imigrarea este neînsemnată, afară de locurile pe unde se găsește aur. Au mai rămas foarte puțini indigeni, iar în contra Chinesilor s'au luat măsuri foarte serioase și numărul lor s'a mai micșurat, pentru că trebuie să plătească o sumă foarte mare la intrare.

democrație
Parkes
1896
8+8
1856
Main
 Principala cestiune politică e tot cea vamală. Conservatorii protecționiști sînt sprijiniți de către muncitori, pentru că stăpâni și lucrători sînt înțeleși a lucra în contra concurenței străine. Capul liberalilor a fost *Parkes*, de cinci ori ministru-primar mort în 1896. Democrația face progrese pe fie care zi; s'a introdus votul universal, femeile au căpătat dreptul de vot și deputații au o îndemnisare, ceia ce lipsește în Anglia; iar legislațiunea socială e cea mai îndrăzneată din lume. Aice este «paradisul muncitorilor» pentru că salariile sînt mari și oarele de muncă puține: ziua de 8 oare de muncă e admisă din 1856, iar sîrbătoarea muncitorilor «1 mai» e o sîrbătoare națională. Statul trage o mare parte din venituri din vînzarea pămîntului; dar în această privire s'au luat măsuri deosebite în diferitele state. În unele părți pămîntul se dă cu indatorirea de a face pe el oare care îmbunătățiri; în alte părți se dă chiar fără plată dar regula generală este: *a se forma numai proprietăți mici*; în alte părți se dă o concesiune pe 99 de ani; iar în unele, statul rescumpără proprietățile mari și le vinde în loturi mici, și mai pretutindinea începe a predomini ideia că numai statul e proprietar al solului și el dă deosebitelor familii locul trebuitor pentru întreținerea lor. S'au făcut chiar încercări de a se lucra în comun și a se împărți foloasele; dar nu au ieșit la capăt bun.

Nici un stat din lume, afară de România, nu cheltuiește așa de mult pentru instrucțiunea publică și pentru lucrările de folos public, ca aceste colonii; în schimb însă, nu este un budget al cultelor și budgetul resboiului este neînsemnat. *Alcoolismul* a fost combătut în toate coloniile: toate debitele de băuturi spirtuoase trebuie să închidă de vreme și duminica să fie închise

toată ziua. Nicăirea intervențiunea statului nu a mers așa de departe. In Noua Zeelandă statul este totul. Dar statele sînt foarte datoare, cele mai datoare din lume: in unele locuri datoria publică ajunge la 1.800 lei pe an de locuitor; dar dobînzile sunt foarte mici, așa că a patra parte din venituri ajunge pentru plata anuităților. Pentru stingerea deficitelor s'a primit în mai multe părți impozitul progresiv, care apasă foarte greu asupra celor bogați.

Coloniile au mult pămînt, dar răvnesc a anecea insule din oceanul Pacific, bune pentru culturi tropicale, și au isbutit; ele pretind că aceste aneșări le sunt necesare și din punctul de vedere al apărării naționale. Parkes a propus in 1890 o federațiune analogă cu cea din Dominion. S'a convocat o Convențiune care presentă un proiect de federațiune, in 1898; proiectul s'a primit cu mare majoritate in patru colonii, dar încă nu s'a *adoptat definitiv*. Este însă văzut că majoritatea Australianilor și Tasmanienilor sînt pentru *federațiune*.

III. **Coloniile din Africa.** Colonia *Capul* are un Parlament și un guvernator respunzător, care este «inalt Comisar pentru Africa de Sud»; *Natal* se află sub administrațiunea directă a metropolei; iar *Zambesia* sau *Rhodesia* cuprinde teritorii nemărginite, administrate de către o Companie de colonizare. Vechiele state *Bure* au rămas independente sub guvernarea unui Parlament și a unui Președinte, ales direct de către popor, *acum este angajat*.

Inainte de a se descoperi *aur*, *Transvaalul* era foarte neînsemnat; erau 50.000 de albi și 800.000 de indigeni. Când s'au descoperit mine de aur in munții Drakenberg, guvernul a voit să ascundă acest lucru ca să nu atragă lumea. Un Comisar al guvernului popuse **Burilor** unirea cu celelalte colonii engleze. Adunarea refusă. Atunci Anglia aneșă *Transvaal* (1877) și la *Pretoria* se instalează un guvern de funcționari englesi, fără instituții reprezentative. Membrii vechii Adunări reprezentative s'au intrunit într'un sat (1880) și numiră pe **Krüger**, *Joubert* și *Pretorius*, triumviri pentru restaurarea republicei, și luară armele. Englesii au fost bătuți. Gladstone care ajunsese la putere, li acordă autonomia și o Adunare, sub suzeranitatea reginei. Vechia Constituțiune a fost restabilită (1884).

După resboiul cu *Zulușii*, țara lor a fost aneșată la *Natal* (1897); alte aneșțiuni s'au făcut in același timp, așa că cele două

Zulușii
1897

state bure au fost cu totul blocate despre marea. Asemine lucru li s'a făcut și despre apus. Teritoriul populațiilor *Besuanas* era împărțit între Buri și Engleji; dar aceștia au pus mâna pe *Mafeking* și întreg teritoriul de la Cap până la Zambez a fost pus sub suzeranitatea Angliei (1895). Compania din Sudul Africei și a mai întins stăpânirea peste țerile din *Kalahari* de nord adică peste toată Africa de la nordul Zambezului. Ea a fost înființată de cătră **Cecil Rhodes**, care a exploatat minele de diamant, apoi minele de aur din *Johannesburg*; ea căpătă și exploatarea minelor din *Matabeleland*, făcu capitala *Rhodesia* și cheltui mai bine de 50 de milioane; în acest timp, ea creă o cale ferată, telegraful ajungea până la lacul *Nyanza*, cu un serviciu poștal bine organizat.

Dar cestiunea bură incurcă pe Engleji. Olandezii din Cap au format *Africander-Bund*, cu scopul de a închiega o federațiune, sud-africană sub suzeranitatea Angliei, respectându-se drepturile Olandezilor. Guvernul liberal acordă multe din cererile lor și Cecil Rhodes împacă pe Engleji și Africanderi. Statul *Orange* era gata a primi federațiunea; dar Buri cu Krüger s'au opus. Poate că s'ar fi împăcat lucrurile, dacă nu erau minele de aur.

Presidentul Krüger și Adunarea Burilor nu erau mulțemiți că se ingrămădiau așa de mulți străini. Aceștia au început a se plânge că nu au nici un drept politic; credeau inse că minele de la *Johannesburg* se vor isprăvi în curînd, ca și cele de diamant de la *Kimberley*; dar în curînd s'au descoperit mine nouă și ei s'au incredințat că au să remână pe vecie aice. Atunci Englezii noi veniți au cerut să se înființeze școale pentru ei și să li se acorde drepturi politice. Când li s'a refusat, ei s'au hotărît a alerga la arme și *Dr. Jameson* intră cu armata care învinsese pe Matabeli; dar acesta a fost bătut și făcut prizonier, ar capii mișcării au fost arestați. Atunci Buri s'au incredințat că Englezii vor să li răpească independența. Ei au început a se inarma și în 1899 a și izbucnit un resboiu, în care și au apărat cu multă energie independența lor în contra unei armate de mai bine de 150.000 de oameni, pe care Anglia a trimis'o în Africa de Sul. Resboiul continuă, macar că Englezii au declarat anecsarea țerei.

În ultimii 25 de ani. Anglia a făcut și alte cuceriri mai importante în Africa. Spre apus, Englezii au pus mâna pe cursul

de jos al *Nigerului* (1890) și *Benue*, și stăpânesc ast-feliu cea mai roditoare parte din *Sudan* până la lacul *Ciad*. Limitele între posesiunile franceze și cele englese au fost regulate prin convențiunea din 1898. Spre răsărit, ei au împărțit cu Germanii regiunea lacurilor, au pus protectorat pe *Zanzibar* (1895), pe *Uganda* (1894) și stăpânesc Egiptul în numele Kediului; așa că dacă nu ar fi Africa germană și Nilul egiptian de la lacul *Victoria* și până la *Khartum*, posesiunile englese s'ar întinde «*de la Cap până la Nil*».

IV. Imperiul Indiilor. Regina *Victoria* a fost proclamată Împărăteasă a Indiilor (1 ianuarie 1877) la *Delhi*, capitala *Marelui Mogol*; dar acesta a fost numai un titlu nou. Guvernul engles a continuat a administra *India* ca și în trecut, căutând a face o administrație mai occidentală, în loc de a fi numai o exploatare a locuitorilor.

El a întrebuințat și pe *Indieni* în administrație, incredințându-li funcțiuni inferioare; dar în cele mai de sus, ei nu s'au arătat capabili. *Presa* se bucură de mare libertate și un *Congres* de *brahmani* cere în fie care an libertăți parlamentare. Nu se știe întru cât vor fi ei de credincioși *Angliei* în cas de primejdie; ei au rămas credincioși religiunilor lor și păstrează castele. S'au împiedicat obiceiurile barbare și s'a încercat a li se impune moravuri europene; s'au deschis o mulțime de scoale și s'au luat măsuri pentru protecția lucrătorilor în fabrici; dar toate rasele, toate religiunile, se feresc de asimilare și în zadar lucrează misionarii. Mai este apoi lupta între musulmani și brahmani.

Guvernul a căutat să ieă măsuri în contra foamei, pe care nimeni nu se gândise să o combată până atunci. S'au împărțit ajutoare în bani, s'au trimis sume însemnate și din *Anglia* și, în 1877, numai guvernul cheltui 275 de milioane; dar cu tot ajutorul dat tot au murit mai bine de cinci milioane de oameni de foame și de *choleră*. Guvernul a numit o comisiune ca să cerceteze această gravă cestiune și, în 1880, s'a decis ca în fiecare an să se dea o sumă pentru a preîntâmpina foamea: lucrări de irigație, căi ferate pentru aprovizionare grabnică și ajutoare în timp de foame; dar banii s'au cheltuit mai ales pentru resboai și când a venit foamea din 1896, iar nu era nimic pregătit. Peste 60 de milioane de oameni au suferit de foame și, cu toate ajutoarele, au murit o mulțime, pentru că a

1877
S. J. J. J.

1896

60,000,000

venit și ciurma. Fondul foamei a fost reconstituit de atunci în coace.

S'au luat măsuri pentru a protege pe micii proprietari în contra camatarilor și s'a incurajat producțiunea. India are mai bine de 30.000 de kilometri de căi ferate; ea a început a esporta grâu în Europa și esportul crește pe fie-care an; industria hâmbacului a început a înflori din nou și se esportă multe mărfuri în Africa; cultura ceaiului a făcut, de asemenea, mari progrese; dar comerțul indian a suferit prin scăderea rupiei (monetă de argint de 2 lei și 50 bani) singura monetă legală, la care se pierdea enorm când se schimba în aur; în 1893 ea se schimba pe 70 de bani. Guvernul a scăzut-o și a dat ordin a nu se mai bate monetă de argint.

În 1878, s'a făcut răsboiu cu Afganistanul, pentru că emirul primise o ambasadă rusă și refusa a primi pe cea englesă. Gladstone încheie pace cu condiție ca să se acorde Angliei trecătorile de la *Indu-Kuch* și ca un resident engles să controleze politica emirului. De la 1884 s'au făcut anecșări nouă. Chanul Belucistanului a ajuns vasal și o cale ferată străbate această țară și ajunge până aproape de *Candahar* în Afganistan. Fruntariile dintre Afganistan și Rusia au fost ficsate prin comisiuni rusești și engleze; tot asemenea s'a făcut și în Pamir (1895); dar trecătorile de aici sînt în mâinile Englezilor și fac parte din India. În 1896, s'a complectat «truntaria științifică».

S'au făcut încercări de a lega toate părțile Imperiului britanic prin o federațiune, respectându-se și chiar sporindu-se autonomia colonială; s'au propus un «zollverein»; iar alții au fost de părere a se încheia numai o înțelegere pentru apărarea comună. Proiectul de *federațiune* a făcut un început de aplicație în 1887, când cu «jubileul» reginei; dar erau mari greutăți, căci federațiunea trebuia să fie ori o unire vamală, ori o unire militară. Dar în ceea ce privește vămile, interesele Angliei sînt în contradicere cu ale principalelor colonii și coloniile nu voiesc cu nici un preț să jertfească industriile lor; de aceea toate propunerile de unire vamală au fost respinse. În cât nu mai rămâne de cât unirea curat defensivă. Coloniile ar contribui la sporirea forțelor navale, dar până acum nu par dispuse a se însărcina cu cheltueli mari militare. «Dacă această federațiune se va realiza, atunci pentru lumea britanică va fi în adevăr, din

punctul de vedere economic și militar acea «splendidă isolare», despre care a vorbit unul dintre bărbații sei de stat». Un pas însemnat s'a făcut în această privire în urma întrunirii, la Londra, a reprezentanților coloniilor (iulie 1900).

§. 7. Statele-Unite.

Statele Unite făcuseră mari progrese în prima jumătate a veacului XIX; dar era mare deosebire între Statele de Nord și cele de Sud. *Nordul* se imputernicia neconținut prin mulțimea mare de imigranți (câte 383.000 în termen de mijloc de la 1851—55), și prin dezvoltarea industrială și comercială, agricultura, căi ferate, lucrare de pământuri nouă. Din cauza aceasta *Sudul* rămânea într'o stare de inferioritate. Cele 15 state cu sclavi aveau un teritoriu foarte întins, dar numai cu zece milioane de locuitori; pe când cele 16 state libere, cu un teritoriu mai mic cu o treime, aveau peste treisprezece milioane. Din cele 10 milioane de la Sud, erau 3.200.000 *Negri* sclavi și aproape 300.000 sclavi liberați, așa că numărul *Albilor*, în raport cu cei din Nord, era mai puțin de jumătate. Bogăția *Sudului* se răzima mai mult pe bumbac, al cărui preț scădea și nu atrăgea imigranți. Căile ferate de Nord erau de trei ori mai numeroase. *Sudul* și menținea influența sa politică, mai ales pe frica ce o aveau cei de la Nord ca să nu se despartă.

Lupta cea mare între cele două fracțiuni ale *Uniunii* s'a dat pe cestiunea sclaviei. În alegerile din 1860 au izbucnit republicanii cu Abraham Lincoln. Programul acestui partid recunoștea că fie-care stat are dreptul de a regula cestiunea sclaviei cum va voi; dar declara că libertatea fiind o condiție naturală, nici *Congresul*, nici legislaturile locale, nici nimeni, nu avea drept a statornici sclăvia într'un *Teritoriu* al Statelor-Unite. Cei cari sprijiniau «drepturile *Sudului*» nu au pierdut timpul. Șese săptămâni după alegerea lui Lincoln, *Carolina de Sud* votă retragerea din *Uniune*. Celelalte state urmau exemplul ei și, în 4 februarie 1861, se formă o Constituțiune pentru «*Statele Confederate ale Americii*» și *Jefferson Davis* fu ales *Președinte*.

Rebelii au început lupta și chiar capitala Washington a fost amenințată. Ei și au pus capitala în *Richmond*, au ridicat o armată

1800-1850

300,000

15/ 5

10,000,000

16/ W
12, 111

Carolina de Sud

puternică, și au trimis deputați în Europa pentru a dobândi recunoașterea noului guvern.

Lincoln chieamă sub arme 157.000 de mișionieri și incepu a organiza armata, care era lipsită de toate, și mai ales de ofițeri; pentru că cei mai mulți ieșiți de la școala militară de la West Point se dăduseră în partea rebelilor; printre ei era și colonelul **Robert-Lee**. În primele ciocniri Sudiștii au fost bătuti. Congresul federal, adunat la Washington, autorisă pe Președinte a ridică o armată de 500.000 de oameni și votă toate dările și împrumuturile cerute de guvern pentru războiu. Dar, în curînd, armata federală a fost învinsă și nevoită a se întoarce în desordine până la Washington. Noroc că Jefferson Davis nu s'a folosit de acest mare succes, pentru că-i lipsiau proviziunile și ori-ce organizare administrativă. *Mac Clellan* a fost pus în fruntea armatelor republicane. În cursul iernei, el organiză o armată puternică; dar o bătălie furioasă de două zile nu a avut nici un rezultat decisiv; trupele federale au fost bătute mai în urmă, dar s'au retras în bună ordine. Confederații nu au putut să se apropie de Washington.

În timpul acesta erau lupte înverșunate în apus, în regiunea fluviului Mississippi. Aici trupele republicane, comandate de cătră Halleck și Grant au avut mai multe succese; iar pe mare mai toate porturile din Sud erau blocate și flota Nordului avea superioritate. Un atac îndrăzneț la gura fluviului a adus căderea cetății Noul-Orléans. La sfîrșitul anului 1861, cu toată rezistența energică a Sudului, situațiunea sa era gravă. În iulie următor a capitulat *Port-Hudson* care opusese o rezistență desperată și făcuse zecimi de mii de victime. Încercarea lui Lee de a se înainta până la capitala Nordului nu a avut nici un rezultat și căderea cetăților de pe Mississippi a luat ori-ce nădejde de înfrângere a Nordului. În 1864, Grant fu numit comandant suprem al armatelor de pe Potomac și Sherman al celor de la apus.

În 1864, Confederațiunea nu mai putea strînge armate; populațiunea era secătuită, căci murise o mulțime de lume; de la Alleghany și până la Mississippi nu mai erau armate; dincolo de acest fluviu au fost multe lupte, în care s'a cheltuit multă energie, dar fără nici un folos; pentru că sfîrșitul războiului a țirna de la luptele din Virginia și Georgia unde erau Grant și

Lee. Grant a fost numit comandant suprem a tuturor armatelor de pe uscat. El plănuia să distrugă armata lui Lee, pe când Sherman în fruntea armatei de pe Tennessee va urmări în Georgia trupele confederate până la ruina lor totală. În toată luna lui mai și jumătate s'au dat bătălii teribile, fără un rezultat definitiv; dar armata Confederațiilor era strânsă de toate părțile. Pe când forțele ei de pe marea erau distruse, Sherman bătuse armata din Georgia, traversă această provincie fără să întâmpine o rezistență serioasă și ajunsese până la *Savannah* care fu cuprinsă în decembrie; ast-feliu că la începutul lui 1865, Sudul și seise și ultimile mijloace; mai toate cetățile au căzut în mâinile dușmanilor. În februar s'a cuprins *Charlestown*; în april, autoritățile confederate au părăsit *Richmond* și, pe rând, resturile armatelor din Sud au capitulat.

În 1865 s'a proclamat amnistie pentru cei amestecați în război; dar această amnistie a ajuns universală numai peste trei ani. În curs de patru ani 1861 — 65, 2.759.000 de oameni au fost chemați sub stiajuri, dintre cari 280.000 au murit pe câmpul de luptă sau de boală, dar sigur că pierderile au fost și mai mari. Cât pentru morții și răniții din Sud, nu s'a făcut nici o constatare oficială. Războiul civil a încărcat *Uniunea* cu o datorie de 15 miliarde; dar, în ianuarie 1865, *sclăvia a fost desființată* în toate Statele-Unite. Lincoln a fost ales Președinte pentru a doua oară; dar el a fost asasinat. În statele din Sud s'au ales *Convențiuni* care au desființat sclăvia, au declarat nulă datoria federală și toate legile făcute în timpul **Resboiului de Secesiune**. Generalul Grant a fost ales de două ori Președinte. Pe timpul său, Rusia a vândut Statelor-Unite peninsula *Alaska*. Cele de pe urmă state din Sud au intrat în *Uniune* în 1870.

De acum înainte atențiunea hărbaților politici s'a îndreptat asupra cestiunilor economice: tariful vamal, ridicarea creditului public. În afară, Statele-Unite în virtutea doctrinei lui **Monroe** a silit pe Franța să 'și retragă' armatele din Mexico. *)

*) «Trebuie să declarăm, zicea Monroë (2 decembrie 1823) într'un mesagiu solemn către Congresul din Washington, că vom considera ori-ce încercare din partea lor (membrii Sfintei Alianțe) de a întinde sistemul lor asupra oricărei părți din această emisferă ca primejdios pentru liniștea și siguranța noastră... Cât despre guvernele care și-au declarat independența lor, care au menținut-o și pe a căror independență am recunoscut-o, după adânci re-

Cestiunile economice fiind cele mai principale, ele au influențat asupra celor două partide din Statele-Unite: republicanii și democrații. Republicanii au ajuns protecționiști infocați, pe când democrații se mulțemiau cu un tarif fiscal și impozit pe venituri. În 1880 s'a sles Președinte *Garfield*, care fu asasinat. Din acest timp, Statele-Unite au intrat pe calea unei prosperități financiare ne mai pomenite. Cu *Cleveland* (1885—89) au ajuns la putere democrații. El voia să micșureze moneta de argint, plătind datoria cu aur, și să micșureze tariful vama, ceia ce ar fi adus o ușurare sărăcimei prin ieftinirea prețurilor; dar nu isbuti. Erau însă neînțelegeri în propriul seu partid și republicanii se constituiseră intricoșat; de aceea la nouăle alegeri, ei au isbutit a pune mâna pe Presidenție, Noul regim impuse guvernului a plăti o parte din datorie în bani de argint și puse dări foarte mari pe materiile importate, mai ales pe cele engleze.

Dar în timpurile din urmă apăruse *partida muncitorilor*. Ei încercaseră a se impune prin violență, provocând mai multe greve și dându-se la mari desordini. Intreaga opiniune publică era revoltată contra lor. Aceasta făcu pe conducători să renunțe la violențe și să întrebuițeze mijloacele de luptă legale. Ei isbutiră a se alege câți-va dintre ai lor, între cari *Henri George*, apostolul teoriei «pămîntului naționalizat.»

flecțiuni și după principiile de justiție, noi nu am putea vedea intervenirea vreunei puteri europene oare-care în scopul de a le apăsa sau de a contraria în vre un chip destinatele lor, de cât ca manifestarea unei dispozițiuni dușmănoasă către Statele-Unite. În resboiul dintre aceste guverne și Spania, noi am declarat neutralitatea noastră, în timpul recunoașterii lor și am rămas credincioși. Vom continua de a rămânea credincioși acestei neutralități, numai dacă nu se va intimpla o schimbare care, după judecata autorităților competente ale guvernului nostru, ar necesita o schimbare indispensabilă siguranței noastre... Politica ce am adoptat față cu Europa... constă în a nu ne amesteca în afacerile lăuntrice a nici uneia din puterile acelei părți de lume, a considera guvernul de fapt ca guvernul legitim față cu noi... Dar când este vorba de sentimentele noastre, lucrurile și schimbă fața cu totul. Căci dacă puterile aliate ar voi să facă a prevala sistema lor în unul sau în cel alt continent, ele nu ar putea face aceasta fără primejdie pentru fericirea și pentru liniștea noastră; și nici una din ele nu poate crede că frații noștri de la miază-zi ar adopta o de bună voie, dacă ar fi lăsați în voia lor. Ne ar fi de asemenea peste putință a rămânea privitori indiferenți la această intervenție, sub ori-ce formă s'ar îndeplini...» (*Deboudour, Histoire diplomatique de l'Europe*, I, 203).

In alegerile din 1896 **Mac-Kinley** a isbutit la presidenție. El fu ales din nou in 1900 și asasinat in anul următor. Sub el s'a stabilit etalonul de aur și s'au sporit și mai cumplit dările vamale. «Republica se află într'o dezvoltare fenomenală de prosperitate. Esportul a ajuns la o cifră pe care nime nici nu o putea visa cu câți-va ani in urmă: intrece cu aproape jumătate importul. Sporul e mai cu samă in esportul obiectelor fabricate». Grânele Americii fac o concurență teribilă Europei.

De prin 1895, Statele-Unite au inceput a avea și o *politică esternă* și s'a creat un *partid al resboiului*. Resboiul cu Spania din 1898 aduse anebsarea *Filipinelor* și *Porto-Rico*. *Cuba* a rămas independentă numai cu numele. «Aceste anebsări deschid o perioadă nouă pentru Statele-Unite. Doresc locuri de desfacere pentru enormul prisos al producțiunii industriale, dar vor să'și iea și loc pintre Puterile mari din lume. Poporul american e robust, activ, curagios, intreprinzător, bogat. El ocupă o țară mai așa de vastă cât Europa; populația s'a urecat la 86 milioane de locuitori cu anebsările recente și crește grozav prin imigrare».

§. 8. Mexico.

Mexico ca și cele-lalte state de rasă latină din America, era in prada tulburărilor civile de când și căpătase independența. In timpul acestor tulburări lăuntrice, se formase partida democraților republicani și acea a monarhiștilor constituționali și clericali. Președintele *Juarez* a fost cel mai insemnat dintre bărbații politici mexicani. El se trăgea din vechii locuitori aborigeni; era născut in clasa de jos și până la 12 ani nici nu învățase carte, era servitor. După ce a căpătat o instrucțiune el a inceput a face politică democratică și a ajuns in curînd intre fruntașii partidului. Ajuns *Președinte* al republicii, el fu nevoit a lupta cu dușmanii săi cari luaseră armele. Era incunjurat in *Vera-Cruz* și fără nici o comunicațiune cu interiorul țerei, care se afla in mânele insurgenților. Acest resboiu a ținut trei ani. *Miramon*, șeful conservatorilor, voia să chieме la tron un principe străin, să inapoiască Clerului vechiele privilegii și să încătușeze presa. *Juarez* rămăsese numai cu câte-va state, fără mijloace și in neputință de a aduna un *Congres*. Cu toate aceste, el

Esport
Import

86,000,000

Juarez

Miramon

1886
 fu invingător și lovi pe dușmanul seu principal, pe Cler; elin-
 tră cu triumf in Mexico, decembre 1860.

0
 ecker
 1860
 5 + 41
 2
 Dar s'au ivit neînțelegeri in afară. In cursul resboiului civil,
 casa unui Consul engles fusese pradată, câți-va Spanioli fuseseră
 măcelăriți și guvernul frances pretindea să se plătească o da-
 torie de 75 de milioane către bancherul Jecker, care dase lui
 Miramon numai 3 milioane in bani și 4½ milioane in châtii.
 Intimul lui Napoleon III, ducele de Morny, avea să iea 30% din
 banii impliniți de la Mexicani. Juarez refusă a plăti o sumă im-
 prumutată pentru a'l combate pe el, și afară de aceasta, Con-
 gresul hotărîse să nu se plătească in curs de doi ani nici o
 creanță străină, până ce nu se va cerceta validitatea ei.

Franția, Anglia și Spania s'au înțeles (1861) ca să reclame in
 comun, dar fără a se amesteca intru nimic in afacerile lăuntrice
 ale Mexicului. Lincoln refusă a se uni cu cele trei Puteri și era
 decis a ajuta pe Juarez. Forțele navale a celor trei Puteri au
 cuprins *Vera-Cruz*. Juarez negocia; dar Anglia și Spania nu au
 voit să sprijine pretențiile Franției, care erau esagerate. Napo-
 leon III arăta simpatie pentru adversarii lui Juarez ca să facă
 plăcere Papei, care doria ca Clerul mexican să fie resbunat.
 Când s'a aflat că Napoleon III avea intenția de a transforma Me-
 xico in Imperiu și a pune pe tron pe *Macsimilian*, fratele Impă-
 ratului Austriei, Anglia și Spania se retrag și Franția continuă
 singură resboiul.

Generalul *Almonte* strînge partizani, face a se numi Președinte
 și incepu resboiul civil. Napoleon trimise o armată de 30.000
 de oameni cu *Forey*. Acesta asedia *Puebla*, unde Mexicani s'au
 apărat in curs de două luni, și nu s'au predat de cât numai
 după ce s'au sdrobotit toate armele și și au ars stiagurile (maiu
 1863). Atunci Juarez părăsi Mexico și se duse in provinciile de
 la Nord pentru a organisa rezistența și a căpăta ajutor de la
 Statele-Unite. Congresul i dase puteri dictatoriale pentru tot tim-
 pul cât va ținea resboiul. Francesii au intrat in capitală și au
 convocat o *Juntă*, care a ales Impărat pe *Macsimilian*. Acesta
 veni in 1864.

64
 Dar oligarchia care 'l adusese comitea grozăvii și Juarez nu
 se lasa mai pe jos. Corpul expediționar frances avea a lupta
 contra climatului și contra unui dușman nevăzut, pe care nu
 putea pune mâna. *Forey*, și mai apoi *Bazaine*, vedeau cu ochii

cum li se topește armata. Macsimilian a permis ca să se iea oare care măsuri selbatice: toți republicanii prizonieri erau impușcați. Mexicanii și au resbunat cumplit; pe de altă parte, armatele franceze nu sprijiniau din inimă acest guvern. Se zicea că Bazaine lucra pentru sine; el era in neînțelegere cu Macsimilian. In curînd armatele franceze au fost nevoite a se retrage după intervenirea diplomatică a Statelor-Unite (1867). Macsimilian nu voi să părăsească Mexico, o dată cu ele. El crezu că se va putea mănținea, mai ales că era foarte bun, blând și liberal. Dar cum s'au retras Francesii, rescoala a ajuns generală. Impăratul și Miramon au fost prinși la Queretaro, dați in judecată și impușcați (19 junie 1867). Prin aceasta s'a pus slîrșit partidei monarchiste și centraliste; iar Clerul a fost slăbit intr'un chip definitiv. Juarez a fost ales Președinte pe patru ani; apoi reales. El a murit in 1872.

Handwritten text, possibly a signature or date, mostly illegible.

Handwritten text, possibly a date or reference number, mostly illegible.

<i>Handwritten text</i>	<i>Handwritten text</i>	<i>Handwritten text</i>	<i>Handwritten text</i>	<i>Handwritten text</i>
<i>Handwritten text</i>	<i>Handwritten text</i>	<i>Handwritten text</i>	<i>Handwritten text</i>	<i>Handwritten text</i>
<i>Handwritten text</i>	<i>Handwritten text</i>	<i>Handwritten text</i>	<i>Handwritten text</i>	<i>Handwritten text</i>
<i>Handwritten text</i>	<i>Handwritten text</i>	<i>Handwritten text</i>	<i>Handwritten text</i>	<i>Handwritten text</i>
<i>Handwritten text</i>	<i>Handwritten text</i>	<i>Handwritten text</i>	<i>Handwritten text</i>	<i>Handwritten text</i>

TABLA DE MATERIE.

INTRODUCERE

	Pag.
§ 1. Mișcarea filosofiei din viacul XVIII.	IV
§ 2. Regi și Miniștri reformatori	XIII
§ 3. Ludovic XVI.	XXII
§ 4. Franția în 1789.	XXIX

ISTORIA CONTIMPURANA

I. Revoluțiunea Francesă.

§ 1. Adunarea Constituantă.	1
§ 2. Adunarea Legislativă	20
§ 3. Convențiunea Națională	30
§ 4. Directoratul	55
§ 5. Opera Revoluțiunii	69

II. Europa în timpul Revoluțiunii.

§ 1. Anglia	73
§ 2. Germania	76
§ 3. Italia	79
§ 4. Răsboaie cu Turcii	82

III. Napoleon Cel Mare.

§ 1. Consulatul	85
§ 2. Imperiul	95
§ 3. Coalițiunea III	99
§ 4. Coalițiunea IV	101
§ 5. Alianța Franco-Rusă.	104
§ 6. Coalițiunea V	109
§ 7. Despărțenia, Lupta cu Papa . 112	

IV. Alexandru I.

	Pag.
§ 1. Campania din Rusia.	114
§ 2. Campania din 1813	120
§ 3. Căderea Imperiului	124
§ 4. Prima Restaurațiune.	127
§ 5. Cele O Sută de Zile.	131

V. Europa în timpul Imperiului

§ 1. Anglia	135
§ 2. Spania	137
§ 3. Italia	140
§ 4. Germania	142
§ 5. Rusia	151
§ 6. Imperiul Otoman	154

VI. Reacțiunea.

§ 1. Congresul de la Viena	157
§ 2. Sfânta Alianță	163
§ 3. Restaurațiunea în Franția. . 167	
§ 4. Revoluțiunile din 1830	
Franția	171
Polonia	174
Belgia	176
§ 5. Ludovic-Filip	179
§ 6. Anglia	184
§ 7. Spania și Portugalia	189
§ 8. Italia	191
§ 9. Germania	195
§ 10. Rusia	199
§ 11. Imperiul Otoman	204

	Pag.		Pag.
VII. Revoluțiunile din Anul 1848.		§ 3. Republica Franceză	277
§ 1. Franția	209	§ 4. Anglia	284
§ 2. Italia	215	§ 5. Italia	290
§ 3. Germania	220	§ 6. Spania	296
§ 4. Austria	224	§ 7. Austro-Ungaria	298
VIII. Napoleon III.		§ 8. Rusia	303
§ 1. Al doilea Imperiu	230	X. Politica Europeană.	
§ 2. Răsboiul din Crimeia	235	§ 1. Înțelegerea între cei trei	
§ 3. Anglia după 1848	240	Impărați	307
§ 4. Rusia	241	§ 2. România	313
§ 5. Unitatea italiană	245	§ 3. Răsboiul Ruso-Româno-Turc	322
§ 6. Unitatea germanică	251	§ 4. Tripla și Dubla Alianță	332
§ 7. Dualismul Austro-Ungar	256	§ 5. Rușii în Asia	336
IX. Europa la sfârșitul viacului XIX.		§ 6. Coloniile Angliei	339
§ 1. Răsboiul Franco-german	259	§ 7. Statele-Unite	345
§ 2. Imperiul german	270	§ 8. Mexico	349

Pagina.

276

326

Rîndul

8

19

ERATA

A se citi

1888

Rusciuc